

KULTURBILDER fra gamle Hillesøy

Carl Bertheussen - Jens Solvang

Carl Bertheussen - Jens Solvang

KULTURBILDER fra gamle Hillesøy

Bind I

Bygdehistoria

av Carl Bertheussen

**Utgitt av Lenvik og Tromsø kommuner
1988**

Redaktør: Kåre Rauø

Lay-out: Ingebrigt Pedersen

Sats, repro, trykk: a.s Grafisk Nord

Innbinding: Julius Maske A/S

Skrift: Times

Papir: Macoprint, matt, 130 gr.

© Lenvik bygdemuseum, Finnsnes 1988

ISBN: 82-90669-04-6 (KPL)

ISBN: 82-90669-05-4 (B.I)

Innhold

Redaktørens forord	s. 7
Forord	s. 9
Utsnitt av kart over Troms Amt 1874	s. 12
Hillesøysangen	s. 15
Landkjenning	s. 19
Malangsålen	s. 24
Hillesøy, gammelt kultur sentrum	s. 26
Fiskerier	s. 29
Det gamle havgrunnfiske	s. 59
Linebruket	s. 65
Kvalhistorier	s. 70
Malangsværene	s. 75
Leier	s. 90
Fiskerioppsyn	s. 94
Kobbeåret og den tid	s. 97
Fiskeklakker	s. 100
Fembøring og eiere	s. 112
Manøvrering	s. 122
Båtsetta	s. 126
Tragedier fra havet	s. 128
Skuter i storm og stille	s. 147
Malangslosene	s. 152
Våre sjøfarende	s. 163
Jakt og fangst	s. 167
Siste bjørn på Senja	s. 171
Jordbruk og husdyrhold	s. 174
Fjøs og fjøsstell	s. 180
Melketrafikk og meieri	s. 186
Korndyrkninga i Hillesøy	s. 189
Boliger og husstell	s. 196
Matvarer og kosthold	s. 202
God skikk	s. 212
Age og tukt	s. 216
Klesdrakt	s. 218
Handarbeide og husflid	s. 228
Kirker i Hillesøy	s. 237
Prester som her tjenestegjort ved kirkene i Hillesøy	s. 255

Dissentere i Hillesøy	s. 263
Kirkelig plukk	s. 274
Skolestell i Hillesøy	s. 280
Samferdselsmidler	s. 298
Glimt fra reiselivet	s. 315
Styre og stell i herredet	s. 317
Lensmenn, felles og egne	s. 328
Medisinalvesen	s. 331
Handlende i Hillesøy	s. 341
Laukvik handel	s. 346
Faglærte og selvlærte	s. 351
En Ersfjordkvinne	s. 358
En Øyfjordkvinne	s. 360
Lydia på Hillesøya	s. 361
Mons i Sandvika	s. 364
Sagaen om Torbein Jonson fra Stønnesbotn	s. 366
«Ho peng-Olina»	s. 371
Ulykker, så og så	s. 373
Fortellinger og stubber	s. 377
Fra det skjulte	s. 394
Segner fra båt og bu	s. 408
Russiske røvertokter	s. 412
Flyttsamer	s. 415
Lagsvirksomhet	s. 418
Bibliotekvesen	s. 429
Bygdepoesi	s. 431
Bygdeskrøner	s. 441
Vind og vær	s. 443
Helg i Hillesøy	s. 445

Redaktørens forord

I formannskapsak 721/84 ble det i Lenvik fattet vedtak om utgivelse av bygdebøker for kommunen. I dette vedtaket ble det også klargjort at Bertheussen og Solvangs bygdebokmanuskript, som forelå for Hillesøy kommune slik den framtrådte før kommunedelinga 1. januar 1964, skulle søkes ferdiggjort. Dette arbeidet skulle legges til bygdebokforfatter ved tilsettelse.

Den tilsatte bygdebokforfatter vurderte manuskriptene slik at det ville ta fra 3 til 4 år å bringe de opp på et akseptabelt faglig nivå. På grunnlag av denne uttalelsen, bestemte en seg for å utgi manuskriptene i den foreliggende form som «Kulturbilder fra gamle Hillesøy», dog med redaksjonelle endringer. Det redaksjonelle arbeid ble lagt til styrerstillinga ved Lenvik bygdemuseum.

Det ble videre bestemt at det i Solvangs manuskript skulle føyes til opplysninger om brukere fra kilder ca 1521 til 1650 der disse manglet. Dessuten skulle ortografi og setningsbygning i begge manuskript endres i den grad en etter gjeldende regler fant det nødvendig.

På dette grunnlag ble det i 1986 inngått avtale mellom Lenvik og Tromsø kommune om utgivelse av «Kulturbilder fra gamle Hillesøy».

Av de kilder som er gjennomgått kan nevnes:

- 1 Tiendepenningmanntallet 1521
- 2 Olav Engelbrektsons Jordebok 1536
- 3 Leidangsskatten 1567
- 4 Fogderegnskap, hvert femte år fra 1609/10 til 1650
- 5 Jordebok 1661
- 6 Manntall 1664
- 7 Jordebok 1667
- 8 Amtsregnskap 1671 til 1693
- 9 Manntall 1702
- 10 Matrikkellutkast 1723
- 11 Ekstraskatten 1762
- 12 Folketellinga 1770
- 13 Folketellinga 1801
- 14 Matrikkelen 1838

Opplysninger fra disse kilder er satt med *kursiv*.

Bildestoffet som fulgte manuskriptene, er dessverre forsvunnet. Det har derfor vært nødvendig å skaffe til veie nytt materiale. Vi takker alle privatpersoner som har bidratt med fotografier. Likedan takker vi Ottar Hansen, Sommarøy, for hans gode hjelp underveis.

Fra offentlige og private arkiv, er det kjøpt fotomateriale fra Tromsø Museum, Norges Geografiske Oppmåling og Johan Ottesen, Uls-teinvik.

Språklig medarbeider har vært lærer Randi Eriksen, Finnsnes.

Det fotografiske arbeid er utført av fotograf Ernst Lind. Korrektur er lest av Randi Eriksen, Dag A. Larsen og Kåre Rauø.

Bjorelvnes, 10.mai 1988.

Kåre Rauø

Forord

De første skritt til en Hillesøy Bygdebok fant sted i 1943, ved litt brevveksling mellom undertegnede og daværende ordfører i herredet, Thv. Nordheim, Hillesøy. Det var mitt forslag at herredsstyret burde velge Jens Solvang, Hillesøys bygdehistoriker, til oppgaven, slik at han fikk utpeke hvem andre som burde velges til en boknemnd for saken.

I 1946 valgte herredstyret imidlertid følgende: Carl Bertheussen, Tromsdalen, 75 år, Karl Renland, Stønnesbotn, 74 år, Jens Solvang, Engenes, 79 år, Hjalmar Nygård, Buvik, 41 år og Thv. Nordheim, Hillesøy, 53 år.

Jens Solvang bad seg dog fritatt som medlem p.g.a. sin fremskredne alder, hvoretter ble valgt hans sønn Aslak Solvang, Buvik, 43 år. Som av herredsstyret besluttet, sammenkalte jeg nemnda til konstituerende møte, hvilket fant sted 27. juli 1947, og hvor jeg, tross min vegring, ble valgt til nemndas formann. Til nestformann ble valgt Hjalmar Nygård.

Møtet besluttet at jeg skulle være sekretær, nestformannen skrive beretning om folkeskolen i herredet, Renland skulle gi oversikt på jordbruket og korndyrking, Nordheim vareta innsamling av midler, samt føre regnskapet, og A. Solvang få inn billedstoff. Det viste seg dog at med den ting måtte folk helst hjemsøkes direkte.

Jeg vedlikeholdt forbindelsen med Jens Solvang, som sa seg villig til å skrive et utdrag av herredets gårds- og slektshistorie. Denne store oppgave var han ferdig med høsten 1954. Dette til tross for sitt sviktende syn under petroleumlampen.

Karl Renland leverte inn sitt arbeide utpå året 1950. På grunn av sykdom, bad han seg kort etter løst fra sitt medlemskap i nemnda. Han døde i 1953. I hans sted var blitt innvalgt ordfører E.O. Haugland, Botnhamn.

I 1948 valgte nemnda fire mann særskilt, med oppdrag å få inn diverse bidrag til kommunens bokfond. Det lyktes den ene av disse, Alfon Bakke, Kattfjord, å få inn et etter sigende pent beløp. Senhøstes 1954 meldte nestformannen seg ut av nemnda, og herredsstyret valgte E.O. Haugland i stedet. Hans arbeid som kommunens administrator, levnet ham dog ingen tid til å skrive beretningen om

folkeskolen, så det ble mitt lodd å forsøke meg med den ting i tillegg til det øvrige. I Nygårds sted i nemnda, ble valgt Vilhelm Torvstad, Ersfjordbotn.

Når jeg som håndverksmann ble satt i spissen for bygdeboka, må det ha rådet en tro på at Hillesøys jevne befolkning ville bli tjent med resultatet. For å fylle dette syn best mulig, har vi begge, Solvang og jeg, arkivgransket og bygdetrål best mulig, dog etter som høve og utkomme har tillatt.

Hva allmen historie angår, da har jeg funnet det riktig å mest mulig unngå innfletting av stoff som vedkommer forhold i herreder og bygder utenom Hillesøy. Ikke heller har jeg funnet det nødvendig å ta med i manuskriptet noe av politiske og krigerske forviklinger nær og fjern, som kan ha influert på Hillesøys økonomiske eller sosiale forhold m.v. Slikt ville selvsagt hatt sin interesse, men det er i den sted søkt å gjøre det lokale Hillesøystoff så allsidig og detaljert som forsvarlig kunne synes.

Etter å ha samlet, renskrevet og ordnet stoffet, er så vel jeg som bygdehistorikeren fortrolig med Hillesøylesernes kommende dom, den unådige så vel som den nådige.

Som bokas forfatter gir jeg min medarbeider Jens Solvang min fulle honnør og takk, for hans for oss alle så verdifulle arbeide!

Likeså takker jeg alle de som har stilt seg velvillig med diverse bistand, fribilletter i T.F.D.S. og T.I.R.B., samt med reisende båten «Demring», publikums utallige besvarelser og pene pengehjelp! Den første på bidragslisten kom forøvrig uten appell, hvilket oppmuntret meg meget til egen aksjon for best mulig å kunne dekke løpende utgifter, hvilket er lyktes med sitt beløp kr. 3400,-.

Så takker jeg også mine medarbeidere i boknemnda for oppmøte og bistand etter høve, ved fem beslutningsdyktige sammenkomster, tre var negativ. Har ellers fire ganger søkt ut til historiebygda for å få i stand konferanser med noen av dem, foruten rundtrålinger.

Ønsker så vår Hillesøy Bygdebok en lykkelig utgang og inngang!

Tromsdalen i mai 1956.

Carl Bertheussen

De to arbeidskameratene

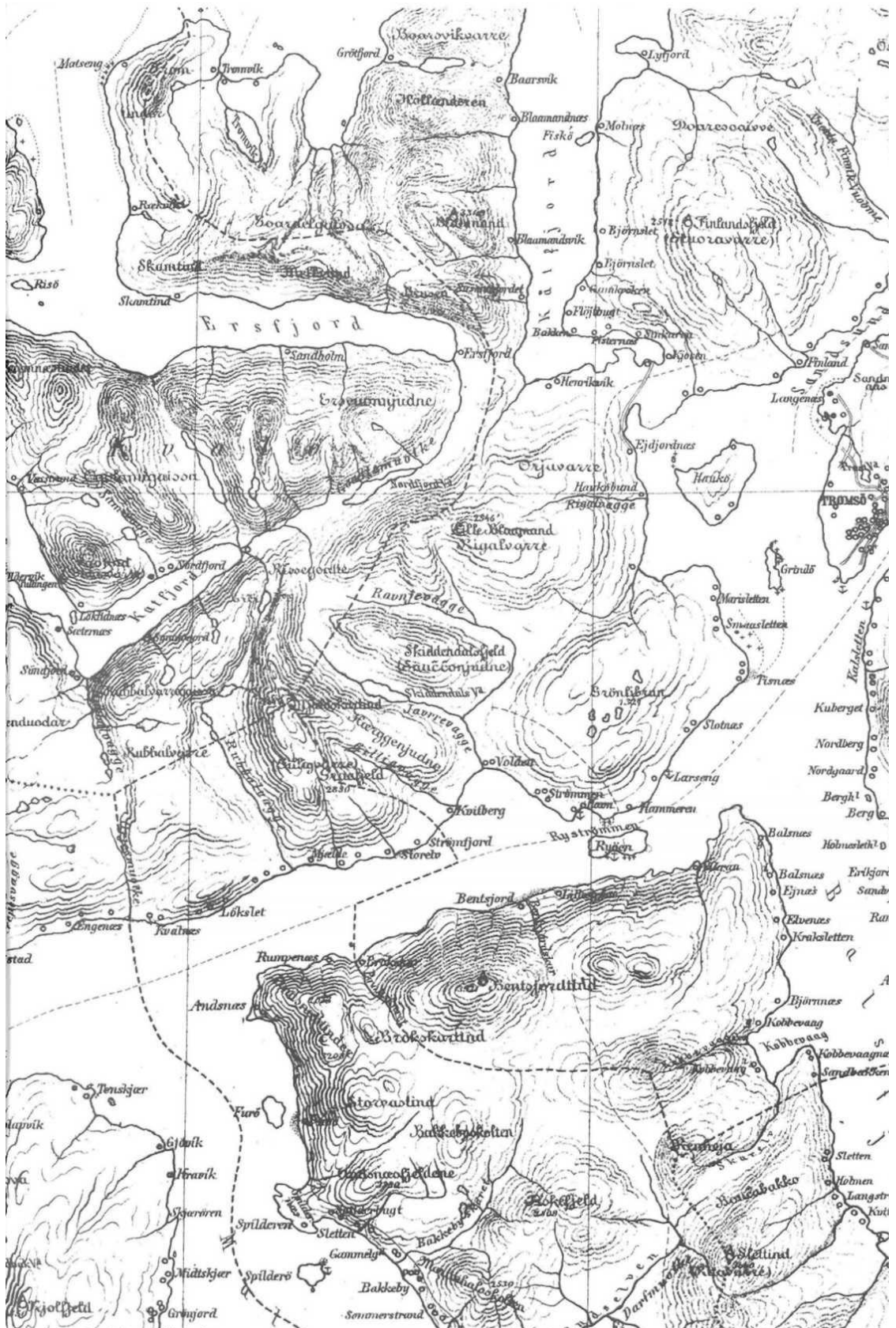

Carl Bertheussen: «Dette er selja, vi seier i Hillesøymål.»

Fotograf: Anna Grostøl.

Jens Solvang: «Ja, *Salix caprea*, dem kaller på latin.»

Hillesøysangen

(Carl Bertheussen)

Holger Moursund

FRA KJØL-VE-KA-JA NORD MOT HÅ-JA -NI-PA KRING RUS-HOLM INN TIL

TROM-ME BRING-A TRAUST, SE DET FOR HILL-ES ØY ER GREN-SE STRI-PA

MOT NORD-A-HAV SEKS MIL-ER OPP NORD-AUST. MEN INN-FØR LIGG DET

ØY-ER ODD OG FJORD MED FJELL OG TINN, MED DAL OG DYR-KA JORD,

EN HÅL-ØY-ØSKALK DEM TRENG SIN RANG EI VI-KE EN

JOT-NE-HEIM OG ET AL-VE-RI-KE

1. Frå Kjølvekasa nord mot Håjanipa,
 kring Rusholm inn til Trommebringa traust,
 se, det for Hillesøy er grensestripa
 mot Nordahav - seks miler opp nordaust.
 Men innfor ligg det øyer, odd og fjord
 med fjell og tind, med dal og dyrka jord,
 en Håløyg skalk, som kan sin rang ei vike,
 en jotneheim og et alverike.

2. Frå skjærgård inn til bratte Avglapp skalle,
 vår Malangs ål går brei og breddfull inn.
 I storm og haustnatt kan han veldig tralle,
 i sommarnatta er han lys og lind.
 Her Ottar dreiv med båter, gård og grunn,
 her Gunnstein flykta inn for Tore Hund.
 Her brigg og bark gikk baut for våte kluta
 når Malangslos kommanderte skuta.

3. Alt frå den tid vi kaller «Arilds dage»,
 har gjeve folk her utmot kysten levd.
 I elsk og fryd, i kamp foruten klage
 de holdt på hav og land sitt ry i hevd.
 Til utland og de fór på vikkj i lag,
 og sank gods og gull for ord og slag.
 Se, grav og grop kan oss vår saga lære,
 alt Hillesøy stod i makt og ære.

4. Fembøringsbåt stod lei i nord og søre,
 de fór i solskinn, fór i rokk og fokk.
 I fuka såg de knappast mindste ljøre,
 av is var støypa både båt og nokk.
 Med femklørs duving kommandertes baut.
 I fykan fei var skifta hals og skaut.
 Han kløyvde brott og brem for segeltaven.
 De dansa langdans på mørke graven!

5. Med dekk båt for blank propell og smøring
 går no de havet rundt i aust og vest.
 Det sløng så opp og ned med fangst og føring,
 men feskarmann gjer aldri bråk og blest.
 Om hav og himmel glør i lys og leik,
 om blåmyr ligg i mulm og nånatt bleik:
 «latt tampen gå», er ordren ei å prute
 tross mange kjære er blidd der ute!

Solo av mann:

- 6. Vår kvinne skal ha all vår takk og ære,
hun skjøtter hus og heim foruten grin.
Hun hjelper oss vårt stadig slit å bære
med villig hånd og smil - du store min.
Og når vi kjem frå hav den heile gjeng,
er alt i orden: Hus og bord og seng.
Honnør for våre koner, piker, venner,
takk takk med hjerter, med munn og hender!**

Solo av kvinne:

- 7. Honnør for våre menn og kjekke karer,
så og for dem som ei tilbake kom.
For all vår tarv sitt liv de ikke sparer;
vi har for dem så stort et hjerterom.
En trufast klem inn til vår heite barm,
en barnemunn, og en liten lubben arm
de får - om de er litt besværlig - kjærlig,
å være deres, det er så herlig!**

Atter felles:

- 8. Takk Hillesøy for hundre år - ja tusen,
hvor tider svant - og slekter kom og gikk.
Ditt store hav har titt i brott og brusen
oss skjenket av sin skål så besk en drikk.
Men skjønnne solnatt gir oss himmel-dryss,
og bæreblinket gir oss sonings-kyss.
Å hør oss Hillesøy, vår heim du kjære:
Et langt hurra skal du ha med ære!
Hip-hip-hip-, hur-ra-a-a-a-a-a-a.**

Breitinden, Hillesøys sørligste grensepunkt.

Fotograf: Gleditsch, NGO

Landkjenning

Herredets grenser

Hillesøy herred ligger på begge sider av Malangsfjordens havdistrikt. Mot sør med Senjapartiet, der det grenser til herredene Lenvik og Berg, med Kjølevanæringen som skille. Mot nord grenser det til Tromsøysund med Nordøyene, til og med Sessøy og Røsholmen, samt Kvaløypartiet med forberget Tromma som skille. Men lenge før vår tid var jo «Hillesøy» bare litt av hernevnte område. I vår tid bor hillesøyværingene på fjorten øyer, heri medregnet Hillesøy- og Senjalandskap.

Landskapet

Bergartene i Hillesøy består for det meste av granitt og gneis. Noe skifer med gneis finnes imidlertid innen sognegrensene på Senja, mens Hillesøya er bygd opp av rød, glimmerfattig gneis, og amfibolitt.

Skuringsmerker i fjell etter storsens tunge slede, kan sees på flere steder. I fjellene mellom Bakkejord og Kattfjorden, kan retningen tydelig følges mot nordvest.

I Melketindene mellom Ersfjord og Kattfjord, fins det en breflate på 9 km² i utstrekning. På Småtindene øst for Vasstrand, er det en annen isbre av lignende størrelse.

Etter hvert som storsen minket, løftet landet ryggen sin trinn for trinn. Disse «trinn» ble avsatt i landskapet som strandlinjer. Ute på Edøya er det en slik linje som ligger 30,4 m.o.h. Sannsynligvis er dette den samme linje som kommer igjen ved Torsnes, og går over Buvik, Sandvik og Greipstad. Deretter fortsetter den inn til Bakkejord og Kvalnes i Tromsøysund herred. Ved Buvik er det to slike linjer. Den ene 18,5, og den andre 31,7 m.o.h. Ved Sandvik er det

tre strandlinjer, henholdsvis på 14,5, 31,6 og 35,4 m.o.h. Mellom Sandvik og Greipstad ligger de tre linjene på 14,5, 31,6 og 38,5 m.o.h. I Øyfjorden er det også noen av disse strandlinjene. Den i Fjordgård ble for noen år siden amatørmessig målt av en av bokas medarbeidere til å ligge 16 meter over flomålet. I Øyfjordvær gav samme måling av strandlinja et noe høyere tall. Øst og vest i været var linjens høyde over havet ca 19 meter.

På den høyeste av disse strandlinjene, den såkalte Myalinjen, er den gamle strandvullen opp til 18 meter bred. I bakkant fins det huler. En av disse, «Sauefjøset», er 6 meter dyp. Ved Lanes i Stønnesbotn, er vullen 10 meter bred og ved Vang 11 meter. Denne Myalinjen, som ved Brensholmen ligger 27,2 m.o.h., ligger ved Målsnes 63 m.o.h. Avstanden mellom stedene er ca 32 kilometer.

Herredets flatemål er 484,85 km². Av dette er vel 7 km² fjellvann. 109,5 km² av arealet ligger på Senja og 281,9 km² på Kvaløya. Sessøya er 10,2 km², Risøy 0,1, Røsholmen 0,2, Bjørnøy 1,9, Hersøy 0,4, Angstauren 2,5, Håja 0,2, Tussøy 9,5, Sommarøy 0,9, Lille-Sommarøy 0,2, Hillesøya 1,9, Edøy 1,4, Hekkingen 0,8 og Husøy 0,2 km². I tillegg til dette kommer 265 andre øyer, holmer og skjær med et samlet areal på 1,3 km².

Hillesøylandskap sett fra Gavlen.

Fotograf: Carl Bertheussen.

Hillesøynavnet

Som stedsnavn flest, har også vårt nåværende «Hillesøy» i tidens løp blitt nevnt og skrevet på mange forskjellige måter. Noen av de eldste skal her bli gjengitt.

Helsa Dette er den lappiske etterligning av norsk form.

Hyllersø Skrevet i «Norske Regnskaber og Jordebøger» bind III, år 1514 til år 1521.

Hildø Skrevet i Lensregnskapene år 1567.

Hilisø Anføres av O. Rygh i «Norske Gårdnavne» som brukt i 1610.

HillisØe Etter samme kilde, brukt 1723.

Helesø Hos O. A. Øverland: Av «Sagnet og Historien.»

Rygh sier i «Personnavn i norske Stedsnavn» s. 131: «Formodes at den gamle form kan være Hildulfsøy av mannsnavnet *Hildulfr. Det må dog også kunne være Hellisøy, hvori første ledd er hellir, m. berghule, udoverhengende fjell.»

Et «Hildulfsøy» ut fra det gamle mannsnavn må vel, som den av Rygh satte stjerne påpeker, sies å ha mindre grunn for seg. Han sier at navnet kan komme av berghule, hellir, utoverhengende fjell, og nevner under Ibestad, gnr. 63, at i andre deler av landet er navn «Hellis» ofte gått over til «Hilles».

Ørnslåka

Den som har hatt høve til å se vår Hillesøy ute fra havet, vil neppe være i tvil om til hvilken «rot» navnet skal føres. I fjellet som faller bratt av mot havet, er det et jettehugg fra fjæra og nesten til høgste ryggen som står 215 m.o.h. Hula, eller kløfta er et sikkert tilholdssted for ørn med egg og unger, og har av seg selv skapt navnet sitt: Ørnslåka. Og som «slåka» fikk navn etter ørna, slik hadde øya alt fra først av fått sitt navn Hellesøy, av den veldige hellaren - hula.

Det gamle Hillesøy

Lenge er det siden folket kunne lage seg et bo mellom bakker og berg, og lenge er det siden de satte sin pikstang i blodgaren på den første kveita oppe mellom holmene, og trakk den første fisken opp fra nesten «botenlaust» hav innover båtsripa. Og ikke å fortie, siden de så de første grønne voller om seg, og hørte skogen suse i vårvin-den.

Ikke bare Kjølvekasa og Håjanipa var blitt befridd for sitt kolde svøp, men også hele Senja og Kvaløya med, ja mer en det. Så lenge det hadde blåst milde vinder i lummer sol, at isteppet var hol i hol, og så lå landet og strakte seg velbehagelig mens de hvite fillene ble fjernet. Og den bare kroppen viste sterke lemmer, knokler og groper, spente sener og hud med skrammer. Hillesøy lå lys våken! Teppet var slengt, tusen års tyngsel var lettet av!

De satte ikke ned sine teltstolper akkurat på vår strender, disse våre forgjengere. Etter hvert som landet hevet seg, flyttet slekt etter slekt fram på litt bredere strand, rundt nes, og fjord. De flyttet ut på øy og holme som løftet rygg over hav. Og der ute ved det salte skumsp-røyt, grodde de fast mens storhavet sang med dunder og drønn. Mange var det som kom farende langs kysten nordover. Til Hillesøy kunne de komme så vel utenom den store Senja, som indre led. Trekket fant sted ved vår og sommer. Framom forberget Kjølva og Nøringen (nordodden) kom de for å ta seg inn den breie fjorden mellom denne «Sønnøya» og Nordøya. Men havet malte og mol ut fjorden med sterkeste straumrye, så det var nytteløst å kjempe mot både straumen og landvinden. Så skeiset de på skrå nordover mot øygården på andre siden av den strie straumfjorden - Malangr, og slo seg ned der.

Men mange kom nordover opp «Geigasundhom», som sant nok bukter seg hit og dit. Så var de ved den bratte fjellnova Avglappa. De hadde hørt noen fortelle at her var det at det «glapp av» med mennesker og folkeskikk, for nå var de ved navnkunnige straum-fjorden, med sine virvlende, malende gryter. Mange var det som slo seg ned i disse traktene, og satte bo ved en fossende elv med den frodige bjørkeskogen tett i tett fra fjell til fjære.

Kanskje var det en vakker solkveld at noen som søkte nytt land, kom denne veien nord. De fikk et herlig syn langt der ute i blåhavet, i det den røde solskiva var ved å dukke seg ned i det blanke havspeilet langt der ute i nordvestbrynet. Men inn fjorden og aust mot Ryøya, var det andre syner som også lokket og drog. Der stod lier og fjell

mektig og smilende i solgløden, og sneklatter høyt til værs blinket og vinket med usigelig fargespill. Så ga de seg tid, ferdefolket. De var i tvil om hvilken vei de helst skulle ta, og før de visste ord av det, var de kommet bort i straumstrykene av den store elva som med mudder og lys leirslam, mol seg ut til storhavet. De tok en nevefull vatn utfor båtstripa og smakte; sant og visst var det ferskvatn så å si, og da var det klart hvorfra det kom. Så bygde og bodde de der ute ved storhavet med dets bølgebrus og fuglesang.

Utsnitt av Melchior Rasmus's kart år 1689.

Malangsålen

Når det er tale om Hillesøy herreds flateinnhold og grenser, må Malangsålen ha et særskilt kapittel.

Malangsålen hadde i lange tider et internasjonalt preg, i det den var strede for inn- og utgående stolte skuter av alle slag, og fra alle hav.

Selve «kjeften» mellom Hekkingen og Edøy, Skarvhalsen, er bare 3 km bred. Ålen ellers blir bredere innover, så flateinnholdet innen herredets grenser blir omkring 70 kvadratkilometer. Ellers er ålens lengde fra Hekkingen fyr inn til Målsnesodden 40 km, og derfra opp til Mallangsfossen godt og vel nye 40 km. Og alt er «Mal», straumstryk, især ved ryetinden.

I den ytre fjord er dybden 424 meter, mens den 16 km lenger inne er 336 meter. Det er fullgodt med hva de gamle kalte «åldjupt». Av slike åler fins det mange, for bare å nevne Vesterålen som en av dem. Navnet fins i mange stedsnavn som Ålberget, Ålfoten, Oldervik og mange flere.

Når det i et leksikon sies at Malangen er 17 km lang, er det helt misvisende; det er regnet fra Andsnes og inn til neset ved Målsnes. Men det har sin riktighet at fjorden her deler seg i 3 parter: Malang, Sørfjord og Nordfjord. Dette slår igjen fast at Malangen er den parten som går inn mot den store elva.

Når Rygh sier at dette «mal» kommer av Malr, og betyr sekk, og som da sikter til buktene inne i Nordmalangen, går han ganske sikkert over fakta etter bevis. Hva ellers angår fjordens navn av «sekk», eller «straum», kan en trygt holde seg til gamle Ivar Åsen som lar «Mal» være malstraum - havsvelg. Når den gode hr Schnitler i 1743 skriver om laksefisket, sier han: «I den Malangens fjordbund i den indfjord Målselven ind mod fossen...»

Litt Snorre: «Da Karle og Tore Hund år 1026 på heimtur frå Bjarmeland kom til Sviatoj Nos, måtte de sette anker ved noen øyer og vente på ryskiftet, for det var en sterk malstraum der.»

Mange er de som har fått slite seg fjorden fram med armer og årer.

Og mange er de som for storseil og fokk, for mersseil og bram, forsøkte å baute seg fram;- de krysset og gikk over stag dag etter dag, men ble sopt av «malet» til havs.

Og Ottar vår herse, ikke glemmer vi han og hans folk. Visst danset med fjorden de «reel» så mangen en gang fra ytterste øy til innerste kjos. Visst jaget han kvalgrind som sauflokk til fjøs, jaget den «sjylaust» til vik og til poll, slaktet og slengte så havet var rødt; her fins jo storbein i gammeldags flo-streng.

Vi tenker på Gunnstein med mannskap som rodde med blodsmak i munn inn mellom Hillesøy holmer og øyer. I kjølvannet hadde de hr Hund, hevngjerrig og hård, og malen var stri. Og tusener andre i tusener år, når armkjøttet verka og hendene var hovne og såre. De sa vel ikke blide ord alltid!

Men mangt et fornøyet ord har du også hørt - straumfjord, av alle dem som for medvinds linne bris stevnet ut til «havsauga». For slakke skaut og oppbundet priar, fembøringen duvende stolt ut forbi Gavel og Torsnes. Ut til det store matbordet skulle han, ut til Havgrunnen så vid og så bred. Men når du vil slå på grovstrengen din, Malangsål, da er du den «Malangur som skilur Finmørk vid bumenn».

Hillesøy, gammelt kultursentrum

I sin bok «Fangstfolk», trekker arkeologen Guttorm Gjessing opp en kulturkronologi i generelle linjer. Etter at 300, 400 og 500 årene er gitt sin kulturelle karakteristikk, sier han:

«600-årene: Handelsstedet i Hillesøy blir etablert, og omkring det gror det fram en spredt norsk bosetting i Troms, mellom Stongelandseidet og Helgøy. Pelsvarehandelen begynner å spille en rolle. Laksefjordskatten kommer i jorda.

700-årene: Handelsstedet i Hillesøy vokser i makt, og den norske bosetting i Troms tar til. Mot slutten av århundret, setter kanskje de første nordmenn seg fast i Finnmark.

Århundrene 800, 900 og 1000 gis så sitt sannsynlige kulturpreg, med bosetting i Finnmark, Bjarmelandsferder og tørrfiskeeksport, samt Tore Hund, Hårek av Tjøtta og andre «storkarers» rolle i rikshistorien.»

Dessverre har vi ikke noe kjennskap til de menn som først fant seg så vel til rette ute ved Malangskjeften, at de etablerte seg for å danne sitt doméne fra og med Havgrunnen og inn til Aglapen. Det sterke straumbeltet mellom Senja og Nordøyan, var korridor god nok for samferdsel av dimensjoner, om påkrevd.

Men så er det en myndig mann som «skipper inn» kostkister og vareballer, og setter seil i nordausten og styrer ut og vest forbi både «Sønnøya og Andhåvve», og enda lenger. Han besøker Skiringsal i Vestfold, og Heidaby i Vest Jylland, og ordner sine affærer godt og grundig. Så «vett» han igjen det brede råseilet, og seiler dit han sikkert selv vet best, til England. Han lar «krabben» gå, og legger kanskje til ved noen kaistolper, og går i land og til gårds. Der presenterer han seg for verten, Kong Alfred den store av England, i et av årene 870-880. Han er ikke folkestyggen, mannen fra Malangskjeften!

Guttorm Gjessing kommer i «Fangstfolk» nærmere inn på Ottar og heimbygda hans, og synes å være helt fortrolig med at han hørte hjemme i Hillesøy herred på en av de høveligste gårdene der ute. Han sier det akkurat slik: «De seilingstider Ottar oppgir, sammen-

holdt med det arkeologiske materialet, gjør at vi med sannsynlighet kan fastslå at han har bodd i Hillesøy i Troms, trolig på sørvestspissen av Kvaløya, der det alt i løpet av 600-årene gror fram et viktig sentrum for handelen både østover og med Vesteuropa. Det er en mengde gravhauger der ute, og en hel del funn med importsaker, dels vesteuropeiske, dels finskbaltiske og russiske. Og Ottars melding gir et fengslende blikk inn i strukturen av det økonomiske livet der nord. Naturligvis hadde han gårdsbruk, han sa jo at han var mellom de fremste i landet sitt. Men den største inntekten hans var finneskatten som bestod av pelsvarer, dun og kvalrossprodukter. De rikeste samene måtte betale 15 mårskinn, 5 reinskinn, 1 bjørnefell, foruten 2 skipsreip av kvalross eller selhud. Hvert av dem var 60 alen langt.»

Når Ottar sier «landet mitt», og refererer til fremstående menn der, kan det ikke godt ha vært noe lite område. Det er også ganske klart at dette området ikke strakte seg fra havkanten og inn i fjorden, men langs kystlandet og den ytre og indre seillei.

Hva forøvrig angår fjordene, så var jo disse «folketom» i disse tider. Forfatteren sier det like til: «Det fins ikke et jernalderfunn fra Malangen, ikke en gravhaug, ikke et gammelt gårdsnavn. Det kan med full visshet påstås at det i oldtiden ikke har vært en eneste jordvei der inne.»

Hva ellers angår Ottars jordbruk, så har han selv fortalt at han ikke hadde noe videre av kornåkrer, og at «det lille han pløyde, det pløyde han med hester». Dette «med hester» synes å si at andre som pløyde, brukte ku og okse til den ting, men helst bare handmakt. Men jordvollene ellers var helst ganske beskjedne, selv om buskapen han nevnte for kongen bestod av 20 kyr, 20 griser og 20 får. Småkreatura var gjerne utegangssauer slik vi kjenner dem, bare meget mindre. De fant nok av lyng i bakkene, og ved hver fjære sjø gikk storværen i spissen for hele flokken ned i tangvalene og fylte seg med tang, soll og skråptare. Kyrne likeså. Disse fant ellers beite nok oppe i bjørkeskogen, og var visst ikke av den sterke rasen. Ennå 800 år senere enn Ottars tid, var kyrne så små at tre skrotter i salt ikke fylte en tønne. Og skulle fru Ottars kyr kunne «holde ørta» med stråfor, så sørget hun nok i tide for at karene rodde utpå skjærene etter en båt butare på vårparten.

Det var nok av den slags like utenfor Botnhamn, Hillesøy og Tusøya. Hva de 20 svin angår, så levde nok de «herrens glade dager» på alt av avfallet fra kvalen som ble satt skottel i, og rodd i land. Eller som i hel grind, ble jaget inn i vikene.

Dette Hillesøy kulturområde som så vel fundert er blitt rullet opp for oss, har da alt før yngre jernalder vært i utvikling, «mellom Stongelandseidet og Helgøy». Og i løpet av 700-årene «vokset i makt», og tatt Tromsøtraktene helt med i sitt domene. Alt sammen

viser at gårdene ved Tromsøbassenget i slutten av jernalderen, hørte med til det samnorske kulturområdet som en del av det gamle Hålogaland.

Og så fortsetter kjeden ut og ut fra denne gjæve gårdmann, kvalfanger og kongsmann, like til boka Rymbegla atter gir oss navngitt landkjenning av fjell og fjord, øyer og av grense.

Følgende innslag fra Rymbeglas 5. kapittel, er fra bortimot slutten av 1100-tallet, og gjengis her etter A. Helland:

«Om øer ved Norge.

Hernæst skal skrives noget om øer udenfor Norge. Dette er øerne udenfor Haalogaland. Først er beboet av kristne mænd en ø, som heter Salarey, en anden ø er Tussø, derpaa kommer en fjord, som heter Malangen, den skiller Finnmarken fra bumænd; ...»

Den som skriver, tar ikke med iøynefallende Håja først. Den som må kalles nordste dørstolpen av Hålogaland. Men nevner Salarøy, med sin lille snipp av dette - og så Tussøya.

Når det her er blitt sagt ett og annet særlig om denne gård, er det nærmest fordi den er det første gårdsnavn som er funnet nevnt og gjenkjent fra herredet. Og denne navngiving kan neppe komme av stedets beliggenhet eller lokalitetene forøvrig, men nærmere antatt av dets kulturelle tradisjon som kan ha vært mer kjent av Rymbeglas forfatter.

Fiske

Heimefiske

Det gamle Hillesøy har i det store og hele delt skjebne med landsdelen ellers hva angår så vel feilslag av fiske og uår som følgene av politiske ugreier når disse ting sattes i gang. Hertil kommer og vilkårlige forhold både hva angår fiskepriser som omsetning. En

kjenner til de tidene da fiskeprisene stod fastspikret, mens melet ble satt opp i pris år etter år.

I 1590 til 1600-tallet var således prisen på råskjær og rundfisk 3 til 3 1/2 mark pr våg, mens melet notertes oppover fra 8 til 10, og opp til 14 mark for tønna. Slo så fisket feil, ble det faktisk talt «dauen i gryta». Vinteren 1633 måtte det leveres opp til 10 våg tørrfisk for en tønne mel, mens 6 våg var regnet som noenlunde tålelig.

Selv om Hillesøy kunne sies ikke å ha noe direkte tap av disse forholdene, så fikk dog herredet så meget mer snerten av de feils-lagne fiskeriene i Lofoten, f.eks i årene 1695-1698. For å bøte på disse uårene i Lofoten, rustet amtmannen ut 11 karer til Finnmark. De var borte i 21 uker, og kom så hjem med 21 stkr torsk, 1 tønne saltfisk og litt kveite. «Og således ble det for de andre også», sier amtmannen. Ved disse tider blåser Petter Dass således i trompeten:

«Al hytter er rådnet, al gielder nedkast. Man ser ey der jægter, ey seiler ey mast. Ret ligesom landet var øde.»

Heimefiske i disse tider bestod nærmest i det småfisket nært land som foregikk med dorg og trøe, samt dypangel. Man må imidlertid forutsette at de som rodde etter kokfisk dag etter dag, brukte fra først av bare en taum av et eller annet, og med en krok i enden av. Da så taumen eller tråden ble festet til en stikke eller stang, fikk redskapet navnet «tråa» eller trøa som det heter den dag i dag i fiskerspråket.

Da det med tiden kunne fåes hamp, var det likevel et «vrident» arbeide å spinne og tvinne et juksasnøre på «handteinrøkken» så pass langt at det kunne nå ned på dypt vann, det som ble kalt «djupsängel» og dypsangel, og et hastig slengt «juks».

I mange og lange århundrer hadde fedre og mødre, sønner og døtre, strevd tålmodig ute i fiskeklakkene med angel og snor for å slite til daglig kokfisk og litt til overs. De hadde «sotte» der ute i frost og landvind, så vel som i linnvær og sommersonne, dag og natt. De kom i land med lys smågjedd og brun taregjedd, kjevlongsjedd og voksen torsk om hverandre, kanskje en og annen «elvekjerring», dvs. stortorsk også. Brosma, långa og hysa kom ikke så sjelden innover «beinet», en og annen auar, steinbit og kveita fulgte med. Men den ting å bli eier av ei kveita som «tok i» var jo verre, hvis han med snora ikke var inne i alle de kunstene og lønndomsord som skulle til med den slags fisk.

Den eldgamle drifta med «jussångla uti klakkan», har holdt seg nesten til vår egen tid. Når husfar og sjølholder ikke lenger greide lofot- og finnmarkhavet, tok de fatt med denne heimeroren. De seilte ut i god tid før dagbrekk mens landvinden hylte i husnove-

ne, og lot snøret laupe i klakk og søyl, rundt snag og bakke og tenkte ikke på å søke land før dagen var blitt liten. Så gjorde de et slag østover eller vestover mot øy eller nes for så å slite seg på åran en halv eller hel mil, og så sette seil igjen over sve og fjord. Så ble de gjennomiset i lerretsskjorta, søkkvåt som den var av svette. Kommet i støa var det å sløye fisken, få den på hjell og banke båten rein for dagens isbelegg. Når så mølja var eten og en åre skauta, eller band lagt på en stamp, kunne det være midnatt da de med en liten røyk overla ett og annet med familien. Ikke var det lang blund under skinnfellen før de var i rør igjen til en ny dag med kulde, svette og sult. For hvis fisken kjentes, kunne jo ikke tida heftes bort. Men så var det da ikke vinter hele året.

Det har vært mange av disse småbåtkjempene med isstøpte årer mellom «to båtkjeipa» i Hillesøy, det er: mellom Kjølvekasa og Håjanipa. Presten med trompeten sin, synger om slikt liv og tilvære: «Hvad haver vi andet her bygger og boer, End søge vår føde med angel og snoer.»

Og på et annet sted: «Men løbermis gik og Gregorius kom, man prøved på alle de klacker og rom, de gamle forfædre har funden. De slimed og sade så frossen og stiv, men blev icke verdig et rørendes liv at drage på krogen fra bunden.»

En gang disse linjene ble sitert for gamle Hans Andreas Brox, Oldervik, sa han: «Nei, vi fraus ikkje berre, men sleit mangen gång så at kver en kjøttbette skalv på kroppen.» Han var en av sliterne, og Hillesøy og hele havkanten har hatt mange av den sorten. Foruten de høvedsmenn og karer som er presentert under kapitlet «Fembøringer og eiere», kan vi nevne de to trauste juksafiskerne fra småbåten; Bertheus Larsen, Storslett og hans trofaste kamerat Hans Evenesen, Bakkejord. De bør ikke skilles. I 32 år drev de to Lofothavet på bindalingen «Hans Bertheus», i godt vær som i uvær, i skralt fiske som når det var «vakkert med fisk». De 64 veilegdene mellom Malangen og Svolvær/Steine, tok de på årer og seil etter høve. En eneste gang skulle de flutte seg med dampskipstur for å komme fram fykende fort, da det gikk søge om storfiske i Lofoten. De rodde til Tromsø, og fikk båten og alt sitt «pagasi» ombord i en rutebåt, storlig jøger over sin egen overdådighet. Men da «dampen» tok til å hive ankeret, fikk den kun et par famner kjetting inn før spillet gikk i ulag og skuta rak nedpå det skjæret der var. Da den endelig kom seg flott igjen, bar det ikke sørover, men nordpå Pølsamna der den satte jern. Heldigvis kom det en annen damper som de ble med.

En gang rodde Bertheus alene og uten stans fra Lofoten og hjem da hans 15-årige datter Bernhardine, var blitt døds syk. Det var i 1882, og han var 50 år. Men han kom for seint. En så at han kom inn, lot sjøvottene falle på gulvet og satte seg på en stol og storgråte over sitt kjæreste barn.

Det hendte nå og da når de to i uvær lå fast i en garnile innpå Vestfjorden, at Hans Evensen kunne si noen ord om narraktig adferd i slikt vær, men da smalt det ikke i ord fra den andre. Når de så sa hverandre farvel hjemme etter endt tur, spurte Bertheus forsiktig: «Du blir vel med hvis vi lever til neste år?» Den andre svarte omtenksomt og trofast: «Du får komme.»

Sesongfiske

Når det her er tale om sesongfiske, får en nok ta seinotfiske som det fornemste. Til seinotfisket hører ufravikelig den tids «notbaser». De som hadde ry, ikke bare i sitt eget herred, men viden omkring. Vi setter deres navn på prent, ikke etter deres drakt og duelighet, men etter skjærgårdsgrensa og bosted fra vest mot øst.

Seinotbaser

Ordet gjelder bare eiere og drivere av sei- og søkkenøter.

I Øyfjorden, etter Johan Sørensen: Kristian Andersen, Husa,
Jens Tøllevsen og Johan Tøllevsen, Trælvik.

I Fjordgård: Søren Sørensen, Jakob Nilsen, Hilmar Nilsen, Olaf Berntsen, Johan Hansen, Hilmar Nilsen, Bernt Sørensen, Ingvald Eriksen, Bernhard Berntsen, Karl Hansen, Hjalmar Pettersen, Hans Edvardsen og Ludvik Iversen.

I Stønnesbotn, etter Oluf Pedersen: Peder Pedersen og Sebulon Sørensen, de hadde ei not tilsammen.

Oluf Pedersen og Tølle Olaisen, Trælvik, ei not tilsammen.

I nordre Hillesøy, etter Jens Johannessen: De første jeg kan erindre som drev med søkkenot var «Tussøy-karene», vi kalte: Hans Andreas Brox og hans brødre Hans Hagerup Brox og Hans Henrik Brox, og så Martin Pedersen, Håja. Jeg har hørt fortalt at hans far Per Korneliussen, også drev med søkkenot.

I Sommarøy, etter Bernt Hansen: Først var det nå Ingvar Kristiansen, Sommarøy, som drev med seinot fra 1878 til 1933, Bernt Jørgensen, Hillesøy, Morten Rasmussen, Austein, Lars Rasmussen, Austein, og Lorents Johansen, Sommarøy, som drev fra 1879 til sin død.

Seinotfisket

Dette er et spesielt sesongfiske ved sommer og høst. Og som der er med torsken så òg med seien, «kjært barn har mange navn». Når småan av begge kjønn står ytterst på berget med en bøyd knappenål i enden av en trådstubbe og sniker til seg en tre tommer lang sei etter fire timers manøvrering, så er denne seien bare en «mort». Men når det stenges med mortenot innmed fjærsteinene, noen stamper sei som er 7 til 8 tommer lang, så er det bare «grønnspar». Navn av «sei» har det ikke før fisken er 8 til 10 tommer lang, da er det småsei. Men er fisken 12 til 14 tommer stor, så er det «storsmåsei». Nesten voksen sei er «stabbesei», og så først kommer den ærverdige «sei» inn i rekken, for det er ennå en grad, «skokkelsei». Det er den aller største uten at mål blir oppgitt.

Etter her å ha presentert den ærverdige seien i dens forskjellige graderinger, skulle det fortelles noe om selve fisket så og så. En ser det imidlertid på sin plass først å si noen ord om selve redskapet.

Det er rimelig nok at et nyoppfunnet redskap er mer effektivt enn noe av de eldre, hvilket jo òg er hensikten. Da det ble funnet opp

Seilast levert til firma Oskar Kasthaug, Sommarøy.

søkkenøter til seifiske, var det ingen sak på et par timer å demle opp tusenvis av fisk. Men så var jo også redskapet uhørt stort. En tolv manns seinot er, eller var, i skotten stand 22 famner i «unntelna» (kanten til le i strømmen), og 18 til 19 famner i «straumtelna». Som en ser, var denne telna skotten mer inn enn de som skulle være i le, og måtte være flatere for ikke å danne sekk der fisken skulle gå inn, for den «går» mot strømmen. Nota var mest som et bossbrett. Maskestørrelsen på not var 14 omfar på alna og mindre. De 4 båter, helst 3 1/2 roms, hadde altså 3 mann på hver, og notarmene var 20 til 25 famner, og ble slått i «notøyra» ved kastinga. Etter hvert som nota ble lempet ut av basen sin båt, ved første kast, strekte alle båtene nota ut best mulig i passe avstand fra vøa, og selvsagt framfor denne. Var nota tørr, måtte dette tas i betraktning, for da sank den sent og seien ville gå under den.

Det kunne og hende at vøa søkkte seg når den kom fram til nota, og i så tilfelle var det lite annet å gjøre enn å dra nota opp, og slik at hver båt trakk inn noenlunde likt, og så «ro seg frampå» til nytt kast. Straumbåtan rodde framover mens de andre to hamlet etter. Dersom vøa ikke søkk, men vek til sides, måtte den nærmeste unnstraumbåten straks ro ut «jagarmen» sin, en lang smekker line, for om mulig å møte stimen innpå nota. Syntes dette å lykkes, måtte jagarmen hales inn på liv og død, for å få fatt i selve notarmen, for der var nota sokken bra ned. Alles øyne stod nå på stilker, og såg en det minste sprett innpå notfeltet, var det med en gang anskrik: «Han e der, drag glunta, drag, drag! Hurra glunta, klem på, drag, drag! Hiv stein førr letelna Mikkal, dokker må ikkje lett han gå over, få opp telna di Jørgen! Ka du står der å melke etter . . ?» «Telne her», skrik han Ola. «Her og», song han Lorents ut. «Du må få opp telna di, Anders, ke du-?» «Holl no kjæften, æ har både telna å nota tørr!» «Dokker må tørke lin mest di vinn, kara», brøler basen. «Vi har en vakker ball inne. Får han vatn førr sæg, så tar han ho utur telnan førr oss!»

Det er to mann om hver notarm, og den tredje strekker på åran alt det han kan vinne, så båtene ikke kommer for nær hverandre, og sekken blir for nedsokken. Nå har de fisken såpass «tørr» at huinga kan ta til, og det blir helst bare en mann på hver båt som når til med den ting, men det går fykende fort mens sjøfokket av fisken står rundt alle mann enda nota tørkes hardt opp. Så er kanskje alle fire båter søkklastet, mens det ennå er bra med fisk i nota. Ser de forholdene slik an, samler de nota og ror tre av båtene i land mens den fjerde holder sekken. Båtene tømmes, og en eller flere ror ut og henter resten.

For å møte fisken som vil gå ut av nota, hives det hvite steiner eller hvite tallerkener og krus for å møte den. Og det hjelper godt. Vil stimen botnsette i nota, kastes det hvite rett inn i nota, og det hvite skremmer den opp. En utmerket ting var en ny oljebukse eller trøye som ble pakket om en stein, og drevet midt inn på feltet.

Alt som kan «krype og gå» er nå parat. Gamle og unge, kvinner som menn, går nedpå seiberget og ligg «over augan» i fisk og slog. Noen rister fisken (skraper rista av), andre søyler, andre «tar utur», mens karene sitter på berget og råskjærer fisken på fanget sitt. Imens ordner noen med hjellene, og andre bærer ferdig fisk dit. De manøvrerer gesvinnt med hengesula så rad etter rad fylles. Nå har noen kokt en stor kjele kaffe, og går ned til sjøen og lesker folket. Siden er den dryge møljegryta kokt, og hele «notlyren» gått i gang med hver sitt knippe flatbrød. De tolv mann får det til å bli plass for alle rundt gryta ute på bakken, og vitaminene går fort unna både til de tolv og flere som lyster. Ingen er unødig fin på det.

Det var en gang et notlag som holdt til på Risøya i Ersfjorden. Mens de andre «gjorde til» slyveret, kokte notbasen som kaltes «Stor-Ingvard», mølja. Ved gryta spurte en om levra var godt vaska, og fikk til svar: «Hves ikkje ho som e attaførre kan renske sjøl, så gjer æ ett i ho.»

I de gode seiåringene før det nye århundre, ble det tatt sei ikke bare ute på de sedvanlige grunner, men inne i Sveet og innved Edøyholmene, og på samme måten i Nordøyene. Men på nær halvhundre år er det som omsnudd. Det var lite bruk for søkkenøtene. Seien kom så igjen mer og mer, men nå spør ikke kalla om hvorvidt han «vil gå innpå». De ringer han inn før han vet ord av det.

I den gamle gode tiden, hadde seifisket sin sjargong som mangt annet. Hadde de vært heldig med nota, så het det: «Vi tok hallsette båta», eller «Dem tok båtan full». Hvis fangsten derimot var liten og ingenting, lød det slik: «Vi fikk knappast mølja», eller «Vi fikk ikkje resta».

I de gamle tidens sesong, søkte mange fremmede notbruk ut til Hillesøyhavet. I Hekkinga kunne det være opptil 30 til 40 nøter. I Røsholmen opptil 23. I Øyfjord var det lite høve for fremmede pga. landskapet, men hjemmefolket hadde nøter nok. I Hillesøya, Sommarøya og Håja lå hjemmebrukene, eller andre som det best høvde, i keile og stø.

Gamle Johan Sørensen, Fjordgård, fortalte i 1946 at i hans barndom var det slik at når notlaget kom i land med fisk, ble fangsten talt opp i fem like parter. Den ene var til basen for nota. En mann fra hver båt tok så og «gjorde til» denne parten og hengte den, mens de andre gikk i gang med de øvrige partene som ikke ble prikkevert felles, men hver båt sin part.

Det skal ikke glemmes å fortelle at hvis det på seiskolten var en småbåt i nærheten av ei not som lå ute, og denne båten greide å jage seivøa innpå nota, fikk disse karene huke båten sin full, som takk for hjelpa.

Nå skal fortelles om et enestående notkast, rett «et Peters kast» som de gamle sa, og vi vet hva det siktes til. Søren Sørensen, Fjordgård, forteller at de en gang lå med nota ute på seiskolten Skjerringen, og Ingvard Kristiansen, Sommarøy, lå med sin not ute med Ramnen, som er like i nærheten. Det var et lett kast av nordavind, men ikke et sprett av fisk å se og ikke en fugl som stakk. Da ble Søren var en nesten usynlig kvervel midt innpå nota. Da det ikke var noe å vente på, ga han rop om å «drage» øyeblikkelig. De kjente straks at det var fisk innpå, og da de fikk opp notøyran såvidt og telnene tørka, hadde de allerede fisken til «hukings». Da de fire båtene var lastet, kjente de ikke ennå noe slakk i fisketyngden. To av båtene tok til å ro i land, mens de to andre tok «sekken» imellom seg og satte seil mot land, men det stod selvsagt nesten bom stille. De to båtene tømte seg i Fjordgård, og fikk flere båter med seg ut for å tømme nota, men først da de hadde rekt inn til Øyfjordvær. var de ferdig med tømminga. Da all fisken var kasta på land i Fjordgård, ble to båter satt på hver sin kant i den veldige fiskedongen og karene gikk igang med å «gjere til». Levra slo de løs i de to båtene, og fikk dem på sjøen. Deretter fór de beint til byen med den feite lasten.

Hvor mange tusen fisk det var, eller hvor mange æslengder(hele hjeller) det ble, var altfor daglige ting til at Søren kunne huske slikt.

Notfiskeren Ingvard Kristiansen f. 1861, på sine gamle dager.

Det kan opplyses at det fra Skjerringen til Øyfjordvær er 12 kilometer, og videre til Fjordgård 6 kilometer.

Et annet «Peters kast» skal nevnes med det samme: Han «Stor Ingvar» i Sommarøya, var vest på Askebåen med sitt notlag, og der var tre andre notlag. De kasta alle etter hverandre på det etter straumen høvelige felt, og så snart det foregående lag var reidd til side. Tre ganger kasta han Ingvar, og tok hver gang en masse sei uten at noen av de andre tre notlag hadde anamet noe i sine to tre kast, selv om de alle var sitt fag voksen. Det var nesten nifst, sier meddeleren. Og det kan en føye til, at hadde dette foregått i de Herrens år 1600 og den tid, ville Ingvar visst blitt lagt i jern på lille Skulbaren - ved fjære sjø!

Sildnotdrivere

Som for seinotbasene, tar vi også her fiskerne foran fisken.

Etter Karl Lorentsen, notmann, 78 år:

Den første som drev med sildnotbruk i Ersfjord, var Lorentz Thode Johansen. Han drev fra 1850-årene til -90 tallet. Da overtok eldste-sønnen Ingvar bruket etter faren. Men han og broren Karl, samt svigerbrørne Sigvart Jensen og Paul Marthinsen, anskaffet en ny fin not i 1895. Siden kjøpte begge brørne for egen regning flere nye og brukte notbruk. I 1917 solgte Ingvar sin andel til Nils Nilsen, Kaldfjord, som så drev sammen med Karl. Han drev så noen år alene. Johan Sørensen, Karl Edvart og Nils Gundersen, Ersfjord, kjøpte i 1921 et sildnotbruk som de drev med til 1932, da de solgte bruket og selskapet ble oppløst.

Halfdan Johansen, Ersfjord(?), kjøpte i 1930 noe eldre bruk fra Kaldfjord, hvilke han i 1934 monterte om til snurpenot. Ellers drev også Karl Lorentzen med sild-snurpenot fra 1932 til 1936.

Etter Jens Kroken, notmann, 85 år:

Den første sildnot i Kattfjorden var anskaffet i 1888 av Jens Kroken. Det var kastnot med låsnot. I de første årene av -90 tallet anskaffet Hans J. Nilsen, Kattfjord, et lignende bruk. Jens kjøpte så i 1912 en større kastnot, og Hans likeså i 1913.

Senere ble det anskaffet mindre nøter av Peder Johannessen, Theodor Olsen og Petter Bertheussen, samtlige i fra Kattfjord.

Videre kan nevnes at i 1930 anskaffet Jens Kroken en sildsnurpenot, og Hans J. Nilsen i lag med sønnene Karl og Håkon, en av samme slag i 1933.

Da Øyfjorden ikke er noen fjord som silda søker inn i, har ingen der i fjorden anskaffet sildnot.

Etter Oluf Pedersen og Karl Eliassen:

I Stønnesbotn har det vært adskillig drift med sildenøter, og da særlig i den navnspurte storsildtida i begynnelsen av 1870-årene, da en hel dei fremmede bruk var tilstede. Av hjemmehørende drivere blir først å nevne John Pedersen, Skreddernes, som drev i lag med handelsmann Matheson, Laukvik. Dernest Sebulon Sørensen i lag med Erik Antonsen og Ole Bersvendsen. Det er dog sagt, og vel med god grunn, at den fornemste sildenotdriver i Stønnesbotn var Petter Andreas Pedersen, Indergård, i lag med Kristian Meyer, Vang. Noen nærmere data for de bruk som nyss er nevnt, foreligger ikke. Derimot vil en historie i forbindelse med disse ting kunne være av interesse.

Karl Eliassen forteller: «Petter A. Pedersen var en heldig driver så vel ved Finnmarksfiske som ved sommerens seinotfiske. Om høsten drev han også stort med sildenotfiske, og tjente godt. Han kjøpte hele bruket etter den kjente sildenotdriveren Simon Albert Pettersen fra Bergen(han «sild-Pettersen», og betalte herfor 1200 spesidaler. Eiendommen Hundbergnes fulgte med i kjøpet samt et 50 alen langt, og ca 15 alen bredt nothus som var oppført der. Det samme gjorde en brygge i tre etasjer, og et våningshus. Det gikk godt en tid. men lykken vendte seg etter få år. I begynnelsen av 80-årene tok det til å

M/S «Vega». Eiere: Harald Lorentzen, Gavlen, og Oskar Paulsen, Vangshamn.

gå den gale veien, som en sier. Først tok stormen et nothus på Indergård, heimlassen, med iværende nøter og alskens tilbehør. Det var om hausten. Og vinteren derpå tok stormen det store nothuset på Hundbergnes. Neste vinter, visstnok «storsnyvinteren» i 1881, ramlet den store brygga ned. Det neste var at Sebulon Sørensen forliste en splitterny fembøring på Finnmarken, tilhørende Petter. Båten var utilstrekkelig assurert, og det gikk etter dette så raskt nedover med mannen at han solgte eiendommen Hundbergnes til Markus Johannessen, for kr 1000.

På folkemunne gikk det så ord om at alle disse ulykker skyldtes den ting at samen Guttorm Jonsen, Bukkemo, hadde forgjort han. Saken sattes i hop på denne måten: En av sønnene til Guttorm, Nils, hadde løfte om plass med Petter Pedersen som kar på sildenota. Så kom det om høsten et brått sildetidende fra Kattfjord, og P.P., som var en mann snar i vendingen, gav seg ikke tid til å få gutten på Bukkemo med, men for til Kattfjorden og kastet heldig så de tjente 150 spesidaler på mannslott, som i den tiden var en flott fortjeneste. Guttorm lovde da hevn for tapet, og etter den dag begynte det å falle sammen for Petter A. Pedersen.

Sildefiske

Å binde garn er en gammel kunst. Kong Salomo omtaler garn som det fanges fugl med, og storbonden Job hadde visst også rede på den slags. De første garn ble antakelig brukt bare på land. Men lenge etter Job, lå Simon Peder i mørke netter og strevde med garnbruket sitt, nå og da uten å få koking, verken på Kapernaumgrunnen eller i Betsaidadjupta.

At Hillesøyværingene brukte sildegarn på Salomos tid, må ingen påstå og ingen benekte. Fra først var det nok primitive greier, men det er utvikling i alt. I vår farfars dager var et sildegarn ikke fort å få ferdig, og derfor var de i garnbindinga både sent og tidlig. Var syrsuppa for heit når de kom i land, greip de nål og kjevle og smøydde et omfar eller to. Og bundingen hadde de med på så vel lange som korte turer, for å strekke omfar etter omfar. En gammel kjenningskall som ikke kunne komme inn Hillesøyvalen før sjøen flødde opp, kasta dreggen ut, og rauk sildgarnbunningen av bomma og satte seg til smøyings. Han kunne lagt i land og gått til folk like ved, men nei takk, «ikkje stele tia bort». Men så var det jo ennå i vår tid med «smågarn», 180.000 knuter å slå, eller 360.000 ganger å smøye sildegarnsnåla, foruten det å skjøte garnet.

Det alminnelige maskemål var 24 omfar på alna (men et storsildgarn

hadde bare 18 til 20 omfar). Alminnelig lengde av et uskotten garn har vært 18 famner. Sildenot har ca 45 omfar pr alen.

I Hillesøy har sildefisket vært ganske årvisst, og de fornemste sildefjordene har vært Stønnesbotn, Kattfjord og Ersfjord, uten at rekkefølgen her er valgt. Ellers er stågarn, landgarn og drivgarn blitt brukt for hver en gård praktisk talt.

I de eldste tider og langt utover, ble sildefisket drevet nesten bare til husbehov, og en masse gikk som løyping til ku og sau og geit. En kan ennå minnes de svære bingene i naust og sjå, og utallige «mål» ble «stengt» både som middags- og kveldsmat med deilig ryggsur sild fra bingen.

I den navnkyndige «storsildtida» fra 1871 til 1877, var det Hekking-Baltsfjorden og Stønnesbotn som hadde den største tyngden, og det travleste livet. Det var saktens Malangsålen som hjalp til med den ting. Men folk var jo ikke rustet til så brått å ta i mot den sjeldne gjesten. De alminnelige garn var altfor småbundet, og folk og sild fikk ta det etter høve så lenge. Som et eksempel på rådebøter, kan nevnes at Erik Olsen, Engenes, og Peder Severin Hansen, Greipstad, resolutt tok fatt og skar en seinot midt over, og laget to durable storsildgarn av dem. Til tross for den tykke, gode tråd og det store bind, ca 14 omfar pr alen, fisket de utrolig godt, for på slike garn ble det jo fullvoksen vare av seg selv. Og ikke var det så nøye med målingen i den tiden, når garna ofte var så «stokkfløggen» at de røk i filler. Ofte ble sild og garnfiller om hverandre, lempa i målet uten at noen av partene gjorde bråk.

Var det travle dager på land blant befolkningen - fiskere, kjøpere, saltere og transportører av varer og bruk, så var det ikke mindre hastverk av de undervanns; sild, torsk og kval, samt flere næringssøkende. Ikke å undres på om sild rente opp i fjæra her og der, og kvalen etter. Men når denne storaksjonæren var mett og god, kunne den være rett koselig å ha med å gjøre. En som var med i leiken, har fortalt at kvalen var så medgjørilig oppimellom båtene at om de satte årene borti den for å stake seg unna, løfta den ikke en «finger» praktisk talt. Den oppførte seg nærmest som en hest når et barn faller mellom bena på den.

Hva sildeprisene angår, så varierte de så vel år om annet som etter parti og kvalitet. Skal gi et eksempel: Den 25. september 1871 solgte Jacob Chr. Nilsen, Øyfjord, 24 stamper storsild i Laukvik til en pris av tilsammen 8 daler, som er kr 1.33 pr. stamp. Ved samme tid var 4 1/2 stamp bladsild solgt for 3 ort og 18 skilling - kr 0.66 pr stamp. For salting av sild var det samme høst betalt i Selvåg følgende priser: Ole Olsen, Kjeldsberg, 11 td saltet, 2 ort 18 skilling. Mathias Morthensen, Skarsvåg, 8 1/2 td saltet, 2 ort 3 skilling. Hansine Selvåg, 7 td saltet, 1 ort 18 skilling. Lorenthine Sandvik, 2 td saltet, 12 skilling. Hans Jakob, Stønnesbotn, 1 td saltet, 6 skilling.

10. oktober: Lorenthine Johannessen, 6 td. saltet, 2 ort 6 skilling Jakob Paulsen, Hanes, 32 td saltet, 2 spd og 3 ort 8 skilling.

16. oktober: Digselmannen for 17 td saltet, 1 spd og 16 skilling. D.S. tre bunter bånd, 4 ort.

D.S. 6 tønnebånd, 6 skilling. D.S. 2 tønnebunner, 16 skilling.

I «Tromsø Stiftstidende» 1871 angis: «1 td. fersk sill 1 spd til 1 spd 84 skilling». I 1883 betalte Bogstrand 2 kroner for én stamp finfin garnsild i Kattfjorden. Høsten 1944 ble det ved Tromsø tatt opptil 70 kroner for en kasse sild, svarthandel.

Apropos «storsildtida», så gav den folk mer penger mellom hendene enn vanlig, i hvertfall for «Sommarøygluntan». De drev med sildeføring og slike ting, og sanket bra med sedler, som de dog ikke synes å ha ruget over egentlig. På buveggen hadde de hengende et par store sjøvotter. og i disse stappet de sedler og mynt etter som det kunne høve seg. Når det så ble god tid tømte de av, og byttet.

Kveitefiske

I Hillesøy har kveitefisket ikke vært noen utpreget bedrift i vår tid. I gamle dager var det nok mange som lå rundt vik og våg og lystret, om de kunne bli vår en, på den jevne og lyse sand- og leirbotn. Det skulle jo ikke noe videre utstyr til, og ingen lang rorvei var det. Den første fangstmåten bestod vel i å renne en tilspisset trestang i fisken, slik som det har vært gjort også i våre dager når ingen annen råd var. Men en oppfinnsom kar, eller kanskje kvinne, fant på å sette et kvast bein på enden av stanga. Og lenge der etter, ble beinet erstattet med en spiss av hard skiferstein. Skulle ikke en spiss av jern være enda bedre? Sjølsagt, og så var det hos en av naboene blitt oppdaget en jernspiss i stanga, og det var toppmål av greier. Mer og mer sindig ble dette jernet. Det hadde ikke bare mothaker, men endog bevegelige «flier» som slo ut i fisken når den lange sima ble strammet, straks den «dronning i vann» satte avgårde. Det fornemste trikket bestod i å kunne skyte skottelen rett i «blogaren», som ligger like innfor gjellehinnen mellom ørebeinet og kjaken. Dermed ville jernet ramme «strupen» så å si, og fisken ville snart være spak.

Det er en gammel måte å dele ei kveita på. Først i tre på langs, slik at midtpartiet ble nokså bredt. Av dette parti skar de strimler tversover og inn til ryggen, slik at to skiver hang i hop ved enden og var et «kast». Dette hengtes opp til tørk og utgjorde reklingen, den ting har vi alle god rede på. At ryggen med begge sidepartiene. som hang i hop ved sporen, ble hengt opp og var rav, vet vi også, og har

smakt på sakene. Når den hadde hengt i solsteiken en stund, dryppet det nok av harskt fett av den. Men den var fin til kakesovel når den var stekt på gloa inni den rommelige kokomnen, eller oppi grua i flammen under ostegryta.

Ryggen måtte helst kokes før den ble for tørr. Ved små fisk på en halv famns lengde og mindre, ble sidene rispet løs og skåret fint tvers over inn til skinnet, og tørket slik, og var utmerket til suppe. Det vil si, å tygge attåt den tynne byggsuppa, og var flott kost i motsetning til den gamle makketne seien som ofte bruktes til tygging. Det var suppa som var maten, for det var et munnheld: «Man kan ikke sette å supe tomsuppa.»

Hva kveiterav ellers angår, så har man saktens hørt det gamle ordtaket: «Tanalaks og Senjarav er kongens mat på juledag». Det hadde nok sin fulle gyldighet den gang. Å snakke om «kveitehåvve» er ikke nødvendig, for det har alltid talt for seg selv. Storslagent fett og godt som det er, enten det blir kokt ferskt eller som saltet.

Det er alt lenge siden at skottelen gikk av bruk, og det ble laget «gangvad». Den lange lina med sine store angler, rakk langt i bakke og søyl, på grunt vann så vel som på djupt. Som agn var småfisk god. blanke sild enda bedre, men aller best var rognkallen når stormåsen hadde stupt og fått nebbet i nakken på den. Straks den hadde fått

På kveitefiske.

«kallen» i land, gjorde den seg tilgode, først av rogn og siden kroppen. Men smågutter og piker holdt øye med tingen, og måsen ble ofte snytt. Stormåsen ble overflødig da det rundt vik og skjær kom massevis at rognkallgarn som tok for fot, rognkali, e-mor og e-stegge.

Det siste på kveitefiskets område er garnbruk. Det tok dem til med noen tid før første verdenskrigen. Fangsten var til å begynne med storartet, og det er vel riktig som det ble sagt at det var drevet rovdrift. Saken var at gytefisk som sturer og ikke ville «tatt i» ved linebruk, også ble med i det nye bruket. Det kan ha sin interesse at det her blir nevnt hvordan disse første garn var. Maskestørrelsen var 3 renninger på alna, altså hver bjelke 8 tommer. Noe senere ble maskene gjort 10 tommer i hver kant. Garnas størrelse var 10 masker dyp, altså 20 renninger(omfar), og 600 renninger lang, senere omkring 450. Tråden er «firlagt».

Kveita søker dypt vann og grunt vann etter årstidene. Fra gammelt er det regnet med at fisken holdt til på grunnest vann når bjørkesko-gen var blitt gul.

I russehandelen ble kveita kalt «ballduska», i hvertfall i Hillesøy og det samme var tilfellet i Nesna. En antar at dette skriver seg fra dens russiske navn, «Paldas».

I Hillesøy er hørt fortalt om en gammel kvinne som gjorde et lurt puss med noe harsk kveiterav. Hun var gammel, hadde dårlig mage og ingen tenner, og kom ingen vei med rav og vasskaka som ble henne tilskiftet av uglade forsørgere, både sent og tidlig. Så fant hun på et puss som sagt. Mens hun gomla og slet, leste hun opprømt med seg selv: «Rekling å rav har kjerring godt av, men saumelk å braue e kjerling sin daue.» Forsørgerne lyttet og skiftet diett. Det ble varm god melk fra juret, og med flatbrød oppi.

Så skal han Petter Dass ha ordet fra sin Trompet:

«En spise som vel er berømmelse verd, kand bæres på fadet for lægmand og lærd, det skal dennem noksom behage. Du smuckeste qveite, du dronning i vand, hvor flad er din boelig på dybeste sand, hvorpå du fremskrider så sagte. Du farer spagferdig på grunnen omkring, og hviler, når andre de kiører i ring, det kand vore fisker vel agte. Hvor findes din lige blant svømmende kræ, din ryg er som raven, og bugen som snee, ja hvider en skiællen på sanden. Og ville mand salte din eeneste krop, du fylder een packede tønne romt op, en tønne, ja stundum halvanden.»

Loddefiske i Hillesøy

Hørt slikt! Det er da vel loddefiske og Finnmarken som hører sammen. Det var i året 1885 at lodda og torsken satte Hillesøy på kant. En dag i februar stod det tjukt av lodda i kjoser og keiler, og folk auste i båtene etter ønske, til løyping og til agn, for sjølsagt var det vel torsk uti havet. De fikk båtene full utenfor skjærene, noen med line andre med jukse oppi berget her og der. Alle var i kjø. To kvinner drev med en linstubbe bak Sommarøya, og demlet båten full dag etter dag. Ingvard satte line fra Leiskjærene og utover for å se. Han måtte i land og tømme halvfemterømmingen da han hadde drogge godt og vel halve settinga.

Peder Enoksen, Kattfjord, fikk på Finnmarken høre gjøen av dette fisket, men duste med å fare vestover endog det var årdaue deroppe. Men så kom han, og fikk et eneste sjøvær langt ut og nord og forstod sammenhengen. De tok åran fatt og rodde igjen austover til Ingøy. Der møtte han havets mangfoldighet og gjorde storfiske. Utpå vårparten var det ennå noe lodde ved land, og det ble fisket masser av brosme, långe og steinbit. Hans Mosesen kom fra Lofoten og var fast kar med Peder og Bernt Hansen, Sommarøy. Men han sendte kona i plassen sin, og hun fylte den som full kar.

Laksefiske

I Hillesøy er det bare sjølaksen det gjelder når det er tale om laksefiske. Og det er ikke rett lenge siden at herredet ble med om å gjøre seg tilgode av den så sølvblanke og sølvbringende vare. For da liksom å ta fatt med begynnelsen for hillesøyværingene, ei-det ikke annet å gjøre enn å innlede med Petter Dass: «Du springende lax, jeg erindrer vel dig, I strømmende elve du legges i lig, hvor grummeste fosser de bruser. Hvor blinker din skiorte som sølvet i søm, Hvad tvinger dig til at fremile mod strøm, Og fengsles i maskbunden ruse. Men ingen dig passer så snedelig på, om natternes skygge som bonden hin grå. Med husende næver og lyster. Han veed meget vel om din passer og gang, thi kommer hand med den treforkede stang, og piken igjennom dig kryster.»

Videre vil det være på sin plass å ta med noen ord fra A. Hellands «Norges Land og Folk», hvor det heter: «Fiskeri efter laks i sjøen har, skriver Amtmannen i beretningen om amtet for 1861-65, forhen så godt som ikke været drevet i disse egne, uaktet laksen er best før den når elven, men nu har man fået bevis for, at også dette kan lønne sig. I 1864 indfandt seg nemlig 2 mænd fra omegnen av Ålesund i

Malangenfjord utenfor Målselven, 2-3 mil fra Tromsø, og leiede sig der et par pladse, som de anså beleilige til drift av laksefiskeri, samt udsatte der sine garn og gjorde så god fangst at de siden har vendt tilbake hvert år, idet de benyttede dampskibsbefordring både frem og tilbake. Fisken har de for den største del 1 og 2 ganger ugentlig bragt ind til Tromsø og der avsat den i fersk tilstand, dels til husholdningerne i byen og dels til dampskibene, til priser som sammenlignet med tidligere tiders vistnok har været høie, fra 8 skil. pr. mk. i begyndelsen, efterhånden nedad til 5 skil. pr. mk. men som alligevel villig er ydet og viser, hvor velkommen denne forsyning har været. Tidligere var falbydelsen af fersk laks i Tromsø, medens prisen ikke oversteg 3 skil. pr. mk. så sjelden og tilfeldig at man for at være sikker på at kunne have den til en vis tid, måtte bestille den fra Alten hvilket man i de 3 sidste sommere har været fri for...»

I følge denne offisielle beretning, må en tidligere muntlig overlevering modifiseres noe. Det er nemlig antatt at den første laksefisker i Malangenområdet, var Magne Larsen, Gjøvik i Lenvik. Om dette skal det her gis noen data etter Ludvig Larsen, Storslett, gitt i 1890, og etter enkefru Else Larsen, Gjøvik, i 1944. Ludvig Larsen var på finnmarksfiske med Magne Larsen, så begge meddelerne hadde sin viten fra første hånd.

Magne Larsen kom fra Osterfjorden ved Bergen i året 1869, kanskje 1870. Samme sommer satte han kilenot ved Rødberget i lag med Lorents Markussen, Aglapsvik, og de fikk pene fangster. Sommeren 1871 satte de not også ved Aglapen, og fangsten var god. Magne og Lorents var sammen i tre år, men da det var flere eiere til Aglapsvik måtte Magne forlate stedet og flyttet ut til Sand i Hillesøy. Der drev han laksefiske fra året 1873, og i fire år framover. I denne tid ble han kjent med Else Hansen, datter til handelsmann Daniel Heitmann Hansen, Laukvik, og hustru Albertine f. Brox.

I den første tiden ble nesten all laksen solgt fersk, men etter hvert ble noe av den røkt. Enkelte fiskere samt kjøpere, sendte også denne sjølaksen til Bergen saltet. Det led bra langt ut i det nye århundre før det etablertes noen rasjonell omsetting av varen. Og før den tid var fiske forbundet med store strabaser, særlig m.h.t. å holde den frisk.

Den fornemste oppbevaringsmåte var ising, og delvis for kortere tid, i frisk tang. Oftest var det vanskelig å finne is i nærheten, så den måtte føres med båt og bæres i sekker uansett avstand. Det var en som hadde stasjon på Bremnes i Ersfjorden, og som måtte hente is fra Storkråskaret inne i fjorden og ellers bære den i sekk ned fra Bremnestinden. Det er som en ennå kjenner isvannet renne nedover ryggen og lårene som da ikke var mer enn 13 år gammel. Når en så hadde rodd inn til byen med en seksrings farm med glinsende fisk, var det å legge én for én på fjøla og traske byen rundt og by varen

fram. Etter akkordering, vraken og venten og mange omsvøp, gikk så fisk om annen fra hånden. Imens lå båten med sin fine last ved en av kaiene, uten at uvedkommende rørte den forlokkende vare.

Laksefiskere

Dette er bare en flyktig oversikt fra den første tiden, og kan vanskelig bli noe særlig omfattende.

Etter Karl Lorentzen i 1945: «Den første jeg har hørt satte laksenot nordom Bremneset, var Magne Larsen. Gjøvik, og hans kamerat Bernt Brox, Sandnes. Fangstene var gode, og Nils Olai Pedersen. Sessøy, skaffet seg straks not og var således den første hillesøyværing som tok til med laksefiske såvidt en kan forstå. Han brukte not ved Sessøya. Leonard Jensen, Maritheim. hadde så to nøter uti 1870-årene, og hadde «sett» ved Bremnes og visstnok Avløsneset. I begynnelsen av 80-årene hadde Lars Johnsen. Skamtind. not der, og Hans Johan Nilsen på vestsiden av Sessøya. Ole Hansen var første mann med not i Rekvik. Den første som hadde dobbel not. var H.J. Nilsen, og nu er det bare en eneste mann som har enkel not, nemlig J. Sørensen. Jeg har drevet laksefiske fra først i 90-årene og har no tre dobbelte nøter i sjøen hver sommer. I strøket Madseng. Ersfjord, Bremnes og Nord-øyan er det nå (1944), ca 35 til 40 dobbelte nøter.»

Etter Jens Kroken, notbas, 83 år: «Den første jeg vet om var en «lakse-Edvard fra Sand» som prøvde flere steder, men neppe var heldig. Da så Leonhart Maritheim flytta til Madseng, drev Bertheus Larsen, Storslett, hans laksesett med 2 nøter. Han var en sommer med 2 nøter ved Bugøynes ved Vardø. Hans Andreas Masseng drev med laksenot i langtid. Hans J. Nilsen og Hans J. Paulsen, Kattfjord, drev med sine nøter først i Finnmarken og senere i Hillesøy.»

Etter Oluf Pedersen, fisker og gårdbruker, 80 år: «I Stønnesbotn med Sand og Laukvik, vet jeg om disse drivere med laksenot: Karl Sørensen og Gabriel Sørensen, Galnslått, Peder Johansen, Finnes, Hilmar Lorentsen, Søren Sebulonsen, Søren Salomonsen og Harald Lorentsen, Gavl, Bernh. Aaker, Botnhamn, Andr. Hansen, Sand, J.B. Matheson, Laukvik, og Hans K. Olsen, Baltsfjord.»

Etter Bernt Sørensen, Fjordgård, fisker, 75 år: «Den første i Øyfjord som brukte laksenot, var Nils Ingvard Bertheussen. Videre fjorden rundt: Ingv. Nilsen og Petter Pedersen, Breivik, Johan Hansen, Bernh. Thoresen, Bernt Tøllefsen, Hans Edvardsen, Alton Iversen, Ludvik Iversen, Martin Jakobsen, Theod. Hansen, Emil Hansen, Jens og Johan Tøllevsen, Johan Jakobsen, Thoralf Kristiansen, Kristian Andersen, Øyvind Ludvigsen og Oscar Lorentzen.»

Etter Sverre Salomonsen, Gavlen, fisker, 40 år: «Da Søren Salomonsen var 14 år, var han med til laksefiske med kilenot i Baltestadvær og drev selvstendig med dette fisket i 61 år, fra 1876 til 1937. I 1892 fant han i Rennebukta en svær stokk som de rodde etter seg inn til Sultindvik og fikk skåret opp til byggematerialer. Av disse materialer bygde han så ei rorbu til oppholdssted der ute i fjorden under sommerens laksefiske. Det blei materiale nok, så nær som en bjelke. For å få laksen solgt, rodde han som oftest alene med den inn til Tromsø, og somme tider til Mefjord i Senja. Den første nota kjøpte han i Aglapsvika, og den var da nesten som utrangert. Men han skaffet seg snart bruk som bedre var.»

I herredsstyrets møte den 2. april 1870, erklærte sognets fedre i forbindelse med spørsmål om fredning av laks: «Her i distriktet haves ikke noget laksefiske og kan ingen erklæring afgives.»

Det er dog ikke usannsynlig at det allerede samme sommer gikk laks i not innen Hillesøys enemarker.

I året 1870 var det forøvrig bare tre laksenøter i Tromsø Amt, og det er sannsynlig at én av disse, kanskje to, tilhørte Magne Larsen. Den tredje hørte kanskje til i Lenvik eller i Hillesøy.

I 1880 var det 26 laksenøter i Amtet. Og i følge offisielle oppgaver over antall nøter og fangst, skal videre noteres for det hele Amt:

År 1891: 135 nøter og oppfisket kvantum laks 11.888 kg.

År 1892: 140 nøter og oppfisket kvantum laks 11.586 kg.

År 1893: 125 nøter og oppfisket kvantum laks 7.009 kg.

År 1894: 110 nøter og oppfisket kvantum laks 7.200 kg.

År 1896 var det etter offentlig oppgave satt i sjøen 23 laksenøter og 1 garn i Hillesøy.

Så får en ta spranget helt fram til året 1944 da det innen Hillesøy grenser var satt i sjøen 30 enkle og 55 doble nøter.

Som kuriositet kan nevnes at på Friis' kart over Tromsø Amt. er Nordfjordelva, Synnøvjordelva og Bogelva angitt være å lakselver.

Høstfiske

Hva Senja- og Malangsfeltet angår, så er høstens torskefiske av gammel dato der som ved kysten ellers. Og driftsmåten har skiftet fra århundre til annet inntil det særmerkede som et sesongfiske, er visket ut. Slik har det gått også for Hillesøy sitt vedkommende. Og hva det spesielle angår, så kan det nok sies at utvikling en nådde sitt høydepunkt i den siste menneskealder før århundre skiftet. Det ble vinterfiske, men derom i et annet kapittel. Hillesøy-væringene skjeppa seg i betids, og begynte fisket ved «hellamesstid», og drev til jul. Da tok fisket så av at mange sluttet ved helga, og gjorde seg i stand til å gå i lofotbåten når helga var omme. Andre fortsatte mellom helgene, og ut i nyåret en tid.

Båtene som bruktes var større treroms, altså seksringer samt halvfjerderømminger med tre mann, og bruket var da nesten uten unntakelse line. Men en og annen var det jo som satt med juksa uti «klakkan» og holdt seg til «håp i hengan snøre».

Hver linesetting dreide seg om 5 til 6 bøyler eller 1000 til 2000 angler, og lina ble «sett» den ene dag, og «dreggen» den neste. Dette tok imidlertid bort så stor del av tiden, at det etter hvert ble ordnet med «dobbelsetting». Den ferdigegnede setting ble tatt med ut, og så satt når bruket fra dagen før var dratt. Men andsampt var det å skjære agn og «krøke på» de mange angler i de mørke kveldene, selv om kvinner og barn hjalp godt til. Disse nattlinene hadde dog sine ulemper. De kunne ved uvær bli overstående og gå tapt, ikke minst ved at håkjerringa fikk tid til å ramponere bruket og fisken.

Så gikk tiden, og så var det etter hvert blitt slutt med de gammeldagse lange fiskehjellene med sperret rundfisk, «haustfisk», og slutt med

Båtmannskap på landlov, med skipper Emil Larsen til venstre.

de store råskjæringene som ikke ville bli ordentlig tørr som sperret rundfisk enda de ble hengt ytterst på råa. Var det riktig store «rugger», ble de hengt frampå snaget av «æsene». Men da var de jo også så knustørr at de gikk under navnet «snagtørk». Av disse tørrfiskene kom så det gamle slengord om personer som var særlig «tør» i hjernebarken: «Han e en snagtørk», takk.

Ja, i stedet for fiskehjellene kom det «la» og «rauker», og »stabler» med saltfisk på handelsmannens bryggegolv og ombord i en og annen skute fra Ålesund eller Kristiansund, som satte anker på hamna for fiskeoppkjøp. Men sommerfiskene ble ennå hengt, både torsken og seien og de ringere sorter, inntil Pomorene fikk adgang til fiskekjøp i hele Tromsfylket.

Når en fiskehjell var fullhengt i æsenes hele lengde, het det «et æslengd fisk».

Og som rundfiskene lenge hadde vært en meget viktig utførselsvare fra Nord-Norge, så ble også klippfiskene det. Det var bare den haken ved det, at omtrent all denne fisk førtes sørover til foredling.

Når det her er gjort et streifblikk over tidligere tiders torskefiske, fiskehjeller og tørrfisk, kunne det være høvelig å føye til noen ord

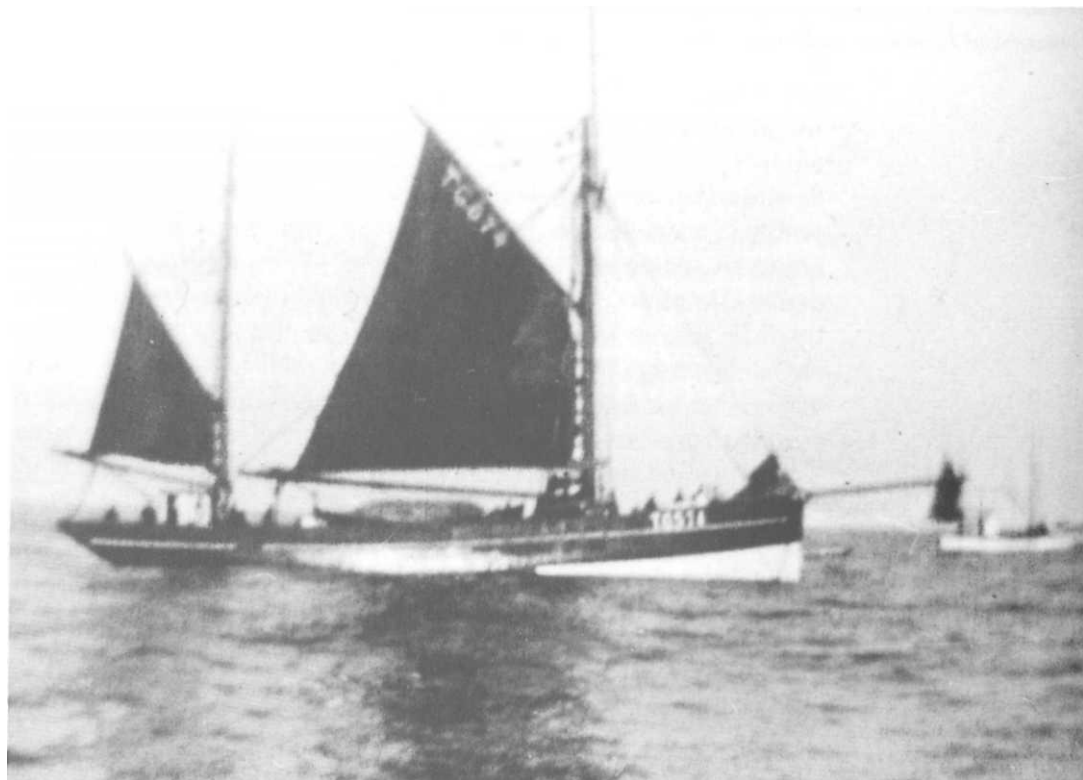
fra Gutorm Gjessings bok «Fangstfolk», der han sier: «Tørfisken som vare er sikkert gammel som mennesket selv i Nord-Norge. Navnet torsk er da også bare en forkortelse av «tørrfisk», gammel-norsk tursk - tørrfisk.

Vinterfiske

Det er ifølge en naturens egen ordning at det som var høstfiske, ble vinterfiske. Fisketyngden kom nemlig alt senere år etter år, i hvert fall fra 1880-årene. Omkring 1925-30 var således fisken ikke ventet før omkring midten av februar måned.

Under avsnittet høstfisket, ble det gitt en kort oversikt i større trekk. Her vil det bli fortalt noe mer i detalj fra den tiden da det så å si utviklet seg «som verst» med driften ved nordlandsbåter; tiden fra 1890-1900.

Fiskehavet for Hillesøy har nærmest tre avsnitt for vintersesongen: Det er Øyfjordhavet, vest for Malangsålen (hvor båtene der vest egentlig drifta), Sommarøyhavet, like nord og vest for «ålen». Det

Ei Færøyskute på Auværhavet.

Fiskeskøyter på hamna i Sommarøy år 1923.

Fotoqraf: Gleditsch, NGO.

var søkt av Øyanbåtene, og så Håjahavet som lå til for båtene fra Nordøyan.

Hva Øyfjorden ellers angår, så har ikke fisket høst og vinter artet seg videre forskjellig m.h.t. bruk og båter. Som landskapet der ligger uten beskyttelse mot havet, måtte båtene berges opp på land straks de var i land, noe som i noen grad hindret en tidsmessig utvidelse av driften. Allikevel ble det driftet helt rasjonelt av hjemmefolket samt noen tilreisende. For å kunne «prekkevere» båtene i det ufyske landskap med sitt fallvær ved kuling, kunne det ikke brukes større båter en halvfjerderoms, og delvis treroms med tre manns besetning. Disse båttyper ble brukt til omkring 1910-14 i hele Øyfjord. Fra Husa og Trælvik driftet de i Øyfjordvær. Båtene fra Fjordgård drev hjemmefra. Dermed fikk de fikk meget lengre rorvei enn de andre som nevnt. Foruten at alle som én hadde å ta strekningen Kjølva til «været» med åran, unntatt i tilfeller da seil kunne benyttes, fikk de fra Fjordgård de ekstra 6 km armeslit. Og på den måten har de drevet det slekt etter slekt.

I Nordøyan; Håja, Bjørnøy og Røsholmen, ble det ved disse vinterfiskene benyttet halvfjerderoms og delvis halvfemteroms båter med henholdsvis tre og fire mann. Rorveien for disse båtene må i hele

Hillesøyskuta ved land under Lofot-fiske.

tatt ansees å være lempeligere enn for de på Sommarøyhavet og Øyfjorden, idet det kan gjøres mer bruk av seilet ved oppfarten fra fiskefeltet.

I «Øyan»; Edøy, Hillesøy og Sommarøy, var det gjennomgående driftet med halvfemterømminger med fire mann ved dette vinterfisket. Disse båter hadde vanlig en lengde av 28 fot og bruksmengden var 4 stamper line a 2 bøylar. Men til disse 1600 angler, var det 100 angler såkalt båtlina som med sin fangst utgjorde «båtslæga». Én fisk på hver av de 100 angler kunne utgjøre 100 til 120 kroner under vinterfisket. Hver en fisk på denne linstubben som var båteierens, ble skåret opp i kverken så snart den var kommet over linmærra så den kunne kjønnnes og veies for seg selv når fisken ble sløyd.

I de fleste vintre var dog 1700 angler for meget bruk, i det båtene ikke greide mer enn 6- til 7- opp til 800 torsk. Nesten hver en dag, måtte da all «barlaststein» kastes ut, og hodene skjæres av fisken og gå samme veien.

I Øyfjorden ble det driftet med 3 stamper line, eller 13 til 14000 angler. Av disse var 100 angler «båtlina». Fangsten på disse kunne utgjøre opp til 150 kroner ved vår- og vinterfiske tilsammen.

I Nordøyen var det lignende ordning hva bruksmengde angikk, så

vel som med leie for båten i form av båtlina. Forøvrig ordnet hvert båtlag seg slik som det selv fant mest praktisk.

Blant fiskere flest råder det en ganske sterk, men stille ført konkurranse, og det ble lagt vinn på å holde seg kjent med den enkeltes fangst, så vel innen fiskeværet som i det store og hele på de forskjellige havområder. Bruket ble også holdt øye med, så når det snakkes om at den og den fisker er heldig, er det nesten uten unntagelse en følge av brukets beskaffenhet og vedlikehold, samt en intens gløggheit - som høvedsmannen aldri forteller noe om enn si slår om seg med.

Ved de «gamle» vinterfiskerier det her fortelles om, var konkurransen ikke mindre enn normalt, heller det motsatte. Ingen ville tape noe sjøvær, og ingen ville stå tilbake for denne og hin. Og endelig ville da alle være så tidlig ute på fiskefeltet at deres line kom i havet før de andres. Det bar da slik til at de sprang av køy og seng klokka 4 til 5 om morgenen, fjelga seg litt og satte til havs i svarte haustnatta. Noe oppsyn var det ikke i disse 1890-årene og den tida. Med tiden gikk det da så vidt at mannskap etter mannskap heiv seg i hyret i 2-3 tida, ja endog før, hvis det var litevetta «måne i lokta». Det ble hengt tepper og skinnfell, eller hva det kunne være, foran vinduene for å kamuflere best mulig alt liv og rørsel, og så skrevde de forsiktig ned

Sløying av fisk på kaia i Røsholmen.

i støa og rodde ombord med lydløse åretak - tildels uten både vått og tørt i livet. Kanskje stakk de et par brødsiver med margarin på i en lomme. På den måten var det med mannskapet til Hans Nikolaisen, da de den 11. februar 1898 seilte ut for siste gang. Slik var det kanskje også med Øvre Karoliussen da de natten til 16. januar 1896, gikk av bua på Hillesøy til sin siste reis. Og det skremte dem ikke om de måtte sette både 2 og 3 klør seil nedåt i slør vind, mens de i mulm og mørke og med øynene på stilker, skummet til havs mellom brått og brenning.

Skal her gi et situasjonsbilde som er opptegnet samtidig fra en vintermorgen i året 1894.

Det hadde vært landvindskuling i flere dager, og driften hadde gått sin vante gang med lastede båter under isbeslåtte seiltaver. Men selve båtene holdt de mest mulig fri for nedising ved å holde dem såvidt mulig under vann som rådelig var. I dag var han dog så tung at alle lå trygg for konkurranse den ganske natt. Allikevel var det en båt som så høve til å stikke av. Men han kom ikke langt før de fikk øye på en annen som holdt på å arbeide seg fra fortøyingene og oppunder holmen «Steingaren», for å duse litt mens de så forholdene

Magnus Olufsen, Bjørnøya, «gjør tel» fiskefangsten.

an. Så lå de to båtene der og andøvde, og så kjente de hverandre, han Ingvar i Sommarøya og han Peder Svendsa i Lenvika. Da det lysnet litt av daggry, så de at snefokket stod tett på alle fjell, selv om det nå mest var skarsneen som fauk. Ingen av de to hardhausene ville være den første til å legge båten i fortøyningene igjen, og ingen syntes han ville ta ansvaret av å sette seil til havs. Det var vel best å få litt forhandling i stand, syntes han Ingvar. Så lot han det svive litt bortimot den andre, og så ropte han til han Peder: «Han fyk vesst så smått på fjellan såvitt æ kan se.» Han Peder ropte tilbake: «Åja, det gjer han vel, men du ska tru at dennan snyen han ligg no just ikkje så fast.» Endelig frem i dagningen la de båtene i fortøyningene igjen, mens alle de andre fiskerne stod ved buveggene for å se endeløkte med den der mårraroren. Ikke mange dagene deretter «bleiv» Peder Svendsen utfor Øyan. Det var den 24. januar 1894.

Sedvanlig kom båtene iland ved tre-fire tiden, men ofte kunne de bli brydd med bruket som f.eks om en båt hadde satt lina i samme meda som en foregående, så det ble stor «greiing». Best var det jo at to båter satte ilag så de imes kunne slå kryss over hverandres line og med søkkestein i svingen, og på den måten berge bruket om håkjer-ringa beit av.

Straks de kom iland, ble fisken kastet opp, og så fjelga de seg litt før de tok til med «tilgjeringa». De hadde jo fastet og slitt i 12 til 15 timer. Høvedsmannen gikk så inn på krambua og gav opp fisketallet samt antall liter lever og rogn. Han fikk seddel, samt et par hvetebrød eller kringler pr mann som «oppkastar». Så skulle lina greies ut, hver båt sitt - kanskje både to og tre parter - og så egnes, og mølja kokes - og så en blund.

Det ble skikk etter hvert at de yngre av mannskapet leide noen kvinner til å egne sin linstamp. Så ble dette mer og mer praktisert, og da kunne karene få litt mer av den hvile de så sårt behøvde. Med årene ble det slutt med å seile ut ved nattetid, idet erfaring viste at fisken ikke «tok i» før i dagbrekningen.

Det er klart at det tok flere timer å krysse opp fra fiskefeltene, så meget ville være vunnet om det kunne gått forttere. Så ble det gjort en oppfinnelse av en høvedsmann på Sommarøya, i all stillhet må vite. Han fant seg to rett dryge stein som han slo stropp om, og tok med ut en landvindsdag. Det var dryge to klørs vind, men det sattes bare en klo nedåt, og straks båten var godt og vel under seil, ble steinene hengt på hver sin tolle til luvart. Båten ble jo meget stivere og skar godt, men var vanskelig å håndtere. Særlig måtte skautet behandles med stor varsomhet, og såvidt fullt seil styres at en ikke risikerte slag i seilet. Men båten fikk også for stor fart til at den kunne løfte seg på sjøene så den kom til å «smyge» ganske uhyggelig. Eksperimentet skulle være blitt forsøkt også av en annen båt, men begge oppfinnerne innstilte.

En lagregning fra 1914

Følgende lagregning er utstedt på Sommarøy den 4. april 1914, og gjelder for en 10 manns skøyte med 4 doryer under vinterfisket for «Øyan»:

«12 hl kull kr 24,00, 1 mål ved kr 10,00, 2 jernbøtter kr 2,40, 2 lampeglass kr 0,30, 20 pakker fyr kr 2,40, 3 sekker russisk hvetemel a 6 kg, kr 18,00.-, 3 tønner kjøtt kr 120,00, 25 kg splittener kr 10,00. 25 kg ris kr 11,25, 35 kg brent kaffe kr 87,50. 40.000 forsener kr 140,00, 40.000 angler kr 80,00, 30 kg kaffesukker kr 18,00. 44 kg lagerolje kr 22,00, 17 fat petroleum netto 2592 kg. kr. 440,84 = Sum kr 1004,49.»

Attåt denne regning kom omlag 150 kasser sild a kr 6,00.

I 1915 var prisen for en 70 liters kasse kr 15,00. og for lodde kr 25,00. Hva ellers angår prisen på bruk(line og garn), var den i 1916 ca tre ganger så høy som i 1914. I de alminnelige årene før krigen, kunne en samlet lagskyld på båtlag som foran angitt, gå opp i 3000 kroner.

Oppgjør for båtlag utover 1900-tallet

Foruten det utstyr som ved fiskets begynnelse ble tatt ut hos en handelsmann, samt agnugifter under fisket, egning m.v., kunne det også fås diverse andre ting hvilket da legges til som utstyr. De ting som noen av mannskapet har fått i forskudd privat hos handelsmannen, holdes for seg selv og trekkes fra i hans lott. Men er det f.eks 10 mann ombord, blir nettoutbyttet delt i 14 parter, da det er 4 «daumanna» ved en sådan båt. Båteieren regnet nemlig 4 mannslotter for båt og motor. Dette ble like før 1914 ansett å være noe stridt, hvorfor de 4 «daumanna» innvilget i å ta del i hele lagskylden med part som de levende karene.

En lagregning fra 1950

Denne regning er utstedt på Husøy den 25. mars 1950 for et 8 manns vinterlag med motorbåt: «2985 liter solarolje kr 544,53, 54 kg smøreolje kr 88,18, 122 kg sisalbendsel kr 48,31, 12,1 kg snøre kr 93,75, 4,3 kg tvist kr 15,92, 5 dregger a 20 kg, kr 225,00, 20 mille forsyn kr 560,00, 20 mille angler kr 190,00, 2 skurekoster kr 1,80, 1 bryne kr

1,25, 8 ruller hyllepapir kr 8,00, toalett- og vaskemidler kr 17,78, 10 hl kull kr 130,00, 11,5 kg margarin kr 11,50, 1 spann smørfett kr 12,50, 11,5 kg kaffe kr 92,80, 183 bokser melk kr 157,18, 180,5 kg poteter kr 72,78, 14 kg havregryn kr 9,10, 12 kg hvetemel kr 7,40, 5,5 kg farin kr. 2,10, (Tabletter uerholdelig), 2 kg løk kr 3,25, 2 kg potetmel kr 3,20, 2 bokser pølser kr 28,50, 4 kg saltkjøtt kr 21,20, 1 kg erter kr 1,20, 1 pk fyr kr 1,00, 5 l. lampeolje kr 1,80, 1 kg makaroni kr 1,70, pepper kr 1,20, 2 kg finsalt kr 0,70, sauspulver kr 3,35, 180 kasser agnsild a kr 34,- er kr 6120,00, egning av liner kr 2100,00, kokke i 2,5 måneder kr 575,00, leie av rorbu kr 200,00.»

Til de 8 mann kom 2 «daumanna», i alt 10 lottakere.

Oppgjør for båtlag ved år 1950

Følgende er meddelt av en skøyteeier i Hillesøy.

En fiskerskøyte med 9 karer har 3 såkalte «daumanna» som tar lott for båt med motor, i alt 12 parter. Dog er å ta i akt at fiskermyndighetenes bestemmelser blir fulgt. I 1945 kunne det trekkes lott for inntil 2 1/2 «daumann». Dette ble senere forandret slik at båtens størrelse bestemte slike beregninger. En 40 fots båt kunne regne 2 lotter, en 45 fots båt 2 1/2, en 50 fots båt 3 1/2 o.s.v. Har en sådan båt en bruttolott på f.eks 50.000, og lagskylden er f.eks 9.000 kroner, blir de 41.000 kroner å dele etter den nye beregningsmåten, i 25 parter av hvilke da båteieren får de 7 parter.

Det gamle havgrunnfisket

Det store matbordet ut og nord for Senja og Malangen, har vært kjent av folket der ute ved havkanten i uminnelige tider. Og navnet «Havgrunnen» er brukt like lenge. I årtusener har det vært fisket der ute, inntil det kunne sies «drevet havgrunnfiske». Dette fisket var det fornemste sommerfiske inntil seinøtene tok til å demle opp seien her og der oppe ved land og inne mellom skjærene. Det var handsnøret som var fiskeredskapet ute på Havgrunnen. Det kunne med angelen nå like nedi djupaste hav, så det kort og godt kunne kalles «djupsagnfiske». Dette var vel straks etter at Noah var ferdig med Arken, eller før. Det er sannsynlig at oppdagelsen skjedde ved et rent tilfelle, og slikt er ikke noe nytt. Kanskje var det to mann i en gammel båtskarv som en sommernatt var utpå tarran etter kokning. Så kom landvinden og tok dem til havs. Det så nokså «puskattede» ut for dem, sant å seie. Men da så landvinden spakna av frampå durmål, hadde de selvsagt åndsnærværelse nok til å kaste den runde søkkesteinen med vidjestroppa omkring, og la snora «laupe». Her var saktens botnlaust hav tenkte de, og blei reint fælen da snøret stoppet ved omlag 40 famner, mens de hadde enda bra mange kast igjen på sula. Men ikke før hadde han på attertofta tatt den famn grunnmål som skulle til, for å få angelen fri fra botnen, før det etter tre fire jag var en fisk som tok i. Opp kom den og inn over vabeinet. Det glatte beinet som var naglet fast på båtsripa.

Ja, det var en vakker og hellig fisk denne som de fikk der ute i blåhavet, og levra viste at det ville bli både lyse- og hakesmurning. De drog båten full, og da havgula ved nonsdag kom og blåste inn, rodde de iland. Nyheten spredde seg, så mange søkte ut til den store «klakken». De lå der ute for krabbe og kjakje i botnen, eller drev for snerten av den store Golfen. De ble alt mer og mer «marrfreisten». Med andre ord, de frista det store havet, inntil det mangan gang blei for sent å komme unna, når det fra spaken vestavind sprang om til nordavindskuling.

All havgrunnfisker blei hengt som råskjæring, ikke bare torsken, men sei, brosme og långe likeså. Den råskjærte torsk måtte jo «bettes» om sporden for ikke å revne i rusk- og råvær. Det var nok fra først av brukt vidjer til band, men i referenten sine første dager, bruktes trevler av de russiske mattesekkene. Var det meget råvær,

blei fisken snudd med fisken ut når den hadde hengt en tid. Som hjelp til å få fisken snarere tørr på råa, blei det lagt en liten stein mellom denne og sporden.

Da det med tiden blei større båter til fisket, slapp fiskeren å sitte sammenkrøkt på toften. De kunne da stå under fiskingen, noe som også var lettere for armene. De fikk høve til å la armen synke under «jagingen», når båtsripa var høyere. På småbåtene var dette til en viss grad oppnådd ved den gamle formen for vabeinstokken som stod en halv alen over ripa.

Med åtringer og fembøringer var det ikke så nøye med en tung utsønningsfloing eller et ross landvind. Det sattes bare passelig seil, og så søkte de land opp fra Havgrunnen, slag for slag. Ordet «krysse» var ikke brukt i Hillesøys fiskerspråk før utover 1870-80 årene. Det het ikke «vi kryssa», men «vi slaga» og «vi snebeinte», hvilket sikter til sneband i et bygg av stavverk.

Det er å merke seg at storbåtene som for to til tre hundre år siden kom hit nord med sin handel på ledingsbergene, de hadde navn av «slagseilere». Navnet hadde de med seg der sørfra, så det kan ikke være forbausetet håloyger som ga navnet. Fiskerne her nord kunne nok «slage» seg fram over fjord og sund før de så disse båtene. «Ottar fra Lenvik», han brukte bare rommen vind på sin ferd til Bjarmeland. Men det er jo tusen år siden dengang. Bogline, penter, braser, seilstikke og de bidevindsgreiene, kom lenge etter den tiden. Det var mangt og meget som forandret seg etter som tidene svant. Ved slutten av forrige århundre fikk man se et nytt syn der ute på Havgrunnen; en båt med tre fire seil istedenfor fembøringsens brede råseil og toppseil. Og båttypen var så fremmed at alle visste etter bygdesnakket at den ville komme. Det var Karl Kristiansen, Mjelde i Tromsøysund, som var ute med sin flunkende nye listerbåt. Ikke slaga den båten seg oppunder land, den bare kryssa. Og når fembøringene hadde et par klør seil nedåt, så alle fem mann hadde nok å gjøre når det skulle legges om, så gikk «snesiglaren» overstag ganske liketil og med «stående seil».

Den manøvren greide to mann fint, så de andre kunne sitte frami huset med kaffikommene sine.

Neste sommer var det flere båter av lignende type, og deres antall steg så fort at det om få år var bare en eneste fembøring utfor Hillesøya. Da det så kom utsønningskuling og alle båtene søkte land, var det bare et eneste bredt råseil som buket seg stort og fyldig. Og det var bare et eneste høyt og skarpt stevne som kløyvde havsjøen, så den hev seg med blåvenger og skumsprøyt til begge sidene. Dét stevnet, det pløyde seg forbi alle lister båtene og sneseilerne, og alle visste hvem hovedsmannen var. Det var Adrian Hansen, Sandvik i Hillesøy, som tok avskjed med et langt og stolt tidsavsnitt i havgrunnfisket og Hillesøys saga; fiske med fembøringsbåt.

Før ikke lenge siden kom det en farende fremmed på en dampbåt

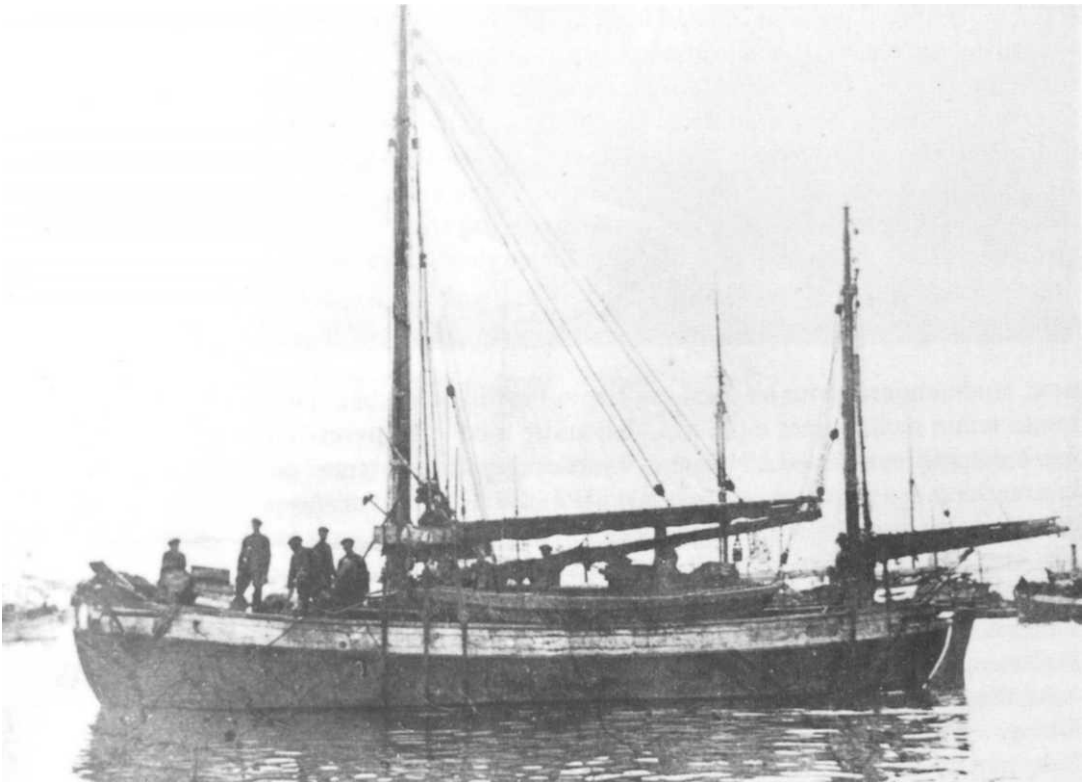
nordover til den gamle Havgrunnen. Folkene loddet og skrev, skrev og loddet, på kryss og på tvers og rundt i ring, og var såre forsnøst. De kunngjorde noe nytt under sola: «Vi har funnet en stor bank i havet utenfor Malangen». De hadde kalt den «nye» banken Malangsgrunnen, og dampskipets høvedsmann høstet sin velfortjente pris og ære for den viktige oppdagelsen.

Men fiskerfolket i Hillesøy, og alle de andre hvis forfedre hadde befart denne banken i årtusen og målt den opp famn for famn med millioner juksekast, de tidde om sine bedrifter. De tok seg heller en ærlig skrå, tygget den heftig og spøtta stort og brunt idet de sa med et stygt blink i augkriken: «Æres den som æres bør.»

Så seg romantikken og eventyret over, og det ble havgrunnfiske med «klonk og donk», med olje og sot og os.

Snart går alle de eventyr som de gamle var med til der ute, straks i glemsel. Det var både herlige eventyr og tragiske. Noe av det vidunderligste som de gamle opplevde der ute, var nok når de ved St. Halvardstid eller ute ved Olsokleite fikk se sola dykke seg sakte nedi havet langt der «ut og nord i endeblå». Bare en kort blund tok den seg ofte, så stod den opp igjen. Da silte vatnet av den som blankeste gullet. Det hadde de sett så skjenbarlig med øyne.

Ville man fiske omkapp med hverandre, så gjaldt det bare å holde

M/S «Edø». Skuta tilhørte Hermand Salomonsen og hans to sønner Sigurd og Hermand.

seg ut mot havsiden av kameratbåten for å få mest. Kunne en så sant komme seg så til havs at de måtte legge ned masta for ikke å brekke toppen av mot det nedskrånende himmeltaket, ja så «uggla» det av fisk bare mens en greide å få snøret ut. Om slike ting og mangt annet ble det fortalt fra far til sønn, slekt etter slekt.

Men senere mente jo folk at de visste bedre enn som så. De hadde ikke lengde og bredde av Havgrunnen målt opp i mil og meter, verken Hillesøyværingene eller andre som kavet der ute. De regnet avstandene etter som de kunne se et båtseil heist i topp. Og disse er de tradisjonelle målene; to seilsyner fra land tok grunnen til, og strakte seg så tvert til havs tre seilsyner. Lengden fra ende til annen langs kysten var åtte til ti seilsyner. Så sa de gamle.

Disse mål stemmer godt med hverandre. Deler vi avstanden Håja til Havgrunnens nærmeste kant i to, for «seilsyner» rett i N.W., blir hver syne ca 9 km. Fortsettes så i samme retning 27 km for tre syner, er vi ved grunnens første avsats ned mot stordjupet. Fra bakkekanten ved Fugløydjupet og mot S.W. over Malangssøyla. Ca 81 km for 9 syner, er vi ved kanten av Svendsgrunnen ned mot Andøydjupet. Disse mål gir den gamle «Norgrunnen» og «Vestergrunnen». Det er ikke tale om fembøringsseil. Båtene til de tidligste havgrunnfiskere var ikke store, og seilet var forholdsvis lavt rigget. Disse «syner» a 9 km, utgjør det samme som avstanden Brensholmen til Kvitholmen, eller Båneset til Hillesøybaren. De hadde verken kart eller kompass de som i årtusen fisket der ute på Havgrunnen og de andre feltene. Og deres ekkolodd var søkkesteinen i enden av snora, den som var fra først av bestod av tvinnede dyresener. Ville de peile en stor fiskegrunn eller en liten, så satte de nes mot nes og tind mot tind, og tok med og merke på en prikk. Hvor som helst kunne de ro dikt fram til grunn og banke, hole, bakke, snag og søyl med en båtslengdes nøyaktighet, praktisk talt. Ett øyekast mot nord og ett mot aust, så visste de dybden famn for famn, og navn hadde de på hver en plett av havets usynlige landskap. De millioner «kast» med krok og beite, fortalte dem alt, og det gikk i arv fra far til sønn uten at det glippet.

Som landmannen temte sin hest, så temte havfolket sin båt. Den første temte med taumer og biksel, den andre med «langstyret», en åre holdt til stevnet med en orgje av bjørkevidjer. Ja, de temte sin båt med hand, søftetauene oppetter seilliket, og rakken krøket om den glatte masta.

Og som landmannen var glad i sin hest og sin plog, elver og skog, så var sjøfolk og fisker glad i båten sin, i huset, hytten og havet. Der ute kappfisket de, og der ute kapprodde de. Der ute våket og svettet og frøs de også omkapp med hverandre. De tålte hva som helst disse veteranene våre, og de hjalp seg selv og hverandre uten å klage.

Selv når de red kjølen av båten sin, og én etter én soptes vekk, beholdt de sin fulle fatning, fortrolig med sin skjebne akkurat som deres brødre den dag i dag.

Fiskebåten «Fangst» på tur mot land med skreilast.

Skal en synes synd på våre forfedre som ikke hadde det som oss i vår opplyste tid? Langtifra! De levde og skjøttet sin daglige dont en dag om senn, ikke etter klokketimer og verdensvidt program, men etter som sjøen flødde og falt, og etter som himmelen gikk rundt. De hadde sine faste solemerker i jote og skar, i tind og tuve natt som dag. Og når det ingen sol var å se, hadde de nymåne og fullmåne, så vel som første og siste «kvartel» inntil bare skalken, til værmelding og merke. Endog bare månetofta var god til å få forstand av. Dessuten var det jo en masse blanke knapper å telle på der oppe i himmeltaket: sjuan og vagnet og vagnbågen, foruten den tremanns båt «fiskerne», som flyttet seg tofte for tofte like til at den største av de tre måtte sette seg på fremmertofta for å andøve. Men da fikk en

være vár med utroren, for kulingen var ikke langt unna. Og vár om seg fikk de også være dersom melkeveien var så kam at den nesten ikke kunne skimtes. Snøkov på land og hav var i vente, forstås. Det var så visst. Det store himmeltaket viste både vær og vind og rett tid, så vel for folket på ytterste øy og holme som for dalfolket mellom fjellet og tårnhøye tind. Og alle så strevet de trutt med livet som innsats.

Ære være dem alle for vilje og vågemot.

Fiskeredskap

Linebruket

Det er ikke urimelig å mene at de feilslåtte fiskerier i det 17. århundre gjorde sitt til å føre linebruket fram til anerkjennelse. De sakkyndige, som ikke kunne ha kyndighet i det som ennå ikke var forsøkt av dem, forårsaket både overtreddelse, rettergang og straffutmålinger. De geistlig orienterte mente at bruket var en stor synd, og de økonomiske mente at Herrens hav ville bli grovelig ruinert. Da så bruket ble frigitt i 1780, ble det også etter hvert nok av materiale til fals; kaler, snøre, tråd til forsener og sist men ikke minst, angler.

Fiskeliner, som også kaltes «angelslina», eller rett og slett bare «lina», er et universalbruk i sin forskjellige utførelse og anvendelse; hyselina, brosmelina og småfisklina ellers. Og så er det jo den ordentlige torskeline av grovere kaliber. Kveitlina er så det «nyeste» på området i stedet for den mer fordringsløse gangvad. Det er visst ikke nødvendig å nevne långelina som særskilt bruk, da navnet kommer av fiskearten, ikke av noe spesielt ved bruket.

Alt dette er kjent nok ennå, men fra først av var det mange finesser med bruket som etterhånden er mer glemt.

Å få i stand alle de hundrede forsener som behøvdes til tre fire bøyler lina, med 200 angler i hver bøyl, var ikke noe snargjort arbeid. I de lange høst- og vinterkvelder satt gamlefar og dro trutt i den endeløse snor i forsengågna, mens loddet svirret og sverdet med passelig tyngde lå med eggen mellom begge trådpertene og sinket snurringen så passelig. Så falt sverdet ned. Loddet dansa ennå litt, og pertene huktes av. Forsena tøydes litt og krøktes av loddkroken, en slo knute over endene og var ferdig.

Så en gang tok far til å «røre» med beket sildegarntråd når en av småan hadde krøkt anglene i forsenene, knippe for knippe, hundre i hvert. Men de første anglene hadde bare en liten bøy fremst, så fiskerne fikk krøke dem selv etter ønske, etter at de selv hadde banket «spord» ytterst på leggen. For denne var bare kappet fra fabrikken. Røringstråden var nøstet opp en tre tommer lang trespole, og hele forsenknippet krøkt fast i bordet så hele angleknippet

hang framfor kanten. Det gikk rutinemessig fort med å føre forsenen til sporden, holde godt tak i angelen med venstre hånd, med den andre slå ti tolv kast rundt og så hive den rørte innpå bordkanten.

Det neste var å sette opp» eller krøke anglene inn i snøret famn etter famn, og slå halvkast om og krøke angelen opp på linklaven. Avstanden mellom anglene var opprinnelig omkring en famn. Men det ble i den senere tid kappet av til det halve inntil den tid kom da det ble driftet med farkoster som lå høyere på vannet. Saken var at når en fisk var høyt nok til hukings ved båtsiden, kom neste angel så høyt over vannet at om den hadde fisk, ville den lett falle av. Så ble avstanden mellom anglene gjort lenger.

Det var noen som tok til med å ha to famner mellom anglene, den såkalte «langlina». Men det var ikke bedre, og slett ikke økonomisk. Ved store sesongfiskerier ble det tatt til med å «knoppe» forsenene til angelen i stedet for å røre dem. Knoppingen var meget snopere.

men det viste seg at røring var bedre, for den hindret at forsenen fikk rust, og så tok mange til med den gamle måten.

Det er å bemerke at da linebruket kom i hevd, måtte fiskerne ha med seg til storfiske mange flere sperris enn før. Til Lofoten var tusen sperris pr mann fast takst. De fine bjørkekvistene var skavd og «votten», samt spisset hjemmefra. Det var bare å stikke hull i fiskesporen, tre inn og slå kast om, hvis ikke riset var gjort som «orja».

Det var en gang en mann her ute ved havkanten som forutså hva vei det ville gå med bjørkeskogen som følge av de millioner sperris, og da sa han disse profetiske ord: «Førr ska det tryte sperris på Senja, førr det ska tryte fesj i Mæfjoren.» Men hampen berget resten av skogen, ellers hadde både Senjaskogen og den andre vært enda mer utryddet enn den er.

I beretningen og utstillingen i Tromsø i 1870 sies det: «Også de udstillede liner udmerkede sig ved en større omhu ved istandbringelsen, men især ved finere snøre og forsyn, langt bedre og mindre angler end tidligere benyttet. Medens det for 10-15 år siden almindelig brugtes engelske angler nr. 4 og 5 til liner i Finmarken er nu nr. 7 og 8, ja endog 9 alm., og til liner hjemme i distr. anvendes almindelig nr. 9.»

Garnbruket

Utover 1890-årene ble det en ny utvikling i vinterfisket da en og annen gikk over til garnbruk, dog med bibehold av halvfemteromsbåtene. Det ble fra «smågarn» ved vinterfisket, anskaffet «storgarn», hvor maskestørrelsen dog var den samme for begge slag, først 8, senere 6 omfar pr alen. Det ble sagt at med dekksbåter ville en kunne drifte i hva vær som helst. Men dette holdt ikke stikk. Påkjenningen ble for stor, særlig da garnspill ble tatt i bruk.

Seikrok

Redskapet var rett og slett en lang stang med ca 15 cm lange kroker. Når seien «gikk» tett og rolig, «vadde», hamla båten bakover mot stimen mens en mann stod i baskotten med redskapet. Han lot på strak arm kroken falle, og rykket heftig til seg når kroken slo i sjøen.

Da hadde han nesten sikkert fast fisk. En dreven kar kunne «krøke» slag i slag til vøa søkkte seg. Det er blitt et ordspråk av dette, når seien «går» slik at krok kan brukes; «han går førr krok». Det samme sies om en person som man ser at det vil gå galt med.

Skjellkrafse

De første hadde bare tre fire klør. Så fikk Bertheus Larsen, Storslett, en krafse med åtte ni klør arbeidet av Daniel Bendiksen. Bakkejord. Han viklet fin streng mellom klørne, så den krafset med seg masser av agnskjell.

Jusangel

Selvsagt er dette ord et hastig utslengt ord i stedet for «djupsangel», som vel ville si angel med langt snøre som ville nå ned på djupt vatn. Redskapet består som kjent av langt snøre, festet til «jarsteinen» med den av beketråd stivkylte jarsteinrompen, og fra den en famn-lang taum samt den tynne messingstreng til hvilken angelen festes. En vet jo at ved juksing etter torsk blir angelen festet direkte til taumen, eller «forsenen». I gamle dager ble det til «søkke» brukt en stein med innhugget fure i. Steinen ble så vridd inn en vidjestropp, hvilket kan sees på de søkkesteiner som blir funnet her og der. Da så denne stein ble erstattet med en av jern, ble den kalt «jernstein»(jarstein). Så kom den fartens tidsalder da både storfolk og småfolk ikke hadde tid til å snakke, bare halvhugge ordene. Da ble ordet djupsangel rett og slett til juks og joks. Når juksa var viklet på på sin «sule», var den oppsylt. Dette ble meget å si om jusangla, og det må til, for snart er hele stellet forenklet til det ukjennelige.

Fisketrøe

Trøe er meget enkle greier. Den består av en lang smekker stang, hvilken folk der skammer seg for å bruke bygdemål, kaller «fiskestang». Til trøa er festet bare den lange taumen med streng og angel. Det skulle ikke være tvil om at dette er et meget gammelt redskap,

og at navnet kommer av ordet «tråd», hvilken var tvinnet av dyrese-
ner, slik som samene gjør det den dag i dag. Ordet «forsen» peker
bent fram på tingen.

Dorg

Det enkleste slaget består av snor, taum, streng og angel. Alle angler
må ha beita, noe for fisken å bite i, mat, eller bare jukseri for øyet.
Vi er klar over den tingen. Etter bruk ble dorga bare hespet opp på
en ramme, dorgetreet.

Kveitklepp

En alminnelig liten «klepp» kaltes «huk». Som lønndomsord sa
fiskeren høtt og hytt.

Storkveita taes inn over rekka på MIK «Fangst» av Hillesøy.

Kvalhistorier

Hval taues i land til Sommarøy, våren 1912

Kvalfangst

For å ta den eldste først, skal her gjengis noen linjer av Alf Kiils «Nordlandshandelen i det 17. århundre». Han meddeler at foruten norske fangere, hadde såvel danske som spanske lov til å drive kvalfangst under norskekysten. To spaniere fra San Sebastian fikk rett til i to år å drive fangst under Tromsø og Sørøya. I 1614 var noen fangere oppe i «Sandvær i Hillesøy» uten pass. De fikk ulemper,

både de selv og en av de rikeste knapene på stedet, Iver Søfrensen, som innlot seg i handelsaffære med dem.

Kvalfunn

Omkring året 1870 fant brødrene Ole og Nils Olsen, Røsholmen, en stor kval utfor skjærene. De satte tamp i, og de to karer tok til å ro, i blikkstilte og god strøm som bar østover. De holdt selvsagt samme retningen. Langt om lenge kom de opp i mot Tromvika, og det kom folk og hjalp til. Fisken solgtes rund til Tromsø, og Ole fikk 1700 kroner for den. En stor sum i de tider.

Men gamlingen lot falle ord om at han i samme året hadde fisket for større beløp enn hva den der kvalen gjorde ut av seg; «Ja, gulleban det har eg».

Ei natt i «storsildtida» våknet John Pedersen, Skreddernes, av en ugudelig larm her eller der. Han sprang opp og ut, og ble vår et svar sjøbrott borti kjosen. Det var ikke mindre enn to digre kvaler som hadde jagd så langt opp i fjæra at de ingen vei kom. John satte av gårde i snaue underbuksa, men hadde ikke noe handhøvle så han greip det nærmeste som var. Han drev småstein i blåsterhullet, «men jaggu kom han opp igjen like snart», beklaget han seg, ille i målet. En dag i samme storsildtida rente en kval seg på land hos Hans Ingebriktsen i Hersjevika. Fisken blei slept inn til byen samtidig med de to som gjorde landgang hos han John. Det var dampbåten «Aksel» som utførte slepingen, og det ble for alle en vakker ekstra-skillings.

En sommerdag i 1889, var Lorents Johansen, lille Sommarøy, oppe på bakken og kikket etter notseien utfor øyene. Han ble var noe, langt ute i havet, lik et hvelvet fartøy. De gikk i båten og satte seil i den spake nordvest. De tre andre notbåtene på Store Sommarøy skyndte seg etter, men ingen så noe med bart øye.

Så var det en stor kval. Alle fire båtene satte tamp i, og stod for seil innover. Dette var om morgenen, og dagen led. Kvinnene laget mat og kaffe, og satte til havs med forfriskninger. Sleppe var nå ved store Kvitholmen. Neste morgen var «konvøyen» ved Værholmen. Det sendtes ekspress til byen, og D/S «Malangen» kom og dro storfisken inn til kjøperne. For fisken hel og holden, fikk de 200 kroner. En av Lorents sine folk, Nils Klausen, sier at det fulgte så meget havhest med inn fra havet at det var som en kovel, men ved Kvitholmen satte all fugl til havs så det såes ikke én mer.

Det var i 1890 at Hans Berg og Mikal Mikkelsen lå på hver sin haug med hver sin kikkert. Da ble de vår en kval utfor skjærene. De løp

begge i hver sin båt og med hver sin hjelpesmann, og mente at ingen andre visste noe. Så møttes de og bukserte fisken i hamn. De flensa den oppi fjæra, førte spekket til Gibostad og fikk 500 kroner for det! Av kjøttet ble det gjort komposter her og der. Nils Klausen forteller at Nils Chr. Mikkelsen lå med småbåten like ved, og auste fett av sjøen og inn i båten til den var nesten full. Så rodde han heim, men da var det skompla så at han neppe hadde en tørr tråd på kroppen. Johan Andreas i Bjørnøya, fant i 1905 en kval av middels størrelse. En er ikke kjent med prisen eller de nærmere omstendigheter.

Omkring året 1892 fant Jens Mikkelsen, sammen med brødrene Joakim og Bendiks Johansen, Sommarøy, en kval som ble fortøyd på indre hamn. Fisken hadde «suer» under buken, så det var visstnok en seikval. Den var omkring førti fot lang og hadde en hel del store toppformede skjell som satt godt fast. Sommeren 1912 fant Theodor Torgersen. Stønnesbotn, en kval langt til havs. De hadde ikke sterk motor og praiet derfor Peder Antonsen. Kattfjord, på M/K «Parat» som tauet fisken opp til Avløshamna hvor den ble flenset. Spekket solgtes til Tromsø, til Rye Holmboe, for 10 øre pr kg, og 16 øre pr kg for fettet som var tatt fra skoltten. Det var flere hektoliter fett, sier Hans Larsen. Sandnes, som var med. Dette var en ganske stor fisk på ca 65 fot, og flensinga gikk for seg oppi fjæra på Sommarøya. Gamle Hans Berg Mikkelsen var en ivrig medhjelper. Han krøp inn i kjeften og fikk åpning til hausen og samlet en

masse fett. Fisken fikk de ikke ordentlig snudd, så omkring en fjerdepart forble uflenset. Men da det var 24 parter, ble det ikke mer enn 30 kroners lott.

En tidlig høstnatt i 1916 gikk Konrad Olsen, Lille Sommarøy, ut et nødvendig ærende og fikk se noe særskilt innfor øya. Han av gårde og fant en ca 20 fot lang seikval. Kjøttet veide omkring 2.000 kg, men spekkets vekt er ikke kjent. Alt ble solgt i Tromsø, og betalt med godt og vel 5.000 kroner.

K. Olsen sin sjef, handelsmann Martin Olsen, regnet funnet som sitt, men opinionen ble så sterk at han måtte gå inn på en ordning i minnelighet. Konrad var Martin Olsens bryggemann.

Som kuriositet kan nevnes at skulderbladet på denne kval målte 72 cm fra ene viftespiss til andre tvers over, mens tilsvarende bredde på den fisk som brødrene Mikkelsen fant i 1890, målte 142 cm. Den kan da tenkes å ha hatt en lengde av 50 fot. Hertil er å bemerke, at konservator ved Tromsø museum, Soot-Ryen sier, at nevnte ben er forholdsvis mindre hos eldre dyr.

Petter og Johan Sørensen, Fjordgård, fant en gang en kval utfør Kjølva og rodde den til land. Dette skulle være en fisk som kvalbåten «Duncan Grey» hadde mistet på Mefjodråsa. Hvordan det ble ordnet med finnerlønn eller betaling, er ikke kjent.

Dette at kval driver i land har selvsagt funnet sted fra Arilds tid. Mangt et nes og fjord har fått navn derav, og mangelen sjå og stue har

hjørnestolper av de svære rygghvirvlene som kan sees den dag i dag. Nå blir fisken ikke malt opp lenger, den kokes, smeltes, males og steikes og blir til penger.

Lorentz Thode, Ersfjord, og Ole Enok Johansen, Kattfjord, fant en gang en ganske stor kval ute ved Auvær. De båtsrodde den inn til Ersfjord, og solgte den til noen inne i Tromsø. Disse fikk fisken tauet til byen hvor den ble anvendt etter tidens tekst.

Malangsværene

Fra hamna i Sommarøy, ca 1902.

Det var under de gode fiskeårene utover århundreskiftet at det offentlige foranstaltet fiskerioppsyn der ute i Senja- og Malangenavs-nittet. De fiskevær på Senja som lå vest om Kjølva, ble regnet som «Senja-vær», mens værene nordafor ble «Malangsvær». Disse værene ligger innen Hillesøy herred og er følgende: Fjordgård, Øyfjordvær og Husøy, hvilke dannet Øyfjord merkedistrikt. Sommarøy og Hillesøy dannet Sommarøy merkedistrikt. Bjørnøy (Gammelgård-været), Håja og Røsholmen var egne merkedistrikt.

Botnhamn, Sandneshamn og Sandholmen ble ikke lagt til noe bestemt distrikt. Men båtene som hadde stasjon der som hamn, måtte selvsagt være innregistrert i et eller annet av værene og ha sine merker, samt rette seg etter oppsynsvedtekter.

Håja

Hva angår Håja som fiskevær, var det Hans J. Paulsen, Kattfjord, som startet fiskeforretning der omkring år 1896. Etter noen år solgte han så bruket til Edv. K. Paulsen, Tulleng, og Hans J. Nilsen, Lauklines, som samtidig kjøpte hele øya av eieren Martin Pedersen og fortsatte forretningen i fisk. Martin Pedersen hadde i disse årene litt småhandel, vesentlig for fiskerne som stasjonerte der. Det var 4-5 båtlag, vesentlig fra Kattfjord, som hadde hatt deres årlige stasjon i Håja. Men det var ingen rorbuer der, så de hadde hus i stua til han Martin og «ho Hanna i Håja». Båtkeila ble imidlertid mindre og mindre brukelig i det den var utsatt for sterkt sjødrag, som i forbindelse med fallværet, mol båter og fortøyninger om hverandre. I året 1912 blåste uværet salteriet på sjøen, og eierne sluttet da med forretningen. De båtene som ennå hadde Håja som rorvær, forlot så stedet for godt. Kort tid deretter ble øya solgt til garver Eidisen og Frøslie, Tromsø, som la an der med stasjon for avl av rødrev. Dyra ville dog ikke formere seg som forventet, endog det var stasjonert en oppsynsmann for slektens trivsel.

Brygga på Røsholmen 1964.

Det må føyes til at hva angår begrepet «fiskevær», så driftet tilreisende fiskere der ute, skriftlig bevist for tre-fire hundre år siden.

Røsholmen

Også Røsholmen er eldgammel som «rorvær». Når Hillesøypresten Johan Arnt Mejer forteller om trollskapen som huserte på stedet i 1730-årene, sies det også at mange fiskerfolk drev høstfiske der ute. Da så seinøtene kom i bruk, hadde mange «notabaser» sommerstasjon der. Fiskerne hadde sine rorgammer og buer her og der på holmene.

Omkring 1893 oppførte så firma J.A. Killengreen & Søn, Tromsø, fiskesalteri med tilbehør for landhandel samt noe senere rorbuer for de fremmede fiskerne. Disse buene hadde ikke navn, men var nummerert. I alt var det stasjonert 12-15 båter år om annet. Ole Hansen, Rekvik, som en tid hadde hatt noe handel hjemme hos seg for firmaet som nyss nevnt, ble ansatt som bestyrer av forretningen i Røsholm. Men fra 1903 var Ole Nilsen, Vangsvik, bestyrer til i 1906 eller -07, da Ludvik Skatvik overtok. Senere var Lorentzen, Brøstadbotn, den som ivaretok forretningens anliggender samt Sørensen, Kårvik i Tromsøysund. I krigsårene, Nik. Nilsen, Lauklines.

Killengreen avviklet så i 1918-19, først ved en prøveauksjon uten approbasjon av høyeste bud, men siden ble forretningen kjøpt av Oskar Nilsen på stedet.

For Røsholmen er det godt fiskehav forholdsvis nært til, og seilasen hva leier angår ganske god, når det er tale om seilbåter. I nesten alt rimelig vær kunne Arholmleia befares med stående seil i landvindsvær. (Dette er ikke Arholmleia ute ved Auvær). Var det grovt med havsjø, måtte dog Tverleia brukes. Den var vrang for seilbåtene da den går i flukt med utfallsvinden. I motoralderen spiller jo dette liten rolle.

Omkring århundreskiftet og utover, drev 15-20 båter vinterfiske fra Røsholmen. Keila var imidlertid temmelig trang for båtene, og dertil var det svært variabelt med vannforsyningen. Dette siste ble det bedring i da den svenskfødte «gråsteinsmurer» Ole Johannesson omkring 1902, bygde en brønn på stedet. Den hadde et rominnhold på omkring 65 hl, hvilket hjalp godt hva vannforsyning angikk. Men båtantalet tok til, så det lyktes gjennom kommune og fylke å oppnå at staten i 1913 bygde en brønn med en kapasitet på 770 hl.

Gammelgård

Som rorvær er stedet av yngre dato, om det enn i gammel tid har hatt den første bosetting på øya og senere på sørspissen. Det var i året 1900 at Hans J. Nilsen, som i et par år hadde kjøpt fisk inne på Bjørnøygård sammen med Edvard K. Paulsen, oppførte de nødvendige hus for fiskekjøp og handel, samt noen rorbuer der ute. Opprinnelig var båtkeila trang og meget utsatt for havsjøen, så bare 3-4 småpinninger kunne ligge der. Men da det etter flere års strev og hamnearbeide litt om senn var kommet en molo-stubbe, ble forholdene såpass at 7-8 mindre dekksbåter kunne finne plass ved stram fortøyning.

Hersøy

I denne forbindelse må også nevnes den fiskeforretningen som ble startet i «bergurene» på Hersøya i 1911. Det var J. Solbjør fra Tromsø som tok til med dette som nærmest må karakteriseres som

Fra hamna i Gammelgård, Bjørnøy, år 1937.

rene eksperimentet. Tiltaket skjedde nok nærmest under forutsetning av at det mye drøftede prosjekt, en molo fra Bjørnøya og frem i Hersøysundet, skulle bli til virkelighet. Nevnte sund skulle derved kunne bli en storhamn av rang, så enkelte andre vær kunne unngåes, eller i det minste få liten betydning.

Tiltaket i Hersøya hjalp dog ikke noe til med hamneplanens realisasjon, for det ville nok kunne bli en hamn av rang med dimensjoner veldige nok til å stå seg mot havet, men myndighetene fant millioneksperimentet utilrådelig. Imidlertid ble motorfarkostenes antall alt flere og flere, og for den typen spilte det liten rolle å dunke seg inn til Ersfjord, Kattfjord og Sandneshamn, eller Sommarøy og Botnhamn, slik som forholdene nå tok til å arte seg. Etter et par års forløp sluttet Solbjør sitt strev der ute i ulendet, visstnok uhyggelig klok av skade.

Sommarøy

Dette fiskevær dannes i vår tid av Sommarøya og Hillesøya tilsammen. I Avløsbukta, det store bassenget mellom begge øyene, er den senere tids fornemste hamn, særlig for større farkoster. Da Hillesøya står som et skjerm Brett mot havet, er hamneforholdene meget god og fri for dønning. På det sedvanlige felt for vinterfisket, tar Senjaodden av for sydvestværet selv om det skulle være landligge for Senjaværene og Nordøyene. Men når Malangenfjord bråker seg, kan den 50 kilometer lange strekningen fra innunder land og ut til «klakkan», skaffe så vel vind som «havsjør» nok. Ved østlig til nordøstlig kuling kan det være finvær for Nordøyan, mens Malangen ligg i rokk langt til havs.

Hva angår Hillesøya med alle sine tufter nord på Avløsen og Lankonhellene samt Jevika, så har Jens Solvang funnet frem dokumenter som viser at ved år 1611, hadde fremmede fiskere masse tak over hodet der nord, mens trøndere og bergensere hadde boder og bruk og drev oppkjøp av fisk. Likeså på Sommarøy og Håja.

Ifølge matrikkelen av 1723, hadde Sommarøy tidligere vært et borgerleie «som over tjue års tid siden har været brugt og beseiglet». Men nå var det planer om å forlegge dette «leie» til Laukvik. Det skal ikke her sies hvorvidt dette er det første borgerleie på Laukvik og er det som Ole Hansøn Giæver overtok i 1725. Det var på den tid kremmerleie i Hekkingen.

For å avhjelpe behovet blant distriktets befolkning så vel som de tilreisende fiskere, ble det i 1888 ordnet med handel på Sommarøya.

Det var firma Martin Berg, Tromsø, som tilordnet varer til Martin Olsen på stedet. Som butikk tjente ei lita bu med grue og bakerovn i fordøra, men i 1890 bygde så firmaet våningshus samt brygge med krambu foruten noen rorbuer. Martin Olsen bestyrte handel og fiskeforretning like til han døde i 1935. Da det var smått om vann i fisketiden, lot Olsen minere en 6 meter dyp brønn nedi berget, men uten heldig resultat. Det var i 1895.

En tid deretter foretok det offentlige et brønnanlegg på øya.

I 1893 tok Bernt Hansen til med fiskeforretning og handel og bygde bl.a. 2 rorbuer, «Kjøysa» og «Korea», og med tiden mer moderne slike. I 1905 oppførte M. Olsen «Port Arthur» med sine 4 buer, foruten de gamle, «Oldervikbua og Paul-Nilsabua».

I flere av årene like etter 1900 drev Anders Olsen, Bjarkøy, eksport av iset fisk fra Joakim Johansens pakkhus. I denne tid drev flere tilreisende provisorisk handel på stedet under sesongen, bl.a H.M. Hansen, Buvik, P. Zakariassen, Lenvik, I. Frederiksen, Melbo, og P.H. Paulsen, Malangen.

Etter at Evertsen & Gotas, Gibostad, og Aleks. Andreassen, Tromsø, hadde oppført hvert sitt fiskebruk i Sandneshamn, ble det noe senere oppført to bruk på Avløsen. Handelsmann J. Olsen, Tennskjær, og skipper H. Svendsen, Edøy, i kompaniskap med grosserer I. Austad opprettet det ene, og det andre ble grunnlagt av dampskipsekspeditor Arnesen & Georgsen, Tromsø. Et tredje bruk oppførtes på Likholmen av kjøpmann L. Sivertsen, Tromsø. På Sommarøylandet oppførte handelsmennene Edv. K. Paulsen, Tulleng, og B.

Hansen, Sommarøy, et bruk på Kallslettholmen. Disse brukene lå da like ved den ytre hamn.

Valen mellom Hillesøy og Sommarøy ble i 1935-36 gjort farbar ved en renne med belysning, så trafikken mellom indre og ytre hamn kunne foregå uhindret.

Hekkingen

Også dette er fiskevær fra gammelt av. Høst- og vinterfisket har hatt sine faste sesonger for masser av små nordlandsbåter. Og fra seinøtenes første tid, var stedet godt beslått med buer og gammer på hver en holme og flaberg. Laukvik kunne nok ha hamlet opp, men de vanskelige hamneforholdene og den lange rorvei med slit i årlomene, gjorde sitt til at Hekkingen hadde borgerleie i sin tid, uaktet Laukvik vel hadde sitt. Det største antall seinotbruk som noen sommer har ligget i Hekkinga, er 43.

Etter N. Ytrebergs «Nordlandske handelssteder», fikk Gabriel Zakariassen, Bunnjord, i 1798 bevilling som gjestgiver på Hekkingen. Dessuten anbefalte Hillesøy herredsstyre i 1864 at Daniel H. Hansen, Laukvik, fikk handelsrett på Hekkingen. I 1883 fikk Anton Lind Bertheussen, handelsbetjent i Laukvik, handelsbrev for handel på øya. Dette ble dog ikke aktuelt. Da pomorene fikk rett til å kjøpe rå fisk i værene i Troms, var Hekkingen blant de første vær herredsstyret anbefalte. Og i 1871 ga det anbefaling til at de også fikk kjøpe tørrfisk i makketiden.

Vestsiden av Hekkingen går stupbratt i havet og danner et flott krykkjeberg hvor det før i tiden med sin rikdom på sjøfugl, var tusener av reir, av hvilke bare de færreste kunne gjestes av eggsmalere i «tau».

Botnhamn

Etter de kilder en har fått, er notert:

J. A. Strøm og E. Rokstad begynte i 1896 landhandel på Gavlen, men etter et par års forløp brant butikken, og Rokstad trakk seg tilbake. Han var deretter en vinter bestyrer for los H.K. Olsens fiskeforretning i Husøy, og fór så til Island. Strøm flyttet til Botnhamn og fortsatte sin forretning i fisk og landhandel sammen med Nergaard, Vang, til omkring 1909-10. Meyer har fra den tid drevet sin forretning godt frem for egen regning.

Bernhard Aaker drev i noen tid i fiskebransjen, og startet i 1912 i større stil. I den første tiden var det helst laks og kveite han drev eksport med, men etterhvert med diverse fiskevarer.

Aaker ble ansatt som ekspeditør for lokalbåtene som i 1906 tok til å anløpe Botnhamn i stedet for Lillenes, og deretter Gavlen en tid. Ved Botnhamn er det gode hamneforhold men noe grunt vann, og det offentlige har ikke hatt noe videre å gjøre med hamneforholdene der.

Øyfjordvær

Øyfjordvær står i en særstilling som fiskevær etter nyere begreper, da stedet ikke har en eneste ordentlig båtstø enn si keile eller hamn. Allikevel har det vært drevet så vel småfiske som storfiske fra stedet av heimefolket eller tilreisende fiskere. Et av de eldre bevis for dette er meddelelsen om at kirken som ble oppført der i det 15. århundre, var bygget av fremmede fiskere.

Ifølge J. Solvang var det i 1787 en handelsmann. Gregus Johnsen

Støanlegg i Øyfjordvær i 1897.

Foto. Havnevesenets arkiv.

Meldal, på stedet; men han var nok ikke den første der av den slags. Året 1855 (tredje juledag) besluttet herredsstyret å gjøre søknad til myndighetene om at båtstøene måtte oppryddes. En mann av folket på stedet hadde forsøkt seg, men det ble ikke til noe. Så bevilget det såkalte «Senjen og Tromsø distriktsformandskap» i 1857, et hundre spesidaler til opparbeidelse av en båtstø der i været. Med dette ble det så inntil 1880 eller straks deretter da en del arbeide ble foretatt. Men vorene ramlet selvsagt sammen igjen, og måtte repareres både i 1891 og 1894. Selvsagt rotet høststormene alt sammen ihop igjen, så de svære steinblokkene som var lagt på plass og festet med både «bolt og jern», nå gjorde landing vanskeligere enn noensinne. Men fiskerne i Øyfjord er rene akrobater når det gjelder, ikke bare å balansere i vorene, men enda mer når de skal lande med en lastet fiskebåt. De er fortrolig med alle sving og hopp fra steinblokk til steinblokk, både menn og kvinner i alle aldre.

Når båtene kommer i land i storm og storsjø, må det ennå stå mann- og kvinnegare parat til å ta imot båt etter båt som i «løyet» kommer ridende opp i skumfrøa. Ofte når båtene skurte botn, heiv begge kjønn seg uti og holdt båten inntil sjya drog ut og berget båten såpass at fisken kunne kastes av, og båten, beint ut sagt, ble båret opp de bratte bakkene til fortøyningspålene.

I 1932 ble vorene atter reparert og holdt seg «bra», selv under den minneverdige påkjenningen de var utsatt for den 13. oktober 1947. Ifølge J. Solvang ble handelsmann Jakob Bolke Matheson, Laukvik, omkring 1870 eier av Øyfjordvær. Han kjøpte landet fra Kjølva og rundt inn til Keipneset for et hundre daler, av daværende eier Mikal Withe Holmboe, Tromsø. Matheson tok til med kjøp av fisk samt handel; det var visst mot slutten av 1880-årene. I et orginalpapir datert 1. november 1890, sees dog at Matheson akter å åpne en forretning i Øyfjordvær til salg av «alleslags varer». Av samme papir sees at Jacob Bertram Matheson i oktober 1889 har overført sin handelsrett på Hekkingen til Laukvik.

Da Matheson hadde erhvervet nevnte eiendom, fikk han i stand kontrakt som sa at ingen andre skulle få anledning til forretningsmessig fiskekjøp i hele fjorden. Før disse tider ble fisken hengt, hver båt hengte sin part hjemme, og da det kom pomorer til Hekkingen, ble sommerfisken solgt til disse. Dette er etter meddelelse av Johan Sørensen, Fjordgård.

Ifølge A. Helland har eieren av Øyfjordvær opplyst at før det ble ordnet med båtstøene, drev bare tre båter med 9 mann fiske for Øyfjordværet. Men straks da støene var ferdig steg belegget, i 1894 til 16 båter med 56 mann ved vinterfisket. Den nevnte «eier» er ganske visst J. Matheson.

Den første som bestyrte Mathesons handel i Øyfjordvær, var Hans Kr. Hansen, sønn av Daniel Hansen, Laukvik. Han hadde vært ved

handelen der fra sin barndom av. Den neste bestyrer var Hans Kjeldal, som også var den første ekspeditør for dampskipsfarten i rute ytre Senja som tok til i 1895. Etter Hansen og Kjeldal forestod Osmund Kvammen, Rossfjord, handelen et par års tid. Senere var Ludvik Kristiansen, Husa, faktor inntil utgangen av 1906 da Edv. Brox, Tussøy, ble bestyrer. Han tjenestegjorde i en lang årrekke, først for Matheson og så for grosserer Anton Næss, Tromsø, som nå var eier av såvel Øyfjordvær som av Laukvik og det som der fantes. Brox bestyrte Næss sin forretning under første verdenskrig, og utviste i disse årene en så selvstendig rettferdighetsfølelse og real framferd at så vel Øyfjordingene som andre, vil minnes han med de aller beste tanker.

Etter J. Sørensens meddelelse har det i hele Øyfjorden, fra langt tilbake, vært benyttet 3 1/2 og 4 roms båter. I 1890 sier han, var det i hele fjorden 16 eller 17 båter som tok dei i høst- og vinterfisket, og de hadde stasjon i Øyfjordværet, unntatt de 5 fra Fjordgård. Ved år 1900 bodde det i Øyfjordvær 12-13 oppsittere, og 10-12 båter skulle da holde til der og ta dei i vinterfisket.

Ifølge Ingvar Kristoffersen. Storslett, som i mange år ivaretok fiskerioppsynet i «været», var det i mars 1936 ca 23 oppsittere på stedet og ca 110 mennesker. Det ble da benyttet 4-roms båter med

Fiskeværet Øyfjordvær.

Foto: Havnevesenets arkiv.

3 mann. Større båter var det umulig å benytte da de som regel måtte bæres «opp til husene». Og hertil måtte båtene i havvær, særlig i sørvestlig kuling, surres og bastes forsvarlig, fallvær som det er da. Det har hendt at når værknutene har tvinnet lenge nok omkring Mælan og Sutarn og så har kommet ned til gård, er det blitt funnet bare halve båter iurringene og tildels mindre enn det, ofte bare en enkel båtstamm.

De fleste rorbuene i Øyfjordvær har sine særnavn. Vi skal høre noen av dem: Tore Nilsen og Edvard Bertheusen bruker hver sin «mi Gammelstua» og «hannes Gammelstua» til rorbu. To buer har navn av «Nybuen» med tilføyelse av eiermannens navn. Johan Kristiansen, Fjordgård, hadde «Krestiania», men i huset til Berteus Aleksandersen var det tre buer med fellesnavnet «Bertusgården».

Anton Næss drev i Øyfjordvær inntil 1925. I 1927 la en Syvertsen kjøp på stedet, og betalte visstnok også en del, men forlot så det hele høsten 1927. Året etter kjøpte Hans Hartvigsen, Ørnfjord, hele fiskeværet og begynte med handel og fiskekjøp, hvilket ikke gikk så bra som ønskelig. Etter års forløp gikk det sådan at eiendommen ble solgt ved tvangsauksjon. Hans hustru Magda Hartvigsen slo da til seg den faste eiendommen og det som hørte til den. Hun var eier ennå i 1950.

Fjordgård

Bebyggelsen ligger på en avsats ca 7-8 meter over havet, og under en annen strandlinje som 16 meter over havet etter hva referenten fikk målt i 1948. Båtene som ble brukt i Fjordgård fra lang tid tilbake og til det ble motorfarkoster, var 4-rømminger med 3 mann ved høst- og vinterfisket. Det var ikke noen handel på stedet i den tiden Matheson hadde forretning i Øyfjordvær. Men omkring 1906, sier J. Sørensen, begynte min bror Petter med fiskeforretning og handel, så de slapp å oppholde seg der ute i fjorden med prikkevering av fisken. Men så hadde de jo heller ikke noe pusterom fra de tok åran fatt ute ved Kjølva og til de i landvinden hadde slitt seg de 13 kilometer til si eiga stø. Visst fikk de som oftest bruke seilet hele veien ut til klakkan, men det kunne og treffe at de fikk «ta han på åran» fra ute på havet og inn. Og på denne måten har forfedrene fått ta det dag etter dag, år etter år, fra vugga til grava. Hardhausene i Øyfjord har ikke hatt lempeligere vilkår enn alle de andre hardhausene i Hillesøy, både dem i fjord og vik og dem i øygarden, hver på sin måte. Skulle en nevne navn på femti eller hundre i en tidsbolk, ville det stille tusen like berettigede i skyggen.

Bebyggelsen i Fjordgård ligger i en lang rekke, og det ble slik at stien mellom husene var i en uhyggelig forfatning. Så var det omkring 1935 at oppsitterne tok til å bygge en vei fra ende til annen. Det ble sagt at det dengang var en lærerinne på stedet, frøken Ravn fra Liland i Ofoten, og at det var hun som tok initiativet til en «veiforening» av kvinner som så arbeidet fram en god del av midlene. Referenten skrittet i 1944 opp veien, og resultatet var 1200 skritt. Det ble fortalt at alle naboene var med ved anlegget, og at det ble arbeidet i fire dager i uken for 21 øre pr time, og 2 dager i uken uten betaling. En har forsøkt å få konstatert at dette var feilaktig opplysning, men så er ikke lyktes.

Det offentlige tok i 1939 fatt, og anla en vei fra nevnte bygdevei og til ytterste i Fjordgårdlinja, ca 850 meter, under forutsetning av at det snarlig skulle komme vei fra Stønnesbotn til Fjordgård og så ferge derfra over til Husøy. Men det ble satt andre makters planer i sving.

I året 1876 var det 4 naboer på steder. I oktober 1944 var det 29 oppsittere, og 178 sjeler. Nå er det snart slutt med å bære båtene fra sjøen og opp til surringspålene, og ingen savnet idyllen når 4-romsbåtene med 4 hesters «Vatermann» og «Sabb» skulle opp. Det måtte 10-12 mann- og kvinnerygger til med den ting. Da referenten spurte når de i Øyfjorden tok til med å sette inn motor i disse robåtene, svarte Johan Sørensen trofast: «Årstallet kan æg ikkje seie, men det var akkorat det året da Martin Kvænnavika kom ut - det e å lite på.» Det litterære produkt som det ble referert til, kom ut i 1898.

Husøya

Etter i gamle dager å være tilholdssted for 20 til 30 seinotlag, er stedet blitt et nytt fiskevær som begynte sin vekst i 1924 da moloen i sundet mellom øya og landet var kommet bra på vei. Før denne tiden hadde noen båter stasjon der, og nå i 1950-årene, har alle øyfjordværingene med sine motorskøyter sin vinterstasjon der på hamna.

Eiendomsretten til øya var i sin tid en ikke liketil historie. Men før den ting var endelig avgjort, hadde Peder Pedersen, Botn, drevet med kjøp av råfisk der; visstnok tatt til i 1902-03. Denne fisk solgte Peder Pedersen i andre vær i noe tid, men bygde så salteri og drev forretningen like til 1917.

Ved dom av 13. september 1905, ble det kjent for rett at Husøya tilhørte Kristian Andersen, Husa. Samme år oppførte los i Troms fylkes dampskipsselskap, Hans Karolius Olsen, Baltsfjord, salteri m.v. og lot kjøpe fiskeprodukter inntil 1912, da han solgte huset og øvrig tilbehør til Oscar Lorentzen, Husøy. Han fortsatte forret-

Fiskebruket til Brødrene Karlsen, Husøy, våren 1936.

ningen inntil 1917 da han lot anlegget gå over til Henrik Hoff, Ålesund, dog som medinnehaver. Disse kjøpte så i 1917 P. Pedersens førnevnte bruk, og slo de to brukene sammen til «A/S Husøy».

I «storåret» 1924-25 kjøpte de over en halv million kg torsk til klippfisk. Så kom «det store krakket». Hoff døde i år 1926, hvorpå «A/S Husøy» avviklet og solgte salteri, kaier, rorbuer og mer til firmaet Giske & Hovde i Ålesund, hvilke herrer drev forretningen ennå ved år 1950. Da «A/S Husøy» hadde avviklet, startet Oscar Lorentzen selvstendig fiskeforretning, som han drev inntil 1930 da han innstilte og solgte til brødrene Karlsen, Sand i Hillesøy. Hilbert og Aksel Karlsen har fått i stand det som nå kalles et millionanlegg.

Det offentlige foranstaltet i 1920 et brønnanlegg på øya, men det ble ikke tilstrekkelig. I 1954 fikk de lagt vannledning fra Husa.

I årene 1940-50 ble det for alvor aktuelt med flytting av befolkningen i Øyfjordvær over til Husøya. Mange var dog bestemt på å forbli på de gamle tufter i det lengste. Men i 1955 var det bare 10-12 mennesker igjen på stedet.

Auvær

En kan ikke anse seg ferdig med Malangsværene uten å ha sagt noe om Auvær. Fra gammel tid og til 1880-årene, var stedet fast tilholdssted for småbåtfiskere som hadde sine rorgammer rundt omkring på de mange holmene. Stedet var et slags felleseiendom som hvem som helst kunne gjøre bruk av etter eget høve. Ennå ved nevnte årstall husker en at ungdommen «skjeppet» seg sammen, og fór dit ut for å hente sløyke og plukke moltebær. I våre dager er det forlengst slutt med å finne noe av den slags.

Før det gis en nærmere beskrivelse, litt historie.

Omkring år 1885 oppførte kjøpmann Fritz Dreyer, Tromsø, en bryggesjå og én eller to rorbuer samt en stuebygning på den største av holmene, Storvær. Han lot også minere en båtstø med faste lunner og håndspill for oppsetting av båtene. Som bestyrer av anlegget, fungerte en Hans Chr. Hansen fra Vesterålen. Han ble siden bryggemann hos Dreyer og døde i 1920, over 70 år gammel. Ute på Auvær hadde Dreyer litt handel også; egentlig bare snører, angler, tobakk og annet aktuelt. Det ble allikevel ikke noe videre «drift» der ute da

Skuter på hamna i Auvær.

Foto: Havnevesenets arkiv.

småbåtroren tok til å arte seg mer ujevn. I 1902 leide så Dreyer bruket til Edv. K. Paulsen, Tulleng, som da i tre år kjøpte fisk og dampet lever etter høve. Så pakket også Paulsen sammen og det ble stille der, bare med unntagelse av en og annen pinning som søkte lyder i en utsønningsfloing. Så ble husene samt hjellmaterialet, og slikt som ennå kunne være til overs, solgt. Det kan ennå nevnes at i året 1905 lot staten bygge en brønn på Storvær(Auvær) med en kapasitet på 250 hektoliter, til bruk ved uvær og havari.

Dreyer hadde kjøpt Auvær på sett og vis av Ole Olsen, Røsholmen våren 1888, og kjøpekontrakten lød på 400 kroner. Men selgeren hadde forbeholdt seg noen ganske vidtgående rettigheter. Dreyer betalte så 100 kroner, og skulle få skjøte hos Ole Olsen innen 1. mai samme år, men gamlingen holdt igjen i det han vel mente han burde få noen flere kroner først. Ole døde i 1916.

Dette var nedskrevet i 1953. Da var Oskar Nilsen eier av Røsholmen og dermed Auvær. O. Nilsen solgte eiendommen til Arthur Kilvær høsten 1954, og døde så straks etter.

Auværkomplekset består i det hovedsaklige av følgende lokaliteter: Storvær, Arholmen, Kvannholmen, Morholmen, Teinnholmen, Skrivarholmen, Porkholmen og Ramnholmen. Av «skager» er det så: Storskaga, Littjeskaga, Vesterskaga, Gagnlausskaga, Steinskaga og Gresskaga.

Det er mesteparten av disse holmer og skager som danner et slags basseng som kan gi «hamn» for noen båter når det kniper om; dog ofte med livet i hendene.

Foruten det som alt er nevnt, skal føyes til noen mer av komplekset Masskjerran, Langskjerran, Dragskjerran, Klakkskjerran, Bringskjerran, Ol-Gunnersaskjerran, Svartskjer, Kuskjer, Storbarden, Store-Runda, Littje-Runda, Kallan og Eistan.

Auværshavet er som alt bemerket et arkipelag i miniatyr. Foruten holmer, skager og skjær fins det båer og fall i massevis. Og i alt dette mylder er det rettgående leier eller rettere: leier som kan styres rettgående, og er dype og sikre nok for den som kjenner merker og stikkord selv om han seiler i skavl og skum.

Såvidt som noen ennå kan fortelle om Auvær, er det mellom leiene følgende fallrekker: Minst 7 Rasfall og 7 Porkholmfall. Og så 6 eller 7 Nødhjelpa samt 4 Brø-ringa(eller Brør-inga) ut mot havet, samt - så er sagt: 4 Brøringa inn mot landsiden.

Leier

Leier ved Auværhavet

Av leier er følgende oppgitt og beskrevet:

Brygdeleia

Dette er den fornemste leia og den er sikker i verste uvær. Meda er: Varden på Storvær holdes støtt i Snikselva nord ved Skarstein.

Habåstøleia

Med og merke er: Rekvikaksla skal stå som et styre ved sørenden av Storskaga.

Arholmleia.

Meda er: Ytre kant av Arholmen i Håjanipa. Dette fører inn til Auvær fra Røsholmdjupta.

Saltbåleia

Meda er: Lars Persa, Grøt fjord sin gamle på sørenden av Kvannholmen, skal stå i nordkanten av Porkholmen. (Av gammen er det nå bare ei tuva å se).

Storbåleia

Meda er: Storbåen (er nå et skjær) skal holdes i Kvannholmkeila. Man tar Storbåen om babord ved innseiling. Dette kalles også Kjøkkenbakkleia.

Teinnholmleia

Meda er: Teinnholmens nordende holdes i sørenden av Storbær med ei lita dør imellom. Slik holdes det til Langskjer går i Fugløya, da må det gjøres en krok litt mot nord til Mefjordbåen er passert, da kan meda tas igjen. (Obs.: Når høyeste Klakkskjær er i Fugløya, er man på tørraste Mefjordbåen).

Masskjerleia

Den meda som her gis er for seilas fra land og utover til Auvær. Med: Masskjæret holdes i høyeste Ramnholmen til skjæret er passert om babord. Da tar man straks skjæret i Håjanipa, og går da fri den farlige Mefjordbåen.

Ol-Gunnersaleia (Skjærøddleia)

Denne meda gjelder for seilas fra Auvær og til havs. Meda er: Det seiles Arholmleia så lenge til Stor-Runda er passert, og da legges kurs omtrent NO til O, til man er ved østenden av denne Runda, så svinges det til rett N, og da får man Lille-Runda tett om babord samt Ol-Gunnersaskjær med varde på o.s.v.

Ramnholmleia

Er ikke pålitelig. Meda er: Rekvikaksla holdes i sørkanten av Ramnholmen. (Sessøytuva over høyeste Auvær er god med i siktbart vær). Man holder seg helst litt øst i meda.

Leier på Røsholmhavet

Arholmleia(Ikke den for Auværhavet)

Når man ved seilas utover har runda Arholmen, må denne holdes med høyeste hompen sin rett på nordsiden av Røsholmen fyrlykt. Men kommet ut til Kobbeskolten må man ta den tett om babord for å gå klar av Brannskolten som er like om styrbord. Fra Arholmen til Kobbeskoltan er det en halv kilometer avstand, så i godvær sees dem.

Tverrleia

Leia ligger langsmed Arholmleia, men på nordsida av Brannskoltan, og går i retning sør-nord. Meda er: Leirskjæret(like på SW-sida av Arholmen) skal holdes i Vassvika på NW-siden av Hersøya. Leia er sikker i verste havsjø, men i landvind båg å stå opp fra havet.

Vaholmleia

Under seilas ut som opp, brukes nå fyrlykta på Røsholmen. Lykta skal stå over sørenden av høyeste Vaholmen. De sa: «Med Vaholm-rauva.»

Kråkleia

Den går ut rett på nordsida av Lille-Vaholmen som ligger tett inntil Stor-Vaholmen sin nordside. Det er ei godværslei uten skottmed. Det seiles tett forbi Kråka og Kråkungen som ligger inntil Lille-Vaholmen, «og så var det berre et hopp til reint hav».

Av disse leiene ble de to sist beskrevne, fortrinnsvis benyttet av fiskere på Hersøya, i tider når den var befolket.

Leier på Sommarøy- og Hillesøyhavet

Keisarleia

Leia går ut Sveet, forbi nordsiden av Langskjeret og forbi de 6 skolter «Keiseran», som ligger i linje med ytterspissene av Edøy-Hillesøy. For å passere Keiseran må det styres med Brattfjellkollen over Hillesøyfjellets vestside til Verholmen kommer i Røgenesholla.

Nordnesleia

En ganske sikker lei når det fra Edøya og nordsiden av Sveet skulle seiles vestover. Da var passasjen mellom Nordneset på Edøya og Nordnesholmene, og klar av Stabbene. Malangsdjupta var da like ved til havs.

Saltholmleia

Ved seilas så vel til havs som iland, er denne leia sikker i alle høve. Med Saltholmen i Durmålselva er det djupt hav selv om det skavler ihop mellom Verholmen og Leirskjerene.

Bemerkninger

Den velrøynte fisker Willhem Willhemsén, Røsholm, fortalte at han en gang var vestpå Auværshavet med line. Det var spak gråe, men tung sjø, og før de var ferdig ble det en stiv kuling vestavind så de, han og en ungdom, måtte holde opp til Auvær. Han holdt selvsagt Brygdeleia, men det var ikke svart sjø å se for toppsjø og skumfrøa, så de måtte halvt ligge og halvt sitte på tiljene for å stø båten så den ikke ble hevet over dem. «Men det var visst på siste hekta», føyde han Wilhelm til.

Auvær har nå sjelden besøk mot den tid. Men høst og vinter, dag som natt, sender fyrlykta på Storvær støtt og stadig sine to lysblink hvert tiende sekund horisonten rundt.

Fiskerioppsyn

I året 1885 forelå skrivelse fra lensmannen til herredsstyret om politioppsyn under vinterfisket i Øyfjorden, samt eventuelle bidrag til lønn. Herredsstyret uttalte at oppsyn som nevnt var ønskelig, men at det intet kunne bevilge hertil. Det kunne imidlertid være mulighet for at noen av innbyggerne ville påta seg arbeidet uten betaling. Det sees intet videre foretatt før i året 1892 da doktor Eng foreslår at oppsyn etableres, hvilket ble anbefalt. Imidlertid blir intet foretatt før i 1898, da Amtmannen forespør hvorvidt oppsyn er ønskelig. Nå blir ordføreren bemyndiget til å sende inn avdragende. Det må ha vært en hake noensteds som saken er blitt hengt bort på, da det også i 1899 sees gitt ordføreren påminnelse om å sende andragende om oppsyn inn til Amtet.

Av journalen for Hillesøy fiskerioppsyn framgår det så at det etter myndighetenes foranstaltning skrides til handling som følger. Den 9. januar 1904, ble det holdt møte på Sommarøy, hvor alle innskrevne høvedsmenn møtte ved sine representanter, og hvor det da ble besluttet:

1. Herredets hele havdistrikt blir å dele i 5 merkedistrikter som utgjør Hillesøy oppsynsdistrikt som følger:
2. Røsholmen merkedistrikt med faktor for J. A. Killengreens handel dersteds, Ole Nilsen, til oppsynsassistent. Håja distrikt med småhandler og oppsitter Martin Pedersen, til assistent. Gammelgård distrikt med fiskekjøper dersteds Hans J. Nilsen, Lauklines, til assistent. Sommarøy distrikt med tollassistent, maler Carl Bertheussen, dersteds til assistent.
3. Utseilingslinjer for samtlige disse vær ble fastsatt.
4. Utrorstiden på mandager fastsettes til klokka 10 for utsetting av bruk. Ut fra fiskerilov var det ikke adgang til å ha bruk stående i sjøen fra lørdag til mandag. Utrorstiden ellers i uken, ble fastsatt til klokka 8 i første halvdel av januar, og senere en halv time tidligere for hver fjortende dag. Dette noenlunde ens for alle her omhandlede vær.
5. Alle redskaper skal ha østre iledubbel forsynt med et godt synlig kryss.

Protokollen er ikke underskrevet av de fremmøtte høvedsmenn.

Den 13. januar 1904, var det av oppsynsbetjenten holdt møte i Øyfjordvær med hovedsmennene der. Det ble da bl.a besluttet:

1. Da hele fjorden utgjør ett merkedistrikt, blir det å velge bare en oppsynsassistent. Valgt ble da faktor Osmund Kvammen, Rossfjord.
2. Det ble fastsatt utseilingslinjer som båtene ikke måtte komme utover før signalet ble gitt. (I samtlige distrikter var disse linjene helt lokale, og signal var lanterne i mørke og flagg ved dagslys, på avtalt sted).

År 1906. Ludvik Skatvik blir assistent i Røsholmen.

År 1907. Hillesøy får en gen lensmann, Joh. A. Dahl, som av amtet blir beskikket til oppsynsbetjent og J. Solbjør går av.

År 1916. Lensmann K. M. Føre er oppsynsbetjent. Øyfjord blir eget oppsynsdistrikt med Ingvard Kristoffersen, Storslett, til oppsynsbetjent.

År 1925. Lensmann D. Wessel Nilsen er oppsynsbetjent for nordre Hillesøy.

Etter at driften var gått over fra seil- til motorfarkoster, ble utrorssignalet satt slik at for januar var tiden klokka halv 8, og fra 1. februar til sesongens opphør, klokka 7. Dette gjaldt Sommarøy merkedistrikt.

Dette møtet er underskrevet av Reidar Brox, Oldervik, Peder Hansen, Kattfjord, Hilbert Pedersen, Buvik, Fritz Johansen og Erling Eidem, Sommarøy, og Paul Nilsen, Kattfjord.

År 1929. Konst. lensmann H. Åmnes er oppsynsbetjent.

År 1933. Lensmann Torgeir Hveding er oppsynsbetjent.

År 1930. Den 28. februar blir det under oppsynsmøte i Øyfjordvær besluttet: «Alle garnlenker skal være forsynt med patentanker på vekt minst 60 kilo for brukets vestre ile, og et på vekt minst 40 kilo for den østre. Dregger til garnlenke skal være helt forbudt. Denne vedtekt trer i kraft fra kommende års sesong.»

Angående belegget kan gis noen tall som følger:

Den mangeårige faktor og poståpner i Øyfjordvær, Edv. Brox, har meddelt at det der i været jevnlig var 20 båter som deltok i vinterfisket i året 1906, 1907 og 1908. Det som var brukt i den tiden var 3 ½ roms nordlandsbåter; dette på grunn av landskapets og «støenes» beskaffenhet.

Vinteren 1904: For Sommarøy, der materialet er tatt vare på, viser det seg at belegget den første vinter oppsynet var i funksjon, var følgende: 18 nordlandsbåter (halvfemterømminger), 8 listerbåter, 1 skøyte og 1 dampbåt.

Vinteren 1905: 20 nordlandsbåter, 13 listerbåter og skøyter, og 6 dampbåter.

Vinteren 1906: 13 nordlandsbåter, 1 listerbåt, 6 skøyter og 1 dampbåt.

Vinteren 1907: 21 listerbåter og 13 skøyter.

Vinteren 1908: 33 dekksbåter og skøyter, 1 motorskøyte og 1 dampbåt.

Hva Bjørnøya angår, så gir Emil Nilsen den beskjed at oppsynets bøker var oppbevart på butikkloftet hvilket blåste på sjøen vinteren 1948. For Røsholmen og Håja fins ikke noe å notere.

Kobbeåret og den tid

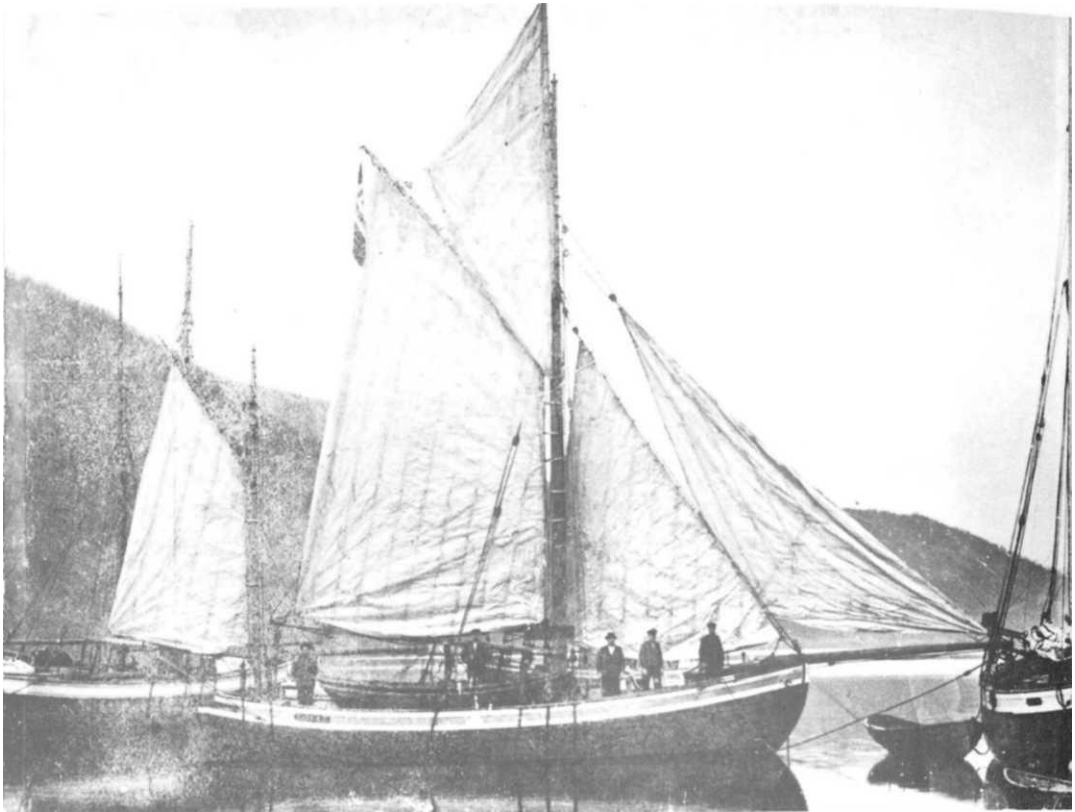
Det var høsten 1902 at den uvelkomne gjest «russekobben», viste seg på fiskefeltet utenfor Senja. Og som alle kunne vente, uteble torsken. Den holdt ikke til langt til havs hvor den jo kunne bli omringet av sin fiende, men søkte ned på så dypt hav at kobben ikke greide å nå den. Og der nede stod fisken dypere enn det var naturlig for den, og uten næring nok. Dypvannsfisken greide seg imidlertid ganske godt. Dette kunne blant annet sees av at da Hans Mathias Olsen, Kattfjord, forsøkte med brosmeliner ute i Søylen og gjorde tre «vatninger» med 3000 angler, hadde han sin dekksbåt «Agnes» på 30 fot, fullastet med brosme samt noe lange og uer. Denne fisken var fet og holdig, og de fikk 50 øre pr liter lever.

Det offentlige forsøkte å råde bot på plagen ved å dele ut gratis tråd til kobbergarn, vel nok ikke for å utrydde skadedyrene, men for å sette folk i stand til å gjøre noe ut av ondet. Foranstaltningen virket imidlertid ikke etter hensikten, for det skulle jo mer til enn bare noen hesper hyssing. Heldigvis forsvant den fremmede invasjon utover det nye året, og fisket kom etterhvert inn i noenlunde vanlig gjenge.

Av forholdene som ble berørt, skal det her bli gitt et blick til ymse sider.

Fiskerne kom til været som vanlig like over julen, andre straks nyttårsdag var omme. Og heime folk så vel som fremmede, satte bruk i sjøen med det samme. Det viste seg straks at forholdene var høyst unormale. Den 9. januar 1903, fikk Joakim Johansen, Sommarøy, 4 uer på hele sin garnlenke ute i Vengsøygrunnbakken. Fiskedamperne forsøkte her og der i påvente av en snarlig forandring til det bedre, men ennå den 12. februar kom D/S «Bjølfur» opp med et halvt hundre utsultne skråptorsk på 3000 liner.

Imidlertid hadde D/S «Havella» denne høst drevet forsøksfiske for den Norske Stats regning nord for, eller ute ved Nordfugløy, og skulle i februar begynne på den nykalte «Malangsrunden». Den kom imidlertid den 22. januar opp til Sommarøy med 1500 tall torsk av samme magre slag som ellers. Hvor fisken var tatt, vites ikke fortalt. Båten, som etter bestemmelse skulle ta fatt der ute på storgrunnen, fikk maskinskade så den måtte til verksted. Fiskerallmuen holdt seg for det meste avventende, da de som lå med line-drift ikke gadd spandere agn, og garnbåtene ikke tok ulønnsom slitasje.

T 9 HS M/S «Loyal» av Galnslått. bygd i 1907. Den var 46,2' lang. og hadde en 28 hk «Bergsund».

Så kom «Havella» og gjorde sitt første sett ut til havs, og alt folk funderte. Båten kom iland sent på dag med 12000 tall torsk, og det gikk et brus fra munn til øre samt pr. telefon over herredets to stasjoner, Brensholmen og Sommarøy. Dette var formodentlig 7. mars. Båten hadde visstnok 6 doryer, hver med to mann og line-mengde kunne være 3 til 4000. Det kan nevnes at mannskapet hadde fast hyre på 200 kroner pr måned og full lott av fangst.

Etter dette rekordsjøvær kom det liv i sinnene, men fangstene var nokså variable. Den 26. mars hadde dog dampbåtene jevnt omkring 6.000 tall fisk, og den 28. kom «Bjølful» opp med 7.000 tall. Prisen pr. 100 rundfisk dreide omkring 18 til 20 kroner. Lever fans det praktisk talt ikke. Martin Olsen, Sommarøy, kjøpte en dag 1500 torsk og referenten var med å sløye den, men bare i en og annen fisk fans det en levertåg. Og da hele fiskedungen var gjort til, utgjorde levra av den en klatt på en løs tønnebotn.

Også for Senja kom fisken plutselig. Søren Sørensen, Fjordgård, og hans brødre Johan og Hans, dro lina en onsdag noe ute i mars, og fikk 5 skinnmagre torsk. Torsdag og fredag var det et par fisk mer, men lørdag fikk de 700 tall ute i fiskesettet Mesæte. «Men då kom botnen av syropfatet hos han Mattisen», legger Johan Sørensen til under et intervju den 4. oktober 1944.

Johan Olsen, Tennskjær, som sammen med Hans Svendsen, Edøy, og I. Austad, Tromsø, nylig hadde opprettet fiskebruk på Avløsen i Hillesøy, dampet en dag leverpartiet av 27.000 tall torsk og fikk derav 60 liter tran. Lever av brosme, svarttorsk og havkatt ble kjøpt, og betalt med 1 krone literen. For rund havkatt med levra i, var det 40 kroner pr hundre stykker.

I de nærmeste årene etter «kobbearret», nådde driften i Malangsværene sin største høyde til da, i hvert fall hva belegg angår. Da flere dampbåter imidlertid tok del i fisket, og søkte ut til havs mer enn hva de i værene stasjonerte farkoster pleide, må betegnelsen «malangsværene» brukes med modifikasjon. Alt i alt var det mange som stasjonerte i værene den tiden. Og mange var det som var med å ta til seg av det havet gav. Størst var belegget for værene Sommarøy-Hillesøy, hvor den rommelige Avløsbukta så vel som den indre hamn var godt utnyttet. Det var mange nordlandsbåter ennå, samt skøyter, listerbåter og dampere med masse doryer. Så var det kjøpefartøyer, trankokerier og egnerprammer med oppvarmede rom der diverse kvinnemennesker hadde nok å bestille med å bøte og egne de svære masser av line som dampskipene drifta med. Fælt sent gikk det med å egne disse linene da forsenen var slitt av for hver eneste fisk. Han som under dragingen stod for å «huke», gjorde bare et rykk med fisken, og så var den neste på rekka. I doryene kunne en sope sammen spannevis av angler så blank som fra fabrikken, men det gikk alt overbord. Og den som gjemte av et spann eller to, gjorde ingen forretning.

På land drev småpiker og guttevapser hardt på med å knoppe angler i tusenvis, og det gikk utrolig fort for seg; å tre i, slå kast og dra til, var gjort på 10 minutter pr 100 stykker. Og for det ble det betalt 10 øre. Imens var alt ledig mannfolk i knog ombord i kjøpeskutene, og i salteriene på land, med å sløye og salte fisken så kaier og dekk kunne være ryddig til neste dag. Alt dette ståket var jo ikke annet og mer enn i et regulært fiskevær hvor som helst. Men her fortelles om Hillesøy.

Med tiden avviklet de fremmede bruk nærmest uten noen gevinst og delvis med tap. Noen bruk ble flyttet, andre solgt til rimelig pris til folk innen herredet. Det kom en tid med store planer og delvis store ord om fiskeriorganisasjoner her og der med selvforedling og selvfortjeneste i stedet for å gjø andre - og hvordan det nå var med alt dette. Men forutsetninger og planer var ikke velfundert, og bølgen la seg. Det blei fiske for malangsværene som før, med fiskere og kjøpere hver for seg.

Fiskeklakker

Håkjerringklakker

Sandsdjupta

Det mer intime navnet er «Isakbakken», etter gamle Isak på Sand, som pleide å «sette» der etter kjerringa. Han satte varpdreggen oppå bakken med 50 famner vatn, og når så straumen kom og satte fra bakken, stakk han ut noen famner varp, og fikk da straks 200 famner djupt. Meda er: Brygga til Ole Meyer godt til Lilleneset, og Eldhåjen til elva i Gjertruholla. Klakken har dessuten navnet «Fjellet», og dette kan være en forveksling med klakken «Kjelle», som er en lengre fjelleskråning mot malangsdjupta. Dette etter Karl Renland.

Håkjerringdjupta

Denne klakken er straks bortfor Håkjerringskjæret. Meda er: Skjæret i Nausthaugen og Kanikholmen mot Edøya.

Kula

Klakken ligger 9 km utfor Hekkingen, og djupta er ca 200 famner. Meda er: Skulbaren ytterst i Sessøya, og Torsnesaksla unna vestsida av Edøya.

Åras

Omkring 9 km utfor Hillesøya. Djupta er ca 160 famner. Meda er: Skulbaren i Oksholla, og Kvitholmen i Baneskjosen.

Sveiven

Omkring 7 km nordvest av Edøya, og ca 130 famner djup. Meda er: Kvitholmen i Ørnslåka, og varden på Hekkingen i Skogen(Plogaksla).

Skamsve

Djupta er ca 130 famner, og meda er: Fiskenestinden ved nordkanten av Håjanipa og Skulbaren, Hillesøybaren og Torsnesaksla over ett. En annen oppgitt med er slik: Store Auvær i Rækvika på Vengsøya, og Fiskenestinden unna nordkanten av Håja. Dette skulle bli ca 26 km nordvest av Håja. Rommelig fiskefelt.

Fiskeklakker

På Øyfjordhavet

Etter Petter Breivik.

Askebåen

Meda er: Tredje Brusen unna Oksen, og Kjølvamannen til Baltetinden.

Arnbåen

Meda er: Lasset(på nordsiden av Breitinden) til Jillberget, og Ambotinden unna Kjølva.

Sulfallet

Meda er: Sulkjeften til Kjølva, og Stortuva på Astrifjellet til Renna.

Rammen

Meda er: To småtuver på fjellet utfor Skøytnesvika til Kjølva, og Øyfjordskjæret i Ørnfjordsanden.

Skjerringen

Meda er: Skjerringen til Kjølva, og Øyfjordskjæret i Ørnfjordsanden.

Oksefallet

Meda er: Oksen med Kjølva, og den store tuva på Astrifjellet unna Rennefjellet.

Øyfjordbåen

Meda er: Skjæret i Husøya, og Renneberget mot Fuggelneset.

Disse klakkene har egentlig vært drevet til seinotkast.

Mesete

Tredje kneet på Tromma til Håja, og Bussbaken (oppfor Hopen) til Jillberget.

Skara

Meda er: En tinde på fjellet i Steinfjorden kommer fram i indre Stavskaret, og Bøttefjellet løst med Kjølva.

Steinbitsbakk

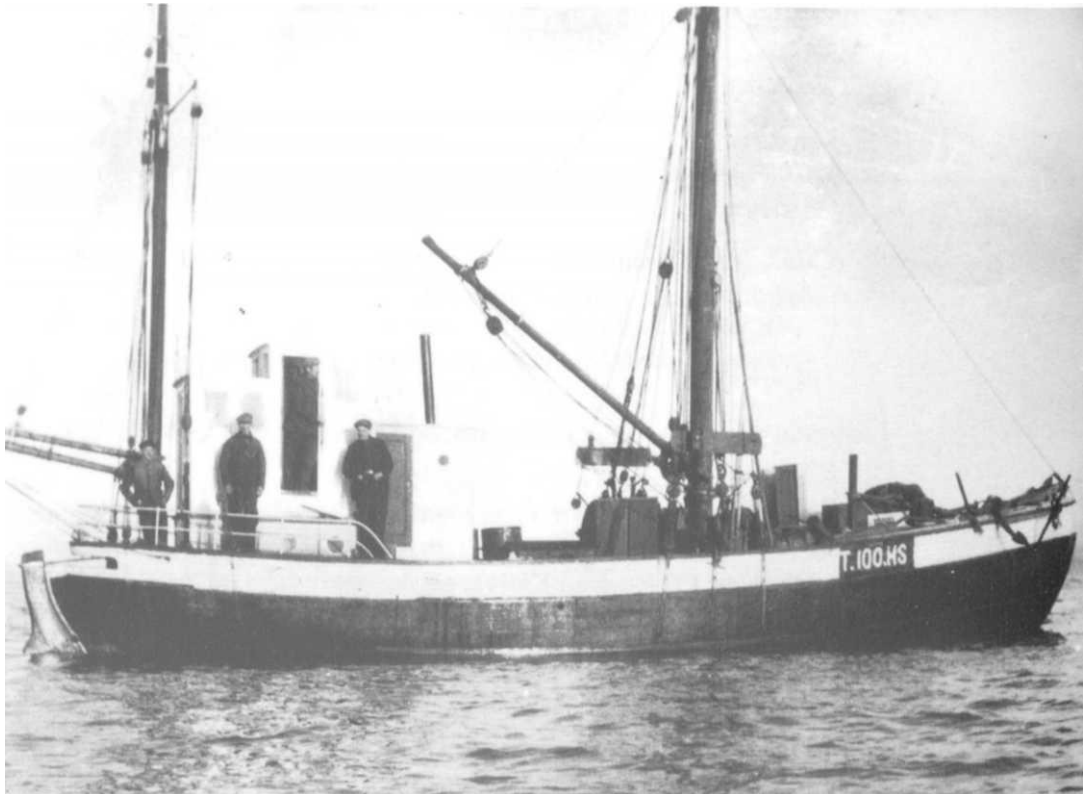
Meda er: Steinbitsbakktinden til Trælen, og Bringtinden til Kjølva.

Nekkjebåen

Meda er: Ei tuva i Husadalen unna Kjølva, og Tortenberget i Teistfjellet unna Trælen.

Bagnebakkhollet

Meda er: Indre kant av Bøtta til Kjølva. og Tortenberget med Trælen.

T 100 HS M/S «Borgny». Eier: Arne Lorentsen, Ersfjordbotn.

Porkegrunnen

Meda er uviss: Omtrent 1 1/2 km N.W. for Hersskjær, 19 m djup, godt notkast i rolig vær.

Hellefallet

1 km S.W. for Hersskjær. Grunne for notkast.

Sundskallen

Mellom Nøringskjæret og Nøringen(Nordodden), godt notkast.

Aglapsbåen

En dryg km sør for Kvalkjyvan, 27 m djup.

Andersbåen

Straks vestafor Kvalkjyvan. Helst for djup for not, men bryt når det er grov sjø.

De 5 første av disse 10 klakker og skolter, er for jukse og linesett.

Omkring Stønnesbotn

Etter Karl Eliassen Renland.

Båan

Rett bortfor Lille-Laukvika, og med stua til Ragna på Gavlen unna Sandnes. Uersklakk.

Skallen

Hekkingvarden ved Plogaksla, og Storvikskjæret i Hamneset. God seiklakk, 30 famner djup.

Kjælle

Varden på Hekkingen til Plogen og Gavelsholmen i Kuberget. Djupta er 90 famner.

Inne på Stønnesbotn er ingen klakker, bare snag av landbakken. Djupta i fjorden er høyst 50 famner.

Buvik - Storslett**Sandvikklakken**

«Nødhjelpa hannes Adrian» kalt.

Med: Kvalnesodden unna Rishaugen og Sandvikaksla til berget oppfor husan.

Grunnklakken

Med: Høyeste Edøya over Marslettberget, og sommarfjøset til Hilbert Buvik i Bergeneset.

Djupklakken

Med: Høyeste Edøya fremst over Marslettberget, og steinen «Porka» på Torsnesaksla til Storslett fjellet.

Øyrstø

Med: Torsnesøyra nesten i Fyrspira, og fjøset hans Hilbert til Bergeneset.

Søvikklakken

Med: Søvikaksla i Durmålselva, og Kvalen i Kanikholmen. Dette er helst uersklakk.

Håkjerringskjærklakken

Med: Håkjerringskjæret i Austeinneset og Kvalen i Kjerkhaugen. Fornemmelig uersklakk.

Tuvstøbakken

Med: Håkjerringskjæret i Blåbærhaugen, og Tuva på Dragen med Porten. Linesett ned- og vestover.

Gjellvikskallen

Med: Tussøyklubben og Håja nes i nes, og Sandvikelva til Gjellvikneset.

Tussøy og der.

Laksfinnklakken

Meda: Tuva på Nattmålsheia til Røgnesaksla, og Krykkjeskjæret i indre Vasstrand.

Skallen

Meda: Svinøya i Gjellvikskaret, og Vasstrandneset i Ramnslåtta.

Middagsskjærgrunnen

Middagsskjæret i stua til Hans Hendrik, og Krykkjeskjæret i Svinøysanden.

Skagenesgrunnen

Meda: Straks bortfor Brurbåen står Fugløya over Bjørnøygården, og så skjærer grunnen vestover til Okshola kommer unna Tussøyveggen.

Sommarøy- og Hillesøyhavet

Vesentlig etter Hagbart Kristiansen.

Først juksahav:

Leiskjærgrunnen

Meda er: Kvitholmen i Porkeskaret, og Store Leiskjær i Sanserheia.

Fellaren

Meda er: Astridtinden over Baren, og Verholmspira i Vassoran (Jevika).

M/S «Haveggen» av Hillesøy. Eier: Emil Larsen, Buvik.

Ørnslåksilen

Meda er: Rett utfor Ørnslåka og med Astridtinden over Baren.

Skåskjærsilen

Meda er: Storflua i Hermand Edøy sitt fjøs, og Verholmen i Røgne-set.

Nyklakkskolten

Meda er: Nordre Kvitholmfallet i Kjølva, og Mefjordbåen i Kanikk-holmen.

Neisjerås

Meda er: Vesterstabben i Båneset og Kvitholmen i Krykkjekollen. På grunn av at det sommer og høst var en stadig søkt klakk for «dragarsei», tok Søren Wang til å kalle klakken med navnet «røyta».

Hundongklakken

Meda er: Skulbaren i Røsholmen, og nordste Hundongen i skarpaste Tussøyklubben.

Tverrtarren

Meda er: Kvitholmen i Krykkjeberget og Skulbaren i Oksholla. Settes aust-vest.

Steingrunnen

Meda er: Hundungen i høyeste Håja og Lille-Kvitholmen i Båneset.

Torsnesskolten

Meda er: Kvitholmen i Kjølva og Torsnesaksla unna Hillesøyas vestsida.

Følgende fiskefelter er særlig for line- og garnbruk under vinterfisket.

Hundongdjupta

Linesett fra Torsnesskolten til Arsbåen, med Saltholmen i Durmålselva.

Sommardjupta

Linesett som tar til med Kvitholmen i Tussøyveggen, og Hekkingvarden i vestre Plogaksla. Det settes utover med varden på plass.

Gammelskallen

Vengsøya gløtte unna Håja, og Kjerringskjæret i Merraføa. Settes sør-vest og så rett utover.

Kvalkjyvnova

Hekkingvarden i austkant av Plogaksla, og Kvitholmen i Røgnesholla. Settes i sørvestlig retning.

Hornan

Hekkingvarden i skogen(vestre Plogaksla), og Kvitholmen i Røgnesholla.

Gammelsætklakken

Indre kant av Kvitholmen i Steinbergneset, og Torsnestuva unna vestsida av Edøya. Herfra settes ut og vest.

Vengsøygrunnbakken

Vengsøya gløtte unna Håja(yttersida), og Kvitholmen i Presthaugen. Bruket settes så ut og nord, slik at Kvitholmen går så smått mot Båneset.

Vårstø

Kvitholmen i Båneskjosen, og Skulbaren i Sjøvika. Med Skulbaren i Oksholla blir det Håkjerringdjupta.

Svabba

Godt line- og garnsett som tar til med Kjerringskjæret i Astridtinden og Kvitholmen i Røgneset.

Havbåstø

Skjæret «Havbåen» i Storværskaga(Auvær), og Lyngøya i Runda (skjæret).

Fjellsegga

Bringskjæran i Rusholmen, og Runda i Mulen.

Mulegga

Sørfugløya i Mulen, og Vasstinden rett over Håja.

For søkkenot:

Ytre Årsbåen

Midterste Hundungen bort til Durmåselva, og Skulbaren i Sjøvika.

Indre Årsbåen

Midterste Hundungen i Tussøyklubben, og Skulbaren i Steinrapet under Håjanipa.

Røsholmhavet

Etter Wilhelm Wilhelmsen.

Anderjusskallen

Vasstinden over nordaksla av Håja, og Flatholmen i Salthaugneset.

Angstaurbakk

Agnmeholmen i Madsengdalen, og Bjørnøynakken i Angstaurnova. Settes nordvestover.

Dragsettet

Kroksskaraksla til Tommen på Sessøya, og med denne meda settes ut og nord.

Finnbakk

Agnmeholmen unna Bringskjæran, og «landsenden»(Mulen) over store Runda. Dette er juksaklakk med bratt bakke.

Hårbåen

Henrikjonsanes-aksla(ved Tromma) sørom høyeste Agnmeholmen, og Lille-Langskjær midt i Fugløya. Dette er en god seinotskolt, 9 famner djup. Gamle Ol-Kristensa i Malangen hadde her sin fornemste notskolt, og var gløgg med å ta seien der, sier Wilhelm.

Lybakken, også kalt Grunnbakk

Auvær i Snikselva og Bremnestinden unna vestnova av Håja. Er helst juksaklakk.

Månsåksabakk

Fugløya i Værskaga og Stordragen i Setthaugneset, eller i Grøtffjordnova. Det settes i nordvest.

Skamsilen

Store Runda i Mulen, og søre Eisten i Rekvikaksla.

Vått

Trehørningen i Sessøya, og Klakkskjæret i Melvika.

«Bakkejordklakkan.»

Etter Jens Solvang.

Vinterbakk

Nordste tippet på Astridtind ved Greipstadaksla, og en stor stein på Lauklibakken over Engenesodden, 40 famner vatn.

Larsolsabakk

Rambergtuva stikker fram for Greipstadaksla, og tre svarte flekker i fjellet vest for Aglapsvika står med Aglapsnova, 80 famner.

Djupegga

Hekkingen stikker frem om Sandviknesset, og en brun fjellhammer vest om Aglapsvika står med Aglapsnova, 80 til 90 famner, bratt avfall mot vest ned til 200 famner.

Høkegga

«Eggetinden», nordste tippet av Tusteren i Øyfjord, står med Greipstadaksla og Brunmyrberget stikkende frem om Åsheia over Engenes, 40-60 famner.

Brosmeegga

Tilroren er et steinrap i Jenslibakken over strandkjøisa på Myrvoll. Og nordste tippet på Astridtind over Greipstadaksla. Langdjupt ut fra land, til storsteinen utom Greipstad kommer fremom Rishaugen, ca 40-50 famner. Innover er egga stupbratt, fra 20 oppå bakken til 100 famner på båtslengda bortover.

Så er det ikke flere klakker vest om sjøgrensen for Hillesøy - Tromsøysund.

Kjølvegrunnen

Kjølvekasa unna Nøringen og noe ut og vest for Langholmen i Hekkingsundet.

Pussegrunnen

Lasset unna lia ovenfor Astria, og Sanden innenfor Lyngvær til Astridneset.

Røsholmhav

Etter Hilmar Pedersen.

Grunnbakk

Angstauren gløtte unna Håjas austside, og Greskvalhausen i Jektevikneset på Vengsøya. Med denne med settes like til Hammar klakken-?

Leite

«Kråka»(?) i Håjanipa, og Rusholmnakken(eller Gåshaugen på Rusholm) i Rækvikaksla.

Risøybåen

Risøya til Skamtindgård, og Tuva på Bjørnøya til Porten. Notkast.

Klubbeklakken

Øverste ytre Risøya til indre kanten av Breitinden, og Oluf Olsens hus i Rekvika unna Omnsmundsneset.

Ryggegrunnen

Tilrør: Angstaurskjær i Bogelva. og indre nes av Risøya ved Skamtindgård.

Tallerken

Søre Stien i Skjeppnes, og ei tuva på Mosseheia til Blåfjellkanten.

Brosmeora

Røra avFinnkirka til Rekvikaksla, og Tuva på Bjørnøya til Håjanipa. pa.

Jonstø

Klakkskjær i Fugløya, og Agnmeholmen i Hammaren.

Våttegrunnen

Høyeste Klakkskjær i Melvikbaren, og første toppen av Trehørningen unna vestre nova av Sessøya.

Her forteller H. Pedersen om et linesett under intervju av Carl Bertheussen: «I Lakserås sette vi første ilen med skjæret Kråka i Håjanipa, og Agnmeholmen i Røsnes. Så sette vi av Agnmeholmen ut og vest, til vi får Kaisetaksla unna vestsida av Sessøya. Sett med etterskotten i Kaisetaksla beint ut til høyeste Klakkskjær går i Melvikbaren, og da tar vi Klakkskjær til skottmed og sette beint av det til Trehørningen gløtte unna Sessøyas vesterside, og da er vi på Vått, som du jo har med på før. Har vi no meir lina som det vi må ha, så sette vi viar til Hårbåegga der Hårbåaksla skal stå tett med vestsida av Sessøya. Da kan vi sette beint av Hårbåaksla til Adrian-

skallsnaget, der høyeste Medrag skjæret står i Auvær. Du ser på mæg. Ja, sett berre fort vekk med Hårbå-aksla i stamnforhold til du får Fuggeløya i Skagsundet, altså sundet mella Vesterskaga og Storvær(store Auvær altså). «Har du no meir lina i stampen, Karel-bror?» «Ja, visst har æg, berre du å gi hold.» «Ja vel, så legg etterstammen beint på Fuggeløya, og tøy dæg viar fram til du får Medrag skjæret i Settneshåjen, og så sette vi over alle tre tilroran som de tre Medrag skjæran gir dæg me på. No kan du lett ilsteinen gå. Jah, der er 12 stampa lina gådd.»

Og takk skal du ha goe kompis førr lekse; der er ikkje mange som gjer dæg ho ette - no meir.

Fembøringer og eiere

Storbåtene

Etter Karl Lorentzen, Ersfjord:

Johan Magnussen, Madseng, hadde i 1860-årene en fembøring, men navn er ikke nevnt.

Lorents Thode, Ersfjord, kjøpte denne fembøringen av eieren i begynnelsen av 70-årene, og Lars Pedersen, Grøtffjord, som hadde den på Finnmarken, syntes den var så dårlig seiler at han ga den navnet «Svinhund». Båten ble i slutten av 1880-årene hugd opp, og L.T. kjøpte høsten 1889 en ny fembøring, «Stanley», i stedet.

Hans Johan Nilsen hadde en fembøring først i 1880-årene mens han var hjemme i Sessøya. Sist i 80-årene hadde han så i Kattfjord en annen fembøring.

Gerhard Jensen, Ersfjord, hadde en fembøring, «Perlen», før han flyttet til Rekvik. Ole Hansen, Rekvik, kjøpte denne fembøringen til føringsbåt.

Ole Olsen, Røsholmen, hadde fembøringen «Brødrene» i 1880-årene.

Martin Pedersen, Håja, hadde fembøringen «Håkon» i 1880-årene, og to andre storbåter.

Andreas Hansen, Myrnes, hadde en åttring først i 1890-årene, en føringsbåt. Så vidt K.L. vet om den ting.

Etter Jens Johannessen, Kattfjord:

Hans Henrik Brox, Tussøy, hadde i 1870-årene en fembøring til å føre fisk fra Nordøyene og hjem, samt til å føre tørrfisk til Tromsø. Båten var nokså lik «Draugen» ved Tromsø museum. Senere hadde Brox en eller to fembøringer av ranværingstypen.

Hans A. Brox, Tussøy, hadde en fembøring av samme type som foregående, og tradisjonen vil vite at den var bygd i Balsfjorden.

Hans Hagerup Brox, Tussøy, hadde en åtringsbåt.

Søren Martin Brox, Oldervik, hadde en liten fembøring i 1870-årene.

Jens Brox og broren Hans A. Brox, Oldervik, kjøpte i moden alder sammen en ny fembøring, og kalte den «Brødrene». Da den var uttjent, sagde de båten tvers over og beholdt en halvpart hver.

Per Svendsen, Bogen, hadde en fembøring av de største.

Johannes Jensen, Kattfjord, hadde en åtring.

Enok Nilsen, Kattfjord, hadde en fembøring i 1880-årene sammen med sønnen Peder.

Peder Enoksen hadde senere en fembøring for egen regning.

Fembøringsnaust på gården Heimdal, ca 1945.

I Kattfjord:

Hans Johan Paulsen hadde to fembøringer i 1880/90-årene.

Peder Johannessen, Kattfjord, hadde en fembøring, «Selnes», han og Johan Vasstrand.

Edvard Lorentsen, Bogen, hadde en fembøring bygd av Daniel Bendiksen, Bakkejord, og siden en ranværingssbåt av de større fembøringene, men visst uten navn.

Etter Carl Bertheussen:

Nils Chr. Mikkelsen, Sommarøy, hadde en åttring i 70-årene.

Svend Karin Olsen. Edøy. hadde en åttring i 1880-årene. og solgte den siden.

Hans Enoksen, Vasstrand, kjøpte åttringen til Svend i Edøya. og ga den navnet «Karin».

Jørgen Jørgensen. Hillesøy, hadde to fembøringer, men ikke samtidig. Han sa engang at han hadde slitt ut to fembøringer ved håkjer-ringfisket.

Bertheus Larsen, Storslett, hadde en liten fembøring fra 1860- årene og utover. Den var helst brukt til Finnmarksfiske av svigersønnen Ludvik Larsen.

Jens Nilsen, Storslett, hadde i 1880-årene en fembøring. «Alma», kjøpt på Rollnes.

Nils Klausen, Sommarøy, hadde en skøyte, «Vega», av de først kjøpte i 1904 for kr 3.500. Den ble etter krigen solgt til Russland, og avrigget til pram for føring av sand ved anlegget av Murmansk.

Ole Svendsen, Sommarøy, hadde i 1890-årene en fembøring og senere en sneseilbåt.

Peder Pettersen, Øysten, hadde fra 1860-årene en åttring.

Lars Nilsen, Kattfjord, hadde en åttring som forliste i Håja ei stormnatt i 1884.

Emil Larsen, Buvik, kjøpte i 1887 en fembøring, «Avansen». Kjøpte så i 1890 en fembøring som han gav navnet «Thingvalla».

I 1896 kjøpte han pinningen «Signy», og kjøpte så endelig i 1903

dekksskøyten «Haveggen», bygd på Tromsø skipsverft. Denne farkost som var nokså dryg, ble i 1920 solgt til Peder Magnussen, Ullsfjord. Emil Larsen drev Finnmarken i 34 år med egen båt.

Anders Hansen, Buvik, hadde i 80-årene en fembøring, «Nornen» 21 alen lang og god seiler. Det var med denne båten han i 1886 gjorde rekordseilas fra Finnmarken, men han hadde også en annen fembøring foruten «Nornen».

Oluf Vilhelmsen, Buvik, hadde en fembøring på samme tid som foregående.

Adrian Hansen, Sandvik, hadde fembøringen «Kolombus», og senere en fembøring til.

Hans Didriksen, Sandvik, hadde en fembøring, «Rederen», hvilken etter lang tids bruk ble solgt til Hans M. Hansen, Buviknes.

Albert Andersen, Buvik, hadde en fembøring før han flyttet til Storslett.

Hartvig Hansen, Greipstad, hadde to fembøringer, «Bergliot» og «Orion».

Johan A. Pedersen, Engenes, hadde en fembøring, «Mjølner», samt en åttring.

Anton Pedersen, Greipstad, hadde fembøringen «Stanley».

Ole Jakobsen, Engenes, hadde en fembøring, «Emanuel», oppkalt etter kona Emelie. Foruten denne båten kjøpte han en stor fembøring hos Ole Kristian Vang, og den ble kalt «Gammelhunden» og var god på rømda, særlig med begge skaut att.

Hans Martin Hansen, Buvik, kjøpte denne båten og rigget den om til sneseiler til føring av varer til sin handel. Rampen kalte så båten «Tykjen». Den het «Kruger».

Etter Oluf Pedersen, Galnslått, og Karl Eliassen, Renland:

Salomon Jakobsen, Gavl, hadde en fembøring, «Fremad», samt en åttring.

Peder Pedersen, Botn, hadde en fembøring, «Fremad», senere en sneseiler, «Høken»(Håkon?), og så en motorbåt «Nornen» - den første med motor i Hillesøy.

Peder Hansen, Hesjevik, hadde en fembøring, «Håbet». Den var fin seiler i maksvær, men dårlig i storm og ble kalt «Kari».

Henrik Korneliussen, Breidablikk, hadde to åttringer og senere en dekksskøyte.

Oluf Pedersen, Galnslått, en fembøring, «Avanse», og en åttring. Han drev med garn i Lofoten.

Karl Sørensen, Galnslått, en åttring og en fembøring. «Forsøket».

John Pedersen, Skreddernes, en fembøring og en åttring, intet navn.

Erik Antonsen. Indregård, hadde en fembøring.

Ole Bersvendsen, Indregård. hadde en åttring.

Petter Pedersen. Indregård. hadde tre fembøringer, en het «Sleipner» og den siste het «Sjøgasten».

Torger Pedersen, Yttergård. hadde en åttring og to fembøringer av hvilke den første hadde navnet «Orion».

Ole Johannessen, Finnes, hadde en fembøring.

Lars Kristian Fredriksen. Gavl, hadde en fembøring til garnfiske i Lofoten, og derfra fór han på vårfinnmarken.

Anders Andreassen, Huselv. hadde en fembøring. «Sleipner».

Andreas Hansen, Sand, hadde en åttring «Håbet».

Markus Johannessen, Hundbergnes, hadde skøyten «Havskåren».

Jakob Bolke Matheson, Laukvik, hadde tre fembøringer omtrent samtidig. Den første gikk under slengnavnet «Finnen». Den ble i 1882 knust i sydvestrokk, og stumper slengt oppi fjellet, og folk sa: «Finnen han elsker fjellet».

Den neste båt hadde slengnavnet «Akkaren», men den siste hadde navnet «Astøingen. Denne båten ble av sønnen Jakob Bertram Matheson, rigget om til sneseiler. Han gjorde så en tur til Øyfjord, og seilte da utenom Hekkingen for å vise sin gode venn fyrvokter O.C. Brechan, den nye tids inntog. En tid etter kom Brechan til Laukvik og Matheson spurte forsiktig hva inntrykk seileren gjorde. Brechan svarte på sitt søramål: «Å, han kunn være bra nok, men det går no itt for vel å sal en bakk om til hest.» Emnet ble ikke tatt opp.

Morten Evensen, Selvåg, hadde en fembøring, men da han ikke

hadde naust til den hjemme, var den hos Elberg Hansen. Så skulle Aleksander Berteussen, Øyfjordvær, holde bryllupet sitt i Giska, og noen karer for til Hekkingen og satte ut båten. Men bedugget som de var, slapp de båten ned og brakk kjølen. De anså båten brukbar og betøyde den ved Giska. Det røk opp til sønnavindskuling og båten holdt på å forlise. Morten og noen flere tok så til å seile båten ut for å fortøye den, men bryllupet hadde satt karene i ulage så de satte åtte klør tilbords; men de «velta seg», og kvelvet drev på land og knustes totalt - antakelig på Lyngvær. Folket berget seg i land med livet, og kröp oppover mellom steinene. Da sa han «Balstadvær-Per»: «Dersom æg ha vorre på den rette Senja no, så har æg kanskje bærga meg.»

Etter Johan Sørensen, Fjordgård:

Nils Ingvard Berteusen, Breivik, hadde en åttring.

Berteus Aleksandersen, Øyfjordvær, hadde en fembøring.

Lorents Eriksen, Husa, hadde en fembøring.

Ingvard Lorentsen, Husa, hadde en fembøring.

Aleksander Berteussen, Trælvik, hadde en åttring.

Søren Sørensen, Fjordgård, hadde en fembøring, 39 fot lang.

Bernt Tøllefsen, Fjordgård, hadde en fembøring, kjøpt i Lysbotn.

Søren Svendsen, Astria, hadde en åttring.

Søren Pettersen, Fjordgård, hadde en fembøring, kjøpt i Rana i 1888. Dette skulle være den siste storbåt som var kjøpt til Øyfjord. Den var 37 fot.

Kristian Andersen, Husa, hadde en fembøring og en åttring. Den siste fikk navnet «Martin Langaard». Med den ting hang den slik ihop: I den bekjente «storflo» i uværsåret 1881, ble både naustet og båtene til mannen skylt vekk og knust borte i Kallora. Til erstatning fikk han så denne båten som gave fra daværende grosserer M. Langaard, Kristiania.

Hilmar Edvardsen og Hans Berteussen hadde en stor fembøring, ca 44 fot lang. Av naust til disse storbåtene fans det bare to, ett tilhørende Søren Pettersen og ett hos Kr. Andersen. De andre storbåtene stod ute om vinteren og om sommeren lå de i fortøyningene.

Det er sagt at fembøringene i Øyfjorden for det meste ble brukt som føringsbåter, og til fiske på Havgrunnen, men sjeldnere på Finnmark og Lofoten.

Martin Hansen, Marsletta, hadde også en åttring, som bar navnet «Venus».

Karl Severinsen, Buvik, hadde en fembøring.

Dekksbåter og Listerbåter

Ved år 1906 var det i Kattfjord tre av de såkalte Skandferbåter. Det var enkelpinnede dekskbåter ca 23 fot lang, og prisen var kr 1.400. Båtene var da med hva som ble kalt fullt utstyr: Full besetning av seil og løpende rigg, to anker med 2-3 lås kjetting, ovn, gryte, kaffekjel og videre smått.

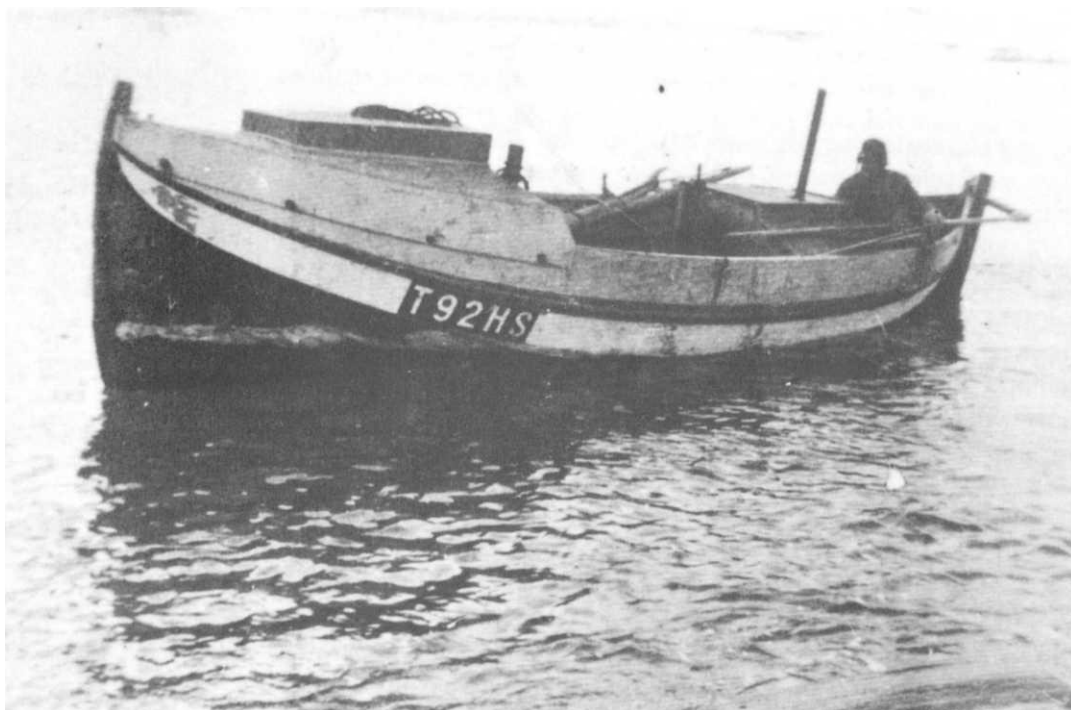
Et par år etter at disse båtene var anskaffet i Kattfjord, kjøpte to mann i Øyfjorden seg samme sorten, og de fem eierne var disse:

Paul Nilsen, Kattfjord, og båtens navn «Lykken». Peder Hansen. Kattfjord, båt «Lady». Hans Matias Olsen, Kattfjord, båt «Agnes». De to båtene i Øyfjord var anskaffet i 1908-10. og eierne var Søren Sørensen, Fjordgård, båt «Skarven» på 30 fot. og brødrene Johan og

Dekket fiskebåt på Senja-havet i 1923.

Fotograf: Gleditsch, NGO.

Færingen «Lerken». Eier: Henrik Hansen, Baltsfjord.

Bernt Sørensen, båt «Skandfer» av samme størrelse og pris kr 1700. Alle disse båtene var klaverbygde.

En tid etter at disse båtene var anskaffet, kjøpte Petter Sørensen, Fjordgård, den første dekksbåt i fjorden. Den var en 2-pinning og fikk navnet «Kjempe» - vel med tanke på prisen som var kr 16.000. Båten var i full stand og med 2 anker, hvert med 3 lås kjetting, samt «Grei» motor på formentlig 6 hk.

Motorbåter alt i alt

Ved år 1915: I alt 68 motordrevne farkoster.

Ved år 1926: 89 båter med motor og samlet antall hk 801. De tre største av disse båtene var: «Edø», eier H. Salomonsen m.fl. med en 32 hk maskin, «Dagny», eier Jens Johannessen, maskin 30 hk, og A. Olufsen «Loyal», 28 hk.

Ved år 1934: 124 båter med tilsammen 1.426 hk av hvilke den sterkeste, «Kasholmen» hadde 65 hk.

Ved år 1945: 184 innregistrerte båter med tilsammen 2.287 hk, av hvilke de tre sterkeste var «Havbris», Erling Bakkes med 60 hk, «Stenbakken», Collin Jensens med 60 hk, og «Nordsjø», Rangvald Reieresten med 60 hk.

Ved år 1954: Det var 229 farkoster, stort og smått, med tilsammen

2.743 hk. 9 båter hadde 50 hk - 2 hadde 60 hk. - I hadde 84 hk. og 2 med 100 hk. 4 båter hadde ekkolodd. 6 radiotelefon, og 21 hadde begge disse ting.

Dampbåter

Av fiskefarkoster har Hillesøy hatt bare én. «Kjølva». Båten var bygd på Tromsø skipsverft i 1902 av verftsmester Ole Alvik, og var 75 fot lang og med en 75 hk dampmaskin som ga den en fart av høyst 7 1/2 sjømil i vakta. I ferdig stand kostet båten kr 30.000. Kapitalen var skaffet ved aksjetegning med kr 1000 pr aksje. Båten drev med 6 doryer av hvilke 3 var plassert forut og 3 akter, av plasshensyn. Dessverre savner man materiale til å se aksjenes fordeling i sin helhet, i det bare noen har i erindring. Disse var følgende: Andreas Normann. Botnhamn. fru Margrethe Matheson. Laukvik, hver av disse med én aksje. Jacob Matheson jr, Laukvik, aksjeantall ukjent. Magne Larsen. Gjøvik. Osmund Kvammen. Rossfjord. Bernt Brox, Sandnes, og Ole Sandnes, hver av disse med én aksje. Grosserer Anton Næss, Tromsø, med ukjent antall aksjer.

I den første tiden var Andreas Normann båtenes fører og Hans Brox. Sandnes, båtsmann. I 1910 ble båten solgt til notmann Skog. Hamnvik, og hele affæren ga visstnok et ikke ubetydelig tap for samtlige engasjerte. Skuta ble bygd om. fikk motor og gitt navnet «Astafjord».

Båter, årer og priser

Regning fra L.A. Meyer, Mo. til handelsmann Matheson. Laukvik, viser følgende priser i 1887:

Færingsbåt kr 18,00, kr 25,00 og kr 26,00 etter størrelsen. Seksringsbåt kr 30,00. Halvfjerderømming kr 70,00. Disse priser er iberegnet tilhørende årer, øsekar og tofter samt frakt, muligens også masteemne. Båtene var tjærebrede og malt.

J. Olsen, Ranen, tilbød båter til følgende priser: Store fembøringer med innredning og beslag kr 425,00. «Vesterålske», med innredning, kr 300,00. Åttringer, store, kr 140,00. Do. mindre, kr 120,00. 4 1/2 roms kr 85,00. 4 roms kr 70,00. 3 1/2-roms kr 65,00. 3 roms kr 45,00. 2 1/2-roms «færing» kr 37,00. Storbåtårer pr rø-4 par kr 6,00. Åttringsårer pr rø-4 par kr 4,40. 4 1/2 og 4 romsårer pr rø-4 par kr 3,20.

«Sommarøyskøyta»

Den første i Hillesøy hjemmehørende fiskefarkost med dekk, var så vidt vi vet den skøyten som «Sommarøygluntan» hadde i 1850-60 årene. Båten var av fasong omtrent som en jakt, og hadde hekk for småbåten, men hekksbjelkene var så smekre at de på hver side var støttet under med et skråband av jern. Riggingen var med storseil,

stafokk og klyver og det var lugar med «køyer» bare akterut. Båten var fornemmelig brukt til håkjerringfiske, men også ved høve under sommerfiske på Havgrunnen.

Ordet «Sommarøygluntan» var en gjengs benevnelse for alle fire sønnene til gamle Mikkjel Hansen, Sommarøy, men når det gjaldt å ta seg av håkjerringa, så var det egentlig Nils Kristian og Mikal Andreas som var på tale. Nils var høvedsmannen, og en hissig og gløgg kar som sjelden var av klærne ombord. Han hev seg bare på en av briskene akterut.

De hadde for skikk at når de hadde satt jern i botn ute i Kula, Skamsve eller de andre «kjerringklakkene», la de inn et rev i storseilet mens det var lyst, så alt kunne være klart om de ved nattetid måtte rømme i land for uvær. Oppsettet var i en sandkeile i holmene nedfor Lille Sommarøy.

Manøvrering

Fembøringen hadde vanligvis et mannskap på fem karer, av hvilke to-tre hadde plass «attom mastra» som det het. De andre var «framkarer». Av disse fungerte den ene som «halsekar» på hele turen, avløst ved høve av en kamerat. Av de andre er det jo først og fremst høvedsmannen, enten han nå er eier av båten eller ikke. Dernest er det «bakromskaren» som avløses av tredjemann, især under sterk seilas da det gjelder å holde båten lens for alt det «hav» som seiles inn i den. Så skjer ved brekninger fra luv, så vel som ennå mer ved det som båten seiler inn over le ripe der for det meste ligger i vann.

De attom mastra utfører «vettingen» av seilet, samt firingen ved duving. De passer rakketrossa samt brasingen av seilet, og framfor alt skautet. Dette i særdeleshet ved svært hav og ujevn vind. Høvedsmannen, eller han som i hard seilas måtte være betrodd styrvollen og dermed hele oversikten med båt såvel som vær og vind, kan knapt nok slippe vollen et øyeblikk. Må han slå neven i en tamp, får det være lynsnart. Han må gi sine befalinger så det kan høres, uansett brølet av storm og hav og slamring av seilet.

Men der framom mastra er det også nok å ta vare på. Karen i halsen står på et spennetre like under toften så han når med fremste hånd bra opp i seiliket. Han har ryggen mot været ved bidevinds seilas. Med grep i seilet kan han, ved å hive overkroppen innover og utover, øve noen balanse i båten på sjøene; dog helst ved maken vær og mindre båttype. Han «halser båten» som det kalles. Han har øynene som på stilker framover og til vinds. Snart er det båt som kommer motsatt vei, og han har å «gi held» som duger. Når de går med babord hals, får de sløre av til le om påkrevet. Står de godt «i høgda» for en båt, greier de jo å «kjæke han oppføre» så de ikke taper noe i kursen. Halsekaren og de andre har et svært arbeide når det «legges om», det vil si, gås baut, med haling av skjøter og bogline samt penting av seilet. Med penta var det ikke som med boglina at det gikk line med pentekroker til begge likene. Krokene måtte hukes ut, og så krøkes opp i 3. og 4. kloa «til vinds», og karen måtte stige opp på den ofte isbeslåtte båtsripa med tak i det isbelagte seilliket, for å få pentekrokene krøkt inn.

Han i halsen får som sagt ha øynene om seg også «til vinds». Det kan

komme ei ugrei rossa så «frammanav» at den vil slå bakk i seilet og velte båten så han får synge ut et kraftig: «Var førr slag.» Men med vinden «rom», kan det gå like galt. En tullkuling kan komme helt bakfra, og tvinne seg bak på seilet og slå det på mastra. Det sies: «Han kom unner skaut», og det er en enda farligere ting enn å få «slag». Det er helst de attom mastra, som må ha øynene om seg for rosse «under skaut».

Vi skal gå ombord og se og høre samt fortelle hva som videre foregår. Der synger halsekaren ut: «Vår førr slag.» Høvedsmannen svarer like tydelig «vår førr slag, ja», og rykker styrvollstanga helt fremover. (Den ligger jo som på fembøringer flest på styrbord side, og vi har babord hals). Båten faller hurtig av fra vinden så den noe motfallende rosse kommer godt og vel innfor seilket så det skraler bare litt. Det går fint idet båten straks styres til vinden igjen. Det holdes skarpt øye med skjær og grunner, som enten må gåes «oppføre» eller «drages» nedom. Halsekaren er i tvil nå med Skarveskjæret, og roper: «Du får pine han så godt du kan», og han med vollen svarer, luffer opp best mulig og spør om en stund: «Kryr det?» Det vil si, om det stiger mot luv i forhold til skjæret. «Jau, æ trur vi kjæke han oppføre» kom det til svar. Men litt etter synger han ut: «Det ser smått ut; det reier alt det det gjer; straumen bær nordover.» At det «reier» vil si at det driver mot læ. Høvedsmannen sa ikke noe, men om litt lød det kjapt fra seilhalsen: «Fall av.» Det ble svart: «Fall av ska bli», og det skranglet i styrlåset i det vollen ryktes inn samtidig som han med myndigheten gav ordre til han i akterrommet: «Lett han litegrann på skautet.» Skjøtet slakkes av på lag en halv favn, og båten gjør veldig fart. Rett som det var lyder det fra halsen: «Støtt så». «Støtt så», svarer høvedsmannen, og båten kurs ble holdt på en prikk til det om en stund befaltes: «Luff opp». Ordren blir gjentatt, og vollen skyves bra ut så båten om et øyeblikk ligger skarp bidevind. Han med skautet haler inn så sutelig, men får ordre: «Skaut godt heim.» Han svarer, og en legger hastig det store borauskjæret fra seg, griper med begge hender over skautet som fra ripa er holdt i knip under naglen, haler inn noen tommer som, i det han slakker knapt av, blir halt inn av kameraten. Han «slår på» et par ganger til, og skauthåvve er tett til båtsripa. Vi passerer nå godt til luv for Meholmen og har «reint hav», og kan lette han på skautet samt slakke litt av i brasen. Penta røres ikke, for den har lite nå å si fra eller til.

Fram på Råsa var det nesten «tavrokk», og det forsøktes å «drotte av» med de 3 klør en stund, men sjøen er veldig «krapp» og de vil ikke risikere å seile «bor-revva» på båten mot en skavl. Båten går tvers igjennom så det smeller og skummer, og høvedsmannen synger ut: «Vi får vel ta fjerde kloa nedåt.» De slakker av i lauparen og haler seilet litt ned ved hjelp av rakketrossa, mens de i halsen haler i signaten og får ditto en kaus på seilkroken.

Øyeblikkelig strammer de der akter seilet. Men nederste pentekrok gjør ikke godt rett for seg, og blir hukt opp i kausen sammen med den andre. Mens disse ting går for seg, er båten holdt så halvt «i skjelven», men etter at vinden er tatt «innførre», befaler sjølv: «Slakk en gnett i draget; seilet c førr stritt votten.» Det slakkes en gnett som sagt, og vi ser at seilet får penere buss. Nå befaler han: «Stø bere i penta», og det svares tilbake: «Stø i penta ska bli.» De strammer tampen ved å hale litt «bø» i den, og slakker så knapt av, tar det inn rundt pentenaglen og kniper igjen.

Da de kom under «Klubben», la de om for å gjøre «slag» andre veien. Da kulingen var noe «vallen» unna fjellet, kunne de gå over stag uten å ta «ihop seilet». Manøvren går presis, halsen gjøres løs, signaten huktes ut, seilstikka settes i andre halsen (de brukte ikke «smett»), skautet er alt halt frem og båret om stikka, fra frem til attover utabords og over ripen, kast om stikka innabords og så et «halvstikk» utabords. Den ene av karene har halt boglina «pal», straks de så at båten var «falt» nok over vinden. Vi hørte ikke at det var nevnt ordet kuling eller storm.

Mens disse ting gikk for seg framom masta, hadde de attom masta halt det som var «hals» bakover, så det nå var «skaut» halt stramt, samt slått brasen fast. Det siste var visst at han i halsen balanserte på kanten av båtsripa og krøkte begge krokene i fjerde kloa. og at den andre strammet på. En av oss akterut, altså bakromskaren, var snar til å ta øsekaret fatt for «å tørke båten», mens den stod så noenlunde rett på vannet, og for de kom borti rokket igjen.

Under hele manøvren med å «legge om» hadde båten tapt ganske lite av farten, og slett ikke drevet noe av. Jeg, en landkrabbe, takserte at dette med å gå baut ikke hadde tatt mer tid enn ett eneste minutt. Men etter samråd med drevne høvedsmenn kan jeg med god samvittighet feste tiden til omkring halvannet minutt. Det hele gikk med presisjon.

Da jeg ikke følte meg riktig vel, stakk jeg, under et påskudd, inn i båtuset og slengte meg på en køye til luv, til det etter en times tid eller to hørtes en særskilt lyd, samt kommando. Vi var da oppe i en hamn med masser av båter, og det måtte «tørnes» for begge dregger så båten ikke kom til å «svive» til skam og skade for både denne og hin. Det måtte jeg si meg selv da seilråa lå over båtริปene, og båten fint i en rekke av andre båter, at her var utført et kunststykke - med stående seil mellom båter og fartøy.

En høvedsmann er kjent med båten sin, og de to er som ett. Han forstår den minste bevegelse, og vet hva båten greier - og hva den vil. Han holder stadig øye med havet og vinden, og kaster bare nå og da et blikk på seilet - om det «står» godt. Storskavlene peiler han i tide, hvorvidt han kan komme seg foran dem eller må

vente og la brottene gå forbi framom. Han ser om en rosse er så «tung» at skautet må gå, eventuelt også brasen som da er det neste, og endelig om det er påkrevet å ha lauparen grei for å fire seilet noe, så en passe del av vinden taper sin kraft. Han ser også hvilken brekning båten kan tillates å gå igjennom eller om farten må minskes så den får nødvendig tid til å lette seg.

Så er sagt at det var vanskeligere å seile med fordevind(vinden rett aktenfra) enn å seile bidevind. Dette dog når det var hva fiskerne kalte «uver».

Det skulle stor erfaring til «å velle han», altså å sno seg frem mellom brottene. En av de vanskeligste ting var at båten «tok renn» på en brekning så det praktisk talt ble et «svev» så stort at lufttrykket forfra slo seilet mot mastra. Dette især ved uheldig belastning.

Når en båt hadde så stor «tøngde» inne at nederste kant av ripa var i vannet, het det at den var «ripsnert». Lå halve ripa i vannet, ble det sagt: «Han e mett i ripa.» Men var båten lastet, som ble kalt «unner langisen», måtte det være ordentlig «færesvær». Båtene ble dog ikke lastet slik ved langfart på Finnmark og Lofoten. Gjaldt det derimot å berge til seg mest mulig av fisk ute på fangstfeltet, var det en annen sak. Da ble det ikke sett så nøye etter «lastelinje» før de satte kursen mot land og fiskevær. Etter gamle fiskeres utsagn kunne en 43 à 44 fots fembøring ha en ferdeslast på 11-12.000 kilo.

Båtsetta

I de gamle dager når jektene på Tussøya og Sandnes skulle settes opp, ble det kalt «jektesetta». Men den tingen har ikke noen av oss vært med til, verken med ryggstavla vår eller sangstemmen. Ja, for uten tvil vanket det oppsang, og muligens vel så belivet som når vi gamle i vår ungdom var med til å sette opp fembøringer her og der i grenda.

Og det ble ikke kalt fembøringssetta, men «båtsetta». Slikt noe høres ikke nå om dagen; der er ikke noen fembøring å sette opp etter finnmarksfisket - og sjølsagt ingen båtsetta heller.

Det kan være på tide nå å gi en beskrivelse av denne fiskernes fellesfest i gamle dager. Ja, for det artet seg nærmest som en «fest» for det ganske nabolag.

Basen ved båtsetta var selvsagt «hollaren»; han som forestod oppsangen. Det gjaldt jo at alle som én hadde noe taktfast å arbeide etter. For «Øyan» og et større område på Malangens nordside, var han Jens Nilsa en utmerket «hollar». Jeg får vel gi nærmere bevisførsel for denne påstand. Og beviset kom etter at Jens og storbåtan var borte. Det var den svenske murer Ole Johanson som ga beviset allerede første gangen jeg hørte hans: «V-a-r-s-k-o h-e-r-!» Han kom opp av den 9 alens djupe brønnen han minerte i fjellet på Kasthaugen hos Martin Olsen. To ganger sang han sitt «varsko» og så: F-y-r v-a-r d-e-t h-e-r-! Jens Nilsa må ha hørt en ekte «rallare» synge ut noen gang lenge før.

Når alle mann og de fleste kvinner i grenda hadde «manna seg til» og satt rygg mot båtsuene, nytta det ikke om de spente i fjæra av all sin makt, selv om lunnan var overbaset med levergrakse. «Her må då være nokken så holle», hørtes det fra begge sider av båten. En annen føyde til: «Du Jens Nilsa, søng opp. Det er nokke så der e monn i.» Han var ikke kostbar han Jens. I neste øyeblikk skalv det gjennom lufta: «Set-te vi å, h-å-å-å setth!» Med det samme det hadde lydt «å», trakk han pusten heftig og så kom det med kraft: «hå», i hvilket øyeblikk alle som én gjorde en kraftanstrengelse med spenn i fjæra så det svidde i ryggkjøttet. Hvis båten glei aldri så lite, bruktes all kraft og alle stemte i med et: gå, gå, gå. Det kunne bli 3-4 skritt, så måtte det tas pust. Hvis båten ikke rikka seg, tok hollaren straks

i med sin oppsang, holdt på «hå» så lenge pusten rakk til og hogg så av med et «seth!» - for båten sto urikkanes.

Så hører vi båteieren, han Per Pettersa befale: «Du Ingvar, gå inni svala ette den graksekoppen, å bas meir grakse på lunnan.» Når så er gjort, tar oppsangen til som før, men det går trått. Det er klart at det er for få folk på styrbordsida og han Bertus Larsa roper tålig lågmælt: «Du Perolina, gå på hi sia båden. Du har en blorygg som vel står bra i mot.» Ja, nå var dem jamsella på begge sidene.

Skulle båten løftes, blei det sagt: Løf-te vi å, h-å-å-å løfth!, og med samme tonefall som ellers. Gikk det trått, blei det satt skorer mot båtsripa, så folk fikk puste ut ordentlig.

Det er ikke tvilsomt at virkningen av oppsangen var avhengig av melodien til hollaren. Jens Nilsa sin melodi var akkurat som den gode «holler» brukte, og som man har hørt gode eller drevne minérere og murere bruke.

Tragedier fra havet

Uvær i Øyfjorden.

Fotograf: Carl Berteussen

Ved midten av forrige århundre var det på Sessøya fire voksne sønner på gården: Nils, Hermand, Karolius og Jens. Den siste ble kalt «Store-Jens». Han var 3 alen og 6 tommer høy (205 cm), og var den høyeste mann som hadde gått over dørstokken til kjøpmann Jørgen Dreyer sin krambod i Tromsø. Det var satt et merke i dørkarmen til minne. Karolius og en «dreng», Hans P. Villumsen, fór en vinterdag i 1853 fra Kattfjorden med en farm risved fra allmenningen der, og skulle hjem. Det var frisk vind, og på Ersfjorden har båten kantret. Dagen etter fant de båten på vestsiden av øya, og gårdsdrengen også. Det såes i snøen fotefar etter Karolius opp mot fjellet, men de taptes. All leiting var uten nytte, og drengen ble

begravet. Da de fant han, var han berget godt flosfri, og vottene last under hodet hans.

Da det ble sommer, kom gutten Jens Nilsa fra Storslett til Sessøya som gjetergutt. Så en dag sa Nils sin kone Klara, til gutten at han skulle gå på øya og hente geitene, og guttene for avsted. I stua til Nils var det ikke loftgolv, men bare noe furubord lagt løs på bjelkene, og oppå disse bord hadde gjetergutten sitt natteleie. En stund etter at han var gått på øya, kom Klara fykende ut til de andre og sa at Stor-Jens straks måtte gå på øya og se etter gutten, for nå var det bestemt hendt en ulykke. «Tøv» sa de, men hun ga seg ikke, for at det var noe ualminnelig på ferde det var sikkert. Det var sådan uro og smell i materialen oppå bjelkene at det var grove ting. Så gikk han Jens, men da han var kommet et stykke oppi bakkan, kom gutten løpende i mot han. «Har du funnet geiten?» ropte han heftig. Den andre svarte morskt: «Æg har ikkje funnet geiten, men det som likare e.» «En skit har du funne å ikkje nokke som likar e.» Men gutten duste ikke: «Jau du, æ har funne han Karroles, bror din.» Så gikk folk til fjells med småen til veiviser, og de fant den døde. Han hadde hin skjebnesvangre dag kommet seg nesten over det verste, og hadde så satt seg på en stein for å kle av seg de store sjøstøvlene. Han hadde fått den ene «bretta» av, og tatt fatt på den andre også. Av de materialene som det hadde vært slik forunderlig bråk med om dagen, ble det laget likkiste til den døde.

Første mannen til Albertine Edøy, Lars Kristian Pedersen, og drengen Hans Peder Bertheusen, fór en dag til Hillesøya, men velta seg i Sveet, og Lars kom bort. Men drengen Hans ble berga. Han ektet etter en tids forløp enka, og tross sykdom gikk alt godt. En bror til Ole Olsen, Røsholmen, kom til Edøy som gårdsdreng. Han het Gunnar, og en lille-julaften før han med sin husbond bort i Sveet med en stubbe lina for å få litt kokfisk til jula. De kom ikke i land igjen.

Utpå våren var Ane Kirstine, ei sønnekone til Mikkel på Sommarøya, en dag nerpå berget og skylte klær. Da kom liket av han Gunnar rekende oppi båtstøa like framfor øynene på Ane. Liket lå i ei svær tangbru som hadde ligget på land et eller anna sted, og så rekt av i ei storflo. En datter av Mikkel ble gift med en bror til Gunnar.

I en vestavindskuling fire dager før jul år 1857, blei Karoline Hillesøy vår noe som lå og aga i sjøen borti Ramnerevva oppi Fjøsvalen, rett bortfor huset. Hun varskudde mannen sin «han Per», og han gikk og så etter og fant et sjølik. Men han holdt det for seg sjøl, for kona var «daglaus». Han fikk «tausa» med seg, og de fikk liket i en mattesekk som de drog i naustet. Om natta drømte han at den døde krevde å bli begravet straks, og tross i at det var søndag, gikk Per og hujet til Sommarøya, og Nils og Mikal kom over Valen og hjalp til å få den

døde i jorda. Ingen kjente liket, men det skulle være fra en båt som om høsten satte til vest ved Kuongan. Men han hadde sølja i halslinningen og «Broxebukser», og etter dette ble liket senere gjenkjent. Hva «Broxebukser» vil si, er ikke godt å forstå, men sier vel at det var samme slag snitt som det ble brukt av dem i Tussøya. Det var antagelig bukser med «sliss», og ikke den gamle fasong med stor, bred klaff som ble knappet med en svær knapp på hver hofte.

Lorentz på Husa hadde sju sønner og tre døtre. Av sønnene tok havet fire, så å si slag i slag. Den første som omkom, var sønnen Torger, som sammen med broren Ingvard samt Rikard Jakobsen (far til Alfon Engenes) var på sjøen utfor Øyfjord. De to ble reddet av Martin Johnsen, Toftene. Dette var den 8. mars 1879. Ingvard og Rikard ble reddet.

Den 15. november 1880, omkom to andre av Lorentz sine sønner. Det var Lars og Johan, samt deres søstersønn Bernt. Han var sønn til Johanna, en av døtrene til Lorentz, hun som ble gift med Peder Pettersen, Austein. Det var stille vær og snekave om morgenen, og de var bare et kort stykke utfor Husøya med line. Utpå formiddagen røk det opp nordvestrokk, og de ble borte for alltid. Båten ble funnet ved Venesbåen ca 1/2 km borte.

Etter Jens Solvang:

Den 17. mars 1882, omkom den fjerde av sønnene til Lorentz Husa. Det var Ingvard. Hans båtkamerater var Andreas og Ole, sønner til Erik Olsen, Engenes, brødre til Jens Eriksen, Solvang. De var på sjøen med bruk og i uværet som ble, var de kommet seg oppunder Bringa. Der har vel tullrøkket kastet båten rundt. Første godværsdag som kom, var gamle Lorentz ute ved Bringa for å kikke dér etter likene, da det var funnet rester av båten der. Det var 1. påskedag (17. april), og sjøen var klar så folkene fikk god oversikt. De fant alle tre likene, de var nakne og forrevne. Bare den ene hadde en linning av underbuksen om livet. Det var Ingvard, kjent ved «LL.» i tøyet.

Etter Kristine Hansen Dahl:

En gang kirkesanger Hansen på Brensholmen holdt skole i Tussøya, ble noen hjemme så syk at drengen, Hans Pettersen (senere Sommerøy) fór til øya med bud. Hansen sin eldste sønn, Hans Sofus, var med, og de veltet seg på Sandvika. På Tussøy var det folk oppi fjellet, og da de så ulykken hastet de ned og til hjelp. Men gutten var da nettopp død. Han var bare 14 år, og hadde fått sjøvann i seg da båten hadde gått rundt tre ganger. Johanne Brox gikk inn til Hansen og bad han rydde av bordet, og sa hva som var hendt, men de foretatte opplivningsforsøk lyktes ikke. Dette var 23. oktober 1877.

Etter Søren Hansen, Vang:

Petter Pedersen, Botn, var på Finnmarkstur og fikk et uvær over seg ved Kinnarodden. Det var ikke noe vilkår for å holde inn før de nådde Berlevåg. Natten før hadde P.P. drømt at en mann skjenket han tre drammer, men at han drakk bare de to. De hadde uværet «ette», og kom inn i et felt med svære brottsjøer og fikk to brekninger over seg. Da den tredje brekning kom, ropte høvedsmannen til karene at de fikk skjøtte seg selv og sine ting etter høvet. Han skulle gjøre hva som stod i hans makt. Erik Andreassen, Gavlen, svarte: «Ja vel, men æg vil ikkje se attover.» Hvordan det gikk for seg kunne ingen av dem si, men da brottet la seg forut, var båten ennå på rett kjøll og under styring. Da de hadde fått dreggene i botn i Berlevåg, bøyd Petter Pedersen sine kne på plikten og takket Gud for redningen. De to var heldigvis forlikte fra før.

Ole Kjelsberg, Baltsfjord, satte livet til en tollesmesdag. Det var i året 1872. Bernt Jensen, Storslett, hadde vært med han en tid til noe høstfiske, og de fór til Laukvik i tanke om at det vel var folk fra nordsiden og gjorde julehandel der; men det var ingen. Så ville de seile til Austein, men veltet seg på Trollvikran. Alt som fans etter dem var en tofte og én eller to årer som Hansen fant ved Brensholmen.

En høstdag i året 1884 fór Bertheus Larsen, Storslett, med sine to sønner Carl og Ole, 13 og 11 år, hjem fra Kattfjord i frisk nordavind. De hadde en klo duvd da de gikk unna Sandnes og mot Vasstranda. Innfor Svinøya slo en rokkgneiste båten rundt mot vinden, og med sådan kraft at den ble hivd over dem. De hujet, og den eldste gutten foreslo at de skulle stemme i alle på en gang, kanskje det ble sterkere. Om en stund så de folk løpe oppe på Sandnes. Da kom det en båt seilende fra Tussøya. Den tok ihop seglet i god tid, og han på attertofta reiste seg litt og så seg om. Så satte han seg, vatt seglet og seilte til Oldervika. En liten båt såes kave seg ut fra Sandnes. Det var gamle Jakob og Ane Kristine, og de tre ble berget opp til Sandnes. Der fortalte de at båten fra Oldervik var Hans Olsen og gamle Søren Martin Brox, som var halvblind. Bertheus rodde til Oldervik for å få hjelp med kvelvet. Han traff forbryteren, og det falt følgende ord dem imellom: «Ke synes du Hans Olsa, du såg at vi var tre på kvelvet, men vatt seglet å sigla beint ifra oss, kan du forsvare sådan handling?» Den andre svarte: «Æg trudde at det va han Rikkert på Vasstranna.» Bertheus stusset, men fikk sagt: «E du pleint tullat mann, e ikkje han Rikkert på Vasstranna et menneskje?» «Jau», drog han Hans Olsa på det, «men æ såg at han Gammel-Jakob klarte det vel.» Hans Olsa flyttet senere til gården Lenvik, og det er sagt at han fikk «ride kjølen» sju ganger på Finnmarkhavet og ellers.

Palmesøndag 1884 seilte Hans Paul, Lauklines sammen med sin

pleiebror Johan ut Kattfjorden, men kom ikke i land. De hadde veltet seg ut på Håjafjorden. Kvelvet ble funnet ute ved Bjørnøynakken, og juksa var tullet tre ganger rundt båten. Dette måtte være tegn på at kvelvet hadde gått rundt tre ganger, med eller uten noen av de to. Juksa hadde altså vært «av sula».

Etter Søren Hansen og Karl Eliassen:

Vinteren 1883 kjøpte Kristian Meyer, Vang, en ny flott fembøring i Lofoten, for regning Petter A. Pedersen og hans sønn Andreas Pettersen. De fór så til Finnmark. Petter Pedersen på sin eldre fembøring, mens Sebulon Sørensen var hovedsmann på nybåten og Andreas Pettersen var kar ombord. De andre tre var Gabriel Sørensen, Galnslått, Anders Pedersen, som en tid bodde på Sommarøy, samt Kristoffers Bendiksen fra Hestøy.

Den nye båten var en særdeles fin seiler, og da det etter fiskets slutt bar til å reise hjem, var de to båtene i lag. Og da det var stiv kuling, ble nybåten kjørt på en måte som av de andre var betegnet som vanvittig. Den måtte flere ganger ta ihop for å bie på Petter Pedersen. Men så med ett kunne halsekaren på hans båt, Severin Hansen, Vang, ikke se kameratbåten frempå leia, og han varslet øyeblikkelig. De skjønnte da at det var galt fatt, og om en stund fikk de øye på kvelvet. Da båten gikk rundt, var jollen blitt under. Og det er fortalt at Anders da resolutt stupte seg i havet og fikk jollen løs og frem, og fire av karene kom seg i den. Men Kristoffer holdt krampaktig fast i vantknutene til det slapp for han uten at de kunne få berget han. Krestoffer hadde en ny oljetrøye på seg. Den var det kommet luft under, så han fløt og de så han lenge i det han drev av. Så nådde Petter Pedersen fram og berget de fire, men Kristoffer ble borte. Straks Andreas var kommet inn i båten, entret han bort til far sin og fektet med armene mot han, og brukte et stygt språk om at nu var den nye båten tapt og sådant mer. De andre stagget han, og sa at det jo var den vanvittige seilas som han selv hadde vært med på, som han hadde å takke for det som skjedd var.

Dette foregikk et stykke østen for Slettnes, og de tok fast i Mehamn. Neste dag var de ute å søkte etter kvelvet, men det var ikke en flis å finne.

Etter Hanna Brox, f. Lorentsen:

Hans Henrik Paulsen, Kattfjord, seilte 17. februar 1886 ned til Tussøya for å handle til huset. Hans voksne datter Bergitte samt Mathias Nilsen var med, og da de skulle tilbake var det øket på med landvind. De slet seg på årene inn til Bogen hvor de la til land i elva og slokket tørsten. Så satte de seil. Men da de var kommet nedfor Oldervika kullseilte de, hvilket folket der ble oppmerksom på. Nå var det ingen mannfolk hjemme, verken der eller i Bogen. Men Hans

A. Brox sin kone Mette, løp til Bogen hvor det var et par fiskere fra innlandet. Imidlertid gikk det sent med hjelpen, for disse karene skulle ha støvlene på seg og så oljehyret. Kvinnene hastet på og måtte hjelpe til med å knappe oljeklærne, og rent ut sagt «jage mennene i båten» som meddeleren selv sier det. Da redningsfolkene endelig kom til kvelvet, var Hans Paulsen og Mathis Nilsen borte, men Bergitte ble reddet.

Jakob Matheson Jr, handelsmann i Laukvik, fór ved juletider 1890 sammen med sin gårdsdreng Andfin, og en tredje mann over Malangen til Øystein et ærende. Da de noe ut på dagen skulle tilbake, kullseilte de i kastevinden på Trollvikran, og Andfin kom bort straks. De to andre drev på kvelvet i land på Håkjerringskjæret. Der rettet de båten, men fikk den ikke lenset. Og heller enn å bli på skjæret, gikk de i den sunkne båten, la en åre tvers over til sess, og lot det gå nedover fjorden. De hadde en åre som de skiftedes om til mosjon, og for å hjelpe på farten. Matheson sin kamerat døde da de var kommet et stykke nedover, men selv holdt han ut til han kom i land ved sørkanten av lille Sommarøy. Derfra kavet han seg gjennom snøskavler og groper over øya, og kom ved sengetid inn av døra hos Nils Mikkelsen. Han fikk noe «sterkt» i livet og ble fjelget forøvrig. Folk ble hentet fra Sommarøy, og liket samt båten ble tatt vare på. En hørte aldri Matheson nevne noe om ulemper etter den harde tørn.

Etter Karl Renland:

I 1880-årene var det godt garnfiske for Mefjord i Senja, og da var det en og annen også i Øyfjord som ville ta til med garn på havet der. Andre var i mot, og mente at sterk straum og ujevn botn ville gjøre dette umulig. Men nå var Kristian Andersen, Husa, optimistisk nok til å ta til med garnbruk etter at han hadde måttet stagge seg i mange år. Det var vinteren 1890 at han lånte en fembøring hos Morten Indal Evensen, og som denne hadde kjøpt på auksjonen etter Lorents Eriksen, Husa. Morten var kar med nu, og de driftet så med garnbruk. Det gikk an, enda det var en vinter med stadig uvær fra havet. Utpå vinteren gikk K. Andersen ombord i lokalen for å reise til Tromsø, så han ble med til Mefjord hvor båten etter ruta snudde; det var D/S Lyngen. Det øvrige mannskapet fór ut og trakk bruket. Da de hadde fått garnene såvidt opp, brøt det løs et uvær av sydvest. De kom seg oppunder Kjølva, men fjorden stod slik i tullrokk at det ikke var å tenke på å slå seg inn. Derfor satte de seil for å gå over fjorden og søke avhold for uværet. Da de så var kommet nord til Øyfjordbåen, kom dampskipet på nord, og Kristian Andersen gikk opp til kaptein Wiht og bad han ta båten på slep til Hekkingen. Men Wiht trakk på skulderen, snøste sitt sedvanlige snøs gjennom nesen og mente at de klarte seg vel. Morten lot det stå til framover Kampvika i håp om å komme seg inn til Balstfjorden, hvilket viste

seg umulig da seglet tok til å revne. Det var ikke annet å gjøre enn å sette ut begge garnilene oppunder Nøringen, for å ri stormen av, om det lyktes. Det ble en lang og hard natt uten mat og i bittert frost. To ungdommer var meget medtatt av kulden. Båtføreren måtte stramme dem opp med sterk vilje, og hadde dem til å ro med hver sin åre for å holde varmen. Utpå morgensiden gikk vinden til vest, og for segl kom de seg inn til Selvåg, Morten sitt hjemsted. Dette var en lørdag, men uværet var så svært at de først på onsdag kunne komme seg over fjellet til Husa. Da været siden la seg, hentet de båten.

Peder Svendsen, Bogen, en av Hillesøys djerveste fiskere, seilte 24. januar 1894 ut fra Sommarøy for «siste reis». Sine kraftigste år tilbrakte han jo på sin vakre gård Bogen, før han flytta til Lenvika. Han var stadig til stede ved de store sesongfiskeriene, særlig Finnmarken. Å være «kar med han Per i Bogen» var ikke noe sportstur. men så visste en da også at stod det råd til. så ble det «lott». Det kunne treffe at fisken beit godt. men at karene var så uthalt at de ikke ga seg om en eneste fisk mer. Men så lød hovedsmannen sitt eggende tilrop: «Hurra glunta, klem no på, her regner no toskillinga». Det var den tiden da en voksen torsk utgjorde alt i alt 7 øre.

Fiske etter sei med «søkkenot», nord av Håja.

Det var landvindskuling den siste dagen hans. Og den ene av mannskapet hans, sønnen Rasmus, som i to uker hadde vært uvel, var idag så syk at han ikke kunne være med ut. De fikk da fatt på en eldre mann fra Laksfjord. Han het Henrik og var noe vanfør. «Hoftegekta» kalte ungguttene han. Så var de fire mann: Per selv og sønnen Sigvart, Simon Fredriksen, Aglapsvik, og Henrik. Det ble en hel kuling frempå dagen, og da båtene var under oppkryssing, gikk Lorentz Johansen, Sommarøy, østover. Per hadde lagt om ved Skageneset og gikk vestover. Lorentz traff nu linestamper og annet, og ante uråd, gikk et stykke øst og la så om med beregning å treffe kvelvet. De ble var det noe til luvart. De holdt da båten med årene til det kom drivende ned mot dem, og de fikk Sigvart og Simon ombord. I disse øyeblikkene var båten drevet fra, da tre mann ikke greide å andøve, enda de holdt akterstevnet mot været. De fire mann holdt da båten på til kvelvet kom ned til dem, men da var hovedsmannen skylt vekk. Henrik var borte straks da båten gikk rundt. Han hadde dagen før tatt oppgjør for ett og annet sjauarbeide samt billett for å reise hjem den dagen, og hadde pengene, ca 60 kroner med seg. Sønnen Rasmus skriver lenge etter denne tragedien at han fra ulykkesdagen var helt frisk.

På kvelvet skulle Simon ha sagt til Per: «Fikk du nu hver en fisk inn i båten?»

Den 16. januar 1896 satte Øvre Karoliussen, Bakkejord, samt hele hans mannskap livet til utfor Hillesøya. Han flyttet fra Kalholmen i Hillesøy omkring 1880, men hadde i alle årene drevet høst- og vinterfiske for «Øyan». Ulykken fant sted under oppkryssing, og ingen fikk rede på de nærmere omstendigheter ved tragedien. Mannskapet var Øvre selv, sønnen Karl, Reier Olsen, sønn til Ole Henning, Bakkejord - samt pleiesønnen Adrian Lorentzen, bror til Lorentine Mikkelsen, Sommarøy.

Hans Andr. Nikolaisen, Hillesøy, med mannskap rodde den 11. februar 1898, for siste gang ombord i båten på keila i Hillesøya. Foruten hovedsmannen bestod mannskapet av disse: Ole Bertheussen, Storslett, Alfred Johansen, Engenes og Marinius Tussøy. Det var landvindskuling, og båtene seilte ut med flere klør til bords slør vind. Båten hadde et nytt ubarket seil, og folk på Sommarøy som var på utkikk, så båten i 3-tiden gå kryss nordover mellom Skageneset og Eggløysa. De kom ikke i land.

Om våren, i april, ble noen fiskere fra Berlevåg vår noe som lik en påle stakk opp av havet utfor Havningsberg. Det viste seg å være en halvfemterømmings båtmast med toppen ned, samt hele riggen. Til tauverket var det bundet et voksent mannslik. Etter skriftlig henvendelse fikk en oppgitt bokstaver i undertøyet samt på hånden, hvilket stadfestet at liket var av Hans Andreas Nikolaisen, Hillesøy. Det ble begravd på Vardø kirkegård. Noen år senere snakket Karl Hansen, Kattfjord, med mannen som fant masten og liket, så en atter fikk saken bekreftet.

Etter Bernt Hansen, Sommarøy:

Ingvard Kristiansen, Sommarøy, fikk en dag under vinterfisket i 1890-årene båten sin brukket ned av en brottsjø mens de drog lina vest på havet. Mannskapet var foruten høvedsmannen disse: Bernt Hansen, Hans Morten Olsen, Bakkland, og Johan Henriksen, dreng hos Mikal Mikkelsen, Sommarøy. Bernt forteller: «Det var væst på «Hornan». Om morgenen var det sørvest kuling og så gikk han innpå til frisk landvind som auka på alt meir og meir. Straumen bar hardt inn mot vinden, så det var opprørt hav, og vi måtte derfor ligge så

imes med båten, vindrett og tvertfor i skavvelen mens vi drog. Fisk var det nok av, så vi kasta ut all segelsteinen straks vi tok i å drage. Da vi hadde dregge nesten heile settinga, blei vi vár et overhendig brott innpå havet. Æg tok til uten videre å sope fisk over bord, og det dempa sjyen og la løynn og, for hávvan var skorren av kver en fisk for bórra sin skyll. Da så brottet kom, fallt det over etterbåten og sette han så juft at vi sto i vatn til midt på lår og der flaut fisk som ei bru utover havet. Om ei stunn tok båten til å komme opp, og da ripan var kommen over havet, fikk vi fatt på en linstamp som vi tok i mella oss og kavde sjyen ut av alle krefter, og en brukte borauskjerret. Og etter kvert som båten lette seg, samla de ainner karan inn fisk. Vi fikk båten lens, det var som du veit halvfemteroms nordlandsbåta som bruktes i Øyan i den tida. Da vi fikk brekningen, hadde vi omkring 600 fisk inne, og av det fikk vi fatt på omtrent halvannet hundre, så vi hadde bra segelfeste. Men endå var han så tong at vi sette fire klør nedåt da vi tok fatt på ilandkryssinga.»

En annen kritisk episode er notert fra den tiden med samme høvedsmann. Men mannskapet var foruten Ingvard, Hans Andr. Brox, Tussøy, en ungdom, Helge, inne fra bygdene. Hvem de andre to var, huskes ikke.

Det var en godværsdag med bare en liten kuling ved landseilingen, at en tullkuling slo bak i seilet så akterbåten sattes ned i havet. Alle forutså at båten ville synke, for ballaststeinen var sammenfrosset, og ikke å få tak på. De fire av karene veltet seg mot båtsripa for å «trø båten rundt» etter gammel utvei, så de kunne ha sjanse til å berge seg på kjølen om mulig. Ingvard veltet seg mot den andre båtsripa og sang ut en kraftig ordre: «No må dokker ikkje bli tullat karra! Sitt rolig - båten kan vel komme opp igjen. Her e ikkje anna å gjøre.» Hele fiskelasten fløt ut, og utrolig nok, båten oppdrift var større enn ballastens tyngde; båten lettet seg. Imidlertid var Helgegutten kravlet seg fram på båtstevnet og skrek: «Herre Gud, no e vi klar». Ingvard brølte imot: «Pakk deg å kom å hjelp til! Har du ikkje skrekke Herregud før, så kan du no latt det være.» Noen lenset båten, og noen samlet inn fisk. Det gikk unna for unna, og med 300 fisk inne settes seil på nytt.

Høvedsmannen hadde som lynet klart for seg at om de kom seg på den kvelvede båten, ville de drive til havs og krepere en etter annen ved en «pindaue». Da heller ta sjansen; berge livet eller dø i en handvending.

Den 12. mars 1897, satt gamle Albertine i Edøya borte ved vinduet og strikket, mens hun lot blikket streife over velkjente holmer og skjær. Da gjør hun plutselig et kvast spørsmål til datteren: «Simonette, kan du fortelle mig, korleis heng dettan i hop. Det er jo nesten full flo, men månen står jo halgjen durmål.» (Halgjen d. vil si halvgåen durmål, er kl. 6 formiddag, og midt i mellom resmal og durmal). Månen som hun så, stod i øst og da skulle det være fjære

sjø. Det visste Albertine. Simonetta gikk bort til vinduet, og hun så også at månen stod østover store Lyngøya. Hun tok igjen til med barnet, og funderte ikke videre over tingen. Men noen øyeblikk etter var det hennes tur til å bli forbauset. Hun ligger bøyd over vuggen og blir vår av månen står i nord akkurat som den skulle, og de snakker om fenomenet. De så jo månen i øst for litt siden, og de så at det ikke var noe i huset som kunne kaste gjennskinn ut, og bra lyst valdet jo.

Et par dager senere ble Albertine så syk at de måtte sende bud til Hillesøy at Hermand måtte komme og hente doktoren. Han kom neste dag da linene var dratt, og hele båtmannskapet var med. Det var Hermand Salomonsen selv, samt Ingv. Kristoffersen og Martin Hansen, Storslett, samt Johan Jakobsen, Sommarøy. Gamle Svend Olsen, Albertines tredje mann, hadde vært bestemt på å være med. men nå tullet han rundt og vinglet. Fire mann var jo nok, og det ville bli natt før de kom fra Gibostad. Så tverrstoppet han, stirret framfor seg, og sa så: «Ja. latt gå då.» Doktoren fikk de ikke med seg. bare noe medisin. Så satt de én klo seil. og forlot Gibostad over midnatt i fost og landvind. De ble enig om å holde opp til Austein med de to fra Storslett da det nå var søndag. Omtrent ved tretiden om natta, ble det plutselig et fryktelig smell, og båten krengte over. De hadde seilt på jernstøtta på Sjøbåen, og kløyvd båten fra stevnet og til framtofta! Båten tok til å synke, og Martin fikk klamret seg til jernstaken og arbeidet seg opp til den snaue toppen, som han sette under klærne. Båten sank og gikk rundt med kjølen opp, så de fire mann var noenlunde over havet. Mastetoppen holdt den en stund på plass, så drev den av. For han på staken var ikke frosten det verste. Klærne revnet etter hvert så han måtte henge over søylen med brystet, og hjelpe til med armer og ben.

Det var søndag morgen, så håpet om at folket på Austein snart ville komme ut å dra lina, brast plutselig for han på staken. Det neste håp var at idag kom Senjabåten på vestgående; dog, Brensholmen var jo bare signalstasjon.

Nå gikk det en kvinne til Brensholmen i dagbrekningen, og han forsøkte å rope. Men det ble mest bare som et stønn. Dog, kanskje visste hun at båten idag kom opp; den var alt midt på Malangen. Men hadde dessverre kurs for Sommarøy. Så plutselig fløyter båten og svinger opp, og Martin tar nytt tak. Han henger jo ganske nær ved stoppestedet! Ombord i båten er blant andre også skredder Eide fra Tromsø, som skal til Brensholmen å skyte ryper. En annen skytter er det også ombord, Oskar Hansen, Buvik, han har øynene med seg både for ett og annet, og blir vår at det på Sjøbåstøtta sitter «en stor ørn». Han rykker i skredderen, fort nå! Men Eide protesterer: «Geværet bærer ikke så langt!» Oskar griper geværet og skal vise at det «bærer», men i samme øyeblikk synger Hansen ut at han legger fra borde. Eide rykker våpenet til seg og er over rekka i det øyeblikk «ørna» skulle hatt salven. Maskinen er igang, men Oskar springer opp til losen, Hans K. Olsen, gammel skytter i Hillesøy.

Javel, han har et gevær, men han griper kikkerten istedet, og i dette øyeblikk ser Martin at alt håp er ute og gir etter, med en tåket tanke: «Vannet vil kanskje rekke meg bare til halsen.»

Losen fikk det store vilt i sikte akkurat tidsnok til å se en menneske-
ropp plumpe i havet, og han har hånden på telegrafan i samme nå.
Skuta skjelver, og det lyder et par kommandoord. Så er båten på
vannet, og straks etter blir den mer enn halvdøde fisket opp. Det er
Dankert båtsmann og Oskar Hansen som fanger sitt «vilt». Med få
ord får de ombord rede på saken og følger retningen, og nede ved
Lyngøya finner de kvelvet med de fire, dog slik at de tre holder et
livløst legeme imellom seg for at de ikke skal skylles vekk. Det er

gamle Svend, og de andre er temmelig medtatt på alle måter. Borte på Edøya går Albertine og ser etter doktorskyssen. Hun er rett bra idag, og hun ser skipet komme så sakte. Nedom Lyngøya stopper det alldeles, merkelig nok. Men siden visste hun at den «månen» som hun en av dagene så der i øst, det var et nålys for han som akkurat fra dette sted skulle bli brakt død hjem. Og skipsfolkene hadde sine tanker de også, for om natten stod det et sjeldent lys akkurat over den båten de tok den døde opp i. Dette er deres egne ord.

Medisinen ble funnet, men Albertine satte den vekk, og ble frisk uten den. Men siden satt hun ofte og sturet og så dit bort der hun så forunderlig så månen i halgjen durmål. Det var jo der at det var slutten for han, hennes tro ektefelle som sa: «latt gå», for hennes skyld.

Dengang da Johan Karl, Håja, «kom bort» på en underlig og meget omdiskutert måte da han og en annen «var roen», hadde han to sønner, Hagbart og Valdemar, etter seg hos Martin og Hanna i Håja. Så en vårdag lenge etter, for Martin og de nå voksne guttene til Engenes og hentet to eller tre fembøringsdregger og kjetting, og seilte nord Valen ved Sommarøy i maken vestavind.

Hagbart stod i stuevinduet og iakttok båten, og akkurat da den skulle gå i skjul for naustet eller berget, så han at den kantret. Nå stod Peder Hansen, Minde, Kattfjord, nettopp i telefonen, og Hagbart skrek i boksen til han om å komme i båten og gjøre redning. Men Peder svarte at han måtte få stå i ro da han ventet på svar. Hvem som ble med, husker ikke Hagbart i 1945, men de fant Martin flytende på to årer og bare sydvesten var nå synlig. Han var bevisstløs, men guttene var det umulig å finne. De var siden også og søkte. Båten stod rett på bunnen med seilet oppe. Det var ute ved Sildegarnskjæret. Gamle Martin kom seg, og fór hjem, nå så ribbet og alene som aldri før.

En junidag i 1928, sto Peder Hansen, Sommarøy, tidlig opp. Han kastet noen stropptønner i båten, tok sønnen Håkon med og rodde bort for å hente støypsand i Sandvika. Han hadde ikke tid å få litt frokost for travelhet, den rolige mannen. Dagen gikk og ingen Peder kom, og motorbåten fór og lette. Ikke var de i Sandvika, og ikke ved Jillerneset. Etter letingen ble de båten vár, nedsunket like ved land ved Olhåksaneset og gutten like ved, men ikke Peder. Tønnene stod full av sand og ei bøtte der oppå. Båten hadde gått full da de kom borti båra. Håkon var i 17-års alderen.

Etter Julie Sørensen, Ersfjordbotn: husmor, 74 år:

Johan Povel Taraldsen(en bror til Tobias Taraldsen. Kvalnes), bodde i Henrikvik og hadde seks sønner: Johan på Kaldsletta, Mathis

på Tisnes, Hilbert i Tromsø, Thomas på Håkøya, Lorentz i Ersfjord og den yngste som het Jens.

Lorentz Thode f. 1829, og kona Hansine Iversdatter f. 1836 i Lyfjord, bygslet Ersfjordbotn og skulle flytte dit som nygifte, 27 år gammel. Han skipet inn rubb og stubb i en kobberomsbåt like til rokken og de ting, samt det av mat som tilhørte de to: noe flatbrød og to våger mel. Så tok han yngstebroren Jens med seg, og seilte ut Kaldfjorden og sørover. På Ersfjorden var det tung sønnavind, og de «velta seg» framimot Sessøya. De kom seg på kjølen, og drev så utover fjorden i det båten flere ganger gikk rundt, men Lorentz greide å komme seg på kjølen og få gutten med.

Langt ute gikk båten atter rundt, og da han grep fatt i sydvesten til broren, sletnet hattebandet og gutten sokk.

Lorentz drev 11 km, like nord til Fellesholmen, og der tørnet båten opp for dreggen. Kvelvet ble her rettet, eller rettet seg selv, da det ble liggende vindrett. Men å få båtfestet av stevnet var vrangt, for båten gikk ned når Lorentz kom fram. Så gikk han bakerst i båten og hvilte mens båten løftet seg opp framme, og sprang så med den kraft han hadde framover og fikk således kast for kast av feste løs. Så rak båten til land og ble lenset (antakelig med en av støvlene), og den arme mann tok til å ro med en åre han hadde, samt en tofte. Vinden var blitt spak, og etter langsom «roing» kom Lorentz seg endelig til Ljøsøya hvor han stelte seg litt og tok så til å ro. Han kom hjem til Henrikvika igjen - «snepp og snau». Det kan nevnes at mens han drev til havs, kom en båt seilende opp fra Havgrunnen, og den var så nær at han kunne se det var Johannes Hansen, Tromvik, men de ble ikke oppmerksom på den nødstiltes rop.

Da Lorentz var kommet hjem, fór han til Tromsø og fikk en halv våg mel på kreditt hos Chr. Dreyer og startet så livet på nytt, sammen med sin brave hustru. En og alle vet at det gikk godt for de to og hele deres familie der i Ersfjordbotn.

Den 9. mars 1890, var det stiv nordavindskuling utfor Senja, men to båter forsøkte sjyvær utfor Øyfjorden den dagen. Det ene mannskapet var høvedsmann Hans Bertheussen med Anton Nilsen, Breivik, Edv. Pettersen, Skarsvåg, og Gustav Skyberg som karer. De seilte til havs mens den andre båten snudde da de ikke så det rådelig.

Alle var spent på om det kunne utrettes noe, og dagen led. Utover middagstid kom så dampskipet «Senja» vestfra, og det fortaltes i Øyfjordvær at de hadde sett båten under seil, men anså det umulig at de kunne komme under land, slik avsindig seilføring som de brukte vestpå havet.

Utpå dagen tok så Kristian Andersen, Husa, som lå til rors i været, til å gå ut langs med landet og da fant han likene av Hans og Edvard i snøskavlen tett nede ved sjøen. De hadde seilt på land i kovet, og greid å komme seg på land men ikke videre. Kristian gikk tilbake og fikk folk med utover, og brakte de døde i sikkerhet til neste dag da været la seg. Men den unge Gustav Skyberg fantes aldri.

Den 5. oktober 1896, var det solskinn og stille vær om morgenen da en fostersønn til Karl Eliassen, Galnslått, rodde til Gavel for å hente skuresand. Hans 10-årige datter var med for å besøke sine besteforeldre der, og så en tjenestepike, Sara Lorentsen, 16 år. På hjemveien ble det noe vind, og den tungt lastede båten fyltes og sank. Det kom båter ut fra land, men alt var borte. Sent på kvelden fant de liket av Sara i fjæra ved Finnvika.

John Pedersen, Skreddernes(Elverland), kom fra byen med dampskipet og gikk av på Gavlen. Det var den 18. april 1896. Det var frisk sørøst kuling, og Klaus Lorentsen, Breidablikk, som og kom med skipet, slo seg i lag med John for å seile inn fjorden. En mann hjalp dem å ro inn til Lanes. Det var søndag, så Petter Lanes satt ved vinduet og så på karene. Da sa han til kona: «Det går neppe heldig i dag.» Han så nemlig at John Pedersen satt i båten. Så satte de seil og John satt på båtsripa ved seilhalsen. Da de var kommet et stykke innpå, ramlet han ned i le, og veltet båten. De kom seg på kjølen, men der døde John Pedersen. Klaus ble berget av folk som kom til.

Den 26. januar 1904 kom Paul Breckan fra Hekkingen fyr til Botnhamn der han overnattet på vei hjem til Elverland, som nå tilhørte fyrvokter O.C. Breckan. Da Paul neste dag tok til å fare videre, måtte han gjøre vendereise for sørvest kuling. Herunder kastet stormen båten rundt og han kom bort. Båten drev i land på Botnneset. En dag fjorten måneder senere, skulle Karl Eliassen og en annen flytte båten «Loyal» noe lenger ut ved landet, og de satt i småbåten og båtrodde. Men så stoppet det rent, det var vel straum, og Karl sa i spøk: «Det er vel han Paul Breckan som har hengt seg fast. Han så uvilkarlig ned i havet, og hvem kan beskrive hans forbauselse. Der lå det gamle liket rett ned for han på havbunnen. Båten ble fortøyd og liket fisket opp. Han ble begravd på Laukvik kirkegård.

Nils Klausen, Sommarøy, var fra Indre Malangen og oppfostret hos Nils Mikkelsen, Lille Sommarøy. Han kom tidlig med i høst- og vinterfiske for «Øyan», i den eventyrdrift som ble drevet med de åpne båtene i 1880-90 årene. I denne tiden og deretter, var Nils med til å berge 19 mennesker i havsnød. De fleste i de årene mens han var med Lorents Johansen, Sommarøy. Den 19. han berget var Lars Larsen, Håkøy, etter at Nils og hans hustru Øllegård Bertheusdatter var flyttet til Grinnøy i Tromsøysund.

Nils hadde tenkt seg at han ville komme til å redde én til så tjueren ble full, men det slapp han. Flere ganger var han bedt om å sette opp en liste over disse hendelsene, men vegret seg.

Og så døde han på sengekanten, den 11. desember 1948, på sykehuset i Tromsø. Men de gode minnene lever.

Under vinterfisket for «Øyan» i 1904, kom om kvelden den 27. januar D/S «Iris» av Malangen, fører K. Kristoffersen, inn fra Malangsgrunnen til Sommarøy og det ryktes at de i sydvest kuling og snøkov hadde mistet tre doryer, hver med to mann. Dette skulle være ca tre mil VSV av Håja. Tidlig neste morgen satte oppsynet seg i forbindelse med stiftsamtmannen, og leting ble satt i gang ved å dirigere flere dampere i forskjellige retninger. I letinga deltok D/S «Bjølfur», D/S «Kjølva» samt agnbåten «Finn», og D/S «Holmen-grå». «Iris» kom ikke til å gå ut før kl. 11 formiddag, og den, eller «Bjølfur», fant den ene dory med sitt mannskap på Vågsøya i Tromsøysund. De to doryer ble borte.

Den 23. mars 1923, omkom tre mann utfor Hekkingen. Det var Hilmar Hansen, Baltestad, Petter Sørensen, Bjørklund, og Søren Martinsen, Giska. Båten var av nordlandstypen, men visstnok noe omrigget og uten motor. Den var omkring 25 fot lang. Det var dårlig vær på sjøen med byger av nord og nord-nordøst som trykket til utfor Øyan, med blaff og ugreie vindknuter. Mange fiskere har fått røyne dette slags vær på forskjellig måte.

«Sommarøy-hav» i nordvest kuling.

Den 25. mars 1938, ble det storkuling av den såkalte «landnorøy»(NNO). Uværet tok til alt dagen før, og to båter var ut og nord av Auvær og driftet. De holdt det gående til neste dag i håp om at kulingen skulle stilne av.

Den ene båten var «Kåre» av Stønnesbotn, en ombygd 32 fots åttring med dekk og Bolinder motor. Båtfører var den 25 år gamle Andreas Otarsen fra Sand, Hilmar Lorentsen, Botnhamn, ca. 60 år og gift, samt deres sønn Torleif Lorentsen, 18 år, Hagbart Svendsen, Astria, 48 år og gift. Den femte var Magne Sebulonsen, Stønnesbotn, ca. 60 år, i andre ekteskap med i alt nitten barn. Værmeldingen lød: «Utrygt for liten kuling utpå kvelden.»

Kameratbåten som ungikk døden, var motorgavl «Snetind» av Kattfjord, ført av Henry Jørgensen. Mannskapet var Teodor Olsen, Hagerup Hansen, Oskar Olsen, Arne Slettnes og Viliam Sakariasen, Grasmyr. Båtene var i lag på oppveien, og var blitt enige om å lense unna været med såvidt mulig kurs for Malangen. De var ikke lenger fra hverandre enn at de godt kunne følge med hva som foregikk tross snøkov og havrokk. Da de hadde holdt det gående omkring en kvart time, ble de var at «Kåre» fikk et brott over seg så den var omtrent helt begravd. Som ved et mirakel kom den opp igjen på rett kjø, og Hagerup utbrøt: «Detta der det var no et stort Guds under.» Også «Snetind» fikk en brekning som satte det meste av frambåten så nedi, at det gikk over ovnsrøret. Men den kom alldeles uventet opp igjen. Rett som det var kunne «Kåre» ikke sees, og «Snetind» dreide straks på, og fikk se båten kvelvet og tre mann på kjølen. Men i neste øyeblikk kom det en brekning som sopte dem vekk. Kvelvet reiste seg da med forparten av båten rett opp, og de ble var at hovedsmannen stod på båtsrekka. De manøvrerte så tett inntil som mulig, uten risiko å bli knust eller få garnbruk og tauverk viklet om propellen, hvilket ville vært alles undergang. De kastet en ileblære mot han, og han fanget lina, men slapp den da de halte inn.

Dette gjentok seg to ganger til, han var antagelig fastklemt med føttene. Så gikk vraket ned.

Det antas at mens båten lå kvelvet, var han under og hadde hatt noe luft. Han var ellers en dyktig svømmer. «Snetind» hadde lukene boltet, og maskinmannen hadde døra spikret etter seg, og det samme var gjort med lugaren der noen av karene var plassert.

En dag i året 1943, gikk tre båter ut fra Sommarøya og vest på havet for å trekke garnbruket sitt. På grunn av at en stor del av vestfeltet var minelagt, og av den tyske marinekommando forbudt å ferdes på, var de tre båtene som allikevel driftet ut og vest for, og i kantene av minefeltet, enige om at de skulle gå ut og inn Malangen som mer betryggende.

Denne overenskomst ble ikke overholdt så nøye av særlig den ene båten, og så tok flere den korteste veien. De tre båtene var «Mai»,

fører Erling Hansen, og «Delfin», fører Tyvold Rasmussen, begge fra Austein, samt «Sonja», fører Ibenhard Kristiansen, Sommarøy. Noen av disse båtene hadde av og til vært i kast med miner i forbindelse med bruket, men de hadde kommet fra det.

Da de om morgenen gikk ut av rorbuene, sa Oluf Karlsen til en av Ibenhard sine karer: «Dokker må se etter oss i dag». Erling Hansen gikk ut Keiserleia og den andre likeså, men Ibenhard tok en annen kurs så han kom lenger ut, og ble så meget seinere at da de stod tvers av «Mai», holdt disse på å drage ilen. Nå ble det en lett koving i spak vestlig bris, og da elingen var nesten over og «Sonja» to eller tre kilometer vest for «Mai», lød det med ett et så kraftig drønn at båten skalv. De kastet blikkene bakover, og så en svær søyle av røyk. Torvald Nygård ropte: «Han Erling er bortel!» De gjorde bråvending og da de kom til stedet, så de en mann som viftet med armene. Det var Torgeir, Erlings halvbror, som fløt på noe vrakgods. Han ble berget og var praktisk talt uskadd, mens Erling fans død i nærheten. Han hadde nylig ropt til halvbroren, men var sprengt - hele brystet ble etter hvert blåsvart. Det viste seg at hele båten og alt var bare småstykker. Kursen ble nå satt mot land mens det ble fyrt i ovnen, og Torgeir fikk skiftet tørt tøy på seg av de andre. Opplivningsforsøk som ble foretatt på land, ble uten resultat. Torgeir fortalte at han av de andre karene bare hadde sett en hand over vannet like etter eksplosjonen.

Kristoffer Kristoffersen var i maskinen da bomben sprang. Mens de dro, hadde de stor tyngde, og Oluf Karlsen ytret at det var nå vel noe galskap de var fast i. Lenka strevde under båten da det sprang, ellers kunne det muligens gått noe bedre. De andre båtene driftet nord på Auværshavet, og da Erling Eidem senere på dagen kom opp, fant de masse av vrakrester nord ved Årsbåen og gjenkjente ett og annet. Så visste de full beskjed om den sørgelige tildragelse.

Etter krigens slutt ble det reist en minnestein nede ved sjøen på Austein. På vestsiden av steinens fotstykke er innhugget følgende innskrift: «Denne stein er reist til minne over våre kamerater som blev minesprengt og omkom på sjøen under fiske 5. april 1943.»

Når det skrives om tragedier fra havet, må vel følgende beretning sies å være den mest eventyrlige som tenkes kan. Beretningen finnes i «Tromsø Stiftstidende» for 24. oktober 1872, og gjengis her:

«En ulykke på havet»: «Lørdag den 5. oktober sistleden reiste tre unge menn i omkring 18-års alderen fra gården Astria i Hillesøy sogn ut på havet for at fiske storsei. Det var sterk sneveir (søvind) av nord med sklætte. Fiskepladsen lå en mil vestut for Hillesøy i Malangenfjord. De hadde trukket båden fuld og skulde netop til at reise på land da de får høre et forskrekkelig brus under båden. Det var en hval som kom op rett under denne og stødte så hårdt i mod kjølen

at snuden gik opigjennom bagrummet. Båden før derved til side og hvalen fortsatte rolig sin gang langs samme. Manden i bagrummet hvis navn var Ole Svendsen fik ved leilighed et alvorlig slag over ryggen. I et øyeblikk var båden full av vand. Da hvalen var kommet så langt frem at bøllet strøg forbi bagrummet, sprang Ole på dens ryg og holdt sig fast. Da stak hvalen ned i dybet men slog i det samme båden av tversover bagrummet. Den forreste del av båden kandrede straks og en svær bølge kastede en av de to andre ud i søen mens Ole og den anden mand holdt sig på dette bådhvelv fast i bådkjølen. Der seilede to både forbi men de blev ikke var signalet som de ulykkelige satte op da det ikke var andet end en skindbukse, hørte heller ikke deres nødråb. Efter at have drevet om på havet i to timer blev den ene så svak og forvirret i hovedet at han kun med nød var i stand til at holde sig på hvelvet. Han begyndte at tale om sin moder hjemme som han beklagede; kort efter sprang han ud i sjøen og nu sad Ole Svendsen alene tilbage. Kort efter lykkedes det ham at få vende denne halvbåd. Hertil benyttede han en åre som var blevet siddende fast i hamlebåndet på fremkjeipen og nu stod han i skotten overskyllet af sjøen med denne åre i den ene hånd og fremtoften i den anden og roede på den vis. Men vinden var sterk og således at den drev ham til havs, hans stilling var håbløs.

Imidlertid dreiede vinden sig til nordvest og nu førtes han ind mod land; det varede ikke lenge førend det blev søndenvind og nu bar det atter ud mod land.

Så blev det da til sidst vestenvind ved hvilket bådstykket drev på Senjenøen tet ved gården Bredvig. Han havde nu tumlet om på hvelvet femogtyve timer. Det var endnu så megen kraft tilbake hos ham at han gik tilgårds, men da han var kommet ind besvimet han straks. Ved en omhyggelig pleie og lægehjelp som forskaffedes ham, kom han sig så meget efter tre dages forløb at han kunde reise hjem. Dette var tredie gang han hadde været i havsnød ved at sitte på bådhvelv.»

Skuter i storm og stille

Etter Jens Solvang.

En navnløs

For omkring ett hundre år siden var det et engelsk barkskip som forliste i en vestastorm ut og nord av Malangen. Skuta drev inn mot kysten vest for Auvær, og mannskapet gikk i båtene da de kom opp i mellom de utallige brott og brenninger der ute. I høstmørket som falt på, kom de seg inn til Bremneset og forsøkte å komme seg i land. De fikk bare kastet en sjømannssekk opp i brottene innfor Bremneskjerringa, og rodde videre. De kom til Tussøy gård i mørke kvelden, og så av bebyggelsen at de var kommet til siviliserte mennesker. Det var godt med lys fra vinduene, og en neger blant mannskapet løp til og la den svarte maska dikt mot vindusruta og glante inn, så folket trodde at det var den skinnbarlige «hinmannen».

Havaristene fikk holde til i båtstua, og en kone som het Christianne, stelte for dem med ett og annet og britene var ikke sen om å forandre navnet hennes til Christiania. De ropte henne stadig ved navn, og gjorde kvinnemennesket både skjetten og skjemt som det heter. Og da de om noen dager fikk skyss inn til byen var hun både glad og sel. Skuta knustes der ute og mye vrakgods drev inn til land.

Skonnerten «Marie»

Ved juletider 1860, gikk skonnert «Marie» ut fra Tromsø lastet med tran. Utfor Senja fikk den uvær så noe slo feil, og skuta drev inn i fallgården utfor Hillesøya. Kommet utfor Tyssøya så kapteinen et gjel mellom brottene, og manøvrerte rett inn idet han antok at det lave eidet ved Tåfjorden var et passabelt sund. Skuta gikk like inn på makkleira så å si, men fikk ikke noe skade da det var jevn bunn og ganske smult der inne. Noen av mannskapet gikk i land og over eidet, fulgte stranden sørover og kom til gårds. Det var tysk skute og mannskap.

Nå fikk de god hjelp først og fremst med å få kapteinens syke og redde hustru i sikre hender, og så med å berge lasten. Det ble bra vær så det ble losset så stor del av tranfustasjene at skuta kom løs, hvorefter lasten igjen ble stuert ombord.

For hele arbeidet ble Tussøyfolkene enige om å forlange femti daler, hvilket kapteinen betalte overmåte vel tilfreds med slike sjauere; og det hadde han såmenn god grunn til.

Med den syke kvinnen gikk det nedover, og så vel synlige som usynlige så hva som ville skje. Bortfor hovedgården var det et større uthus som ble brukt som snekkerverksted og hvor det ble oppbevart pene bordmaterialer og slike ting. Så en natt ble det full drift der borte med saging, høvling og spikring, og hus folket hørte det alle som en, men ingen la seg borti dette. De forstod av erfaring hva som foregikk. Om morgenen døde den tyske fru, og så ble det til at et par nevenyttige mann gikk i verkstedet og arbeidet en solid likkiste av de om natten innvidde materialene. Kvinnen ble begravd i Tromsø.

På Brursjøret

En gang i 1860-årene, fant et forlis sted utfor Risøya i Tromsøysund i det et engelsk barkskip støtte på Brurskjæret der ute. Det var i den lyse årstiden, så kameratskipet, en brigg, skulle vel kunne sett ulykken, men den braste om i kulingen og stod til havs.

På Risøya hadde oppsitterens kone oppdaget at forlis var skjedd, og gjorde anskrik. Jeremias Figenskau seilte ut og fikk mannskapet berget i land, men for den bedriften fikk han ingen medalje fra noen kant. Men oppsitterens kone, hun som oppdaget tragedien, Erika nemlig, ble betenkt med et dusin sølvskjeer av engelskmennene.

«Sankt Petrus»

En høstmorgen omkring 1880, var jeg som vanlig med far for å dra lina nede ved Edøyrota. Da vi kom bortfor Sadlen, ble vi i grålysinga vår at det i Sveet lå ei stor barkeskute for fulle seil og svinga så smått i den lette landvindsgråen. Vi seilte videre og tok til å drage, og så da at det bar opp til Sommarøya med seileren.

Det gikk slik til at to høstfiskebåter skulle den dagen vest på havet, og fór da ut Sveet for gjennom Keisarleia å stikke vest på havet. Der fant de så storskuta midt i farvannet. Skuta ble entret av begge mannskapene, og kapteinen bad dem gjøre hva gjøres kunne for å få skuta ut av det trange farvannet. Ved hjelp av seil og buksering, fikk de den dit de ville, men det var den ulempe at seileren ikke lystret ror. Dette var vel også grunnen til at skuta ble dreid unna vinden og ikke over stag, som bergingsforskriftene påbyr for at det kan kalles «berging» med rett til bergelønn.

Så vel skip som mannskap var i en dårlig forfatning. «St. Petrus» var tysk og hadde lastet trelast i Sundsvall bestemt for Swansea. Kommet oppunder den engelske kyst hvor de hadde fyr i sikte, ble de overfalt av sydvest storstorm som drev dem helt opp imot Nordisen. Alt av seil ombord var blitt blåst vekk, og det som nå stod under var nærmest filler.

Neste dag ville kapteinen inn til byen, men Malangen lå i sønnavinds-rokk. Los Jens Mikkelsen forsøkte med godt mannskap, men måtte etter noen bauter gjøre vendereis. Kapteinen saket seg, og Ingvar Kristiansen gikk og urket at dersom noen ville være med så -. Jens Nilsa, Storslett, meldte seg straks til tjeneste. Likedan Mikals dreng, Johan Henriksen, samt Hans Peder Martinsen, Kvalnes.

Da de skulle gå i båten, var nå «kapten» tvilrådig etter hva han allerede hadde probert, men han ble dog med og seil ble satt med passende ballast. De vasket seg oppunder Brensholmen og inn til Båneset. Så la de over fjorden oppunder Gavlen og stod da lei østover. Rokket stod mellom fjellene så de rett som det var måtte legge seg på seilråa, og på denne måten bar det så innover og folket på Leirstranda som ble vår denne «fuggelvengen» i rokket, trodde ikke sine egne øyne.

Kapteinen satt like bak hovedsmannen og rømmet, seg nå og da med noen ord som ingen forstod og ingen hadde tid til å tenke på. Da de var kommet på Balsfjorden, og selvsagt hadde begge skaut attover, tok båten «renn» på en brottsjø og fikk så stor fart at seilet slo bakover mot mastra, og store skumflak føk bakover båt og mannskap som trampet av all kraft i pliktan. Kapteinen hev seg fremover ved siden av Ingvar, vel for å rive draget løst, men ble gitt en kilevink så han fór attende igjen. Båten hadde ikke fått forskjære seg, så livet var berget og den gamle sjømannen lot falle noen ord om 13 knops fart.

Konsulen ble nesten målløs da han fikk høre om seilassen i slikt vær. Men kapteinen sa at det gikk storartet med 13 knops fart, og at om båten var blitt brukket ned, antok han at karene ville tatt han imellom seg og svømt i land med han; for de kunne sikkert svømme som selhunder etter alt å dømme. Konsulen forsikret da at ikke noen av karene kunne ta det minste tak i sjøen for å berge sitt eget liv, langt mindre den andres. Men da fikk ikke tyskeren ord for seg. Skuta ble noen dager senere slept inn til byen av dampskipet «Malangen».

Bemerkning.

For å bremse farten på en nordlandsbåt som «tok renn» på en storsjø, var det to ting å gjøre: trampe eller hoppe av all kraft mot pliktene, altså tiljene på småbåter, samt å vrikke av all makt med styret ved å jage heftig med styrvollen. Den vibrasjon som derved kom i båten, kunne nok hjelpe ved småbåter, men neppe noe videre ved større båttyper, om det enn ble forsøkt selvfølgelig.

Barkskipet «Kristiania»

Å se en stolt skute gå til bunns i solblankt hav og med alle seil satt, er både fælt og urimelig. Men det var det som hendte en sommerdag nord for Malangskjeften ved år 1886.

Skuta var norsk, og hadde i England lastet kull til Tromsø. Utfør Malangen ble den bordet av losene fra Hillesøy, og var flere ganger ført inn i Malangsgapet med nordavindsgråen om ettermiddagen, men sopt til havs igjen når sommervinden datt av om kvelden.

Den linne landvindsbrisen om natta var ikke kraftig nok til å overvinne straumrya for avansering inn fjorden. Så ble det dønning av en utsønnings kuling i havet, men ellers blikkstilte. Straumen satte så skuta nordover mot Skulbarfallet. Losene, Jørgen Jørgensen og Hans Nikolaisen, så klart at skuta var prisgitt, da tauing intet kunne utrette, og de samt noen av mannskapet, gikk med kapteinens bifall i losbåten. Men kapteinen og de øvrige nektet å gå fra borde. Så førte straumen og dønningen den dødsdømte fot for fot over fallet som stod så grunt i vasskorpen at skipet lå nesten flatt. Men da den var skrubbet over, reiste den seg nesten på rett kjø, og da såes tarefloker hengende i røstjernene. Så flatt hadde den ligget nedpå båen.

Men bunnen eller baugen var slått inn. og da skuta satte for skipet alt mer og mer nedover, gikk mannskap og kaptein i skipsbåten og var vitne til at deres kjære skip gikk til bunns. Det siste de så av den, var roret. Så rodde de vekk, og havet var blankt som før. Det var en times tid før midnatt.

Barken «Caprera»

Det var i 1882 at barkskip «Caprera» av Liverpool avseilte fra Boston med skåren last til England. Men der utfør kysten mistet den roret, og drev så hjelpeløst over Nordsjøen. Det ble arbeidet flere ror, men det lot seg ikke gjøre i det opprørte havet å få dem plassert.

Ved kysten av Helgeland gikk mannskapet i båtene, utenom kapteinen og én mann. Skuta drev så nordover forbi Lofoten og Vesterålen. Men utfør Senja sprang vinden mer nordlig, og satte den mot land like ved Oksenæringen på vestsiden av Mefjorden. De to mann gikk nå i båten og lyktes å lande i Skøitnesvika, hvor de traff et par gutter som var på vrakleiting. De viste de to veien til Mefjordvær. Skuta ble malt i stykker der ute, og mest mulig av lasten slept inn til Hopen av en liten dampbåt, «Unique». Materialene ble senere hentet av et annet skip fra England.

Tragedie innenskjærs

I 1904 var det visst, at en svensk bark på reise fra Arkangels med trelast til England, kom inn til Laukvika for å proviantere. Den hadde i flere måneder kjempet med vestlige stormer, og var seilslitt og manglet vann og proviant. I Laukvik fikk kapteinen fiskedamperen «Kjølva» til å gå med seg inn til Tromsø for å rapportere, samt få det fornødne utstyr.

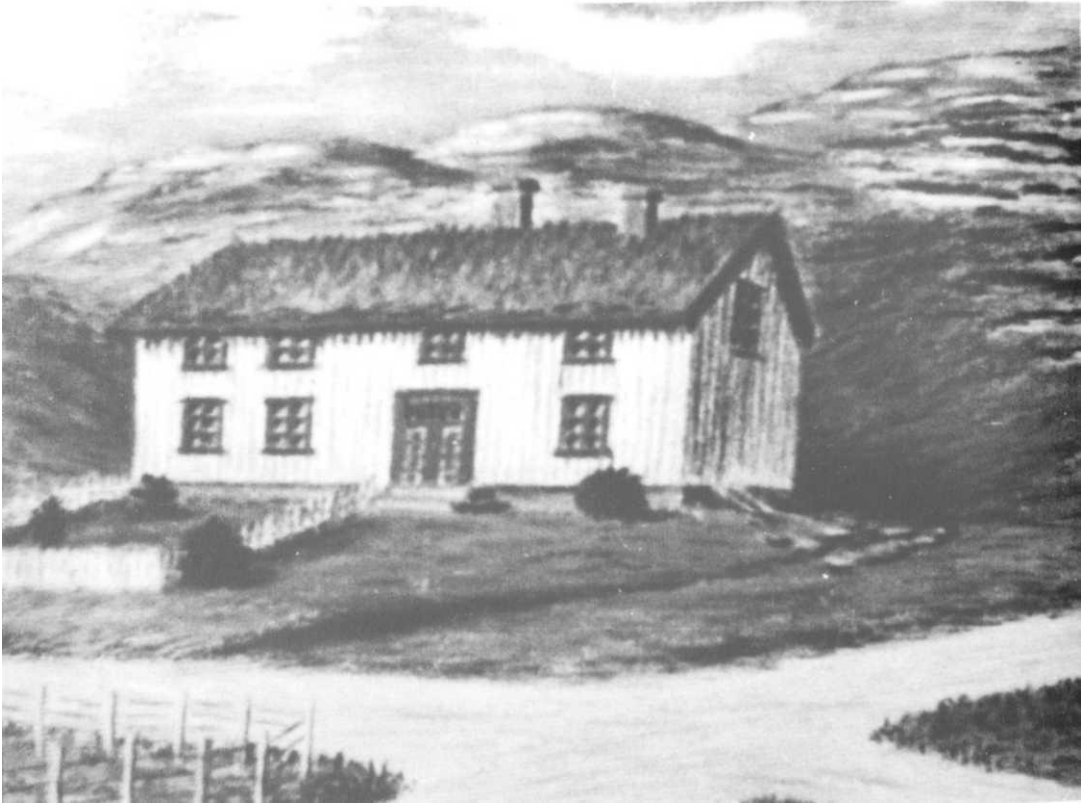
Han fikk en kjentmann til å seile indre led ned til Vestfjorden, og

var kommet til Rødberget da de fikk slik sørlig kuling at de måtte sette jern nede ved land nord for Sandvika.

Det var en skummel høstdag, og de var så nær land at kapteinen beordret å sette ut et varpjern da kulingen økte utpå kvelden. En av styrmennene rodde ut varpet sammen med en unggutt av mannskapet, men kom på tilbakeveien an mot ankerkjettingen. Båten ble slått rundt, og begge forsvant uten å sees noe mer til. Kapteinen satte nødflagg, og en mann kom seg om bord og fikk brevskaper til rederiet og svenske pårørende. Frempå morgenen gikk vinden mer østlig, og skuta lettet anker og stod til havs igjen for strykende vind. Den skulle gjøre en snar overfart til England.

Varpet ble siden tatt opp av Emil Larsen, Buvik. Han solgte det, og pengene sendt ble til rederiet i Sverige.

Malangslosene

Stua til los Mikal Mikkelsen, Sommarøy.

Foto: Etter maleri.

Det offisielle navn var «Hekkingen Losstasjon», men da det bare var i lostjenestens siste tid at losene drev samvirke så å si, og at Hekkingen var deres faste stasjon, het det i bygdemålet «Malangslosan». Etter overlos Anker, Tromsø, skal her gis en kortfattet oversikt mottatt i 1929. «I året 1720 ble overlosembedene opprettet i Norge. Men i år 1777 ble så disse embeder lagt inn under innrulleringssjefen. Det var under samhøret med Danmark ansatt henved 70 slike sjefer i Norge, og samtlige var sjøoffiserer. Året 1856 ansattes egen los for distrikt A, det søndenfjellske, og året etter ble så ansatt egen los for distrikt B, det nordenfjellske: «fra Lindesnes til Wardøehuus.» Men i 1874 opprettet det et eget «Tromsø overlos-distrikt», hvorunder

hørte hele kysten fra Leka til Grense Jakobselv. Og her gjelder kombinasjonen mønstringssjef og overlos den dag i dag. Det kan nevnes at av de fungerende overloser i det nordenfjellske distrikt har bl.a vært ansatt hr Jan Wessel, født i Trondhjem 29. september 1684. Han var bror til den navnkyndige Tordenskjold, og bestefar til Johan Herman Wessel.

Losenes øverste overordnede var overlosene, og deres nærmeste foresatte var losoldermennene. Fra 1910 til 1917 overtok overlosen losoldermennenes forretninger i Tromsø distrikt.»

Hva angår lostjenesten for Malangen, så var det Amtmann Ole Hannibal Sommerstedt som fikk generaltollkammeret til å opprette et ordentlig losvesen i Tromsø Amt. I henhold hertil ble så imidlertid - i 1879, oppnevnt for Tromsø inn- og utløp: Hans Monsen Sør-Laukslett i Tromsøysund, og Joe Clavesen, Mjelde. Den første født i 1725, den andre i 1727. Død i 1811.

Deres tjeneste har vel egentlig vært å lose skutene gjennom Rystrømmen og inn til byen. Dessuten var det i denne tid to andre menn som gjorde lostjeneste og som bodde i Tromsø, så deres oppgave nærmest må ansees å ha vært å føre fartøyer fra byen og ut i fritt Malangsfarvann. Disse to menn var Morten Larsen fra Spilderbukta, og Torlef Larsen fra Bakkejord. Og videre Jens Henriksen, Håja, født 1806, «satte til» i 1846.

De losene som skulle gjøre tjeneste fra skjærgården og inn til Tromsø, den 60 km lange distanse, fikk dobbelt av strabaser mot de som hadde bare Rystrømmen med sitt 8-9 knops tidevann. Malangsfjorden har alltid ved sommertid vist seg vrang for seilskuter takket være strømmrya fra Målselva. Ferskvannet ovenpå saltvannet gjør alltid ei skute vrang til å lystre ror. Det ble derfor ofte til det at losene måtte manøvrere i flere døgn for å komme seg inn til Tromsø. I nordavinden om ettermiddagen kunne de komme innfor Øyan, men når brisen datt av ved kveld og nattvinden tok til å blåse ut, auka strømmrenna og skuta ble sopt til havs igjen. At fjorden er 300 famner djup og praktisk talt uten høvelig ankersett, gjorde ikke saken bedre.

Av materiale ved Tromsø overloskontor fremgår det at den første lostjeneste der ute fant sted ved menn som var blitt godkjent og av hvilke ihvertfall noen fikk pensjon. En mener å ha rede på samtlige disse kjentmenn hvilke var følgende:

1. Ole Andersen, Hekkingen, født 1753, død 1830.
2. Lars Olsen, Edøy, født 1755, død 1830.
3. Mathias Olsen, Hekkingen(Giska), født 1780, død 1867.
4. Nils Mathisen, Hekkingen, født 1817, død 1906.
5. Lars Mathisen, Hekkingen, født 1818, død 1900.
6. Hans Gregussen, Edøy, født 1803, død 1874.

7. Mikkel Hansen, Sommarøy, født 1808, død 1880.
8. Bertheus Aleksandersen, Øyfjord, født 1819, død 1898.
9. Aleksander Bertheussen, Øyfjord, født 1848, død 1920.

Det sies i sagaen at denne Hans Gregussen var tilbøyelig til å ta det ganske lett med lostjenesten. La oss høre hans eget vitnemål: «Æg orke ikkje å saume opp på øya, heller laske innpå Kjerkhåjen førr å glåme etter fartyan uti havsauga.» Og var der ei skute å se, så lot han den manøvrere til en av de andre ble den var.

Ganske annerledes tok hans tjenestebrødre det, og de stod da også på rett god fot med Tromsøskutene. Men en gang holdt det på å gå galt for en av dem. Det var en novemberdag, visst i 1850, at en seiler stod i synsvidde nord i havet, og Mikkel los holdt trolig øye med den. Jaja, nå kunne langkikkerten vise ham uten tvil at ho hadde flagg på frammertoppen, og han gikk straks i den tjærralause båtskarven. Vi lar han sjøl fortelle: «Då vi hadde gådd å slaga ei stunn, kom kaffteinen opp og sporte mæg om korvitt alle de ainner Tromsskuten va kommen inn. Jau, svarte eg, dem e vest kommen alle så vitt vi har hørt, så nær den der biske Albriksen. Han sa ikkje nokke, berre grynta og va nokså jemein heile veien, og då eg skulle gå i båten fekk eg både skjepskjeks å ainna småmat, men då eg rekte handa fram og skulle seie farvel, gjorde han et iltert spørsmål å sporte: Ke har du no å klage på den biske Albriksen, din tremann, og med det same hadde han så nær drevve meg under øyre. Eg sleppte meg straks ne i båten førr eg skjønte ke mann eg hadde førr meg. Det va han sjølve Albriksen kan du skjøne.»

De i sin tid virkelig ansatte loser var ifølge listene hos overlosen følgende menn:

1. Jørgen M. Jørgensen, Hillesøy, født 1826, død 6. februar 1902.
2. Nils Ingvard Bertheussen, Øyfjord, født 1832, død 24. juni 1912.
3. Mikal Mikkelsen, Sommarøy, født 1839, død 2. mars 1915.
4. Jens J. Mikkelsen, Sommarøy, født 1846, død 18. juni 1906.
5. Hans A. Nikolaisen, Hillesøy, født 1849, død 11. februar 1898.
6. Morten Indal Evensen, Selvåg, født 1845, død 26. desember 1920.
7. Elberg Hansen, Hekkingen, født 1853, død 30. juni 1941.

I forbindelse med de ovenfor nevnte 9 kjentmenn kan nevnes at i 1891 sees havnefogd Davidsen å betale pensjon for første kvartal til Lars Mathisen med 45 kroner, og til Nils Mathisen med 30 kroner. Det var jo ikke større beløp, men bra i den tiden da ett kilo kaffe eller ett mål ved kostet 1 krone.

Hekkingen losdistrikt gjaldt: Inn til og ut fra de indre seilled gjennom Malangen, Kvalsund og Skagesundene samt i leia sørover til Lødingen og nordover til Tromsø og Hammerfest.

Losene lå på utkikk hver på sitt sted, og førte i en lang årrekke en

skarp konkurranse inntil de dannet fellesskap så vel i vakthold som i funksjon og utbytte. Følgende interessante tildragelse gir et glimt av forholdet i nevnte sjøveide tid.

En høstkveld i året 1880

Været er fint med litt måne og et lett kast av vestavind etter to dagers havvær. Da kommer det ved sengetid en flokk robuste karer inn av døra hos Svend Olsen på Edøya. De beroliget straks de litt forfjamsede husfolk med at de var forliste sjøfolk som for 2 dager siden seilte ut fra Tromsø med en kofffskute «Frederich», lastet med tran. I uværet var de kommet opp imellom brott og brenning utfor Edøya, og blitt nødt til i hu og hast å gå i båtene. De antok at skuta nå var gått under, og i den ting var Svend fullt enig. Det forliste mannskap fikk mat og godt stell med senger, tepper og svære dundyner slik som det i den tid fantes hos alle øyboerne. Det var tepper med 12-14 mark ekte erfugldun som var stappet løs i det i det indre varet. Tyskerne sov søtt.

Mens dette gikk for seg på Edøya, satt borte på Hillesøya en ung kvinne med symaskinen sin etter at de andre var gått i seng. Da legger hun plutselig ansiktet mot glassruta og kikker ut - og pusten stanser. Er det ikke skinnbarlig en skute som for noen seil siger sakte forbi skjærene og opp til Sommarøya? I et sprang er hun i gangen og griper loskikkerten fra knaggen over døra, men den var overflødig. Jørgen los, hennes stefar, våkner brått ved at noen roper veldig på han. Om noen øyeblikk er begge losene ved skuteseida og praier: «Skib ohoy», men anamer ikke svar. De langer ut med en ny slave, men alt er dødsens stille og ikke liv å se. Her er ingen tid å spille.

De entrer, og den ene hugger neven i rattet mens den andre hiver seg nedenunder og finner brennende lamper og alt på plass. Det er nifst, men skutevant som karene er, gjør de hva som gjøre bør; de lårer et par seil. Så må ankeret ut, for skuta er nesten oppe ved Mikalskjæret.

Å få seilene beslått ser ikke de to sjun med eller å få pumpene behørig peilet på denne dødsseileren.

Oppe på Sommarøya lå losene i sengene sine, og mannfolk var det jo nok av ellers og - bare noen skutelengder unna, men Jørgen rør heller de tre-fire km til Storslett etter han Jens Nilsa som har vært på Ishavet og mangt annet. Det er spake vindkast, men med flere seil satt, sviver skuta så nær opp til land at den tar botn og begynner å krenge over. Hans Nikolaisen synes ikke det ser bra ut. Han ser seg om og finner fatt på en tåkelur og beljer av full kraft. Ljøen høres vidt og bredt, og ennå i halvsøvne foresvever det en og annen noe om basunblåst i mørke natta, og de springer opp og ser ut. Men det er ingen fare. Losene ser tvertimot ei skute oppi støa så å si, og de knepper ikke flere knapper enn høyst nødvendig. De finner sin

kollega på ei skute som er i ferd med å synke. Men den fete lasten holder den så mye oppe at det kan arbeides ombord. Så kommer «han Jørn» og «han Jens», og alle gjør hva som behøves. Neste dag kommer mannskapet fra Edøya for å få skyss til byen for å rapportere forliset, og de blir både «Skjetten og skjemt» og vil knapt tro sine egne øyne. Skuta hadde seilt inn der hvor verken los eller noen annen ville vært gal å forsøke gjennomgang.

Tranen ble ført i land, og tønnene lagt i rad og rekke på stranda nedfor Mikal los, og ble senere ført inn til byen. De fire losene delte fortjenesten, og den heldige syerske Anne Pedersdatter, Hillesøy, fikk en pen lommeskilling hun også. Hun fikk 1300 kroner ble det sagt, og hun var dem hjertelig unnt av alle øyboerne. Skuta ble solgt i Tromsø.

Så skal her bli gitt noen fortellinger fra losenes tevlingstid, gjengitt etter deres direkte meddelelser. Deres eget målbruk er fulgt noenlunde.

Jens Mikkelsen forteller: «Engång då eg og han Mikal låg vakt på Edøya, men det var sjelden, kom han Morten Indal dit. Der va ingen ting å se uti havet og blikkstillva va det så langt syna rakk. Men så utpå kvelden fikk eg se ei skuta og lurte meg straks bort til teltet og spennte urlite grann borti foten hannes Mikal. Men dem våkna de ainner og, og sporte om eg såg nokke. Du kan skjønne at eg lot som ingenting. Då blei vi med ett vår at han Jørn rodde ut, men han rodde på begge von og hadde ikkje sett skuta. Det var et dampskip. Eg sette kikkerten førr auge, og med det same sette han Jørn akkorat opp losflagd, førr dem fekk just se røyken. Vi sprang ned av øya og i båten og tok åran fatt, men han Jørn såg ikkje oss. Han hadde oss midt i sola til vi var nær 2 mil til havs. Men då blei det alvor. Vi tok til å teindrage, og sto kar å kar så ingen hadde nokke førremon. Men så kom han med et kast av vestavind, og vi heiv opp mastra og fekk segel på han, men rodde alt det vi vant under seglet. Vi såg enno berre røyken, og langt om lenge var vi et par båtslengder framom dem, og den førremonnen hadde vi til vi var med skipssida. Det var då på det siste at eg kom meg over rekka. Då eg var kommen opp på brua ba eg om en kopp vatn, men blei nekta tvert. Ei stund etter kom kapteinen med ei mugga med gloheit kaffi, og då eg hadde drukke den ba eg igjen om vatn, men han sa tvert nei. Det va visst gådd en time førr han kom igjen, men då blei eg bedd ned å få mat og det er sant, der var nokk av alle sortan.

En annen gång same sommaren låg vi uti havet førr krabbe, og det var en heil kuling av vestavind og dessigt ver. Men best som det var, fekk vi se at han Jørn kom siglanes ut med seglet i toppen og full kjøring. Vi førresto straks at dem hadde sett nokke når dem sigla så uvørent. Jau du, så fekk vi se en liten røyktott vest i havet, og vi sprang på krabbelina. Men der va så juft at førr vi fekk opp dreggen,

va dem kommen nokke førrbi oss, og vi sa kverainner at det va fåfengt å prøve en dyst, men sette likevel fullt segel på han og då sette han opp losflagdet og vi likeså. Dem va bra framførre oss og det såg håplaust ut, men eg kom til å tenke med meg sjøl at sett at han legg til og borde skuta på luv sia, kem så veit. Ja, han så gjorde og kom attpå låringa på den store kassen, og førr han fekk fatt i tampen hadde vi tak i en på le sia og båten va våres. Men det skal eg og seie, at det va meir så en gång at han Jørn va den som vant og vi tafte, førr dem va ikkje ulikar karran, dem som vi.»

Elberg Hansen forteller: «Grensa førr losplikten på Malangen gjaldt fra Skulbarskjæret og innover. Det blir omkring 10 km ut fra Malangskjeften. Men dersom en Hekkinglos tok ei skute utafør denne linja, så hadde han rett til tillegg i lospengen. Førr då å unngå tillegget hendte det at kapteinen sigla førrbi losbåten og så langt inn som han fant førr godt. Men det skal æg og seie at fikk han grei beskjed fra båten, så bakka han opp; førr dem måtte ut med tillegget så allikevel.

Då æg begynte som los i 1877 var pensionsinnskottet 14 prosent av lospengen. Førr den tia hadde det vore 24 prosent, men i de siste åran var det berre 7 prosent. Førr ei almindelig skuta kunne det bli omkring 70 kroner inn til Tromsø. Det var som reservelos æg i 1877 blei ansatt, men året deretter fløtta æg ifra Buvika og hit til Hekkinga og blei då ansatt som fast los, og var då 25 år gammel.

I den tiden då Malangen hadde nokke å bety førr skipsfarten, tok vi mangel hard tårn. Og det kunne saktens ha vore mangt å snakke om, men det er no lite man har lagt på minne både av det eine og det andre. Vi losan låg no i den første tia i nokså sterk konkurranse med kverandre. Min kamerat, det var han Morten Indal, og som trie mann hadde vi en heller annen av nabofolket. Vi hadde en torvgamme oppå høgste øya og der holdt vi til, heile sommaren. Og såfremt vi ikkje var på fart, låg vi der oppe med kikkerten for auge både dag og natt. Han Morten, han låg til sine tider på Edøya, førr det var ikkje berre fartyan vi kikka ette havet rundt. Vi måtte jo på same tia passe på ka de andre losan foretok seg; dem kunne snart ha sett nokke så vi ikkje hadde sett, då både Edøya og Hellesøya er mykkje høger så denne her øya. Men det va ikkje nytt at når vi hadde sprengt til havs omkapp med en av de andre, så hadde skuta allereia fått los førr Andenes. Men det kunne og treffe at vi hadde rodd ette et farty så skulle til Finnmarka eller Arkangel, og som berre hadde gådd baut oppunder kysten.

Engang då vi sette til havs førr trie gången på ett døgn, fekk vi en brigg. Han hørte heime i Stavanger, og då han ikkje hadde flagd oppe, var vi sigla ut på begge von, ser du. Han var tenkt å sigle uten

los like opp i Malangskjæften. Fordelen var at han då kunne akkodere om lospengen. Då æg hørte at karen hadde den planen, ropte æg til han: «Ja vel, som du vil; men det skal du anse på, at losavgifta den skal du komme til å få betale likevel, og med fullt beløp regna her i frå kor vi no e.» Då han fekk den stongen, skjønnte han at vi hadde greia på våres rett, og då bakka han opp med en gång og tok båten ombord - han va en heil kuling til sødaust. Æg gikk straks til køys for å få en blund, og han Morten tok kommandoen til vi kom oppunder Hekkingen. Då tok æg tørn med roret og de to andre gikk frå borde. Så, straks dem kom opp på øya, blei dem var en bark vest i blåhavet og rennte ned og i båten og det bar til havs i fresk vind. Men no hadde han Jørn og han Hans sett same skuta dem og, og var sigla ut og lagt sæg på Kvitholmen førr å være nærmast om nokken andre og hadde sett den der siglaren. Men han Morten ante uråd, og tok en omvei så dem på holmen ikkje blei han var førr det var for seint førr dem. Då æg var kommen et stykkje inn på Malangen, oppdaga vi at skuta var sprongen læk, og då bar det til å pompe av all makt, men vattne steig likevel. Mannskapet måtte jo førr kver baut førrlate pumpinga førr å skvære og brase. Då vi nådde Rya såg det ut til at vi skulle søkke, førr alle mann hadde jo då nok med manøvreringa i det trånge straumhollet. Der låg nokken småbåta etter seien nordførre Skavberget og vi sette anker og fikk seks mann ombord til å avløyse mannskapet som var utarbeid. De seks karan pompa då på liv og død til om morran. og då hadde vatnet minka ganske bra. Mannskapet så då hadde fått kvil, heiv ankret. Før en fresk gråe bar det avsta, og fiskeran fekk betaling og førilot oss. Men før vi kom oss over Balsfjorden, datt vinden av så kapteinen praia en småbåt og tok skyss opp til byen. Men no kom fallstraumen, og den tok oss sørover fjorden igjen så vi måtte lett jernet gå nermed Tisnes. Pumping var det uten opphold. Det var no trie døgnet æg ikkje hadde smakt søvn, men en blund var der ikkje snakk om. Et par times tid seinar kom kapteinen med en slepebåt, og dem tok straks til å peile pompen, og da fant dem at ho hadde så mykkje vatn at ho kunne søkke ka tid som helst. Så kom vi då opp til byen og æg gjorde mæg ferdig hos losoldermannen i største hast, og fant fatt i folk som skulle til Kvaløylandet førr å komme heim igjen og opp til gammen.»

Jørgen Jørgensen forteller: «Det var en haust då det hadde vorre havver i lang tid at fleire Tromsøskuter sa farvel med byen førr å sigle på utlandet med fesk og tran. Då dem så fekk Malangen åpen, såg dem at veret var så hårdt at det var best å tørne opp på Sandvikgrunnen som skikk va når det va kontralig ver. Då no fleire daga va gådd, tok den eine skuta til å lette anker og gjere seg segelferdig. De andre tenkte at han ville sigle inn til byen igjen, men dem stussa på ke det skulle bety at fleire av øverseglan va beslådd. Men han for ikkje til byen, men tok til å krysse til havs, og de andre

venta at han nok snart ville komme inn igjen. Kor lenge de ainner skuten låg på Sandvikgrunnen har æg glømt no, men der førteltes at den dagen dem letta og sigla ut, då sigla han kaptein With med «Polarstjerna» inn til Bremen. Ja, han va en uførrfær sjymann og ei god skuta hadde han og. Det skal være sikkert.

En av de finaste skutene, sier Jørgen los, va koffen «Thetis». Den hadde ualmindelig fin rigging, og en go siglar va det og. Dessuten va han lett å manøvrere. Kapteinen va den velkjente Baggus som va hollender, og en sjymann av første sorten.

Æg skal med det same nemne at en av de dårligaste skuten, æg kan gjerne seie, den verste av alle til å sigle, det va briggen «Julia». Den va engelsk og va etter et havari utførre kysten blidd kjøpt til byen, antagelig i femtiåran. Han Albrigtsen førte ei tid den der brya, men ho va no den same kem så no va førar - kor barsk han no va. En av losan skulle engång inn Malangen med ho i landvindskuling, og der førtes så mykkje segel som det kunne gå an. Men ho låg berre å aksla sæg i sjen. Han Albrigtsen dansa på dekket, og bantes på at dersom han hadde hadd sju mastre på Fuggeløya, så skulle han ha vorre i Tromsø til kveldstid så sant som han heitte Albrigtsen. Han va dryg både i ord og handling, men ellers så gemein som det og dertil, når alt va som han ville ha det.»

En annen stubbe av Jens Mikkelsen: «En gång då vi kappas med dem på Hekkinga, blei det gjort dem et stygt puss. Det var i blikkstill og solskinn at vi tok til å ro ette ei skuta, vi tre. Eg og han Mikal, og vi hadde han Ingvar med. Han var høvedsmann på den rotørningen. Vi rodde og reiv av oss plagg ette plagg til vi var spillernaken oventil, og ellers var visst alt som knappa var, heilt åpen. Vi var så sår førr brøstet at vi kjente blodsmaken, men det såg ut til at vi skulle tape likevel. Ikkje hadde vi tid til å snakke og rådføre oss, og ikkje vant vi heller. Så datt det av meg at vi gjorde vel best i å overgi oss men ingen sa et ord. Men best som det var, så slengte han Ingvar begge åran inn, og heiv seg atti båtskotten og tok til å hive og vefte med arman akkorat som han skulle sette lina. Vi to rodde stødig, førr vi forstod straks hensikta. Vi visste jo at der var ikkje finnblood i han førr ingenting. Meine du ikkje at det gikk som han hadde beregna. Hekkinglosan tenkte straks at vi var en båt som låg med brosmelina, og dem lånte på taket. Men vi tøyde godt på, og han atti skotten dreiv på å hive og føre bruk til vi hadde go førremon. Då vi alle tre satt i åran igjen, då såg de ainner kor det stod til og ga seg over. Det var en stor engelsk dampar.»

Elberg Hansen forteller litt mer: «Engång kom tre segelskuter på en gång inn til Rystraumen. Den eine skuta var en dansk bark som hette «Jonas Risting», og han Morten hadde den. Men den som æg var på, var en svensk brigg - æg trur så nær at han hadde namnet «Idag». Den trie skuta hadde los frå Andenes, det var en svensk brigg det

øg. Vi hadde et kast synnavind like til Rya, men då blei det blikkstill-
la, og straumen bar godt nordover. At det ville gå lett å komme
igjønna visste vi nok, men et anna spørsmål var ka måte det ville skje
på. Straumen hadde godt tak i de der tunglasta skuten, og dem for
like snart med ræva førre som med frammerenden. Kapteinen som
æg var med, holdte rabalder og kommanderte dekket rundt og heile
hålløyen hannes var mest berre bannskap så det gnistra. Dansken
var ei stor skuta, og kjørte snart førri oss andre. Men best som det
var, kom den der andre svensken kjørnes rett imot oss i mettskips
retning, og då ville han sette baugsprytet inn i takkelasjen og vi ville
være ramponert begge to. Kapteinen blei med en gång vanvettig og
skreik og kommanderte. Men det var berre et hyl som visst ingen
førsto et ord av. Med ett sette han i et skrik: «Herran Jess..!» Æg
veit ikkje korleis det gikk til, men der kom et lite vindkast ifra
nordsia, så begge fartyan fikk en slags bevegelse så dem sveiv førri
kverainner, men det var visst ikkje ei hands breidde imella rånokkan.
Straumen sette oss heilt opp til Nordberg, og der sette alle tre skuten
anker. Men sjølven var i fullstendig krigshumør og befalte at halvpar-
ten av mannskapet skulle gå vakt. Æg sa at slekt var alldeles
unødvendig, og dem fekk da alle gå til køys på to mann nær.

Fram på kvelden blei det mørkeskodda så de tre fartyan ikkje kunne
se den eine eller den andre, og det var like tett om mårran da vi tørna
ut. No kom kapteinen fykanes imot meg og skreik: «No ha de andra
redan seglat upp til staden, och vi ligger her kvar.»

Han var vesst i tanke om å smøre til meg etter fakterne å dømme,
og æg svarte ikkje mjukar i målet: «Ke f...har dem sigla med, ser
ikkje kapteinen at det er skodda og blikkstillla.» Han kom ikkje med
nokke ord imot. Så hadde vi frukost, og han gjekk til køys.
Skodda letta om ei stund, og han kom og falt sør en heil vind så vi
heiv lett, og tok til å krysse oppimot byen. Då vi så kom oppunder
sørenden av Tromsøya, kom sjølven opp akkorat med det same vi
gjekk baut mot innlandet, sjølsagt med bagbord hals. Han Morten
kom no rett imot oss med briggen, og æg syntes det var likar å gå
baut igjen enn å styre nedom, og kommanderte: «Klar baut». Men
kapteinen nekta, og det var på et henganes hår at vi kom oss til le.
Æg trur vi var berre to-tre tomma ifrå klyverbommen hannes Mor-
ten. Kapteinen vrei nævan og leste bannskap og slo med knytteneven
i veggen. Vi hadde jo gjort en dårlig manøver, og mannskapet på den
hi skuta vifta med huven sine og holdt løyer med oss, og det tok visst
han overherren til seg og blei enno meir olm. Etter etpar kryss var
vi kommen framtil Juldagan, de der skjæran oppmed øya, og æg ga
ordre til å berge røyln. Då hørte æg godt at gubben morra, men han
sa ikkje nokke. Men då æg oppmed Kaldsletta tvert av byen befalte
å lære bramseilan, skreik han: «Hva f...skal det vara godt før.» Æg
befalte å ta seglan øyeblikkelig, men då sleppte han rattet og greip
en tauende for å gi losen tamp. Men ikkje var æg lenger å tøy! Æg
greip om skaftet på slirkniven, og bar neven i veret til slag og sa med
det same nokken ord. Han sleppte tampen og greip rattet igjen, som

best var. Hadde det gådd galt i det trånge farvannet med fleire skute under segel, ville det blidd ulemper ikkje minst førr losen, såpass visste man vel.

Namnet på den der kapteinen gir æg meg ikkje om å nevne, men han var godt kjent både av losan og inne i byen. Vi har no våres feil alle sammen.»

En røverhistorie

Etter Othelie Ludviksen, Hillesøy.

«For Malangslosene var det ikke alltid det verste å få skutene inn til byen. For når den ting velt og vakkert i orden, måtte dem ha båtskyss over til Tisnes eller Rystrømmen og så gå utover Leistranda til Brensholmen eller Øysten, og så få skyss videre til Hekkinga eller øyan etter som dem hørte hjemme. Dag og natt gikk for ett, og når dem på veien blei altfor avdanka, kasta dem seg ned fremmed en stein eller hengte seg over en båt et eller annet sted i fjæra og der det kunne høve seg.

Du skal få høre en pussig tildragelse med far min på en sådan vandring. Han gikk inn på høylemmen hos han Martin Johnsa på Kvalnes, og la seg i et fange høy for å få en liten blund. Det var straks etter oppståtid, og ho Ane-Magret og to av smågluntan tok til å gå til sommarfjøsén. Så sprang gluntan en sving opp på lemmen, og blei så vår at det lå en mann i høyet. Han så fryktelig ut, fortalte dem for mora. Dem var sikker på at det var en fark eller røvar. Ho sendte da gluntan ut til naboen etter hjelp. Dem fikk fatt i han Johan og han Morten Heggelund, og det bar nordover med dem, og alle var forberedt på det verste. Dem tenkte med seg sjøl at dem hadde no slirkniven i bakhand. Før dem var kommet nordover tilgårds, fikk dem se at fyren kom imot dem og at han hadde en bylt med seg som rimelig kunne være av en som fór på røveri. Fyren kom frekt beint imot dem så dem skjønte at han nok var en dreven kar. Dem gjorde seg beredt til å ta han, for han var ikkje stor av vekst. Da det var bare et par skritt imellom liv eller død. Da hilste røvaren gomårra, og de to blei stående som to avskorne tynntappa, som ordspråket sier. Det var han Jørn i Hillesøya, losen. De to redningsmennene var tenkt å fortie sammenhengen, men måtte ha lite grann moro attpå syntes dem, og så blei det stor skøy og durabel mårakaffi hos karran.»

Etterskrift

For seilasen på Malangen var det foruten løstjenesten, og visstnok før denne kom i stand, etablert en tollvakt som fungerte under navn av kryssbetjenter. Å få nærmere rede på disse ting, gjennom Tromsø tollkammer, har ikke lyktes. Man har dog rede på litt. I siste del av 1850-årene var Edv. Elstad fra Ringeby kryssbetjent. Ved 1866 var J. Grøn kryssbetjent. Omkring 1869 synes Henrik

Rath, Sandnes i Hillesøy å ha fungert. I 70-årene sees stillingen å være betjent av en D. Meyer, og i 1880-årene av hr Ursin, visstnok fra Tromsø.

Hva trafikken angår så var denne visstnok større enn hva en i alminnelighet forestiller seg. I «Tromsø Tidende» for 28. mai 1856 sies det: «Til dato er elleve fartøyer indpassert(Malangen), derav åtte fra utenrikske og tre fra indenrikske steder.» Og den 14. september nestetter sies: «Førtito fartøyer er til dato passert Malangen bestemt til Tromsø.»

Våre sjøfarende

De aller fleste av den mannlige befolkning innen Hillesøy herred, har drevet fiskebåten all sin dag. Den ble kort eller lang. I gammelt hillesøymål heter det: «Han har hånge sin tid mella to båtkjeipa.» Det er ikke lenge siden at dette forandret seg så smått den veien at en og annen lærte seg noe nytt og havets herredømme og himmelens aspekter, om stamn og styre og «kjøllengda som rår». De for ut på blåmyra med de store «ransiker» i stedet for åttring og seksring, og de fylte sin plass i likhet med sine brødre i heimstøa.

Dessverre har det ikke lyktes å få fatt på så meget som en gjerne ville om dem hjemme og om dem der ute, men den ting vil saktens finne og få sin unnskyldning.

Den eldste kjente fisker og farende mann her ute ved havkanten var ærverdige Ottar; ja, for han satt nok en og annen gangen nord i Vasstranddjupta etter storseien eller i auarsklakken utmed Leiskjerrene. Men så visste han også utveier med å jage storfisken i land rett som heile vøa. Og så fór han Austerhavs og Vesterhavs, og utrettet store ting. Takk skal han ha for at han har latt oss få høre om atskillig av disse ting.

Men før Ottars tid og etter, har det auggla av drivende karer her ute.

Hans Karolius Olsen, Balsfjordbotn, var sønn av Ole Kjeldsberg og hustru Hanna Dorthea. I 1890-årene og ut i det nye århundre var han los i Tromsø Amts Dampskibsselskap. Senere var han kystlos med bosted Lødingen, der han omkom under tjeneste på havet.

Petter Larsen, Gavlen, sønn av Lars Fredriksen og hustru Johanne Wølnersdtr. Han fór i 1901, 20 år gammel, først på Sør-Norge og senere på langfart med en fullrigger til Kapstaden - Australia - Honolulu - Portland - Oregon U.S.A., og videre. Sveiv så forbi en kjenning i Bergen der han var på vei til Island og noen tid deretter til Seattle der han tok til med føring av slepebåt.

Jørgen Andreassen, sønn av Andreas Pettersen, Indergård og hustru Olivia Jørgensdatter. Han tok styrmannseksamen da han var 26 år, og fór utenskjærs noen år, og deretter styrmann i T.F.D.S. i ca 20 år. Førte så oljebåten «Mil 1» noen år før han gikk i land.

Harald Jakobsen, sønn av Oluf Jakobsen, Astria, og hustru Hilda Hansdatter. Han tok styrmannseksamen i yngre år, og har reist ute til seneste tid (1949).

Søren Karlsen, sønn av Karl Sørensen, Galnslått, og hustru Otelie Salomonsdatter. Han tok maskinisteksamen i 1918, og har reist som maskinmester i Holter Sørensens rederi, Oslo, i 13 år på en og samme båt. Han ble i 1949 garantimaskinist på en av deres nye båter, og hadde siden tilsyn med maskinmonteringen i tre av rederiets nye båter i Malmø.

Torger Torgersen, sønn av Kristian Torgersen, Stønnesbotn, og hustru Konstanse Magnusdatter. Har vært styrmann i Bergenske D/S.

Petter Simonsen, sønn av Simon Pettersen, Indergård, og hustru Tølline Konradsdatter. Han var styrmann i T.F.D.S. en tid, og tok så maskinisteksamen i 1921 og var i mange år ute som maskinmann, og senere som sådan i T.F.D.S.

Anton Severin Jakobsen, sønn av Johan Jakobsen, Stønnesbotn, og hustru Hansine Sørensdatter. Gikk maskinistskole i 1922, og var maskinmester ombord i båt tilhørende rederi i Sandefjord.

Ludvig Albert Jenberg Edvardsen, Løvdal, sønn av Edvard Einarssen, Bjørnøy, og hustru Lorentine Solem. Tok i 1917 kystskippereksamen, og i 1921 eksamen med skipsførerklasser. Før en tid ute i langfart og gikk så i land i Oslo hvor han har vært i Nik. Nilsens fiskeeksport. Gift med Marie Jensen, Myrnes.

Sivert Johan Jakobsen, Stønnesbotn, bror til Anton Severin Jakobsen. Tok maskinisteksamen i 1920, og reiste i likhet med broren som maskinmester ombord i en Sandefjordbåt.

Hans K. Hartvigsen, sønn av Hartvig Hansen, Øyfjordbotn, og hustru Nikoline Hansdatter. Han gikk maskinistskole i 1922, og ble utdannet ved mekanisk verksted, og fór ute som maskinmann i noen tid. Var så hjemme og giftet seg, hvorpå det gikk til Øst-Asia her og der. De har tre barn (1949), og har tatt opphold i Japan.

Sverre Andreas Hansen, sønn av Hedemann Hansen, Kattfjord, og hustru Iverine Nilsdatter. Han tjente verneplikten i marinen i 1939, og tok i 1941 kystskippereksamen og i 1942 styrmannseksamen. Reiste som sjømann på godsått mellom Trondheim og Kirkenes.

Signor Amandus Berg, sønn av Simon Berg, Greipstad, og hustru Amanda Pedersdatter. Han tok i 1935 kystskipperskole og i 1939 loseksamen for Tromsø - Lødingen, i 1950 for Tromsø - Kirkenes. Gift med Julie Lunde i 1943.

Ivald Abraham Berg, bror til foran nevnte Signor Berg. Tok i 1939 kystskippereksamen, i 1944 styrmannseksamen og i 1946 eksamen i skipsførerklassen. Ble gift med Ely Meier, Vangshamn, bosted Tromsø.

Håkon Marinius Brox, sønn av Rasmus Brox, Sandneshamn, og hustru Sofie Johansdtr. Han tok i 1941 kystskippereksamen og i 1943 styrmannseksamen. Førte båt under Islandsfiske, og ble i 1948 2. styrmann på M/S «Ornes», og fra 1950 skipsførerklasser og 1. styrmann på nevnte båt.

Ragnvald Emelius Brox, bror til før nevnte Håkon Brox. Han tok i 1944 styrmannseksamen og i 1944 skipsførerklasser, og er fra 1945 fører av tankbåt «Brålien», 14.000 tonner i rederiet Gille Johansen, Oslo. Var i 1950 1. styrmann på «Bråheim».

Torvald Bakke, pleiesønn til Sigurd Bakke, Kattfjord, og hustru Helga Jensdatter. Han tok i 1945 realskole på Sortland og deretter stuertskole i Tromsø for utfart.

Hermund Mo, sønn av Peder Berteussen Mo, Kattfjord, og hustru Kristine Hansdatter. Tok i 1943 eksamen fra stuertskolen i Sandefjord, og fór i kystfart inntil 1945 da han fór ut på England og Afrika.

Der var han en tid med og drev fiske etter snok, med stasjon i Whalnach Bay og Laudres Bay. Senere ved stuertskolen i Tromsø.

Karstein Hammond Strømmesen, sønn av Strømme Andersen, Buvik, og hustru Martine Andersen. Han tok i 1943 kystskipperskole og i 1947 eksamen ved styrmannsskolen. I 1950 gikk han kystskipperklasse, og gikk ut på langfart.

Alfred Ingvald Johansen, sønn av Amandus Johansen, Tussøy, og hustru Karoline Johansen. Han tok i 1944 eksamen kystskipper og senere styrmannseksamen og reiste på Syd-Amerika (1949).

Torstein Torgersen, sønn av Teodor Torgersen, Stønnesbotn, og hustru Oda Enoksdatter. Han tok i 1945 styrmannseksamen og fór utenskjærs en tid. Ble så styrmann i T.F.D.S.

Tor Åker, sønn av Marinius Åker, Botnhamn, og hustru Marie Martinsdatter. Tok i 1947 styrmannseksamen og i 1948 skipsførerklasser. I 1949 styrmann på «Sigurd Jarl» i Nordenfjeldske D/S.

Ernst Bergeton Sørensen, sønn av Søren Severinsen Vang, Storslett, og hustru Kristine Bertheusdatter. Han kom i 1894 med foreldrene fra U.S.A., men fór til Canada på skoghogst. Var så ute en tid bl.a. som tolk i engelsk og fransk med studentene fra Oxford & Cambridge

til Spitsbergen, samt med en fransk greve på Tromsøskuta «Minerva», og flere ekspedisjoner.

Var også med «Laura» den gang «Fritjof» ble sendt for å lete - og forliste.

Foruten disse er det en masse eldre og yngre høvedsmenn som har tatt kystskippereksamen(inntil 1950) for navigering av sine fiskefar-koster i heimefarvann som utefiske.

Jakt og fangst

Ottar, hersen fra havkanten, som «selv sjette» drepte halvhundre kval på to dager, setter vi øverst på dette kapitlet. Om den tingen vet en ikke stort mer, men det vårjakt eller fangst som monnet.

Innen Hillesøy grenser fins det ellers lite av jaktterreng. Men til tross for den ting, har mangel av skogens konger endt sine dager i en bjørnebås. Gaupe og jerv har og måtte gi slipp på sitt gode skinn. Og rypa har i uminnelige tider fått renneløkke om halsen eller blitt vast inn i et fintrådet garn som gjorde det av med rypemor og rypefar. Ville en Mikkell rev hoppe opp og snappe en godbit, ble han hengende etter kjækebeina i en lønkelig klemme der ingen kløkt hjalp. Det var billige og enkle greier dette mot den moderne dunderbørse med hagl og krutt innvortes og fengepanne, knøsk og eldstål utvortes.

I 1880-årene fikk man 20 øre pr kvit og fin fjellrype.

I bladet «Tromsø» april 1924, forteller Jens Solvang følgende: «Johan Salomonsen, Baltsfjord, brukte otersaks og var så godt kjent med dyrets natur og vaner at fant han spor, var det som å ha skinnen på fjøla. Man brukte otersakser og gevær og en gammeldags oters-tokk, og den var så god som ei melkeku. Denne «stokken» var så fint justert at den med sitt karsløft stein, tok selve røyskatten. En gang hang en stor oter i den etter nesetippen, så han hentet børsa for å være sikker for flukt. Rev skjøt han ofte fra loftsvinduet når den kom ned til «åta» som var lagt høvelig til. En gang fant han bare en fot i revejernet, men blod sporet ble fulgt til fjells. Det smalt på lang avstand i skumringen, så han fløy vel avgårde? Joda, der lå karen bak pallen.

Skinnet av den var så lurvet på buksiden at jegeren skar vekk noe, men sydde pent sammen. Det ble så smalt om livet at da han om sommeren solgte det til en pomorskipper i Hekkingen, snudde kjøperen det rundt og betraktet det og så sa han: «Lite spise». Salomons sønn var enig, og handelen gikk i lås.

Som gammel mann satt jegeren en dag nede ved naustet og ordnet med børsa si. Da med ett kastet han den til kinnet og fyrte. Han hadde hørt at det hømra, og da han så opp lå det to hømmerhe-

ster (islom) borte på fjorden også. Hodet var splintret, for «det var jo ikke annet å sikte på», sa han. Han visste at den slags fugl har så tett fjærdrakt og hårde bein at den ikke er lett å avlive. Johan Salomonsen var fra Kårvik i Lenvik, men var flyttet ut til Hillesøy der han giftet seg med Hanna Dorthea, enke etter Ole Kjeldsberg fra Røros.

Hans A. Brox, Tussøy, var en anerkjent kobbejeger som sendte sin munnladningskule i kroppen på utallige av de spekkfeite kroppene. Dessverre har man ikke tatt vare på noen av hans mange episoder. Bertheus Larsen, Storsletta, var også noe av en jeger og fangstmann i tillegg til fisker. Som «heimagov» fra Mjelde, hadde han en liten og gammel rifle og en stor haglbørse, munnladninger forstås. «Hagla» var et krigsvåpen, men en halv alen var saget vekk. Når Bertheus en sen vinterdag hyrte på seg den veldige hundskinnstrøya, behøvde ingen å spørre etter han. Mikkell rev fikk nærmere rede. Såes det kobbe på nes eller skjær, ble han straks varslet som påbudt. Det leie er, at straks måsen ser noen med lure lader bak berg og stein, gjør den alarm, og kobben er ikke dummere. Revjern lå det i et par sandfjærer, og mangelen «rød» kom til gårds på Bertheus sin rygg. Men en gang var det bare en rød fot i jernet, skinnet var tygd av og beinsplintene rykket løs. Hanna Paulina bad om at den slags ikke måtte bli vist henne.

Det var dog helst ottersaksene Bertheus drev med om sommeren, og da lå det slike sakser i Tortholla, Tussøyvika, Skarveneset, Kløftsteinen, Trollbåtan, Skageneset og Tussøyklubben. Dessuten som oftest saks i Trollvikran, Durmålselva og Laksfinnsteinan. En gang om uken ble saksene røktet. På en sildetur i Kattfjord ble en saks lagt ut ved Jillerneset, med den var urørt da de fór heim. Noen dager senere ble eldstegutten sendt nord å hente saksa før marken frøs. Han fant et stort dyr, slengte bora i båten og rodde. Om litt måtte han se nærmere på dette dyret. Det var to yngre ottere, og den ene var fast bare med en pigg gjennom ene øyelokket. Gutten glemte aldri den som hadde gitt seg over for å dø sammen med sin bror eller søster.

En gang i 1880-årene hadde Bertheus 20 otterskinn da han førte en farm tørrfisk til byen. Han fikk 5 kroner pr skinn. Engang hadde han 50 otterskinn i bubjelken da han fór til Lofoten, men halvparten var forsvunnet da han kom heim. Det var i 90-årene.

Thorvald Hansen, Sommarøy, er en av de nyere jegre. Mens han som ung var hjemme på Angstauren, fartet han tidlig på fjellene med geværet på Breitinden, Stappen og Vassind når nysneen kom og rypa ble kvit. Det var i 1930 at han giftet seg med Anna Jakobsen Sommarøy, og flyttet dit. Men i det fine rypeåret på Tussøya i 1946 var han, som flere, der. Han var gløgg og heldig, så på hans beste dag hadde han 48 fine fugler, og Hjalmar Brox hadde 38. Såga gikk foran lyden, og ligningsmannen lyttet beslutsomt.

Det er dog oteren Thorvald har hatt mest å gjøre med, og vi vil nevne litt av det han vet om dette amfibiet. Vanlig har dyret to til tre unger. Yngletiden kan variere fra juni til august. I litteraturen er sagt at dyret kan bli opp til 120 cm langt, men Thorvald har skutt oter som var 128, og en gang med 132 cm lang kropp, uflådd.

Dyret har sin faste hule for familien så lenge sjølven lever, og det er engifte. Blir husmora tatt, forlater mannen hjemmet og finner seg en annen make.

Når flere dyr er inne i hula si og så skal ut på fiske, kommer alltid mora først og går(eller glir på sneen) ned til havet og bier. Da er noen jegere ubesindig og skyter for å sikre seg et dyr, hvilket kan få uheldige følger for bestanden. Det er slik at en erfaren jeger kan vite om det er dyr inne eller ei. Og han vet også at om våren går oteren i sjøen etter mat i følge naturlover og likeså om sommeren, men etter en annen rytme. Forstå det den som kan.

En vårdag i 1947 rodde Thorvald og kameraten utom Hillesøy for å se til et oterhol, og det viste seg at tre eller fire dyr var gått opp. Etter «rytmen» skulle de ikke komme ut før om 5 timer, så de to fór heim imens, men var ved holet i betids. Han med båten lå i bakhold. Thorvald satt med geværet og klokka, og da 3 minutter manglet, dro han votten av og satte fingeren på avtrekkeren. Om litt gløtta mor ut, så seg om og gled nedover sneen til et svaberg ved sjøen der den stoppet. Så kom neste ut og fór etter, og stanset ved siden av. Det kriblet stygt i noen fingrer, men han holdt. Og ganske riktig, der fór den tredje nedover og stanset med snuten sin ved øyet av nummer to. Mon tro om? Da var det et lite rykk i mora til sprang, og det smalt. Det lå to døde, og den tredje slo med hodet et par ganger, så seg den ned. Den hadde fått tre revhagl inn og ut i pannen.

En sommerkveld satt Thorvald i Trollvikran og ventet på vilt. Da kom det en stor oterfar på land med en fisk. Den skulle bite, men så var det et smell og den lå der. Om en stund ble det et fælt kråkeleven oppi fjellet. Kanskje en Mikkell rev som lusket, og riktig nok, der kom den borte ved et berg og ble der. Jegeren tok om en stund viltet i båten og smårodde langs landet bort i mot Sørvika, og med begge øyner på stilker. Javisst, oppe på sanden leker en rød én med tre unger, men det er for langt hold ennå. Om litt tør han ikke padle lenger og fyrer. De små renner vekk, mens den voksne ligger der. Thorvald hopper på land og blir vår karene på ei tuva, men skuddet «gikk under». Patronlommen er i båten, men han finner en i bukse- ne, og straks et hode stikker frem blir det tatt på kornet. Det var ennu en tidlig solmorgen da fangstskreppa ble tømt for sitt innhold hjemme i naustet. En oter og fem rever på en natt er ikke dårlig.

Peder Johannessen, Kattfjord, satt som unggutten på fjøstaket med sin skagre munnladning. Det var noen røde som småhauket oppi

bakkene. De kom nedover og Peder trakk av. «Kjøss mæg», sa han. Låset var så linnt at det knapt hørtes klikk. Hanen spentes og Peder drog, men det sa bare «gikk». Tredje gang drog han forsvarlig og nå trillet låset ned på møkkerdongen. Mikkell rente, og gutten lovte gråtende at snart skulle han ta hevn med nytt våpen.

Noen år senere gikk Peder og broren Jens på Vasstinden etter ryper, og der i Vasstindholla hadde Peder sin beste rypedag med tett på 40 fugl. To ganger hadde han felt 7 ryper i ett skudd, og én gang 2 otere. Jens satt også en gang på samme fjøstaket og med bedre våpen. Det var «vilt» i nærheten som ofte i den tiden. Men Peder orket ikke å vente på resultatet. Han trødde inn, men skøyeren snudde seg i bislagdøra og beljet opp mot skogen: «Halloy rev, dokker må ikkje komme, han Jensebror sett på fjøstaket med børsa ladda.»

Da han lå og døde, hørte han plutselig et smell. Og like etter kom broren inn og slengte noe i gangkråa. Han måtte opp av senga og, jau, der lå en Mikkell med hol i hausen.

Så slutter vi som vi tok til, med noen ord om kvalfangst.

Sigurd P. Aasheim, Stønnesbotn, anskaffet i 1942 kvalkanon med utstyr til M/K «Skårlifjell», og drev så småkvalfangst i årene 1942-50 på Senja-, Andenes-, og Lofotfeltet. Likeså på kysten av Finnmark, Bjørnøya, Vest-Spitsbergen til Kings Bay samt Hopen og Novaja Semlja.

Ragnvald Reiersen, Øyfjord, drev også en tid med M/K «Nordsjø». kvalskyting utfor Senja og Vesterålen.

Siste bjørn på Senja

Lenge er det sagt at siste bjørn på Senja ble skutt av Gabriel Sørensen, Stønnesbotn. Saken er undersøkt på rette hold med sådant resultat:

1. Kristoffer Gabrielsen forteller:

«Min far Gabriel Sørensen var født i 1860, og døde i 1944. Da han var 16 år, gikk han en dag i september til fjells for å få has på hr bamse såfremt det var mulig. Et stykke opp på fjellet kom han til friske bjørnespor i sneen som nylig var lagt, og han fulgte sporet utover mot Huselva. Men best som det var, såes det ikke merke etter en klo i sneen. Gutten ble paff da det syntes som om bjørnen var blitt teken beint opp til himmels. Men da han gløtta etter, viste det seg at det tolv manns vettige beistet hadde snudd seg tvert om og gått tilbake i sine egne fotspor. Far fulgte veien vestover mot fjellskråninga, og der hadde karen trødd rett ut fra veien og gått nedover, og der fikk han auge på han nede ved gropene mellom Skarelvfjellet og Fjellsenden. Der stod han og åt av bæra på en skavbusk. Far gikk så nær som mulig og la børsa til kinnet. Men berre knallhetta tente, og bjørnen så oppover og tok til beins opp mot skytteren, men gjorde en sving, og han med børsa fulgte. Han flerra trøyelommen og fikk fatt på et nytt knall alt mens både bjørnen og hin karen småsprang. Så skulle bamsen svinge om en homp, og da smalt det. Men beistet blei bare såra, og begge småsprang alt mens far ladet på nytt og fyrte. Bjørnen datt, og far sprang og satte slirkniven i han.

Det viste seg at kula var gått inn i baken og fram mot bogbladet, og Kristoffer mente at detta var den første kula. Den var slått flat mot beinet eller kløyvd så de fant bare halvparten.»

2. Kristine Sørensdatter fortalte straks etter i et brev følgende:

«Det var tre bjørner som holdt til i fjellene der inne. Min bror Sebulon fikk den minste av dem i bjørnbåsen han hadde bygd under Fjellsenden, og det var den sorte. Av de andre to, var den ene rød og middels stor og den andre svært stor og mørkebrun, og det var den Gabriel skjøt da han var seksten og et halvt år gammel.» Om denne røde forteller hun: «Jeg og min søster Marit ble vist til marken for å lete etter grisen som var kommet bort, og vi trodde at den hadde

fulgt med kyrne i marken. Da vi kom inn til Kjosen, satte vi oss og tenkte oss om og var redd for bjørnen. Da fikk vi høre et skrekkelig skrik og så flere skrik, og vi løp hjem og fikk mål for oss at bjørnen hadde teke grisen for vi hørte at han skrek fryktelig. Men grisen hadde ligget oppe i Sandholla og sovet, og de hadde funnet den. Jeg var da ti år og Marit tolv og et halvt år. Mannfolkan satte straks avsted til bjørnbåsen, men kom snart tilbake. Da hadde dem store dotter av rødt hår med seg. Den røde hadde vært i båsen, men revet den ned og kommet seg løs, men visst med banesår.»

Om den store bjørnen, den svarte, forteller hun: «Det var sist i september og sneen var kommet og husdyrene hjemme. Da gikk Gabriel til fjells med børsa han hadde lånt av min onkel i Mefjord botn. I middagstiden kom han rennende hjem og fortalte at han hadde skutt den store bjørnen. Det første skuddet såret bare dyret, og han skyndte seg så med å ladde at han brøt laddeteinen av og fikk kula bare halvt nedi løpet. Så måtte han fyre. Bjørnen trillet, og han sprang og kjørte kniven i den. Mannfolka fikk hjelp å kjøre dyret ned til fjæra og i båt. Men den store hesten deres greide nesten ikke å trekke lasset da den skulle kjøres opp. Skinnen ble solgt i Tromsø til Holmboe eller Dreyer mot dårlig betaling, og et av lårene ble også solgt i byen. Det andre låret fikk Ole Gabrielsen, Mefjordbotn, samt 2 daler i leie for børsa, og resten var spist hjemme og av naboene.» Karl Eliassen fortalte brevskriversonen at dette bjørneskinnet ble kjøpt av I.C. Dreyer, Tromsø, for ti daler.

3. Søren Hansen, Vang, fortalte vinteren 1945 følgende bjørnehistorie:

«Det var omkring 1880 at han og brødrene om høsten var og hugde ved bak i Storlia. Da de gikk hjem, fikk de høre et overhending bjellerlingel av geiter i sprang i nærheten av Storvikskarhompen. Neste morgen lå en av geitene deres nesten dau og med sår i halsen oppe ved fjøset. De gikk for å lete etter de andre dyra, og da de kom til «Hompen», så de at det på Stormyra var spønnt opp og kastet myr og viakjerr til alle sider. På myra lå det en geit som det var revet et stort stykke skinn og kjøtt av den ene bogen, og borti en bakke stakk det fram to geithorn som de tok fatt i for å få skroten fram utav mollbakken. Men det var bare skolten og tomme skinnen, så fint flådd som en uvøren mann hadde gjort det. Den fjerde geita fant de ikke.

Folk var overhending arg, og var hos Ol-Paul på Bukkemoen og bad ham se å få drept udyret. Han gikk til fjells og fant beistet og skaut også, men traff ikke godt, så dyret for avgårde og ingen kunne vite om det sprakk.

Men om våren kom det et rykte om at bamsekallen var funnet dau i en fjellbratte omtrent en kilometer fra der skuddet gikk.»

Søren Vang besøkte sin gamle kjenning 49 år etter denne historien, eller i 1932 som det ble, og da fortalte gamle Ol-Paul følgende: «Det

gikk så til at folk kom og klaga og ba om hjelp, og så ladda eg børsa med to kule og gikk og leita. På slutet blei eg han vår i en skogdott. Han for å luska, og då eg fekk han bær, small det. Karen hivde seg rundt og sette til fjells, eg visste ikke.» Søren spurte da om han ikke fulgte etter dyret. «Nei, eg tore ikke det», svarte den hvithårede 90-åring troskyldig.

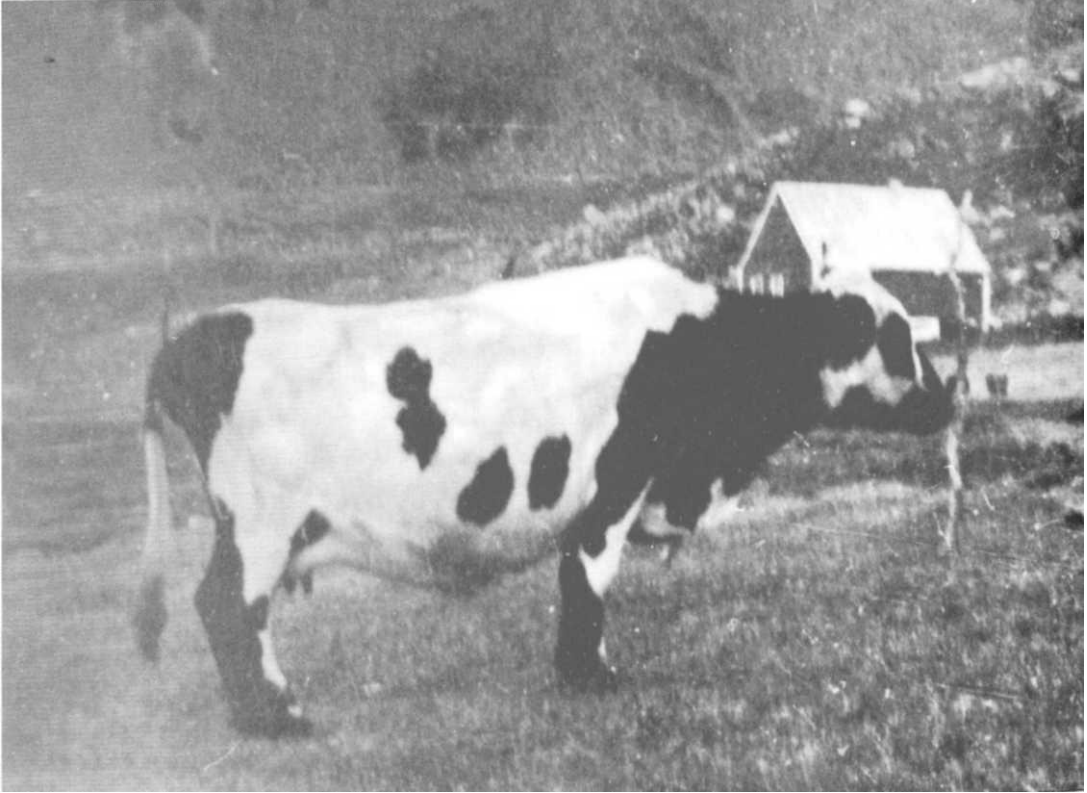
Den gamle jeger fortalte at det i hin tid var ordentlig bjørnehi oppi fjellet ikke langt fra gården, og det kunne treffe at de så opptil 6-7 beist på én og samme tid.

Gjennom presten i Lenviken fikk meddeleren av dette forbindelse med skytterens sønn, Anton Olsen, som velvillig ga meddelelser om farens diverse ståk og strev i sitt lange liv. Da dette imidlertid må ansees som Lenvik-«eiendom», skal bare noen data bli gitt her. «Ol-Paul» sitt navn var Ole Paul Pedersen Matti. Han var født den 6. desember 1842, og det var i 1882 han skjøt omhandlede bjørn. For det skinnnet fikk han 50 kroner. «Men», sier Anton Olsen, «dette var den nest siste bjørn som ble felt på Senja.» Ole P. Matti ble 92 år og 2 måneder gammel. Han døde 1. januar 1935.

Etter disse opplysninger er det klart at den bjørn Gabriel Sørensen la ned i 1877 ikke kunne være den siste. Og ikke heller den som «Ol-Paul» skjøt i 1882. Den «rødbrune» er vel den samme som den Kristine Sørensen forteller om, og som hun mener sjøldøydde etter å ha vært i bjørnbåsen til hennes bror Sebulon.

Jordbruk og husdyrhold

Av Karl Eliassen.

Rødkollet ku på beite i Rekvik.

Trass i at Hillesøy herred ligger ute ved selve storhavet og dette har vært dens aker og eng som har gitt livsoppholdet til busitterne gjennom tallrike slekter, så har dog jordbruket ikke spilt noen liten rolle.

Og om det enn for en vesentlig del har vært småbruk å regne, så har det hatt mer å si enn hva folk lenger sør, og lenger inn i landet har vært tilbøyelig til å mene. Men før det kunne bli selv et beskjedent «småbruk», ble det tatt mange tunge tak mellom berg og steinhauser. Når redskapene oftest var dårlige, blei arbeidsdagen desto lengre og tyngre. Avling og utbytte kunne ofte være trøstesløs lite, men kampen fortsatte uten at motet sviktet.

År 1665-66: Sognets hele matrikkelskyld utgjorde 24 våger 1 pund. Heri er ikke medregnet Øyfjorden og Ytre Leirstranden - fra Engenes til og med Torsnes, som først ble lagt til sognet seinere; Øyfjorden i 1809, og gårdene Engenes til Torsnes i 1853. Eiendomsretten sees fordelt slik: Staten har 65%, kirken og geistligheten har 13%, og adelen har 22%. Som det herav vil sees, var det ingen sjøleiere i Hillesøy på denne tid.

År 1723: Dette års matrikkel viser at det har funnet sted ei forskyvning hva eiendomsretten angår, slik at forholdet nå er Øyfjord og Leirstranden iberegnet: Matrikkelskyld 26 våger 2 pund 18 merker. Eiendomsretten er nå slik: Staten 23%. Proprietær Jacob de Petersen 64%. Baron von Ahnen 13%.

Husdyrholdet

Dette er ved denne tid fordelt på 51 oppsittere som tilsammen har: 17 hester, 143 storfe, 194 sauer og 133 geiter. Det er fortsatt ingen sjøleiere i sognet. Staten eier de fleste av gårdene av hvilke mesteparten lå sørom Malangsålen (altså på Senja-siden), og tidligere hadde tilhørt geistligheten, herav fra og med Gavlen til og med Baltestad. Baron von Ahnen eier nå Husa med Husøy, Trælvik, Fjordgård og Øyfjordvær, Røsholmen og Hekkingen. Gårdene fra Engenes til og med Madseng, er i baron Jacob de Peters besittelse. Skylden blir nå angitt i våg, pund og mark fiskeleie.

Vi tar med det samme et lite innslag vedkommende husdyrene så og så. På 1700- tallet nevner amtmann Chr. Heidemann i Nordland at «kjørne var så små at tre kjør ikke gav en tønne kjøtt». En kunne spørre om kyrne her ute i Hillesøy i Troms fylke var like småfallen? Til dette skal anføres et mål og merke for kuskrott i året 1941. Edvind Tøllefsen, Tromsøya, fortalte forfatteren at han i disse krigsårene hadde ei ku i foret fra en mann i byen, og dyret måtte slaktes. Nevnte Edvin beholdt halvparten av slaktet, og den fylte nesten ei tønne. Da den andre blinka betenksomt, gjentok Tøllefsen: «Jau, tønna var fylt adskillig over halsebandet, det øvste halseband skjønner du.»

År 1803: Vi finner at forordninga av 1801 om befaringskommisjoner omkring i distriktene for å fastsette «korntienden» nå også er nådd Hillesøy sogn. Vi finner videre at det nå overalt i Senja og Troms fogderi betales av hver voksen ku, 4 skilling, i tiende. I Gisund tinglag, som omfatter den del av Hillesøy som ligger på sørvest side av Malangen (Senjasida), betaltes kutienden i ost og smør, regnet etter 5-6 skilling pr voksen ku.

År 1866: Omkring århundreskiftet 18- og 1900, foregikk det som en

vet store omveltninger ute i Europa. Og eiendomsretten til jorden var av de ting som særlig hadde vært i støpeskjeen. Det skjedde også i Norge endringer i disse forhold. Vi finner da også at statens og adelens gods og eiendommer i ganske stor utstrekning er gått over til leilendingene. I Hillesøy er det nå blitt ikke så få sjøleiere. Eiendomsretten er som følger: Proprietærgods 62%, innenbygds sjøleiere 30%, Holmboe, Tromsø 7%, og Hillesøy kommune(Brensholmen) 1%.

Matrikkelskylden er nå 43 spesidaler, 2 ort og 20 skilling, fordelt som førnevnte procenter viser.

Selveierne finnes mest på Senjasiden, mens proprietær-eiendommene er på Kvaløysiden, unntatt 3-4 gårder.

Utviklinga for selveierne skrider fortsatt fram, og mot århundreskiftet tilhører nesten all jord og eiendom kommunens innvånere. Men enda i 1920 er restene av det gamle adelsgodset i Øyfjord (Øyfjordvær), i besittelse av utenbygds boende, konsul Anton Nåss, Tromsø.

Det synes ellers som om det var slapp interesse for kyndig jordbruksbistand. Det sees ihvertfall at da det i 1887 forelå spørsmål til herredsstyret om hvilke gårder amtsagronomen skal besøke, ble det overlatt til ordføreren inntil videre å motta andragender som måtte komme inn etter kunngjøring, og så oversende disse til amtsformannskapet. Det var jo litt omstendig.

I 1879 synes herredsstyret å ha noe bedre syn på jordbruk og husdyrhold, idet det i møte 3. juni nevnte år like til sier: «...et besøk av agronomen er ønskelig», men bidrag til amtsdyrlege er de ikke med på.

Med det økende folketall og med den utvidede eiendomsrett til jorden, var så gjennom årene husdyrholdet økt betraktelig. Det er nå også foretatt ganske store opplegging av nye arealer. Det fins således i 1891, 124 særskilt skyldsatte bruk i herredet og skyldmarken er 64,30. Gjennomsnittsprisen pr skyldmark i 1891 er kr 1.244.(Til sammenligning kan anføres at prisen i 1937 var kr 5.073 pr skyldmark). Etter statistikken skal det da finnes i herredet: Åkerland 0,1 km² - Eng 4,3 km² - Skog er oppgitt til 5 km².

Vedtekter for vernskog ble vedtatt av herredsstyret i 1909. Herredsstyret vurderte verdien av 1 mål jord til kr 15, og omkostningene til dyrking og opplegg til kr 50 pr mål. Det synes imidlertid som om oppfatningen i denne tid har vært at det ikke var mulig å finne mere dyrkbar jord innen herredet, og at alt som kunne utnyttes var tatt med. Hillesøy var ellers den eneste kommune i Amtet som nevnte år 1891, anga at det ikke fans mer dyrkbar jord. En kan ikke dølge for det inntrykk at til sine tider har vært så som så med interessen for jordbruk og kreaturhold.

Den 31. mars 1873, gjorde herredsstyret vedtak om at det «intet bevilges til dyreskue», og at «slikt skue er av liten interesse». Ellers har vel dødeligheten blant buskapen, og da særlig blant lam og kje

vært skremmende stor, og en skal ikke unndra bokas lesere en liten stubbe fra bladet «Tromsø Tidende» for 2. juli 1872 hvor det er å lese: «Fra Brensholmen. I vår døde kun 4 stykker storkvæg; 3 kjær og 1 kalv her i sognet... af Vattersot paa grund af formegen draat. Af de i vaar fødte lam og kid, døde de aller fleste. Det er daarligt med kornet. Af tvende almuesmænd har jeg hørt følgende formening om aaret. Peer: «Nej, ka mejne du Lars om aarvejen?» Lars: «Aa, Vaar Herre vej. Det ser taapent ud. Han e nokke kald, aa Veraatta, ho e liksaa ho har vorre.»

Å skaffe tilstrekkelig med stråfôr til dyrene har nok ofte vært vanskelig for kystboerne i Hillesøy, og følgene av all denne «drått»(tang og tare med litt fiskeavfall) har ikke vært å unngå.

For å holde seg til året 1891, skal her tas med de statistiske oppgavene over bestanden av husdyr i nevnte år: 65 hester, 756 storfe, 2.196 sauer, 404 geiter, 111 griser, 69 høns og 9 reinsdyr. Her skal føyes til at i følge meddelelse av folk fra Tussøy, hadde det vært ca 30 reinsdyr på øya, men de fleste av dem kom plutselig bort. Det kunne antas at de ved høve hadde tatt til å svømme over til Oterneset med Svinøya som mellomstasjon, og så strøket vekk.

En kan her notere at kveget i Hillesøy egentlig er stedeget, dels hornet, oftest kvitt og rødt.

Mot slutten av første verdenskrig, altså 26 år etter nyss nevnte oppgave, sees det å ha vært en nedgang i saue- og geiteholdet. Tallene er: 71 hester, 812 storfe, 1.815 sauer og 376 geiter.

Gjødelses situasjonen

Hva angår denne side av jordbruket så er en oppmerksom på at det var lite og ingen kunstgjødsel som var til gårdbrukernes rådighet. De fikk hjelpe seg som de kunne, f.eks. med litt fiskeavfall samt fra tare-valene. Ikke sjelden ble det hentet møkker fra andre steder. Man har personlig greie på den slags, og skal nevne litt om den ting.

Omkring 1880-årene førte Bertheus Larsen, Storslett, flere laster møkker fra Angstauren med en kobberomsbåt. Hans Mathias Olsen, Kattfjord, var på Tullenga etter møkker. På begge steder lå møkkerdungen som rausmur like ned til flodmålet. Det fortelles at Hans Hertel i Angstauren flytta fjøset sitt bort fra møkkerhaugen i stedet for å fjerne det overflødige «gullet». Han var ikke alene om slik manøvre. En så framifrå mann som Lorents på Husa, reiv også sitt fjøs og flytta det da elva ikke greide å vaske vekk nok av den overflødige masse. Slike forhold som her er nevnt synes nærmest uvetting, men en får erindre at det på de tre sist nevnte gårder ikke kunne være jord nok i forhold til avfallet. Mesteparten, eller en stor del av stråforet ble skrappt sammen borte i steinurene eller som fjellslåtte.

Jordbruksredskap

Det er opplyst at det i året 1895 var en eneste slåmaskin i Hillesøy herred. Men det må med sikkerhet kunne gåes ut fra at det samtidig fans nokså mange ploger og harver, til dels begge deler på gården, helst de større. 50 år seinere d.e. 1945, er det funnet å være i alt 24 slåmaskiner.

Melkemengden var i årene 1885-90 satt til 900 liter gjennomsnittlig pr ku i Hillesøy. Det kan være verd å legge merke til at samme mengde også var satt for Kvæfjord.

Prisen for melk i disse årene var 10,6 øre pr liter. Smøret betaltes med kr 1,25 pr kilogram.

Alt av produkter som kjøtt, smør, ost, melk, skinn og ull ble av våre forfedre i langt større grad enn i våre tider, brukt heime på gården. Det var sjølbergingstanken som i de tider var den rådende. Det var ikke så høvelig som nå å springe «på butikken» å kjøpe det en trengte. De surt erhvervede skillinger var det tatt langt bedre vare på enn hva tilfellet er nå.

Når vi i dag, med traktorer og annet maskinelt og mekanisert utstyrte redskap, pløyer, sår og høster våre jorder, la da en og annen gang i det minste, tankene gå tilbake til svunne tider og til det slit det kostet våre fedre med bare nevene å rydde landet vårt.

Med tiden kom dog jordbruket inn i andre former og vilkår, hvor det offentlige foranstaltet ordning med lån i forskjellige former mot garanti av kommunen.

Hva Hillesøy angår, kan det nevnes i fleng at i 1916 androg herredsstyret om å få garantere fra da stående 30-40.000 kroner opp til 80.000 til boligbanken. Året etter ble det besluttet søkt om adgang til å stille garanti til småbruk- og boligbanken for et foreløpig beløp inntil 100.000 kroner, hvilket fikk departementets approbasjon. Det samlede beløp av garantiansvar til Bustadbanken, som det med tiden het under ett, utgjorde pr 1. juli 1951 kr 1.260.000.

I år 1949 hadde Hillesøy 1.773 dekar dyrket jord. Herav til poteter 200,3 dekar. Til kålrot 0,1 da. Til korn og erter til modning 5 da. Til fornæpe 1,8 da. Til grønnsaker 8,9 da. Til grønnsfor 78 da. I alt til hage 298,8 da. Til jordbær 0,1 dekar.

Av jordbruksredskap var det 76 ploger for hest, 2 for traktor, 9 sleperiver, 1 hjulrive m.v. Dette etter tellingen i 1949. I året 1955 var det 44 slåmaskiner og 8 traktorer.

Oppdrett

Hester, unge og gamle, i alt 97 dyr. Okser, over 2 år, 48 dyr. Kyr: Kalver av han og hun i alt 342, voksne kyr i alt 761 dyr. Sauer, under

ett år, 1.672 dyr, voksne handyr 117, do. hundyr 1.678.(Sauer da i alt 3.467 dyr. I 1939 i alt 3420 dyr). Geiter, under ett år, 89 dyr. Voksne handyr, 16. Voksne hundyr, 117. Tilsammen 222 dyr. (I 1939, 406 dyr). Svin, under 4 mndr. 18. Slaktesvin 5, i alt 32. Høns: Haner 79, høner 942, kyllinger 311 dyr. Kaniner, 1 dyr. Av pelsdyrgårder var det ingen.

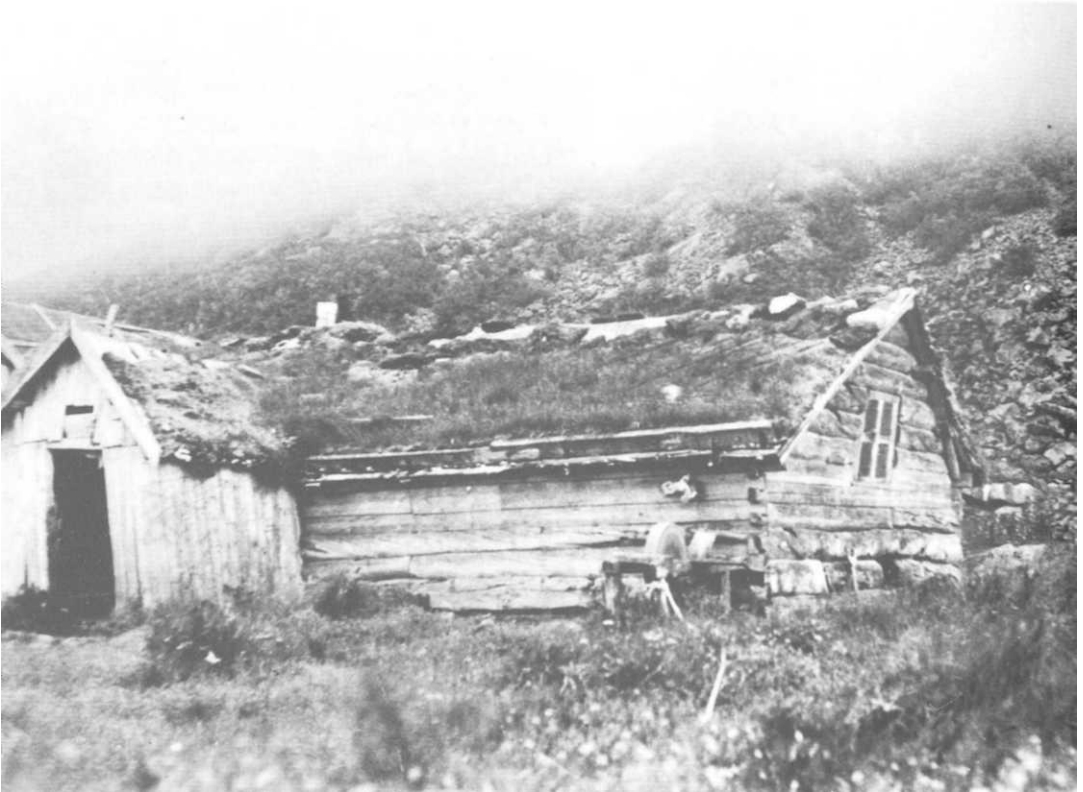
Apparater

Separatorer 218. Melkemaskiner 0, men i 1955 var det 2 slike.

Smørkjerning på gården Renland i 1925.

Fjøs og fjøsstell

Gammelt fjøs på Skamtind.

Lenge er det siden det ble ordnet med et fehus på hver en landsgård her nord. Og den vekselvirkning som har foregått mellom folkehuset og fehuset har vært en kulturfaktor av umålt betydning. Det samme kan sies om vekselvirkningen mellom båten og sjødriften på den ene side, samt gårdsbruket og fedriften på den andre.

Hva ellers angår fehuset, så har dette, i likhet med folkehuset, gjennomgått mange forandringer i sin utforming fra jordhule til det ble et tilholdssted for fe, over jorda.

Gammelfjøs av treverk, stein og torv stod det lenge rundt øy og fjord. Mørkt og trangt og sølet var det over all måte, men dog bedre enn det som hadde vært før. Og det er ikke å tvile på at det kunne kalles «tidsmessig».

Tømmerfjøs, lagt opp med trevegger i 3-4 omfars høyde hadde sine fordeler, kanskje særlig derved at det hadde et tregulv og derved kunne holdes ganske rent. Var kua kommet på bås, stod den fast med veggband, klave og ervel borte ved veggen der taket var så nærgående at de fikk passe horna for bråkast, av hensyn til så vel disses velferd som takets.

Verre var det dog for dem som skulle huke seg inn gjennom den lave døra med tunge vassbøtter, svære bører av bjørkeris og sekker med tang, butare og skråptare for ikke å snakke om de stadige høyfangene. Da det kom en til gårds som var litt mer høyvoksen, måtte husherren bekoste et lite tilspisset oppbygg over ytterdøra så denne kunne bli et par håndsbredder høyere. Bedre med denne bekostning på bortimot 1 ort og 12, enn at det skulle tilspisse seg på annen måte. Det så jo noe hovmodig ut dette spisstaket med vindskier som var minst én alen lang. Men ingen kunne godt stemple det som synd, selv om det bare angikk kvinner og kyr. Som oftest ble det satt inn en glassrute øverst i røstet på disse «låg fjøs», som de om en tid ble kalt da andre typer overfløy dem. Ellers var det ljøre i taket.

Høyladen stod gjerne i litt avstand fra disse fjøs, kanskje av hensyn til brannfare. I lys som i mørke, i vær som i uvær ble det å bære høyet mellom husene til sauer, geit og ku. Småkreaturene var i husets ene ende, og nautkreaturene i den andre. Og ved siden av dør og en lite innebygd passasje ut i høysjåen som enkelte steder var flyttet inn i fjøset. I 1870-årene var det på Storsletta en slik fjøs, eller lade-passasje, og en småglunt hørte at det ble kalt «nålauget». Men før han gikk gjennom dette «auget» var han kjent med fjøs som hadde vegger 7-8 omfar i høyden, og med høylem der oppå.

Lemfjøs kaltes denne fjøstypen der både vegger og lade var omkring 3 alen høy så det kunne kjøres opp lemrúa uten at hesten måtte dukke seg. I lemfjøs stod kyrne på båsen langs etter gulvet med hodene mot hverandre og bolken i mellom, akkurat som småfeet. Sau og geit sto i sitt fjøs i andre enden av bygget. Var det ikke noe særskilt rom, stod ku og sau mot hver sin vegg med gangvei midt etter gulvet. I gangen mellom de to rom var det da åpen eller innemurt grue med den store løypingsgryta og en skrakkeltige førte opp til lemman. Grua kunne ellers være enten i fordøra eller inne i det felles fjøs. Typen er kjent ennå i midten av det 20. århundret.

Djupstålfjøset avløste omkring århundreskiftet lemfjøset ved nybygg. Det er lav lem over selve fjøsbolingen samt rom til høystål ved siden, fra gulvet til taket som går over hele bygget, fordøra med. Av de to sist nevnte fjøstyper, fins det mange variasjoner mens «låg fjøsen» er omtrent forsvunnet.

Det er å notere at gjødselkjeller var ukjent hele forrige århundre, og på mange gårder lenge der etter. Vannpumpe og spring kom etter hvert.

Fjøset hos Sofus Øvergård, Sandvika.

Det utfordres mye og stadig arbeid for å få melk og ull, hud og kjøtt. Og med disse ting er det kvinnene som egentlig har «hengt» i, århundre etter århundre. Hun har slitt uten stans og uten rekreasjon, bundet til plass og hus enten forholdene var så eller så. Mannen fartet i nord og sør, i øst og vest; ikke til lyst, men til alvor og dyst, og det var et friskt liv sammen med mennesker i mengdevis.

Kvinnen stod også dysten ut i rokk og fokk, helst med dårligere utstyr for sitt arbeid enn han for sitt, kanskje ikke minst hva «hyret» klærne angikk - og ofte ikke «lettfota». Hun hadde helst ingen å snakke fortrolig med, så tankene gikk i samme faret i det uendelige. Ikke var det noe videre avvekslende «lesestoff», og ikke hadde hun tid til slikt «unyttig tidsfordriv». Allikevel har hun hevdet seg, selv om hun har vært oversett, utnyttet, undervurdert og misbrukt. Tre ganger om dag skulle fjøset betjenes: Mårrafjøs, middagsfjøs og kveldsfjøs. Det er lite gjørlig å kunne regne opp hva som ble utført hver gang og hvordan det gikk for seg. De skulle ha sin oppvartning hvert eneste dyr: Okse, ku og kalv, sau og lam, geit og kje. Åja, hest og gris også, kanskje høns og hane med, hver på sin måte.

Høyet skulle «tåges» ut av stålet med en loddrett og vakker benk fra øverst til nederst, med bare hender og ved hjelp av «høyelen», det spisse runde spydet av tørrbjørk. Maten til hvert dyr skulle «vondles» passelig store og passelig små til hvert enkelt dyr etter dets størrelse

og nytte, og disse matene skulle «viskes», bæres i båsen til hvert enkelt dyr for seg. Til kyrne kunne hun knapt få med seg mer enn bare en eneste «matvondle» inn fra fjøsgangen. Høyet ble kastet fra fjøslemmen ned gjennom loftluka til fjøsgangen. Alt var primitivt og omstendig.

Mens kyrne åt, ble de melket, alt imens løypingen ble kokt ferdig. Det var fiskeavfall som helst hadde vært tørket.

I svære trebøtter som tok 15 liter, ble så dette «søet» båret inn til storfeet av henne som hadde dagens jobb. Småfeet fikk helst bare høy og vann nå i «mårrafjøsen».

Middagsfjøsen, bjørkeris, bjørkebark, tang og lyng samt litt fiske-mol. Småfeet fikk vann, gulv ble måket over alt, høy ble «tåget til kvelden». Vasshullet ble måket opp, og vann båret til fjøs og stue med vasstre over nakken, med to av de store febøttene. Til husbruk med andre bøtter. Var brønnen i ulag, kunne vassveien bli en tragedie.

I «kvelsfjøsen» ble det helst gitt bare høy og vann. Kyrne ble melket, samt de andre dyr etter behov skjøttet.

Dette å gi dyra maten var et ansvarsfullt verv, og var nødvendig overlatt til hvem som helst. En og samme «hånd» kunne i årevis «skifte loa».

Amandus Johansen, Tussøy, i slåtteeonna ca 1930.

Hun tok fra høsten av overblikk over høybeholdning og buskap; det var jo stråforet det helst gjaldt. Det kunne nok treffe at hun takserte buskap og høymengde i lyseste laget. Og så hadde de «bunøa» i fjøs tidlig på vinteren og måtte til å «drage drotten». Det ble å hente tang ute på skjærene, skjære massen av bjørkeris ute i skogen og skrape lyng oppe på moene.

Straks om våren når butaren var blitt en halv famn lang ute på skjærene, var det å gå i båten med tareljåen og demle opp noen stamper av den kraftige bumaten. Kvinnene var mestre i å manøvrere båten i sjødraget; både den som satt med årene og hun som manøvrerte ljåen med det to favner lange skaftet. Når de kom i land, hadde de nesten ikke «en tørr tråd» på kroppen sin. Og var det enn ubegripelig smått med undertøy, helst ikke noe benklær til dagligdags, så var dog en ting utmerket for behovet, nemlig de myke og vanntette komagene som holdt føttene tørre og varme, godt forsynt med sennegress som de var. I tålig vakre vinterdager fikk ellers sauene prøve sin lykke til selv å finne litevetta mat på lyngrabbene, og kyrne til å bite seg «beit» av frodige bjørkebusker bak fjøsveggen.

Så en vårdag når det såes grønne strå på marken, ble smått og stort sluppet ut og det het at man hadde fått dyra «på tuva».

Det kunne nok sees en og annen «jømmer»(førstefôr sau) som lå på kne i bakken og nappet et strå her og der, men det var likevel hyggelig at ikke den også hadde sprukket av «pessillska» i vinterens løp, som alltfôr ofte var en uhyggelig gjest, især i vintre med små høystål.

Ljåene slipes!

Til fjøsstellet hørte også den ting å få gjødselen på jorda om våren, og det var da rimelig at dyra hjalp seg selv en smule. Møkker var helst kjørt ut om høsten fra den for vær og vind frittliggende dunge, så når vårvinden fikk blåse litt på de små klattene ute på vollen, ble de fortreidelig snart tørre.

Det var kvinnenes sak å utføre «møkkerbankinga» med den primitive klubba; et trestykke satt på tvers for enden av en staur. Når bankinga var utført, hadde de så å «kaste» den fine frauen med ei stor treskuffel.

Selv om mannfolkan var kommet fra Finnmarken, hadde de helst sitt «mannfolkarbeid» å vareta. Først båter og bruk å stelle forsvarlig etter fisket, og siden det som hørte til gårdsbruket.

Så ble kvinnene etter hvert som tidene gikk, mer mennesker og mindre «plogdyr». Og dette har utviklet seg så pass at mannfolk er kommet til å stelle med fjøs og fe, og at kvinnene konkurrerer seg overlegent opp og opp fra melkekrakk og møkkerskuffel, til svingende kontorstol og til rattet på luksUSDrosjer.

Men da må fe selges for fote, og kuspener suges tom av gammeldagse trollkatter - i ny ham.

Melketrafikk og meieri

Melkebåten «Saudafjord» på tur fra Tromsø til Hillesøy.

I gamle dager

At Hillesøy fikk meieriforbindelse, er en historie fra «i går» så å si. Vi vet nok at det i gamle dager ble tatt med til byen spann om annen av fersk melk, eller helst en dall tjukk melk til kjentfolk ved «massionshelg». Kanskje fulgte en «kjesost» og en klatt kusmør med i laget. Vi ser bort fra de så vel store som små smørkanner som skulle på disk til en og annen kjøpelysten kjøpmann, kanskje han Johan Klausen eller han Killie.

Melkebåtene

Hillesøy første melketrafikk til meieriet, fødtes da den ca 35 fots dekksbåt «Dua» i 1932 fikk utvidet sin melkerute i Leirstrandområdet til også å omfatte strøket ut til Buvik. Vi skal se nærmere på tingen. Båten ble i 1923 kjøpt av et andelslag av naboer i strøket Kvitberg til Johan Broks. Båten hadde i en tid tilhørt Tromsø Indremisjonsselskap som reisebåt for emissærer. Det var en sterk farkost av klinkbygde eikebord, kalt «suabåt», og med nagler av eine. Den skulle være bygd i Sverige. Båten ble stadig for liten, sier meddelerne, da tilslutningen økte i hurtig tempo.

Foruten at Hillesøy således fikk sin første forbindelse med meieriet for strøket Engenes - Buvik, fikk Stønnesbotn og flere strøk på Senjasiden melkerute i 1954. Det var et selskap på 3 mann fra Engenes til Bakkejord som da kjøpte båten «Demring» sørfra. Det var en solid klaverbygd, ca 57 fots farkost og med Alfon Engenes som reder. For å utnytte båten best mulig, fikk den så et par års tid rute også på Kattfjord - Tromsø, vesentlig for godstrafikk, en gang ukentlig. Senere fikk den rute på Vangshamn til Gibostad.

«Dua andelslag» med 33 medlemmer i Tromsøysund og Hillesøy kjøpte så i 1945 en 72 fots båt «Saudafjord» fra Stavangerkanten. Den ble satt i rute for melketrafikk Kattfjord til øyene, og innlandet til Buvik, delvis inn til Straumsbukt, to ganger i uken. Det var melk- og delvis godstrafikk det gjaldt da Hillesøy mer og mer gikk inn i meieriet. I 1951 fikk båten sommerrute også på Laukvik - Balsfjord - Øyfjord, én dag i uken.

Høsten 1954 ble det mellom rederne av «Demring» og «Saudafjord», enighet om at en av båtene måtte gå ut av sin rutefart. «Demring» innstilte da ved årets utgang, og den andre opptok ruta på Botnhamn.

Om disse båtenes trafikk i mangen stri tårn kunne det fortelles både ett og annet. Særlig var lille «Dua» ofte ute i vær som for den beskjedne båten var mer enn nok både på Balsfjorden og Malangen. At alt dog gikk så godt som det gjorde, kan en takke båtens sterke helse og den trofaste «røkken» for. Og sist men ikke minst en takk til disse båtenes dugelige førere - i storm og mørke, i vik og våg og oppe i fjærsteinene.

Husker vel den gang da den lille «fuglen» en uværsmatt på egen hånd forlot fortøyningene, og gikk like opp i Buvikfjæra. Den lot seg dog straks ta i nakken, og rusla inn til meieriet. Og dengang under krigen, da en nordvest orkan overfalt samme «Dua», så den i stedet for oljeblad og denslags, måtte ta med seg på land, såvel havnevesenets bøye som svære kjettinger. Enda var den ikke helselaus, men tok etter litt massasje, ufortrødent med seg på sin skyldige Tromstur, kvinne som mann og de blanke spann.

Båtførere

Etter hjemmelsmenns oppgaver noteres: «Dua» sin første fører var Karl Larsen, Mjelde. Senere Hans Edvardsen, Ingvar Hansen, Alf Kvitberg og Halfdan Storelv. «Demring» var den lengste tiden ført av Tormod Larsen, så Valdemar Broks. Båten hadde stasjon i Botnhamn. «Saudafjord» hadde vært ført nesten uavbrutt av Oskar Nilsen fra Skjervøy. Stasjon Mjelde.

Noen melketall

I følge oppgaver fra meieribestyrer B. Five, ble det i regnskapsåret 1/7-54 til 30/6-55, levert fra Hillesøy til meieriet følgende kvanta:

Melk til omsetting ved meieriet 269.445 liter.

Melk anvendt til smørproduksjon 110.855 liter.

Melk ellers til forbrukere: 17.250 liter.

Tilsammen 397.550 liter.

Melkebåten M/S «Dua» på tur fra Tromsø.

Korndyrkninga i Hillesøy

av Karl Eliassen Renland

Det kan ikke være å tvile på at korndyrkninga har lange røtter i Hillesøy herred. Det kan videre neppe være å tvile på at disse røttene går tilbake minst til navnkundige Ottars dage.

Korn

Når de gamle nevnte ordet korn, var det alltid bygg det ble siktet til. Ellers var det virkelige navnet brukt om havre og rug. Disse slag modnes tidlig og passet bra for landsdelen.

Men fra 880-årene og framover er det lenge før en atter får høre om korndyrking. Etter matrikkelen 1723 ble det dyrket korn utetter Kvaløya til og med Tussøy. Den utsådde mengde var nok ikke så stor når en gård som Greipstad sådde bare en og en halv tønne. Folden var jo heller ikke stor, bare «to fold» mot nåtidens 6-8, hvilket regnes som middels år her i bygda.

I 1790-årene var det dyrket korn i Stønnesbotn, og den første som med sikkerhet vites å ha drevet med den ting, var Peder Ingebrigtsen, Botn. Etter hans død, fortsatte hans hustru Sigrid Pedersdatter, med korndyrkinga. Tradisjonen vet å fortelle at i nødsårene 1808-12, var hele flata på Botn-Bakken (Lavold som det heter nå), opplagt til kornåkrer. Når det tegnet til frost, la Sigrid varme i luv av åkrene så vinden eller snoen tok røyken over åkrene. Videre satte hun sine folk til å gå med snører - en på hver side - for å holde åkrene i bevegelse. På denne måten hindret hun at det la seg så meget dugg at de kolde frostnettene derved fikk ødelagt kornet før det var ferdig til innhøsting, og således berget hun avlinga.

Av andre steder i Stønnesbotn hvor det ble dyrket korn, kan nevnes Yttergård, Indergård og Kraknes. Disse gårdene ble regnet for å ha de beste kornjorder, men det ble dyrket korn også andre steder i fjorden. På flere andre steder innen Hillesøy ble det også dyrket korn. Således kan nevnes Leirstranden fra Engenes og utover til Buvik-Ytre. Hans Karolius Olsen som bodde i Buvik, hadde kvern som han malte korn med både til seg sjøl og andre. På Austein og Storsletta ble det selvsagt også dyrket korn, likeså på Sommarøy og Hillesøy. På sistnevnte sted høres det om korndyrking så langt fram som til 1890. Utsæden skulle på Hillesøy gård i nevnte år være 1 hektoliter.

Fra 1803 har vi ei melding fra en kommission som reiste omkring i distriktene og tok opp fortegnelse over korndyrkinga. Denne fortegnelse skulle danne grunnlag for beregning av en «korntiende». Av denne melding går fram at det nå var 6 matrikkelgårder med 13 busittere som drev med korndyrking. Disse 7 gårdene lå alle på sørsida av Kvaløya. Det var Engenes, Marslette, Brensholmen, Austein, Hillesøy, Sommarøy og Tussøy. Der hvor det i 1723 ble drevet med kornavl, ble det ikke sådd i 1803.

Jens Solvang forteller videre at det i 1866 var opptelling av jordbrukere forsåvidt angår korn- og potetdyrkinga i distriktene.

Innen Hillesøy var da sådd 88 våger korn, men avlinga er ikke kommet med i opptegninga fra dette året. Det var på de gamle gårdene fra Engenes og utover til Tussøy at det fortsatt ble foretatt korndyrking. I Kattfjord såddes lite korn når unntas en enkel gård, Bogen. Største utsæden hadde Buvik med 12 våger.

I Hillesøy sør om Malangen, såddes korn i Stønnesbotn på gårdene Fjordbotn, Indergården, Yttergården, Skreddernes, Galnslått, Botn og Sand. Tilsammen 11 vågers utsæd.

Av poteter var utsæden i herredet dette året 186 tønner. Foldet er satt fra 2 til 7. Største avling hadde Engenes med utsæd 4 1/2 tønne og avling 32 tønner. På flere steder «ute ved havet» bl.a i Øyforden, Nordøyene og en del gårder i Kattfjorden, ble det ikke dyrket poteter. Det ser ellers ut til at potetdyrkinga på denne tid var i god gjenge i kommunen.

Det kan ellers være verdt å legge merke til at poteter neppe er dyrket i kommunen før 1820. Det er oppgitt at det i 1890 var satt 43 hl poteter i Hillesøy.

I 1867 kom det et stort uår: det største siden 1812. Det var verken settepoteter eller såkorn å få førenn det kom noe sørfra.

Fiskeriene slo også for det meste feil, så stillingen var nokså mørk.

Når korndyrkinga i Hillesøy kom mer og mer bort, så skyldes det nok ikke bare misveksten i 1867, men også andre ting som spilte inn. En kan i så måte nevne Kvitsjørusserne som nå begynte å gjøre seg gjeldende. De lå om sommeren i fiskeværene i Senja og Troms, og førte med seg mel som fiskerne byttet til seg mot fisk av alle slag. Således ble det nå særskilt lettvinnt å skaffe seg vinterforsyning av mel, især når fisket slo noenlunde til. Det lønte seg bedre å fiske mot mel-bytte, enn å pine 3-4 sekker korn ut av ei - mange steder karrig jord.

I Stønnesbotn tror jeg ikke der har vært noen særlig korndyrking før i siste halvdel av 1800 året. Vi vet med sikkerhet at nevnte Peder Ingebrigtsen, som kom fra Østerdalen og bosatte seg i Botn i 1780-årene, dyrket så meget korn at han livberget både seg sjøl og noen av sine naboer. Det samme vet vi om Hans Tomassen og hustru

Maren Sørensdatter som bodde i Galnslått. De dyrket korn nok til eget bruk og hjalp også naboene.

At korndyrkinga var i skuddet i gamle dager, forstår en best av de navn som mange av våre elver har. Det er så mange av sådanne elver, dels med navnet «Mølnelva» og dels med andre navn at det er best å samle dem alle i et særskilt avsnitt.

Endelig bør det dog sies at tok det av med kornavlen så tok det desto mer til med potetavlen. I dag er det innen herredet både en og annen som i gode vekstår kan selge atskillig av sin potetavling.

Hva husdyrholdet angår så har jo dette steget ganske meget mot hva det var i tidligere tider.

Så slutter vi vår betragtning med et vers eller to av hva Salige Petter Dass skrev i sin «Nordlands Trompet» omkring år 1700:

I Senjen man nogensteds pløyer og sår.
Dog vil den årsveksten ei lykkes hvert år,
Thi kulden der meget regjerer.

Men i Nord-Troms var det nok verre for her heter det:

I Tromsen har ingen mand plog eller harv.
Dem levnes ei sæd eller aager til arv.
Man jorden i furer ei velter.

Kverner og håndkverner

I forbindelse med tidligere tiders korndyrking i Hillesøy, er det samlet inn alle mulige opplysninger angående kverner og mølner på gårdene. Litt om den ting kan ha sin berettigede interesse. Når det er tale om kverner, gjelder benevnelsen helst de håndkverner som var plassert innendørs - der hvor det ikke var elv dugelig til drivkraft. Og det må ha vært ganske mange av slike kverner, for en vet snart ikke den gård hvor det ikke er funnet eller ligger slengt

en sådan stein, snart som dørhelle, snart som fottråkk over en bekk eller som en til side satt erindring om Guds gode gaver og miskundelig målbytte.

Disse steiner er av et slags grovkornet sandsten, og av vidde som knapt en tønnebotn og 3 til 4 tommer tykk, alt etter slitasjen. Det omtrent 4 tommer vide hullauget midt i øverste stein(den kalles med et teknisk uttrykk «lauparen»), hadde på unnsiden et snitt litt ut fra auget og kanskje en tomme dypt - til begge sider av dette. I dette auget var det felt inn en trekloss med hull midt i, til å oppta den i unnerste stein «liggaren» fast oppstående spindel der holdt løperen på plass under omdreiningen. Finmaling og grovmaling ble regulert med «letter», noen runde skinn- eller lærlapper trædd på spindelen med fast anlegg mot «liggeren». De hadde tyngden av oversteinen, og regulerte glippet for fint og grovt mel. Den unnerste stein var litt kulen i midten, og den andre tilsvarende hol. Dette ga melet bedre utgang.

Ved håndkverner sørget han eller hun som mol, for å fylle korn i auget med venstre hånd, mens den høyre traust om nabben mol vekk så govet stod. Det var ingen lek dette, det ble å bytte hånd tid om tid. I 1880 mol samleren mel på våres håndkvern i kjøkkenkråa. Og noe senere - det var i 1950, hadde han igjen neven om nabben ute på Greipstad hos Ivar Johansen som hadde tatt vare på to kvernsteiner og «montert» dem. Og mer enn det, Ivar hadde prøvd seg fram med både steiner og mel, og kunne fortelle at det greier seg å male 1 våg korn i løpet av 10 timer.

Mølner og vasskverner

Når det er tale om «mølner» siktes det helst til et kvernhus plassert over en elv eller bekk. Ja, for det skulle ikke noe stor vannstråle til før den drev apparatet. Det var ellers samme systemet med steinene som for håndkvern, men drivkraften besørget elva, troa eller «trogangen» og kvernkallen. Troa, vassrenna, førte fram den vassmengde som var påkrevd, og «kallen» var spindelen med «spjell» - skovlene som vannet sprutet i mot.

Som oftest var det i mølna også ei «skrallstikka», samt en stor skinnpose fylt med korn og plassert noe oppover steinene med struten nedover, akkurat over auget. Til posen var det festet ei stikka som med den nedre ende lå på skrå ann mot steinen «unna bakke», akkurat som grammofonnåla mot plata. Av den stikke ble det ikke bare låt og skrall men mat også, ypperlig mat til og med. Straks kverna sattes i gang, skralla stikka mot den grove steinen så posen skalv og kornet rydde jamt og støtt ned i auget. Gikk steinen hastig rundt, rydde det mer korn, og omvendt. I våre dager kalles sådan regulator, sentrifugalstikka.

Disse mølner lå jo helst noe oppi bakken så det kan ikke være rart om de gamle sa: «Dem får kver sin sekk til mølna bære.» Allikevel var de nødsagen å føye til: «Alle vil herre være - ingen vil sekken bære.»

Mølneelver

Etter Karl E. Renland. m.fl.

Mølnelva i Laukvik

Om det har vært noe korndyrking i Laukvik er tvilsomt. Det korn som ble malt der, var nok ført fra Bergen både før og etter Jens Tommesens dager da jektene holdt bygdefar, jfr. «Laukvik Handel».

Mølnelva ved Hesjevik

Det fins der 2 kvernsteiner av 57 og 11 cm størrelse, og 1 på 65 og 15 cm. Disse tall angir steinenes tverrmål og tykkelse.

En bekk mellom Kraknes og Galnslåtta hadde en mølnedam som var synlig ennå i 1890. Kvernsteiner er ikke funnet der.

Nils Persa-elva

Den er på andre siden av fjorden, bortfor Nils Persa-bakken. Denne personen er ikke kjent, men han må ha hatt mølna der. Ole Bersvendsen hadde mølne der i elva, og restene av den var synlig ennå ved århundreskiftet. De gamle kalte denne mølna «årgangsmølna» da det var vann nok så vel i frostvinter som i sommertørke. Kvernssteinene sees ennå ved husene til Sigurd Edøy, og er av samme størrelse som de ovenfor nevnt.

Buvikmølna

Denne mølna var i «Gårdselva», og tilhørte Hans Karolius Olsen, Buvik, som visstnok utførte maling for mange gårder. Den ene av disse steiner er hos Olsen etterkommere, familien Aaker, Botnhamn, og er av sortbrun farge. Størrelsen er 85 cm bred og 15 cm tykk.

Karl Renland konkluderer med at etter de gamles utsagn, var i Stønnesbotn det beste fold av korn å få på Botngården, Kraknes Yttergård, Indregård og Fjordbotn.

Solvangmølna

Dette er et ordspill da jeg ikke vet hvem som var førstemann med denne mølna. Etter Solvang satte bo der, het plassen «Mølna» etter det kvernhuset som hadde stått i bekken der han bygde. Sagnet om ei mølna på Engenes må ha vært hernevnte.

Greipstadmølna

Ingen kan betvile at det på denne «patrisiergård» var ei durabel mølna i sin tid. Det er ikke vanskelig å påvise hvor i elva den har vært plassert. Ettter Solvang, var det i Skarelva.

Bogamølna

Mølnelva i Bogen har som andre elver på flatland, auret seg hit og dit i århundrenes gang. Kvernhuset har visstnok hatt sin plass øverst ved vollene.

Mølnelva i Nordfjord

Den forteller selv hva som der har foregått. Dens leie er straks innfor Løvdal eller på den for oss kjente Daniel Nilsens eiendom. Lars Sørensen, Skårelv kunne minnes at hele den store volden (ca 2 mål jord) under lia, var kornåker.

Vasstrand

Ingen av elvene der har noe mølnenavn så vidt en har kunnet spørre. Men saken er utvilsom da den ca 3 mål store volden som kalles «storåkeren» må gi fullt bevis for minst ei mølna.

«Mølnelva» på Tussøya

Ligger mellom Løkkenes og Bø, og har uten minste tvil fått mangel kvernkall til å renne rundt.

«Mølnelva» på Storsletta

I elveosen rundt om tuvåkeren såes ennå i 1880 restene av fundamentet til kvernhuset i fossen like opp for flomålet.

«Fiskevassmølna»

Navnet er improvisert for den mølna som hadde sin plass i elva som flyter fra Fiskevatnet i Baltsfjordbotn. Det fins ennå ganske store kvernsteiner borte ved elva. Det sier Sverre Salomonsen, Gavl.

Skal til slutt nevne at ved skifte hos Elias Kristensen, Hillesøy, den 23. juli 1694 var det «en kvern». Ved skifte hos Maren Jonsdatter, Storslett, den 29. juli 1696 er oppført «kvernhus med Stener», hos klokker Ole Nilsen Sommarøy 20/6 1777, «1 ny håndkvern», hos Hans Olsen, Tussøy, 20/4 1782, «1 håndkvern», hos Absalon Simonsen, «Amgstøen», 23/10 1812, «1 gl. håndkvern», og i skifte samme dag hos Rasmus Olsen Broms, Thorsnes, «1 gl. hånd kvern».

Boliger og husstell

Det er ikke mange århundrer siden at mesteparten av befolkningen her nord, levde ute ved havkanten. Tallrike små jordhauger med et søkk i midten, viser stedet der gammen og hytten smuldret hen. Sperrer og torv, tømmer, tro og næver ble til støv. Ett og annet redskap av stein, bein eller jern skraper nå mot plog og harv, som jevner ut.

Men før gammenes tid, levde mye av folket i berghuler. I begge tilfeller var helst folk og fe sammen, om enn med avbolking. Men ennå i siste halvdel av forrige århundre, kunne det i landets utkanter treffes på eksempler på nevnte felleskap av folk og dyr, og vel senere også.

Hva angår «hule» som bosted, så forble den å være den naturens primitive dannelse fra først til sist. Fra før det ble et tilholdssted for dyr først, og for mennesker sist, og til den atter etter årtuseners forløp igjen stod tom. Liten eller ingen forandring hadde slik en «bolig» undergått fra menneskers ånd og hånd. Bare levninger etter liv, har talt fra gruset.

Med gammen og hytten foregikk det utvikling akkurat som med templer og tårn i alle tider. De ferdige gammene våre nærmeste

forfedre så, var rene kunstverk mot de aller første av den slags. Ja, overdådige mot «hulen».

Midt på gammegolvets hårdtrampede jord lå «flua», og det ble lagt store branner på ilden, og ingen hadde noe å si til den ting, for bjørkeskogen stod lenge tett nok, like i nærheten. Flua ga både lys og varme. Røyken hadde man skilt på en høyst snedig måte gjennom et hull i taket, for det var jo den veien den helst ville. Når det ikke var mer røyk, så ble dette røykhullet stengt med ei treluke på toppen av en staur, som rakk så langt ned at voksne folk kunne nå den. Bare ta og åpne hullet, eller stenge det etter som det var nødvendig. En primitiv, men dog flott ventil. Veggene til gammen skrånet inn så smått, og ytterdøra lå tungt i når den ble trukket godt til. Men kom det en eller annen fykende inn en kald vinterdag når ljoren lå godt nedpå, og han da slengte døra etter seg, så heiv det plutselige lufttrykket luka av og tilside. Dette var til stor forargelse for gamle krettige, og andre ordensvante mennesker. Da sa de iltert: «Du kjem så du ska rive ned både dør og ljøre.»

Brenslet, nei, det var ikke spart på den tingen. Massevis av greiner og ris lå i marken etter at stammer og næver var tatt til sperreverk til gammebygging. Og så all den skog som måtte legges ned for å få næver nok, bare til en eneste gamme med «tekkenæver» fra syll til topp. Det var jo brukt mye greiner og ris til takverket, og mye ris til sengbrisen langs veggen. Men som sagt, mye lå igjen ubrukt - og skogen svant. Mer og mer måtte «huset» holdes tett. Var det kommet et lite «vindøge» i en gammevegg, så måtte det holdes stengt mest mulig. En lopp høy eller tørr tang var nok i så måte, for noe glassrute fans ikke. Men det ble slik at ikke alle i huset tålte den kvalme atmosfæren. Det satt en kvinne ved et slikt «auge» og ga barnet sitt bryst, og trekken stod inn. Hun ville så gjerne holde auge med mannen sin som lå med juksa ute i klakken, men hva råd var det vel med den tingen. Joda, hun som var blitt så «tander» på det at hun ikke tålte verken lokt eller vindjoster, og som hadde fått sin snille mann til å rette på ett og annet, han føyde henne også nå. Han blåste opp en stor mage av torsk eller kveite. Han blåste den så tynn som et lauvblad, og da den var tørr, skar kona den til og spilte det innfor vindauget. Da mannen neste dag kom i land, var det bra lyst inne, enda både dør og ljøre var stengt.

Den tynne «sjåen» slapp godt med lys inn for folk som ikke var bortskjemt. I denne sjåen skulle det bare et bittelite stikk til med et fiskebein, så kunne den unge mor holde øye med ham som satt med snora ut på «snaget».

Når hun så at karene var på landveien fra havet, tok hun frem knøsken, la flinten imot og strøk med ildstålet så det kom gnister. De fikk hun blåst på, både tålmodig og trutt hvis ikke nævra var dess meir tørr. Var det en nabo i nærheten, sprang hun gjerne bort og fikk noen glør som hun skyndte seg heim med. Det ble jo et ordspråk

når folk hadde det hastig: «Du fer så brott som du skulle hente varme.»

Av husdyr var det vel ikke mange i disse tider. Helst kanskje ei geitklikksa som fór og gnog oppe på gammetaket, og som gløtta alle steder.

Med tiden såes det hist og her en tømmerhytte, 4-5 stokker høy på raften - av tømmer som var ei spann i tverrmål av handa til husherren når han spilte tommel- og peikefinger riktig godt. Å ja, ikke å tvile på. Mange stokker var ei «knuvspann» attåt den fulle, dvs. fra tommelspissen og til andre knuven av pekefingeren, godt tøyd. Disse stökkene ble nå rydd av på to sider, så veggen ble noenlunde flat, og det som var gulv bestod rett og slett av kløyvde stokker. Flua var lagt opp av gråstein og blåleire borte ved en vegg, og med særskilt murpipe for røyken. Ikke tale om slikt skrot som fiskemage til «vindøye»(som dannede folk nå kalte det). Det var satt inn i selve veggen en glassrute eller to som det kunne sees tvers i gjennom. De rutene var jo både grønn og knudrete, så både hav og land kunne få forunderlig fasong.

Men husveggene ble høyere og høyere, og gulvet så glatt at det kunne vaskes med ei tvoga av sekkefiller eller garnlørver i stedet for å sopes med den store bjørkelimen. Det kom også mange glassruter i «vinduet» etter hvert, og huset var så fint at mannfolket «ilte» (kviet seg) for å dra inn årer og kjeiper som skulle økses til, og transmurning som skulle kokes og skinnhyr smøres. Å sløye fisk der inne, eller flå en kobbe en frosthard vinterkveld, nei slikt ville jo være reint borti natta å tenke på. Verre enn galt var nå den ting å ta inn sildegarn til bøting. For all snev av tørket «kobbespya» for i nesen på folk, så

mannfolk, kvinnfolk og barn nyste om kapp så tårer trilla og nesen rann. Ikke å undres på om kvinner «stod bakom» så pass at det sterke kjønn gikk i gammen eller i gammelstua med alt sitt sovarbeid. Det var såvidt man så det gjørlig å sette støvler og kommager innenfor stuedøra en barsk høstdag.

Men den svakere del kom nok borti gammelstua til mann eller kjæreste, og var så snill som bare det.

Og tiden gikk. Det var ikke bare en stuebygning og et lavt lite fjøs å se på gårdene, men også en sjåkrabbe. Det hadde det vært ganske lenge, og selve våningshuset hadde tilbygd bislag. Tømmerveggene tålte hardt vær og sjørøkk, men ikke bislaget med sine finere panelvegger. Det ble gjerne strøket rød tranmaling på det. Men det stakk så av med den der malingen, i motsetning til selve huset! Mot ferdselsleia så ikke slikt bra ut, så det fikk settes bordkledning på en vegg eller to, og der måtte det maling til. Brunrødt eller guloker i tran ble ikke så fælt kostbart. Innvendig var ikke alt som det burde være. Den der svære bileggerovnen inne i stua var det galt med for lenge siden. Munningen til den var ute i gruva i kjøkkenet, og var det landvind og fokk kunne det være en fokkskavel både oppi gruva og ellers der hvor det ikke var pleint sagt lufttett. Så kom det en

Nerstua» på Tussøya i 1964.

praktisk kokovn i huset, og en og annen gruve ble revet vekk, og komfyr satt i stedet. En kunne stå opp og koke te uten å gå ut og måke snø fra ovnsdøra først. Det var bare å ripe av ei fyrstikk og tenne talgelyset, så var det snart varme i ovnen. Brant varmen ut, var det snart gjort å stikke en av de lange sponene med litt svovel på spissen, borti ei glo. Bort vekk med flint og eldstål. Men sant skal være sant. Det måtte være nok med bare ei fyrstikk om dag. Var det sagt talgelys? Det kom andre greier: Moderatørlampe, flatbrennerlampe, og med tiden rundbrennerlampe til gårds. Tranlampa var blitt fjøslampe.

Frem i 1860-70-årene, ble det skikk over Hillesøy å bygge husene ganske lange, og med et stort stuerom tvers over hele bygget. Omtrent en tredjedel eller mindre var kjøkken og gang, delt med panel. I gangen var det loftstrapp, og i kjøkkenrommet helst gruve. Gangen ble sjelden brukt da en gikk «bislagveien» til kjøkken og stue, samt til loftstrappa etter som det mer sjelden var dør i panelet. Henimot slutten av århundret, ble husene bygd nesten like brede som de var lange, og med stue og kammers som da lå opp til hverandre, og gang og kjøkken likeså.

Ved nybygg ble det mer slutt med å tekke med næver og torv, men heller med «spon», også kalt «sjingel», som materialhandlere forskaffet. Det var som sagt noe tynnklovd spon, omkring en 1/2 meter lang og 10-12 cm bred, lagt tett i tett langs etter og neste flo opp, trukket så halvt tilbake slik at det ble dobbelt lag på bordtroet. Det viste seg snart at slikt var bare skrot, og da kom det «stav» i stedet; 8-10 cm brede og vel 60 cm lange spiler som var skåret 12-15 mm tykk, men tynn i ene enden. Det ble tekkt på samme måten som på «spontaket», slik at tredjeparten av staven var fri. Ikke var det rare greier dette heller, da taket om få år var råttent til tross for et godt overstrøk med rød tranmaling. Og så kom skifersteinen som tok luven fra alt «flisespikkeri», bokstavelig talt. Og ikke var det bare nybygg som fikk skifertak, men «bosset» ble revet av hus etter hus, og kvadratstein og lappstein lagt i stedet. Så var man ferdig med det taket for uminnelige tider.

Langtifra, det ble ikke bare litt rødmaling å se på husene her og der, men bordkledte og malte hus hvor som helst. Det var farver i mange nyanser, rødt, lysegult, lyseblått og vakkert avstemt grønt. Det lønte seg å kle husene både utvendig og innvendig, da den fuktige havluften er gjennomtrengende kald i storm som i stille, endog barometret sjelden går ned til - 11 eller 12 grader Celsius.

I den nye hustypen ble stua stasrom, så å si. Mannfolket sørget for diverse innbo, kjøpte pene veggur og bra speil. Kvinnene flest lagde etter hvert gulvmatter og kvite gardiner, hvilke saker hadde vært å se bare i 4-5 hus innen herredet. Det rommelige kjøkken ble både spisestue og dagligrom. Komfyr og ovner var blankpusset, og kob-

berkjelen likeså. Alskens blankpusset kjøkkentøy glinset på et høvelig veggparti. Og i stedet for den romstore tallerkenrekke, kom det håndkleholder med pyntehåndkle og den slags. Bislag med benker og skap fikk bøtter og gryter, støvler, arbeidsklær, og de nå sjeldnere treklompe. Og i gangen hang det nødvendigste yttertøyet, mens det beste var plassert et annet sted.

I vinduskarmene stod potteplanter i rad og rekke. Alt fra «gamle dager». Abrott, balsomine og indianskars hadde lenge kikket ut gjennom 6 og 9-tommers ruter. Nå var det geranium, rosenbusker, gyldenlakk og alskens begonia, aralia, palmer og blomstrende olean-der ikke å fortie, samt mye annet. Alt fikk sol nok gjennom 12 og 15-tommers glassruter, senere meterhøye. Men vinduskarmene ble stadig for snevre for alle blomstene, så det måtte småbord og sokler til, samt småhyller til «Arons skjegg» og «brudeslør».

Året gikk sin gang, høst og vinter var ikke så mørk og lang som før. Drøyde det før mannfolkan kom fra Finnmark og fiske, så spadde kvinnene jorda opp i sørveggen, og grov og plantet og klappet som det var barnekinn.

Matvarer og kosthold

Når det så er tale om et kystherred som Hillesøy, vil det være på sin plass straks å gi en liten oversikt over det som er havkantens fornemste matvare, fisken. Den har vært dagens kost fra den første båt lå i stø der ute.

Som regel er det den billigste, eller småfisken, som blir anvendt til «koking» dag ut og dag inn, såfremt det er vær til å «løyse båt». Det skal da i parentes bemerkes at det virkelig kan treffe at en juksakall kommer i land så godt som uten fisk. Men som regel gjaldt det gamle ordtaket: «Når båten går, då går gryta.»

Til «småfisk» hørte også stor småsei som ble flekt med hodet på, og hengt til litt tørking. «Hallvaring» kaltes den, vel av ordet å halvere. Et annet rart navn var «hjelloosing», flekket torsk som hadde hengt på hjellen noen dager så den var bare litt vindsket. Ellers var «småfisk» slikt som hysa, smågjedd, brosma, steinbit og småsei. Den slags ble anvendt fersk, bokna eller frossen.

Steinbiten må helst kokes straks, eller også råskjæres, skårres og tørkes noe i sol og vind, da den er dårlig som boknafisk. Flyndra

koktes like fra piken. Før i tiden var det helst skikk å sløye auaren, og så henge den opp til den var nesten halvtørr før den koktes. Ved ordentlig seifiske, dragarsei eller notfisk, ble den peneste fisken tatt av til seimølja. Likedan er det også ved den ordentlige torskemølja under høstens og vinterens sesongfiske. Seirogn, torskerogn, sønmager og iselja, har hørt med til «kokinga». Godt rensset torskemage med lever i, har vært meget anvendt. I et lofotbrev fra 1853, kalles sådane mager «leveronger». Men mage med gryn og lever i, var regnet som de beste «ongene». Massevis av sei- og torskehjerter ble tredd på stikker, og kokt i møljegryta. De var fin når de ble dyppet i fett. Fersk fisk ble banka med fiskeballklubba, og tilsatt melk og karve til fiskebali, og av kald fisk kunne det bli laget plukkfisk. Av torskerogn ble det laget rognruta, et slags store boller, samt stekt rognkaker.

Ved sildefiske koktes det meget sild fersk, men hjemme ble den ofte stekt på den tradisjonelle måten, kappet hode og spord, småskårret i sidene og innsatt med mel og salt, og stekt brun i pannen i sitt eget fett. Fersk sild ble flekt, laket og røykt på teiner til senere kakesovel, stekt på glo. Under vintertiden var sildebingen, som var lagt opp til løyping, ofte god å gå til for å hente et «målbytte». Silda var herlig sur ved ryggbeinet, men overhending god til poteter, eller med litt skjerpa flatbrød til syrsuppa. Hos Jens Nilsa på Storsletta, spiste de rognkall, og folk lo til sådan grådig appetitt. Med tiden viste det seg at den ruklete fisken var en delikatesse, især når den var røyka.

Kveita er en fisk for seg selv, og må ofres fornøden omtale. I gammel tid ble alt brukt til huset, men så ble meget av den saltet og avhendet sørpå. Etter at de store sideflakene var skåret opp til rekling, hengtes raven for det meste opp i sol og vind, dryppende av fett som etter hvert ble temmelig hersk. Den ble da helst stekt på glo, attåt kake og flatbrød. Ryggpartiet koktes helst, fra fremste snadd med huse, til krokbein og sporkringle. Av den større kveite, ble omtrent alt gjort bruk av.

Gallet ble tørket til medisin for «slett» og «ondt for brystet». Rogna var fin ved hattemakeri(sjøhetter), og magen blåstes opp og ble tørket til «sjå» for vindaugget, før det var glas å få. De minste kveiter ble rispa i tre, bokna litt og så kokt kveitsuppa på. Fersk eller lettsaltet sild ble rensket fri for bein, og kokt sildsuppa eller «sildegryn» av. Men slik overdådighet var det ikke tale om i de virkelig «gamle dage».

Den neste fiskemat å nevne, blir så håkjerringrekling, og en kan kanskje legge til at den av fersk fet fisk og godt stelt, ikke vek stort av veien for kveiterekling. Men den måtte vannes godt, da den inneholder forskjellige giftstoffer. Det er sagt at også brygdefisk ble anvendt til rekling.

Av annen mat fra havet kan nevnes kjøtt og spekk av nise, skutt eller

fanget med garn. Ved å flå fisken unngikk en den stramme smaken av spekket. Spekk og kjøtt av kobb er bedre enn av nise, især om den var skutt så blodet rant av den. Nise- og kobbegarn hadde masker med omtrent 6 tommers åpning. Slikt spekk oppbevartes saltet, og var utmerket attåt den kokte, frosne eller boknede småfisk. Det bruktes laurbærblad i spekkoppen. Av kjøtt fra havet kan også nevnes alke, havelle samt ærfugl, men den ble med tiden fredet så de som hadde almanakk og husket godt, måtte la den fuglen gå børsepipa forbi. Teisten var ikke heller god å få skott på, og er det ikke ennu, for den som ikke kan det særskilte knepet med den. Om sommeren ble det krøkt skarveunger inne i orer og groper, og de ga meget og god mat, stor og fyldig som de er. En og annen storlom ble skutt nu og da. Men da den både er sjelden, og er vår om seg og dertil hårdfør, kom den sjelden i gryta. Hans Hansen, Lillenes, fortalte en gang om en slik fugl han skjøt med rifle, da haglegevær ikke duger til den.

Han sa at kula var klemt flat mot fuglens lårbein. Denne storlomen kalles i folkemålet «hømmer» på grunn av sitt lyse og vakre hømrende mål.

Oterkjøtt får også regnes som mat fra havet, men det ble sjelden benyttet i meddelerens barndomshjem, og da bare når det var absolutt nyfanget. Det minner i smak om fuglekjøtt. Det var skikk å ikke spise disse fiskesorter: sandflyndre(skrubbe), havkatt, lurskate, skankeskate, storskate og den sjeldne håkjerringsteinbit. Den er av farve gråbrun, og har skarpt skinn. Fisken er som et slags spekk, krabbe eller noe slags skjell, har ikke heller vært benyttet til mat i senere tider, men Tussøybrevet fra 1688, forteller om sådan bruk.

Om mølja bør det sies noen ord i forbindelse med omtalen av fisk. Her siktes da til fiskemølja. Av denne er det egentlig bare fire sorter, benevnt torskemølja, seimølja, auarsmølja og sildemølja. I bestemte form heter det nesten alltid «mølja». I sammensetninger «mølje», f.eks møljelever, møljegryte, møljebrød og møljeklenning. Den mølja som fåes av auaren, er ikke bare av levra, men av fettet på innvollen. Det samme er tilfellet for sildas vedkommende. Kokes levra av småfisk, kalles det ikke mølja for det blir ikke noe fett å snakke om. Når ordentlig mølje er kokt og måltidet er over, ble resten av «fett og lever» tatt vare på, og spist attåt poteter. Til mølje brukes ikke lever av: steinbit, havkatt, kveita, långa, skata, håkjerring og brygda. Vann som fisk er kokt i, kalles «sø», fiskesø, mens det ved koking av kjøtt kalles kjøtt sø, dette fra gammel tid.

Til fiskemat om sommeren kunne det være krøkebær i surmelk. Og ellers flatbrød brukket i surmelk, til frokost. Om sommeren med blåbær iblandet.

Om matvarer og kosthold i sin alminnelighet, skal nu fortelles ett og annet hørt fortalt ved århundreskiftet av Jonette Mikkelsdotter, Sommarøy: «I min barndom begynte ikke dagen med kaffe, men med te av røllek, karve eller myrvortegress. Ord som kaffekjel og kaffekopper, hørtes bare sjelden nevnt for de hadde bare tekjelen og tekoppene. Melk i teen var det ikke på annen måte enn en skje surmelk som sprakk til ei ostetjuka, og gjorde teen syrlig. Tjuka var overhending god å tygge på. Det ble ikke kokt suppe til mat attpå annen mat, men skulle det være noe attpå, var det den alminnelige teskvetten. Det var egentlig bare attpå mølja at den bruktes. Hva som ellers angikk melk, så kunne det hende at om det var tre fire kyr på gården så kunne noen av dem «stå tørr», og «stå borte» både to og tre måneder. Men enten kyrne melka godt eller bare «tøydde», så ble all rømmen tatt av hver einaste melkeskål og melkebunke. Det gjaldt om å få litt smør til en og annen skilling. Var det mange mennesker, rakk ikke surmelka til som sovel nok for kaka, og da måtte andre saker hjelpe til. Småsild som hadde ligget i flere måneder i bingen, var brukt attåt litt skjerpa flatbrød til syrsuppe som middagsmat. Da kunne de voksne få tre eller fire av slike kokte sild attåt kaka til frokost. Silda var sur, men ikke rått. Den var kjærkommen. De voksne sønnene kunne få en halv leiv flatbrød attåt de to vasskakene når de skulle på sjøen med juksa, «men de la helst brødet på hylla», sier Jonette, «for det kunne jo bli ordentlig mølja til kvelds, og da ville den halvleiven være god å ta med». Manglet det fisk av en eller annen sort, ble det kokt tynn byggsuppe til middag eller kveld, og «suppådamen» var den alminnelige «syra» vi kalte. Det var «møssa» som var fløytt av gammelmelketønna, som ble pint i hop om sommeren. Ei tinteskål av denne suppa og et stykke tørr fisk til hver «stengte målet». Fisken som ble brukt, var helst torsk eller sei som var råskjært og tørket, men skjemt av råvær og makk. Av sådan kløyvd fisk, fikk vi hver et stykke så stort som ei tverr handbreidd, til å tygge atåt suppa. Fans det «bergegløtt» var det fint, for den var det ikke makk i. Denne såkalte bergegløtten var «grønspor», eller småsei som var tatt med mortenot om sommeren, og sløyd og tørket i solskinn på berget. Kunne det vanke litt tørr småhyse, for ikke å snakke om tørka småkveite, var det fint. Det kunne og treffe til at mor la til hver en flis spekekjøtt av geit eller sau til tyggemiddel.» Så langt Jonette.

Av kjøtt var det ikke meget. Om noen sauer ble slaktet, kunne det hende at det beste ble avhendet, men så vel hodet som skankene ble tatt vare på. De ble kløyvd og saltet, mens skankene ble skollet og hengt bort til feittirsdag. Knastørr som de da var disse sau- og kuskanker, ble de i tide lagt i syra så skinn og sener svulmet ut. Så knustes beinet når de gikk i gryta.

Av dyrets hjerne(heilen), ble laget heilpølse like etter slaktedagen. Massen ble virket sammen med mel og skummet melk, krydret og kokt i rensset og skoldet tarm, og alltid spist varm.

Kjøttpølsa ble laget av småkjøtt og talg, hakket fint i hakkestokken og tilsatt salt og krydder og så hatt i tarm. Derpå røkt og hengt bort til senere bruk. De skjærtes da i småskiver som stektes i panne, til sparsomt sovel attåt den vanlige vasskake eller gångkake.

Alle vet hvordan blodpølsa er, men kanskje ikke alle vet hva slags «ilåt» blodmaten ble latt i. Alt av dyrets innvoller som skulle brukes til pølser, ble gjort omhyggelig ren og skoldet, og stod i vann som ble skiftet flere ganger. De organer av dyret som ble tatt til «ilåt», var for det første fagerhuva og venstra, så bottlangen og bottlangsbrosen. Var dette for lite, ble også vomma av sauene tatt med. Hvor hen i dyrets indre alle disse posene er å finne, kan det ikke her bli gitt noen opplysning om, bare dette, at mariaken - bladmagen, ikke ble tatt med til pølsa eller annen mat.

En ganske sjelden rett ble laget av mulen av ku og okse. Den ble kalt mulsodd. Mulene ble rensset, røkt, tørket og hengt vekk til utpå vinteren når de skulle anvendes. De ble da lagt i syra til de svulmet ut, og så skåret i småbiter og kokt sodd på, helst med noe gryn til. Det er slutt med denne slags sodd. Igjen finnes bare det som fule personer lager når de sitter og surmuler. De gamle sa da om disse at de «kokte mulsodd».

Matretten kalldun har verken noe å gjøre med noen kall eller med noe slags dun. Det er rett og slett kuvom som er flidd og fjelget og så kokt, skåret i strimler, tredd på teiner og hengt på loftet til å tørkes til det skulle være noe ekstra en kald vinterdag. Når syra hadde gjort sin gjerning, var strimlene tykke og lubbne, og ble skåret i biter som det koktes mel- eller grynsodd på. Til tolkning av navnet ligger det nært nok å si: «Kalldun» er som dun der varmer på en kald dag. Før en forlater kjøttmaten, kan nevnes at det en gang var en som fortalte at i hans barndomshjem hvor husmora, som skikk var, skiftet maten til så vel voksne barn som tjenere, gikk det slik til at det av en pen side sauekjøtt ble skåret sibein om annet etter behov. Et slikt bein skar så husmora rundt om på midten, og brekte det tvers av, og så fikk to barn hvert sitt stykke. En større en fikk det veikeste, og en mindre det magreste kjøttbein. Og på den måten ville alle ha det. Traff det seg slik at det en søndag skulle være mer festlig, ble ikke rømmen «tatt av» rømkollbonka, men husmora delte rømmen i sektorer liksom det i den nye tid gjøres med bløtkakene. Det kunne bli bra mange «parseller», og hver varetok sin. Men tjukkemelka som var under, hadde alle andelshaverne like rett til.

«Grøt ble sjeilla kokt før i tia», sa Jonette, og la til «det gikk så hårdt på melet med den». En vet imidlertid at da det ble russerug å få, ble det kokt grøt av den. Den var jo nokså mørk å se til på tallerkenen, men det hadde visst lite med næringsverdi og fordøyelighet å gjøre. Til denne grøten bruktes litt tykkemelk attåt. Nu og da ble litt sirup strøket utover grøtskorpa, og navnet var kort og godt «roggrøt».

I de første 1880-årene, var det en tid noe hirsegryn i handelen. Den var ikke gitt ut for å være «kretturmat», og det ble kokt grøt av varen som nok var nærende, men sant sagt, nokså stram i smaken.

Det siktede byggmel som kom i handelen ble kalt grynmel til forskjell fra det hjemmemalede samfengte byggmelet. Grøt av grynmelet var lenge regnet som flott mat, og det er gamle folk som vet at de ikke smakte den slags før de som voksne fikk prøve den, frem i 1880-årene. Også ved denne grøten ble det tatt litt surmelk på skjeen attåt hver «tugge», eller den ble dyppet i hver sin melkekopp. Litt sirup gjorde maten enda bedre, for ikke å snakke om når det en søndagskveld kom et lite auge av kusmør midt i tallerkenen. Vannet til grøt kalles «grøtmauk», til suppe ble det kalt «suppemauk». Det ble ikke kokt grøt verken av den hele russiske havergryn, eller den norske byggryna. Hva dampagryna angår, så er denne varen så nymotens at alle kjenner til kosten. Av denne ble det dampagrynsg-røt.

Saup er en vare fra eldgamle tider. Og den er vel alltid blitt anvendt som mat og drikke. At det ble kokt saupgrøt av det hjemmemalte byggmel, er vel utvilsomt. Meddeleren har neppe prøvd den. Ikke heller erindres det at russerugen gikk i saupgryta. Grynmelet derimot gjorde seg fint, så fint at alle som ikke har smakt saupgrøt av ekte saup etter håndkjernet ekte rømme, kan få en bra lik erstatning ved å kjøpe en porsjon «rømmegrøt» ved en eller annen «tilstelning». Blir det hatt litt kusmør, sukker og kanel også på ekte saupgrøt, er imitasjonen omtrent fullstendig.

Risengrynsg-røt er eldre enn oss alle, men er formedels sin utenlandske herkomst og høyere verdi, sjelden kommet frem på nøysomhets bord. Den opptrådte nesten bare ved høytiden, og da var den flott på alle måter. Det er i så måte tilstrekkelig å gjengi kjøpmann Fritz Dreyer, Tromsø, sine ord i 1883 til en hillesøyværing: «Hør de Bartheos Larsen, jaj synes risengrød med smør og sukker er, gudhjelpemaj, igge dårlig mad.» Det syntes heller ikke han som det ble sagt til, og slettes ikke smågutten som hørte på.

I Hillesøy er det ikke noe «e» i navnet på rømgrøten. Den som får kjenne duften fra rømgrøtgryta, tenker minst av alt på å rømme. Gryta ja, de gamle kokte den herlige rett i ei malmgryte som ble satt noe nedi omnen så den ble gloheit. Og det ble vispa noenlunde grovmalt mel på det kokende kremgule mauket med en visp av sommerbjerket visperis som kunne gni grøten mot den gløsende gryta. Og da «smorte han seg» nokså villig.

I den nye tid kokes det i ei flatbotna aluminiumspanne med oppstående kant, satt oppå omnen så panna er varm i botnen og lonken i sidene. Og det vispes fint mel på det varme melkehvite mauket, med en krøllvisp av ståltråd som ikke kan gni grøten mot den lonkne panna, og «han e synsens trau på å smørre seg».

For å ha den beste grøt i bakhånd, nevnes syrgresgrøten nå! Det koktes fra gammelt av syrgresgrøt i Hillesøy, dog som attpåmat. Den servertes med melk på.

«De sju rømgrøtene.»

1. Børgrøt: Fiskerfolket i Hillesøy fór på Lofot og Finnmark, de som andre, og de ville gjerne ha god bør på turen. Da ble det kokt en god rømgrøt som nok ga like godt resultat som å slå en tolvskillig inn i båtmastra.

2. Brurgrøt: I sin alminnelighet slo fisket så bra til at en av karene kunne ta brura si hjem til seg, og holde «brylløp». Intet var mer opplagt enn at det sprang en rømgrøt i brura sitt navn, og til lystig salutt.

3. Barselgrøt. En kan ikke lese bedre en skrevet står: de to var ett fra første ærlige løfte de ga hinannen. Ikke altfor lenge etter bryllupet fant så sted det som kaltes «barsel», og det kom en særskilt rømgrøt til gårds, kanskje flere, i glede over vel avviklede affærer.

4. Tekkegrøt. Å trø på andre sine dørstokker er ikke i lengden så hyggelig som å ha eget hus. Om ikke lenge ble det bygget nystue, og så snart mønsåskråka var lagt, og taket trødd og næver og torv kommet på plass, gikk det et par kanner god og æst rømme i gryta. Så vel arbeidsfolk som husstand ellers, var det gode måltid vel unnt. Enkelte av disse glade måltider kunne selvsagt finne sted ganske sjelden i en familie, mens andre var årvisse.

5. Vaskegrøt. Når vårrengjøringen var over, vinteren vasket ut av huset, gården sopt ren med den største soplimen, og bosset brent, var kvinnene enig med seg sjøl at de hadde gjort rett for et festlig måltid. Og de tvilte ikke på sin rettmessige myndighet til å gå til åtak på rømdallen.

Ære være dem for slik reisning, til tross for at de i årtusen hadde vært plogdyr. Mannfolkene var gjerne borte ved denne anledning, som kanskje best var for alle parter. En vet jo at det ved denne rundvaskingen blir revet av laget mest alt for mannfolket. Når f.eks. kvinnene på Sommarøy hadde vaska rundt hos Mikal Mikkelsen, sa han: «Dem har øylagt for minst tredve kroner, minst dæ, minst dæ!»

6. Slåttegrøt. Massen av svette var runnet når ljå og rive ble hengt bort, høysleen kvelt og lemdørene lagt bom for. Nu kunne gammel og ung unne seg et rolig bordlag, enten han «tjukknå til» inni Bokkedalen, eller det kom en rykanes tørrfloing ifrå Havgrunnen innover øy og strand. Fans det en kornåker, så tålte den jo både vind og vøta! «Lett berre homla suse, no skal vi koke oss en durabel slåttegrøt», rømgrøt på bord.

7. Skårgrøt. Har det enn vært lite kornavl i Hillesøy, så har det sant sagt ikke vært særlig knagert for rømme når den skulle brukes med rett og redelighet. Medgis må det jo at det ikke var så mange som hadde med det som heter skuronn å gjøre, men det rare er, at det er

blitt færre og færre etter hvert som kulturen svulmer opp. Forstå det den som kan.

Julegrøten. Til de her omhandlede sju grøter kan ennu føyes denne. Den ble gjerne noe for seg selv, for ikke å overlesse seg med gode saker, og mulig også av andre årsaker. Saken ble gjerne avviklet på den måten at det underst på tallerkenen ble lagt risengrynsgrøt, og så et passende lag rømgrøt der oppå. Ved sådan ordning, fikk en så vel det vakre synet som den gode duften, samt helt upåklagelig smak for hver en middelmådig munn.

Hva ellers angår julematen bør det sies at selv om kostholdet i sin alminnelighet var meget tarvelig på gården året rundt, kunne det bli spist både mye og god mat i julen. Vel nok er det så at det kosthold som her er omtalt, ikke er ment å dekke forholdet lenger enn tilbake til midten av forrige århundre. Allikevel ville det neppe bli noen særlig eller vesentlig forandring ved å strekke tiden meget lengre bakover.

Når en tenker tilbake på «julen i gamle dager», er det først og fremst de store trekantede lefsene som kommer i minnet. Disse lefsene var i likhet med flatbrødleivene, av størrelse som en tynnebotn før de ble «smørt og lagt». Og da var underkanten omtrent 12 tommer, og hver kant opp til spissen minst 8 tommer, og tykk og god var de. Så var det store tykke hjertekaker, nå vafler. Kusmør, gomme, kujure og tunge eller sauelår og rull. Kanskje begge deler. Samt hjemmekaker, flatbrød og stompbrød i sin tid. Da det led mot slutten av århundredet, vanket det kjøpbrød og sirupkake på julebordet. Hva angår den ting «å sjifte maten», så ble skikken fulgt også ved julematen ennu frem til 1890-årene. Vel nok med unntakelser på de forskjellige gårder, skjønt både yngre og eldre best likte å få sin lefse og sine vaffelhjerter lagt på plass av husmora. Det var ikke mange steder at husfaren fikk maten skiftet til seg, men det fans. En ting erindres med velbehag. Den overføldige kjøttmølja av kjøtt og rull som ble kokt julaften. Den fikk alle nok av, og det kunne variere hva en greide. Fra en leiv bløytt i kjøttgryta og øst fett på, til fire leiva som var to skrokke eller mer. Og alle fikk rå seg sjøl, om det skulle være tørr møsmørøst eller sirup, eller begge deler blandet oppi møljetallerkenen.

Av ost ble det laget flere sorter, foruten gommen og møsmørøsten (mysost). Det var kjesost av søtmelk, sønost av skummetmelk, ramost og gammelost samt møsmør som ble kokt av saup. Det bruktes som pålegg med eller uten smør, eller rørt opp i tykkmelk til en tynn røre kalt «møsmørøst» som kake eller flatbrød ble dypet så smått nedi til sovel. Gammelost var det laget nokså meget av på de større gårdsbruk.

Mens en her nevner de forskjellige slags ost, kan det passe å si et par ord om dravlen. Dette er et urgammelt navn som gjenfinnes i gresk,

men kun bevart i norsk. Men det har forskjellig betydning, da det i noen norske bygder betegner en velling av mel og saup, i andre tyder det ostet melk eller fersk linnkøkt ost. Ellers er «dravle» det ostestoff som utskilles av søt varm melk, når sur melk kommer oppi så det blir både ost og møssa(myse). Dette kokt sammen danner «gomme», som finmalt blir til «mysost».

En gammel hillesøyværing fortalte at det hjemme hos dem, ikke valaget saus på noe slags kjøtt før i begynnelsen av 1890-årene. Ikke heller hadde det vært kokt «tjukkerter» eller saftsuppe. I klokkergården var det kokt «rødgrøt» saes det, når presten Bull var der, og vel før hans tid også.

Vinteren 1882 ble på en gård melka «forgjort», så rømmen på skålene var blå og brunflammet, og melka besk. Husfaren var i Lofoten og fisk ikke å oppgå, men spikkesild var det nok av i huset. Den fikk stenge mål etter mål, dag etter dag utover. Til mårramat var det spikkesild og stomp eller kake. til middag spikkesild og potet med surmelkbleng attpå, og til kvelds igjen spikkesild med flatbrød og syrsuppe. Middag og kveld ble enkelte dager tatt hin veien, men så vel husmora som de fire døtre og to gutter var så sår i munnen at de satt bare å jangla for å få maten i seg, og silda fikk skylda. I presten Koren sin tid, ble ved et «brylløp» på et i den tiden sentralt sted, gjestene syk. Årsaken ble antatt å være den at det til lefsegnikk var blitt brukt blyhvitt. Om så var gjort av feil, eller i tanke om å få skinnende hvite lefser, er ikke godt å si.

Før mange år siden gikk det et uforstandig snakk her og der, om at Øyfjordingene hadde for skikk å ha boven topp med fisk og lever med seg når de ved preikhelg for til kirka om lørdagene. De kokte så ei durabel kjerkemølja om kvelden, og noe av den ble vel tatt før eller etter preika hin dagen. Dette var før en fikk høre noe om vitaminer og slike merkelige saker. Men en ser at Øyfjorden var foran sin tid, og ordnet seg etter det krav som naturen stilte. Og de holdt seg sterk og sunn i sitt slit på hav og land under forhold som var verre enn for de fleste av deres fiskerbrødre.

Når det er snakk om vitaminer, måtte det være en skam å fortie hva som ble sagt om barna i Øyfjorden, lenge før fiskeværenes unger ble foreskrevet apotekisk tran som livseliksir. Hva var det da som ble sagt? Joda, at pattungene i Øyfjorden fikk kokt lever og fett i «tåta», og ikke bare grøt og den slags som skikk ellers var. De fikk altså mølje fra de var «en tomme lang» som man sier. Den tynne lerretskluten med mølje i og band om, ga mer vitamin enn de gummivarene som den moderne barnepleie lar ungene susse så fint på.

Amund Helland forteller i «Tromsø Amt»(1890): «I Hillesøy er måltidene disse: Klokken åtte til ni frokost, brød bakt hjemme, i regelen smør. Kl. tolv fersk fisk eller buknet fisk med poteter. Stundom suppe, sild, grynmesuppe. Klokken fire til fem smørbrød.

Om aftenen grøt, hvis ikke fersk fisk. Der spises alltid fra bord i Hillesøy.» Dette var Hellands iagttagelse.

Sløyka vites ikke anvendt som fast måltid blandt bumenn, men sannsynligvis hos samene som ofte kom ned til gårdene med sløykebørre. Som delikatess ble planten ofte hentet fra jote og elfefar, og en har selv tatt ei børre med inn til byen nu og da, og solgt den på torvet. For en stilk, 1 tomme tykk og 10 tommer lang, var det 2-3 øre, mens en stilk på 1 1/2 tomme og 3/4 alen lang, vanskelig kunne gå billigere enn 12 til 15 øre, alt etter som forholdene lå an, slik som tolvåringen anså stillingen.

En har hørt sagt at byfolk laget hermetikk av sløyka, og dette har vist seg å ha sin riktighet. En kan nemlig lese i beretningen om utstillingen i Tromsø i året 1870 at fru Kjeldseth, Tromsø, hadde levert inn «syltet sløyke» til utstillingen.

Rygqslit i potetåkeren.

God skikk

Ordet matskikk er blitt brukt i stedet for «holde måltid», hvilket sa at hele husstanden gikk til bords i samlet orden. Men enskjønt hvert måltid kort og godt kalles ej «mål», er det ikke hørt sagt at det skulle «holdes mål». I sine yngre år måtte en nærmest få den oppfatning at det å holde måltid var et nødvendig onde som det var best, ja høyst påkrevd å få unnagjort så fort som mulig. «Av sted til arbeidet», valordene som en først og fremst hadde å rette seg etter. Forandring av mat het «målbytte», og det var skikk å ha mange måltider om dag. Kanskje kom dette av at en ikke åt seg stort mer enn halvmett, uten kanskje når det var fiskemat - årsaken ufortalt. Hva matens næringsverdi angår, da rådet det atskillig feilaktige oppfatninger. Tung og ufordøyelig mat som lå lenge i magen, var helst ansett å være særdeles kraftige saker, for det var sa de: «mat som en kunne bie lenge på», altså før en kjente seg «svang» igjen.

Måltidene var ordnet slik: Ved resmål, kl. 5 til 6, altså oppståtid, var

det «mårrabette», bare noen tigger med noe vått attåt. Ved durmål, kl.8, «mårramat», og høgste dagen «middagsmat», samt ved nons'-tid, kl. 4, litt nonsmat. Ved 8-9 tiden var det «kvellsmat», som helst het: «holde kvell», og nærmest sier at det da kunne være tillatt å tygge og svelge maten på en noenlunde rolig måte.

Det var ikke skikk å si «holde middag» eller «ete middag», men «ha middag». Ordet «spise» og «frokost» hørtes nesten ikke på den gamle siden av århundreskiftet. Foruten de her nevnte «mål», ble det i kaffens modnere alder drukket mårrakaffi, føremiddagskaffi, ettemiddagskaffi, nonskaffi, og etter hvert nattekaffi hos denne og hin.

Hva klokkeslett for mål og mat, for leggertid og oppståtid angår, så kunne det variere atskillig både mellom den ene gård som den andre, såvel som mellom bygd og bygd. En vintermorgen stod to menn inne på Bakkejorda opp klokka 3, fjelga seg litt og gikk i båten og rodde ut til Buvika - en times roing. Da de kom ut mot gården, så de at det var lys oppe i huset hos Hans Karolius Olsen som de skulle til, og de gikk opp og hilste «gomåra». Men de andre svarte «gokvell» og føyde til: «Det kom no til å bli seinvoren før oss med kveilen.» Det var et ordspråk i bygda: «Buvikkvell».

Bordskikk sier god tone eller bare «tone» ved bordet. Ett og annet skal fortelles slik som det artet seg i gamle dager, og utover så langt som en kjenner seg igjen. Som før fortalt, ble maten skiftet til både liten og stor, men det er jo ingen regel uten unntakelse. Når det var mulig å praktisere det på denne måten, kom det av den «age» som barna før i tiden var gjenstand for. At ektefolk skiftet maten til hinannen samt husholder til sin husbond, skjedde som tilfeldighet, ikke som regel. Grunnlaget for rasjonens størrelse avhang helst av individets evne til «å gjere rett før maten». Var det fremmede til bords, alene eller sammen med husfolket, ble det straks da alle hadde gjort sin stille bordbønn med knepte hender, sagt av en av sjølvan: «No må dokker værsågo få dokker mat.» Var det jevne hverdagsmennesker som gjester, lød det helst: «No må dokker berre ete.» Om noen av husstandens voksne snakket ved måltidet (og fremmede ikke sjenerte), het det: «Stopp no munnen med mat og ikkje med slarv.» Til de yngre lød det: «Sitt ikkje der å jangle, et å bli ferdig», eller: «Kvikke dæ no, bit å svell, bit å svell.»

Ved bordet måtte ingen late høre minste låt av sang. Ikke heller måtte noen late høre nynnen eller sang når andre var til bords. Var det en av de unge som da «heiet», kunne riset komme av hylla. Men var det en voksen som forglemt seg, var en eldre straks ferdig å gripe inn på en pyntelig måte som det sømmer seg et hjemmelaget skriftested: «Narran song me herran et».

Kom noen av guttan til bordet med hua på, fikk han en ørefik, og mer nådig gikk det neppe om han støttet armen mot bordet og satte hånd under kinn.

Kom noen av barna for sent til matskikken uten gyldig grunn, ble det «tatt av» straks folk var ferdig. Og etternøleren fikk ingen mat før ved neste mål. «Den som ikke passer mål, han får kall kål», var også et skriftsted.

Om noen barn «forta maten»(nødig ville ha den), ble den uten videre tatt vekk og så satt frem ved neste mål. Da smatt den med glans. Ingen måtte ta seg en matbit ekstra, for da var lovens hammer over dem: «Det skal ikkje ørtas i meilla målan.» Til voksne kunne det bli sagt på en penere måte: «Det ska ikkje snæres!» Med det menes at naskeri ikke tar seg ut.

Barn og unge fikk stå ved bordet og fremsi bordbønn i tur. før og etter maten. Dette var regel, men det fans jo unntakelser. Ungene måtte ikke renne ut med mat i hendene, og ennu mindre måtte de slenge mat etter seg her eller der. Denne age, maten angående. skrev seg neppe bare fra omhyggen, men også fra en smule såkalt overtro. At mest mulig skulle bæres inn i husene og minst mulig ut, er så sin sak. Men på den annen side var det en trosartikkel så å si at verken synlige eller usynlige vesener måtte få øye på mer enn høyst nødvendig av det en åtte. Tankegangen får en i formelen: «Et ondt auge ska ikkje godt se.»

Selvsagt var det mang en gård hvor det ikke ble tatt så nøye verken med å behandle maten eller med bordskikken. Som gjennomgående regel ble dog «brødvaran» holdt i akt og ære, endog inntil det så å si urimelig. Blant annet måtte ikke et brød legges med undersida opp. Og var det skåret av det. måtte ikke den skårne enden vende ut mot bordkanten. Når en brakk flatbrød eller skar av brød, måtte dette gjøres innover eller mot seg. ellers skar en lykken fra seg. For å stadfeste denne tro, fikk en høre fortellingen om dengang da Vårherre kom inn i et hus hvor et barn nettopp var falt i en gryte med kokende vann, men han gikk først å la et brød på bordet rettveien før han tok småen.

Jordens grøde har fra gammelt av vært holdt hellig, og en har selv hørt melet bli kalt «gods» og «Guds lån». Det er alt lenge siden dengang da en stormester befalte sine lærlinger å samle opp av marken hver bidige smule etter massebespisningen i det fri. Og det endog de alle var proppmette og hadde fått maten gratis og uten minste anstrengelse. Men lenge før den begivenhet, var det henlagt brød som en helligdom i et tempel.

Da tider og kultur skred så langt frem at det kom møbler i stua, seng, bord, skamler eller trefot-krakker, stod det gjerne en særskilt sess i «høgbordenden». Den stod der år etter år. Helst til høyre for en som kom inn, og slik at han som satt på den stolen både kunne se den som kom inn og se ut mot havet. For bordet var plassert tett inntil glasset. Dette var husherren sin plass, og ingen måtte sette seg her i «høgsetta» når «han sjøl» var hjemme. Dette ble innprentet ved følgende fyndige ord: «Der ska ikkje sette foole i bondens stol eller bikkja i husbondens sæte.» «Fool»= narr, fjotting, tosk).

Hva dekketøy angår, da er det vanskelig å gi en allmengyldig vurdering. Ennå da 1880-årene var tatt til, fans det så vel en og annen tallerken som skje av tre på bordet. På samme tid ble jernskjeer og blikktallerkener etter hvert færre og færre. Men slike ting som gaffel og voksdug på borde, ville en i alminnelighet ha sett forjeves etter inntil 1890.

For mange år siden ble det sagt av personer som reiste en del, at kvinnene i Hillesøy så vel som i Nord-Norge ellers, var særlig flink til å lage god mat. Våre kvinner skal ha takk og ære for et slikt skussmål om landsdelen. De bør også høste så vel æren som gleden over at det kan sies å råde både godt kosthold og god bordskikk i våre hus og hjem.

«Foole i bondens stol»

En ektemann var reist til fiske, og bare kona og en huskarl var hjemme. Straks om kvelden kom der en kjent kavaler som underholdt den midlertidig «gressenken». Mot kveld bar ungdommen inn en stor sekk med fiskegarn som han satte i kroken ved døra før de gikk til kveldsbordet. Kvinnen foreslo at de før maten skulle lage et lite rim etter sitt hjertes gode stemning, hver av dem, og hun fremførte glad beveget: «Min husbond er faret til fiskevær, giv han måtte fiske vel og fryse i hjel, kvite hosser og bleike bein, og aldri komme levanes heim.» Så fortsatte kavaleren: «Jeg sidder i husbonds sæde, skal øve daglig læde. Spise hver dag med hans sølvbeslagne kniv, og ligge hver natt hos hans venneviv.» Det ble stor munterhet. Drengen grublet litt, så kom det med salvelse: «Å hør du hund i sekken sett, å hør no ke som om deg gjett. Så ta din store ståle kniv, og sprett så sekken av ditt liv. Eg til klubba og du til stong, så ska vi gjere monken dørre trong.» Dette var mørk tale for de to, men drengen var alt sprunget opp, og sekken hadde fått sprøtt fra struten og ned til kjyta. Husbonden fór ut som et lyn, det ble synd i «monken».

Så inntok sjølven sitt «husbonds sæde» og fikk seg kveldsmat med den sølvbeslagne kniven. Og så kom natta!

Age og tukt

Det gamle ord «age» er brukt på to måter. En kan høre det fremstilt slik at ordet sier den ærefrykt og lydighet som er en følge av oppdragelse. I Hillesøy og her nord i landet, betyr ordet den kontroll og tukt i ord og handling, som bevirker lydighet. Vi sier ikke: Barna har age for sine foreldre, men: De har ærefrykt og «reddhoga». Om foresatte heter det: De holder age med barna sine. Dette er i fullt samhøve med det gamle ordspråket: «Agen er god når den er med måte.» Et annet ordtak om samme sak er dette: «Den som agelaus lever, han agelaus dør.»

Det var ikke bare ved mat og måltid at det gikk strengt for seg ennå i våre besteforeldres tid. Også ved den dagligdagse tukt var det på en helt annen måte enn i det Herrens år 1900 og fremover. Ble barna befalt å utføre ett eller annet, måtte de ikke et øyeblikk «legge langøyran til». Aldri het det at de skulle «gå» hit eller dit, men at de skulle «springe».

Skal skyte inn et pussig eksempel på slik mentalitet. Gamle Karoline Hillesøy sa ikke som vi andre: «De har sin adgang der», men «de har sin adsprang». Det betød at var ikke ungene avsted med det samme den foresatte brente av «knallet» så å si, fikk gjerne en tung smekk dem avsted. Var en formastelig nok til å gjøre det minste mukkk om at det ikke høvde eller så, kunne han være forberedt på ordentlig «stryk», så snart det ble tid til slik omstendig adferd! Hvis ungene til Bertheus Larsa såg seg til sidene når de hadde fått starten, især guttene, sa sjølven: «Æ måtte ha nådd dæg, så skulle du ha fått finnføtter».

Men det kunne vanke «ris» selv om det ikke forelå hva en av oss ville kalle gyldig grunn, som hvis en var uheldig å «spike» en trekopp, eller en krabat kom til å le eller «styre» så pass at småen i vugga våknet.

En 7 års gutt gikk opp til fjøset, og grisen kom i mot han. Barnet trodde det var stor fare på ferde og la på sprang, i det han av alle krefter skrek «Herregud». Mor og far var ute, og både så og hørte alt, men de hadde en alvorlig drøftelse seg i mellom hvor vidt de ikke måtte «hye» gutten for hans synd. Det drev over med at han måtte love at han aldri mer skulle «ta Guds navn forfengelig». Refleksjonene gjør seg selv.

Den ting å «gi ris», var ellers ikke gjort med bare et par rund kast, og ville geberder og slag utenpå klærne slik som altfor ofte er sett praktisert av sinte og nidkjære, men ikke forstandige foreldre. Den gamle tuktt gikk for seg på en måte slik at det svidde både i kroppen og i hjerterota. Skulle det være ordentlig gjort, ble barnet befalt å gå ut å hente et bjørkeris. Uten sure miner bar det ut i vedskjulet som var reist opp mot en husvegg. Solskinn eller fokk og kov fikk ikke si noe, et ris ble vridd av under stor fundering. Var det for lite, kunne han komme til å måtte hente et til, og var det for stort kunne jo også det ha sine ulemper. Dette var jo bokstavelig «å lage ris til si eiga rauv». Kommet inn med denne «svæga», fikk han uten nølen knappe buksene ned, og så kysse riset før det bar til. Etter noe pisking ble så barnet spurt om det skulle gjøre så og så mer, og selvsagt manglet det ikke på gråtkvalte løfter. Men for å gi sin myndighet ettertrykk, blir det pisket ennå noe, og så blir synderen befalt å knappe klærne oppom seg, og så takke far og mor pent med hånden.

Det kunne treffe at barnet verken gråt eller ga noen løfter, men den ting får våre pedagoger og psykologer pirke rede uti.

Barna fikk i «de gode gamle dager» aldri noe ved å mase, annet enn tuktt i en eller annen form. De oppnådde ingenting bare for at mor skulle få husfred, for den skaffet hun seg på annen og helt effektivt vis som vi har hørt. Og hun fikk fred, ikke bare i huset, men i også i sitt sinn, i stedet for opptavede nerver og så en dag å bli behandlet som uvedkommende snyltegjester i sitt eget hus.

Når det her er tale om tukttens ris, skal en stubbe historie bli tilføyd. Dengang da Karl Bertheusen, Mjelde i Tromsøysund, reiste til Amerika med sin hustru Temine Tobiasdtr., Qvalnes, og barna, gikk det ord om to ting som han tok med på turen: En tønne surmelk og et knippe bjørkeris, nettopp hentet i vedskjulet da de gikk i båten. Om disse ting forteller sønnen i brev datert 9. desember 1946. «De spurte i Deres siste brev hvor gammel jeg var da vi reistetil Amerika, og svaret er 3 år, og det var i 1864. Så var det om jeg kommer i hu noget angående denne reise. Well, når det gjelder at en 85 års olding skal huske hvad fint sted han kom til i 3 års alderen, så trenger han hjelp, og det havde jeg. Det bestod av de bjørkeris som De omtalte, det var ikke så lett at glemme dem. Om de varet reisen ud ved jeg ikke, men jeg husker at der kom en streng klage over at der var ingen bjørk i Amerika, og spørsmålet var hvordan kan man opdrage børn uden ris. De kvister som vokste her omkring var gavnløs, det fik jeg høre så meget at jeg fik en høi agtelse for Amerika i min tidlige ungdom og det sider i mig endnu. Vi var 7 uger fra Tromsø til Quebec, og med dampbåd derfra til Detroit og med jernbane fra der til Iowa.' Det interesserer mig meget at tenke på disse gamle tider og drivende arbeide.»

Deres søskendebarn
T.A. Bertheusen

Klesdrakt

Istidens og huleboernes drakter var av skinn, noe vesentlig mer kan av gode grunner ikke sies. Lignende drakt hadde vel også de som første gang lot døra til en nybygd jordgamme falle igjen med et smell. Men i samenes klesdrakt ser en den dag i dag en levning fra de tider, og en levning fra vår egen bumanns habitt som vi smått om senn har lagt av.

Riktignok er drakten til disse fjellenes barn i de siste 50-60 år blitt betydelig «kultivert». I Steden for tettsittende skinnbukser kan det sees en og annen av ulltøy. Og i Steden for de av sennegras stoppede kommager, møter en nu og da lavsko. Kofte av tøy har mange samer hatt fra ganske lang tid tilbake.

Hva ellers angår «kofte», så har vel den i lange tider vært bumanns plagg. Vår siste kjenning av den slags i praktisk bruk, var den skinnstakk som fiskerne ennå i vår barndoms tid krenget nedover hodet når de i ruskevær gikk i båten.

Et par ord til om dette. Da kongen på Stiklestad ga Tore et hårdt hugg over aksla, da stod det bare et gov av reinskinnskofta hans. Det var i 1030. Og ved år 1700 hilser Petter Dass «de koftekledde bønder». Vi tar også i minne at da legpredikanten Hans Nilsen Hauge i 1803 fór nordover, bl.a. gjennom Brønnøy, Hemnes og til Målselv og Tromsø, var han kledd i Nordlendingenes dengang mest alminnelige kledningsstykke, den grå kofte. Dette klesplagg rakk midt ned på låret, hadde belte tatt omkring og var åpen noe ned på brystet der den kunne knappes.

Når en tenker på de karene en knapt erindrer, ser man gjerne den røde topphuva med bred, krøllet kant nede og en liten dusk i toppen. Den hadde kvitt fór av ull eller bomullstøy, og kunne trekkes like nedover ørene. Og så var det skinnhatten, den sattes gjerne nedover huva i ruskevær. Pullen var «blokka» på en halvkule og brettet var rundt, stod rett ut og var stort som en tønnebotn. Det var så stivt at det stod i mot både rokk og fokk og holdt sin mann i ly. Derfor kaltes uvær «hattefokk». Hattene var polert med steinkulltjære og hadde tykt ullfór og ørelapper med bånd.

Hva øverbolen angikk, så var de tidligere mot kroppen bårne ler-retsskjortene å finne hos karene, helst de gamle, ennå omkring 1925.

Over denne skjorte ble det båret en ullen nattøye og så brystduken, vesten uten ermer. Som ytterplagg ble som oftest tatt en kulørt koftetrøye, litt sid og uten linning nede, men med knapper for ermene og åpningen i brystet; om den ikke var åpen helt ned. «Slengtrøye» ble den helst kalt. Lærbeltet med slire og «slirkniv» ble tatt om plagget.

Underbuksene var helst av ullent stoff så langt tilbake en vet. De rakk sånn midt på legg, og ble lagt i langfoll under hosene som den dag i dag ved heimesyddde underbukser. Nå er det mest bare strikkete underklær. Et bregda, kulørt hoseband ble tatt om ved «hosebands-taen», mellom kneskjella og tjukkarleggen. Hosene nådde opp rundt kneet og kalvbota.

Trauste karer ifinklærne: Adrian Hansen, Robert Jensen og Martin Andreassen.

De gammeldagse ytterbuksene som knapt minnes, var helst av tykk vadmél og hadde ikke «sliss» framme med knapper, men en svær klaff fra hoftekuil til hoftekuil der en stor knapp, helst av messing, holdt dem på plass. Bakparten kom med to breie tamper fram. og ble knappet over navlen, og de hadde på hver side en lomme som ble hengende akkurat i svangen. Disse «klaffebuksene» holdtes oppe foruten av beltet, også av breie strikkede seler med splitt av tykt tøy og var helst farget fuksinrøde. Disse «klaffene» måtte ved 1880-90 årene trekke seg ut av tilværelsen for de langt mer hendige «slissene» som så okkuperte hele sitt område.

For å fullstendiggjøre mannens drakt kom så et halsbind til. Det var strikket av godt ullgarn, vrangt og rett, minst seks tommer bredt og halvannen alen langt, og ble slått om halsestabben enten lagt dobbelt som stropp under haka, eller tullet to ganger rundt og med knute. Frakker ja. Etter århundreskiftet ble det oljefrakker, regnfrakker, eller fuksinrøde med fuksin og «kronsul». Det var små spriklede halsbind å få kjøpt, kalt «skjerf».

Hva blankhattene angår, så måtte de i 70-årene evakuere for skinnhuer, og røhua likeså for filthatter med band omkring, for kasjetter og sixpensere. Disse la seg ofte på hodene som ei forknødd kaka. De er ennå ikke dødd ut.

Ved slutten av 1880-årene kom det i handelen noen pene blå halstørklær av fint tøy, men de holdt seg bare i noen korte år. Finere folk hadde kvit krage når de var i puss, de gamle nemlig, men snipp og sløyfe såes ellers ikke brukt i Hillesøy før da 90-årene tok til. De var da helst med nedfallende flipper og av celluloid som holdt seg stiv, og det hørte sydde sløyfer til for den som brukte slikt.

Noe før denne tid var det kommet i bruk noen tykke «jagervester», en stor vest av grovt tøy og med ermer av barket seilduk. De tjente som ytterplagg og under oljehyr om påkrevet. Til fest og finere bruk innførtes det omkring 1900 noen store «uttanpåtrøyer» av tykt flott stoff, tveknappet og delvis med skinnbesetning, «krøllskinn» for krave og oppslag, og det var riktig solide og vakre saker.

Men ordentlige frakker var en sjelden ting. Det var bare 5 frakker innen herredets grenser, og de kan godt identifiseres de som eierne var; begge Mathesons i Laukvik, kirkesanger Hansen, O.C. Breckan på fyret, og Hans Hagerup Brox, Tussøy. Den siste «for sin helbrede skyld», sier hans brordatter Regine Brox. I 1891 kom det en ung håndverker tilbake til herredet som den sjette «frakkefant», som et gjengse munnheld kalte disse befrakkede herrene. Enkefru Else Larsen, Gjøvik, fortalte i 1944 at hennes far, handelsmann Daniel Hansen, Laukvik, aldri var eier av en frakk eller ville ha noen sådan på seg.

Frakker ja. Etter århundreskiftet ble det oljefrakker, regnfrakker, vinterfrakker, opp til gummifrakker, «bonsjurfrakker» og spelfrakker som ennå blir sett litt opp til.

Alt tøy til klær hadde i uminnelige tider vært nesten bare av hjemmevirket slag. Hvert et plagg ble lappa og «pønga» lengst mulig, især buksene som fikk bot på bot satt på både lår og kne så vel som baken. Det var helst svart tøy, og mindre grått til mannfolkantrekket.

Hva fottøy angår så er kommagene av gammel dato hos bufolket, for mann som kvinne. Men det er nok lenge siden at disse fotbunad gjorde alminnelig tjeneste i veldreven fiskerbåt. Ved rasjonell drift ble det snart nødvendig å ha støvler, slik at en kunne «stå vøa», kunne ha fottøy som gjorde det mulig å vade. Disse lange «sjøstøvle- ne» rakk helt oppi sula, og ble holdt oppe med en knapp. De hadde stropper og stroppeband innvendig nedfor kneet og måtte ved avta- king brettes to ganger, slik at den halve lengde ovenom stroppene fikk brett ned til vristen, og den øverste del derfra og oppover. Da var stroppene bar og kunne løyses. Et omstendig arbeide forresten.

Da det ble oljebukser i Steden for de korte av skinn, ble det brukt knestøvler - såkalte «røyserter» - med nokså stive bellinger og stropper øverst så det var gesvintlig å kle den på og av. Enda lettere var «småstøvlan» som nådde bare midt på legg, også kalt «skaftestøv- ler». De siste av denne type var enda kortere og ble kalt «halvpeler». Og så fikk vi gummistøvler.

Et gammelt fottøy er også «treklompan» som bruktes av alle i huset, så vel om sommeren som i godvær ellers. Det var ikke en ting til å trø en gammeldags polsdans eller reel med, men ellers praktisk. De trakk ikke væte til foten, kunne lett gjøres ren og så settes av «uttaførre dørre». I mørke kjente en sine egne, selv om det stod 7 - 8 par ved loftstrappa i den tidlige morgen. Foten vraket straks et fremmed ivelær om seg. Av slike klomper ble det laget meget lekre saker til søndagsbruk åt venn og kjæreste. Selve klompen, «trøa», var svertet og foret med rødt tøy i sålen, og iveleret satt på med blankeste koppsaum. Av store hoser ble det laget lugger som fortes godt med tykke sammentøvde sjøvotter. Men i vår ungdom batt våre kvinner 2 tommer på hver vott, og da dugde de mindre til luggelappa. Dette fottøyet var varmt og godt i frostvær, og høvelig i sneen når man skulle til skogs etter veldige bører bjørkeris og lyng til kyrne som på båsen stod.

En må også nevne de svære «støvelhoser» som ble strikket for å ta imot de transmurte størstøvlene så buksene ble spart. Til røyserter bruktes bare «støvelhoslester». Hoser, lester og votter sørget kvin- nene for at det alltid var nok av til alle i huset. Ikke å dølge for: De sørget også for litt stas, de og , som f.eks de nydelige perlebroderte beltene som unge kvinner forferdiget til sine utvalgte. Ære være de flittige og varme hendene.

Det skal heller ikke glemmes å si at det i bu og på loft som oftes hang et utrolig forråd av alskens nye ubrukte så vel som lite brukte klær

til «velsombruk». «Busserulle» eller «pusseronken» er ikke nevnt ennå. Hvilket ord er det rette, lar vi stå hen, men det var staute plagg de også. Tykt eller tynt tøy, like meget, de hadde linning både for håndledd, hals og midje, med knapping, samt i hele brystet. Det var vide og varme klæsplagg og gikk over til «mannfolkluser» og «lusekofter».

I vår barndom var det liksom ikke mange skallete hoder, det måtte da være gamle menn. Og håret var sjelden snauklipt. Hva skjegget angår, så var rett få glattbarberte. Det var kinnskjegg(bakkenbart) eller en krans fra øre til øre, samt ofte noenlunde avstusset bare. Det er snart halvhundre år siden Hillesøyværingene hadde mustasjer og

«Staskaren» Edvind Skog, Botnhamn.

Fotograf: T. Bakland, Tromsø.

«hjerteknuser». To menn i Hillesøy huskes med smekre gullringer i ørene i 1890-årene. Det var Hans Andreas Nikolaisen, Hillesøy og Hans Enoksen, Vasstrand.

Så tar vi et flyktig blikk på våre menns søndagsklær etter gamle skifter i Hillesøy.

1680-90: Blå kerseiskjorte med stiv krage. Kjoler(frakker) av vadmél og filemont. Røde bukser, og skjorter med fiolett krage, og hatter med og uten bånd.

1720-30: Røde klæstrøyer med ullverduns for, og tre dusin små sølvknapper. Vadmél og andre kofter med tre sølvknapper.

1750-70: Brøstduker av kvit eller blå sars, dyffeltøyer,stripete trøyer, parykker.

1770-80: Brøstduker med sølvknapper, skinnhatter.

1812: Blå klædes bukse, rød fløyels trøye, lerrets underbukse.

En så bare en eneste parykk innen herredet, og den var båret av Hans Hagerup Brox i 1870-80-årene. Han førte venstre hånd høvisk opp ved øret og tok hatten av med høyre.

Apropos hatt, da så en «toppen» av den slags utover år 1900: Blauthatt, halmhatt, rundpollhatt, stivhatt, silkehatt, flosshatt eller silkeflosshatt, også kalt «standkvartel», men disses overhøyhet minket etter hvert.

Kvinnernes antrekk må selvsagt få sin betraktning.

Fra år 1540 og utover en tid, tok kvinnene opp samme mote som mennene bl.a. med firkantet utringing og linettfolder, splitter og puffer på albuer og skuldre av de lange ermene som dekket hånden. På hodet hue eller hatt av landsknektenes fasong. Det var anvendt noe spansk stil omkring 1555, hvor kjolen holdtes bredt og stivt utstående ved hoftene ved hjelp av et stativ av kurv eller ståltrådfletting. Om halsen pipekrave, kalt «møllesten». Ved siden av den spanske drakt, holdt Islandsknektenes stil seg.

Fra nyssnevnte årstall innførtes i Norden «pludderhoser» bestående av opp til 50 meter lange tøystrimler. Det var lange vide kjoler fra 1620-årene og til midt ut i århundret da de deltes i liv og skjørt, og som hos mennene fjærhatt, kniplingskraver og mansjetter. Begge kjønn bar skulderlangt kruset hår som fra 1730 var lokket, pudret og kruset. Fra denne tid og utover, var det luksuriøse fiskebenskjoler som var 4-5 meter brede.

Nesten bortimot slutten av nevnte århundre ble det fulgt engelske herremoter med frakk, kulørt vest og høy mannshatt og i hånden stokk. Fra snevre kjoler ble det vide inntil omkring 1870-tallet da de veldige krinolinekjolene kom, og som dominerte i 10 til 15 år etter som keiserinne Eugenie satte det i sving. Fra denne tid husker vi «pale-tå»-ermene som var skåret litt i bøyg og smalnende framover, uten linning.

Krinolinet forsvant nu fort, og det ble myke, folderike kjoler med 7

To kjekke Hillesøy-jenter.

Fotograf: T. Bakland, Tromsø.

til 9 bredder i skjørtene, som var vide, folderike og fotfri. Når det fra 1918 var trange, knekorte skjørt, måtte vel årsaken for en del skrives fra at det under krigen og etter, ble knapt om tøy. Det er ellers sagt at draktene etter krigen viste samme tendens til frivolitet som etter den franske revolusjon.

Hva ermer angår, så minnes man forskjellig fasong til kjole- og bluseliv. Puffermer og skinkeermer, lange, halvlange, korte og helt borte. Stundom trånge fremme, stundom vide. Vi snakker nu om kvinnene hos oss sjøl.

Det var utover 1750-årene kulørte stoffeshuer og blomstrende «høllek», meget lik lappekvinnes den dag i dag. Og ved 1800 og videre, var det tørklær og skaut i alskens farger. Det ble foldete sorte hetter av fint tøy, dels med sort slør som falt litt nedover nakken, og

vel også smykket med en og annen sort perle her og der. Noen tid før århundreskiftet hadde gjerne eldre kvinner en flat, rund hue, med bånd på sidene til feste fremme.

Serken var nok som oftest av lerret, med det uline snørelivet over. Det satt stramt under kjolebrystet som hadde litt halsbrus eller kvit krave, helst med nedoverliggende flipper. Finere kjoleliv av sort hadde perlebroderi over brystet, og vide flotte skjørt som skjulte fottøyet. Rundt skjørtefalden var det en «skoduk » i god håndsbredde, til å ta av for sko- og kommagtippan, klompene selvsagt også. Under den ytre kjolen var fylt ut med flere diverse skjørter, av hvilke erindres navn som «borderskjørt», «kappaskjørt» og «stoppaskjørt», hvilke kunne ha hver sitt fôr i likhet med kjolen. Et plysjeband rundt skjørtefalden avsluttet skoduken som ble sløyfet, helst før hundreåret gikk ut.

I kjolehalsen blinket ofte en gylden brosjé der hvor det i tidligere tider var søljer med rikt motiv. Smekre perleringer hadde de også søstrene våre, båret enten enkelt eller framfor en god gullring.

Benklærne var helst av tynnere stoff, som vendlerret og slikt, unntatt til vinterbruk da det var ulltøy, selvsagt hjemmевirket.

Dette «unnplagget» bestod egentlig av de to lårparter som var sydd i hop bare over livet, og nederst linning med «bukseband» knyttet utenpå hosene som rakk rundt kneet og kalvbota. De finere satt ganske visst løse og hadde hjemmeheklede «tagger», blonder, nede ved hosekragan. Skjønt de side skjørtene jo skjulte stasen på tilstrekkelig ærbar måte, kunne vel disse blondene bli synlig litt nu og da, for det var nærmest en rett hyggelig skandale. Strømpene var av hjemmевirket godt ullgarn like inntil og utover hundreårsskiftet.

Fra omkring 80 år tilbake og utover, var det nesten bare tørklær å se som kvinnelig hodeplagg. Til helligdag og fest var det virkelig flotte saker av hvitt eller sort, og med lange frynser som ga et pent bilde og et solid inntrykk. De unge hadde å velge i alskens kulørte saker til både høye og lave priser. Tørklærne måtte ligge med spissen pent nedover kjolekraven og ble festet med en løs «knote» under haken.

Som med all forandring så også med kvinnes hodepynt. Tørklærne ble sett på med uvilje fra først, akkurat som den første hue og høllek. Det ble ansett som tegn på hofferdighet og løse seder av dem som kanskje beskjeden og avindsjuk satte seg bakenfor i kirkestolene. Den samme mentalitet var tilstede også da den første damehatt ble båret av en snill og nokså blyg hillesøypike. «Ei hattedame» ble ikke velvillig bedømt fra først av.

I lange tider hadde det artet seg slik at unge folk ønsket seg mer skifte i tøy og farger til «velstandsbruk og høgtid». Så ble det litt om senn

mer av kjøptøy og mindre av hjemmevirkede stoffer, kanskje helst hos kvinner som var mer «tander». Det hadde ellers i århundrer vært ført inn i landet ulovlige varer, så vel tøyer som mangt annet som var forbudt.

Ved utearbeide i ruskevær ble brukt noen tykke jakker som når skjortene var «botten opp» ved djup sne. stod svært ut ved hoftene. «Oppbettaarbandet» var som kommagband, bregda av fargerikt garn, var en famn lang og med dusker. Men når kvinnene var i båt ute på skjærene og skar tang og tare til alt som på båsen stod, da kunne et stykke gammelt juksasnøre være fullgodt til å «bette opp» med, like til knes.

Simonette Lorentsen, Botnhamn, f 1888, gift Richardsen.

Kvinnene våre fikk etter hvert også annet fottøy enn kommager og treklomper. Det ble «mørnsko»(tøfler) og ordentlig skotøy om enn sent. En kvinne i sognet fikk sitt første par sko da hun omkring 1870 stod brud, 25 år gammel. Hennes kjæreste hadde sydd dem av oksehud, og de var beslått med hæljern og hadde usvertede lærreimer. De ble påpasselig forsynt med transurning både inn- og utvendig, så det var ikke noe eventyr at de varte i 27 år. Da kvinnen var 70 år, fikk hun sitt annet par sko, forøvrig som ved et treff, for det var tanken at hun ikke skulle ha flere sett av slik overdådighet.

Det ble etter hvert mange slags skotøy: Lågsko, høgsko, parsko, knaksko og springsko med innsatt gummistoff i sidene. Det gikk så vidt med kulturen at det ble kalosjer til bruk utenpå ellers nye og gode sko og støvler. Og fra «mørnsko» gikk det fram til gummisko, tøysko, filtsko, silkesko, bikksauminger og snesko med blanke glide-lås.

Foruten alt dette gikk det over til halvt om halvt tørkletid igjen. Små krøllete tynne tørklær uten frynser og uhyggelig kortfattet for synet, for de må strammes til blåknute under haken så de virker bortimot strøpe. Men det miserable oppveies av silkestrømpe så tynne at endog et «loppebett» på okla eller grannarleggen kunne sees om det fans, men det fins ikke. Og nylonstrømpene på strøket og på bygdeveiene, kan faktisk ikke oppdages på skinnet - i verste snefokket vinters dag.

«Stakkars lille fot og legg, er det ikke bort i vegg at du sådan uforskyldt skal av gikt bli fylt, skal av gikt bli fylt.»

Så et par plukk fra gamle skifter i Hillesøy angående kvinneklær. 1680-90: Hjemmevevde firskafte skjørt. Kulørte skjørt av basektøy(?). Lammefors trøye med tinnknapper (Storsletta).

1718 : Blå bajos skjørt og kersei snøreliv. Røde kersei og firlongs trøye (Sessøy).

1770-80: Røde og kvite stoffes huer, og av kvit kattun. Kallemankes kåpe med sølvhaker. Trøyer med sølvknapper, skospenner av sølv (Edøy).

1800 t.: Røde hjemmevevde kåper, grønne trøyer. Snøreliv av kallemankes tøy. Sorte huer og silketørkle (Gavlen).

1812 : Røde fløyels huer og kvite høllek. Stripete tørklær. Kåpe med sølvhaker (Angstaur).

Tiden er gått videre og vi har fulgt med, ikke å fortie: Våre kvinner fikk paraply og de fikk parasoll. Kom så regn, kom så sol og prøv dere! Slikt hendte endog før, lenge før verdens galskap brøt ut i 1914. Så fikk de hansker og håndveske, de fikk regnslag og støvslag og vindslag så tynne at en fikk se hele figuren deres der inne. Og tid og time hadde de slått om det runde händledd og kom presis til sitt kontor og sin klubb.

Handarbeide og husflid

Alskens

Ordet «husflid» er ikke hillesøymål; det heter fra gammelt av handarbeid. Ute i Hillesøy har handarbeide vært drevet i årtusen, av kvinne så vel som mann. Det foregikk tilvirkning av klær, fangstredskaper, husets utstyr og båstens. Dyreskinn var stoffet til klær fra hode til fotsåle. Sytråden var dyresener og skinnreimer, og nåla var et bein. De mørkeblonde jegermenn lot saktens hodet selv sørge for sitt utstyr, mens blondinens gyldne lokker uten særlig «pinning up» fikk flagre fritt i blesten fra isbre og åpent hav. Så laget mannfolkene pilspisser og drepande klubber av bein samt drikkeboller av dyreskaller, fiskekroker av bein og litt småstas til kvinnene sine. Kvinnene laget klær av skinn med håret på og sørget for matstell og barna. Storisen minket mens slekter kom og gikk. Husdyr ble med i tilværelsen. Så lærte kvinnene seg å tøve ull i hop til hette og hose. De tvinnet ull til tråd, og flettet snorer. De sluttet med tiden å tvinne mot det glatte låret og den runde kinnen, og brukte heller et langt bein - kanskje hengt opp i taket - så de kunne snurre det med handlovene. Likere var det å sitte for seg selv med teinen. Den snurret bedre med en knok tredd innpå den.

Mennene tok skritt for skritt fram. Steinøkser og jernøkser så dagens lys etter hvert. Et kjærestepar fant opp en bandgrind. Mellom den flettede snor og oppstadveven lå det årtusen, mellom spindel(håndteinen) og hjulrokken likeså. Det ble ulltøy i Steden for skinnhyre. Mannen lagde sima av hår, og fiskegarn av hamp. Kvinnen var på pletten med garnsneller, bunding og tøystuver. Mannen drev dreiebenk, kvinnen symaskin. Hun lot seg ikke distansere. Han holdt båten i stand fra kjøll til topp, nye bord, draghals, tiljer og toft, kjeip og hommelbånd, årer og auskar, tjære og maling. Mast og seil måtte være i beste stand. Meget vakkert og hensiktsmessig alt ihop. I de lange høstkvalder satt far trutt på krakken og drog i den endeløse snora til forsengogna. Tusener av forsen blir lagt og «rørt» til anglene med beket sildegarntråd, og lina satt opp. Og så syr han skinnbukse og trøye, armer og hatt. Alle sammen i huset har sitt par treklomper og komager, og det fins ett og annet par kvinnesko.

Bøtter, hølker, daller og skjeer lager han, samt traug og melkebonker. Smørkanner og kunstferdige smørskjeer med rose fattes ~~ikke~~. Ljåorv og rive lages hjemme. «Kor e du laga, skal slikt kjøpes når liene laver av bjørkeskog?» Og vedsleden står parat straks etter høya, og alt er heimelaga: meier, fjetterfötter, stallband, slirer og fløstokk samt «hynningan» - horningen bakerst til å holde bjørkebuskene på plass under kjøringen. Skjekerne er gode nok om gampen er sprek. Men spanga under meiene måtte enkelte til en smed etter. Alt dette hørte til mannfolkarbeidet, og det var ikke lite for hand og omtanke. Men mer skal nevnes: Betting av sildegarn, kobbegarn, nise-garn, seigarn, torskegarn, mortenot, seinot og rypegarn. I nyere tid også flyndregarn, rognkallgarn og kveitegarn.

Javisst hadde mannfolkan handarbeide og husflid forseg, innendørs som utendørs. Enda er ikke nevnt det direkte fiskeri, torving og veding, våronn og slåtta som jo hele huset tok del i.

Hva så angår kvinnene, så kan en jo heller ikke regne som handarbeide deres stadige arbeid i fjøset så vel som i fjellet, der de hentet voldelige bører av bjørkeris og drager av skavbusker. Til dette deres slit med årer og tareljå ute på flu og skjær der de demlet opp båtlaste med bu-tang og skråptare, der den sorten var å finne. Når de så kom til lands, hadde de å bære båtfarmen til gårds far etter far med bøtter og børtre over nakken, akkurat som med vatnet til stue og fjøs, fra brynn og overføken elvedal. Og når kvelden kom, hadde de å flekke og skave de store bjørkestrangen og småsjævvelen, til bark åt buskapen, til barking av børnskap og båtseil, huder og skinn som var lagt av til alskens sjøhyr og fotbunad.

Nei, alt slikt hørte ikke til handarbeidet. Det var grovarbeid og sovarbeid, og hørte med til det «å drage drotten» til alt som på båsen var.

Men hva var så kvinnes handarbeid, kunne det spørres. Ja vel, bli med inn i et fisker- og jordbrukerhjem en dag i mars måned i attenhundreogdentid. Mannfolket er på Finnmarken, og til våronna er det ennu langt igjen. Vi ser oss om inne i den ganske store stua. Her er et stort ullrøyve nettopp tatt inn fra buloftet og en eldre kvinne sitter i kardebenken og driver et par benkekarder som karder store ulltuller. En fremvoksen pike sitter med småkardene, hun tar av enden på den store tull og karder små tuller som legges i ullkassen til en som spinner. Her inne er det sneltre, hespetre og nøstetre samt en hovollgrind som henger på en spiker på veggen, mens hovolltreet står under senga. Bak veven står et kabbetre og to kabber som brukes til å vinne bomullgarnet, «renningen», opp på i ~~stoden~~ for den evinnelige nøstingen i gamle dager. Bare vi snur litt på oss så ser vi den store rennstolen ligge sammenslått mot veggen, altså den firestolpede «grinna» som renningen slås opp på fra kabban. Men største plassen av gulvet opptas av den store veven i

kroken. Den består av de to vevstolene mellom hvilke befinner seg garnbom, hvis overflod går frem gjennom de 4 sett hovoller og så gjennom den i slagbordet innsatte vevskje. Men før så garnet kommer om brystbommen ned på tøybommen, har det fått «ibæren» slått inn. Bakerst og nederst i vevstolen ligger trøstokken fra hvilken de 4 trøer går frem så de kan nåes godt med føttene av henne som sitter på vevfjola i veven. Fra trøene går trøbanda opp i sine respektive nedre hovollskafter, mens fra de øvre hovollskafter går hovollbanda opp i blekkerne som henger på sitt langtre lagt på horna av vevstolen i likhet med slagbordtreet. Bak hovollan er 2 spiler, «skjellblarne», som holder oppståen grei. Spenslet holder det vevde tøy utspilt lik vevens bredde i vevskjeen. Det er skjøtt til hver sort garnfarge, og vevskjeen må være så mange basmer som tøyet skal være fint og tett. Her i huset har de vevskjeer som er 16, 18 og 20 basmer på hver alen tøy-bredde. En basme er 30 tinner i skjeens lengde, og mellom hver tinn er det 2 tråder, lik 60 tråde pr basme. Det blir altså mange tråde i en vev på 20 basmer pr alenbredde på tøyet. 5 kvartalen er 25 basmer ganger 30 tinner a 2 tråde, gjør 15 hundre tråders renning. Dette er telt korrekt ved vevens oppslag på rennstolen.

Den kvinne som kan renne en vev på rennstolen og få det rett med skjell og basmer samt riktig vevskje etter tøyets art, hun er en dyktig kvinne. Og kan hun tre rett i hovollan så det blir til toskaft, treskatt og firskaft tøy, ja og knytte trøbanda på de rette hovolskaft når det er tredd rett i skjeen, altså: «Få veven for slag», den kvinnen er virkelig «en egelig ting» å få «ja» hos. Og de kan alt dette og mer til. 4 av de 5 kvinnene her i denne fiskerheimen.

Vi må se litt på henne i veven. Hun er som en maskindel sammen med trøer, slagbord og skjøtt. Hurtig og presist går det, også når hun slår inn 20 tråder og mer pr minutt mens dobbeltslagene høres utendørs, trøene knaker og blekkerne gnisler under hovollbanda. Men der ved nerglaset til venstre sitter en ung kvinne og trør en rokk og tøyer tråd alen etter alen uten at det høres den minste lyd, for det er en hardangerrokk av de nymotens. Kvinnen har ryggen mot senggavlen i kroken motsatt veven, og plassen mellom rokken og den gamle kokeovnen er ikke mer enn at ovnsdøra såvidt kan åpnes for å legge etpar vedskier innpå om noen ikke er varm nok av arbeidet sitt. Pikens løse lokker skjelder lint om de friskrøde kinne- ne, men hun ser ikke et øyeblikk opp for bare blyghet. Vi åpnet jo dørklinka så brått da vi kom, at hun fikk ikke tid til å knappe igjen de to øverste knappene i den kremhvite blusen sin.

Piken kan sin kunst: En snelle hosegarn på mellom 3 og 400 meter hiver hun opp på en og en halv times tid, når hun får kardet ull fra søsteren. Men av fin tråd til kjolestoff kunne det være 500 meter på en rokkesnelle.

Ved klaffebordet mellom veven og senga, står en kvinne og tegner

med kritt og klipper av en grå tøystuv som for plassens skyld ligger oppå fjelltrekket i senga. På bordet står en Grower & Backer maskin, en som tar villig under labben sin, så vel sirts som stoff og vonnmål, ja seilduk så vel som doble skinn-iveler til treklompene. Plutselig settes maskinen i gang, og den gjør et så svare innlegg i vår samtale, så vel som i det som veven og benkekardene har å si, at vi går ut med et nikk til henne ved rokken.

Heldigvis så hun opp i rette tid, kanskje med et: «Pakk dokker», i tankene.

Ute i bislaget sitter en gutt med en tøvfjøl mot sjeltrene, iferd med å tøve et par svære sjøvotter med to tompler på hver, og merket i

kragene med et B.L. korssting i rødt garn. På snora mellom bislag-nova og bua henger det brunt og gult mosefargede klæsplagg: Et fuksinrødt halsbind, noen nattøyer farget «dallblå», i gammel urin og indigo, samt hoser og votter. Noen stripete gulvmatter henger der også. Fra århundreskiftet ble det vevd masser av slike på hver en gård.

Stamping

Så snart en vev av fint kjoletøy er fått unna slagbordet, blir det sendt til en farger i Tromsø til farging og pressing. Noe kjoletøy fikk kvinnene overskåtet så renningen ikke kunne sees. Vonnmaal ble stampet hjemme, især om det skulle brukes hvitt og grått, men skulle det farges brunt eller sort måtte det fagmann til, og da ble det stampet samtidig.

Ved de fleste velstelte gårder var det ei stampa. Det var en trebenk, ca 7 fot lang og 3 fot brei med 3 fot høye ben og med ei luke svarende til benken. Mellom disse brettene ble tøyet lagt pent i flere lag og kokende vann slått over. Luka ble så trukket att og fram av 3 - 4 personer, i det et par dryge steiner var lagt oppå. Tøyet måtte ofte legges om, og det kunne ta halve dagen å stampe en vev på 30 - 40 alen.

Betting - «strikking»

Fra lenge før den tid da spinnerier og ullvarefabrikker fikk ulla, drev folket med bunningen, ikke bare kvinnene, men mange menn også. Det blei botten store sjøvotter, handlingsvotter, fingervotter og «pulsvanter», også kalt moffediser: et åpent erme som rakk fra fremst på handleddet og til midt opp på under- armen. Hoser og lester fikk alle nok av fra de 5 bundingstikkene. Foruten disse «plagg» var det massen av alminnelige hoser og lester. Bundingen fulgte med så vel når kyrne ble jaget til marka om morgenen som når de gjettes om kvelden før melketid. Likeså når en sprang et ærend til nabogården. Garnnøstet hang i en bettarkrok ved hofta og var et produkt av «farkan», taterfolket sin fingerferdighet. De laget også finkammer av kobber og messing og drev med å reparere tekjeler. I 1880-årene ble det mote med betting av noen store trekantede tørklær med flotte border av kulørt garn. Disse plagg la kvinnene over nakken og i kors over brystet, og knyttet endene på ryggen.

Syarbeide

Hvem er det vel som fra urtider og uminnelige tider har mest benyttet nål og tråd i huset? Det skulle vel ikke være andre enn kvinnen så vel når det gjelder den grove beinnål som den blanke av jern og stål.

Barn og olding, kvinne som menn, de fikk vel det meste av daglig «hyr» fra innerst til ytterst - fra kvinnelig handarbeide. Fagmessig yttertøy og fabrikkmessig undertøy, det er nytids utstyr.

I de gode gamle dager satt ingen ledig, stod ingen ledig og gikk ingen ledig. En har sett kvinnen gå med søm og trekke tråden på veien til nabogård. Det var da 1880-årene var begynt. Og ikke var vel hun den siste på den fronten, og ennå mindre den første.

Skulle noe leses i bok eller blad, fikk det foregå i noen høytidelige minutter, helst om søndagen.

Det lar seg ikke gjøre å regne opp alt hva syarbeide heter, fra skjorter, bukser og brystduk, til skjorter, snøreliv og kjoler. Fra fjøs- og sjøhyr, til kirkekiær. Kort sagt: Fra den nyfødtes navelbind til den hedengangnes likklær.

Trearbeide

Kom ikke mannfolket seg et skritt eller to frem og jamsides med kvinnene? Visst kom de seg så langt og kanskje litt lenger. Det er nylig nevnt opp en hel del diverse av hans handarbeide, og det skal her bli tatt med enda mer. Kom ut i bua eller gammelstua så får du se: Det er blitt nystua forståss. Etter at hustru, kjæreste og barna i lengre tid har fått esker og vakre syskrin, små skrivepulter til bruk hjemme så vel som borte, er det blitt nydelige småbord og snellebord, blomsterstativ og vegghyller, håndkleholder, vaskestol og koffarter. Og ikke mangler nystua et forseggjort kråskap i Steden for tabbelettet, og kjøkkenbenk med skuffer og skap. Det var kommet en pen ekteseng i kammerset, og ryggestoler og kommode i stua. Divan og sjeselong var ikke lenger fremmede ting.

Og det meste av disse ting var av mannfolket sitt handarbeide.

Rekord 1

Her er før fortalt hva som var å gjøre når en vev ble satt opp.

Nu vil det bli sagt litt om tempoet ved arbeidets utførelse.

De gamle hadde denne regle: «Ei duelig kvinne skal på dagen klare å renne veven(på rennstolen), få han bomma opp(på garnbommen), og få han tredd i hovollan og tredd i skeia. Klarer ho ikke det. så skal ho ligge i lag mæ han skorvehans.» Denne «Hans» var tøybommen med sin kvasse stoppehjulkrans og sine fire nabber håndtak. Hør her: Bare det å tre en 18 basme vev(det er tjueto og en halv basme på en fem kvart alen bred vev) med 1350 tråder renning, en i hvert hovollauge og siden to i hver tinne, det er jo et rekord tempo. Men etter paragrafen og dommen å regne, var det vel mulig å greie mesterstykket.

Rekord 2

En meter grovere fire-skaft har ca 13-hundre tråder innslett. Dette gjør på en alen ca 819 tråder og da på 16 alen - som kun veves på en dag av en duelig veverse, 13.104 tråder. Regner vi dagen med 11 timer i veven, så blir det 660 minutter gjennomsnittlig 20 tråder, 40 slag i minuttet. Her må imidlertid regnes med atskillig tid til brambomming, flytting av spenslet, innsetting av spoler samt «bøting» av oppstå som slitner. Dessverre gikk det jo noe tid til mat! Veveren hadde her fri spøling.

Når det er tale om to-skaft og fire-skaft tøy sier ikke dette fint tøy og grovt. Til grovt fire-skaft: vonnmål, var det ullrenning og tykkere tøy til underbukser og ytterklær. Men det ble vevd fire-skaft tøy med bomullsrenning og finere tøy så vel til underskjorter som kjoletøy. I finere fire-skaft er talt ca 1600 tråder pr meter tøy, men der blir det færre alen om dag.

De oppgitte «seksten alen pr dag» er notert etter oppgave hos tre kvinner i 1947. En dag våren 1948, var det et radioprogram fra Målselven og da var det en gammel kvinne som på spørsmål svarte at det kunne veves opp til 16 alen tøy på «dagen». Hermed er saken klar.

Offentlig bedømmelse av håndarbeidet i Hillesøy.

I beretningen om den alminnelige Utstilling i Tromsø høsten 1870, fins følgende utstillere fra herredet oppført med angivelse av gjenstander og belønning. Denne er opplyst å være i 4 grader:

1. grad: En medalje av sølv. 2. grad: En av aluminium gull.
3. grad: En medalje av bronse. 4. grad: Hedrende omtale med diplom.

Følg så med:

Nr 442. Else Marie Brox, Tussøy: 2. grad belønning for Dameschawl.

Nr 428. Den samme. 2. grad belønning for vævede sager.

Nr 624. Margrethe Matheson, Laukvik. 3. grad belønning for stoff og dynervar.

Nr 1199. Frøken Karen Olsen, Hekkingen. 1. grad belønning for utstilt stoff og tørklede.

Nr 1204. Ovedia Gabrielsen, Stønnesbotn. 2. gr. b. for vadmél.

Nr 1249. Hillesøy formandskab v. Matheson, Laukvik. 1 alterskab, 1 alterdug. (Belønning ikke nevnt).

Dessuten fikk Hans H. og Hans A. Brox, Tussøy. 3. gr. b. for tilvirket rundfisk.

Av mannlig husflid fins det ikke nevnt noe. En vet dog at Bertheus Larsen, Storslett, sendte inn en bøyel ny line, klavd opp på en kunstferdig klave med dobbelt fure som skjulte anglene. Den kom inn etter fristen og ble ikke med, slik som betingelsene var. Han fikk den trykte beretning om utstillingen.

Her anføres videre fra beretningen: «Av sto (værken) var utstillet fra ca. 40 distrikter og gitt 46 premier, hvorav 2 førstegrads. De var fra Hillesøy og Dyrøy. Dessuten 20 av 2. grad, 13 av 3. grad og 11 av 4. grad.

Av vadmél var prøver fra 30 distr. og 27 premier gitt, ingen av 1., men 4 av 2. grad av hvilke 1. premie til Hillesøy.

Av sofatepper var likeledes et smukt utvalg. Her må også nevnes schawler og andre tørklæder utstillet fra fl. distr. Blant de best representerte ansees Hillesø, Tysfjord, Stegen, og blant de saker der i sær tiltrakk sig oppmerksomhet, var et smukt schavl fra Hillesø, der fantes verdig til 2. gr. belønning.

De steder der m.h.t. den kvinnelige husflid i heletaget har vært best representert vil vi her anføre i den orden som vi formener de bør innta når man vil legge de utstilte gjenstandes større og mindre fuldkommenhet til grunn: Hillesø, Dyrø, Vefsen, Tromsø, Lyngen...»(o.s.v. ytterligere 23 herreder).

«Skomakerarbeider var utstillet fra Hillesø, Målsnes og Karlsø. Ingen av disse tilkjentes belønning, men vitnede dog om at vedk. håndverkere besad dyktighet nok på landdistriktene.

Av Frivoligheter og Cuipurer var det kun utstillet få stykker.»

Jeg vil bemerke at disse anerkjente handarbeider av mange slag ble utført i de tider da hjemmestøpte talglys og en og annen flatbrennelampe var rådende. Og før den tid ble meget godt og pent arbeide utført bare ved det osende og flakkende lysskjær fra tran-kola, hengt opp på en kjerredon eller pigget inn i en sprekk i tømmerveggen.

Utstillingen i 1894

Fra Hillesøy fins bare følgende tre utstillere:

Nr. 152 og 638. Hans Svendsen, Edøy. Tørret kveite(rekling) og edderdun.

Nr. 298 og 327. Fyrvokter O.C. Breckan. Litografi og tegning samt prøver av svovelholdig grafitt fra Senjen.

Nr. 411 og 745. Maler Carl Bertheussen. Malt «gulvmattc» og håndtegninger.

Det er ikke anført noe om premie for disse utstillere. Bertheussens saker ble henregnet til kunstflid, hvilken gren lå utenom utstillingens ramme.

Guttorm Jonson Omma

Blant utstillere i Tromsø i året 1870 fins videre oppført:

Nr. 1315: Guttorm Jonsen Amma, svensk fjelfinn. Lenvik: 1 pæsk. 1 barnedork, bukse, hansker, skaller, komager, lærkomager. barnekumse, rævjern, gevær, 1 utstoppet rein, 1 bibel. 1 salmebok, 1 sommertelt hvori han og familie bodde under utstillingen. Videre læderbelte med kniv og et dobbeltløpet gevær.

Guttorm kan ikke sees tildelt noen premie.

Husflidsutstyr i Hillesøy i 1946

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
Ersfjord	7	30	27	1	0	1	4	1	3	1
Rekvik	12	30	28	3	2	3	4	2	6	1
Vasstrand	9	44	42	2	1	1	8	0	4	0
Nordfjord	9	25	25	1	0	2	5	2	4	2
Sørfjord	12	40	48	11	5	4	12	4	10	4
Sommarø	16	40	32	2	5	1	8	4	20	1
y										
Brenshol	11	31	29	3	2	0	10	2	4	1
m										
Buvik	19	39	36	2	1	2	15	1	6	1
Galnslått	12	26	25	5	3	1	8	3	11	3
Botnhamn	19	62	66	13	2	1	20	1	0	1
Baltsfjord	2	16	5	0	1	0	0	0	0	0
Øyfjordv	2	22	25	0	1	1	2	0	4	0
ær										
Fjordgård	12	41	41	5	1	1	5	1	3	0
Sum	142	446	429	48	24	18	101	21	75	15

A - Skolekrets B - Vevstoler C - Spinnerokker D - Håndsymaskiner
E - Fotsymaskiner F - Strikkemaskin lange G - De runde H -
Høvelbenker I - Smier J - Båtskruer K - Dreiebenker

Kirker i Hillesøy

Ved C. Bertheussen og J. Solvang

Gammelkirka på Hillesøy, rekonstruert.

Innen Hillesøys grenser har det trolig stått minst sju kirker, den på Austein i 1889 innvidde medregnet.

Håja kirke

Et vedholdende sagn sier at det har vært kirkehus på Håja. Og det som holder sagnet vedlike, er de der på stedet forefinnende «Kirkevollbergan» og «Kirkevollen». Påstanden om funne bein og hjørnestein, holder påstanden ved like. Foruten disse ting har antikvar ved Tromsø museum O. Nikolaisen i sin tid fortalt, at engang i den førreformatoriske tid, var det en tvist mellom de overordnede ved

Trondenes kirke og seks munkar der. Denne endte med at disse forlot stedet og seilte nordover, gikk på land i Håja og bygde et kapell der på stedet. I denne forbindelse skulle årstall 1200 være nevnt, men uten fast feste. En langaktig steinsetting mellom bergene går i retning omtrent nord-syd.

Ifølge Bergenske skatteregnskaper fra 1521 hadde Håja i likhet med de andre øyene der ute, en tallrik befolkning.

Edøy kirke

En må si at dette høres ganske usannsynlig. Men også her er det en «Kirkeslette» og en «Kirkehaug» sørst på øya. Og like ut for gården har «Gårdsholmen» med flere tufter før det ble pløyd der borte, samt «Kannikholmen» side om side. Så har vel Edøya like gode kort på hånden som Håja. Men sagnet om at tømret til den første kirke på Hillesøya først drev i land her, og at Vårherres sydvestkuling så ombestemte seg og drev flåten til Hillesøya etter ordre fra en kirkens herre, er tung å terpe.

Røsholmen kirke

Med denne historisk tidfestede kirke tar vi til med de nevnte sju, av hvilke denne er den en vet minst om. Og skjønt det ikke på holmen fins en tomt eller tue, i hvilket navnet «kirke» forekommer, er dog tufta etter den påvist og synlig nok. Den ligger litt i skråningen av den i sin tid av havet dannede tverrbakke mellom keila og vika på nordsiden. På høgste bakken er det dessuten en bemerkelsesverdig rundhaug.

Når presten Johan Arnt Meyer kan fortelle om spøkeriet han var med til å iaktta der på stedet(jfr. avsnittet mystikk) må det ha vært i samhøve med kirken der at han besøkte Røsholmen. Presten Gunnar Berg skriver ett og annet om kapellet der, men dets byggetid er ikke klarlagt.

Det har vært antatt at heromhandlede hus ble nedlagt omkring samme tid som kirkene i Øyfjord, Baltestad(og Melvik), altså mellom årene 1712 og 1751.

I følge «Kirkehistoriske Avhandlinger», skulle Tromsø kirkes gamle klokke ha følgende inskripsjon: «Støpt af Jakobus Johannes da Campen anno 1508.» J. Qvigstad har uttalt formodning om at denne klokken i sin tid kunne ha tilhørt f.eks. Røsholmen og at den var havnet i Tromsøysund kirke. Men den minste av disse klokkene har følgende inskr.: «Deo gloria in excelsis anno 1748».(Gud høylovet i ytterste himmel). Den andre har to inskripsjoner som sier at den er omstøpt på Tromsø bys bekostning til to forskjellige tider. Til Røsholmen kirke kunne trolig folket fra Hersøy, Bjørnøy, Håja og Sessøy sogne.

Baltestadvær kirke

Den offisielle benevnelse var nok helst «Baltastada kirkja», og den skal være oppført i det 15. århundre som anneks under Øyfjorden. Ved år 1500 hadde så anneks 18 oppsittere og vel noe lignende i 1522 da de betalte fra 2 pund til en 1/2 våg i skatt. Det gikk ellers ned med folketallet slik at det ved 1567 var bare 13 skatteyttere. Når sagnet sier at gården Baltestadvær en gang hadde «Atten rykanes skarsteina», er det riktig for såvidt som hele sognet kaltes Baltastad. Av prester som har betjent Baltsfjord og Øyfjord kan nevnes «Her Karll Oelzenn» ved år 1567. Christen Jensen Horsens, betjente Baltestad og Hillesøy omkring 1694. Men ved 1702 er han så gammel og svak at hans sønn Just Christensen Roldt til Mefjord, må tjenestegjøre. Etter 1650 hadde ikke Baltestad og Øyfjord fast samhör, og prest Rasmus Andersen Schielderup, som i 1705 ble ansatt som prest i Hillesøy, betjente også Baltestad. Han bodde på Hillesøy gård inntil 1719-20, og de øvrige år av sin kalltid der ute inntil 1724, i Kårvik i Lenvik.

Kirketomta i Balstadvær ble sommeren 1949 oppmålt av ordfører Haugland, Sverre Salomonsen, Gavlen, og Carl Bertheussen. Tomta ligger frampå den mot fjorden framstikkende jordbakke ca 8 meter over havet og har 12 alens lengde og 8 alens bredde. Retningen er omtrent O.t.N. - W.t.S. Linjene er tydelig og har et par nesten bare hjørnesteiner.

Øyfjord kirke

Den var oppført i det 15. århundre uten at nærmere årstall kan gies. Den offisielle benevnelse var rimeligvis «Eyafjorðar Kirkja». Gamle skrifter sier at det var fremmede fiskere som utførte byggearbeidet, og en kan da mene at det var fiskere inne fra fjorden. Når så været ikke var høvelig til utror, stod de på bygget. Etter Trondhjems reformats av 1589, var Øyfjord residerende kapellani under Trondhjem med egen kapellan som bodde på stedet, og Baltsfjord var anneks. Etter midten av 1650 tjenestegjorde hillesøypresten også ved Øyfjord og Baltsfjord menigheter, som før nevnt. Senere ble Øyfjord lagt under Mefjord og Baltsfjord til Hillesøy. Øyfjord kirke ble nedlagt omkring 1720, mulig noe senere.

Sommeren 1948 ble tomta oppmålt best mulig av Carl Bertheussen sammen med gamle menn og kvinner som påviste ett og annet merke. Målene var 20 alen i lengde og 8 alen i dens bredde. «Det var merker etter sakristi før han Tore satte spaden der», ble det sagt. Tomtas retning var omtrent N.N.W.- S.S.O.

Folket på stedet påstod at da kirken ble revet, førtes materialene til Hillesøya og det ble bygd kirke av det. Dette kan ikke rime seg, da det er greit nok at nedtakningen fant sted i den tid da Nils M. Værøe var prest i Mefjord(1712-1753), mens siste kirke på Hillesøya var oppført i 1770.

Hillesøyas første kirke

Innen de grenser som i vår tid utgjør Hillesøy herred, antas den første kirke å ha stått på øya med dette navnet, og bar helst navneformen Helliseya kirkja. Nærmest å anta ble den bygd år 1415, muligens 1500, i det fagmenn har hatt vanskelig for å greie innskriften på den gamle klokken. Ellers kunne jo huset være eldre enn den. Om dette kirkehuset kan ikke meget berettes hva angår interiør som eksteriør. En ting kan dog ansees ganske sikker: Altertavla i den siste kirka på øya var den som stod i den første. Her sies, var den, for den er blitt noe forandret. O. Nikolaisen sier nemlig at «så vel bildene som skulpturen er utpreget førreformatorisk: Alterskap med vingedører over hostiet, og relikviagemmer viser katolsk innstilling».

Det er også trulig at den baldakin som var over prekestolen i siste kirke på øya, var fra denne første. Det samme får sies om den gamle klokka med det usikre årstallet, og like så om «littjeklokka». Endelig må det forutsettes, at da førstehuset var på plass, ble også den drygemuren bygd opp til vern om kirke og gravplass.

Den annen kirke

Det tør formodes at kirke nummer to på Hillesøya var oppført i året 1671. Som grunn for denne tanken kan anføres at den gamle prekestolen som var brukt like til den tredje og siste kirke på øya ble revet, har dette årstallet innskåret samt bokstavene E.O.S. og symbol eller et bumerke. Stolen kan godt tenkes arbeidet for anledningen, da den jo ikke kan ha tilhørt den foregående kirke og ikke være blitt laget til en etterfølger.

Her skal det sies litt om dette inventaret. Stolens tre fyllinger er pent utskåret i et mønster som nærmest kan lignes med tak tekket med pannestein. Over hver fylling var et nettverk i gjennombrutt arbeide om ca 3 tommer høyt med liten avsats over, på hvilken var 2 knopper i pæreform, 6 tommer høyt med spiss. Sluttstykket var 2 tommer tykt og bredt nok til at boka kunne ligge der.

Denne «stol» har ved prestens høyre side ingen fylling, men et provisorisk tilsatt glatt panel, påsmurt kvit grunning. Den ble rampo- nert i skolen på Brensholmen og Austein, nu i Tromsø museum.

Stolens nevnte panel må fortelle at den i sin kirke har vært anbragt på nordre vegg, og så satt på søndre i kirken av 1770.

Det skal nevnes at hvis kirke nr to ble oppført i 1671, må dens nest siste prest ha vært «hr Christen Pedersen» og dens siste, presten til Lenvik menighet, Christen Jensen Horsens. Det er han som setter notater og som underskriver manntallslisten av 4. juli 1666: «på gårder og jorder sampt mandkjøn af unge og gamle som findes udi Hillesøe Kirkemenighed.» Til sist er gjort følgende tilføyelse: «Belangende Brød og Vin, som til Sakram. høris udi Hillesøe K. Aarligen

fremschickis: Er 300 Ablater og 5 Kander Vin.» I dette 1666-mann-tall er ikke medtatt Øyfjorden. Heller ikke Røsholmen med Hersøy og Bjørnøy og ikke strøket Marsletta - Engenes. Befolkningen på de 22 gårder var 30 husherrer hvorav 3 «huskvinner», 55 sønner og 20 drenger, tilsammen 103. Regner man like mange kvinner som menn, slik som forholdet var ved manntallet i 1770, skulle det tilsammen være godt og vel 200 sjeler.

Denne andre kirke ble(forutsatt at den var i hevd fra 1671 til 1770) betjent av prestene som følger: Christen Jensen Horsens, Just Christensen Roldt, Ole Mechelborg(?), Rasmus Andreas Schjelderup, Johan Arent Meyer, Johannes Irgens, Nils Steffensen Berg og Peder Fabri tzius.

Den 11. mai 1770 hadde daværende Hillesøy ialt 237 innbyggere.

Til slutt skal nevnes at på Hillesøy fins en så tykk kobberplate, 38 cm lang, 21 cm bred med delvis gjenværende haker og gjennom-skåret årstall «1739». Formen er den samme som fløyet på Evjens tegning til nykirken, så det er trolig en levning fra en av kirkene på øya.

Tredje kirke på øya

Denne kirke lar seg rekonstruere og beskrive fra grunnmur til tak og spir.

I året 1898 foretok Carl Bertheussen, Sommarøy, en nøyaktig oppmåling av tomte og brukte hertil alen, vel for å ha det gamle bildet klart for seg under sine videre sysler med slike ting. Målingene viste at skipets lengde og kor var 18 alen med éns bredde 8 alen. Korsene tok til 8 alen fra skipets front og gikk i rett vinkel 5 alen ut fra vegg, og 5 alen i dennes retning. Sakristiet «Skriftehuset» var 5 ganger 5 alen og tårnfoten (våbenhuset) 5 alen fremst og helst 6 alen bredt.

En får mene at de 4 kirkehus som i sin tid fans, delvis samtidig, må ha vært mer beskjedne bygg. Da så den siste kirke på øya ble bygd i 1770, måtte det være klart at den om ikke lenge skulle tjene som hus for et samlet og større herred. Den ble anlagt med 150 sitteplasser, men heri er ikke de senere pulpitur medregnet.

Koret var lavere enn skipet både på raften og takryggen, men det er en kjent ting at de 4 øverste omfar i skipet i de senere tider hadde en annen slags noving enn veggene ellers. Dette lar formode at skip og kor fra først av hadde ens høyde, og at skipets vegger var blitt bygget på da det skulle legges inn gallerier. I presten Heyerdals tid ble kirken bordkledd og malt.

Tradisjonen sier at dette hus var så lavt at en mann kunne slenge foten opp på raften. Det måtte være før en påbygging. Taket var opprinnelig tekket med bordtro, næver og torv. Tårnfoten dannet et

fremstikkende bislag hvor ungdommen mosjonerte seg ved å klyve opp og hoppe ned. Og fikk de lyst til en visitt inn i kirken, kløv de fra bislagtaket inn gjennom fremste tårnluken. Vinduene(de siste) var bra store, hvert fag med to rammer og 8 ruter av 9 ganger 11 tommer. De øverste ruter skulle kunne slås opp.

I våpenhuset var stige opp til loft der ringeren hadde plass, men ved begravelser bruktes bare «littjeklokka» med snor ned i gangen.

Hver sidebenk må ha gitt plass til 4 personer, så det på høyst 9 benker frem til korset ble 36. I korsene kan regnes med 5 stoler a 8 personer som 40. Dette gjør på hver side 75, og i alt 150, hvilket stemmer med antikvar O. Nikolaisens oppgave. I koret var det ellers en benk på hver side med veggen som ryggstø. Alle benkene hadde rygg; de fremste også dører med lås. Ved kirkens inspeksjon 8. mai 1863 noteres at hengslene ved enkelte stolesteder må bli reparert. Det er fortalt at stolene med dører var for dem som hadde matrikulert jord, og de andre for husmenn, innerster og andre «mindreverdige».

Til «samhald» lå det i skipets raft en bred bjelke mellom skip og kor. og dens underkant kom ca 12 tommer lavere enn raften. I denne bjelke var midt på skåret inn. med 6 tommer høye og en 1/2 tomme tykke bokstaver: ANNO 1770.

Bjelken som kom like over øverste trinn til prekestolen, hadde i underkant en innhuling. Men presten Meek måtte likevel bøye hodet når han skulle opp og ned, og vel noen dryg kar før han også. Bjelken var støttet av søyler som 4 alen fra hverandre stod frem på det 9 tommer høye trinn til korgulvet, og er 3 og 3/4 alen = 235 cm. De bærer nu taket over hoveddøra på Heimdal i Hillesøy. Når bjelken var 12 tommer bred, blir høyden på veggen i skipet 4 alen og 15 tommer, litt mer utvendig.

De to søylenes mellomrom var det vel som var grunnen til at det ble sagt: «Presten kom fram i kordørre» og trinnet opp til ordet: «kordørstokken». Midt i skipet var det en samhalds bjelke. Voksne som skulle inn på den benken på «lektret» skrevde over den, unger smøg under.

Denne kirke hadde ikke sakristi fra først av. Døra var nu på nordsiden med et par steinheller for, og hele grunnmuren var ytterst lav. Av vinduene har man sett én ramme i hus på Vasstrand og én i Galnslåtta.

Det er videre å nevne at det var et pulpitur på tverrveggen(over ingangsdøra), og det gikk under navnet av «Tussøylekteret», tildels «Laukviklektret». Huset hadde aldri noen ovn, det var ubrukt om vinteren.

Etter at kirken fikk bordkledning ble den malt rød, senere gul. Den var ikke malt innvendig, og det var grønn mugg i enkelte mefar.

Kirken besiktiges

Den 22. august 1770 ble kirken besiktiget i overværelse av stedets

prest hr Fabritzius samt Anders Jansen, Sommarøy, og Mogens Jensen, Hillesøy. Huset var så nær ferdig at det om noen dager kunne tekkes. Arbeidet var forsvarlig utført og den forrige kirke nylig nedtatt og mulig brukbart materiale (som forutsatt) tatt med i nykirken. Kirkens inventar var følgende: «Tre gode klokker, en liten gammel altertavle med forgylte bilder, en temmelig god prekestol, et døpefat av tinn, to messinglysekroner, den ene tillikemed en messinglysearm ved prekestolen foræret av Ole Hansen, Tussøy. På alteret tre malmstaker samt en lysesaks av messing, et gammelt rødt alterklede, alterduk, to messeskjorter, den ene gammel, en gammel messehagel av silketøy, kalk og disk av sølv, en Brochmanns huspostil og en bibel. Rart at kobberbaldakinen over prekestolen ikke er nevnt.

Kirkevergen Sr Hans Norman, fremla kirkens regnskap i revidert stand etter hvilket kirken ved 1769-års utgang hadde tilgode 41 rdl 1 mark og 10 skilling. Pengene berodde hos kirkevergen som på grunn av alderdom nå frasa seg vervet.

Trevirket av den gamle kirke skulle selges ved auksjon og føres den nye kirke til inntekt hvis det ikke var blitt brukt i denne.

Diverse opplysninger denne kirke vedkommende hentet fra formannskapets forhandlingsprotokoll:

1865. Fra presten om bl.a. lækter i kirken.

Besl.: «Ikke for tiden da det ikke fins hverken midler eller plan». Om å bre kirkens tak.

Besl.: «Ordnes.»

1860. Kirken malt av snekker Sølfestersen, Tromsø, for 28 spd, og vil ha 9 spd tillegg. Det får han, men det klages sterkt på arbeidet.

1863. Besluttet bygget et «Benhus» ved kirken, på den nye kirkegård.

1864. Benhuset skal leveres av Lorents Kristoffersen, Mortenhals, for 12 spd uten spiker og oppbygg. Ordføreren besørger førsel og oppbygg til ikke over 5 spd. Dimensjon 5 og 6 alen og 2 1/2 på raft med skråtak fra alle sider.

1865. Besluttet å bygge et «pulpitur eller lækter» i kirkens tredje kors, kalkulert til 361 spd, bare dog hvis off. hjelp fåes. Videre besluttet reparasjon av kirkens tak da de på nævra lagte bord er råtne og nævra medtatt av elde. Det skal legges nytt bordtak «langsmed som svabord klødning» og nævra utbedres. Taket tjærebredes så. Anslått å koste 261 spd.

1866. Bord til kirkens tak er ei å få fatt på. Antydes å få bord fra Malangen, og slås frampå om lån av opplysningsvesenets fond 150 spd.

1867. Da bordmaterialer ei kan fåes og kirkens tak er for flatt for sten, blir det besluttet å tekke med filt, hvilket ordf. forskr. fra Kristiania. Den gamle bordmaterial skal legges under. I samme møte

påtar Enok på Vasstranda seg å male stakittet om kirkegården, prekestolen og alterfoten.

1867. Skriv fra Stiftsdireksjonen om utvidelse av kirka. Uttalelse: «Kirken er liten til den voksende befolkning men p.g.a. almuens ytterst trånge kår så beslutning av 11. juni sist, er sinket, sees ikke nu anledning å foreta noe.»

1868. Ad rep. kirkens tak. «Da taket er besl. rep. med filt samt å anbringe i vestre kors et galleri der ikke sees å ville vansire huset, ansees k. konservert og stor nok unntagen når flere utensogns almue under seifisket i Hekkingen tilstrømmer.» Ansøkte lån besluttet uttatt. Johan Helgesen, Buvik, besørger kirkens tak og det innvendige arbeide utført samt huset malt. Samme høst påtok Enok Vasstrand seg å hente fra Malangen til Hillesøy materiale til lekterne(lekteret?) for 1 spd 3 ort og 12 skilling.

1881. Kirkevergen Øvre Karoliussen meddeler at kirkeklokka er gått i stykker. Besl.: Det kjøpes ny klokke av stål på 22 tommers tverrmål. Den samme foreslår at det skaffes 8 benker til kirken. Bifalles.

1881. Viseordf. John Pedersen har bestilt en matallklokke til k. ved Trondhjems mek. verksted i Steden for stålklokke som besluttet. Bifalles.

1884. Skriv fra presten om at kirken er i dårlig stand og for liten til et folketall av henved ettusen etthundre. Uttalelse: «Erkjennes, men reparasjon vil være bortkastede penger. I nærmeste fremtid må det bli en ny kirke på høvelig sted og eget soknekall.»

1885. Stiftsdireksjonen i anledning besl. om ny kirke. Enst. besl.: En ny hensiktsmessig kirke blir å oppføre på gården Austein.

1885. Stiftsdireksjonen angående ny kirke til nærmere forberedelse. Besluttet at ny hensiktsmessig kirke på 500 sitteplasser bygges på Austein, m.v.

Hit og dit

Det «benhuset» som ble anskaffet i 1864, stod nord for kirken og der ble likene satt inn om vinteren når mannfolket var borte og jorda frossen. I 1882 ble huset solgt til Hans A. Brox, Tussøy.

De to søylene som bar bjelken med årstallet, ble ved auksjonen over gamlekirkens materialer den 8. august 1890, overlatt til lærer O.L. Åker. Bjelken som nyss nevnt, var med i en tømmerlott som tilfalt Hans Berg Mikkelsen, Sommarøy, og ble lagt i ct fjøsbygg som brant i 1945.

Den skipsmodell som i sin tid hang midt i kirken, fikk kirkesanger O.A. Hansen tilslag på for kr 1,70. Den er i Tromsø museum, før krigen. Sagt er at skipet var arbeidet og gitt kirken av Hans Peder Larsen, Buvik, etter løfte da han var i havsnød. Han var sønn til klokker Lars Olsen, Edøy.

Littjeklokka fins ikke solgt ved auksjonen, men er erhvervet av fyrvokter O.C. Brechan, og tjente som «matklokke» på Elverland

da han flyttet dit. Så fulgte den med da Hans Karlsen kjøpte eiendommen. Siden ble den erhvervet av barnebarna til Karoline Hillesøy, og er opphengt i det gravkapell som disse lot bygge til sin bestemors minne i 1948. Klokka er 20 cm høy og vidden er 25 cm.

Den gamle kirkegårdsmuren

Bakken viser at muren rundt kirken hadde en lengde av 75 alen og bredde 55 alen. De to hjørner mot øst er brukket slik at så vel hver skrålinje som tverrlinjen er like lang, 24 alen. Det sørvestlige hjørne har også et brekk i tverrlinjen, ca 21 alen, hvilket antakelig er foretatt p.g.a. bakkens sterke avfall der. Murens tykkelse øverst må ha vært ca 2 alen, men meget mer i bunnen. På to steder i nordveggen er muren brutt, og den bredeste åpning ca 4 alen, ligger like tvers av kirkens inngang og har kanskje hatt et par hus. Mindre sannsynlig er det at noen nybygger har hentet stein der til egen syllmur. At denne mur skriver seg fra den første kirken er meget rimelig.

Omkring året 1860 skriver presten Schumann i Lenvik kirkes kallsbok følgende: «Hillesøy kirke har etter skjønneres dom en meget verdifull altertavle. Selskapet for norske oldtidsminners bevaring har villet ha tak i denne altertavle, men mine hillesøværingar ville ikke slippe den, ja de ble helt forbauset derover da jeg fra kordøren engang kunne gjøre dem det forslag at overlevere den mot at få en smukk altertavle i dens sted og murrede om at sådant aldri måtte tenkes at skulle skje.»

«Honnør for menn og kvinner alle gjeve, takk takk med hjerte, med munn og neve.»

Inventar

Etter rette vedkommendes bestemmelse skulle alt vesentlig inventar fra den nedlagte kirke på Hillesøya overføres til den nye på Austein. Det er ikke hyggelig å finne at så ikke ble etterkommet. Av de «tre gode klokker» som er oppskrevet å være tilstede ved besiktigelsen på Hillesøya den 22. august 1770, som foran gjengitt, er «littjeklokka» etter sin rundtur nu atter på sitt gamle hjemsted. Metallklokka som i 1881 ble forskaffet i stedet for den som brast, er på plass i den nye kirke. Den har et ca 10 cm langt oval felt med følgende innskrift: «Trondhejms mek. verksted.» Dessverre har den ikke årstall påført.

Det har sin interesse å nevne at dens forgjenger som brast, hadde sådan innskrift: «Alleluja. Anno domine xv. ora pro nobis deum». I sin noe eiendommelige form sier dette: «Halleluja. Herrens år 1415. Bed for oss til Gud.» Dette etter O. Nicolaissen, som uttaler at det kan være tvilsomt om det ikke har stått xvc, i hvilket tilfelle årstallet

da ville bli 1500, hvilket formentlig ville være det riktige.
Her har en da to av de tre klokker.

Den andre av de to klokkene i Austeinkirka, ble i 1889 bekostet og forært av Peder Andreas Pedersen og hustru Ingeborg Marie Hansdatter, Greipstad, da den nye kirke var ferdig. Ingeborg var enke da. Klokka har disse bokstavene innstøpt: P. A.P. & I.H. Gripstad. 1889.

Den messing lysekrone med lesearm, som var gitt av Ole Hansen, Tussøy, samt den andre kronen, skulle flyttes til Austeinkirka. Det er sagt at kirkesangeren fant at den skulle sendes til Kristiania for å moderniseres, og at det ikke har vært umulig å få den tilbake tross flere henvendelser.

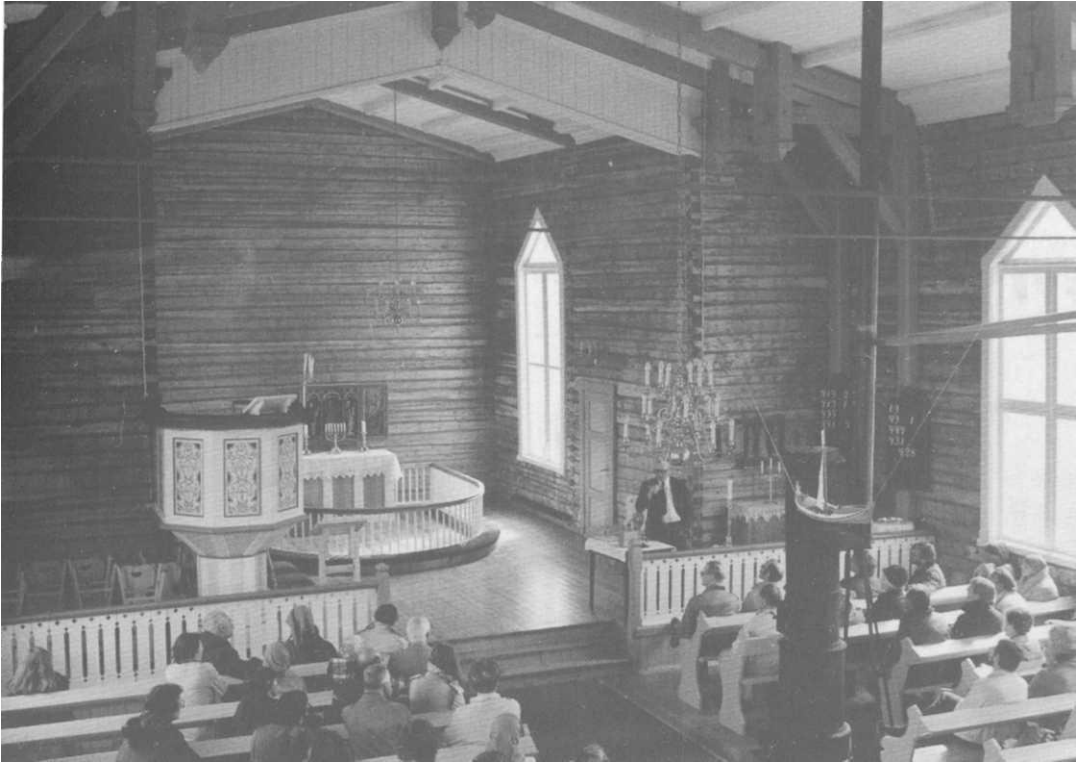
Det kan saktens funderes over hvornår den tredje klokka ble sendt sørover, og den store baldakin? Og den sølvbeslåtte Kingos salmebok med sølvplate, på hvilken stod navnet: Hans Henrik Brox, Tusø. Boka lå i en kiste i sakristiet da de hentet disse sakene. Så sier de som var tilstede og foretok rivingsarbeidet.

Hillesøy kirke på Austein

Hillesøy kirke på Austein år 1976.

Fotograf: Terje Nors teil. Riksantikvaren.

Fra gudstjeneste i Hillesøykirka.

Fotograf: H. O. Lidén, Riksantikvaren.

Det er her skrevet en hel del angående Hillesøy gamle kirkehus - for en stor del ut fra egne interesser-, så skal og noteres litt om den nye kirken.

Ved kongelig resolusjon av 18. oktober 1887 ble besluttet:

1. At en ny kirke tillates oppført på gården Austein i Hillesøy.
2. At Hillesøy nuværende kirke tillates nedtatt såsnart den nye kirke er ferdig og tatt i bruk.
3. At der til den nye kirke tilståes Hillesøy herred et lån stort kr. 12000,- av opplysningsvesenets fond mot forrentning med fire og en halv pct. og tilbakebetaling i førti år.

I herredsstyremøte 23. juni 1888 ble tilbudet fra byggmester A. Evjen, Tromsø, på kirkens oppførelse for kr. 16.200 antatt. Som byggekomite valgtes klokker O.A. Hansen, Jacob Matheson jr, Laukvik, og Svend Olsen, Edøy. Som bidrag til den nye kirke, ble av stortinget i 1887 bevilget kr. 2.000. Så ble den innvidd den 2. oktober 1889 av biskop Johannes Nilssøn Skaar med bistand av prosten i Senja, Jørgen Holmboe. På sogneprest Abr. Larsens vegne, forrettede stiftskapellan Simonsen, og sogneprestene Celius, Målselven, Finborud, Berg, samt prost Megrund, Tromssund og Blom, Ibestad, bistod også.

Den 8. august ble kirkens nyanskaffede orgel innviet av organist

Lille alterskap» i Hillesøy kirke.

Fotograf: O. Aune, Riksantikvaren.

Helmer Telnes, Tromsø. Orgelet oppsatt i kirken kostet kr 9.500 hvilken sum var tilveiebrakt ved innsamling i menigheten samt ved lån i Hillesøy sparebank.

Kirken er bygd av tømmer som langkirke, med skip, kor og sakristi ved siden av koret. Tårnet er tilbygd ved vestre gavle og våpenhus under tårnet. Kirken er panelt rundt utvendig, og innvendig er det spissshelv som bæres av sperreverk og bjelker.

Skipet er 15 meter langt og 10 meter bredt, koret 7 meter og 25 cm langt og 7 meter bredt.

Prestestua

I 1856 ble den gamle «prestestua» på Hillesøy solgt til «høystbydende», og en ny bygd til en pris av 160 spd i full ferdig stand. Den stod i nærheten av huset til daværende eneste oppsitter, los Jørgen Jørgensen og hustru Karoline. Stua ble samtidig med kirka flyttet til Austein. Den var 10 alen lang, 11 alen bred og 4 alen høy på raften, lavrøstet tak med næver og torv. Det var et større rom med soveværelse for presten og et mindre «klokkerkammers», og de hadde hver sin inngang gjennom bislag i røstene. Dørene var lave og av bord med 2 oker (drevsponer). På framsiden av huset var det 2 vinduer, hvert med 2 rammer a 8 små ruter. Mens stua stod på Hillesøy var den ofte brukt til kommunale møter.

Året etter at nykirken var oppført, ble det fra kirkebakken lest at den gamle kirken var til salgs for 1000 kroner, men ingen slo til. Så ble i møte 3. juni 1890, Edvard Lorentsen, Bogen, «overdraget nedriveise av den gamle kirke forsiktig og forsvarlig og sortere materialene, alt for femti kroner som forlangt». Den 8. august ble materialene solgt ved auksjon, som før sagt, og innbrakte 1.325 kroner og 90 øre.

I forbindelse med det nye kirkebygg, var det enkelte som søkte seg bort fra de dermed forbundne utgifter. En finner således at det i herresstyremøte 30. mai 1891 forelå skrivelse fra Lorents Thode, Ersfjord, m.fl. om å fraskilles Hillesøy og gå over til Tromsøysund. Besl. enstemmig: «Da herredet er påført større utgifter ved oppførelse av den nye kirken og ved gjennomførelse av den nye skolelov, kan andragendet ikke innvilges uten at ansøkerne påbindes å delta i anførte utgifter inntil disse er avgjorte.»

Kirkefløyet

Som det er skikk å fullende et kirkebygg med plassering av fløyet,

Interiør Hillesøy kirke.

Fotograf: H. E. Lidén, Riksantikvaren.

slik vil også jeg slutte min kirkeoversikt med noen ord om et kirkefløy.

Det traff seg at jeg noen år etter at kirken på Hillesøya var tatt ned, ble fortalt om et «fløy», hos Bernt Jørgensen der på gården. Uten å spille tid ble gjenstanden tatt i øyesyn, og det viste seg å være en solid kobberplate, 15 tommer lang og 8 tommer bred, og med 1 1/2 tomme bred påføring av øvre og nedre kant. Tvers igjennom platen er skåret årstallet 1739.

Såvidt erindres hadde Bernt funnet fløyet i kirketomta noen tid etter at kirken var tatt ned.

En kan ikke skjønne annet, enn at byggmester Evjen må ha sett dette fløyet, i det den tegningen han leverte for nykirken, har et fløy på spiret, akkurat av samme form.

Altartavlen m.m. i Hillesøy

Etter antikvar O. Nicolaissen.

Tromsø Museums årshäfte nr. 41: «Adskillig inventar er fra den gamle kirke på Hillesøy flyttet over til den nye på Øystein, således de gamle alterskap, som er bygget sammen til en altartavle med tre felter. Det nederste felt med vakre baldakiner over utskårne figurer og pilastre mellom dem har i midten Frelseren med verdenskulen, hvorpå et lite utskåret kors i den venstre hånd; den høyre er hevet med tre opprakte fingre, hodet er omgitt av en nimbus. Til høyre for ham den kronede madonna med Kristusbarnet på venstre arm, den høyre holdes opprakt. På venstre side av Kristusfiguren St. Anna med den kronede Maria på venstre arm. Maria holder Kristusbarnet på skjødet. Annas hode og hals er dekket av et velun. I det hele tatt likt St. Anna fra Ibbestad. I høyre hånd holder hun et gulleple. Midtfeltet er en ny tilsetning uten figurer, ved pilastre avdelt i rom hvorover rundbuer.

Øverste felts midtfigur: Maria Magdalena med attributtet, salvekrukken i den venstre hånd, lokket i den høyre. Hodetøyet er noget forskjellig fra Maria Magdalenafigurene fra Sand og Karlsøy. Til venstre for henne en mann med en vinkel. Det er apostelen Thomas, som ofte fremstilles med et sådant attributt. Til høyre apostelen Andreas med attributtet et skjevt kors, da han ifølge legenden ble korsfestet på et sådant. På bilder fremstilles ofte Sankt Andrea-skorset som et latinsk X eller som et Y. I hånden holder han den bokformende skriftrulle. Billedene i nedre felt er utskåret i eketre med hul rygg. I øverste felt likeledes av eketre, men ikke uthulet. Madonna som Maria Magdalena har håret hengende utslått over skuldrene. De kvinnelige figurer har rikt foldede kåper som er åpne over brystet således at tunika blir synlig. De mannlige figurer har også langt hår som henger ned til skuldrene. Drakten er fotside folderike kapper. Figurene i nedre felt er femti cm. høye; i øverste felt litt mindre.

Så vel ved sidene av det øverste som nederste felt er det fløydører

med jernhengsler. De har vært lukket i alminnelighet og kun åpne under de rituelle handlinger. Nu er de festet således til rammen at de ikke kan lukkes. Baksidene som i tidligere tidere har hatt malte figurer, er senere overstrøket med blågrå farve.

På fløydørene om det nedre felt er til venstre maleri av Jesus på korset, til høyre av oppstandelsen. Kristus stiger frem av graven med korsfanen(labarum) i venstre hånd, høyre hånd hevet. Vakten tvinges til jorden. Om det øverste felt er på fløydøren til venstre maleri av Moses med lovtavlene, på døren til høyre Aron i yppersteprestelig drakt med Urim og Tummim på brystplaten, i høyre hånd holder han røkelsekaret. Maleriene er godt utført, men ikke samtidig med de i tre utskårne bilder som tilhører senmiddelalderen, og som har vært malt på kridtgrund. Den opprinnelige farve er avslitt, men bildene er blitt oppmalt i senere tider, såvidt mulig med de opprinnelige farver. St. Anna og Maria har blå overkledning med rødt for og gyldne bremmer. St. Anna har rød tunika og Madonna har brun. Frelserens kledning er gyldenbrun. Figurene i øverste felt er malt med lignende farver. Maleriene er som malerier fra 16. og 17. århundre fremstilt med sterke farver hvor rødt er fremherskende. Nederste skap med fløydører er åttifem cm. høyt, øverste felt med bilder er noe lavere og uten baldakin.

Av inventar fra etterreformatorsk tid; Oblatæske av sølv, innskrift

«Store alterskap» Hillesøy kirke.

Fotograf: O. Aune, Riksantikvaren.

Oblateske fra 1784 i Hillesøy kirke.

Fotograf: Terje Norsted, Riksantikvaren.

med fraktur; Til Guds Huses ære og til Taknemmeligheds Widne Gives dette til Hillesøe Kirke af M.B. Krogh, 1784.

Alterklede, som nu ikke er i bruk, forferdighet av rødt tøy med perleborder og initialerne: G.A.S.H. M.K.D.H. 1781. Messehagel av rød silke med gulhvitt kors og gyldne border, Innskrift: I.B.T.A.M.L. 1773.

Kalk og disk av sølv. Innskrift: Hillesøe Kirke 1866.

Døpefont og dåpsfat, paramenter og prekestol er nye, likeså stakene til voksllys, som er foræret av Andreas Andersen, Sandvik, og er fra senere tid, likeså messeklærne gitt av H. Hansens enke, Wilhelmine Hansen.

Fra den gamle kirke hitrører en prekestol som i senere tid har vært brukt som kateter i skolehuset på Øystein. Den har fire felter hvis fiater er ornert med rette og skrå linjer som skjærer hverandre. Vel den samme som er omtalt i besiktigelsen av 1770.

Fra den gamle kirke på Hillesøy hitrører epitafier over avdøde som tidligere er begravet i kirken. Det eldste, et sortmalt kors, har innskrift med blybokstaver: JERTRU JONSDATTER. 1581 FØD. DØDE 1666. På korsets bakside er innskåret i treet: Ossa tenet tumulus, spiritus astra Dei(Graven beholder benene, sjelen Guds himmel).

De andre fem er minnetavler fra det 17. og 18. århundre, henholdsvis 1687, 1719, to er fra 1740, en fra 1745. Den eldste er til minne om presten Peder Nilsson Moursunds barn. (Prest til Mefjord i det 17. årh.). Tavlen fra 1719 er til minne om den velaktbare og velfornemme, nu salige mann Svend Hendriksen. Tavlen fra 1740 over den velaktbare mann Ole Hansen, Tusøen. Den andre fra 1740 er over matrone Siri Christensdatter Lind. Tavlen fra 1745 er minnetavle over madame Alitha Svendsdatter Lind.

Epitafiet over Ole Hansen, Tusøen, har følgende innskrift med latinsk fraktur.

«Gravskrift
over

Den velagtbare mand, nu salige mand Ole Hansen, Tusøen, som war født 1657 d. 11. juli og Døde Aar 1740 d: 21 januar udi hans alder 82 Aar, 5 Maaned 13 uger og 4 Dager.

Den tekst som Blef forklaret over den saligmand Er af Davids Psalme d. 37-37 wærs: Var paa en from og see en oprigtig thi det skal gaa saadan en vel paa det sidste.

O Jesu søde Roe og Fred i Jordens Sovekammer Er her mit Legem Lagt her ned og sluttet er min Jammer. Jeg skal dog med Anrørende findes for Guds Trone Beprydet saae Blant Englene med Erens Deylig Krone.»

Epitafiet over Madame Lind har følgende innskrift:

De Helliges Legemers Forklarelse
Betragtet

udi een kort Liigprædiken Over den i Livet Gudelige og i Døden Himmel Salige Madame Alitha Svends Datter Lind da hendes Liig i een Folkerlig forsamling Blef udi Hillesøe Kierke 3di Paasche Dag den 20de Aprill 1745 nedsat.

Teksten.

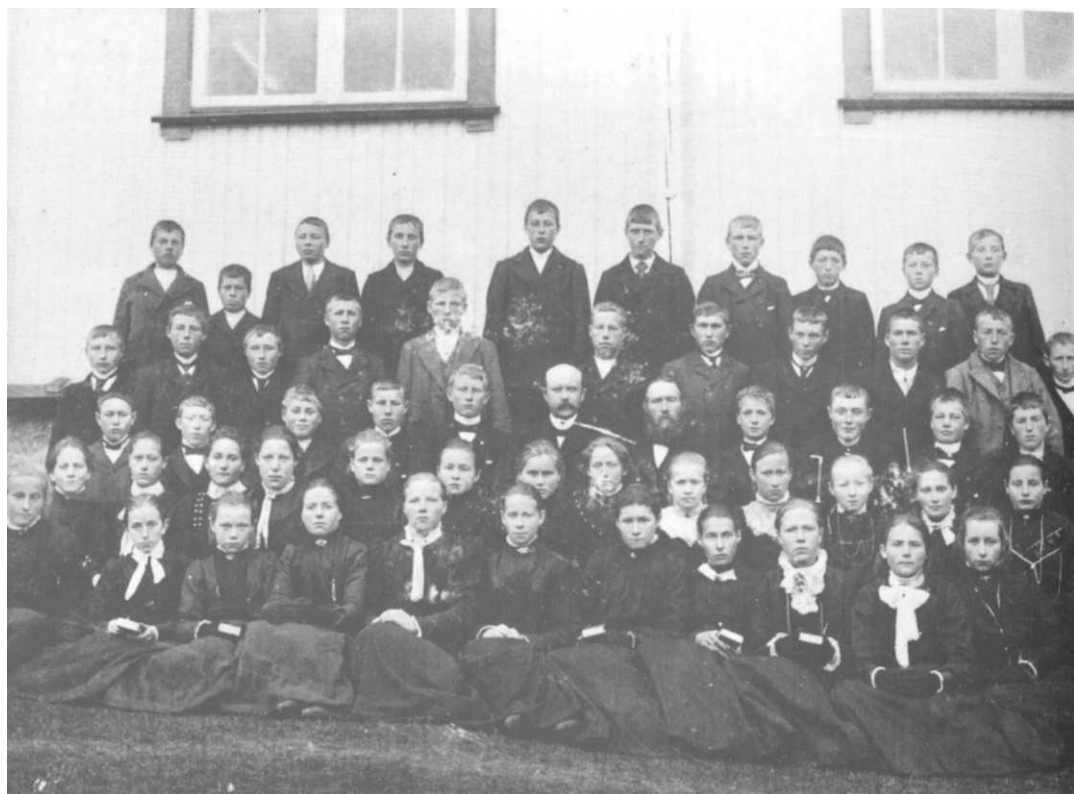
Men vort Borgerschab er i Himmelen af hvilcken vii og forvente Frelseren den Herre Jesum Christum Hvilchen som skall Forvandle vort ringe Legeme at det skal vorde lige skicket ved Hans ære Fulde Legeme Efter den Kraft med Hvilchen Hand kand gjøre sig alle ting underdanige.

Blomster,

Til Lycke Salig Siæl med Livsens ære Crone Hvormed du prydet staar for Lammets Stol og Throne. Til lye med din Rang og hvide Klædedragt Der ganske overgaar ald Werdens Stads og Pragt Din mand hand var dig kiær, du elsket dine Poder, For dem du stedse var een meget kjærlig Moder De nu maa savne dig og sige: os Forlød Den som udi sit liv mod os var eyegoed, Men schönt den grumme Død sig fra os har bort Revet Dit Kierlig minde dog Hos os det staar opskrevet. Din Dyd er icke Død om Livet er end endt Men blomstres idelig og er enhver bekjendt.»

Disse epitafier er da Kirken ble nedtatt, innsendt som gave til Tromsø museum.

I Reformatsen av 1589 er det ikke oppgitt noe folketall verken for Lenvik eller Hillesø. Men i 1742 oppgis folkemengden som hørte til Lenvik kirke til femtisju bønder, som efter fem personer på hver familie skulle utgjøre tohundreogåttifem, sannsynligvis noe mer. Til Hillesøy kirke førtito familier, som altså skulle utgjøre et folketall på tohundreogti personer. Begge kirker var oppført av tømmer.»

Konfirmasjon på Brensholmen, ca 1905.

Prester som har tjenestegjort ved kirkene i Hillesøy

Av Jens Solvang.

En må anta at det første kirkehus innen Hillesøy er reist i det 15. århundre eller senest omkring år 1500. Den første kirke på Hillesøya er bevislig bygd i katolsk tid før 1536. Kanskje kapellet på Røsholmen dog var det første.

Hillesøy var et residerende kapellani med egen prest under Trondenes. Men kapellanene som tjenestegjorde i det 15. og 16. århundre, kjenner vi ikke navnene på.

I det 12. århundre antas kristendommen å være fullt rotfestet her nord i Hålogaland, som hadde en forholdsvis stor befolkning ute ved havstrendene. En spør derfor uvilkårlig: Hvor fikk almuen på Kvaløyas vestkyst sin geistlige hjelp fra i disse år? Den katolske kirke påså nok strengt at barn ble døpt, ekteskap inngått i lovlige former, liket begravet i innvidd jord og meget annet.

Oldskriftet Rymbegla nevner i det 12. århundre kirke i Lenvika som den nordligste i verden. Men det var barsk sjøveg å nå til Lenvikkirka fra nordst i Hillesøy. Og en annen ting gjør Rymbegla klar for oss: Salarøy-Kvaløy(iallfall den vestligste) og Tydings Ey - Tusøya -, hørte med til Hålogaland tross at «Malangur skilur Finmørk vid bumenn», og at Kvaløyas sørvestre del var «bygd af christnum mønnum» - kristne menn -, altså nordmenn, ikke samer. Her ute hvor konservator Gjessings arkeologiske undersøkelser har påvist et stort handelssentrum i oldtiden, og hvor kanskje høløygen Ottar hadde sitt herseområde i det 9. århundre.

Det første prestenavn vi finner for Hillesøy, er i landvaremanntallet for 1614-15. Da bor presten hr Christen på Hillesøya og betaler i avgift ett pund fisk. Han må nylig være ansatt, da han ikke fins i manntallet for 1610. Vi vet ikke meget om hr Christen, men finner i et senere skatteregnskap hans fulle navn som Christen Pedersen. Han kan ikke ha sittet så økonomisk trangt til i sin pretestilling som det alltid ropes ut om senjaprestene i denne tid, da han bygslet av kongens jorder i Tromsen: Hillesøy med Sandholmen samt Edøya og Torsnes i sin embetstid. Hr. Christen døde i 1634, og året etter står hans enke, «Karen hr Christens», oppført som ansvarlig for bygslen av kongens gressleie.

I 1640 er så innsendt klageskrivelse fra allmuen i Hillesøy og Baltestad til kongen over mangel på geistlig hjelp. Det har medgått over

tjueto søndager mellom hver gudstjeneste. Men det kan ikke sees at noen ny prest er ansatt. Det ble kapellanen i Lenvik som måtte betjene kirkene i Hillesøy i denne tid.

Presten til Lenvik var Christen Jensen Horsens. Han stod under presten til Astafjordens pastorat, og skulle foruten Lenvik også betjene Tranøy og Dyrøy kirker. Det kan ikke sees at noen prest er blitt ansatt i Hillesøy før ved århundreskiftets slutt, og lenvikpresten har måttet overta de geistlige forretninger ved sognets kirker. Han er mulig blitt fast ansatt ved Hillesøy, for i et regnskap senere heter det: «Hr. Christen Jensen, oppsitter på Lenvig gård, som res. cap. til Hillesøe menighed.» I folketellingen 1666 for Hillesøy, er det Christen Jenssen som setter notater og underskriver tellingslistene. Han må ha blitt en meget gammel mann og fins nevnt i Lenvik enda i 1694. Hans hustru het Gollov Andersdatter.

Senere i århundret ble hillesøykirkene ofte betjent av Just Christensen Roldt, som var sønn av nevnte lenvikprest, og kapellan i Mefjord, på grunn av sin fars alderdom og svakhet til de lange sjøreiser. Just Roldt var g.m. sin formann Peder Moursunds enke, Anna Hind. Hun omkom på sjøen under en ferd til sin sønn av første ekteskap Nils Moursund, jekteskipper på Grunnfarnes i Torsken.

A. Erlandsen anfører Ole Mechelborg ansatt som kapellan til Hillesøy i 1699. Det må i såfall være den samme Ole Mechelborg som på et annet tidspunkt nevnes som kapellan i Karlsøy. Erlandsen har imidlertid rett i sin anførsel, idet «pastor til Tromsø» Oluf Oudensen i en innberetning datert 12. juni 1704 noterer Olle Mechelborg som medlem da av en vurderingsnemnd.

Hva vi med sikkerhet vet er at Rasmus Andersen Schieldrup ble ansatt ved Hillesøy kirke i 1705, og betjente denne menighet til 1724. Hammons misjonshistorie gir et trist bilde, etter Thomas von Westens meddelelse av denne prests armødslike levekår i Hillesøy. Han måtte fiske, hugge og pløye nesten uten klær som en annen bonde for å oppholde livet med en lønn av 30 riksdaler om året. Til sist ble han ved von Westens hjelp ansatt i et bedre kall i Skjervøy, hvor han døde i 1757.

Rasmus Schielderup var tre ganger gift. Hans annen hustru, Margrete, var datter av Mefjordpresten Peder Moursund. Han bodde på Hillesøya. Men de siste år av sin embedstid har han vært bosatt i Kårvik i Lenvik, trolig for å forbedre sine kår. I et futeregnskap i Riksarkivet fra 1723 leser vi: «Kårvigen i Lendvig, kongens benefisere rede godz som bispen bøxler. Oppsitter hr. Rasmus Schielderup resid. cap. til Hillesøe menighed.»

Etter Schielderups forflytning blir atter klaget over prestemangel i Hillesøy. Et futeregnskap 1725 bemerker: «Udi Hillesøe menighed er ingen prest ankommen, hvilket såsom det er et ringe kald vel ikke mange skal søge.» Og atter i 1726: «Udi Hillesøe menighed er endnu udi to år ikke ansat prest af bispen.»

I 1731 ble Hillesøy løst fra Trondenes og gjort til et eget sognekall. Dette ble dog ikke gjeldende før ved et kongelig reskript av 14. jan. 1735, hvorved også Lenvik ble skilt fra Ibestad og i forening med Hillesøy forrige residerende kapellani gjort til et fritt pastorat. Johan Arnt Meyer som hadde vært personelkapellan hos presten i Ibestad, ble i 1735 ansatt som res. kapellan i Lenvik og betjente samtidig Hillesøy. Meyer ble den første sogneprest i det i 1759 opprettede Lenvik prestegjeld, og Hillesøy ble lagt til Lenvik som anneks.

1. Johan Arnt Meyer er således den første sogneprest i Hillesøy (1735-54). Han bodde i Kårvik som sies ha bedre jord enn Lenvik, men var som prestebolig forbundet med mange ubehageligheter. Hans første hustru, Sisele Katrine, var datter av futen Tønder på Vang. Den andre hustru, Anne Sofie Heggelund, var født på Tussøya. I 1754 ble han ansatt som sogneprest og prost i Tromsø.

2. Johannes Irgens (1755-60), fra Selbo. Fra 1755 g.m. Anne Margrethe Borchgrevink. Døde 1781 som sokneprest til Tromsø.

3. Nils Steffensen Bergh (1760-66). Han var to ganger gift, og døde i Lenvik hvor han er begravet på den gamle kirkegård der kirken stod.

4. Peder Heiberg Fabritzius (1766-72). Sorenskriversønn fra Hardanger g.m. Johanna Margrethe Borchgrevink. Han døde i 1790, 60 år gammel.

5. Rasmus Schielderup (1772-82), var sønnesønn av den gamle hillesøypresten, og født på Vanna i Karlsøy. Døde i 1805 som sogneprest og prost til Tromsø, 66 år gammel, g.m. Johanna Margrethe Giæver, og de hadde i sitt ekteskap 22 barn.

6. Mathias Bonsach Krogh (1782-89), født i Vadsø og var Tromsø stifts første biskop. Døde i 1828 på gården Belsvåg i Alstahaug, 74 år gammel, g.m. Nikoline Anthonette Moldrup. Krogh har etterlatt seg et minne i Hillesøy ved å forære en oblateske av sølv til kirken med sitt navn og årstall inngravet.

7. Jacob Klæboe (1789-92). Født i Steigen 1735, g.m. Lucie Bonsach Schytte. Biskop Schønhøyder sier om han at han var en prest med ringe evner og små kunnskaper.

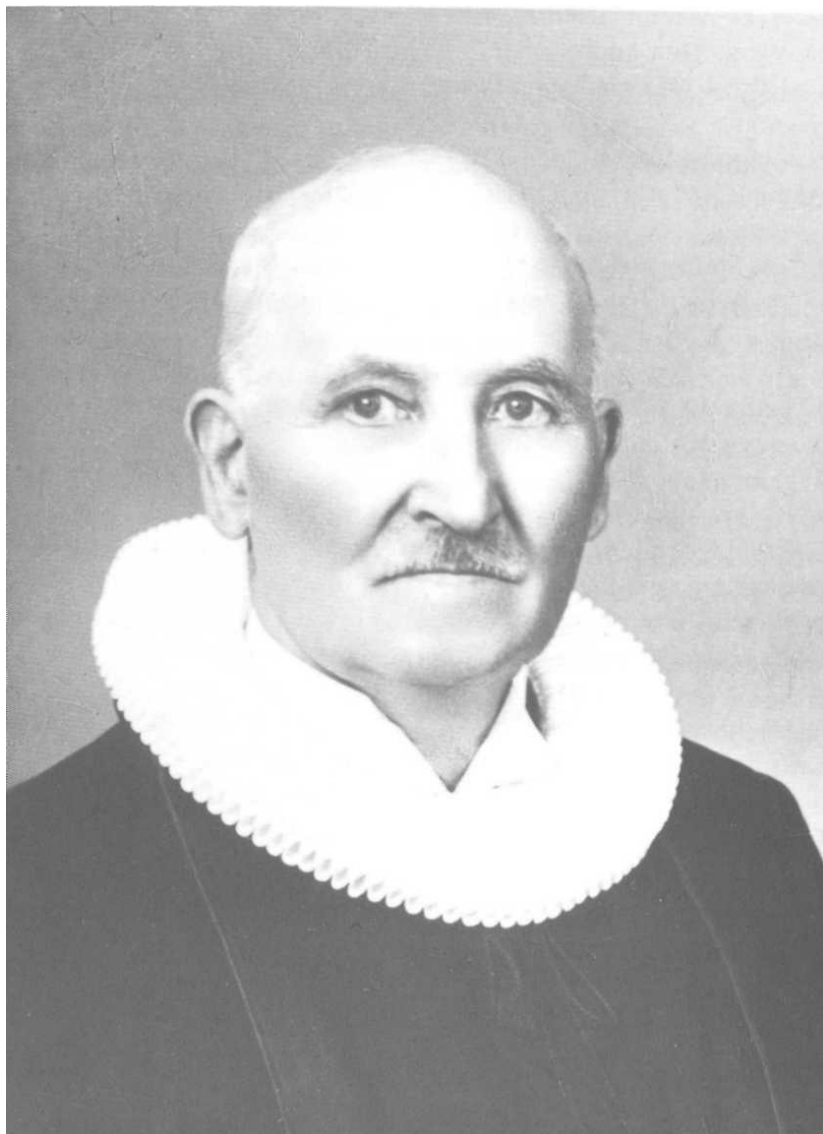
8. Gunnar Berg (1793-1805). Født på gården Fossdal i Stordal i 1764, gårdbrukersønn. Valgt til prost i Senja 1804. Døde 1827 i Lødingen. G.m. Anna Colban som var født i Laukvik i Senja. Hun døde på barselseng i 1808. Berg er stamfar til slektene Dons og Berg i Ibestad og Svolvær. Gunnar Berg var en lærd mann og har samlet mange

opplysninger om geistligheten i Tromsø stift, samt utarbeidet en beskrivelse over Lenvik prestegjeld. Var poståpner på Vang i Lenvik fra 1792 til 1805.

9. Gerhard Severin Heiberg (1806-16). Født i Gloppens prestegjeld i 1772, døde 1834. Gift med Henriette Heiberg.

10. Nils Roth Blix Heyerdal (1816-20). Født i Haland i 1785. Døde på Lesja i 1829. Gift med Elisabeth Katrine Nachau.

11. Michael Schwartzkopf Bull (1820-25). Født i Bergen 1790, død i Kolvereid 1837, g.m. Marie Elisabeth Reichborn.

Hans Martin Høydahl, prest i Hillesøy 1925 til 1952.

12. Arnt Johan Bruun (1828-32). Født i 1802, døde i Lenvik og er begravd der i 1832. G.m. Hanna Strøm fra Soon. Tradisjonen sier at han var en uforbederlig dranker og tok sin død derav. Enken forlot straks Lenvik med to døtre.

I vakansen mellom Bull og Bruun betjenes Lenvik og Hillesøy kirker av presten til Tranøy, Johan Jørgen Brock.

13. Peter Munk Brager (1823-37). Født i Land 1806. Stortingsmann 1849. G.m. Abrahamine Cathrine Hammer fra Toten.

14. Hans Hall (1837-47). Født i Porsgrunn 1808, døde i Ullensaker 1878. G.m. Pauline, født Stoltenberg. Hall var den første ordfører i felleskommunen Lenvik-Hillesøy etter 1837.

15. Vilhelm Sandberg (1847-55). Født i Onsø 1809, g.m. Kristiane Andrea Nygård. Under Sandbergs embetstid ble Ytre Leirstrandgårdene Engenes-Marslett fraskilt Tromsø sogn og lagt til Hillesøy. Dette var i 1853. Øyfjorden var tidligere fraskilt Berg i 1809, og lagt til Hillesøy.

16. Ulrik Wiers Schumann (1856-67). Født i Bergen 1814 og g.m. Louise Katrine Bugge. Schumann kom ofte på kant med hillesøyværingene, således da han engang forsøkte å få ombyttet den gamle altertavle med en ny «moderne», samt da han selvrådig sendte den gamle alterkalk til Bergen og lot den omstøpe, men ellers roser han hillesøyværingene.

17. Ole Bornemann Bull (1867-74). Var sønn av den tidligere lenvikprest M.S. Bull. Ble prost i Senja 1872, g.m. Pauline Marie Schnabel.

18. Wilhelm Frimann Koren (1874-80). Født på Selø prestegård 1842. Fra 1879 prost i Senja, g.m. Louise Margrethe Schmidt. Hun døde på barselseng i Lenvik i 1880.

19. Lars Andreas Meek (1880-89). Gårdbrukersønn, født i Kvernes 1847, g.m. Kristine Margrethe Vestdin. Meek var en robust kjempekar som ofte bød seg til å kaste folk ut som han kom i kranjel med. Mere lik en politimester enn en «sjælesørger».

20. Abraham Larsen (1889-1924). Født i Nøtterø 1851. Prost i Senja fra 1908. Var tre ganger gift. I 1886 med Marthe Anette Berger, som døde i 1889 og etterlot seg en datter som døde i Lenvik i 1859. I 1891 med Ida Marie Gundersen som døde i Oslo i 1903 og etterlot seg sønnen Bjarne, og i 1906 med Marie Gärtner.

Abraham Larsen var en vennesei mann og meget avholdt av allmuen. Han døde i Oslo 1930.

21. Hans Martin Høydahl (1925-1952). Født i Buksnes 1881. Forel-

dre gbr. Hagbart Høydahl og Henriett Sofie Rist. I 1913 teol. eksamen og 1914 i lappisk. Samme år prest i Nesseby og Polmak. Prost i Varanger 1920, i Senja 1930. I 1917 g.m. Louise Katrine, datter av kjøpmann Nils Mathisen, Nesseby. Barn: Harriet Marie f. 1918, Hagbart f. 1920, Solveig f. 1923, Hans f. 1926. I kallsboka skrev Høydahl: «Jeg føler mig sterkt knyttet til Lenvik og skal bygge hus på Finnsnes.» Høydahl var meget avholdt av folket i Lenvik og Hillesøy.

Klokkere i Hillesøy

I Jens Solvangs gårds- og slektsopptegetninger er de to eldste klokkere vi vet om i Hillesøy, nevnt under gårdene Sommarøy og Hillesøy, hvortil henvises. Vi tar dog disse med her for best mulig rekkefølge:

1. År 1666. Erik Olsen, f. 1618. Bosted Sommarøy der han brukte halve gården. Var i andre ekteskap g.m. Dorit Jakobsdtr. Jfr. gårdshistorien.

2. 1721. Jens Mogensen (Monsen), g.m. Sophie Pedersdtr. Se Hillesøy.

3. 1750. Oluf Ottesen, bosted m.v. ukjent. Døde 1779, da 95 år gammel.

4. 1770. Ole Nilsen, Sommarøy, g.m. Lisbeth Johnsdtr. Deres dødsbo fikk geistlig skifte som ble holdt 20/8-1777 ved prost Hans Falsters bifall og av soknepresten Rasmus Schelderup, som sier: «Dette fattige Stervboes ringe Effekter vordertes af Arnt Olsen, Buckskind, og Ole Arnesen ibid...Sønn Jan Olsen, 10 aar, Niels 2 aar. Døtrene, Martha 8 aar og Helene 5 aar.» Så følger en detaljert liste hvorav vi nevner: 1 voksen ko, 1 halvmark ogse, 2 voksne sauer, en voksen gjed, tvende hanne kid, 1 håndkvern med spindel, 1/2 grindstør, kontante penger 1 rdl 1 ort 8 skilling. Boets hele aktiva var 25 rdl 1 ort 8 skill. Gjeld 66 rdl 3 ort 5 skilling. Ole Nilsen døde 1777, da 48 år gammel.

5. 1782. Hans Berntsen Lund. Alder, gifte og bopel ikke funnet.

6. 1814. Lars Kristian Olsen, Edøy. Jfr. gårdhist.

7. 1822. Johan Kristian Kjelstrup, Hillesøy, g.m. Elisabeth Winther. Nærmere opplysninger mangler.

8. 1836-41. Lars Jansen, Brensholmen, g.m. Ellen Marie Pedersdtr. Det sies: «I 1836 ble Lars Jansen valgt til særskilt Kirkesanger for

Hillesøe nu da Hillesøe har faaet egen Skolekasse.» Dette viser at klokkerne i Lenvik delvis betjente sognet der ute, muligens også omvendt.

9. 1844-57. Ole Johan Olssen, Brensholmen, f. 1818 på gården Fugleberg i Ibestad, g.m. Ingeborg Bergitte Olsdtr., Trondenes. De hadde 9 barn av hvilke 2 døde som småbarn. De andre var: Johanne Margrethe f. 1842, g.m. Nils Ingebrigtsen, Lovik, Oluf Herslet f. 1843, Henriette og Helene, alder ukjent, Else Anna f. 1847, g.m. Jens Greger Hansen, Buvik, Robert, alder ukjent, og Julie Anthone f. 1855.

I 1856 ble Olssen åndelig omvendt og «deklamerte» ikke kirkebønnen bare etter det foreskrevne formular, men føyde inn fra sitt eget sinn og hjerte bønner for seg selv og folket. Presten Sandberg advarte, men Olssen lot ikke ånden få bli kvalt hos seg, og så måtte han ryddes ut som skadelig for kirken. Bededags aften 29. april 1857 meldte han seg selv med familie ut av den norske statskirke. Etter denne utryddelse ble det nødvendig med mange.

10. 1857-64. Johs. Næstaas fra Voss ansattes da. Han ble g.m. Alette Kristensdtr. Oldervik. Prest og kirke følte seg vel tilfreds. Men i 1864 foreligger det skrivelse fra Senjen prosti påbydende at skolegården Brensholmen skal «ryddiggjøres» til den nye kirkesanger Ole Andreas Hansens komme. Så måtte Næstaas ryddes ut. De hadde ingen barn. Han døde i 1920.

11. 1864-96. O.A.Hansen fra Lenvik, f. 1823, g.m. Fredrikke Sofie Marie, f. Bang 1837, på Gåsvær i Lurøy. Barn: Kristine f. 1861, g.m. lærer Dahl i Torsken i 1879, Hans Sofus f. 1862, omkom ung på sjøen, Henriette f. 1866, dro til U.S.A., Ole Adolf Emilius f. 1869, d. ugift, Othelius Alfred f. 1873, reiste til U.S.A., Jakobine Margrethe f. 1874, dro til U.S.A., Maren Johanne Rasmine f. 1875, reiste til U.S.A.

Fredrikke døde i 1876 etter barsel, og Hansen ektet senere Hansine Svendsdatter fra Tranøy. De hadde flere barn hvilke alle døde ved eller etter fødselen, unntatt Ottar som fór til U.S.A.

12. 1896-1907. Samuel Olsen Kvamme fra Seløy i Nordfjord, g.m. Bertha(?) Haarstad, Rossfjord. De hadde en sønn og en pleiesønn som begge for ut. Kvamme døde i 1907 og Bertha lever blant sitt folk i Rossfjord.(1955).

13. 1907. Pedersen fra Tromsø-Balsfjord. Ble ansatt, men reiste igjen på vårparten.

14. År 1907-13. Rasmus Bødal fra Loen i Nordfjord. Da han var ugift hadde han en av sine søstre som husholder. Bødal var den siste klokke som bodde i den gamle lærerboligen av 1868, og han klaget

aldri over forholdene. Han ble fra Hillesøy ansatt som lærer i Nærnes.

15. År 1913-22. Kristian Meyer Flygel fra Ofoten, g.m. Gudrun Rognmo, Måselven, og hadde 2 døtre. Etter de 9 års funksjon ble han ansatt i Lenvik og døde 1954.

16. År 1922-26. Arnt Kaspar Heggelund Møgster fra Finnmark, g.m. Agnes Gamst, Breivikbotn.

17. År 1927-30. Rikard Laukholm fra Bindalen var g.m. Jenny Pedersdatter fra Lofoten.

18. År 1931-46. Carl Dyping fra Bjarkøy kom så til Brensholmen. Han ble g.m. lærerinne Ella Gjertsdtr. og det ekteskapelige samliv hadde vedvart en ukes tid da fru Dyping tok seg en liten tur noensteds. Hun kom aldri tilbake. Klara Karlsen, Lundemo, var så husholder for klokkeren i mange år inntil krigen tok til og huset ble opptatt. Da flyttet Dyping til Storsletta og giftet seg siden med Helfrid Lundemo, enke etter fyrvokter Andersen ved Fugløykalven fyrstasjon. De fraflyttet Hillesøy i 1947.

En kommunemann i Hillesøy skriver i 1954: «Etter dårlig utfall med klokkerne, har Hillesøy ikke ansatt flere klokkere til denne tid.»

Av klokkere til Lenvik som har gjort tjeneste til visse tider også i Hillesøy, kan nevnes følgende to:

1760-årene. Jørgen Henriksen Høgh, Årnes, g.m. Gunhild Sivertsdtr. Skiftet etter dem var holdt 29. august 1767.

1832-36. Lorents Dass, Kårvik i Lenvik, g.m. Andrea Landøy. Av barn nevnes Nils, Johanne og Kristiane som ble første kone til J. Salamonsen, Baltsfjord i Hillesøy.

Dissenterere i Hillesøy

Baptistenes bedehus på Sommarøy år 1923.

Fotograf: Gleditsch, NGO

Den åndsvekkelse som gikk over store deler av Nord-Norge i midten av forrige århundre, ble kalt Den Lammerske vekkelse, Dissentervekkelsen m.m.- Hva ellers angår Lammers, så er det påvist at han ikke hadde noe med dette åndens vær å gjøre. De menn som dengang blåste i basunen til oppvekkelse, var teologisk ulærde mennesker - akkurat som i gamle dager, og deres budskap hadde stor kraft og rekkevidde.

I Balsfjorden, der kraften syntes å bli tent, var det bonden Johan A. Bomstad som først fikk gnisten i seg. Han bar frem budskapet i hjembygda, i Tromsø og ellers, så det hørtes viden om. Folk kom i

skarer; fra Målselv, Ullsfjord, Lyngen og Øyene, og mannen ble skygget både av kirkens og lovens menn; han var blitt «tullat» for alle som ikke forstod noe av den slags. Sognepresten Støp og prost Gislesen var og hørte budskapet, men fant ikke noe å foreta direkte. Men avisene var ytterst grovkornet, nærmest sjofle. Det gikk så alvorlig til at da prost Holmboe kom inn til fjorden i embeds medfør, ble han av hr Bomstad inderlig formanet til å omvende seg uten opphold. Prosten reiste uten noen aksjon til byen igjen.

Med tiden ble det dannet grupper og frimenigheter i Ramfjord, Ullsfjord, Lyngen, Gibostad, Karlsøy, Bjarkøy, Trondenes og Hadsel. På flere av stedene modnet sæden til dannelsen av baptistmenigheter, andre steder ble den plukket opp av fuglene.

I Tromsø hadde avisene jevnt en flom av forhånelser mot «de vakte». «De beskjørtede vitnene, de åndelige krinoliner og kvinner med mer enn bare en bunn i seg. De kjenner at vannet er varmt når de veltes overende, og har syner og åpenbarelses, bare isen går av elvene. Og så var det profetene og apostlene fra Sverige, de som ellers er ulver i fåreklær, som blant massen av unge piker skaffer seg billig råstoff.» Men i all forsmædelsen finner vi så prosten Holmboe med noen ord. Han erklærer i avisene at han i veknelsen ser en Guds gjerning til sann velsignelse, og at han i det meste står på siden av de vakte, i deres kamp mot lunkenheten og gjerningsrettferdigheten.

Kanskje Bomstads formaning bar frukt. Ett må man tro: hadde hr Holmboe i vår tid skrevet «Tromsø Bys Historie», ville han ikke ha kalt veknelsen «en underklassebevegelse av arbeidsfolk». Ikke nedverdiget sin penn som uvitende hva vekkelser er.

Baptistene i Tromsø bygde i 1871 sitt pene «Tabernakel», såvisst ikke med noe midler fra Skottland som historien sier, men ved troens offervilje. Og pionerene var av byens fremste håndverkere og æverdige borgere.

Dissentere i Hillesøy

Klokkeren i Hillesøy, Ole Johan Olssen, omvendte seg i 1856 i det sterke åndsværet. Olssen var skolelærer, og nå kommunens ordfører. Som et menneske med nytt liv, gikk det i nye spor, bl.a. deri at han i kirkebønnen vek noe ut fra den mekaniske formular og føyde inn hjertebønn for folkets velferd og menighetens åndelige liv. Sognepresten lot det passere et par ganger, men ga så beskjed at slik utskielse måtte opphøre. Den ærlige mannen kunne ikke la noen kvele ånden, hva det så enn skulle koste han. Så fikk han avgjørende beskjed fra sin overordnede. Bededagsten 29. april 1857, meldte Olssen seg selv med sin hustru Ingeborg Bergitte samt barna ut av den norske statskirke. Ryktet om disse ting gikk hastig rundt bygd og by, og mange sa at deres kjære klokke var blitt «sinnsvak og tullate».

Så en dag rodde kirkevergen Per Andreas Hillesøy til Brensholmen for å prate med sin gode venn. Etter håndhilsen rundt og gjensidig spørren om befinnende, kom så Per sakte: «Trur I ikkje det Olssen, at I kan komme til å svelte i hel nær sagt, når I har førrlatt kjerka? Svaret kom: «Det blir ikke min sak, men hans.»

Han pekte oppad. Disse ordene mellom de to, ble til en ild i folket, og flammer den dag i dag. Så flyttet de inn til byen der Olssen holdt skole for dissenterbarna, samt for aspiranter til seminariet. Dessuten ga han ut et svensk blad «Evangelisten» i oversettelse. Den senere «dissenterlærer» Optander Holmgren Ottesen, var da han gikk til seminariet, en av den omvendte klokkers åndelige barn og mange venner.

Olsen døde den 12. des. 1870. Han falt død om på vei fra skolen. Hvordan forholdet artet seg mellom Olssen og hans tidligere nabo-folk i Hillesøy, får vi bevis på av et brev han den 18/4-59 skriver til sine naboer Beret Sofia Nilsen og Hanna Paulina Bertheussen, Storslett. I dette heter det bl.a.: «I det jeg takker Eder hjertelig for de gode Votter som I sendte mig med Peder Andreas, sender jeg hver af eder en Mark Rosiner og Eble.» Det var møysomme tider og nøysomme folk dengang.

Den neste som meldte seg ut av kirken i Hillesøy, var los Mikkel Hansen, Sommarøy, og hustru Beret Malena med barna. Dette var i 1860. Også ved denne uttredelse hadde kirkevergen Peder Andreas et ord med. De to hadde nok stridt med litt ugreier seg i mellom, men den ting var de blitt forlikt med. Og julaften 1859 rodde losen til Hillesøya og bad «Per» om en prat på tomannshånd. Så gikk han som kirkenøkkel hadde, nordover vollen, og den andre inn til Karolina og fikk kaffe og ferske lefser. Kirkevergen kom så inn og leverte en pakke til Mikkel som da straks sa farvel og takk for seg med mange gode juleønsker. Det som var hendt var at gode «Per Andreas» føyde sin nabo og lånte han kirkens bibel for tre dager på æresord.

Så satt losen og gransket av all sin evne og all sin sjel for å finne det rette for seilassen hinsides. Og da tre dager var omme, fikk alteret sin pyrd tilbake; det var ingen kirkehelg før til våren.

Så ble det flere utmeldelser, hvilket kirkevergen må ha forutsatt da han lånte bibelen ut så beredvillig. Det er ellers trolig at han ikke hastet særlig med å forlate den lille stua dengang han var og snakket med Olssen, for denne brukte å snakke så hyggelig med folk om det ene fornødne.

I denne tiden var det mange, som la for dagen at de var kommet til en ny livsinnstilling, så vel enkelte personer som hele familier bl.a. i Tussøy og Buvik. Som representanter for et mer frigjort åndelig syn kunne nu også regnes Hansens, Laukvik, og hans hustru Albertine samt dennes søster Metthe, begge av familien Brox, Tussøy. De to var bekjent for deres ynde og sympatiske vesen.

I denne forbindelse er å notere, at det under avsnittet «Laukvik handel» ikke har kunnet påvises å være rekvirert brennevin med jektefart fra Bergen etter året 1856, og til Matheson kom og bestyrte handelen.

En annen ting av interesse å nevne er at det hos H. Chr. Hansens, Lillenes, er funnet et foto av den viden om kjente svenske sanger og frimenighets predikant Oscar Ahnfelt. Da det ikke kan sees at denne person har besøkt Norge lenger nord enn til Trondheim, må det antas å være O.J. Olssen som har fått bildet gjennom sine svenske forbindelser og så sendt det til sine venner i Laukvik.

Det var denne Oscar Ahnfelt som ble anklaget hos kong Karl den XV for å ha holdt møter utenom statskirken. Han ble kalt opp til kongen for å stå til rette og fikk pålegg om å innfinne seg med sin gitar og synge. Den svenske sangerinnen Lina Sandell skrev da en sang for nevnte møte, og den anklagede innfant seg og sang for herskeren:

«Vem klappar så sakta i aftonens frid
På ditt hjarta?
Vem nalkas med lækdom, så ljuvlig og blid
for sjælens forborgade smärta?

Dette var første verset og det kom ennu tre som kunne gå bra nærmere inn på kongens hjerte, hvilket de også gjorde. Det glinset noe i den høye tilhørers øyne, og han kom frem og rakte sangeren hånden idet han sa: «Ni får sjunga och spela så mycket Ni vill i båda mina riken.» Dette må være i året 1869 eller 1870, og Ahnfelt sies da å ha vært en sann virtuos på sin tistrengede gitar.

Baptistene i Hillesøy

Det synes som om navnet «baptist» har virket mer eggende enn «dissenter», og at det har hatt lettere for å få det såmente stygge ord «sekt» over seg. Det synes glemt at ordet sekt, bare betyr det samme som utsnitt, lik ordet sektor. Dengang da en del mennesker skilte seg ut fra den katolske kirke og dannet den lutherske kirke, ble også de kalt «sekt». Og det ser man, at «moderkirken» hatet dem. Erkebiskopen skriver således og «den skjensel som den hellige kirke lider av sekte lutheriana». Siden den gang er det av og til blitt fremstilt sådan at den lutherske kirke lider hån og forakt av «sekten baptister».

Nu ved midten av det 20. århundre skurrer ikke navnet så hardt som tidligere. Ordet «baptist» derimot har virket mer alarmerende endog det ikke betyr noe farligere enn det greske «baptizo», senke, dyppe ned i vann. Noen kan synes at det ikke ser festlig ut med slik vannflom, men så er jo død og begravelse aldri ment å skulle være noe fornøylig kalas eller folkeleik. Å bli virkelig «døpt» er da, som Paulus sier, en begravelse.

Baptistene i Hillesøy hadde så vel før som etter sin tilslutning til Troms baptistmenighet, sine åpne møter hver eneste søn- og helligdag, enten på Sommarøy eller Storslett. Nu og da også i Buvik hos skomaker Jens Greger Hansen som var gift med klokker Olsens datter, Else Anna. Det ble tatt lite hensyn til vær og vind, regn og solskinn, blest eller blikkstilte så vel som frostbær og snefokk gikk for det samme. Jevnlig møtte de nærmeste naboer frem ved møtene, skjønt de jo hadde å passe seg både til den ene og andre siden. Husker f.eks. en gang en predikant Ditlev Ingebrigtsen, Rugås, besøkte vennene, at det fra kirkens prekestol ble gitt alvorlig påbud til folket om å vokte seg for «ulven i fåreklær.» Dette var i 1883.

Ved møtene var det god sang, lesning av Bibelen og mye troskyldig bønn og formaning. Det huskes ennu godt at ved et møte reiste gamle Nils Mikkelsen seg fem ganger fra benken og sa noen hjertelige ord så til Herren og så til forsamlingen. Engang var det en eldre, troskyldig bror som holdt en oppmuntrende og ukunstlig formanings-tale til forsamlingen, stakk så hånden ned i bukselommen og fanget en messing tobakksdåse som han tok en liten buss av mens han trødde bort til vinduet og så nøye utover Sommarøysundet. Så satte han seg. Han speidet om vinden var høvelig da han skulle seile nordover.

Ingen må innbille seg at Vårherre flirer til et troskyldig barns henvendelse til seg. Det gjorde og gjør heller ikke menigheten.

På Storslett hadde de en salmodikon laget av Ole Evensen, Bakkejord, ved år 1876, og buen var på strengen når det kunne være et høve til slike ting, og det ble jo bare om søndagene. Det var Bertheus Larsens to eldste døtre som studerte siffernotene og tabellene for moll og dur, og den eldste datteren - Thina - var en god og villig sangfugl båd sent og tidlig. Instrumentet ble ikke brukt ved møtene. Det var benyttet to svenske sangbøker: «Pilgrims Sanger» med 374 sanger av hvilke ca 120 melodier var helt korrekt innøvd. Den andre boka var «Andliga Sanger» av den berømte engelske sanger Ira D. Sankey, med 230 nummer med vedføyde siffernoter under hvert første vers. Av denne bok var mer enn 100 melodier lært og ble sunget ved møtene og ellers. Dette var i 1880-årene. En av døtrene til Hans Berg Mikkelsen, Sommarøy, den unge Mette, var en god forsanger. Ved møtene satt kvinner og menn på hver sin side i stuen, og denne sedvane var ved lag også da det ble bedehus og like til ut i 1920-årene.

Etter som øyene Hillesøy og Sommarøy alt mer ble ordinære fiskevær, steg behovet hos baptistene til et forsamlingshus. Så ble det i 1890 besluttet å bygge et hus på Sommarøy hvor tomt ble avstått fritt av los Jens Mikkelsen og Johan Kr. Hemmingsen. Dette ble besluttet i et møte på Sommarøy i den tid predikant G. Nesse virket der ute. Etter møtet hentet så flere av trosbrødrene hver sin dryge stein og la den på tomte til stadfestelse.

Veteranene som stod i spissen med så vel plan som midler, var disse: Los Mikal Mikkelsen og hustru Lorenthine, Nils Chr. Mikkelsen og hustru Maren, fisker Johan Kr. Hemmingsen og hustru Jonette, fisker Hans Berg Mikkelsen og hustru Anne, los Jens Johan Mikkelsen og hustru Hanna, fisker Lorents Johansen og hustru Metthe. Disse var fra Sommarøy, og fra Storslett var som den sjuende familie, fisker Bertheus Larsen og hustru Hanna.

Da våren kom, forelå det tegning med kalkyle fra byggmester Mikalsen, Gibostad, Husets lengde var satt til 37 fot og bredde 25 fot med sitteplasser for nær 200.

Prisen var 3.000 kroner. Noe senere ble det så ved et møte på Storslett satt opp en liste hvor det ble tegnet bidrag på flere hundre kroner av både en og annen. Herunder ble det en munter episode da Hans Berg hadde satt «kr. 300,». Bertheus Larsen sa i spøk: «Å du, sett en null til». Hans Berg så gjorde uten å tenke seg om og det ble stor munterhet og spøken rettet i godt humør da ofringen forgikk med hjertens lyst og glede.

Noe senere ble flere bidrag tegnet og alle var med - så vel ung som gammel. Da huset var oppført, manglet det 500 kroner, og byggmester ga henstand på ubestemt tid. All transport av materialer og den slags, ble utført fritt av venneflokket så vel til selve huset som til grunnmuren som var oppført av trosbror murmester Peder Simonsen, Tromsø. Huset ble innvidd tidlig på høsten 1891 og gitt navnet «Tabor». En stor forsamling var til stede av folk fra distriktet og byen.

Sommarøy Baptistmenighet

År 1892 den 30. juli ble så «Sommarøy Baptistmenighet» stiftet, og fikk øvrighetens godkjennelse etter loven. Alle døpte fra herredet overførtes deretter fra Tromsø Baptistmenighets bøker i et antall av 30 medlemmer.

Da ingen som ikke har forlangt å bli døpt etter sitt hjertes gudstro og overbevisning blir tatt opp i noen baptistmenighet eller døpt, er antallet av nominelle medlemmer alltid det mangedobbelte av hva døpte aktive medlemmer utgjør.

Menighetens første forstander var Karl Olsen, Tonnes. Han var fra Tonnes på Helgeland og hadde lærerskoleutdannelse. Han var en elsker av sang og musikk, og det ble kjøpt et godt orgel til lokalet samt en cello, hvilken ble håndtert av den yngste av hans to sønner - den unge Alfred. Dessuten hadde flere av søstrene i menigheten sin egen gitar, så det var rikelig med musikk og sang ved møtene og huset var proppfullt på søndager, særlig i fiskesesongen.

Tonnes var en grundig forkynner, og han betjente menigheten i 1892-95 samt 1899. Utover fra det nye århundre var det i mange år sangkor for firestemmig så vel som unison sang.

Den neste predikant for menigheten var hillesøyværingen Søren

Ingvard Kristoffersen fra Buvik. Han var født i 1865 og utlært skomaker, men fikk en ny ånd over seg og for til baptistenes teologiske skole i Morgan Park U.S.A. for flere års studium. Etter hjemkomsten betjente han menigheten i 1897 til 1899, og døde under sitt virke i Bergen, der han ektet frk Laura Knudsen, datter til den kjente orgelfabrikant der.

I bedehuset på Sommarøy fikk de lutherske emissærer og kapellaner holde møter og tale som de selv ønsket, og alle som ville hadde fri adgang til diss møtene. Så ble det gjort en høflig forespørsel gjennom sognepresten om å få benytte kirken til et oppbyggelsemøte en lørdag kveld når det var kirkehelg og tilreisende var kommet. Saken gikk til rette vedkommende overordnede til drøftinger, og svaret kom i sin tid med et tørt avslag.

Et lignende forespørsel om å få holde et møte med tale, sang og musikk på kirkebakken ble gjort ved 1911, mens den vel utdannede predikant LN. Ellingsgård hadde virketid på Sommarøy. Det ble et kort «nei» også denne gang. Baptistene var fremdeles for dårlig, og kirkebakken for god.

Å vente noe velvilje fra det geistlige hold var det ellers liten grunn til, når det vanket uvilje fra de kommunale styrende. Men så var det da gått hele ti år fra dengang da både fattigvesen og herredsstyre forsøkte å tvinge menigheten til å betale sykehusoppholdet for en fattig kvinne som var blitt døpt og innskrevet i menigheten. Påskuddet var at hun måtte være blitt syk p.g.a. dåpshandlingen. Selvsagt ble det protestert mot den mindre verdige diplomatikk, og retrett fant sted etter et par fremstøt.

Dessverre var det øvet aksjon også fra utenbygds hold, som ved 1907, da det uten omsvøp og med navns nevnele fortaltes bygda rundt at folk hadde fått pålegg om å stenge sine hus for baptistenes predikanter.

Gamle Nils Mikkelsen husket en gang han ble spurt om ikke han skulle være med de andre til kirken på Austein da det var noe tilstelning der. Han bare svarte ettertenksomt: «Den gangen då vi endelig kom oss laus, da glømte vi ikkje nokken ting som vi no skulle trenge å hente.»

Det er forøvrig å si at det mellom baptistene og de lutherske ikke vanket noen slags rivninger av slik art som en kunne formode. Hillesøyværingene er ellers fra gammelt av et vel avbalansert folkeferd. Hva som foregikk innen den kommunale administrasjon av vilje og ikke vilje mot dissenterne, har en jo siden fått se. Det var bare ekkot av den rådende ånd en hørte i den av de eldre sognefolk mørkt uttalte benevnelse: «Den der Sommarøya.»

Med tiden ble det dog mindre uvilje mot «sommorøyværingan», og det fra hold en minst kunne ventet. Og det bedre utslag skal få komme til sin historiske rett etter sitt verd.

I valgåret 1905-07 var kirkesanger Kvamme blitt utpekt til ordfører i formentlig vestrefløy. Så en dag kom den mangeårige ordfører O.A. Hansen til Sommarøya, og fant høve til å slå av en prat med sin fra før fortrolige nabogutt Carl Bertheussen. Og hvordan det var eller ikke, så innskjøt den gamle politiker plutselig: «I den valgperioden som nu forestår skal du være viseordfører.» Den andre slo det fra seg: «En baptist med en vasstamp malerkoster og med bare 34 år på nakken, - Nei, Hansen, den går ikke.» Men den andre svarte: «Jo, det skal du, for her er ingen annen som jeg kan, og som jeg vil anbefale.» Maleren hadde vært medlem av formannskapet i de tre foregående årene, og det gikk den veien som påstått - og uten minste agitasjon fra noen dissenter.

I året 1912-13 kom det en fornyet åndsbølge over stedet, ved hvilken mange, særlig ungdommer, ble grepet av ordets kraft møte etter møte - slik som det skal være i åndelige forsamlinger. Fans det flasker eller en kortleik, ble det uten nølen tilintetgjort og bibel og sangbøker tatt i stedet. En av disse unge var Otto Hansen, sønn av Ole Hansen og hustru Emelie som var flyttet fra Rekvik til Salen. Han var en frisk og kjekk kar og reiste straks til baptistenes teologiske predikantskole i Chicago U.S.A. hvor han etter sin utdanning har betjent flere menigheter samt vært reisesekretær ute i Statene.

Den åndelige meteorologi lar seg vanskelig beregne og skjematise re. Det er sjelden passatvind som blåser, men helst et slags byggevirk-somhet av kortere eller lengre varighet, utløst og næret ved en vidunderlig vekselvirkning mellom øvre og nedre «lag», mellom krefter oventil virkende i krefter her nedentil.

En annen som forlot havkanten og viet seg for predikanttjeneste, var Theodor Hansen, sønn av Søren Hansen og Kristine Bertheusdtr., Vang. Det var i 1921. Etter utdanning ved misjonsskolen i Oslo, har han betjent flere menigheter så vel som distriktsmisjonen.

Ved tale om åndelig «vær» av mer merkbar art, bør nevnes at det i 1944 atter kom et sådant over Sommarøy. En hel flokk av eldre og yngre «tilvekst» kom i bevegelse av åndspustet så de fikk en ny retning i sinnet - og bøyde det beredvillig. Gang på gang kom det noen hjem fra lokalet eller hus og uthus, rensket skuffer og skap for alt hva tobakk og piper het eller sigaretter og slike ting, og kastet det resolutt i omnen. Det er aldri blitt erstattet med ny forsyning, og ingen har fått ondt av «det tap som kjødet måtte lide».

En av dem som vendte seg om, var Kåre Jensen, sønn av Arnt Jensen, Lauveng, og Anna Myrnes. De 12 eller 13 unge kvinner som nu gjorde alvor med omvendelse, ble sol og sang så vel i hjemmet som menigheten. I alt var det 21 sjeler som fikk mørkemaktens gjerde brukket ned. Og så ble de døpt ved nedsenking i vann, således som Luther foreskriver det i sin «Store Katekismus».

Etter at Kåre Lauveng hadde fullendt sine fire års teologiske studier

ved misjonsskolen i Oslo, oppholdt han seg en tid ved baptistenes teologiske høyskole i Rushlikon, Sveits. Her ble han i 1950 valgt til målsmann for de ved læreranstalten daværende tjueseks studenter fra seksten forskjellige land. Ved avgangseksamen stod han nest etter beste karakter, og ville blitt nummer én om ikke avhandlingen hadde manglet litt på å være maskinskrevet helt ut.

Et par år etter at Kåre var begynt ved skolen i Oslo, kjente en av hans kamerater seg kalt til å vie sitt liv til prekegjerningen. Dette var Andreas Eidem, sønn av Erling Eidem og Adine Myrnes.

«Tabor», forsamlingshuset på Sommarøy ble i 1913 innredd med hvelv og veggpanel, samt tilbygd en fløy for å bøte på behovet for et kjøkken samt plassmangel ved fester og større sammenkomster. Dette arbeidet ble utført av Eilert Hansen, Bakkejord, og Carl Bertheussen, etter dennes godkjente plan og tegning.

Det kan noteres at Sommarøy for det meste har hatt predikanter med teologisk utdanning og av hvilke de fleste hadde studert i Amerika, de senere ved skolen i Oslo. Av de førte kan nevnes G. Nesse, K.O. Tonnes, S.I. Kristoffersen, LN. Ellingsgård, A. Stensland og R. Halset. Den kjente predikant og forfatter P.Z. Helbostad var også en tid menighetens predikant. Av de senere kan noteres A. Nilsen, B. Taranger, Brudheim, Bordøy og Ekelund som ble kalt i 1950.

Etter disse sammentrengte data omkring menighetens åndsliv skal noteres litt av det materielle.

Noen talende tall

Da det for en eller annen kunne ha sin interesse å se noen tørre tall fra menighetens finansielle side, har en erhvervet høve hertil. I 1890, bidragsliste blant medlemmer til husbygging kr 3000.

I 1893, medlemsbidrag til orgel kr 850. Fra 1890 til 1950, innkommet ved kollekter, bidrag og basarer til omsetning av kvinneforeningens arbeider og andre gaver kr 113.389. Fra 1890 til 1950 ved kollekter i kvinneforeningens «syforeningens» arbeidsmøter kr 13.356. Fra 1895 til 1950 kollekt i søndagsskolen kr 4.689. Fra 1913 til 1950 bidrag fra ungdoms- og juniorlagene kr 9.712. Diverse bidrag til en femårsplan kr 1.296. Diverse tilskudd fra distrikts- og landskassen kr 768.

Overnevnte midler er anvendt til erhvervelse og vedlikehold av eiendom, predikant- og forstanderlønn, sjømannsmisjonen, kongomisjonen, distrikts- og landsmisjonen, søndagsskolens innen- og utenlandske virksomhet, veldedige formål m.m.-

Hva ellers angår tilgang av midler ved basarer, skal det være sagt at den slags hjelp for virksomheten ble opphørt ved året 1920. Man fant ikke dette ståket å stå i helt verdige forhold til den sak det gjaldt. Personlige bidrag samt kollekter, har vist seg tilstrekkelig etter hvert som man lar troen råde etter det som er lovet.

Apropos kvinneforening. Det var alt i første delen av 1880-årene dannet en slik forening for håndarbeide, og gjenstandene ble omsatt ved utlodding hvis utbytte gikk til menigheten i Tromsø like til 1892. For disse midlene har man ingen regnskaper.

Menigheten som var stiftet med 30 medlemmer, har inntil utgangen av 1950 skrevet inn videre 178.1 samme tidsrom er gått fra, ved død og ellers, 169.

Det kunne være atskillig grunn til å mene at etter de tall som ovenfor er gitt, måtte dette være toppmål av hva en kunne vente ydet av det lille «samfunn» på den lille øya. Imidlertid har vi ikke hørt noe om hvor meget det av menighetens medlemmer og husfolk er gitt direkte til alskens formål, og som ikke er regnskapsført. Etter et overslag på kompetent hold er det antatt at slike beløp i 60 år neppe kan settes til mindre enn omkring 7.000 kroner. Ikke heller kan det sies i hvor stor utstrekning de mindre bemidlede medlemmer er blitt hjulpet i forbindelse med små kår og sykdom, heller enn å legge det på kommunen. Så vidt en kan erindre, er det nok bare et eneste medlem som har måttet få delvis opphold ved den offentlig forsorg, så langt frem som til året 1940. Og likeså hva angår sykehusopphold, da er det visstnok bare ett eller to høve hvor kommunen har båret utlegget i tid som angitt. Dette være sagt som et eksempel på samhörighet.

Med hensyn til den fullverdige folkeskole som baptistene i Hillesøy drev for egen regning i nær et kvart århundre og under administrasjonens uvilje, ble det i 1948 gjort henvendelse til skoleinspektøren angående den avlastning av kommunens budsjett som denne skole bevirket.

Inspektør H. Martinsen beregner at de 23 års eget skolehold, utgjorde en besparelse på 9.024 kroner. I denne beregning kan ikke sees tatt inn lys og brensel.

Hva ellers angår den økonomiske stilling på menighetens arnested Sommarøya, da får det være nok å gjengi noen ord fra stortingets veikommité da den var på befaring der ute ved havkanten i august 1948: «Havet var blankt som et stuegulv da det bar over Malangen og forbi den vakre og velstelte Sommarøy.»

Pinsevenner

Det var i 1934 at pinseveennene dannet egen menighet i Tromsø og ble godkjent av øvrigheten. Av medlemmer er det en hel del ute i distriktet, og noen ute i Hillesøy, særlig på Sommarøy hvor de har møter så vel selvstendig som sammen med baptistene i disses forsamlingshus hvor de har høve til å benytte dåpsbassenget. En og annen stusser ved sådan broderlighet endog den er både rimelig og åndelig nok. Begge følger samme ordets linje om enn yngre samfunn ofte er mer fyndig enn eldre, særlig når det er spørsmål om anvendelse av de mange åndelige gaver. Folk ute i

distriktene står ikke sjelden lengre fremme i forskjellige henseende enn de på mer sentrale steder.

Pinseveennene er av dem som ikke bare tar evangeliet som et godt budskap fra prekestol, men også til hjelp og helsebot for kropp og sjel.

Av ungdommen på Sommarøy er det to fra pinseveennene som har viet seg for evangelisk tjeneste etter nærmere utdanning gjennom skolekurser. De to er Elsa og Hernand Kristiansen, barn til Hagbart og Magnhild Kristiansen.

Ved utgangen av 1950 var det i Hillesøy elleve medlemmer tilhørende nevnte menighet.

Ord fra litteraturen

I Amund Hellands «Norges Land og Folk» publisert i 1899, opplyses det etter amtets innberetning for 1851-55 at: «Folket i Tromsø Amt er i det hele sterk religiøse og det er et forholdsvis stort antall dissenter, nemlig hele ettusen firehundre og syttifire personer, hva der gir tohundre og tjueseks dissenter på ti tusen individer, mens det ellers i riket kun er ethundre og femtitre dissenter på ti tusen individer.»

Dette at sterk religiøsitet i forbindelse med et stort antall dissenter tilhørende ordnede menigheter hører sammen som her fremhevet, bør gi både en og annen noe å tenke alvorlig på.

I samvær med større forholdstall dissenter i Troms fylke enn ellers i riket, står vel også følgende, etter samme kilde: «Av 1000 innbyggere ble i 1894 0,77 straffet i Troms fylke, mot gjennomsnittlig i riket 1,48.

Kirkelig plukk

Etter Karoline Hillesøy: «En gang her var preikhelg med mange brurpar og kalas utover natta, forsov presten, han Schumann, seg på morraparten. Da kirkeklokka ringa første gangen, hadde mange nettopp lagt seg, og frukosten var ferdig" før klokka ringa andre gangen. Presten, han var ikkje å se, og æg tenkte med mæ sjøl at den der preika måtte no vel være ferdig snart.

Nei, det tok til å ringe tredje gangen, og då sprang æg og pikka på døra i pretestua og hørte forlate mæg synda, at presten låg å snorka. Han låg spillernaken oppå dundyna, men æg vekte han ordentlig, og då hamsa han på seg og rente nord i kirka og opp på stolen med det same. Medhjelparen fekk stagga han så pass at han fekk hive på han det som trengtes, og så gjorde han forretninga i fra sæg på den måten det var.» Referenten spurte om frukosten? «Ja, den sette han i sæg atpå, æg hadde laga til måsegg med godt kusmør og flatbrø som skikk var.»

Etter Regine Brox, Tussøy: «En gang i min ungdom hørte jeg sagt, at når han Matheson i Løkvika kom opp på kirkelectret deres og der var mange fremmede, så restet han bare med frakkeermene, og da var det yddig plass.»

Etter Jens Solvang:

Schumann har skrevet dette i kallsboken i 1860: «Prædikestolen og Alterfoden har endnu ikke seet maling hvilket jeg kalder ren ligegyldighed og sløvhed da Folk har ringe Sands for det skjønne også i denne kommune, saa gode og ligefremme Folket ellers kan være i Hillesøen og har i saa henseende adskillig forud for Lændvigværingene. Naar Præsten havde leilighed til at kunde ligge ca. 8 a 10 Dager i Rad paa Øen om sommeren, skulde ei stor Kundskab til med Farver og Malerkost og overstryge Prædikestol og Alterfod nogle ganger med passende Farver. Finder jeg Leilighed dertil skal jeg endnu gjøre det førend jeg for Alvor forlader mit kjære Hillesø hvor jeg har hygget mig mangel en gang om Sommeren.»

Etter Sverre Larsen, Tromsdal:

«En gang presten Mathias Bonsach Krøgh var på tur, ble en av skysskarene vår at det på et skrin til presten stod bokstavene M.B.K.

Så sa han til Krogh at de bokstavene betød «Mer Brenvin Krogh.» «Nei,» sa den geistlige «det betyr Mer Beskedenhed Knekt.»

Etter Kristine Hansen Dahl:

«Presten Schumann hadde en pipende stemme, det var sagt at han ingen taler var. I sin tiltredelsespreken sa han selv: «Skal jeg si som det er, så var det min moder som fant på at jeg skulde blive præst.»

Etter Lorentine Evensen, Bakkejord:

«I brudetalen til sin tjenestepike Ollanne sa presten Schumann: «Da jeg stavet abc med dig da var du en flink pige. Men da jeg fikk dig konfirmeret, da kom Ole Larsen og tog dig.»

Etter Jakob Nilsen, Storslett:

«Det er mange stubber om han Schumann. Ikke minst angående ho Ollanna som f.eks i brurtalen til henne: «Dig Ollanne, dig kjender jeg nok. Du har været et slukker og et svin,» og så regnet han opp diverse saker hun hadde ødelagt for dem da hun var hos presten.»

Etter fru Else Larsen, Gjøvik:

«En pike, Ollanne fra Lanesbogen, var en tid i prestegården og ble gift med en Ole Larsen. Da presten viet dem sa han bl.a.: «Da du var hos mig var du en skikkelig pige, men da du kom i Ole Larsens vold, da ble du et svin, kort sagt: et best.»

Etter Julie Sørensen, Ersfjord:

«Presten Schumann holdt visitas på Tussøy og unge Edvard Kr. Eriksen kom inn. Han var liten og hadde krøllet hår. Da sa presten: «Her kommer en engels-ver(krøllet). Siden kom en høyvoksen gutt, og presten sa: «Her kommer en lang oksepes.»

Etter den samme:

«Et brudepar gikk opp til alteret, der Schumann stod ferdig til å ektevie dem. Det var nok småkårsfolk, bruden hadde kommager og brudgommen sko. Da utbrøt presten: «Her kommer kommag, og her en sko.»

Da presten Koren kom til Hillesøy, hadde Bertheus Larsen, Storsletta, forlenget seg ut av kirken. Så fór han til Hillesøy og meldte fødselen av Beret Jørgine, og presten ville ha barnet til bestenkelse, men Bertheus sa nei. Da ropte presten arg: «Er hun da en froskeunge eller et annet umælende best.» Bertheus svarte: «Hun har overhending godt målføre.»

Etter O. Pedersen, Galnslåtta:

«Presten Koren var høyvoksen og noe spinkel, hadde bra langt hakeskjegg og snakket bergenser. I sine yngre dager hadde han vært

til sjøs. Da jeg gikk til konfirmasjon i Lenvik, drev vi guttene gymnastikk i stigen utfor kontorvinduet. Vi skulle entre oss helt opp etter hendene, men jeg kan ikke minnes noen av oss som greide dette og det syntes vi var fælt skammelig. For presten sjøl, han greide det fint.»

Othelie Hillesøy fortalte en gang at klokker Hansen sa for mange år siden at det var en mann i Øyfjorden som tok seg en egen stol i kirken og like under prekestolen, og la til: «Og der satt han og sov i 24 år.»

Etter Karl Renland:

«En gang i 80-årene sa presten Meek i sin preken: «Det skjer under etter under, jorden grønnes alt tidligere år for år.» Med det samme slo han hånden så hardt i prekestolen at boka datt ned og like i skolten på han Lorents på Husa.»

Etter A. Gundersen, Vengsøy:

«Da presten Meek var kommet til Hillesøy, var det noen som spurte en Øyfyrding hvordan presten så ut. «Jau, det skal æg seie dæg, at voksen det e han jaggu. Han nådde oppover den der stokken over prækstolen. - Han kjæm vesst til å bli knerren i kommesionen.»

Etter Carl Bertheussen:

«Presten Meek holdt visitas på skoleloftet på Brensholmen og vi var der en masse unger. Så skulle han Henrik på Storsletta si navnet på mor si, og han sa «Kristiania». Han Rones, naboglunten, satt tett atmed og rettet stillferdig. «Kristianne.» Trøste oss, han Meek trampa så hardt i golvet at vi skalv, i det han skreik til han Rones : «Hold flabben din.» Neste visitas satt Rones hjemme, og presten sendte bud at han skulle innfinne seg ved visitasene. Rones hilste tilbake: «Du har bedd mæg å holde flabben, og æg ska nok holde han.»

Etter husfolket:

«Presten Meek hadde glemt kragen hjemme i Lenvika da han kom til Hillesøykirka, og gode råd var dyre. Så snakket han til piken Anne og hun svingte seg glad og lett(og vakker) rundt på hæl, hentet tøy og saks, nål og tråd og om ikke lenge stakk hun til presten en prestekrage så fin og flott at ingen hadde sett noen bedre.»

I møte av Hillesøy herredsstyre den 31/5-1856 besluttetes:

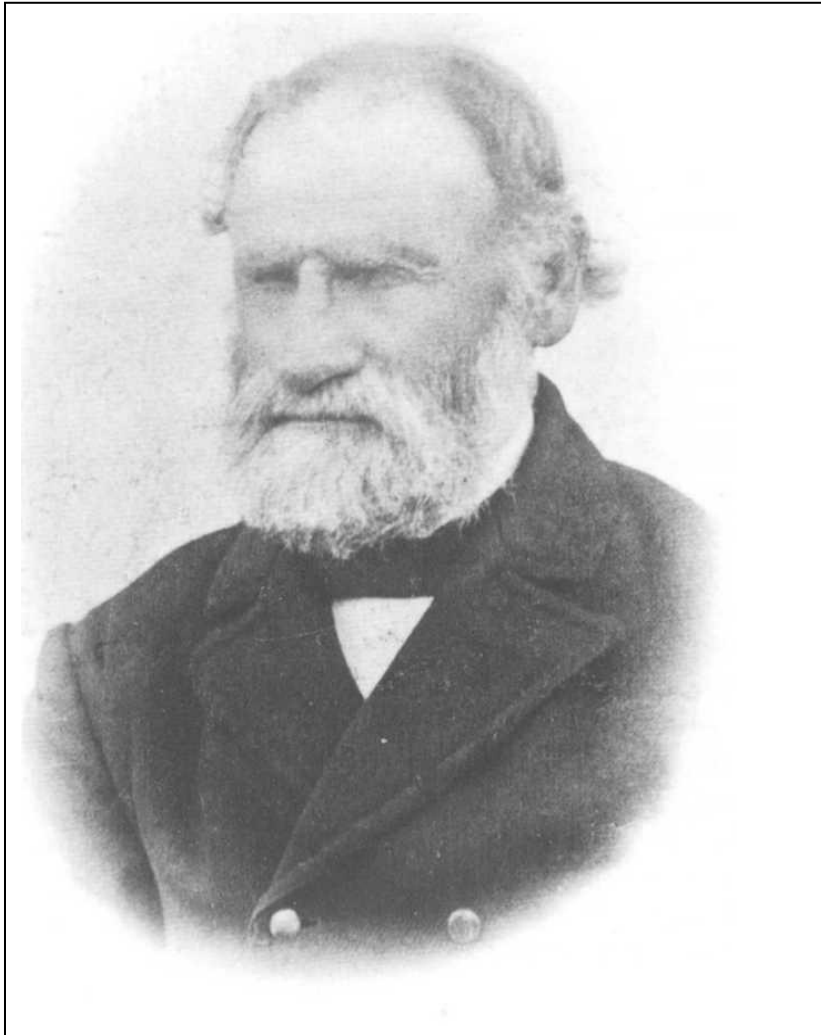
«Iver Olai Madsen(Storslett) bevilges for kirkens feining, alterklædernes vask og sneskufing til Prestens tilfredshed, en Spd. aarlig af kirkekassen.»

Presten Schumann var nok en impulsiv herre om ikke alltid like heldig i ord og handling. En gang fant han ut at den gamle verdifulle altertavlen burde avhendes til noen interesserte sør i landet mot å få

en ny «moderne» i stedet. Da han kom frem med tanken under en gudstjeneste, ble det formelig oppstuss. Menigheten sa et forbitret «nei», og lovte at noe slikt aldri skulle skje. Presten måtte gi seg.

Ole Johannessen, Finnes, var og betalte presten Abraham Larsen et gebyr og la frem akkurat det foreskrevne beløp. Men presten var ikke tilfreds og gjorde bemerkning. Da strøk den andre pengene til seg med de ord: «Vi har ikkje sån overflod av mynt at vi må true den innpå nokken. Farvel!»

«Han Jens Nilsa på Storsletta kunne synge mangt og mye. Han sang om Judith og Holofernes og om Samson med krøllhåvve neri fanget

Ole Johannssen f. 1845, fra Finnes i Stønesbotn.

hennes Dalila. Han sang «Ho Lisa ho græt», «Moidevisa» og «Kyrle Eleison,» m.m.

Men en gang fikk han en strid konkurrent og det i sjølve kirka på Austein. Noe orgel fans ikke, men gamle Hansen sang nokså bra. Så hendte det en gang at han Jens syntes at «opptaven» lå så langt nede at han tok en høger dur, og brukte så målet sitt av hjertens lyst, som de bruker det i Hillesøy. Kan skjønne, nokken holdt med klokkeren og nokken med han Jens, og det gikk aldeles fint. Da kom ho Perolina i Leirkjosen inn gjennom kirkedøra, og før ho fikk benk under seg, sette ho inn med en melodont som lå to-tre trappetrinn nedom alt det andre, og de fleste møste målet. Men han Jens han holdt støtt styrbord hals, og ho Perolina ho minka ikkje målet det bidige grann. Ho hadde vel ettslags otte i seg om stemmerett for kvinnefolkan.

Denne sangen minnes ennå mange - med et smil.»

Fra Hans Hammond:

«Thomas von Westen», skal her siteres ett og annet som berører Hillesøy.

Kapittel VI, paragr. 16 a. side 333: «Lektor.(T.v.Westen), kom til Tromsø 27. okt. (1718), hvor stedets sogneprest og Provst over Tromsø og Senjen hr. Ole Oudensen, en verdig mand nylig var død. Hr. Rasmus Schjelderup, res. cap. for Hillesøe Menighed i Senjen, betjenede i Vacansen Tromsøe Kald; denne Mand der levede udi saa ydderlige Armod at han næsten uden Klæder paa sit Legeme maatte arbeide som en bonde for Livets ophold medens de mange af hans uværdige, lade og dumme ordens-Brødre opofrede Livet til Søvnens Gud og sørgede for Maven, denne Mand var en af Landets bedste præster der med apostolisk Aand og Flid bar Omsorg for Sjælens Frælse og Opbyggelse.»

Kapittel IX, s. 548:

«Det er en næsten uimodstaaelig Fristelse at sættes mellem det Valg af Hunger eller Mangel på Livets Nødvendigheder og at begaa de Ting Samvittigheden modsiger. Mennesket sulter, tørster og fryser saa lenge indtil Naturens Raab overstiger Pligtens Forbindtlighed og gjør alting i Fortvivelse tilladelig. Der gives kun een, Hr. Erasmus Skieldrup, der i 19 Aar maatte ernære sig som en Bonde med sine Hænders Arbeide førend han, enten vilde forurette Nogen eller sælge Brændevin ligesom hans Formand i Hillesøe(Det er presten Ole Michelborg, 1699-04, det her siktes til). Tre Ganger Enke-mand(Schilderup) og med 30 rdlr. aarlig indkomst.»

Thomas v. Westen var ute i Hillesøy tre ganger og han sa visst ting som var verd å høre. Hans første besøk var i 1721 og hans siste i 1729. Det fortelles at folket der ute da fulgte han i flere båter innover til Lenvik der han holdt preken. Derfra fulgte hillesøyværingene han videre like til Leiknes.

Litt mer Schumann:

En Sesilie på Finnsnes hadde barn med en gutt eller mann, og så kom hun til prestefar for å snakke om dåp, men han sang ut: «Hvordan er der fatt Sesilie, er du en rett enke at du legger dig på bare benke og lader dig krenke.» Hun hadde vel skildret for han.

Samme Schumann var i sognebud eller noe nord i øyene, og karene rodde taktfast i den vakre stjernekveld da en stjerne «rapte» nord i horisonten. Presten så det, og sang ut med sin spede stemme: «Der styrtet en teolog nedfor Ramnholmen.» Karene var enig med han.

Skolestell i Hillesøy

Ordet «skole» var så godt som ukjent like inntil Kong Christian den VI. ved loven av 1738, påbød oss et slikt allment «vesen». For unge mennesker og gamle med, var det dog noen rørelse om lærdom i gjære allerede i 1600-tallet, derved at prest og degn ifølge lov av 1687, skulle sørge for noe kunnskap i det religiøse disiplin i forbindelse med kirketjenesten. Senere kom det så etter hvert mer system i tingene slik at det ble «omgangsskole» på gårdene, fra oktober til mai måned med en ukes skole på hvert sted, men dette var i 1775.

Til lærere ved denne skolegangen skulle det velges ut velansette bondedrenger og de skulle ha sin lønn, fra 6 opp til 20 rdl om året og dessuten kost, hus og belysning hos husbonden der de gjestet. Til bestridelse av denne lønnen skulle det oppkreves en «skoleskatt»:

12 skilling av gårdbruker, 8 til 10 skilling av husmann, 4 til 6 skilling av drenger, unge menn, og 2 til 4 skilling av voksne piker.

Disse foranstaltninger hørtes bra, men allikevel var det inntil 1778 ingen såkalt skole i noen prestegjeld i Troms. Det gikk så tregt med denne skoletollen at det ved 1790 fans bare 2 omgangslærere i Troms sogn mot forutsatt 4, og hvert barn fikk gjennomsnittlig en ukes skole hvert år. Egentlig dreide hele undervisningen seg om pugging av den lille katekisme.

En er kjent med at det ganske tidlig i skolens første tid, var et par ukers undervisning ute i traktene av Tromsgrøndene. Dette vil for Hillesøy si ut til Marsletta. En må da kunne regne med den mulighet at den lærer, Niels Olsen Tøge som i 1840-årene holdt skole i strøket Leirstranden, har vært med å så kunnskapens frø også ute i Hillesøy. Tromssognet strakte seg som kjent, helt ut til og med Torsnes like frem til året 1853.

Apropos denne lærer som nettopp nevnt, husker vi gikk under navnet «Nils Tygesa». Han var helst nevnt av uvørne mennesker p.g.a. sin bryfulle mage, og de følger dette førte med seg, men Hillesøy har ikke vanvyrdet hans navn av den grunn. Denne N.O.T. var ganske visst bror til den navnkyndige storeteren «Ol-Tygesa», han som noen skjelder ga et stort fat halvkokt risengrynsgrot og som de, da gryna tok til å trutne, måtte rundsurre med tau for at han ikke skulle sprekke.

Niels Olsen Tøge er ellers ikke uten mer direkte forbindelse med Hillesøy idet hans elev på Mjelde i 1845, Bertheus Larsen, Storslett, har etterlatt seg et dikt forfattet av denne hans lærer og undertegnet med hans egen hånd, skriften er mesterlig utført i gotisk fraktur. Diktet er et sørgekvad i tre vers over kong Karl Johans død 8. mars 1844, og vel verd å bli gjengitt med første vers i forbindelse med vår skoleoversikt:

«Saa de gaar til deres Fædre
 førstelige HERRENS mænd
 hvad kan kongen ønske bedre
 en til Graven bæres hen
 naar af mange hersker aar
 Kronens Vægt sin byrde faar
 naar fra Livets dybe vunder
 siælen efter Hvile stunder.»

Det er ikke usannsynlig at den lærer som ble forordnet til Hillesøy i 1820-årene med to ukers skole i hver stasjon var denne N.O. Tøge, etter at det «ikke hadde vært noen lærer i manns minne.» Men lenge før hr Niels sin tid, hadde både gammel og ung her ute ved Malangskjeften skussmål som et granskende og opplyst folk. Det er ingen

ringere enn selveste «hr. rektor» Thomas von Westen som gir dem slik attest. Etter sitt tredje besøk ut til Hillesøy i 1702, skriver han om presten Scheiderups menighet, sogneallmuen nemlig: «Folket og finnene var vel opplyste da de andres - vare som qvæg.» Når det her er tale om «skole» eller viten og opplysning, må det nevnes at det ikke virker særlig overraskende når man i gamle kirke- og skolebøker så ofte ser notert at den og den elev leser vel, er gløgg og snartenkt og oppfører seg godt. En må sette dette i samhøve med alle de gamle og gode bøkene som fins oppteget ved skifteforretninger ute i Hillesøy. Det er fra alskens huspostiller til bøker som «Åndelig Anatomie», «Aleksander Magni Krønike», «Madsens Aandelige Hammer», samt «Forhandling om fornemme Herrers Lit oc Lefnit» og mangt annet. Det er ikke å betvile at alt slik bokligt stoff var blitt gjennompløyd ikke av de voksne bare. men drevet stadig «stauking» på, med barna. En har selv vært med i den tiden da en far pinte barnet en halv søndag med bok og peikarstikke så lenge at huset danset rundt. Det er ikke mer enn 50 år siden en mann ute på en øy pinte sin datterdatter med «Fader Vår» inntil ungen ble tommelomsk, og gamlingen så bisk så han skrek: «No har du tøye å tøye så lenge på dæ Fadervåret, at dæ e no kollsvart.»

Javisst var det «skole», og de gamle bøkene var nok blitt «tygd og tygd» på, i århundre før de kom med i et skifteoppgjør.

Det var i 1836 at Hillesøy fikk en egen skoleklasse slik at det fra den tiden kan snakkes om et «skolevesen». Men første gang en virkelig skolelærer er nevnt i Hillesøy, er i 1815.

Den 6 . juni 1837 fikk Hillesøy Kgl. skjøte på eiendommen Brensholmen som lærerjord med lærerbolig. Skjøtet er tinglest 7. juli 1838. Da nærværende boks gårds- og slektsoversikt slutter notatene for Brensholmen med omtalen av dette skjøtet, skal her gis videre orientering etter offentlige kilder. «Utdrag av forklaring ifølge lov av 10. aug. 1821 om den Trondenes prest og kirke benefiserte gård Brensholmen der senest har vært brukt av Antoni Thomassens enke, er matr. nr. 50 i Hillesøy sogn i Senjens prestegjeld. Gården er 1/8 mil i omkreds. Liten eller ingen hamnegang. Ingen skog uten kviste og kratt. Ingen herligheter, når unntas noen få myrstrekninger der i enkelte år avgir litt moltebær. Gården ligger tre og en halv mil fra Tromsø. Årlig utsæd: en tønne korn, en halv tønne poteter, tjuefem læs høy, tre kjør, åtte småfe. Gårdens hus: en stue, en matbu, en lade, en fjøs. I tildels måtelig forfatning, små og lave hytter. Denne gård har ved matrikuleringen fått ny skyld tre ort og taksert for 238 Spd 40 skilling.»

«Under 28. nov. f.a. har det nådigst behaget hans majestæt å resolve. At gården Brensholmen må innkjøpes til klokkegård for Hillesøy anneks og at dertil bevilges 28 Spd. 80 skil. av det Nordlandske kirke- og skolefond. Det ved auksjonen gjorde bud, skjedde i Hillesøy skolekommisjons navn; antages da at skjøtet også må utstedes til

denne, men vedkommendes erklæring herom bedes dog behagelig innhentet.

Skillet går fra et nes nede ved sjøen kalt Vevikneset, hvilket nes ligger nærmest Stokvikneset og på ytre side av dette, går derfra etter det høyeste fjell innover til det støter mot gården Buviks eiendom. Mot gården Øisten: Skillet går fra den mellom Øisten og Brensholmen værende elv der benevnes Øistenelven, fra dennes utløp i havet, hvorefter skillet følger denne elv gjennom Bjørndalen til det støter mot gården Buviks eiendom.»

Under gårds- og slektshistorien så vi hva besetningen var i 1777 ved skifte etter Pernille Bastiansdtr. Tar en så for seg den oppgave som herrestyret gir i 1866: en hest, tre storfe og ti sauer, må det sies å være blitt liten fremgang i løpet av den lange tid. Riktignok sies det nå i 1866 at «det kan sankes et par tønner muldtegrøt», men man må anta at det ikke var mindre av den slags i de tider da eiendomsretten var respektert.

I møte 18. september 1838 besluttet representantskapet at skolen skulle fremholde på hver stasjon etter høve, dog således at hvert barn får minst 14 dagers skole årlig. Dog skulle læreren stilles fritt, liksom han endog anbefales å dele tiden slik at han kunne komme tvende

Skoleklasse ved Greipstad gård, ca 1910.

ganger om året til hver stasjon, en uke hver gang. I samme møte ble skolelønn satt til 25 spd, mot tidligere 20 spd. Pengene her til ble å innkreve av de menn «der hæve tienden for kirke og prest». Endelig ble det besluttet at for kommunens regning å kjøpe skolematerialer.

En annen skrivelse viser at Hillesøy ved slutten av den felles administrasjon, er villig å skyte til den felles skolekasse 3 spd. Lærerlønnen var nå sprunget oppimot et halvt hundre spd pr år, hertil fri kost og hus samt lys og varme på skolestasjonene.

Lærere og miljø

Lars Jansen. Han var den første ansatte lærer i Hillesøy. Hans familieforhold med videre er ikke kjent, utover den ting at han var gift med Ellen Marie Pedersdatter. Jansen var også kirkesanger. Skoleruta til hr Jansen hadde disse «roder» på begge sider av Malangen: Kattfjord, Tussøy, Ersfjord, Hillesøy, Stønnesbotn. Baltsfjord og Øyfjord. Likeså på Brensholmen. Selvåg. Hekkingen og Laukvik.

Av skoleforsømmelser er det uhyggelig meget, helst nordom Malangen. Og læreren noterer både ett og annet, dog skal her nevnes bare noe. «Johan Bakmand, Zebelon Hansen, Erik Rasmusen har aldri sendt sine barn til skolen», dette er i 1838. Men det synes verre i 1839: «De som av modvillighet ikke har søkt skolen er a. Hans P. Henriksen, Løglines. b. Nils Olsen, Tuleng. c. Ane Johana, Nordfjord, d. Johana Andreasdr., i tjeneste.»

For Øyfjord noteres: «Jensine, i tjeneste hos Thore Jensen har ikke besøkt skolen.» Og videre: «i denne stasjon har hersket sykdom så at jeg etter tre fruktesløse forsøk kom til å fremholde skolen i tre av fire dager uaktet at folket ingen motvillighet viste til å motta meg.» Litt mer: «Bastian Jørgensen og enken Rebeka har av motvillighet ikke innfunnet seg med sine barn. Stolthet har bragt dem på den tanke.» Under Baltsfjord sees notert: «Endelig kan jeg ikke late være ubemerket at den ovenfor meldte Bertheus Jeremiasen har i flere folks påhør utskjelt meg både for tigger og fark, fordi jeg holder stasjon hos Sven Peder, Baltestad, og ikke hos ham.» Den siste anmerkning hr. Jansen gjør, er i 1841 da han noterer at Ingeborg Sophie og Ingeborg Anna fra Baltsfjord, begge 7 år, «er tålig i forhold og nemme», men «er bange for stryk».

Forøvrig fremgår det av lærerens penneføring at han måtte være en dugelig person. Det kan føyes til at det var betenkt av han at han ved slutten av år 1840, noterer at det er 87 skolepliktige barn i hele sognet.

Lars Jansens tjenestetid var fra juni 1838 til november 1841.

Skoleprotokollen har ingen skole innført fra 21. november 1841, da Jansen sluttet, til 26. august 1844 da neste lærer ble ansatt.

Det var Ole Johan Olssen. Foruten at han var lærer, var han også den første ordfører i det selvstendige Hillesøy, og hertil herredskasserer. Forøvrig var han en etter den tids forhold så særmerke person at hans vita forsvarer sin plass i denne bok, nå etter hundre års forløp.

O.J. Olssen var født i 1818 på gården Fugleberg i Ibestad herred. Han dimitertes fra Trondenes Seminar i 1838, og giftet seg med Ingeborg Bergitt Olsdtr. fra Trondenes. I 1843 ble han ansatt som lærer i Trondenes nordre distrikt med lønn 24 Spd årlig. Ved visitas samme år, hevder presten at Olssen er «rett duelig». Det var i 1844 han ble ansatt som skolelærer i Hillesøy. Ved visitas i Lenvik 1852 anslo biskop Juell hans inntekter som klokker til 24 Spd «hvorav kun innkommer 12, høyst 15 Spd samt inntektene av gården Brensholmen».

Husene var i 1849 vurdert slik: Lade og fjøs i god forfatning. Våningshus mislig. Ved visitas i 1835, gjorde hans gamle seminarlærer, presten J.C.Muller, oppmerksom på at Olssen ved kgl. resl. av 4. desember 1852, var tilstått et årlig lønnstillegg med 15 Spd, men føyde velvillig til at Olssen var gift og hadde 6 barn.

I skoleprotokollen fører Olssen sin mesterlige penn med notater og orienterende anmerkninger. Forsømmelsene er uhyggelige, og vi skal ta med ett og annet for å vise tidens miljø. Vi er i 1840-årene. «Elev nr. 63, Daniel, 12 1/2 år; kom ikke i skolen fordi han var altfor lærer». «Nils Danielsen har ikke gitt sin nesten 12 år gamle sønn Mathias, ABC-bok».(Han var bror til Daniel) «Dessuten var drengen så elendig klædt...en eneste, av lutter pjalter bestående bukse, gjennom hvis huller det bare legeme såes av enhver, var hans påklædning.» I Kattfjord har man sjelden de fornødne bøker til sine barn. Formannskapet bør derfor ifølge loven av 14. jan. 1837, ta i overveielse om loven av 14. juli 1827, paragraf 17, bør eller kan anvendes.» Under Sommarøy, Hillesøy og Edøy sies: «Forsømte hele skoletiden, som skriver seg fra at medhjelper Iver Madsen unnlot å bringe bud til Sommarøy og Nicolai Olsen likeså til Edøy. Christen Adriansen kom ikke i skolen, fordi hans værge hadde ingen annen hjelp, ikke så meget at han kunne lande med båten eller gå den på land. Dette må ansees som lovlig forfall.»

Skoleprotokollen utviser følgende: I 1851 møtte for hele Kattfjord, 7 elever av 34. Året etter er 24 barn borte rundt Kattfjord. I året 1854 møtte 6 barn av 29, i strøket Vasstrand og fjorden rundt. Olssen sier: «Om årsaken til forsømmelsene kan læreren gi sin begrunnede formening når ønskes. Han noterer i 1850: «Forøvrig hindrede været ankomsten til Kattfjord straks etter skolens slutt i Stønesbotn ti jeg var tre ganger på reisen dithen uten å komme frem.»

Høsten 1854 er notert: «I Stønesbotn er ikke skolen hjertesak fordi hjertene er av sten. Guds ord er noe som man ikke bryr seg videre om, på få unntagelser nær.»

Under Øyfjord er notert: «Total forsømmelse. De visste at læreren skulle komme den 23. men de bidde dog etter at få høre tidende om han var kommen, og da ble det for sent.»

Lærer Ole J. Olssens virketid i Hillesøy som skolelærer og klokker, rakk i fra 1844 til 1857. Av denne tid falt ca 3 år under presten Hall, 8 år under Sandberg og 2 år under Schumann. Det var nok de to siste kirkens menn som ville ha mannen vekk da han faktisk begynte å be hjertebønn i selve kirken; innfletta i den gamle formularbønn som hadde blitt deklamert i uminnelige tider.

Det gikk ganske ugudelig lurt for seg med å få mannen bort fra gården. Det sees av forhandlingsboka at herredsstyret fant opp den krokveien å skrive til skolestyret at det skulle beslutte å skrive til herredsstyret, og be dette beslutte hvorvidt Olsen skulle få være lenger på lærergården Brensholmen. Mannen hadde da nylig meldt seg selv og sin familie ut av kirken. Heller det enn å slutte med sine hjertebønner, til tross for de advarsler han hadde fått fra sine overordnede.

Lærer O.J. Olssen hadde i likhet med sin forgjenger Jansen, hele Hillesøy sogn som skoledistrikt. Den i 1846 oppsatte skolerute med «stasjoner» var som følger:

- «1. Haaø, hvorhen samles barna i Rusholm, Bjørnø, Hertsø og Sætsø.
2. Skamtind, hvorhen samles barna fra Rækvig, Madseng. Sandholm og Ersfjordbotn.
3. Kattfjord, for hele Kattfjord med Løglinæs.
4. Thusø, hvorunder hører Angstør, Wasstrand, Tuleng, Oldervig og Bogen.
5. Brensholmen, hvorunder hører Edø, Hillesø, Sommerø, Storslet og Marslett.
6. Stønesbotn, for hele denne fjord.
7. Løgvig, hvorunder hører Sand og Hekkingen.
8. Baltsfjord, for hele denne fjord og Hekkingen.
9. Øfjord, for hele fjorden.»

Marsletta lå til Brensholmen, da strøket Torsnes og innover lå til Tromsø herred like til 1853.

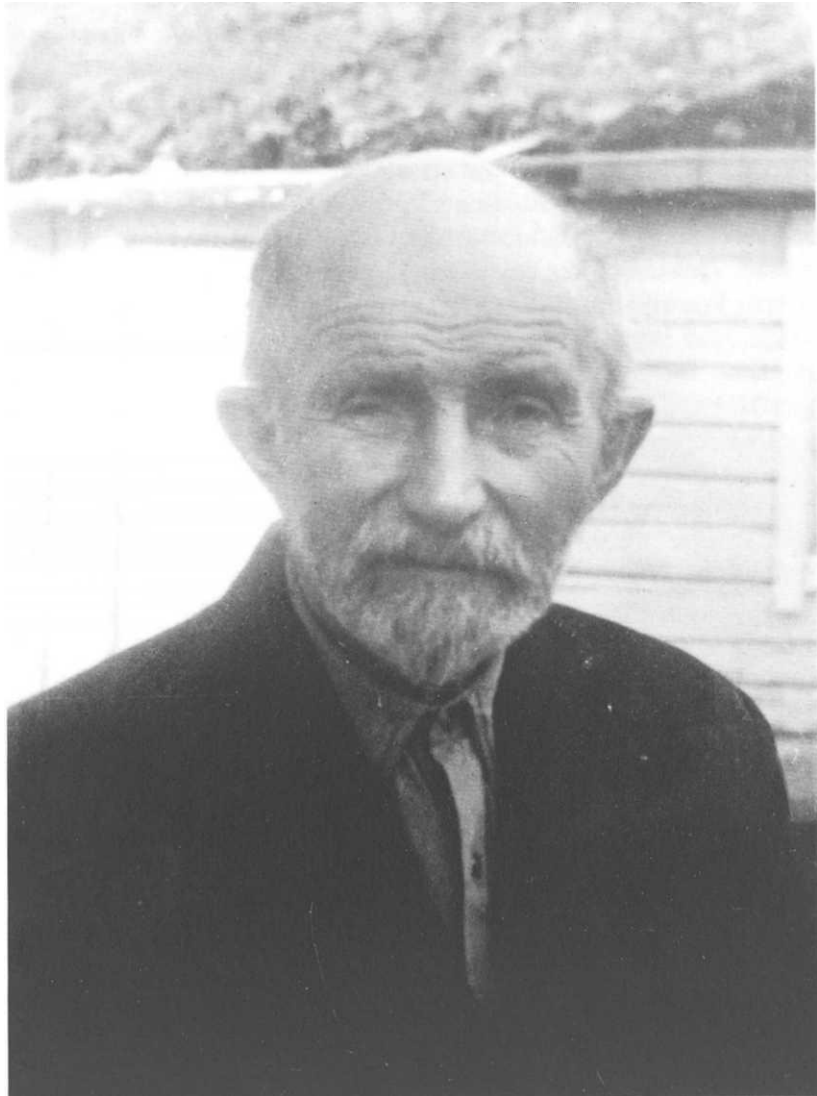
I 1854 var det innen Hillesøy 55 skolepliktige piker, og 69 gutter. I 1955 tilsammen 428 skolepliktige.

C. Johannes Næstaas var den tredje skolelærer. Han var fra Voss og fungerte også som klokker. Hans funksjonstid som lærer rakk fra mai 1857 til 1863, da han måtte trekke seg tilbake fra lærergjeringen. Sagaen sier at det var den ulempe i tingene at noen skolepiker streiket ved skolen. Årsaken til dette var at de holdt på sin kvinnelige verdighet og ære.

Johs. Næstaas ble i 1886 valgt til kommunens ordfører for perioden 1887-88. Se nærmere under kløkkere.

Ole Andreas Hansen. Han kom som lærer til Hillesøy i 1864. I en lang årrekke var han også ordfører og kløkker.

I sin første lærertid hadde også Hansen hele Hillesøy sogn til skole-distrikt, og som sine forgjengere fri skyss til skolestedene. Hansen var en dyktig lærer, og respektert som noe streng i skolestua. Riset hadde han for hånden, i hvertfall på Brensholmen skoleloft, men det spurtes at denne «svæga» hadde en stygg tendens til å svinne inn, når den var lagt tilside noen steds. Og ikke var det nytt at når læreren kom opp trappen og inn gjennom døren, så han bare hårluggen av

Forfatteren Lars Berg.

urostifteren som svang seg ut gjennom det store vinduet og entret nedover strekkfisker. Den fornemste akrobat var sagt å være gutten Ingvard. Han som i senere år gikk navn av «Stor-Ingvard» i Sommarøya.

Som Måselving var Hansen fortrolig med bruken av ski, hvilket kom godt med når han holdt skole i Sørfjord. Han pleide å gå hjem på lørdag og tilbake mandag, og var da ofte innom på Storsletten hos Bertheus Larsen. Han gikk opp nord i fjellet, gjennom Brattfjelldalen og Bogdalen og så over fjellet til Sørfjord. Kobbesskinnåndrene han brukte, passet utmerket i nevnte terreng. Når det ingen is var, gikk læreren rundt Jillerneet.

I de fire første årene bodde Hansens, i likhet med de foregående lærere, i den gamle stuen. Og som i den tiden måtte familien flytte opp på loftet når de hadde skole.

Kristine, lærer Hansens eldste barn, var omkring to år da de kom til Hillesøy i 1864. (Hun ble sytten år gammel gift med lærer Dahl. Torsken). Hun fortalte en gang, at hun som småpike lå på kne på loftgulvet, og åndet hull i isen på det lille vinduet i røstspissen for å se etter mamma når hun kom kjørende hjem med vedlass fra Vettmarka. Det hadde seg slik at når Hansen var på skoletur, fikk hans hustru Fredrikke, foruten husstellet, ofte greie hesten og kjøre til skogs etter brensel; vel nå og da hugge det av rota. Hennes mor, madame Bang, så til de fire barna. I den tid var jo lærerlønnen ganske beskjeden så det var nok ikke så greit med økonomien for lærerne.

Fru Hansen var ikke helsesterk, men en meget sympatisk og intelligent kvinne, lik sin mann i så måte, og en minnes henne som en dronningskikkelse.

Ved år 1860 noterer presten Schumann: «Etter at den nye skolelov trådte i kraft, har skolevesenet i Hillesøy undergått betydelige forandringer.» «Det kan mangle på gode lokaler», sier han, «men Hillesøyværingene gjør hva de kan, både for skolen og lærerne, mer enn Lenvikværingene.»

I 1870-årene var det gjennomsnittlig 7 uker skole i hver krets i 1880-årene 8 uker.

I skolestyremøte 22/6-1895 sees Hansen å andra om avskjed som lærer fra 1. juli samme år.

Samuel Kvamme ble neste mann i lærerboligen. Han var født i 1849 og dimitert fra Tromsø Seminar i 1875. Kvamme var den første lærer i Sommarøy krets etter at dissenterne hadde sluttet med sitt mangeårige private skolehold, og kretsen nå omfattet både Sommarøyene, Hillesøy og Edøy. Det syntes som læreren var i ulag på

stedet. En episode vil kanskje klargjøre saken. En mandag morgen i 1906 var hele kretsens barneflokk enige om å springe ned til sjøen for å ta imot læreren som kom roende. Da båten brynte i Mikkalstøa, reiste Kvamme seg i båten, så oppover mot bebyggelsen og snøste et par ganger, så utbrøt han sitt skurrende Nordfjord-mål: «Her lokter tykjen.»

Så hadde barna fått denslags kristendomskunnskap. Kvamme tjenestegjorde som lærer fra 1896 til 1907.

Så har vi nevnt lærerveteranene på Malangens nordside i et tidsrom av 70 år, og skal fortsette med dem på vestsiden av Hillesøy, på Senja.

Ole Larsen Aaker kom som 20-åring fra Sundalen til Hillesøy, og ble ansatt som vikar ved skolen på Leirstranden og Senja. Etter et års tid gikk han så inn på Tromsø seminarium, hvorfra han ble dimitert i 1870. Han ble da ansatt som fast lærer i Buvik krets, samt kretsene på vestsiden. Etter noen tid giftet så Aaker seg med Johanna Randine, en datter av Hans Carolius Olsen, Buvik. Lærer Aaker bosatte seg på Heimdal i Stønnesbotn, og herfra brukte han «apostlenes hester» til skolestedene Astria og Baltsfjord, såfremt været på noen måte tillot det. Om kvelden når han kom hjem etter

Barn fra ytre Kattfjord foran skolen på Vasstrand.

sin fjellvandring, kunne han sees opptatt med å legge opp steingjerde eller arbeide med annet på gården.

Aaker pleide også å bruke foten over fjellet til skolestedene Husa og Trelvik, og fikk så skyss over til Fjordgård når skolen ble holdt der inne. I 1882 betjente han en tid skolen i Sessøy.

Tradisjonen forteller at Aaker var flink til å spille fiolin, men det hendte seg at han smukt fikk late sådant lettsindig levnet være ugjort i skolestua. Stedet hvor sådan åndsretning var rådende er ikke nevnt, men en skulle ta svært feil av med og merker om det ikke kunne være på den største øya ute i munningen av Ersfjorden.

Aaker var en sterk og spenstig type såvel fysisk som psykisk. Og det skal fortelles at han fylte sin plass i fire ganger tretten travle år.

Jens Johannessen var fra Hemnes i Rana. Han ble i 1900 konstituert i Kattfjord en kortere tid, hvorefter han ble ansatt som lærer for Baltsfjord og Øyfjord. Han giftet seg med Anna Olsdtr., Giska, og kjøpte av sin svigerfar Giskaholmene, der han bosatte seg. Johannessen var av de stødige lærerne, og var i tjenesten inntil 1930 da en større operasjon i kjævebenet førte med seg så store vansker at han måtte trekke seg helt tilbake fra lærergjerningen.

Lærer J. Johannessen hadde rett til skyss i likhet med de andre lærerne, men han satte seg som oftest i årene på sin egen båt til skolestedene Giska og Baltsfjordbotn. Til Øyfjord måtte han selvsagt benytte lokalbåtene som befordringsmiddel. En vet jo dog at det traff seg at han i uvær slet seg til Hekkingen både en og to ganger, og at ingen «damp» kom, eller at den kom seg godt og vel gjennom Hekkingsundet, og så måtte gjøre helt om vest ved Nøringen, i havrokk og snekave.

Ekteparet hadde to døtre: Hildur, g.m. handelsmann Karlsen, Husøy, og Kitty, g.m. Kjær på Vengsøy, senere Tromsø hvortil Johannessens senere flyttet.

Så hadde lærer Johannessen ytet sin innsats i 30 års trofast virke.

Arne Gjengedal fra Nordfjord, kom til Hillesøy i 1922 og ble ansatt i Sørfjorden. Da så Botnhamn i 1924 skulle ha lærer, ble Gjengedal ansatt der som fast lærer.

Så slo Gjengedal seg til ro i lærergjerningen, og har sammen med den hustru han valgte seg, Kristianne Renland, skjøttet sin gjerning på en etter sin type samvittighetsfull måte. Han var i lærergjerningen ennå i 1955. En tro tjener også han.

Vi har her gitt et kort utsyn over de lærere som kom til Hillesøy og slo rot der, samt ett og annet glimt av det miljø i hvilket de skjøttet sin viktige gjerning under skiftende vilkår.

Til dette utsyn skal føyes navnene på noen lærere som gjorde tjeneste i kortere tid.

1891: Lærer Skimelid. 1892: Lærer P- Rørvik. 1895: Lærer Segelsten. 1898: Lærer O.M. Grande. 1898: Lærer H.T. Andersen. Han var

i en lengre årrekke formann i skolestyret. Giftet seg med Amalie Bertheusdatter, Kattfjord.

I 1907 og den tid, var Margreta Relling og Oline Relling noen tid i tjenesten. Margreta ble g.m. lærer Marc. Hansen, Skjervøy.

Foruten disse var det så de lærere som etter 1907 var i klokkestillingen i herredet.

Det kan nevnes at de tre lærere Hillesøy hadde i 1891, var O.A. Hansen og O.L. Aaker, med tilsammen 63 skoleuker a 9 kroner, og lærer Skimelid med 27 uker a 8 kroner. Dertil var det 5 kroner pr uke til kost og herberge.

Avstraffelse

I skolestyremøte 25/1 1890, fins forespørsel fra lærer O.L. Aaker angående anvendelse av legemlig avstraffelse i skolen. Saken ble utsatt til forelegg for kretsutvalget i.h.t. skolelovens paragraf 75. Under møte 14/1-91, forelå saken påny, hvor da ble besluttet (i.h.t. uttalelse fra kretsen), her litt forkortet: «Barn som utviser et daddelverdig forhold, har lærer å advare og formane. Frukter ikke dette, og legemlig tuktelse i enkelte tilfelle ansees fornøde, må sådan tildeles på en måte som ikke er anstøtelig for sedeligheten. Straffelse av piker over ti år må ikke utøves.»

Et konfirmasjonshus

Etter samværet med Lenvik, hadde Hillesøy en langvarig ugreie i anledning et i Lenvik stående «konfirmasjonshus», brukt felles etter høve. I 1882 sees dog saken brakt til en ordning, hvor ved begge parter oppnevner hver sin mann til å takserer husets verdi. Lenvik oppnevnte Lorens Olsen, Navaren, og fra Hillesøy, smed Daniel Bendiksen, Bakkejord. Disse menn satte husets verdi til 750 kroner. Av summen skulle Hillesøy utrede en fjerdedel, med kr 187,50. Dette ble visstnok siste ord i saken.

Skoleinventar

I 1840-årene hadde Brensholmen skolekrets dette utstyr:

1 bibel, 1 nytestamente, 1 huspostille, 1 koralbok, 1 Psalmodikon, 1 regnetabell, 1 Gislesens katekisme, 1 sett lese- og stavetabeller, 5 stavetabeller, 5 lesebøker og 1 Luthers store katekisme. I 1865 har samme krets i alt 82 bøker, kart, tavler m.m. Samme år finnes det i Nordøyene skolekrets, i alt 172 diverse bøker og kart m.m.

Lærerboliger

Den karakteristikk som er gitt av Hillesøy første lærerbolig i 1834, var visselig treffende: «I tildels mislig forfatning, små og lave hytter.» Men så var de da ikke i sin tid oppført til lærerbolig og skolestue. Foruten at dette huset var brøstfeldig, ble det mer og mer undergravd av elva som strøk seg bortimot sandbakken. Det ville bli en dyr affære å koste det i stand, syntes kommunens fedre. Men da det ble funnet «mit» i treverket, var saken klar. Det ble satt i gang med nybygg, og nå på et heldig sted på gården.

En kort omtale av denne gammelstua må vi gi: Til høyre for gangdøra var det stuerom med et «lillekammers» bakom. Midt frem for inngangen delte en panelvegg av mot kjøkken, med grue mot mellomrøstet til stua. Meddeleren poengterte at kommunen en gang bekostet en tallerkenrekke på kjøkkenveggen. Ved trappestigen til loftet, ved venstre mellomrøst, var det dør til «storkammerset», som mest var et uthus til alskens. På loftet var det ved veggene spikret opp beiler, og det var et lite vindu i hver røstspiss og voksne kunne stå oppreist under mønsåsen. Husfolket holdt til heroppe under skoletid.

Det var fru Kristine Hansen Dahl som fortalte dette. Da nygården var ferdig, ble dette huset solgt til Anton Andreassen, Gavlen, for 78 spd. Låven fikk lærer O.A. Hansen for 9 spd 12 skilling, og fjøset ble bygd om til ildhus av Bertheus Larsen, Storslett, og Andreas Andersen, Sandvik.

I 1868 ble det inngått kontrakt med Ivar Mathisen, Målselv, om nytt skolehus. Han skulle skaffe huset oppført for firehundre og syttifem spd. Skoledirektøren hadde lagd tegningen, og husets dimensjoner var disse: 13 alen lang, 12 1/2 alen bredt og 7 1/2 alen på raften, så det ble skoleloft ovenpå. Ellers var grunn planen som i det gamle huset, dog med bare ett mellomrøst. Ved nordre yttervegg var det stor sval. I 1880 ble gruen i kjøkkenet skiftet ut med komfyr. Over kjøkkenet var et soverom for skoleelever og likeså på «mørkeloftet». Ellers kan nevnes et kjellerrom under ganggulvet.

Til bygget hadde ordføreren, John Pedersen, fått et lån i Tromsø sparebank stort 200 spd, og ellers et på 380 spd, hvilket kom vel med da fisket det året slo feil.

Kommunen hadde alt i 1858 erholdt et bidrag en gang for alle av det «Nordlandske kirke- og skolefond» til reparasjon av gammelhuset. Det var i 1837 at kommunen fikk kongelig skjøte på Brensholmen lærerjord.

Denne lærerbolig ble i 1907 revet, og satt opp som skolehus på Austein. Ny lærerbolig ble oppført i 1909 av Jens Eriksen, Solvang, og Kristen Larsen, Engenes, og er etter tegning av daværende ordfører Carl Bertheussen.

Skolehusene

Her regnes opp sted og byggetid for herredets skolehus, kanskje med noe tidsforskjell.

- 1901. Huset i Kattfjord, m. familiebolig, for indre Kattfjord.
- 1904. Huset i Ersfjordbotn for samme skolekrets.
- 1908. Huset i Austein for Brensholmen krets.
- 1909. Huset i Botnhamn for ytre Stønnesbotn. Fikk nylig tilbygd nytt klasserom.
- 1912. Huset i Øyfjordvær for ytre Øyfjord.
- 1912. Huset på Vasstrand m. lærerbolig, for ytre Kattfjord.
- 1912. Huset i Sommarøy for kretsen. Fikk i 1905 bygd sløydsal i kjelleren.
- 1916. Huset i Rekvik, m. lærerrom, for denne krets.
- 1917. Huset i Buvik for «Leirstranden krets.»
- 1917. Huset i Galnslåtta for indre Stønnesbotn krets.
- 1950. Huset i Fjordgård for indre Øyfjord.
- 1950. Huset i Husøy, for denne krets.

Skoleklasse i Galnslått år 1926.

Fotograf: Ole Renland.

Dissenterskolen

Optander Holmengren Ottesen kom til Hillesøy i 1879. Han var fra Nordeide i Karlsøy herred, og hadde i 1869 som 21-åring reist til Tromsø og tatt et kurs i den forskole fhv. klokker i Hillesøy, O.J. Olssen, hadde startet for aspiranter til Tromsø Seminarium. Etter at Ottesen var dimitert fra seminaret, foretok han en pedagogisk studiereise i Norge, Sverige og Danmark hvorpå han tok fatt med skolegjerningen. Det er ikke klart hvor han først tok fatt, men antakelig i hjembygdene hvor det i den tiden var flere dissentergrupper etter åndsvekkelsen i 1850-årene.

Skoleruta som den nye læreren kom til å virke i, rakk fra Lyngen til traktene ved Bodø. Og foruten den alminnelige «skole», stiftet Ottesen på de fleste gårder søndagsskole.

Gode attester som den fremmede, men sympatiske mann hadde, antok dissenterne han til lærer for sine barn, og den første skole var holdt hos Bertheus Larsen på Storsletta.

Optander, som han til daglig ble nevnt, var en meget dyktig og utholdende lærer. En satt i klassen fra kl 8 til 12, så en knapp time middag og så videre fra 13 til 17 da det var nonsmat en halv time. Og så gikk det slag i slag utover kvelden så det kom både to og tre bud om kveldsmat i 9-tiden. Noe slikt som «frikvarter» var ukjent. I skolen vanket det både «smeis» og overbærenhet av læreren. En vill eller tverr gutt kunne få et rapp over ryggen eller et lite knip i nakken, men det var ikke verre tuktemiddel som bruktes enn en hespe torskegarnstråd lagt sammen. Det var for læreren ikke kroppen som skulle mykes opp, men sinnelaget hos eleven, og visst tok ikke læreren feil. Både lærer og barn var glad i hverandre.

I skolen var det foruten lesing, skriving, regning og geografi etter kart og bok, testamente, bibelhistorie, samt det i den lille katekisme som var uomtvistelig bibelsk. Det andre lot man være, likeså Pontoppidans forklaring.

I skoletimene var det mye sang og musikk såvel felles som av læreren, som hadde en dobbelgitar og senere et orgel han førte med seg. Dette instrumentet er nå i Tabernaklet i Tromsø som kuriositet etter den allsidige mannen.

Ottesen dannet også firestemmig sangkor av hele klassen, og de sang etter norske og svenske sanghefter med noter. Ellers hadde barna hver sin lille sangbok med 198 sanger av hvilke vi lærte ca 80. Til det øvrige, fikk guttene instruksjon i svømming og tobakksavhold hvilket for mange ble til god nytte.

Soknepresten Lars Andreas Meek, besøkte skolen på Sommarøy noen ganger, og lot læreren overhøre barna i forskjellige fag. Presten fikk da gjerne et par firestemmige sanger, og når så læreren spurte

om presten kunne like å få et nummer til, kremtet hr Meek som han pleide, og sa «ja takk».

Det kunne bli bare en 4 ukers skole om året, men en tør nok si at disse barns kunnskap stod fullt mål i kunnskap med hva folkeskolen kunne gi, en påstand som nok viste seg å holde mål senere i deres liv. Lærer Ottenses lønn som lærer, var nok i minste laget, men etter at han hadde skaffet seg diverse apparater for tanntrekking til 50 øre pr stykke, syntes han det gikk fint, for det var nok av tillitsfulle kunder.

Etter at Optander Ottesen var reist til Amerika i 1918, holdt kommunens lærer Skimelid, en skole hos dissenterne på Sommarøy, samt en lærer Hansen fra Tromsø en skole eller to. Ellers ble skolen varetatt av forstander K.O. Tonnes som hadde eksamen fra seminaret, samt av pastor S. Kristoffersen fra Buvik. Dessuten var flere skoler holdt av Kr. Johannessen, bestyrer av handelsskolen i Kasfjord.

Det kan nevnes at i de 10 år O.H. Ottesen holdt skole i Hillesøy, ble han der som ellers overalt hvor han ferdedes, en elsket og respekter person. I sine ungdomsår hadde han vært med til fiske så han var vel fortrolig med havet i dets forskjellige luner. Når han reiste med lokalbåtene, var han for det meste oppe ved rattet, iført svart sydvest og regnfrakk. Og det så man, at når han stod tilrørs, var ikke kaptein eller styrmann redd for å stikke nedunder.

I lange tider kjempet baptistene i Hillesøy forgjeves med å få respektert sin rett til å være fritatt for skatt til skole - og kirkevesenet i.h.t. dissenterlovens klare ord, når de holdt sin egen skole. De fikk den aldri.

I 1887 var kravet holdt frem i ligningskommisjonen og likeså til formannskapet, men ordføreren og varaordføreren (det var Johs. Næstås og fyrvokter O.C. Breckan) kunne ikke gi greit svar verken til dissenternes mann i ligningen, eller til fogden til hvilken var appellert og som påbød fritagelse ifølge nevnte lov. Formannskapet visste ikke så og så, og «presten hadde ikke orientert angående dissenternes antall og slikt».

Et krav om lovlig behandling ble så sendt inn til herredsstyret i 1892, men det ble gitt svar at man ikke hadde noen erklæring fra skolestyret hvorvidt skolen på Sommarøy var svarende til folkeskolen. I 1893 ble det innsendt en slik erklæring som slo fast at skolen måtte ansees fullgod og på høyde med folkeskolen, men da svarte herredsstyret slik: «Man finner ingen grunn til å imøtekomme andragendet verken for tiden eller senere da de har fri adgang til å benytte seg av herredets folkeskole og den opprettede privatskole må ansees for en løs og uholdbar innretning.»

Utpå sommeren samme år, gjentok Sommarøy Baptistmenighet

kravet om fritagelse etter loven, som før nevnt, men fikk sådant svar: «Beslutning med ti mot to stemmer; Andragendet innvilges ikke. Man anser dissenterne forpliktet til å delta i fattige barns skolegang.» Menigheten tidde da tålmodig inntil 1899, da den atter androg om sin rett. Svaret kom i samme mørke stil som før: «Andragendet kan ikke innvilges.» Noe motiv er ikke funnet til dekning av spotten som bedreves.

Men så ble det i april 1902, lagt frem et brev i herredsstyret, med anmodning om at kommunen fra dags dato sørget for dissenterbarnas skolegang. Det kom så plutselig at ingen hottet på noe til å vri med. Og etter en megetsigende lang taushet ble det protokollert: Beslutning: Saken går inn under den nye forestående skoleordning.» Så ble Sommarøyene, Hillesøy og Edøy én skolekrets, med betjening foreløpig av læreren i Brensholmen krets, kløkker Samuel Kvamme.

Skolejustis

Visst var det ordentlig skolejustis der ute i Hillesøy. Her refereres den eneste tilfelle av fakta en har kjennskap til, foruten et par kroner i mulkt diktert for forsømmelser både titt og ofte, i det stadige synderegister.

Skoleklasse i Rekvik år 1947.

Skoleklasse ved lykta på Husøya år 1954.

Det var noen av barna til «han Jens Nilsa på Storsletta» som hadde kommet etter med skolegangen sin på Brensholmen i 1880 årene. De hadde jo både Storslettelva og Austinelva med sine store leirer og lange kjoser å passere, så forsømmelsene hadde meget for seg av formildende omstendigheter.

Øvre Karoliussen, Kalholmen, var den gang formann i skolekretsen og var pliktfølende nok til å få Jens på tre dagers vann og brød. En ser ennå den godmodige mannen traske etter rettens håndhever, fra Naustvollen til Brensholmen for videre transport. Men kommet i sin celle, smakte straffangen hverken vått eller tørt der inne bak lås og slå i Tromsø.

Da de tre rettfærdighets dager var omme og porten lukket, trippet han Jens sporenstreks til sin gode venn kaptein O.A. Jakobsen for å få litt i livet. Da han så var flidd og fjelget et par dager, kom han hjem i strålende humør, gikk rundt til sine naboer og sang ut straks han fikk døra på klem: «No kan dokker by mæg velkommen utur håkjærringsetta.» Javel, han hadde sonet den straff de ga han, og så seg fri og jevnbyrdig med de ustraffelige overtrederne. Han hadde vel rett.

Men da Øvre var borte og Jens var enkemann, flyttet han til enka og hjalp henne med heim og barneflokk, til sin dødsdag!

Samferdselsmidler

Bauner

Når det er tale om offentlige sambandsmidler i Hillesøy, må en straks nevne baunene.

Ordet «baun» er dansk form for det oldnorske «bakn», tegn, merke, som kommer igjen i sjømerket bake.(C.B. bruker ordet baun synonymt med det norske ordet vete, dvs. et reisverk av trefang som ble antent til varsel om at fiendehær var underveis. Red. anm.) Vær eller uvær, storm eller mørke måtte ikke hindre at alt virket uten opphold etter sin hensikt. Det ville være høyst lettsindig å ha et varslingsystem som sviktet når det lød: «Fienden er i synsvidde, eller over oss!»

Baunene stod på plass, og så snart røyken eller bålet ble sett på Skårlifjellet, var flinta lagt mot knøsken på Torsnesaksla og et par strøk med ildstålet satte hele rauka med tørr bjørkenæver i flamme. Vetevakten på Bondalstoppen på Tussøy, hadde straks ildgnister i sin næverstabel, og tømmerkjulet stod i flammer.

I Hillesøy må det ha vært ganske mange bauner. En kan gjette på 5 eller 6, og skal forsøke å rekonstruere systemet.

I tidsskriftet «Håløygminne» for 1931, hefte 3, fremsetter Jens Solvang en formodning om at «Gammelvetten» i Tranøy, på fjellet mellom Solbergfjorden og Laksfjorden, må ha hatt en korresponderende vete lenger nord ved leia. Dette kravet er løst på en nesten tilforlatelig måte. Da meddeleren noen år senere foretok en tur til Skårlifjellet, ga noen på Vang han vink om veien opp, først til «Gammelveten» og så videre. Så var det altså en «vete» oppi fjellet, og den var ikke vanskelig å finne. Det var en fjellknaus atskillig oppe i liene, og det viste seg at utsikten svarte bra til formålet. Men så måtte det da være en «nyvete» et sted ikke langt ifra, og det kunne ikke være noen annen enn det trigonometriske punktet på høyeste fjellet, 324 m.o.h. Innsiktningen viser at en vete der oppe, ville gjøre den ønskede nytte i et vidt område, ikke bare sørover, men også øst- og nordover. Den ville gi signal til veten på toppen av Vettmarka, fjellskråningen mot Brensholmen. Det nøyaktige sted for denne

baun, kan ha vært den fjellhømpen som sees fra Storsletta og kalles «tuva», solmerke for klokka ett middag.

En neste og tredje baun innen Hillesøy område, måtte være Storsalen ved Austein som også var brukt som innsiktningspunkt ved kartleggingen i 1870-årene. Den kunne få signalet fra «Tuva», og ville varsle til Stønnesbotn, Baltestad(kirkesogn) og til Stedja på Fuggelneset, som tør formodes å ha hatt den fjerde i rekken av bauner. Røyken og bålet fra Stedja kunne sees i nesten hele Øyfjorden. Det som gjør sannsynligheten av en baun på Salen enn mer trolig, er det gamle sagn om at det har vært et sådant merke på Båneset. Hvem som helst må finne en sådan tanke helt meningsløs, og anse en forveksling med Salen mest rimelig. Krigsvarslet fra dette «strategiske» punkt, kunne bli sett i «Øyan» og på Bondalstoppen -hvilket navn skulle synes å tale for seg selv. Og fra denne, som den femte i rekken, ville Håja straks få rede på hva som forestod.

Men Håja ville også kunne se røykspruten på Salen like over Sommerøya, og godt fra Skageneset. Håja kunne gjennom søre Angstaursund, varsle til Oldervika og gjennom Nordsundet til Vasstrand, og knepent inn Kattfjorden. Men meget stor aksjonsradius hadde Bondalstoppen så snart vetevakten hadde sprunget de 12 - 15 skrittene fra gammen sin, like vest for det store skjulet av hele bjørkebusker fra Bondalen, og tent på.

Dette kan synes å være en fantastisk beskrivelse av lokalitetene, men Hjalmar Brox fant sommeren 1948 plassen for baunen. Hva angår en baun på Håja, så ville den ha stor betydning for signalgiving nordover, i det den kunne gi signal helt til Varvika på Rebbenesøya(nordst i Skagesundet). Avstanden er dog 46 kilometer, så det er ganske rimelig at det var en baun på Ljøsøya(hvilket og navnet antyder). En husker samtidig at sundet mellom Sessøya og Bjørnøya kalles Dørsundet. Dette er et sjeldent navn, og kan gjerne sikte til den «dør» sundet dannet for nettopp antydende lysvei, og ikke bare den, men også til Risøy og Måsvik, trolig også til Madseng. I sannhet en «dør».

Innerste Ersfjordbotn, samt vestsiden av fjorden, kunne også se signalet på Håja.

Herved får det være nok om disse ting.

Budstikke

Den såkalte «budstikke» var i motsetning til baunene, et middel til kunngjøring av fredelige ting i fredstid. Dog kunne den også bli anvendt ved «mobilisering» hvor forholdene lå gunstig an for hurtig befording. Den bestod av et særskilt formet trestykke som enhver hadde plikt til å bringe videre til sin nabo. Ved samling av mannskap i ufredstid, hadde budstikken form av en pil kalt «hærpil». Men var det kirkelige ting det gjaldt, hadde budstikken form av et kors som ble sendt ut av den nærmeste overgeistlige person. Forsømte noen å

bringe budstikken videre etter den gjeldende rute, fikk han bøter. Ennå Kristian V.' Norske lov har regler for videresending av budstikken. I senere tid bestod budstikken av en dreid kapsel av tre, ca 2 tommer i tverrmål og 3/4 alen lang, og inni denne var det skrevne budskap stukket i sammenrullet form. En minnes ennå disse såkalte «tingsuler», malt svart med røde ringer på opphøyde avsatser, samt en jernpigg i den ene enden til å kyle «sula» fast i veggen med, om folk var borte. En har sett den rare tingest stå i veggen like ved bislagdøra. Ordtaket: «Ke føre du i ditt skjold i dag», sikter vel til tingsula som «skjold», futteral, tross det gamle ord «sule».

Postgang

Postbefordring er et oldtidens utviklingstrinn av kultur. De store riker i Egypten og Assyrien m.fl. hadde et ordnet postvesen med løpende og ridende bud. Men hva Norge angår, så fikk landet et ordnet postvesen først i 1647. Omkring disse tider ble det postruter på Nordland og Finnmarken, fra Trondheim nordover 2 til 3 ganger om året. Postens befordring ble utført av postbøndene mot visse privilegier. Og rutene til lands som til vanns, var jo lenge både sjeldne og grisne.

I «Håloygminne» 1940, hefte 3, forteller Solvang om menn på Greipstad som i 1650-årene befordret post innover mot Rystraumen og utover til Buvika m.v. Ennå ved år 1860, gikk det landpost mellom Gibosted og Laukvik. Hillesøy hadde nemlig ingen poststasjon i hovedruta Trondheim - Finnmark.

Den siste tvungne befordring av post i Hillesøy, gjaldt ennå ved 1880. Det var å bringe tingsula fram, ved båt eller til fots.

Ordet «tingsula» peker på en suleformet gjenstand for budskap, om hvilken det ikke fins nærmere opplysning.

Jektefart

Disse samferdselsmidlene holdt forbindelsen på kysten fra ca 1450, og 400 år framover. Og farkostene trafikkerte såvel Nord-Norge som sørpå. Men når det ofte brukes benevnelsen «Nordlandsjekter», vil ikke dette si at disse skutene her nord fra, var av annen type enn jekter flest, men at de hørte hjemme her. Og de fleste av dem var bygd i Nordland og Troms, hvor det var dugelig tømmer inne i fjordene, så som Malangen, hvor det kunne bygges jekter på 30 - 40 Kommerselester, og i Sørreisa hvor de kunne opptil 50 Kl. eller derover.

Ved år 1563 skulle det i Senja distrikt være 22, og i Troms 12 jekter men ved 1632 var tallet gått ned til henholdsvis 16 på en gjennomsnittlig størrelse 17 1/2 Kl., og 4 på 18 1/2 Kl.

Tallet var 14 og 4 ennå ved 1656, men i 1836 bare 12 i Senja og 4 i Troms.

Jektene var opp til 30 meter lang, 9 meter bred og 4 meter dyp, og de største lastet over 160 tonn. Det veldige råseilet på disse båtene, var opptil 12 meter bredt og 16 meter høyt. Mastra var av et helt tre, og hadde 5 - 6 vant. Vanligvis var det 10 mann ombord, og 12 eller flere på de største, de såkalte «tolvkarsjekter».

Vanligvis blei det gjort 2 turer hver sommer til Bergen, men fra nordst i Troms, helst bare 1 tur. «Førstestemna» tok helst til i mai, og «annerstemna» i juli. Laukvik i Hillesøy sees flere ganger å ha hatt jekta under seil i april og juni.

Hva jektebruket i Hillesøy angår, kan det være vanskelig å årfeste tiden da det først tok til, man får være glad og hjulpen med det som foreligger. I «Håløygminne» 1940, h. 3, forteller Jens Solvang at det i 1610 var en jekteskipper, Oluf Ediason, på Greipstad. Likeså enke Gjertrud Olsdatter samme sted, visstnok med flere parthavere. I 1652 - 53 hadde Laurits Olufson en jekt på 16 lester. I den tiden hørte gården under Tromsøysund.

For allikevel å komme til de tiders Hillesøy, og se på jektene der ute, drar vi ut til de dagers «Thudtzøen» hvor navnkyndige folk alt lenge hadde ført sitt seil av større format enn vanlig. Her på Tussøy finner en i 1586, velaktede Anders Nilsen samt hans sønn Hans Andersen, og senere dennes sønner Ole og Johan Hansen, som driver med jekter og bygdefar ved 1610-20, til år 1700. Ole Hansens sønn, Hans Olsen Normann født 1699, drev som den ætteverdige mann han var, jektebruk m.m. fra 1730 og utover til 1760, da slekten Brox kom til stedet.

La oss nevne Bogen på denne tid, som et annet godt eksempel på de driftige hillesøyværingene. Her i «Bouen» var det ikke mindre stordrift enn nede på ættegården Tussøy, men da disse ting vil bli gjort rede for i ættesagaen skal det bare nevnes at ikke lenge etter at Broxene var kommet, var det en av dem, Johan Brox Schielderup, som drev bruk der oppe, så det lå ikke mindre enn 3 jekter på Bogbukta. Den siste av jektene på Tussøy menes solgt i året 1839. Den «Broxe-jekt» som Laukvik benytter i 1846, tilhørte Michel Brox på Dyrøy. For å kunne drive som jekteskipper, behøvdes det særskilt bevilgning da de bl.a. «påtog sig» å holde bygdefar for allmuen, altså en slags offentlig kommunikasjon.

Sjelden lå jektene på sjøen vinteren over, uten at det var særlig grunn til det: De måtte opp for å tørke, ettersees og brees. Når den dryge kjølen var dratt fram i storfloa, gikk det bud rundt bygda om «jektesetta» på en bestemt dag. Imens ble lundene lagt på fjæra og smurt med fett og levergrakse, og hva helst som kunne hjelpe til med å lette landgangen, som jo ikke var farkostens rette element. Mat og drikke hadde kvinnene ordnet med, og hva «skjenken» angikk, så var det da en særskilt «toastmaster» for den tingen. Når så mannskapet av begge kjønn var kommet sammen, fikk de sin første oppstiver

Jakt under seil.

før de tok til med å reise båten på kjølen. Og sannsynlig er det at før de satte sine senesterke ryggtafler mot plankene, vanket det ei foreløpig lita «daugg». Det gikk gnett for gnett under hollerens veldige oppsang som hørtes viden om.

Forhåpentlig hadde de engang på kveldparten «fått ho på skorene».

Dampskipsfart

De første gjetord: «Dem seie at ho ska være så hårdt spennt at ho tålle ikkje at du legg en finger på pipen, førr då spring ho i lokta.»

Stiftsamtmann Mathias Bonsak Krogh, Nannestad, (sønn av M.B. Krogh), innbød 28/3-1866 til dannelsen av et dampskipsselskap for Tromsø Amt. Så ble det av 7 fremstående borgere i Tromsø by, sendt ut innbydelse til aksjetegning av kapital til anskaffelse av et dampskip som skulle befare «alle fogderiets fjorde noget nær tilbunds og ligeså de ydre øer specielt i Trondenes og Sand samt Torskens, Bergs og Hillesøes sogne mindst hver anden uge. Skip antas å kunne fås for en sum høyst ti tusen Spd.» Aksjene ble satt til 25 spd.

I møte 30/7 1866, forelå for Hillesøy herredsstyre skrivelse for selskapet om tegning av aksjer. Det ble besluttet å tegne 4 lik 100

spd. Ordføreren, John Pedersen, fikk tillatelse til å oppta lån til dette i Ibestad Sparebank. Samme høst holdt «Innbyderne» konstituerende møte, hvor Nannestad ble valgt som direktør. Selskapets navn ble besluttet å være: «Selskabet for Fjord- og Kystdampskipsfart i Tromsø Amt.» Den 1. generalforsamling februar 1867) forandret dette navn til «Tromsø Amts Dampskibsselskab».

Skipet blei bygd i Newcastle, og gitt navnet «Tromsø». Kaptein H. With hentet båten, og kom til Tromsø den 8. juli 1867. Lengden var 96 fot og med 1., 2. og 3. plass. Billettprisene ble satt til henholdsvis 12, 8 og 4 skilling pr mil. Ruter ble satt opp med «Nordrute» den ene uke, og «Sydrute» den andre, i indre lei. I denne rute var «Løgvik» tatt med. Som ekspeditør ansattes handelsmann Daniel Hansen. Han var også poståpner.

På Tromsø skipsverft ble det i 1866 bygd et dampskip. Det var 55 fot langt, gitt navnet «Alken». Da båten fór besindig frem, fikk den slengnavnet «Dalken». Denne båt påtok seg å føre posten til Tennes for 3 daler pr tur, som og var taksten for båtposten. Men det bar seg ikke økonomisk, så båten ble satt inn i selskapets ordinære ruter.

Hillesøy hadde alt i møte 27/12 1855, andratt om å få anløp av kystrutene i Laukvik, samt poståpneri, da den ukentlige forbindelse over Gibostad med landposten, ikke dekket behovet. Denne post-rute holdt ved til utover 1860. Imidlertid fikk Laukvik bare få av de i ruta av 1867 oppsatte anløp, og noe anløp ellers fans det ikke innen herredet. Misnøye hadde nok gitt seg uttrykk, men i rutene for 1868 sees Laukvik ikke tatt med. Høsten 1868 sendte formannskapet en skarp note til selskapet med beskjed om at hvis det ikke blei alvor med lovte anløp av D/S «Tromsø», ville en måtte kreve sine aksjer betalt tilbake. I ruten 1869 er så Laukvik tatt med i hver fjerde tur, d.v.s. hver fjerde uke. I 1870, første kvartal likeså.

Herredsstyret androg den 7/10 1872, om åtte-daglig post Gibostad -Laukvik, mot den fjorten-daglige, i oktober til desember.

I 1872 innbød selskapet til tegning av kapital for anskaffelse av et nytt skip - «Senjen». Herredsstyret viste til sin skuffelse, og forlangte nå en fast postforbindelse med Gibostad, ukentlig og uavhengig av den før lovte. Da det kom et gunstig svar, tegnet kommunen aksjer for 200 spd i det nye skipet, på betingelse av at man fikk anløp hver tur og retur, samt såfremt mulig anløp på nordsiden - enten Austein eller Storslett. Men på en eller annen måte kom Brensholmen imellom og blei oppført i rutene.

I 1873 hadde Kjosen, indre Malang og Balsfjord, faste ruter som utføres av D/S «Hvitfisken», tilhørende et privat selskap, og i 1875 av «Alken», med kaptein Lindstrøm. Både «Tromsø» og «Senjen» var ført av kaptein Ole Andr. Botolfsen.

I møte den 30/8 1875, ble det henstilt til direksjonen snarest å

opprette anløp på handelsstedet Tussøy hver gang skipene går indre Malangen og anløper Laukvik. Dette så vel i tur som i retur. I nevnte år var Laukvik med i sørgående rute indre lei, som strakk seg til Andenes hver annen rute, men til Hamn (Nikkelverket) hver tur. I årene 1877-78 var det noen turer om Kvaløya i juli til august. Og i 1879 noen sommerturer ut Malangen til Tussøy og samme vei tilbake om ettermiddagen. Å se et dampskip i farvannet uten å få forbindelse med det, var så eggende at det i 1879 ble søkt om et jevnt anløp på nordsiden, «helst Tussøy», samt også anløp av Brensholmen etter signal. Men denne henvendelse ble året etter (25/9-1880), forandret den veien at Brensholmen skulle tas opp i fast anløp såvel sommer som vinter.

Rutene 1875-80 forefinns ikke, men av «Tromsø Stiftstidende» har forløpet kunnet ettervises tålig godt.

Den 12/6-80 averterer bladet rute ytre og indre Malangen, to ganger om uken i sommertiden, og disse rutene holdt ved i 1880-84, fra juni til i august. Anløpsstedene var: Tromsø, Straumsbukt, Mjelde. Buvik, Brensholmen, Laukvik, Gibostad, Rossfjord, Målsnes, Mortenhals, Straumsbukt og byen igjen. Ingen hyggelig bytur for travle folk fra havkanten.

Herredsstyret besluttet da, den 22/10-81, at ordføreren skulle ved direksjonen gjøre henvendelse til Stortinget om anløpssted på Malangens nordside, først og fremst Tussøy. Så ble det i 1882. satt i gang en rute Malangen - Kvalsund, og omvendt pr uke fra februar til november, og denne ruta gikk i 1883-84, med 3-4 anløp av de ovenfor nevnte anløpssteder. Om sommeren nå, vel å merke. Som en ser var Sommarøy ikke medtatt, men den 10/2-83 forelå skriv fra direksjonen om at Sommarøy måtte bli anløpssted i stedet for Brensholmen. Dette forslag fikk verken anbefaling eller motbør, men det sies midt i mellom: «Det er ingen som helst ting i veien for at Sommarøy anløpes i stedet for Brensholmen .» I samme formannskapsmøte, som var holdt på L&ukvik, ble det uttrykkelig besluttet at neste møte skulle holdes på Sommarøy, visstnok for ordning med ekspeditør der. Men både neste møte og det deretter og alle senere møter, ble holdt utenom Sommarøya, like til langt ute i det 20. århundre. Altså beholdt Brensholmen anløpsstedet den gangen også.

I februar 1884 averteres en dampskipstur til Mefjord, og likeså i september, oktober og november, og det kan antas at Øyfjordvær fikk anløp disse turene.

Når en er kommet frem til 1889, har tingene forandret seg noe så herredet har følgende anløpssteder: Laukvik, Sommarøy og Tussøy. Noen forandring i dette forhold kan ikke sees behandlet av herredsstyret, men under 25. november 1889, foreligger en privat skrivelse

fra daværende ordfører til direksjonen i T.A.D.S., som kan ha sin interesse for riktig bedømmelse av folk og forhold. Skrivelsen, som går ut på å få Brensholmen opptatt som anløpssted, sier ordrett følgende: «De tre anløpssteder herredet har for tiden, Løkvik, Sommerø og Tusø, ligger de over 1/2 mil henimot 3/4 mil fra Brensholmen og kirkestedet og det ene 1/2 mil herfra. Dette gjør disse steder besværlig for herredets viktigste interesser. Sommerø, der nu er anløpssted for blot de to øer Hillesø og Sommerø kan ingen interesse for herredet have som anløpssted og kan derfor inddrages som fast anløpssted. Og om den opføres som signalsted vil disse øers beboeres interesser være varetatt. Brensholmen kan uten vanskelighet anløpes og expederes så ofte veiret tillater skibets gang i denne rute, og expederes på de andre steder.»

På dette produkt svarer direksjonen at Brensholmen kan bli opptatt fra 1. januar 1890, og at Sommerøy vedblir å være anløpssted som før. Ved en ny aksjetegning i 1890 tok kommunen del med 400 kroner, så dens samlede andel ble i alt 1.600 kroner (I 1918 ble det tegnet ytterligere 16 aksjer).

At noe foregikk bak kulissene i disse tider, skal det ikke mange kikkehull til for å se, og hvorfor ikke. I juni 1894 søkte D/S ekspeditør Jens Mikkelsen om herredsstyrets anbefaling til opprettelse av post-

Lokalbåten «Trondenes», ca 1930

åpneri på Sommarøy. Saken behandles, og det er prokollert: «Beslutning mot to stemmer: Andragendet kan ikke anbefales for tiden.»

Av det som videre fulgte, er det grunn til å mene at såvel dampskipsselskapet som overadministrasjonen, alt i lengre tid hadde lagt merke til at det ute i Hillesøy var noe rustent i bestyrelsen. At ikke fiskeværet og handelsstedet kunne anbefales til å få en så påkrevet ting som poståpneri, var rent ut en skam.

Om ikke lenge kom det spørsmål fra direksjonen til ordføreren, om hva herredsstyret ville foreslå som navn for poståpneriet Sommarøy. Altså var det kommet noe i veien for å drive jukseriet videre. Forslaget fins bokført kort og godt: «Beslutning: Forslag: Mikkelsborg.»

Såvel fogden som de andre må ha nikkert for seg selv med en beslutsom mine; det ble uten å spørre nærmere: «Sommarøy Poståpneri.»

I 1895 var rutene rundt Kvaløya slik på fredagene - innen herredet: Buvik, Laukvik, Brensholmen, Sommarøy, Tussøy, Tulleng, Håja, Røsholmen, Rekvik. Senere kom så flere steder med i denne rekken. På samme tid er Buvik, Laukvik, Sommarøy og Øvfjord med i ruta Tromsø til Harstad rundt ytre Senja, samt i retur. Under den lengste tid av krigsårene 1940-45, ble denne ruten så vel som andre, trafikkert med fiskebåter hvor det provisorisk oppskjeltrede egnerskur, gjorde tjeneste som lugar for så vel voksne som brystbarn. Dette forhold fortsatte dessverre ennå ved 1950. Med de tidligere rutebåtene var det før jevnt 6 timers reise fra Tromsø ut til Sjøtun, og fra Brensholmen til nordom Kvaløya ca 13 timer. I eignerhuset ble det ofte 8-10, og 20-30 timer. Bilettprisene var dog de samme som på dampskipene. Det var et både iskaldt og belgmørkt kapittel.

Her noteres anløpssteder, ekspeditører og poståpnerier i tidsfølge:

Laukvik: 1867-1887: Handl. Daniel H. Hansen.

1888-1911: Handl. Jakob B. Matheson.

1911- 25: Handl. Sivert H. Hustad.

1925- 29: Handl. Edvard Brox.

1929- 30: Ansgar Aaker.

1935- 49: Peter H. Knoph.

Poståpneri vel fra først av.

Tussøy : 1877-1895: Handl. Hans H. Brox

1896-1928: Gbr. Hans A. Brox.

1929- 33: Trygve Sletten.

1934- 49: Hjalmar Brox.

Poståpneri 1889.

**Brensholmen : 1880-1898: Kirkes. Ole A. Hansen.
 1899-1905: Kirkes. Samuel Kvamme.
 1906- 07: Fru Bertha Kvamme.
 1908- 47: Handl. Nie. Brox.
 Poståpneri i 1907.**

**Buvikvoll : 1880- 83: Handl. Hans M. Hansen.
 1884-1919: Skom. Jens G. Hansen.
 1920- 49: Gbr. Kristian Olsen.
 Poståpneri 1920.**

**Sommarøy : 1883-1906: Los Jens J. Mikkelsen.
 1907- 18: Hilmar Mikkelsen.
 1919- 28: Fisker Joakim Johansen.
 1929- 48: Fisker Lorentz Johansen.
 1949- 50: Hjalmar Johansen.
 Poståpneri 1894.**

Sessøy : 1886- 90: Gbr. Nils Olai Pedersen.

**Øyfjordvær : 1890- 96: Handl. J. Matheson.
 1897-1906: Fisker Ludv. Kristiansen.
 1907- 49: Faktor Edvard Brox.
 Poståpneri 1909.**

**Rekvik : 1890- 95: Handl. Ole Hansen.
 1896-1911: Hans Susamel Eriksen.
 1912- 38: Oluf Olsen.
 1939- 50: Martin Olsen. Brevhus 1918.
 Poståpneri 1921.
 Poståpner 1934-55: Jenberg Olsen.**

Lillenes : 1893- 96: Gbr. Hans Kr. Hansen.

**Røsholm : 1895-1903: Faktor Ole Hansen.
 1904- 07: Faktor Ole Nilsen, Vangsvik.
 1907- og videre, faktorene Ludvik(?), Lorentzen, Sørensen, Nik.
 Nilsen, Håkon Nilsen, og hans bror Oscar Nilsen, ennå i 1950.**

**Tulleng : 1895-1931: Handl. Edvard K. Paulsen.
 1932- 50: Handl. Alfred Paulsen.
 Poståpneri 1900.**

**Håja : 1896-1912: Gbr. Martin Pedersen.
 Ikke poståpneri.**

**Gavlen : 1897-1905: Handl. J.A. Strøm.
 Ikke poståpneri.**

Gammelgård : 1900- 28: Handl. Hans J. Nilsen.
1929- 46: Handl. Emil Nilsen.
1946- 50: Roald Nilsen.

Botnhamn : 1906- 49: Fiskeeksportør Bernh. Åker.
1949- 50: Ole Åker.
Poståpneri 1910.

Husøya : 1906- 12: Los Hans K. Olsen.
1913- 17: Fiskehandler Peder Pedersen, Botn.
1918- 32: Fiskeeksportør Oscar Lorentzen.
1933- 36: Likeså, Giske & Hovde.

Væreier Hilberg Karlsen, Husøy.

1937- 50: Firma Aksel & Hilberg Karlsen.
Poståpneri fra 1909 om vinteren, senere fast.

Sjøtun : 1915- 47: Notmann Peder Norby.
1948- 50: Einar Norby.
I 1916-17-18 var det brevhus, siden da poståpneri.
Ersfjordbotn: 1922- 46: Anløpssted for gods. Handl. Ingv. Lorentzen.
1948- 50: Handl. Ivan Lorentzen.
Brevhus 1906.

Fra 1912: Landpost over Henrikvik i 16 år ved postmann Nikolai Iversen.

Fjordgård: 1922 -29(7): Johan M. Johansen.
Senere: Handl. Petter Sørensen, Petter Segelsten,
Edmund Segelsten. Opplysninger uerholdelig.

Galnslåtta : 1931- 34: Fisker/gbr. Oluf Pedersen.
1935- 45: Fisker Kristoffer Gabrielsen.
1946- 50: Alfred Olufsen.
Poståpneri 1942.

Hva billettprisene angår, så var disse ennå i 1897 på tredje plass, 15 øre pr mil.

Veisamband

I møte av Hillesøy herredsstyre medio juni 1875, ble det behandlet et skriv fra presten Koren om å andra til Amtet om oppmåling og beregning av veien Lysnes - Indregård, i 3 alens bredde. Styret fant saken av interesse, helst i betraktning av de senere års store fiskerier(storsilda ?) i Lysbotn og Stønnesbotn, og søkte til amtet. Veiens lengde ble anslått til ca 6.000 alen. Imidlertid var det ennå ved århundreskiftet ikke noen «kjørevei» i herredet, men noen beregninger for ca kr 33.000: Ersfjordeidet: 1 1/2 kilometer, Engenes - Storslett: 20 kilometer, og Stønnesbotn - Lysbotn - Lenvik grense: 4 kilometer.

Det første veianlegg var dog det private over Ersfjordeidet. Karl Lorentsen forteller om dette i 1946: «Omkring 1900 tok de til med tilstelninger under atskillig motbør, men i 1909 hadde de kr 600, og tok fatt med den gamle «gesellen» Ole Johannessen som leder og verktøyholder - for kr 4 pr dag. Andre arbeidere kr 2. Første dag stilte K.L. med 9 mann, som om noen dager steg til 14, og det var 10 timers arbeidsdag. Samme år fikk de av kommunen kr 80. Det gikk bra. Da kommunen i 1920 fikk et «nødslån» på kr 20.000, bevilget den kr 1.000 til oppgrusing m.v. av veien, som for lengst var gjort ferdig. Og veien tålte påkjenningen under krigsårene.»

Karl Lorentzen slutter skrivelsen med disse ord: «I dag den 26. august 1946, er arbeidet satt i gang for veivesenets regning på denne så meget omhandlede vei.»

I 1911 tok det offentlige fatt med anlegget Austein - Storslett med bruer over Austein- og Storslettelvene, samt sløyfe til Finnvika. Arbeidet ble utført i årene 1911-28, i alt 2.567 m, til kostnad kr. 20.446,95.

Av de i 1920 erholdte «nødsmidler», som lån: kr 20.000, gav kommunen bidrag til noen bygdeveier i Kattfjord om hvilke det har lyktes å få opplysninger av Hagerup Paulsen: «Vei Lauklines - Tulleng ca 1,2 km, Sørfjords begge landsider ca 2,8 km, bygd i 1920-26. dette for dagsbidrag og noe kommunalt forskudd, uten nærmere klarlagt. For slike midler er også veiene Lauklines - Vang - Løvdal bygd: 2,3 km, og utført 1927-47. Veiprosjektet Løvdal - Nordfjordbotn ca 3,4 km, er oppgitt bygd som bureisningsvei,(går inn i prosjektet Henrikvik - Bakkejord), bygd 1935-39. Omkostninger kr 26.787.»

Av veikontorets oversikt (I/I-1947) fremgår at anlegget Laukvik Botnhamn-Hundbergnes, 14 km, ble påbegynt 1921. Vei i Fjordgård, 580 meter, fullført 1939-1942, til sum kr. 16.449,44. Henrikvik - Bakkejord(av hvilke er parsel innen Hillesøy) ca 25 km, påbegynt 1941. Ersfjordbotn - Tromsøysund grense ca 1 km, påbegynt 1946. På anlegget Austein - Tr. sund grense, kan noteres at det i 1933 ble bygd en strekning ca 1,2 km mellom Engenes og Solvang, utført av oppsitterne som delvis akkord.(Naboene hadde alt i 1899 tegnet seg for bidrag stort kr. 646,00). Dette var stillingen pr 31/12-1949.

Telegraf - telefon

Hva telegraf angår da kom linjen til Tromsø i 1869, men først 9 år senere fikk byen det første merkverdige apparatet. Det var «en pen liten kasse med et horn som stod rett fram og som folk kunne snakke

Inni så det hørtes i byen» var det sagt «like til Gibostad». I 1895 ble det telegrafstasjon i Laukvik, med frk Trøye som bestyrer. Men telegrafen ble om ikke lenge lagt om for telefonbetjening. Så var det Brensholmen som fikk telefon 17/10-1902, Sommarøy 21/10-1902, Botnhamn 18/1-1917, men den første tid med Laukvik som formidler. Så kom Husøy 18/1-1917, Øyfjordvær 21/9-1920, Buvikvoll 20/12-1922, Rekvik 23/9-1929, Gammelgård 9/3-1932, Røsholmen 21/12-1932, Tulleng 1937, Baltsfjord 1938, Ersfjordbotn 25/10-1941, Sjøtun 13/4-1947 og Tussøy i 1946.

I 1904(?) ble av «Sandneshamn Telefonselskap», anlagt den private linjen Brensholmen - Sandneshamn, som telegrafverket senere innløste og førte over Sjøtun. Renland fikk telefon i 1917, Galnslåtta i 1924 og Fjordgård i 1933.

Telefoneierne på Senja ble regnet som private eiere under Gibostad. Det er blitt mange etter hvert, så vel der som på nordsiden innen herredet: Gavlen i 1933, Indregård 1937, Elverland 1943, Astria 1950 o.s.v.

Fyr og fyrvoktere

Hekkingen fyr ble bygd i året 1859 av den franske ingeniør Le Maire. For å konstatere, samt sørge for at alt funksjonerte tilfredsstillende, hadde han tilsyn med fyret samme høst. Straks etter at fyret var tent, den 31. august samme høst, hadde fyrdirektør Carl Frederik Diriks, tremanns båtskyss fra skyssstasjonen Slettnes til Hekkingen for å besiktige anlegget.

Ness ble ansatt og gjorde tjeneste i ett år. Bernt Olsen var den neste fyrvokter, og tjenestegjorde fra 1861 til sommeren 1871, da han omkom ved drukning i støa.

Karen Olsen, den omkomnes datter, passet så fyret den høsten.

Wetlesen ble ansatt i 1871, og gjorde tjeneste i 10 år.

Ole Christian Andersen Breckan ble ansatt i 1881, og passet fyret i samfulle 25 år. Han var sønn av kommandørsersjant A.O. Breckan ved Vardøhus, og var født i 1837 og døde i 1907. Hans første hustru var Pauline Olsdtr.

Andreas Larsen ble ansatt etter Breckan, og betjente fyret i 13 år, til og med 1918. Var gift med Petrikke Johannesdtr. fra Haugen i Malangen. Larsen hadde «gjort» både Ishavet og Vestindien, og deretter vært kaptein i Troms Fylkes D/S.

Morten Olaisen var så fyrvokter i hele 24 år, til og med 1942. Han hadde reist på alle hav, og var gift med Johanna Sivertsdatter, «Veita» i Tromsø, enke etter skipper Sigurd Stenersen, Tromsø, som omkom med skuta «Fritjof» i Vesterisen.

J. Meistad ble ansatt i 1943, og gjorde tjeneste til han døde i 1947. Ole Baardvik var neste fyrvokter og var i tjeneste ennå 1. januar 1955.

Om Hekkingen fyr kan nevnes, at det opprinnelig var av 4. orden, og med høyde over havet på 20,5 m, og lysvidde 12 kvartmil. I 1901 ble fyret forsterket til 2.360 normallys, med lysvidde 14,5 kvartmil, lampens høyde o.h. 22 m, gruppeokkulerende, 2 formørkelser hvitt.

Fyrlamper, byggeår og karakter

Klubbholmen - Hekkingen, 1898. 3 hvite, 1 rødt og 1 grønt sektor-blink.

Røsholmen, 1891. 4 hvite, 3 røde og 2 grønne sektorblink.

Kjiholmen, 1903. 2 blink hvert 10. sekund. Lyser til Malangsgrunnen og lokalt 4 hvite, 4 røde og 5 grønne sektorer.

Saltholmen, 1903. Blank sektor til havs. 2 hvite. 2 røde og 1 grønn sektor.

Vasstrandnes, 1903. Lyser til havs gjennom søre Angstaursund. samt Håjafjorden i forbindelse med Kjiholmen. 5 hvite. 3 røde og 3 grønne sektorer.

Husøy, 1904. 2 faste lyssektorer til havs. 4 hvite. 2 røde og 1 grønn sektor.

Skarveskjæret. 1913. Lyser til Båneset og opp til Sommarøy.

Ørnfløynakken, 1916. Lyser til Malangen. 2 hvite, 2 røde og 1 grønn sektor.

Tennskjær, Ersfjord, 1917. 3 hvite, 2 røde og 2 grønne sektorer.

Hekkingen fyrstasjon.

Foto: Riksantikvaren.

Midtgrunnen, Lysbøye ved Varholmen, 1933. Hvitt blink hvert 5 sekund.

Værholmen, 1932. Moderne acetongaslampe med 380 normallys styrke.

Lynblink hvert 5. sekund, med 2 hvite sektorer og en hvit over Sommarøyvær, samt 2 andre røde og 4 grønne.

Avløssrenna, mellom Hillesøy og Sommarøy hamner, med 3 røde surstofflamper på peler vest, 2 grønne på østsiden. De ytterste røde og grønne, danner overettlys visende fra Håjafjorden opp til hamna. Disse lampene er med fast lys.

Gavlen, 1934. 3 hvite, 2 røde og 2 grønne sektorer.

Bjørnøy, 1936. 3 hvite, 3 røde og 3 grønne sektorer.

Auvær, 1936. 2 lysblink hver 10. sekund. Ingen skjerming.

Værvarsling

Denne er et ledd i samferdsel og «trygg trafikk» på hav og land. Det var i 1920 at Hillesøy fikk meteorologiske stasjon. Det gikk til sådan at cand. real. O. Devik ved Tromsø Geofysiske Institutt, holdt et foredrag over fysiske fenomener. Referat i dagbladet «Tromsø» foranlediget så kontakt mellom Carl Bertheussen og hr Devik, som da valgte Sommarøy som stedet for en påtenkt stasjon ute ved Malangen. Især var stedet heldig som basis for nordlysfotografering. Og Bertheussen hadde lenge drevet sin fotohobby, og kunne peile inn nordlys med kjente stjerner.

Observasjoner tre ganger daglig kom i stand. Men landets fedre bevilget ikke midler til nordlysfoto.

Da Bertheussen i 1928 fraflyttet herredet, ble Konrad Olsen hans ettermann.

Lys over land

Da belysning på vei og sti, så vel som i hus og heim, må sies å være like så nødvendig som lys på lei og fjord, skal her med noen ord nevnes lys over land i Hillesøy.

Lenge før herredet fikk tilknytning til lysnettet, var det flere som anskaffet motorer for sitt behov, særlig i de større fiskevær. I 1934 forskaffet Jacob Hansen, Sommarøy, det første aggregat, og like etter krigen kjøpte han et større, hvilket foruten forretningen skaffet lys til noen av oppsitterne, samt bedehuset. I 1944 anskaffet Oskar Kasthaug og Lorents Johansen, Sommarøy, et anlegg som ga lys til deres fiskebruk så vel som til skolehuset og endel naboer. Samme året anskaffet Brødrene Karlsen, Botnhamn, et lysanlegg, vesentlig til deres fiskeforretning.

I 1945 tok Ole Meyer, Botnhamn, en 3 kw maskin til forretningen, og noen naboer. Men noe senere kjøpte han et 15 kw aggregat med kraft til 16 oppsittere.

I 1949 kjøpte Ivan Lorentsen, Ersfjordbotn, et aggregat til forretningen med flere. Samme året fikk Botnhamn tilknytning til kraftforsyning, og det fikk Sommarøy og Husøy i 1954.

Glimt fra reiselivet

Dette er uttdrag fra «Skyds Dagbog for Sletnes skydsskiftetædet Senjens Fogderie, begyndt Iste januarii 1803 ». Boka er autorisert på Altengård den 12. august 1802.

«Peder Cornelius Jonsen, arrestant. Ankom fra lensmand Jørgen Torstensen på Findland den 13de januarii om aftenen kl. 5, 1803, og afreist den nestpåfølgende til Tromsø. Friskyds som arrestant med 3 mand og Baad.»

«Constituert foged Steestrup fra thingiejsene og straks fortsat rejse den 25de juni 1810. Anm.: Skydsen bestod kun af 8 mand uaktet 10 vare tilsakte. Dog var en deraf død. Blandt de mødende skydsende, 4re Qvindemennesker. Herom skal dog ske nærmere undersøgelse. 13 mand og Baad.»

«Foged Krogh samt cancelliråd og sorenskriver Aas. 30te maj 1813 til Gisund sommerthing i Kløven. Skyds 28 mand og 2 Baade.»

«Prokurator Steenstrup på sorenskriverens vegne, den 20de maj 1812, til sommerthinget i Senjen: - Til fuld skyds skulde være 13 mand og Baad, men manglede 8 mand, nemlig 1. Jens Henriksen, 2. Jeremias Thommesen, 3. Isach Rasmussen, 4. Jesper på Husa, - alle af Øifjord, 5. Peer Svendsen, Balsfjorden, foruden tvende andre hvis navne ikke nu kunde afgjøres.»

«Da det under sommerthingets fremholdelse på Gibostad thinglaug den 19de juni 1812 er oplyst at de samtlige til avsatte thingskyds den 20de mai udeblevne 13 mand havde undskyldende forhold for deres udeblivelse så ansees ingen videre anmeldelse derom nødvendig..»

«Cancelliråd Aas og proprietair Vagen(?) ank. 25. afreist 30. juni 1820 fra distrikts matrikuleringscommissionen for Gisund thinglaug. 12 mand og otrings Baad - Bern: «Intet andet at bemerke end dette: At Ole Thoresen, Sand, og Ole Isachsens enke, Sultenvig, sendte fruentimmere i sit sted uaktet de havde voxne mandfolk hiemme.»

«G. Denkvitz won Bremen. Kaufmann e.t.c. 12 july 1820.»

«Capt. de Capel Brooke. An English Man. jury 31, 1820 til Nord Cap.»

«J.W. Zettersted. Lærare vid Universitetet i Lund, Sverige, samt B.F. Fries, studerande.»

«Oberst Hegerman. 30 aug. 1822 til Tromsø. 5 mand og fembøring.»

«Russisk kjøbmand Ivan Drusini til Dybvig.»

«Amtmand Krogh. 19de juli 1824 fra Gibostad til Dybvig på reise til de almindelige thinge i Senjen. 13 mand og fembørings «Buebaad.»

«Fogeden og Sorenskriveren. Som foregående på thingreiser i Senjen, med 13 mand og en otrings Buebaad.»

«Sogneprest Stockfleth med følge, 21de juni, dagen efter, afrejst til Kløven. 4 mand og fembøring.»(Årstall ikke notert, antakelig i 1829/30.)

«Arrestantene Gregus Pedersen, Baltestad, og Søren Chr. Pedersen, Skamtind, henh. 27/7-1855 og 28/8-1855. Gregus til forhør, Søren til arrest.»

Fra 1803 til 1860 gjort 259 båtskysser med tils. 280 personer. Skysskiftet ved Laukvik i Hillesøy ble nedlagt i 1870 da det i 4 år er gjort «bare 12 skydser, fattigskyds iberegnet».

Styre og stell i herredet

Landkjenning

Hillesøy hører til kystherredene innen Troms fylke, og er nordligste hjørnet av Hålogaland. Dette til tross for at Rymbegla forteller at Malangen skiller mellom bumenn og Finnmark. Men øyene nord for Malangsgapet har ellers hørt med til «bumannsområdet» som «Nordøyen», visstnok så langt nord som til og med Ljøsøy, Vengsøy og Musvær, vel også Lyngøy, Risøy og Melvik med Kaldfjord. Dette utgjorde i sin tid «Hillesøy tinglag».

Øyene sør for Malangsgapet, Senja, Bjarkøy, Sandsøy, Grytøy, Tranøy og de andre mindre øyene, skulle da konsekvent nok gå under navnet Sønnøyen, hvilket navn i administrasjonen må være blitt slitt inn til den avstumpede flertallsform «Senja». Likeså ligger det nært til å resonnerer at når det bare heter «Senja» i entall, så er dette en avstubbet form av det enkelte navn Sønnøya. Ifølge J. Qvigstad er den lappiske uttalen av navnet Senja, Saddsja, hvilket er en umiskjennelig lappisk aksentuering av et «syd-sia» brukt etter høve til skille fra et «nord-sia» slik som det ennå sies.

Hillesøy herred har gjennom hundreårene hatt mange endringer av sine grenser. Gården Gavlen hørte i 1567 til Gibostad tinglag, Øyfjord og Baltestad til Gryllefjord tinglag. I 1620 var «Baltestad» tinglagsnavn. Til Tromsø len hørte i 1567 disse gårdene: «Gripstad», «Boguiig», «Oudesthenn», «Vadsstrann», «Edøenn», «Bjørnøenn», «Rydtzholmen» og vel også «Herredsø».

Ifølge reskript av 20/12-1731 ble Hillesøy løst fra Trondenes prestegjeld, og så ved reskr. av 5/1-1759 lagt til Lenvik prestegjeld. Administrativt var Lenvik med Hillesøy, Lenvik tinglag, under Troms Sorenskriveri. Amtets landdistrikter var Senjen og Troms fogderi. Da fogdeembetene opphørte i 1894, kom Hillesøy under Tromsø politimesterembete. Inntil 1853 hørte strøket Engenes-Marsletta til Tromssognet.

I 1940-årene gjorde Hillesøyværinger på Senja framlegg om å skille Senjaparten ut fra Hillesøy kommune, grunnlagt med at Malangen la hinder for praktisk administrasjon. Motivet forekom enkelte

uklart i en tid da alt som het farkost, hadde motorkraft, mot i tusen år bare armeslit.

Samordning

Lov om formannskap på landet av 14. januar 1837, påbød opprettelse av kommunale styrer til varetakelse av et herreds tarv. I henhold til nevnte lov, ble under tinget på Gibostad den 9. juli 1838 foretatt valg på «representantskap» for de felles sogn Lenvik, Hillesøy og Målselv. Møtet ble administrert av Sorenskriveren, og valget fikk sådant utfall: 1. Sokneprest Hans Hall, 2. Gbr. Hans Solem, Lånes, 3. Gbr. Hans Fredrik Olsen, 4. Handelsmann Hans Chr. Hansen, Laukvik, 5. Gbr. Svend Henrik Pedersen, Astria, 6. Gbr. Peder Amundsen, Sollien, 7. Gbr. Tøllev Olsen, Fagerlidal.

Presten Hall ble valgt til ordfører med 4 stemmer mot 3, og til varaordfører ble valgt Hans Solem.

Hall fungerte som ordfører i 4 perioder lik 8 år, nemlig 1838-45. Handelsmann Lorents Øvre ble så valgt for 1846-47, og så var presten Sandberg ordfører 1848-51. Jakob Halvorsen, Finnfjordbotn, fungerte i årene 1852-53, og Hans Solem i 1854-55.

Så ble Hillesøy skilt ut som egen kommune.

Et selvstendig Hillesøy

I Senjens og Tromsø distriktsformanskaps forhandlinger for året 1855, er anført i møte den 23. juli 1855 bl.a: «Det bemerkes at Hillesø Sogns Formandskab ei endnu er bleven udskildt fra Lenvig eller Prestegjeldets Formandskab, da Valg af den manglende 3die Formand endnu ikke har kundt findet sted.»

Nevnte valg er da som forutsatt blitt foretatt på skattetinget den 1/6-1855.

Den 6. okt. 1855, ble så holdt plenumsmøte(på Gibostad?) under sogneprest Sandbergs ledelse til valg av 12 medlemmer for eget formannskap i Hillesøy herred. Valgt ble:

1. Klokke Ole Johan Olssen, Brensholmen. 2. Lorents Eriksen, Husa. 3. Hans Carolius Olsen, Buvik. 4. Helge Hemmingsen, Ytre Buvik. 5. Ole Bersvendsen, Fjordbotn. 6. Hans Henrik Pedersen, Ytregård. 7. Hans Peder Henriksen, Lauklines. 8. Salomon Jakobsen, Gavlen. 9. Peder Andr. Pedersen, Greipstad. 10. Peder Korne-liussen, Håja. 11. Søren Martin Brox, Oldervik. 12. Mikkel Hansen, Sommarøy.

De tre førstnevnte av disse ble valgt til formannskap med O.J. Olssen som ordfører, og Lorents Eriksen som varaordfører.

Den 20. okt. 1855 ble det første møtet holdt av det nå selvstendige representantskap. Ordføreren la frem status for diverse kasser.

Skolekassen utviste en gjeld på 31 Spd 71 skilling. Kirkekassen med gjeld på 42 Spd 18 skilling, og fattigkassen med kontant beholdning på 13 Spd.

Dette møte har nærmest konstituerende karakter, uten særlige forhandlinger.

Finanser

Fra neste møte, som fant sted den 5. nov. 1855, foreligger kasseordning m.v. Vi refererer det som har interesse: «1. Da det reviderede Regnskab endnu ikke var indløben fra Lenvigs Ordfører, kunde den paatenkte Decision ikke finde sted.

2. Sagen om Kommunecassens Oprettelse, hvis Hensigt er Dækkelse af de Udgifter, som omhandles i Formandskabslovens paragraf 24 og 35 foretoges altsaa.

Ved Stemmegivning fattedes eenstemmig saadan Beslutning:

Det skal være en Kommunekasse for Hillesø Sogn, hvorav udredes de udgifter, som omhandles i Formandskabslovens paragraf 24 og 35 efter nærmere Beslutning af Formandskabet for hvert enkelt tilfælde. Denne kasses indtægt udredes for 1855 med 12 skilling og senere med 4 sk. eller det Beløb som Formandskabet maatte finde nødvendigt af hvert særskilt Jordbrug i Hillesø Sogn. Endvidere udredes den med 6 sk. af hver Huusmand, Inderst eller Strandsidder, samt Selvfosterkarle for 1856. Sidstnævnte beløb opkræves: 1. Af Hans Henrik Pedersen i den Deel av Hillesøs Sogn der er beugende paa Senjenøen. 2. Af Helge Hemmingsen i Distriktet fra og med Engenæs til og med Storsletten til Angstør og 4. Af Peder Cornelius Henriksen i Distriktet nordenfor Angstør.

Kassens Regnskab føres og aflægges uden Godtgjørelse af Hillesøs Regnskabsfører og med samme Ansvar, som for det øvrige Regnskab.

Ordføreren anmoder Fogden om at opkræve den Deel af Kassens Indtægt, som falder paa Gaardbrugerne, og bemyndiges til at tilstaa ham saa stort Honorar for Indkassasjonen, som Ordføreren finder antageligt.

3. Endelig forhandlede om at fatte beslutning om Anskaffelse af Forhandlingsprotokol, Dagbog og Kopibog, samt de fornødne Skrivematerialer.

Eenstemmig Beslutning:

Ordføreren anskaffer for Hillesø Communecasses regning: 1 Forhandlingsprotokol, 1 Dagbog og 1 Kopibog, samt de fornødne Skrivematerialer.

For samme Kasses Regning anskaffer Hans Carolius Olsen et Skab til Formandskabets Arkiv 7 Qvart høit, foruden Fødderne, der skulle være 2 Qvart. Skabet skal være simpelt malet. Dybden og Bredden overdrages ham at bestemme efter eget Skjøn.

4. Med hensyn til de udeblevne Representanter besluttetes: Ord-

føreren anmodes om at tilkjendegive dem, at gjentagne Udeblivelse bliver anseet efter loven.»

Samtlige tre formenn var tilstede og fem representanter. Ordfører Olssen hadde nå vært 11 år i kommunen og visstnok med

1 fellesstyret. Han førte en mesterlig skrift og stil, og var kasserer og regnskapsfører i Hillesøy.

Det skal nevnes at det alt i møtet den 20. okt. ble valgt et medlem til fattigvesenet, Bertheus Aleksandersen, i stedet for den ved døden avgåtte Lars Chr. Pedersen, Edøy. Da denne Bertheus Aleksander- sen(Øyfjord) var en av losene i distriktet, unnslo han seg etter sin rett vervet, og hans nabo Søren Pettersen ble valgt i stedet.

Budsjetter og den slags

Det fins knapt den administrasjon som ikke har sine økonomiske bekymringer. Og med den ting blir det nærmest alt mer trykkende ganske proposjonalt med kulturens utvikling og innvikling. Fortref- felige Petter Dass fikk sagt det kort og godt:

«Jo ældere Verden hun bliver af Aar, Jo verre jo slemmere Menni- skens kaar, Vi have alt levet det Bedste.»

Tradisjonen sier at år 1827 var Hillesøys budsjett på 6 daler, og den sum betalte Laukvik handel som vederlag for rett til salg av brenne- vin.

Men man behøver ikke å ty til tradisjonen for å konstatere at penger er en såre påkrevd artikkel i en kommunes hele evighet. En finner vedtatt:

- For 1857 utlignes på gårdbrukere 16 skilling, på innerster 8 skilling, selvfostekarer 12 skilling, som innkasseres av fogden.
- For 1858 utlignes på sognets gbr. «etter en i dag forfattet liste» som er utkommet ved å ta hensyn til formue og næring, et beløp på 40 Spd 2 ort 12 skilling.
- For 1860. «Behøves 35 a 40 Spd. som utlignes på gbr. med 30 Spd 2 ort 12 skil. og på husmenn, innerster med 4 Spd 2 ort 12 skil. fordelt skjønnsmessig.»

Året 1867 ble nærmest et uår med dårlig fiske så folk klager over mangel på levnetsmidler så meget mer som de handlende stoppet all kreditt, kommunen måtte få i stand et lån stort 800 Spd til melkjøp og 100 Spd til poteter. Men nå kom storsilda. I møte 2. april 1870 ble ordføreren bevilget 7 Spd årlig til skrivehjelp så lenge han måtte ha vervet. Men amtmannen lot saken behandle på nytt og ordføreren fikk 7 Spd i 4 år.

Hva «budsjetter» angår så viser det i 1866 oppsatte seg som følger: «Fattigvesenet til utligning netto 80 Spd. Men da det fins et under- skudd stort 35 Spd 1 ort 12 skil., utlignes 110 Spd på gbr. med 1/3 på matrikulert jord og 2/3 på formue og inntekt. Skolekassens behov 240 Spd.

Kommunekassen 100 Spd, med 1/3 på matr. skylden og 2/3 på formue og næring.»

Lægdslem pliktes holdt i 8 dager hos gbr. og 3 dager hos innerst og husmann. Samlet budsjett gjøres opp med kr 1760.

Budsjett 1886

Fattigvesenet netto kr 1.301,13. Skolevesenet netto kr 1357. Formannskapet netto kr 345. Kirken kr 294,40. Tils. kr 3297,53. I 1889 er piker ført til beskattning av lønn kr 40, og kost kr 50.

Budsjett 1896

Herredsvesenet kr 829. Kirkevesenet kr 1.746,11. Skolevesenet kr 3.523. Fattigvesenet kr 1.592. Tilsammen kr 6.790. Herfra går diverse inntekter kr 1.910,47. Rest å utligne kr 5.779,53.

Nevnes kan at år 1898 var det i herredet 373 skatteyttere. Den antatte inntekt utgjorde kr 173.437 herav skattbar kr 74.071 hvilket utgjorde kr 3,42 pr innbygger og kr 12,58 pr skatteyster gjennomsnittlig.

Antatt inntekt pr innbygger ble etter dette kr 126, og pr skatteyster kr 465. Den skattbare inntekt henholdsvis kr 54 og kr 167.

Budsjett 1906

Herredsvesenet kr 4.500. Kirkevesenet kr 2.200. Fattigvesenet:

A. Sinnsyke kr 250. B. Ugifte, enker og barn kr 915. C. Gifte kr 370. D. Diverse kr 958. Tilsammen kr 2.493. Skolevesenet krever kr 5.059,90 hvorfra går statsbidrag kr 1.938,45. Da igjen å utligne til skolen kr 3.121,45. Samlet utligning kr 12.314,45. Herfra 17 handelsskatter m.v. kr 1.352.

År 1912 den 26. april forelå for herredsstyret obligasjon fra Akers Sparebank til underskrift av samtlige styremedlemmer der stilte seg som foreløpig solidariske selvskyldnere for omsøkt lån kr 10.000. Det skulle bli gitt 1. prioritets panterett i kommunens faste eiendommer.

Da pengene fremkom i juli, var kr 500 trukket fra. Etter et kortvarig innskudd i Tromsø Sparebank ble pengene sendt tilbake, visstnok p.g.a. dette forhåndstrekket samt enkelte andre hensyn.

Budsjettet viste seg dog å holde ganske normalt.

Budsjett 1925/26

Utgift: Fylkesskatt kr 17.000. Kommunalt styre, regnskapsvesen & lignende kr 5.636. Retts & politivesen kr 397. Veivesen kr 1.800.

Sunnhets & medisinalvesen kr 12.170. Geistlighet & kirke kr 4.031. Skolevesenet kr 34.488. Fattigvesenet kr 6.910. Sosiale & kulturelle formål kr 580. Renter og avdrag kr 6.800. Andre utgifter kr 2.728,45. Tilsammen kr 93.440,45.

Inntekt: Offentlige bidrag til skole-, vei- & forsorgsvesen samt til jordstyret kr 31.712. Skatt av 16 handelsforretninger kr 400. Således i alt inntekt kr 32.112. Til utligning på formue og inntekt kr 61.328,45.

Budsjett 1949/50

Kommunens sentraladministrasjon:

Utgift i alt kr 38.390. Inntekt kr 1.470. Til utligning kr 36.920.

Kirkevesenet:

Utgift i alt kr 8.275. Inntekt kr 200. Til uligning kr 8.075.

Skolevesenet:

Utgift i alt kr 250.500. Inntekt kr 182.130. Utligning kr 68.370.

Fattigvesenet:

Utgift i alt kr 28.500. Inntekt kr 5.000. Utligning kr 23.500.

Sosialtrygd og barnevern:

Utgift i alt kr 194.700. Inntekt kr 153.050. Utligning kr 41.650.

Fylkesskatten kr 80.365,80.

I alt til utligning kr 258.880,80.

Ligningsregler

De forskjellige kommuner setter slike regler etter som de lokale forhold ligger an. Og selv innen en kommune skifter det tid om annen i så måte.

Det kunne da ha sin interesse å se de ligningsregler som herredsstyret satte da den nye skatteloven ble innført i 1912. «Beslutning enstemmig: Formueskatten bestemmes til kr 2 av hver 1000 kroner. Formuer under kr 200 skal være skattefri. Formuer som overstiger dette beløp, også innbo og annet løsøre som ingen inntekt gir, medtas i beskatningen.

Til forsørgede hvis antall har innflytelse på klasseansettelsen, regnes den skattepliktiges arbeidsudyktige foreldre og svigerforeldre, barn, egne og antagne der er under 15 år eller ikke arbeidsudyktige, samt arbeidsudyktig ektefelle når de virkelig forsørges av den skattepliktige eller etter paragraf 16 lignedes sammen med denne. Som reduksjonstabell blir inntil videre å benytte den ved amtskontorets utregnede tabell «h».

Den minste skatt som enhver der overhodet er skattepliktig av sin inntekt, har å erlegge, fastsettes til kr 2. Samme minimumsskatt skal betales av enhver som skattelegges fordi han har en inntekt av kr 300 uaktet han etter den vedtatte reduksjonstabell skulle være fri for skatt.»

I året 1903 innløste Hillesøy kommune kongetienden som var kr 1,70 pr år med 15 år, i alt kr 25,65.

Herresdkasserere

År 1836.(felles med Lenvik). Sogneprest Peter Munch Brager, g.m. Abrahamine Kathrine, f. Hammer, fra Toten.

År 1836-42. Hans Hall, Lenvik, g.m. Pauline, f. Stoltenberg.

År 1842-47. (selvstendig). Hans A. Brox, Tussøy, g.m. Margrethe, f. Heitmann.

År 1848-52. Lærer og klokker Ole J. Olssen, Brensholmen, g.m. Ingeborg Bergitte f. Olsen fra Ibestad.

År 1853-58. Handelsmann Daniel Heitmann Hansen, Laukvik, g.m. Else Marie, f. Heitmann, fra Dyrøy.

År 1859-62. Lærer og klokker Johs. Næstaas, Kattfjord, g.m. Alette Marie Christensdatter, Oldervik.

År 1863-85. John Pedersen, Skreddernes, g.m. Rebekka Andrea Olsdatter, Lysbotn.

År 1886-99. Ungkarl Lars Olsen, Tussøy.(Emigrerte til U.S.A.).

År 1900-01. Lærer Sivert Olsen Kvamme, Brensholmen, g.m. Bertha Haarstad, Rossfjord.

År 1902-06. Lærer O.H. Farstad, nordre Hillesøy.

År 1907-13. Lensmann Joh. A. Dahl, Brensholmen, g.m. Jenny Zachariassen fra Sørreisa.

År 1914-19. Frakteskipper Albert Johan Brox, Tussøy, g.m. Julie Øvresdtr, Hillesøy.

År 1920-34. Handelsmann Alfon Richardsen, Engenes, g.m. Esther Charlotte Johansdtr., Engenes.

År 1925-42. Monrad Barre Prestbakmo, Salangen, g.m. jordmor Edith Hestenes.

År 1943-49. Eilert Nordhus, Dyrøy, g.m. Olaus Berg, Salangen.

År 1950-54. Eilif Lorentzen, Stønnesbotn, g.m. jordmor Haldis Hermansen fra Senja.

Litt fattigvesen

Etter Karl Eliassen m.fl.

Fattigvesenet var «i gamle dager» et enklere apparat enn nåtidens. Av disse ting kunne det nok ha vært atskillig å plukke ut fra den tiden da Lenvik og Hillesøy hadde felles administrasjon(1838-1855). Vi skal imidlertid kun notere litt fra tidligere nevnte tidsrom.

«År 1776. Indtekt: Anamet af hr. Sorenskriver Thomæsøn indkommet mulkt - bøter, som til Hillesøe og Lenvigs fattige skal verde betalt - 10 daler.

År 1782. Af Rasmus på Balstad mulkt til sognenes fattige for udeblivelse fra præst(eller prædiken), 3 daler. Beholdning fra omstående side, 11 Spd 1 ort 13 skilling. Af nogle som med Sabbathens overtrædelse havde forseet seg, indkasseret 4 daler. Tavlepenger for 1782, 4 daler 18 sk. Tils. 19 daler 2 ort 11 sk. Div. bidrag givet af ikke Hillesøfolk, 2 dl 3 ort. Cassa ved årets udgang 16-5-11.

«De fattigpenger jeg i 1728 har udbetalt til endel som her ikke vare anførte...og af de fattiges kasse intet har fået, disse uddelte penger bliver for min egen regning.

Lenvig 31. des. 1782. M.B. Krogh.»

År 1783. Indtekt: Den halve deel af Lars Andersens for letsindig opførsel i Medfiords Kirke, 2 d. 3 ort. Juni. Contant af hr. foged Holmboe på tinget, 2. Desemb. 0-4-8. Af kirkeblokken 4 d. 1-14. Beholdn. fra forige år, 16-5-11. Sum indtegt for 1783, 24-4-9. Udgift for 1783, 6-2-12. Beholdning til 1783 udgang, 18-1-13.

År 1776. Udievert til den syge mand i Stønnesbotten, 2 ort. 1768. Givet til d. syge i Stønnesbotten, 2 ort, 8 skil.

1777. 1 jan. Lever til Mad. Brocks i Bogen til nødhjelp for fattige Hans Isachsens enke, 1 daler. In. febr. til den fattige enke efter Ole Larsen i Botne et faar 1-2-0, til fattige Henrik i Krogschar som forrige vinter var sengeliggende, pengesum 4 ort. N.B. i året 1776 om høsten, 0-1-4.

År 1779. Til fattig Anders søn i Katfiorden, 3 ort. 1880. Til syge og vanføre Lars Frandsen, Rækvig, 1 dl. 1782. I juli. Den blinde Ragnille, 3 ort. I juli. Den syge fader i Stønnesbotten 1 ort, 10 sk. 1783. Til spedalske Hans Erichsen, Vasstrand, 3 ort. April: Den vanføre Anders Andersen, Katfiord, og hans moder Elen Pedersdtr. do. 1 ort. Juni. Betalt jordskatten for Hans Erichsen Wastrand, samt skrivertold, da han ei selv kunde klarere, for fattigdom, 5 ort 12 skilling.»

Så til en senere tid. En finner at ved forhandlingsmøte 23. sept. 1838, skrevet følgende: «Blev kirkeblokken(for fattighjelp) åpnet og fantes deri 2 spd. 17 skill. De tvende fattige av sognet, Susanna Sætsø og Frederik Eriksen bleve begge tildelte 2 spd. hver.»

I oktober 1855 sees forhandlet angående midler som det nå selvstendige Hillesøy har å tilveiebringe som første behov for kommende år.(Se budsjetter).

Ifølge fattigvesenets bøker var det fra 1865 til 1881 gitt understøttelse til i alt 37 enkeltpersoner og forsørgere etter fattiglovens paragraf 3 «Privat forsørgelsesmåte.» Ytelsene fordelte seg som følger: Skolegang kr 44,10. Læke kr 24. Reisebidrag, kr 44,47. Fødemidler kr 1.130,47. Forpleining kr 404. Begravelser kr 74,97.

I nevnte tidsrom er det til gamle, vanføre og syke, i alt 51 personer utbetalt følgende: «Matvarer kr 1.322. Klær kr 33.00.

Pengebidrag kr 510. Husebygg kr 140. Forpleining kr 1.717. Sykehus og læke kr 4.134. Dette foruten endel legdshold hos private.

Sinnsyke, ialt 13 personer, forpleid fra 1865 til 1896 med utlegg kr 5.663.»

Den 27. september 1869, ansatte herredsstyret verdien av legdshold til 12 skilling pr dag. Dagantall hos hver gårdbruker skulle bestemmes av ligningskommisjonen. Men i august 1875 ble av fattigvesenet satt som minste tid 7 dager som legdsyter hadde å gi.

Kommunelokale

Da den nåværende lærerbolig på Brensholmen var oppført og gamlehuset flyttet til Austein til skolehus, var kommunen uten noe høvelig møtelokale i nærheten av kirkestedet. Det var tid om annen kommet fram forskjellige forslag til løsning av spørsmålet, men uten noe endelig resultat.

I 1924 ble det så kjøpt et noe eldre våningshus i Malangen og disse materialer ble med forbedring og ombygg som forutsatt, oppført på Austein til kommunelokale. Byggearbeidet utførtes etter anbud av M. Kanstad og N. Lorentsen, Malangen, og den 14. april 1925 holdt herredsstyret møte der for første gang.

Tomta til huset hadde etter forslag av Jens E. Solvang fått navnet «Solhov». I stil med dagens tekst, fikk lokalet slengnavnet «kommunedauen». Dette til hån mot han som forskaffet det og som hadde bragt til veie såpass midler at de ville strukket bra til, om de ikke var delvis ødet i angrep mot mannen. Fra de dagers tumult kan etpar avisklipp være nok her.

Bladet «Tromsø» skriver den 15. mai 1925 følgende: «Tanken om kommunelokale er reist av lensmann Føre og tidligere ordfører Bertheussen. Føre, kan man vel si, var den drivende kraft da det gjaldt å få oppført på budsjettet den første bevilgning, likesom han utarbeidet de planer som i større trekk er fulgt ved oppførelsen»... «Den annen som ved siden av Føre fortjener takk og anerkjennelse for at kommunehuset kunne reises, er hr. Bertheussen. Hans gode ledelse av kommunen i sin almindelighet og hans utmerkede arbeide i provianteringsrådet gjorde det mulig for Hillesøy å reise kommunelokalet. Dette forsøker de nuværende ledere å dekke over, og ikke bare dét men de satte i sving en forfølgelse mot Bertheussen som i smålighet og skamløshet søker sin like.»

Gamlehjem

Det var et behov som lenge hadde vært aktuelt, dette å få et hjem for sognets gamle og enslige mennesker. Så besluttet herredsstyret i 1947 å gå til kjøp av gården Løvdal(eller Nordfjord) i Kattfjorden, for sakens videre realisering.

Det var i 1884 at gårdens tredje eier, Hans H. Paulsen, omkom på sjøen og hans sønn Hans Johan, ble ettermann og senere hans sønner Aksel og Hagerup. Tidene førte med seg vanskeligheter og eiendommen ble til salg. Kjøpesummen var kr 31.000, heri innbefattet en del gårdsredskap og to kyr.

I 1947 valgte herredsstyret en kommite bestående av følgende: Håkon Nilsen, Lauklines, formann. Hans Sandnes, kasserer. Videre Harald Hansen, Austein, og Wilhelm Johansen, Ersfjordbotn. Disse skulle ordne med kjøp og den slags ting. Senere ble valgt en styremnd bestående av Håkon Nilsen, Hans Sandnes, fru Hilda Engenes, Sandnes, og fru Alma Trondsen, Sørfjord. Disse fungerte utover i 1950-årene.

Ordfører i Hillesøy 1946 til 1964, Edvin O. Haugland.

Som bestyrerinne for hjemmet ble først festet Karen Norsted. Der etter ble sykesøster Alida Stefanussen, Ersfjordbotn, engasjert til å foreta diverse innkjøp til hjemmet samt ordne det i stand etter behovet.

Hun var da ved hjemmet fra oktober 1947 til i januar 1948. Før nevnte Karen Norsted hadde så bestyrelsen sammen med frk Aslaug Johannesen fra Yttergård i Kattfjord, til oktober 1949. Det oppstod formentlig noe ugreie, så nevnte to kvinner reiste fra hjemmet, hvorfor fru Stefanussen ble ansatt fra samme dag og tjenestegjorde inntil juli 1951.

Derpå ble Anna Elverum fra Helgeland ansatt.

Belegget av gamle var da 11, og bestyrerinnen har hatt 2 piker til hjelp, og nå og da 3. Men da det ved hjemmet var plass til bare 12 gamle, ble planer om en utvidelse av husets kapasitet høyst aktuelt. Dog ble spørsmålet om midler hertil rett brennende så vel for de som stod i spissen for saken som for kommunen i sin helhet.

Meddeles kan det nå, at det i årene 1951-52 ble foretatt et tilbygg på husets nedre side, hvilket ga plass til 5-6 senger i nedre etasje, og da fornemmelig for de mest uførlige gamle. Det ble også ordnet med tidsmessige toaletter samt bad i begge etasjene.

Nevnte arbeid med treverk og utstyr samt malerarbeidet så vel inn- som utvendig ble komplett i 1955, og androg til et beløp på omkring 20.000 kroner.

Hjemmets vedlikehold og drift er etter dette helt overtatt av kommunen med takk til alle de som ved foreninger og basarer strevde i mange år før starten og framgangen.

Lensmenn, felles og egne

Felles med Lenvik har Hillesøy hatt så vel administrativt og kirkelig som rettslig samhör, fra langt tilbake i tiden. Det har vært mange endringer i samhöret alt etter som miljøet fordret, men forholdet har etter hvert forenklet seg til et mer selvstendig Hillesøy. Om disse ting er ett og annet sagt i korthet annetsteds.

Felles med Lenvik:

År 1661.	Oluff Pedersen, Botn,- for Baltestad tinglag. Nærmere opplysninger er ukjent.
År 1662-67.	Peder Michelsen, Spildra, sønn av Michel Olsen, Spildra,- for Hillesøy og Malangen.
År 1672-76.	Lars Olsen, Greipstad.(Alias Lauritz Olufsen), f. 1617. «Fastboende i Tromsøe Fogderie.» Han var jekteskipper som selveier og postbonde; antas også å ha vært lensmann. Hustruens navn er ikke kjent, de hadde tre sønner.
År 1687-1709.	Hans Andersen, Tussøy, f. 1628. Har to sønner, John 8 år og Ole 7 år, samt to fostersønner og to tjenestekarere. Se gårdshistoria.
År 1710-1716?	Joen Hansen, Tussøy, f. 1656, d. 1723, g.m. Ingeborg Henriksdtr. fra Kattfjord. Segårdshist.
År 1716-39.	Ole Larsen, Sandvik(offisielt Greipstad). Kalles «bondelensmann». Hans videre vita er ikke kjent. Se gårdshist.
År 1750-60.	Anders Jensen, Sommarøy, f. 1713. Skifte etter han er holdt 27/12-1772. Han var først gift med Pernille Pedersdtr., senere med Anna Olsdtr., enke etter Peder Gram.
År 1768f.f.	Lars Andersen. Kanskje sønn av lensmann Anders Jensen.
År 1780-84.	Andreas Tønder Kiergaard, Gibostad. Hans hustrus navn var Hanna. De hadde ingen barn. Kiergaard var sønn av sorenskriveren i Senja, Jørgen Kiergaard.
År 1785-92.	Jacob Bastian Friis, Slettnes. Han er nevnt ved

- skifte på Baltestad i 1802,(etter Patricia Jonsdtr.), hvor det sies at J.B.F. er anført som inkassator for auksjonspengene og har oppebåret disse, men «formedelst hans Usuffisanse har de herrer Giæver, Figenschov samt Paulus Geelmuyden Møynichen den 10. okt. 1801 indgaaet til Skiftejurisdiktionen som Kautionister. »
- År 1798. Johan O. Brantz. Ved skifter 1798 i Tussøy og Kattfjord. Som lensmann eller administrator, ikke nevnt.
- År 1807-16. Tollef Arnestad, Leiknes, g.m. Margrethe Elisabeth Hansdtr., Tisnes. Hun var av Brox-Traneætta på Tussøya.
- År 1817-48. Carl J. Møller, Gibostad, f. 1770, d. 1833. Hans hustrus navn var Karen.
- År 1849-53. Christian Fredrik Møller, Gibostad, f. 1809. I 1837 g.m. Lorenze Bergitte, 26 år gammel, datter av distriktssjef Jessen, Kløven, og i 1840 g.m. jomfru Oliva Salvina, 36 år gl., datter av Christian Moe, Tromsø.(C.F.M. var sønn av lensm. Carl Møller).
- År 1854-62. Nils Dahl.
- År 1863-76. Karl Sigfeld Rasmussen, Gibostad, var gift med Maren, f. Holmboe. Ingen barn. Det gikk ugreit med kontoret, og han måtte gå av, kom til Bergen «og ble meget gammel».
- År 1867-91. Ole Karl Olsen, f. 1847, d. 1891. G.m. Olefine fra Ålesund, f. Lie 1857, d. 1943. De hadde fem døtre, Bergliot, Valborg, Aslaug, Agnes og Solveig, samt en sønn, Egil, som bor i Paris (1955).
- År 1829-1900. Riulf Erlandsen, Gibostad. G.m. Kirsten Jonette f. Dons i 1860, d. 1899.
- År 1901-06. Eiler Wessel, f. 1870, d. 1927, g.m. Therese f. Corneliussen år 1871, d. 1939.

Hillesøys egne lensmenn

Etter lange tiders ønske innen folket i Hillesøy om egen lensmann, ble det i herredsstyrets møte den 23. april 1906 fattet en beslutning om å henstille til Amtet om endelig avgjørelse i saken. Det ble enstemmig uttalt at da Stortinget nå hadde bevilget lønn som ansøkt, måtte stillingen bli å besette som man håpet, fra 1. juli førstkomende.

Som bosted for lensmannen ble tilrådd Brensholmen eller Sommarøy. Man ville oppstille som betingelse at lensmannen uten skyssgodtgjørelse av kommunen måtte møte frem ved gudstjenesten ved kirken, på tingstedet og ved skattemøter. Det forutsettes at posten

som oppsynsmann ved vinterfisket i Sommarøy oppsynsdistrikt, blir å tillegge lensmannen, likeså innkasso av kommunens skatterestanser, dog mot godtgjørelse etter som senere måtte bli fastsatt. Allerede i møte den 20. august samme år, forelå innstilling av lensmann.

Innstillingen enstemmig:

1. lensmannsbetjent Joh. A. Dahl, Lyngen. 2. lensmannsbetjent O. Christensen, Balsfjord. 3. lærer og herredskasserer i Hillesøy O.H. Farstad, med 7 mot 2 stemmer.

Ansettelsesmyndigheten bifalt herredsstyrets innstilling.

Tjenestetid med videre

År 1907-15.	Johan Albert Dahl, g.m. Jenny, f. Zachariassen fra Sørreisa. Barn: Borghild, Helga, Hermann og Ragnvald, lensmann i Salangen, der hans far J.D. ble ansatt etter Hillesøy.
År 1915-23.	Kristian Marelus Føre, g.m. Borghild Andersdatter, Salangen. Barn: Hans, Arnulf, Rolf, Kristian, Else og Randi. Føre ble etter Hillesøy, ansatt i Balsfjord, der Rolf var lensmannsfullmektig. Føre var fra Bø i Vesterålen og hadde 3-årig befalsskole. Fra 1907 til 1913 1.-fullmektig i Salangen. Var medlem av Hillesøy herredsstyre.
År 1923-28.	Doran Gunelius Wessel Nilsen fra Tromsø, g.m. jordmor Olga Alvestad, i sitt andre ekteskap. Barn: Einar. Nilsen ble etter Hillesøy, ansatt i Lenvik.
År 1929-32.	Hans Aamnes. Han var midlertidig konstituert.
År 1933.	Torgeir Hveding, g.m. Ruth Hansdatter fra Skjervøy. Barn: Ole, Tor og Eva.

Lensmennene i Hillesøy har alle hatt sitt bosted på Brensholmen. De var overordnede betjenter ved fiskerioppsynet i distriktet.

Medisinalvesen

Leger

Når en her vil gi et lite utsyn over hva kalles legevirksomhet i Hillesøy, er det vel på sin plass å nevne ikke bare de medisinsk utdannede og ansatte, men også de ellers praktiserende og godkjente.

Det var i året 1789 at det av myndighetene ble besluttet å opprette et Nordlandske Medisinalfond til støtte for en mer holdbar legeinstitusjon enn hva hittil hadde vært tilfelle. Allerede året etter ble det så ansatt en distrikts-kirurg for Senja distrikt. Hvem denne person så var er ikke helt sikkert, men det var gjerne den svenske finnlender Mathias Leinick, som hadde vært feltskjær. Da krigen i 1808 brøt ut, ble han konstituert som garnisonskirurg ved Vardøhus. Der gjorde han tjeneste inntil 1817, og ble visstnok straks etter ansatt i Senja distrikt.

I en gammel skyssprotokoll sees han 29. oktober 1819 å være blitt skyssset som «Garnisons-Chirurg» fra Trollvik til Øyjord. Og den 29. juli 1828 til Klauva, samt 13. nov. til Tromsø med 4 mann og i en åttringsbåt, hvilket var høyere personers skyss i de dage. Leinich sees allerede i 1824 og være konstituert som hjelpevaksinator for Tromsø Amt.

Ennå i 1870-80-årene var M. Leinich av de gamle nevnt som en meget habil mann i medisinsk retning. Han døde i Tromsø 1837, omtrent 79 år gammel.

Men alt i 1819 var Andr. W. Stoltenberg ansatt som distriktskirurg. Året 1840 kom C. H. Nissen, og i 1866 tjenestegjorde James Colder Danchertsen innen distriktet Berg, Lenvik og Hillesøy like til 1882. En finner at under herredsstyrets møte på Gavlen den 30. sept. 1864, var distriktslege i Nordre Senja distrikt, Qvigstad, tilstede og holdt foredrag i sunnhetskommissjonen. Han ble i 1869 meddelt avskjed i nåde. Som distriktslege ble D. Schumacher visstnok ansatt like etter Qvigstad, og sees i 1871 valgt til revisor av Hillesøy kommuneregnskaper for 1870, og er iflg. en regning i bestillingen ennå i 1874.

Av det som ovenfor er anført, kunne det synes som om flere leger har gjort tjeneste samtidig i et distrikt. Hertil er å si at distriktsinndelingen skiftet tid om annen. Ved kgl. resl. av 2. mars 1844, ble Senja og Troms delt i 3 legedistrikter. Tromsø distrikt omfattet da byen og landsognet (med Balsfjord og Malangen), samt Lenvik og Berg. Men omkring 1857 ble Malangen (med Målselv) utskilt, og i 1868 Lenvik. Hillesøy og Lenvik utgjorde inntil 1876 et «Lenviken legedistrikt», og ved kgl. resl. av 30. sept. s.d., ble så Berg herred tillagt dette distrikt. Resolusjon av 5. mai 1890 gjorde så Berg til et eget distrikt, og Lenvik - Hillesøy igjen til et felles legedistrikt.

Etter Schumacher kom Rolfsen, og sees tilstede ved kommunale møter inntil 1879. Men ved herredsstyrets møte den 13. sept. s.d. er distriktslege Oskar Eng nærværende, og foreslår skritt tatt til å få anskaffet jordmor for Hillesøy herred. Hr Eng var i sin bestilling inntil 1892 da Peter Boye Helsing ble ansatt. Han var til år 1899. Etter han kom Sofus Bernhard Stjernholm som tjenestegjorde i hele 13 år i likhet med Oskar Eng. Stjernholm var tilstede ved et foranstaltet massemøte på Sommarøy den 28. aug. 1905, hvor han ivrig tok del i utformingen av et folkekrav om egen lege for Hillesøy snarest mulig. Herredsstyret, som hadde møte på Brensholmen, fikk den oppsatte skrivelse overbrakt samme dag og det anbefalte saken som høyst påkrevet, og bevilget kr 600 som foreløpig årlig bidrag til legens lønn.

Lauritz Mølderup, Furrevik, kom etter Stjernholm, og var fra da og til 1820 såvidt en kan se. Da kom Sophus Wilhelm Brochmann som fungerte til 1926. Det var Ivar Mads Wefring som overtok stillingen like til 1936. (Det synes som om en lege Jens Becischen(?) var konstituert en tid av Wefrings 10 år). Svend von der Lippe ble konstituert og fungerte fra 16. desember 1936 til des. 1937. Etter oppgaver fra amtskontoret bevilget Stortinget den 7. april 1937, lønn til egen lege for Hillesøy herred.

I denne stilling ble Otto B. Omdal ansatt fra 16. desember 1937, og var i stillingen til 19. september 1938 da han ble sykepermittert med lønn. Omdal bestyrte den første tid også Lenvik med bopel på Gibostad, men flyttet i 1938 til Sommarøy. Under nevnte permisjon var J. Kvitting(?) konstituert fra 14/12-38 til 10/8-39. Jens Hjelseth ble konstituert 15/10-39, og beskikket fra 9/10-41. Han omkom ved vådeskudd i det han fyrte på en tysk granat i så kort avstand at splinter drepte han. Knut Torlei ble kst. den 18/9-45 med bopel i Botnhamn. Ved årsskiftet 1945/46, ble Johan Annar Kristensen tilsatt som lege, og kom til Hillesøy i mars 1946, like etter Torleis frareise. Han bodde i Lenvik hvor han samtidig var konstituert. Hillesøy hadde ikke hus som var gagnlig for hans arbeide, og så sa han opp 11/1949. Arnljot Hveding kom da som kst. for Hillesøy-Lenvik i 3 måneder, hvorpå Kloumann kom sommeren 1949, og tok bopel i Botnhamn. Men han fikk fast stilling i Karlsøy hvortil han flyttet i

august 1950. Den neste farende mann som lege, var Sv. Røise, uten noe fast distrikt. Han ble i Botnhamn hvor myndighetene hadde bestemt at legebolig skulle bygges, og var der ennå ved utgangen av året 1950.

Herredet var så i noen tid betjent av distriktslegen i Lenvik. Det drøyet like til januar 1954 før det ble noen ny mann. Det var Ernst Jørgen von Düring som ble ansatt. Han hadde vært distriktslege i Berlevåg.

Legeboligen var blitt ferdig høsten 1953. Den kostet alt i alt, delvis utstyr iberegnet kr 140.000.

Jordmorvesen

Det at et skrikende barn så dagens lys, var nok i gammel tid en ganske privat affære. Og det får vel tas lange skritt for å komme frem til de tider, da en eller flere medhjelpere var å anse som absolutt påkrevet.

Men saken var, og er fremdeles, så aktuell at det etter hvert dannet seg en hel flokk av hjelpere hvilke helst, og siden selvsagt, måtte være av samme kjønn som den fødende. Og ikke nok med det, det måtte helst være en «kone». Så ble det ganske bra med «hjelpekoner» rundt om i gård og grend, og folk var tilfreds og syntes at det gikk alldeles godt etter som kravsmentaliteten lå an.

De første krav om fagmessig hjelp, kom antagelig ikke fra småbønder og fiskerkaller. Det viser seg at i Hillesøy kom første «rørelse» fra det administrative hold, sannsynligvis etter foranledning utenfra. Det var i 1866 at herredsstyret ble forelagt forslag fra ordføreren om å inngå til Lenvik formannskap med tanken om å få ansatt «tvende» jordmødre i fellesskap, én med bopel ved Gibostad og én ved Laukvik. Forslaget ble vedtatt på betingelse av at Hillesøy dekte 1/3 og Lenvik 2/3 av utgiftene. I 1879 ble etter forslag fra distriktslege Eng, bevilget kr 120 til ansettelse av jordmor for herredet, mot kr 120 av medisinalfondets midler. Det ble vedtatt med 8 mot 4 stemmer.

I Hillesøy, som på hele kysten forøvrig, har det fra Arilds tid vært «hjelpekoner» når et menneske skulle fødes. Og skjønt det bare er godt og vel 60 år siden herredet fikk sin første jordmor, kan en gjerne tale om et «jordmorvesen» lenge før den tiden. Og disse gammel-dage hjelpere skal vi ikke sette i et vanvyrdslig sleng: «kloke koner». Og enn mindre kan vi med fogd Holmboe si at de har visst gjort mer skade enn gagn, så langt tilbake som vår viten går. Og det er dessverre bare i århundret som gikk, og det som nå er. Som kjært barn har mange navn, så har det og vært i her omhandlende sak. En nevner i farten: Stråmor, hjelpekåna, nærkåna, fødselshjelper og krafskjerring.

Når det lille en vet nå skal omtales, ville det vært av interesse å kunne sette det i tidsfølge, men da det jo var mange samtidig, får en heller ta fatt ved herredets vestgrense:

Beret Bertheusdatter. Hun var datter til Bertus Aleksandersen, Øyfjord, og gift med Tore Nilsen der. Hun ble derfor kalt kort og godt Tore-Beret. Hun gjorde tjeneste i 1880-årene og vel utover århundreskiftet. Hun hjalp hele Øyfjorden, og var ofte hentet inn til Stønnesbotn og visstnok til sine tider vestom Kjølva. Beret var meget avholdt for sin dyktighet, men en har dessverre ikke noe å holde seg til angående antallet av barn som hun har tatt imot. Hun er begravd på Laukvik kirkegård, og på hennes gravmerke kan en lese følgende anerkjennende ord: «Takk for all din hjelp.»

Karen Sørensen, gift med Søren Sørensen, Fjordgård, og datter til Johan Jørgensen, Trollvik. Hun tok til som «nærkåna» i 1905, og var da 40 år(som hun selv forteller i 1946). Hun sa at for mange år siden hadde hun hjulpet 128 barn til verden, men da sluttet hun å notere dette og brant den læreboka i «håndverket» som hun hadde studert ut og inn. Det var ikke noe for nysgjerrige å rote i! Og fra da av hadde hun tatt imot noe slikt som 100 barn. «Det har vært en lykke», sa hun, «at jeg har tålt sjøen og ikke vært redd, enten en var over eller under havet så å si. Det har jo hendt at det endog her inne i Fjordgård har vært slikt brott og sjøgang at jeg har måtte fires ned i båten i ei tønne. Det har jo også hendt at jeg i hårdt vintervær har gått over fjellet fra Ørnfjorden til Mefjordbotn i snøfokk og dyp sne, når budet kom. Nei, det har aldri gått forkjært. En gang befalte jeg at doktor skulle hentes og han kom, men ba meg greie med tingene. Det måtte jeg jo mot min vilje, og det gikk alldeles godt. En gang ved en tvillingfødsel, ga jeg straks ordre til å hente doktor. Men da han kom, befalte han henne øyeblikkelig til sykehuset for han kunne i tilfellet ikke gjwre mer han enn jeg, sa han.»

Karen har vært så klok kone at hun også har drevet blodforgiftning tilbake, stanset verk og stoppet blod. Alt med ord som disse menne-sker selv vet best hva er.

I Øyfjorden var det i den første tiden Karen og Beret gjorde tjeneste, 5 kroner for et besøk, men senere ble det betalt fra 10 kroner og oppover.

Etter Hilda Renland:

Oldine Pedersen var gift med Peder Johansen, Baltestad. I en lang årrekke like fra 1880-årene, muligens før, gjorde hun trofast tjeneste like til i inneværende århundre da hun ikke orket mer. Det har ikke lykkes å få rede på antall liv hun hjalp til verden.

Ovedie Gabrielsdatter var gift med Søren Sebulonsen, Galnslått, og gjorde tjeneste hos både høy og lav, som en sier. Hun var overhending redd på-sjøen, men gikk alltid i båten når folk kom, uansett vær eller uvær. Betalingen kunne dreie seg om en daler opp til 6 ort, men i mange tilfeller lite og ingenting, særlig i den første tiden. Det var helst i årene fra 1850 til utover i 1880-årene hun var i virksomhet. Ovedie var også hentet til Kattfjord og der omkring. Etter et kort sykeleie døde hun i juni 1894 i høy alder.

Othelie Salomonsdatter var gift med Karl Sørensen, Galnslått, og svigerdatter til Ovedie Sørensen. Hun tok til med fødselshjelp da denne sluttet. Othelie virket like til 1919 da det ble opprettet et søndre jordmordistrikt. Hun gjorde sine saker godt, men folk mente at hun ikke nådde opp til svigermorens dyktighet. Intet uhell er spurt for mor eller barn.

Etter Othelie Hillesøy, skriftlig meddelt 14/4-46:

«Den første krafskjerring eller jordmor som jeg husker omtalt, var den som tok imot meg. Det var bededag 12. mai 1865, og hun hette Ingeborg Sørensen, Buvik. Hun var bestemor til Ingv. Kristoffersen, Storslett, og var da gammel. Den andre var Ovedie Sørensen, Glanslott, som var her og tok imot min bror Bernt.»

Hanna Helgesen, Buvik. Hun var gift med Johan Helgesen, og gjorde tjeneste i tida omkring 1870-80. Dødsfall under barsel hørtes ikke om mer da enn nå. Hva betalingen angår, så kunne det være en hespe garn eller 1 kilo kaffe og kanskje et løfte om at mer skal du få siden. Men de var ikke så nøye, og de var en hel måned hos en kone da det jo var fri kost og god prat. Liggetiden var fra 1 til 2 dager. Jeg tror at hva stellet med kone og barn angår, så var det ikke noen som fikk noen feil for jordmoren sin skyld.»

Så langt Othelie Hillesøy.

Nikoline Pettersen, Storslett. Hun var gift med Ole Petter Pettersen, og var nokså meget benyttet, visstnok helst i 1860-70-årene.

Etter Emelie Hansen, Salen:

Ane Bergitte Pedersdatter var gift med Einar Andreassen, Rekvik, og skulle være en meget «god» kvinne, og meget søkt. Ane holdt tall med «sine barn» inntil hun hadde 150 på huskelisten sin. Men hun var ikke ferdig med listen ennå. Hun gjorde visstnok tjeneste fra 1860-tallet, og langt frem i årene.

Johanna Marie Jensdatter, Røsholmen. Var gift med Ole Olsen. Tjenestegjorde antagelig fra 1880-årene, og en bra stund utover i det nye århundre. Hun døde i 1918/19.

Hanna Bergitte Jensen. Var gift med Edvard Jensen, Bjørnøy, og

gjorde tjeneste i samme tid som foregående, men vel ikke så meget benyttet.

Etter Marie Johannessen, Kroken:

Jakobine Olsen. Gift med Per Olsen, Sørfjord. «Dette var den første jeg hilste på i denne verden», sier min mann Jens Johannessen. Og da hans bror Peder kom, var Jens både redd og sint fordi hun ikke lot mor være i fred. Det er sagt at han lovte å skyte Jakobine hvis han fant børsa hans far.

Dette hørte hun, og hun satte i: «Gu trøste mæ, ke han seie.»

Jakobine var godt anbefalt, og meget benyttet i Kattfjorden i tiden fra 1840 til 1870, men desverre er det ingen meddelelser om antall fødsler.

Jakobine Sofie Kristiansen, jordmor i Hillesøy 1883 -1922.

Fotograf: Chr. Hansen, Tromsø.

Elisabeth Nilsen. Hun var gift med Nils Larsen og fungerte i mange år i indre og ytre Kattfjord. Hun var yngre enn Jakobine og praktiserte neppe utover 1880. Verken hun eller førnevnte sa noen gang nei, selv om fjorden lå atte av «frostgov», eller stod i rokk så de kom frem gjennomvåte til skinnen. Noen betaling kan ikke huskes hørt tale om da det nok var ansett som en nabo-tjeneste under tankegangen: I dag du, i morgen jeg. Slik var det også med skyssen, selv da det led så langt frem i tiden at det kunne hentes doktor på Gibostad, om så behøvdes.

Etter Julie Sørensen, Ersfjordbotn:

Hanna Nilsen, Ersfjordbotn. Dette var en av de fornemste hjelpekoner i 70-årene og utover. Hun gjorde tjeneste i nokså stor omkrets, og hadde ord på seg for å være meget dyktig. Heller ikke ved hennes tjeneste inntraff det noe uhell. Hun tjenestegjorde til ut i 80-årene.

Elise Pedersen, Ersfjord. Hennes første mann var Jens Pedersen, Sessøy. Hun tok til som hjelpekone i 80-årene etter at Hanna Nilsen hadde sluttet som sådan. Elise var hentet til fødsler i Ersfjord, Kaldfjord, Skulsfjord, Bårdsvik, Blåmandsvik, Henrikvik, Susanajord og Kjosen.

Det var rikt med barn i den tiden sier meddeleren, og mange hadde 10, 12, 13 og opp til 14 i et enkelt hus. Da så den tro tjener var død i 1925, 88 år gammel, undersøkte meddeleren, som var hennes yngste svigerdatter fra tredje ekteskap, hvor mange samfunnsborgere den gamle hadde tatt imot. Det viste seg å være 287 sjeler. Men det var sannsynligvis flere, føyer Julie til. Siste gang hun tok imot, var hun 82 år gammel. Bare ved et eneste tilfelle måtte det hentes lege fra byen, og han uttalte seg da meget anerkjennende. Engang hun hadde brukket sitt ene ben, ble hun dratt på kjelke til Kaldfjorden - i embets medfør.

Anna Larsen, f. Antonsen, Ersfjord:

Dette er den yngste av dem som kalles hjelpekoner. Hun har hjulpet mange som behøvde hjelp siden 1915, og har hjulpet minst 80 barn til verden. Dessuten har hun vært meget benyttet når det gjaldt om å få liv i fjøset velberget frem. Med den ting skal hun også ha vært særdeles flink.

Foruten de kvinner som foran er omtalt som hjelpekoner m.v., er det på sin plass å presentere de av standen som tok fagmessig utdanning. Vi skal nevne disse nye i rekkefølge.

Adolfine Kristoffersen, Mortenhals i Malangen, var den første som gjorde tjeneste her ute. Hun var utlært ved jordmorskolen i Kristiania

i 1862 og ble så, 22 år gammel, ansatt for Malangen, Målselv, Balsfjord samt Leirstrand, som den gang delvis sognet til Malangen. Til sine tider ble Adolfine hentet ut til Hillesøy herred, og like nord til Kattfjord. Slikt var ikke lystturer i åpen småbåt når Malangskjeften brukte seg som verst, mil etter mil. I 1863 ble hun gift med Carl Kristiansen, Ersfjordbotn. I 1889 flyttet hun til Balsfjord der hun gikk inn i sitt andre ekteskap. Hun døde i 1917.

Jakobine Sofie Kristiansen fra Tromsø, ble i 1883 ansatt som første jordmor i Hillesøy, da 25 år gammel. I mange lange år var hun sognets eneste jordmor, og måtte avsted i øst som i vest når det gjaldt. Aldri sa hun et leit ord, byfrøkna, om hun i frost og gnast kom til gårds gjennomvåt til skinnet av brott og brann i akterskotten, når dugelige karer ville vise hva de kunne av seilas. Så var det ikke å undres over at en av de kåte karene vant henne til hustru. I 1889 inngikk hun i ekteskap med Hans Pettersen, Austein, og forble på sin post i 39 år. Så flyttet de inn til Tromsø, og mange minner fulgte med.

Fru Pettersen døde i 1926, og hennes gjenlevende ektefelle i 1947.

Amanda Bergitte Pedersen, Engenes, var den første av Hillesøy herreds egne kvinner som tok utdanning ved jordmorskolen. Hun tok eksamen i 1902, da 22 år gammel. Amanda ble ansatt i Karlsøy i 1903, og gjorde tjeneste til 1906. Da inngikk hun ekteskap med Gerhard Sandnes, Lenvik. De reiste så over til U.S. A.

Jendine Kristine Nikolaisen, Hillesøy, var den andre av sognets barn som utdannet seg som jordmor. Også hun var 22 år da hun tok sin eksamen i 1902. Året etter fikk hun fast post i Tranøy med bopel på Stongelandet, og ble i 1908 gift med Daniel Rochmann. Hun forble i tjenesten der inntil 1950, og har kongens fortjenestemedalje i sølv for lang og tro tjeneste.

Vi har nevnt disse to av sognets egne døtre selv om det ikke var post ledig her da de hadde tatt sin eksamen. I 1919-21 var frk Anny Skanke, Mefjord, ansatt. Hun ble gift med Oluf Hunstad, og flyttet. Så hadde Olga Alvestad nordre Hillesøy, fra 1922 til 1927. Hun ble gift med lensmann D.W. Nilsen, og flyttet til Gibostad. For Senjasiden ble samtidig ansatt Anny Olsborg, som tjenestegjorde til 1928.

Hun ble gift med Johan Henriksen, Botnhamn, og flyttet til Lenvik. Nordsiden(Kvaløysiden) var ledig i 1928, men Gunda Kjellmo tjenestegjorde der i 1929-33. På samme nordfront var Magnhild Kvalsvik i tjenesten fra 1933-34, og senere i Øyfjord i flere år. Edith Prestbakkmo hadde stillingen på Kvaløya i 1936-37. Etter at posten var ledig et år, ble den besatt i 1939 av Edna Sevaldsen, Finnsnes. Frk Dagmar Haugland var så i posten på Senjasiden i tidsrommet 1929-40(?) Hun ble gift med Ingulf Renland og flyttet til Kongsberg. I

stedet ble frk Olga Aarøen ansatt og var i tjenesten til 1947. Hun ble gift med Sigfred Backmann, Stønnesbotn. De flyttet imidlertid derfra, så dette søndre distrikt var ledig en tid. I nordre distrikt gjorde Torbjørg Trones tjeneste 1941-43, men distriktet ble ledig i 1944 da den ansatte frk Ragna Henriksen omkom. Hun var fra Lavonjarg i Finnmark. Det var forutsetningen at hun skulle ha sitt bopel i Sommarøy, slik som hun selv ønsket, og hvor det var høvelig for samferdsel, men «myndigheter» bestemte at hun skulle bo på Storslett - Austein.

Så var det den 25. mars at tre ungdommer i Øyfjorden skulle hente henne dit, og de var ikke kjent å gå med motorbåten opp til land. De to som rodde opp og hentet henne, måtte i mørke og landvindsrokk om kvelden ro nedpå Storslettvika der den tredje karen lå og manøvrerte i lyssektoren av Ørnfløylykta. Ved bordingen gikk båten rundt eller kom under, og de tre omkom. Han som nå var alene, greide å komme seg til Øyfjorden igjen. Neste dag ble liket av piken funnet, drevet i land på Lille-Sommarøya.

I 1945 ble frk Haldis Hermansen ansatt, med bopel på Sommarøy. Hun ble i 1949 gift med hjelpelærer Hjalmar Nygård, og var i stillingen ennå i 1954.

I 1946-47 var sykesøster frk Astrid Karlsen, Botnhamn, i tjeneste. Hun emigrerte til U.S.A. Eva Williksen ble da ansatt i posten, og fungerte ennå i 1954. Hun ble gift med Ole Haugland, Botnhamn.

Våre sykesøstre

Petra Andreassen, Stønnesbotn, er den første kvinne i Hillesøy som vites utdannet til sykesøster. Hun var i 1913, da 22 år gammel, utdannet ved Lovisenberg anstalt. Tjenestegjorde så ved Arendal, Lovisenberg, Vardø, Ullevoll og Tromsø sykehus inntil 1925.

Haldis Sofie Martinsen var ferdig utdannet ved Tromsø sykehus i 1932, da 36 år. Har vært ansatt som helsesøster i Rødøy, sanitetssøster i Harstad, ved Kysthospitalet i Tromsø, senere ved Ullevoll, Gaustad, samt flere steder. Var datter av Martin Pedersen og hustru Bergitte, Botnhamn.

Erna Helene, Vasstrand, var utdannet ved Lovisenberg i 1932, da 22 år. Har gjort tjeneste ved Rikshospitalet, Kvinneklubben, Kristiansand sykehus og Namdalens. Ble g.m. sogneprest Bolstad, Svolvær. Datter av Alfred Hansen og hustru Hansine, Vasstrand.

Jorun Lilly Edvardsen f. 1922, ble etter kurs ved Senja Ungdomsskole og samaritankurs ved Harstad og Tromsø sykehus, utdannet som sykesøster og diakonisse ved Lovisenberg. Har gjort tjeneste ved Rikshospitalet og Hamar kommunale sykehus. Er datter av

Oscar Edvardsen, Frovåghamn, og hustru Anny Paulsen, Ersfjord.

Alida Lorentzen, Ersfjord, ble i 1937, da 30 år, utdannet ved Tromsø sykehus, og gjorde i flere år tjeneste som helsesøster i Lenvik m.v. Bestyrte i tre år Hillesøy gamlehjem. Hun var datter av Ingvard Lorentzen, Ersfjord. Ble g.m. elektriker Stefanussen, Ersfjordbotn.

Astri Nygård, Buvikvoll, ble i 1947, da 25 år, utdannet som sykesøster ved Bodø sykehus. Reiste i 1952 til U.S.A. hvor hun etter post ved Betesta Hospital i Crookstone, praktiserte i Denver. Er datter av Hj. Nygård og Helga Karlsen, Stønnesbotn. Ble gift, og fikk fruenavnet Bauler.

Mary Aaker, Botnhamn, ble i 1949, da 25 år, utdannet i Harstad. Hun er datter av Marinius Aaker og hustru Marie. Ble senere fru Nilsen, Bodø.

Hilma Oliva Svendsen, Kattfjord, utdannet i 1950, da 24 år, som Rødekors-søster ved Tromsø sykehus. Er datter av Arnold Svendsen og hustru Jenny Jensen, Kattfjord. Ble gift med Sigvald Solem, Straumsbukt.

Handlende i Hillesøy

Sommarøys første krambod, bygd i 1885.

Fotograf: Carl Berteussen.

- 1699.** Elias Madsen Hoff, gift med Maren Falck. Borgerleie i Hekkingen, som han overløt til sønnen Oluff Eliassen.
- 1770.** Gregus Johnsen Meldal drev handel og gjestgiveri i Øyfjordvær.
- 1798.** Gabriel Zakariassen fikk bevilgning til gjestgiveri på Hekkingen.
- 1800.** Jan Norman sluttet sin handel i Laukvik, fra 1784.
- 1804.** Jens Thomassen fortsatte, og Hans Chr. Hansen ble hans ettermann.
- 1807.** Hans Henrik Brox fikk bevilling som gjestgiver. Enken fra 1814.

1852. Daniel Heitmann Hansen tok fatt da den andre avled.
1870. Hans Henrik Brox (d.y.), Tussøy, har alt lenge drevet sin forretning.
1883. Jacob Bolke Matheson(D. Heitmanns medeier) tok handelen i Laukvik alene.
1883. Anton Lind Bertheusen løste handelsbrev på Hekkingen. Ikke brukt.
1888. Firma M. Berg, Tromsø, etablerte filial på Sommarøy for butikkhandel.
1889. Jacob Bertram Matheson overførte sin handelsrett på Hekkingen til Laukvik.
1890. Jacob Bolke Matheson overførte sin handelsrett på Laukvik til Øyfjordvær.

Kjøpmann Andreas Strøm med sønnene Torleif og Arthur. Første kjøpmann i Botnhamn

Fotograf: Chr. Hansen, Tromsø.

- 1890. Ole Hansen, Rekvik, løste handelsbrev for handel på hjemstedet.
- 1892. Martin Kr. Olsen, Sommarøy, løste handelsbrev for handel på stedet.
- 1893. Edvard K. Paulsen, Tulleng, løste handelsbrev for stedet. 1896. Bernt Martin Hansen, Sommarøy, tok ut handelsbrev for handel på stedet. Oppsagt 1936.
- 1896. Hans Johan Paulsen, Kattfjord, tok ut handelsbrev for handel på Håja.
- 1896. J.A. Strøm & Emil Rokstad løste handelsbrev til handel på Gavlen.
- 1897. Ingv. Lorentzen, Ersfjordbotn, tok handelsbrev for handel på stedet. Oppsagt 1946.
- 1901. Hans Johan Nilsen, Lauklines, løste handelsbrev på Gammelgård-Bjørnøy.
- 1901. Martin Pedersen, Håja, fikk handelsbrev til handel på hjemstedet.
- 1901. Fru Johanna Killengreen, Tromsø, fikk handelsbrev til handel på Røsholmen.
- 1901. Anders J. Strøm, Gavlen, løste handelsbrev til handel i Botnhamn.
- 1901. Peder Pedersen, Botn, fikk handelsbrev for handel på Husøya.
- 1902. Hans Martin Hansen, Buviknes, fikk handelsbrev for handel på stedet.
- 1902. Peter H. Paulsen, Malangen, fikk handelsbrev for handel på Sommarøy.
- 1903. Frk Karen Amundsen, Gibostad, fikk handelsbrev for handel i Sandneshamn.
- 1903. Alex. Andreassen, Tromsø, tok handelsbrev for handel i Sandneshamn.
- 1903. Petter Sørensen, Fjordgård, fikk handelsbrev for handel på stedet.
- 1907. Nicolay Brox, Austein, fikk handelsbrev for handel på stedet.
- 1910. Ole Meyer, Botnhamn, løste handelsbrev til handel på hjemstedet.
- 1910. Ingv. Lorentzen, Ersfjordbotn, fikk handelsbrev til handel på Sandholmen.
- 1915. Hansen & Ladnes, Malangen, fikk handelsbrev til handel på Brensholmen.
- 1916. Oscar Lorentzen, Husa, løste handelsbrev for handel på Husøya. Oppsagt i 1932.
- 1919. Alfon Richardsen, Engenes, løste handelsbrev for handel på stedet.
- 1922. Hilmar Pedersen, Rekvik, løste handelsbrev til handel på stedet.
- 1923. Håkon Nilsen, Lauklines, tok handelsbrev til handel på stedet.

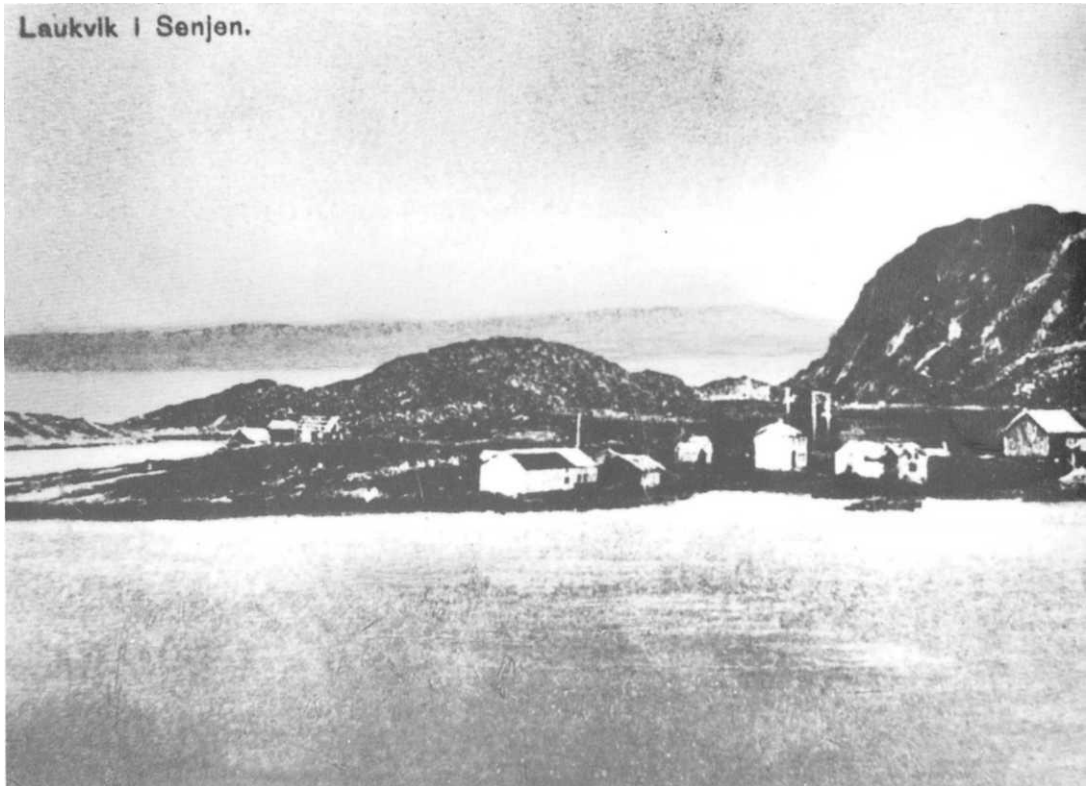
Kjøpmann Ole Meyer Edvin Olsen og hustrud Theminda Bernharda.

Fotoaraf: Chr. Hansen

- 1926. Karl Hansen, Toftene, fikk handelsbrev til handel i Øyfjordvær.**
- 1928. Odin Lorentsen løste handelsbrev for landhandel på hjemstedet. Oppsagt 1951.**
- 1929. Oskar Nilsen, Røsholmen, fikk handelsbrev til handel på stedet.**
- 1929. Magnus Johannessen, Kattfjord, fikk handelsbrev for handel på Sjøtun, Kattfjord.**
- 1929. Ansgar Aaker, Heimdal, tok handelsbrev for handel i Botnhamn.**
- 1930. Emil Nilsen, Lauklines, tok handelsbrev for handel på Gammelgård, Bjørnøy.**

1930. Alfred Paulsen, Tulleng, tok handelsbrev og fortsatte etter Edv. Paulsen, Tulleng.
1930. Bernh. Aaker tok handelsbrev for handel med petrol smøreoljer, Botnhamn.
1932. Edv. Brox, Øyfjordvær, tok handelsbrev til handel på stedet.
1934. Hilbert & Aksel Karlsen, Sand, tok handelsbrev for handel på Husøy.
1936. Jakob Hansen, Sommarøy, tok handelsbrev, forts, etter firma Bernt Hansen der.
1937. Jenny Kasthaug tok handelsbrev, forts, firma Martin Oisen, Sommarøy.
1939. Oskar Kasthaug tok handelsbrev, forts. Jenny Kasthaugs handel på Sommarøy.
1939. Petter Segelsten, Fjordgård, tok handelsbrev for handel samme sted. Oppsagt 1946.
1941. Helga Johannessen, Kroken, tok handelsbrev for handel i Sørfjord.
1946. Leif Kristoffersen, Storslett, fikk handelsbrev på hjemstedet.
1948. Åge Brox, Austein, fikk handelsbrev for forts, etter firma Nicolay Brox der på stedet.
1948. Kjell Sevald Olsen, Sommarøy, tok handelsbrev for handel på hjemstedet.
1949. John Hammond Nordheim, Hillesøy, løste handelsbrev til handel for Husøy h.rett.

Laukvik handel

Gården «Laukvik i Senjen».

Når det kan gis et detaljert glimt av handelen i Laukvik, skyldes dette et rent treff. For en god menneskealder siden, ble det av meddelerne funnet en del papirer liggende her og der på bryggeløftene sammen med alskens boss og skrot, og det ble selvsagt tatt vare på. Dette må kalles et hellig treff, i det gamle Ole Johannessen i Stønnesbotn, som i 1890-årene bredde tran hos handelsmann Martin Olsen på Sommarøy, fortalte at engang han kokte tran i Laukvik ble det båret flere sekker «papirsaker» til brenneriet og gjort ende på under grytene.

Blant de oppsamlede papirer som her nevnt, var det også en «kladd» der hadde tjent som «Brev & Copiebog» for varer avsendt og mottatt

fra Bergen, begynt 30. april 1846. Av denne bok skal her gis et utdrag som formenes å ha ikke liten interesse. For plassens skyld vil det bli ført noe sammensatt. Vi skriver gårdsnavnet slik som det er brukt. «S.T.- Herr Kjøbmand A. Mohn H.S. Bergen.- Med hr. Moes Jægte Jørgen Strøm tilsendes Dem herved: 3 Tønder blank Tran, 17 td. brun Do., 400 Vog Storsei, 102 Vog Titling, 1 Tønde Rogn. (Avgivten betalt på Tromsø Toldbod med 1 Sp. 10 Sk.), Og udbeder mig behagentlig med samme tilsendt følgende: 14 Tønder Brendevin, 3 Tønder Malt, 4 Td. Sukkerbrød, 5 Td. Kalk., 5 Td. Steenkul, 6 Td. Havre, 1 Td Erter, 1 Td. Peberkager, 8 Td. Kringler, 1 Td. Kavring, 1/2 Td. heele Byggryn, 10 Vog Stangjern, 1 mark Indegod, 3 pund The de bose, 3 pund Kongothe, 1 Tønde Kavringer, 1/2 Vog godt Stål, Et lidet godt Semsketskind.»

H. Chr. Hansen skriver 3. juni 1846 til hr. Mohn: «Storseien er så god at De knapt får den bedre herfra med Undtagelse af noget middelsei, som i det høieste kunde beløbe seg til 12 Vog venter jeg ikke noget udskud. Hr. Jørgen Strøm bedes De behagentlig at levere penger efter hans forlangende. Penger som muligens på min handel hos Dem dette år kunne komme mig tilgode, bedes mig som sedvanlig tilsendte med Jægten.

Venskabeligst ...»

«Hr. Jørgen Strøm bedes godhetsfuldt at kjøbe mig: 4 Vog Kaler a 9, 4 vog Kaler a 10 Sty i Vogen, 18 Dusin Snøre, 7 1/2 lod gammelt Sølv for arbeide, 1 par Reisestøvler efter mål, 1 par do. meget større, 1 par Spiseskeer med Navn H.C.H. og A.B.H., 1 par Armknapper med do. S.C.S., 9 par Fruentimmer Støvler efter mål.»

«Fra Bergen 1846 med hr. Broxes Jegt diverse varer af Regning Sp. 350-1-20. Derimod levered Varer for Beløb av 205-4-21. Altså hr. A. Mohn tilgode Sp. 144-1-23.

Bergen den 9de Juni 1846. A. Mohn H.S.»

«Løgvig 20de Juni 1847.- Herr A. Mohn H.S. Bergen.- Deres ærede af 26de M.d.aa tilligemed de medsendte Varer rigtig kommet i min Besiddelse. Ved at sammenholde det fiskeparti som er anført i min Regning med det som jeg afskibede hjemme, finder jeg en Undervægt af 32 Vog som altså er reent bort S.... At Fisken som hængt, kom tør på Pakhuset og har siden lagt der mere end 1 År kunde tørre mere var reent umulig, og hvad Vægten her angår, da var den så rigtig som nogen Vægt er og skal være; desuden ble 1/2 parten af den medsendte Fisk udveiet med 1/2 mk. i Dørslag. Det bliver mig altså en Gåde hvor den rasende Undervægt hidrører fra. Jeg vil nu kun desangående bede Dem om for Fremtiden at sende sådane Folk ombord der kan passe felles Tary; thi når Strøm er borte, som jo ofte kan hende, hvem skal da passe mit Bedste,

Undervægten må ophøre når alt går til på rigtig Måde. Jeg kjender Deres egen Reallitet, og håber og De har et vågent øie med Deres Tjenere.

Med herr Moes Jægt tilsendes Dem følgende Varer: 710 Vog Storsei, 48 Vog Titling & Brosme, 14 Tønder Tran. Derimod forlanges 17 Td. Brendevin, 6 Td. Kringler, 1 Td. Kavringer, 1 Td. Peberkager, 4 Td. godt Malt, 5 Td. Kornmel, 1 Kasse 4-Tomsspiger, 1/2 Td. 3-Toms do., 7 Vog fladt Stangjern 8,2 Vog firkantet do., 1 Td. Erter, 4 Td. Ruug, 3 Td. god Steenkul, 1/2 Td. heele Byggryn, 1/4 Td. halve do., 1/2 Vog godt Stål, 1/4 Td. Sukkerbrød, 3 Pund Congothe, 3 pund Te de bo., 4 Lodd Indigo, 3 pund tørrede Æbler, 40 st. Glaskavvel. Contant 150 a 200 Spdr.

Løgvig den 16de Juni 1848.
H. Chr. Hansen.»

«Styrmann Strøm vil behagentlig køb. følgende: 20 Dusin Snøre, 2 Vog Kaler a 9 st. pr. Vog, 1 Dusin Karer, 400 Angler No 13, 300 Angler No 14, 400' Angler No 5, 300 Angler No 12, 600 Angler No 7, Streng No 8, 200 Angler No 9, 200 Angler No 10, 600 Angler No 4. Hegter for 1 Spd.»

«Rekvirert ved 1. stevne i 1850 med P.C. Lunds Jægt: 24 Tdr. Brendevin, 6 Tdr. Kringler, 1 Tdr. Kavringer, 1 Td. Peberkager, 4 Tdr. Malt, 6 Tdr. Kornmel, 4 Tdr. Ruugmel, 1/2 Td. halve Byggryn, 1/4 Td. hele Byggryn, 1/2 Td. Sukkerbrød, 1/2 Td. sigtet Rugmeel, 8 Vog fladt Stangjern, 3 pd. Congothe, 3 pd. The de Bose, 4 Vog firkantet Stangjern 1 1/2 Toms, 1/2 Vog Stål, 1/2 Kasse toms spiker, 3 Tdr. god Stenkul, 1 Vog Kridt, 1 Td. Erter, 4 Tdr. Kalk, 2 Pægle og 2 Halvpægle justerede.»

«Sendt til Bergen 88 Voger Storsei i anden Stevne 1850 med Lunds Jægte. Derimod tilbage: 6 Td. Kringler, 1 Td. Peberkager, 100 St. Glaskavvel, 2/3 Vog Skjømandsgarn. Contant 200 Spdr. Dette kom ikke frem p.g.a. at jegten forliste og «Orion» gik tabt. Kjøbmand Mohn afsendte senere 8 Tdr. Kornbrendevin, 4 Tdr. Kringler, 1 Td. Peberkager, 1 Td. Kavringer, 4 Td. Kornmel.»

«I 1854 Afsendt anden Stevne med Olsen fra Risvær:
400 Vog Stor & Middelsei, 7 Tdr. Brun Tran, 2 do. blank do.»

«Med Ursin, 400 Vog Stor & Middelsei. Derimod 24 Egetønder fyldte med Korn. 5 Tdr. kornmel, 1 Td. siktet (?) do., 2 Voger Torskegarntråd i to tettønder og resten fyldes med snøre.- Noget Skotøi.»

Oversikt

Den M. Brox som utførte første stevne, 30. april 1846, var visstnok Michel Brox, en yngre sønn av Johan B.(Schilderup), som ved 1764 drev jektebruk i Bogen i Hillesøy, død ved 1791. Han skulle ha tre jekter.

Knud Moes jekt var benyttet ved andre stevne 1846, første og andre stevne 1847, ved ett stevne i juni 1848, første og andre stevne 1849. Han kjøpte jekten i 1832.

P.C. Lunds jekt var benyttet ved første og andre stevne 1850. Men ved alle stevner i 1851, 1852 og 1853 var Moes jekt benyttet. Ved første stevne 1854, ble varene sendt «med Ursin». Dette er antagelig en jekt etter Michel Ursin som døde i 1848, og hvis enke Clara Magdalena Bing senere ble gift med enkemann Lars Kofoed. Han bodde på Sørsand, og hadde bygdefarsretten for Sands tinglag. I 1855 og 1856 var det Moes jekt som benyttes. Med denne er Jørgen Strøm den stadige føringsmann.

Diverse varepriser ved Laukvik handel år 1871:

Kaffe pr mark 12 skilling, sukker do. 12 sk, smør do. 14 sk., grønnsåpe do. 8 sk., tobakk do. 1 ort, erter pr skålpund 6 sk., hvete-mel skp 10 sk., byggryn skp 6 sk, havregryn skp 4 sk., kandis skp 2 ort 4 sk, petroleum pr flaske 15 sk, vin pr fl 1 Ort 12 sk, rugmel pr Vog 4 Ort 6 sk, byggmel pr vog 1 spd 12 sk, skipskavring pr bismerpund 4 ort, «syrop» pr kanne 2 ort, tjære do. 12 sk, salt pr 1/4 tønne 2 ort, 1 matte mel 162 kg - 7 spd. 2 ort 12 sk, rødhue 1 ort 6 sk, stoff pr alen 1 ort 4 sk, vadmél do. 2 ort, oljebukse 4 ort 6 sk, ljà 4 1/2 kv - 1 ort 12 sk, angler nr 7 pr 100, 18 sk, jagarangler pr stykk - 1 sk, kastar angler do. 2 sk, dypsagnsnøre pr bolck 1 ort 12 sk, 1 dusin snøre 12 mrk, 1 Sp 1 ort 12 sk, søndmørsnøre pr bolck, 2 ort 3 sk, favneved pr 1/2 favn - 1 Spd 3 ort 12 sk.

For fiskevarer betaltes:

Storsei pr vog 3 ort 18 sk, rundfisk do. 1 Spd 1 ort 3 sk, råskjær do. 4 ort 22 sk, titling do. 3 ort, hyse do. 3 ort, bruntran pr td. 11 Spd.

I 1880 var forretningen tilbudt prima hollandsk smør til kr 0,75 pr. pund. Til tinget i Laukvik 1883, var rekvirert 11 kg oksestek fra slakter Bohne, Tromsø. Regningen lød: «11 kg oksestek a kr 0,80. Tilsammen kr. 8,80.»

I 1874 søkte Matheson & Hansen, Laukvik, om rett til handel med brennevin i smått, «dog så at det ei drikkes på kramboden men for reisende å kjøpe flasker.» Herredsstyret snakker meget i favør uten beslutning. I 1879 nektet de samme herrer å erlegge skatten for salg av øl og vin. Ordføreren skulle legge saken frem for amtmannen. «M & H vil fritas for vinskatten 1879 da den ei er ilagt før i sept. f.aa.»

Dette ble imøtekommet, men for 1880 skulle det betales kr 40. I 1881 ble skatten besluttet satt til kr 32 for nevnte år med 5 mot 5 stemmer. Samme høst androg M & H om fritagelse av øl-vinskatt for 1882, og senere «så lenge inntil formannskapet annerledes bestemmer». Innvilget.

Laukvik sees å inneha herredets eneste rettighet til utskjenkning av øl ennå i 1859.

Sammendrag

Under årene 1846 til 1856, er det i følge «Copibogen» avskipet til Bergen følgende varer: «Tørrfisk av alle slag 8.852 voger, tran div. sorter 101 tønner, rogn saltet 120 1/2 tønne.»

Av varer fått med jekter fra Bergen, anføres her noen slag av mange: «Brendevin 171 tønner, kringler 83 Tdr., peberkager 11 Tdr., erter 14 Tdr., stenkull 27 Tdr., kalk 22 Tdr., sukkerbrød 5 Tdr., kavringer 10 Tdr., kornmel 43 Tdr., helbyggryn 4 Tdr., småbyggryn 2 Tdr., havre 6 Tdr., rugmel 8 Tdr., sirup 2 Tdr., korn 81 Tdr., tobakk(een sending) 1/2 fat, malt 30 Tdr.»

Laukvik handel hadde kundekrets fra rundt omkring i herredene på ytre og indre Senja, Malangen, Balsfjord og Tromsøysund. Og utvalget av varer var så stort som tenkes kan, og mer til så vel av det som hørte til fiske som husholdning, bitanes og slitanes. Et sop: Malmrør, epler, persiko, bjeller, vin, strykejern, vadmél, sneskufler, Old Sherry, oblater, kitt, hamp, indigo til dallblått, brennevin, høveltenner, stoff, nikknakk, buntlær, briterstål m.m. Hver sommer var en «krustøijakt» der med alskens av den slags, like til året 1900 eller deromkring.

Apropos disse 171 tønner brennevin, så må en ha god grunn til å mene at det ikke var solgt færre tønner øl og færre tønner vin, så alt i alt av disse saker har sikkert fått mange menn til å synge, og mange kvinner og barn til å gråte.

Faglærte og selvlærte

Faglært yrke er blitt så upåkreket i vår tid at det har tapt sin interesse i betydelig grad. Vi tar da med her det som har latt seg påvise frem til året 1900. Men her er mange selvlærte.

Fru Johanne Brox, Tussøy, g.m. handelsmann Hans Henrik Brox, hadde gått i skredderlære hos skreddermester Hilbert B. Pettersen Tromsø. Hun utførte herresøm i 1860-70-årene, og visstnok senere.

Fru Margrethe Brox, Tussøy, g.m. gbr og fisker Hans A. Brox, hadde lært herresøm hos samme mester som foregående, og drev med den slags i 1870-årene og senere. Symaskinene med enkeltråd var da nylig kommet.

Pike Anne Pedersen, Hillesøy, gikk i skredderlære i 1878 hos mester Chr. M. Helland, Tromsø. Hun arbeidet så hos et par mestre i byen, og senere hjemme og meget i Laukvik. Ble g.m. lensmannsbetjent Gundersen, senere handelsmann og poståpner i Vengsøy, der hun fortsatte sitt virke.

Pike Nikoline Bertheussen, Storslett, gikk i 1879 i skredderlære hos Claus Eriksen, Tromsø. Hun arbeidet noen år hjemme og ble g.m. fisker Ingvard Kristiansen, Sommarøy, omkring 1884. Hun fortsatte med sømmen.

Hans Martin Hansen, Buvik, gikk omkring 1880 i lære hos skomakermester Fredrik Bøhmer, Tromsø, men arbeidet ikke noe videre i faget. Han drev en tid handel på hjemstedet, men var ikke sterk. Ektet i 1872 Anna Sottong, Tromsø.

Marit Sørensdatter, Stønnesbotn, g.m. fisker Peder Pedersen, Botn. Gikk tidligst i 1880-årene i skredderlære i Tromsø, og arbeidet i faget nokså lenge. Hun var visstnok den første på Senjasiden som brukte «trømaskin».

Marit Bersvendsdtr., g.m. fisker Sebulon Sørensen, Stønnesbotn, drev samtidig herresøm etter lære hos mester i Tromsø. Hun kunne ikke få så meget utrettet da hun all sin tid var svak til helse.

Pike Olufine Loretsdtr., Ersfjordbotn, tok utover midten av 1880-årene et kurs i skredderi, og drev i lang tid slikt arbeide. Tok siden kurs i strikkearbeide og fortsatte så med den slags.

Carl Bertheussen, Storslett, gikk i 1888 i 3 1/2 års malerlære hos malermestrene Tobias Pedersen og Hans Mjelde, Tromsø, og drev sitt håndverk fra 1891 til 1928. Han arbeidet i bygdene Hillesøy, Lenvik, Målselv, Malangen, Tromssund, Balsfjord og Ullsfjord, samt på Andenes og Hasvik. I 1897 ektet han Henriette Jakobsdtr., og flyttet i 1928 til Tromsdalen.

Hans Emanuel Olufsen, Sommarøy, tok i 1889 skomakerlære i 4 år hos mester D.W. Jakobsen, Tromsø. Etter å ha drevet faget og delvis fiske hjemme, tok han fast bosted i Tromsø der han drev sitt verksted like til sin død i januar 1949. Han var gift med Amanda, født Røgh, Tromsø.

Ingvard Johan Karin Pettersen, Austein, gikk i 1890 inn i 4-årig smedelære hos smedmester Just Johnsen, Tromsø. Han drev ikke håndverket hjemme, men flyttet etter en tid til Sandnessund. Han omkom på sjøen.

Søren Ingvard Kristoffersen, Buvik, gikk i 1890(?) i 3 1/2 års skoma-

kerlære hos mester O.C. Olsen, Tromsø. Han arbeidet hjemme et par år, og fór så til Amerika der han i 4 år studerte ved Bapt. Teol. College, Morgan Park Chicago. Etter hjemkomsten betjente han baptistmenighetene i Sommarøy, Andenes og Bergen.

Ingvard Lorentsen, Ersfjordbotn, tok i 1892 kurs i skomakring, nærmest til husbehov.

Pike Else Brox, Tussøy, tok i 1894 kurs i diverse søm hos fru Johanna Olsen, Bukskinn/Gibostad. Hun arbeidet i mange år innen distriktet, hvorefter hun tok opphold i Oslo omkring 1920. Hun fortsatte arbeidet der.

Johan Andreas Nilsen, Bjørnøy, gikk i 1894 inn i 4 års gullsmedlære hos mester Claus Andersen, Tromsø. Etter læretiden arbeidet han som svenn i byen til 1910, og deretter som mestersvenn hos gullsmed Jensen i Kabelvåg til 1917 og mesteren døde. Var så i tre år hos enkefru Claus Andersen, men fra 1920 til -38 hadde han eget verksted. I 1902 ektet han Leonharda Hansdatter fra Lotternes i Lavangen.

Arthur Johan Olsen, Storslett, gikk i 1909 inn i skomakerlære i 3 år hos Lind, Tromsø. Han reiste siden til Drammen, hvor han (etter å ha vært 2 år ved Halden Skofabrikk), søkte seg inn ved jernbanen og var stasjonsbetjent. Ble uttatt som konduktøraspirant, gikk kurset for deretter å tjenestegjøre som konduktør til 1941. Ble så ansatt som overkonduktør.

Foruten de håndverkslærte, har det i Hillesøy vært en hel del menn og kvinner som har lagt seg til stor ferdighet i så vel husflid som annet. Vi skal ta med så mange som det har vært råd til å få rede på.

Didrich Bechmann. Hadde i 1844 fått borgerbrev som gullsmed i Tromsø, og han fartet meget omkring i Hillesøy og arbeidet sølvskjeer og den slags like til han omkom i 1874. Han ble den 11. nov. funnet død ved siden av båten sin på Tennholmen ved Hekkingen, da 65 år gammel. Hans effekter ble solgt på auksjon for 15 Spd 16 skilling som gikk til kreditorer.

Iver Olai Madsen, Storslett. Han fungerte i midten av forrige århundre som kirkeverge samt andre kommunale gjøremål. Det er fortalt at han var en meget dyktig og meget benyttet fiolinspiller.

Lise, «skomaker-Lrse». Hun drev i 1850-årene med å sy kommager og smått fottøy.

Anders Gundersen, Kattfjord, var i 1860-årene og utover en meget

dyktig hampespinner, særlig til sildegarntråd og den slags. En har selv røynt det snurfulle produkt som la deg retott for hver ei maske.

Ane Nilsdatter, Ersfjord. Hun kom fra Kaldfjord i 60-årene, og ble g.m. Ole Heggelund Olsen som kom bort på sjøen et år etter. Ane var da hos sine svigerforeldre i mange år, og da de døde solgte hun sine effekter og fór fra gård til gård og spant og strikket, samt utførte alskens håndarbeide i 40 år. De siste 3-4 år fikk hun litt av kommunen. Hun døde 95 år gammel.

Han Jakob Pedersen, Lånes. Han var Hillesøys fornemste fellmaker like fra 1860-årene, og var g.m. den såkalte «Peng-Olina» som laget papirdalere.

Martin Pedersen, Håja, var en mester i å sy kommager, helst «rangkommaga». En synes ennå å se han en dag i 70-årene, komme fra båten og oppover brynnbakken med en veldig hank til hele husstanden, omkring 8 par.

Jakob Nilsen, Storslett, minnes ennå godt som en fortreffelig musiker på akkordeon, i midten av 70-årene. Naboen lyttet spent når han en vakker kveld satt fremme i budøra og lot tonene fly i aust og vest.

Peder Pettersen, Austein, praktiserte meget med smiearbeid i 1860-70-årene. Han hadde særskilt smiebu med diverse utstyr.

Angelia Christensdatter, Vasstrand, var ennå 1870-80-årene en mye benyttet håndtein-spinnerke til grænerenning så vel som til ibær. Alt råstoffet var av bare ull og ru, som var velvasket og oppkardet.

Andreas Hansen, Myrnes. Han var førsteklasses tømmermann og bygningssnekker, og for all sin dag nær og fjern og bygde stuehus, fjøs og naust. Ved et høve fortalte han til Karl Lorentzen, Ersfjord, at han inntil da hadde bygd over 100 hus. Engang han førte opp et stort fembøringsnaust til Lorentz Thode, Ersfjord, det var i 1890, hadde han to hjelpemenn. A.H. var selvsagt byggherre og hadde 2 kroner om dag. Den andre, Søren Johansen, hadde kr. 1,75 og Paul Johan kr. 1,50 pr. dag.

Henrik Kristian Mikalsen, Storslett. Han var pleiesønn til Hans Samuel Nilsen, og sønn av Mikal i Strandby. Han var en flink musiker av sitt slag. På et salmodikon, som hans unge kamerat Carl Bertheussen hadde laget etter mønster, spilte Henrik alskens slåtter med stor fingerferdighet. Han hadde visstnok lært slåttene av sin pleiefars andre kone, Sigrid Anna Bendiksen født Dahl, fra Skognes i Lenvik. Dette var helst i 1880-årene.

Jens Greger Hansen, Buvik. Han drev skomakring all sin tid, eller fra ca. 1880 til 1918. Han vites ikke «lært», uten visstnok av sin bror H.M. Hansen som var utlært i faget.

Carl Bertheussen, Storslett-Sommarøy, begynte i 1894 med repara-sjon av diverse klokker og lomueur. Beholdt litt verktøy av en finnlender i Troms, og en lærebok hos urmaker Rasmussen. Kataloger han fikk fatt på, fortalte også noe. Da han i 1944 la vekk verktøy og lupe etter å ha pint synet med å sette spiral i et dameur, hadde han utført 5.628 reparasjoner. Fra 1902, amatørfotograf med fremkalling og kopiering.

Ole Johansson, svensk anleggsarbeider og entrepenør. Var i Norge ved Ofoten-Luleåbanens anlegg, og kom til Hillesøy i 90-årene og utførte en rekke murerarbeider. Bodde en tid i Sandnesshamn, og flyttet så til Tussøy der han døde i 1927.

Mathias Berteussen, Kattfjord, tok etter århundreskiftet til med båtbygging, som han drev med like til sin sykdom i 1930-årene. Han var meget dyktig i arbeidet. Av hans siste bygg kan nevnes to dekksbåter på ca 25 fot eller mer. Den ene av disse kalte han for løyer «Skinnfyken» p.g.a. en svær skinntrøye han lagde seg den vinteren til arbeidsplagg.

Jens Eriksen Solvang. Han begynte ved år 1900 med innbinding av bøker og tidsskrifter, og har utført en masse av den slags. Foruten at han fra nytt har forsynt et utall av ærverdig litterært stoff med nytt antrekk. Og fremfor alt var han den solide bygdegransker.

Steinar Solvang tok tidlig til med treskurd, og har fortsatt med den hobby. Det er masse av produkter som er kommet fra hans hånd og de er spredt vidt om, like til vestfor «dammen», mesterlig utført som det er. Han har holdt sin personlige stil like fra første dag omkring 1920.

Aslak Solvang skar omkring 1920 et sjakkbrett som var meget severdig og var utstilt i Tromsø. Presten Devold ga især uttrykk for velvilje. Siden har han ført sin ferdighet i relieffarbeid.

Elias Aaker Renland, Stønnesbotn. Han var utdannet som maler og dekoratør hos mester Davidsen, Oslo. Han var en tid ved kunstakademiet.

Sigfred Renland gikk landbruksskole og befalsskole i Harstad. Var senere på den tekniske høyskole i Trondheim. Han fikk i 1944 gullmedalje. Ble vitenskapelig assistent på G.O. Sars. Han var sønn av Rasmus Eliassen, Kråknes.

Søren Wang, Storslett, var en mester i å «fraktore» med penn og

blekk, og hans brev til kjæresten vakte oppsikt ved sine bokstaver og fargelagte blomster. I sine eldre år lagde han treskjeer med skårne fullriggere samt halvmeter lange fembøringer.

Elberg Hansen, Buvik, begynte omkring 1908 med bygging av båter og fiskefarkoster. Han anla slipp på Gibostad og var dyktig i sitt selvpraktiserte virke like til sin plutselige død i 1949.

Erling Solvang var en av dem som arbeidet meget tilbaketrukket med sin hobby, tegning og akvarell. Av de som kan tale med skjønn på slike ting er det sagt at han egentlig var flinkere enn både denne og hin.

Andreas Normann Johannessen, gikk i 1914 i gang med anlegg av slipp og denslags på sitt hjemsted Botnhamn for diverse arbeider med fiskebåter. Han arbeidet bedriften opp, men sluttet i 1929.

Ingulv Aaker Renland gikk 10 måneders høyskole i Stavanger, og satte der rekord i tegning. Han fikk 500 kroner av opplæringsfondet og var så 2 år ved Katarineholms tekniske skole. Første året der, var han nr 2 av elevene og annet år nr 1 av de 36. I 1937 ble han(26 år gl.) ansatt ved Buskerud veivesen. Han døde i 1949.

Peder Berteussen Mo, Kattfjord, tok i sine yngre år fatt med reparasjon og forarbeid av tilbehør til fiskeskøyter, mastre og den slags samt syng av seil. Sagt er at han til et så vrangt arbeide som å sy et godt og praktisk mesanseil, leverte enestående arbeid.

Karl Karlsen, Galnslått, gikk i sine yngre år i smedlære hos smedmester Kjeldsen, Tromsø, og da Normann sluttet med slippen i Botnhamn, erhvervet Karl den. Han drev siden under det antatte navn Landseth. Han arbeidet godt, og ble ansett som dyktig i faget.

Jens Jensen, var fra Hallingdal og utlært i Bergen. Kom i 1870-årene nordover til Finnmark og Murmansk, og i 1875 til Hillesøy der han i 1877 giftet seg med pike Nikoline Jensine Marie Karoliusdatter. Han drev som maler og fisker. Jensen var mye med i det kommunale styre og stell.

Sigurd Sørensen, Storslett, tok i 1917 fatt hos garver Næsvold, Tromsø, og hadde i 1942 25-års jubileum hos samme mester. Han var der ennå i 1954.

Ole Bertheussen, Storslett, valgte det elektriske yrke og var i «Nasjonal Industri» i Drammen noen år. Tok så sertifikat som sjåfør og kjørte for Gjelstad. Senere i Schøyens Bilselskap rutebuss Drøbakk-Oslo i flere år til han i 1937 flyttet fra Drøbak til rutekjøring i Oslo. Han ble i 1947 ansatt som inspektør i selskapet.

Kornelius Enoksen, Øyfjordvær, kom i 1906 fra Mefjordbotn, 24 år gammel. Drev som god tømmermann og snekker like til han var nær 70 år. Som hobby har han drevet med å arbeide gitarer, av hvilke han har levert en hel del, samt noen fioliner.

Halfdan Solvang, Kattfjord, var av herredets seneste bygdekunstnere i musikk. Han arbeidet mandoliner og fioliner i likhet med hva hans far Jens Solvang, gjorde i sine yngre år.

En Ersfjordkvinne

Etter Julie Sørensen, Ersfjord.

Under artikkelen «Jordmorvesen» var det også sagt noen ord om Elise Pedersen, f. Johansen. Hva denne kvinnes livssaga angår så er den såpass interessant at litt av den bør finne plass blant ting som blir nedtegnet.

Elise ble født på Synnøvejord i Hillesøy i 1837 av foreldre Elias Johansen fra Aspenes i Malangen, og Inger Anne fra Helgøy. Da så lille Elise var 4 år, mistet hun sin mor under tragiske omstendigheter. Inger Anne skulle reise fra Kattfjord til Dåfjord for å gifte seg med sin forlovede Elias J. som bodde der, og var eier av en liten gård med noe jordvei. Dampskip fans det ikke, og hun fulgte med en båt som skulle dit nord på seifiske. Det var på vårparten. Det ble uvær, og da de var kommet rett utfor sitt fremtidige hjemsted, kullseilte de og Inger omkom. Hennes forlovede var blitt oppmerksom på ulykken, og hev seg i båten for å gjøre redning og han fikk fatt i sin elskede; men det var bare hennes avsjelede legeme. Han tok det i sine armer og utbrøt gråtende: «Man unte mig dig ikke i livet, men i døden skal ingen ta dig fra mig.» Han begrov henne i ett og alt på egen bekostning.

Lille Elise ble nu satt bort til en enke i Kattfjorden, og fikk der slite hardt. Mange ganger under savn av det nødvendigste både hva klær og mat angikk. Da hun så hadde nådd frem til 16 år og var blitt konfirmert, måtte hun ut og tjene til sitt brød. Hun kom til Nils Tøllefsen, Bjørnøy, hvor hun skulle ha en lønn av 15 daler året. Dette var jo bra betaling etter den tids beregning, men til gjengjeld for så svær en lønn, skulle hun da være med til allslags arbeide både på land og hav. Det blei en hard tid hos Nils Tøllefsen da ungpiken mange ganger måtte i båten med han i storm og sjøgang, og pløye helt ut til Malangsgrunnen i en åpen småbåt. På dette viset holdt hun ut i 4 år - og med lønnen ble det «skarvet» på forskjellig vis år om annet. Elise var nu 20 år, og den dyktige piken ble da gift med ungkar Jens Pedersen, Sessøy, «Storjens».

Men etter 11 års ekteskap døde han, og hun satt enke med 4 små. Greit var det ikke for henne, men hun var uforferdet og vant med alskens arbeide. For å ernære seg selv og barna, var hun med så vel

til fiske som annet etter som det kunne falle seg. Etter således å ha strevet som enke i 3 år, inngikk hun ekteskap med Andreas Karl Olsen, Ersfjordbotn. Dessverre blei det ikke lang tid Elise fikk være husmor, for allerede 6 måneder etter ekteskapet omkom mannen i et snøskred. Så fikk den prøvede kvinnen atter ta omsorgen og strevet for familiens opphold, inntil Søren Johansen fikk hennes «ja» som ektefelle, og hun for tredje gang holdt bryllup. Dette var i 1873, og skjønt brudgommen var 14 år yngre enn bruden sin, var de da begge unge mennesker, men dog med et betydelig forråd av erfaringer til felles deling.

Elise var en frisk og sterkbygd kvinne, og hadde aldri noen lege før hun 64 år gammel brakk det ene benet sitt mens hun holdt på å berge en båt. Etter et 6 ukers opphold på sykehuset, måtte hun gå med stav for resten av sin tid. Men alltid var hun i godt humør og så lyst på livet. Og enda hun to ganger hadde ridd båtkjølen på «ruskat hav», og med nød og neppe kom fra det med livet, var hun glad i sjøen. Ja, hun var så glad i den at hun i sitt 81. år tok seg et herlig bad i Ersfjordens blinkende bølger.

I sitt tredje ekteskap ble Elise mor til 10 barn, bestemor til 40, oldemor til 46 og tippoldemor til 1.

Meddeleren sier, at når hun ofte tenker på sin svigermor Elises strev og slit, og alt det hun fortalte om tunge tider og tunge stunder, må hun minnes dikterens veltrufne ord:

«Hver trofast kvinne, som bar tornekransen,
du, om hvis minne perler tåreglansen.
Hustru som kjempet, og for andre lempet
sorgen, men selv du har lidd.»

En Øyfjordkvinne

Ved Carl Bertheussen.

Under et besøk i Fjordgård i 1944, fortalte den da 81 år gamle Ingeborg Sørensen, følgende korte utdrag av sin livshistorie: «Da jeg var i 9-års alderen ble jeg angrepet av gikt i ryggen, og det hadde jeg i mange år, og på et vis som det ikke går an å fortelle for noe menneske. Så var det en søndag jeg fikk være med far og de andre til kirka på Hillesøya. Da vi på hjemveien var kommet til Porkeneset her straks utfor gården, fikk jeg et overhending hardt anfall, og da smalt ryggen av.

Far min var overhending snill mot meg. Han lagde en seng til meg på veggens siden av foreldrene mine, og der lå jeg mye av tiden. Men så greide jeg etter hvert å hinke så smått med begge hender på knærne, eller annet å støtte meg til. Da jeg så var blitt 20 år, tok jeg til å øve meg til å gå uten støtte slik at jeg kunne bære ei bøtte vatn, og til slutt ei fær vatn med vasstre over nakken.

I 1905 måtte jeg til doktor for et sår på hoften. Doktor Helsing var da nylig kommet. Det såret hadde jeg dratt med i 18 år, og det rant materie av det og var så djupt at jeg nesten kunne legge en finger nedi det. Doktoren var både forferdet og sint da han fikk se det, men jeg blei frisk av hans behandling. I den tiden begynte jeg å få et innvortes onde som jeg hadde i flere år så jeg tilslutt måtte reise til doktor Wisløff. Han ga meg noe «giftmedisin» som jeg nu satt oppi tabbelettet eller kråhylla. Straks etter ble mor svært dårlig av et hjerteanfall så jeg og søster mi, ho Hansine, skiftevis måtte holde henne halvt liggende og halvt sittende i senga natt som dag, døgnet rundt, fra 13. januar til 13. juni. En sådan anstrengelse tok hardt på meg som selv var nokså dårlig. Giftmedisinen den kastet jeg i ovnen da det var gått noen år.

Men så var vi kommet til 1915, og da måtte jeg for alvor til doktoren og det ble en overhending hard operasjon. Men hva de hadde gjort med meg, fikk jeg ikke rede på før med det samme jeg skulle til å fare heim. Da var det en som betrodde meg at de hadde måtte ta bort det ene av nyrene og dertil alt det annet innvortes som hørte til mitt kvinnelige utstyr. På sykehuset lå jeg fra den 17. september til 14. oktober, og Wisløff var så forbauset og glad over hvor snart jeg ble frisk at han gikk og viste meg fram til de andre pasientene.»

Dette var Ingeborgs fortelling om sin tunge skjebne like fra barn av. Nå var hun gammel, men glad og ved godt humør; hun både trallet og sang, forklarte og deklamerte, den gode Øyfjord-kvinnen.

Den 2. mars 1951 døde hun, nær 88 år gammel.

Lydia på Hillesøya

Ved Jens Solvang.

I året 1769 bodde på Hillesøya to brør, Henrik Jenssen, gift med Anne Pedersdtr., og Mons Jenssen, gift med Barbro Pedersdtr. Henrik hadde to sønner og én datter, og hans etterslekt kom bort fra øya. Mons hadde bare ett barn. Det var en datter. Av de to brørne synes Mons å være den fornemste. Han er en av de menn som sammen med presten Fabricius etterser Hillesøy kirke i 1770, og han er nevnt i flere høve, tildels under navnet Mogens.

Henriks sønn Jens f. 1749, g.m. Gisken Mikkelsdatter, var eneste oppsitter på Hillesøya. De hadde fire barn, Anne, Henrik, Mons og Lydia. Om Jens Henriksons død sier sagnet: Han var en dag rodd alene ut for å fiske og hadde «velta» seg utmed skjærene, men ikke fått tak i båtkvelvet. Da så folk kom til og ville berge ham, lå han og holdt seg oppe med noe innventar av båten. Da skreik han, bisk i målet, at de skulle ikke hefte seg med ham, men se til først å berge båten som holdt på å drive bort i brottet og knuses. Folket så gjorde, men før de nådde til å berge Jens, var han borte.

Om de to første barna til Jens Henrikson kan lite fortelles, men desto mer om de to siste, Mons og Lydia. Lydia Jensdotter var gift med Per Rasmusson og bodde på gården. De hadde sju sønner: Rasmus Faber f. 1815, han rapte i fjellet, Jens Holm f. 1817, men er ikke å finne, Peder Dreier f. 1820, han omkom på sjøen, Søren Faber f. 1821, omkom på havet, Erik Dreier f. 1824, og døde som barn, Erik Andreas f. 1825, og døde i Lofoten, og Karl Martin f. 1829, og satte til på havet han og.

Per Rasmusson døde i 1831, 50 år gammel, og Lydia giftet seg opp igjen 5 år senere med Nikolai Olson fra Bindalen. Han var da 29 år gammel og ho 41 år. Lydia sine sønner var noen villbasser. Vågsom og marrfreistne var de både på hav og land. Men etter notater i kirkeboka, hadde de ved konfirmasjonen gode kunnskaper. Om Jens Holm sies det særskilt: «En særdeles kundskabsrig, sedelig og stille ungdom.»

Den 15. januar 1834 fór Lydia og tre av sønnene innover til Sandvika for å hente arven etter broren Mons, som var avgått en måneds tid før. De tre sønnene var Peder Dreier, Søren Faber og så yngste Karl Martin, som bare var 14 år. Og enten de så hadde brennevin med seg, eller de fant det i Sandvika vet en ikke. Nok er det, de var temmelig avdanka da de utpå dagen tok til å fare heim. Det var da blåst opp med frisk austavind og båten var overlastet av redskap og

innbo. Lydia skulle være lite lysten på å seile utover i slike høve, men sønnene lot seg ikke stagge, og ho gråt da de bar henne i båten. Da de seilte forbi Torsnes i «skjømminga», hørte folke der at karene sang veldig og i ekte brennevinshumør. Men det var da også «svane-sangen». De kom aldri utover til Hillesøya noen av dem. Ett og annet av vrakgods av båten samt en sekk mel, ble siden funnet i Trollvikran og det var alt som fans igjen av «Monsemiddelen».

Utfør Båneset er det noen undervannsbåer, og de som farer forbi der, styrer aldri nærmere enn at Krykkjekollen på Håja står over fremste nakke av Salfjellet ved Storsletta. Karene med arvegodsset har vel hatt så mye damp i hausen sin at de ikke har tenkt på Båneståga, og styrt godt og vel fri av dønningene der.

Sagnet sier at Lydia ante at ho var «feig». Ho fortalte til nabokona en tid før de fór til Sandvika at morgen etter morgen når ho våkna så var håret hennes vått, og det sa vel at ho snart skulle kvile på havsbotn. Det er et gammelt merke. Ho var 50 år gammel da døden kom.

Med Lydia Jensdatter forsvinner hennes ætt fra Hillesøya. Jens Holm, den beste av flokken, kan man merkelig nok aldri finne nevnt etter at han var konfirmert. Han har vel flyttet ut av bygda, men sagaen kan ikke fortelle et ord. Nikolai giftet seg igjen, men satte livet til på havet den 7. januar 1852, 48 år gammel.

Mere om Lydia

Etter Carl Bertheussen.

Gamle Karoline Hillesøy fortalte i 1898 følgende: «Det kom mange trengende til Lydia, og hun hjalp dem gjerne med ett og annet, bare de hadde noe med seg til noenlunde vederlag. Helst kunne det være en dryg bør bjørkeris til kyrne, eller noe bjørkesjével(skavde bjørke-stranger). De kunne da få litt byggkorn eller ei hand laurbærblad til te. Men det var sagt at teen ble særdeles linn av de bladene. Og den morgenen da Lydia med tre av sønnene skulle fare til Sandvika for å hente «middelen» etter han Mons, broren, da hadde hun en hard trette med mannen om alt dette arvegodsset. Hun påstod seg eneberettiget til hver en smitt og smule som sitt rettmessige særeie.

Da så alt var ført ombord og folk sa farvel til Lydia, tok hun pengebomma med seg og ble hjulpet opp på farmen like ved båtmasta og så sa hun, tung i målet: «No måtte han Nikolai ha sotte på attertofta.» Hun hadde vel årsak til å frykte det verste av flere grunner.

Da Lydia var gift med sin første mann, Per Rasmussen, skulle buskapen deres bestå av 20 storfe, okser og kalver medregnet, samt omkring 40 sauer, 2 hester og 2 griser. Men at det var opptil 18 melkekyr kunne ikke Karoline si noe bestemt om.

Så langt Karoline.

Gamle Anna Abigael Enoksdatter, Vang. fortalte engång ved århundreskiftet følgende: «Da Lydias andre mann, Nikolai, var gift med Karoline, var jeg i tjeneste hos dem i 2 år. Jeg var 13 år da jeg kom dit. I den tiden var buskapen deres 1 hest, 2 griser, omkring 30 sauer og 18 geiter. Av storfe var det i alt 22, kalver og en okse medregnet. Hun sa at det var nok av smør og ost, og om sommeren var det kjøtt av skarveunger som de krøkte i fjellet og av kobbe som de brukte å fange med de gammeldagse kobbegarn. Vi hadde nokså jamt boknafisk med kobbespekk til.» «Da eg va der», fortalte Anna videre, «ble det høstet 12 tønner korn som det var bing til i naustet, og vi var mang en gang oppe klokka to om natta og trøska korn.» Så langt Anna Abigael, Vang.

Mons i Sandvika

Ved Carl Bertheussen.

Etter Karoline Hillesøy. «At han Mons var en grål til å grave til seg mest mulig av mammon, er fortalt om av mange munna.

Når han terpa i seg brød som var grønt og mugglat, og grøt som var både sur og sleip, så skjenkte han brennevin i et drivanes dramglass og satte det framfor seg på bordklaffen og sa: «Den der drammen skal du Mons leiske munnen din med når du har ette.» Når så maten var godt og vel nedfor kragebeinet, så slo monsemannen drammen på flaska og hoverte: «Der blei du godt narra, du som Mons heite.»

Surmelk hadde Mons som andre fiskarmenn med seg når han sommars dag fór ut til Auvær med juksasula si. Da satte han melkedallen under fiskehjellen og helst uten lokket på. Han sa at han gjorde det for at melka kunne stå i skyggen av sola. Andre sa at det var for å drøye melka med makk som ramla ned i dallen ovanifra, og som krydde opp nedenifra. Mons rota alt sammen rundt med den store hornskjeia si, og heiv i seg med snøs og rundelig snakk bare så det flaut av det skjeggete fjeset hans. De andre karan sa: «Du e en stor gris Möns.» Mons bare svarte: «Det er jo fesj alltihop», og åt vidare. Når Mons kom fra Auvær, la han gjerne opp i Hillesøya med fiskekoking til ho Lydia-søster. Engang ga ho han en kopp nysilt melk til å styrke seg på etter den lange veien han hadde rodd i sommarvärmen. Ho hadde nok tanke om at ho engång skulle få det igjen med renter. Nei da, han brør fraba seg sådant slikkeri som jo va bra nok til pattunga, men ikkje for voksen folk som han sa. Han trødde seg til den store gammelmelktønna og fløyta med treausa den mugglatte faren ovan av, sammen med møssa og tente seg flere auser full.

Til skreddar hadde ikkje kallen lagt ut så mykkje som en einaste tynn toskilling, da han sjøl «sydde» kver en bidige tave på kroppen. Det er så fortalt, og det var visst inga løgn.

Når «husherren» fór til fiske, brukte han å veie og måle de små porsjona til ho Ermegård, husholdaren, og ho forsto å holde hand med både det eine og det ainner, så Mons var uten misnøye som jämnast. Men en dag tok han til å tekke et hus med næver og torv som skikken var, og så gjorde han seg en sving innom ho Ermegård. Kem så visste ke ho kunne finne på? Jau, sto ho ikkje og emna til å skulle koke tekkegrøt, som jo skikk og bruk var i slikt høve. Det var

ikkje rømmegrøt ho holdt på med, kor e du laga? Nei, det var saup ho hadde i gryta! Men han Mons blei sint med en gang over slik forfengelig handlemåte. Han gikk beint bort til gryta, kjørte begge mollnevan neri og vaska seg bare så grøtmauket skvatt til alle kantan. Ho Ermegård satte i til han: «Ditt førrbanna svin!» Så gikk Mons husherre ut igjen vel tilfreds med seg sjøl.

Da han Mons var død, fant de pengebomma hans gravd ned i kornbingen på stueloftet. Sjøl hadde han gitt befaling om at hans likkiste skulle graves ei alen djupar i jorda enn som vanlig var.»

Meir om Mons i Sandvika Etter Jens Solvang.

«Bror hennes Lydia, Mons Holm Jenssen, hadde bosatt seg i Sandvik på Leirstranda og samla seg stor middel. Han var en underlig selle, og om gnierskapen hans lever mange trekk i bygda. Han gifta seg ikkje, men hadde to gamle jenter, Ermegård og Lea, til å styre huset. En kløktig skulle dikta ei vise om gnierskapen til Mons, og måten han krafsa middel ihop på.«Monsevisa» var likt av rampen, men er av den art at alt ikkje lar seg skrive for allmuen. Et par vers får vi sitere:

«No har æg fått mæg grunn og går, sagde Monse,
no skal vi gifte os iår, Siri, mi frua-
Monsen ligg å lura.»

Så forteller han «ho Siri» hvordan de skal stelle seg når de blir mann og kone. Og det skal være sant, han døl ikkje for tankene hva han skal gjøre både i kjærlighet og næringsvett:

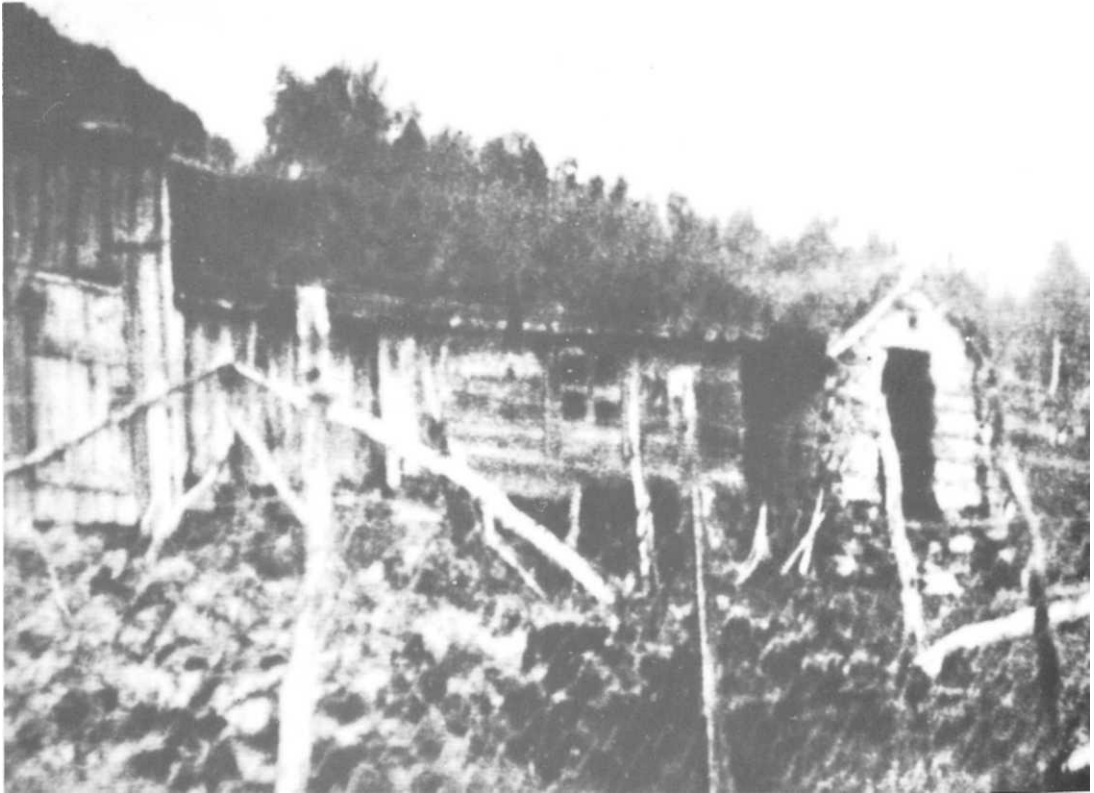
«Stele skal eg som ein ramn, sagde Monse,
bokk for bokk og lam for lam, Siri, mi frua,
Monsen ligg å lura.»

Mons var glad i tobakk, men han snudde skillingen ti gangen før han hadde råd å gi den bort; han unte seg ikke maten engang. På Finnmarken kneip han så tobakk fra båtkameratene når høve så var. På heimveien var alle tobakklens, men Mons hadde flust opp; om den ting heiter det i visa:

«Men då æg kom til Hjelmsøy, sagde Monse,
då taugg æg tobak likså høy, Siri, mi frua-
Monsen ligg å lura.»

Sagaen om Torbein Jonson fra Stønnesbotn

Av Jens Solvang.

Erik Sivertsens fjøs på gården Huselv.

Omkring årstallet 1800 bodde det på Yttergård i Stønnesbotn en bonde og gårdbruker ved navn Torbein Jonson, f. 1769. I folketellingen 1801 er han gift med Ane Maria Sivertsdatter, 27 år gammel. Hun var hans andre kone. Med henne har Torbein på den tid 2 barn, sønnene Jonatan og Eliseus, 6 og 3 år gamle.

På samme tid bodde på andre sida av fjorden, på plassen Huselvdaalen, Erik Sivertson og kona hans, Ingeborg Jonsdatter. De hadde ingen barn. Erik Sivertson var bror til Torbeins kone Ane Maria. I 1801 var Hans Tomeson husitter på gården Galnslåtta, men han var død i 1804 og enka hans, Maren Sørensdatter, satt på gården med 5 barn. Ett av disse var sønnen Ole Jeremias Hansson, 17 år gammel.

Torbein satt i små kår, og av vitneprovene sees at fisket ute i Hekkingen og inne på fjorden ble knapt som livsopphold. Men han var nevenyttig som skomaker, og flink til å lage skinnhatter av de i den tid mye brukte. Våren 1802 hadde han med seg på fisket i Hekki'igen, gutten Ole Jermias fra Galnslåtta, og stjal da han fór heim en kiste m.m. Mistanken falt på Torbein og båtkameraten Ole Jeremias, som fortalte at så var tilfelle. Så ble gutten lagt i hat av tyven.

Av sakens dokumenter sees at Ole Mattiasson, Gjøvik, og Anders Person, Kråknes, hadde anmeldt saken til lensmannen i Lenvik, Jakob Bastian Friis, og Torbein ble tatt i midlertidig forvaring på lensmannsgården Sletnes i Gisund. Foreløpig forhør ble opptatt 21. juni 1802, og senere i justisforhør 16. november hvorpå dom falt i saken samme året. Den er dessverre ikke innført i justisprotokollen, men må ha vært hard ettersom futen i Senja og Troms, Thams, sendte domskonklusjonen tilbake til amtet, som igjen sendte den til kanselliet med henstilling om å utvirke en mildere straff. Så gikk saken til høyesterett som satte straffen ned til 2 års bortvisning til Finnmark. Imens var Torbein i forvaring på lensmannsgården. Men før dommen ble satt i verk, fikk han fare heim for en tid, formentlig for å ordne sine ting til den lange «utlendighetstid».

Men nå skjer det en forferdelig begivenhet i Stønnesbotn, og den la mistanke på Torbein for både ran og mord.

Man kan etter vitneprovene sette opp sakens forløp nokså nøye: En dag i februar 1804 var Erik Sivertson og gutten Ole Jeremias rodd ut på fiske, og det samme hadde Torbein også gjort, men alene. Været var godt både den dagen og dagene deretter, men da Torbein kom iland bortimot midnatt, var han svelt og oppskaka. Han svor og bante at fjordis utfør Lanesvika og Svartberget hadde brydd han overhendig, og ellers så hadde han vært en halv mil utpå fjorden. Hele fiskefangsten hans var bare en torsk og ei brosma. Dette var bare oppspinn. Alle vitnene som ble fremført, påstod at det ikke fans is inne på fjorden den dag det gjaldt.

En 8-10 dager etter denne sjøværdsdagen, ble Peder Ingebrigtsen vår at det ikke var folkeliv å se på Huselv. Han undersøkte saken, og fant at alle dører på gården var stengt unntatt ei bu med trelås for døra, men låset var slått i stykker. I bua stod det ei kiste på hvilket lokket var hugd i stykker. Peder Ingebrigtsen fikk et par mann med seg, og tok vare på forskjellige ting på den forlatte gården. Folk flest tenkte nå at huselvfolket hadde satt livet til ved en ulykke utpå fjorden, og at alle var omkommet. Men snart kom det frem ett og annet som satte tanken på mord og ran frem, som mest trolig. I naustet fans både styret og toftene til båten som var borte, og mastra ble funnet på andre siden av fjorden, brukket i fem stykker av hvilke et stykke fans oppe i et kjerr langt fra sjøen.

Det var en kjent sak at den bortkomne Erik Sivertson hadde bra med

penger, og hans bror Nils Sivertson kunne vitne at han en tid før hadde sett at broren hadde omkring 50 riksdaler i sølv og kobbermynt, og ellers visste han at han hadde penger i bankosedler. Men under registreringen av boet kunne det ikke finnes mer av penger enn 2 riksdaler.

Før disse opplysninger kom frem, var Torbein hentet fra sitt heim av lensmannsdrengen Kornelius Andersson, Sultindvik, og ført til Tromsø. Derfra skulle han sendes videre til Alta til midlertidig tjeneste hos futen Strand, før der å begynne avsoningen av sin straff. Det er av interesse å finne ut hvor lenge Torbein stanset heime etter den dagen huselvfolket kom bort. Vi har da Sigrid Pedersdatter som vitnet at det var fredag etter kyndelmesse siste gang de så at Erik Sivertson rodde utpå fjorden, og samme dagen var det at Torbein var ute på sin siste fisketur. Lensmannsdrengen Kornelius Anderson har slått fast at det var lørdagen før fastelaven han hentet Torbein heimefra, og førte han til Tromsø. Men de her nevnte to dager, gir ikke svar på spørsmålet da det kan variere med et tidsrom fra et par dager til nær på tre uker, år om annet mellom kyndelmesse og fastelavenssøndag, så det man må vite, er hva dato påsken falt på. Dette kan man lett finne ut ved å bruke den av den tyske astronomen Gauss gitte metode til utregning av påskedatoen for hvilket år som helst. Man finner da, at i 1804 var påskesøndagen 1. april. Dessuten er det velkjent at fastelavenssøndag stadig er 7 uker før påske, og da er det tydelig å se at lørdag før fastelaven i 1804 var 11. februar, og kyndelmesse(2. februar) var en torsdag. Dagen derpå, 3. februar nemlig, var altså ulykkesdagen da huselvfolket kom bort. Dette stemmer alldeles med vitneprovne om at Torbein var reist heimefra før noen oppdaget at det var folkefritt på huselvplassen.

Folk fikk nok med mistanke om at en forbrytelse var forøvet på Huselv, men anmeldelse og etterforskning ble ikke foretatt. Men så hendte det en dag i august samme året at Sebulon Hansson, Galns-låtta(han var bror til den bortkomne Ole Jeremias), fant liket av en mann flytende i sjøen utfør Huselv, og på samme tid fant ei jente, Berit Olsdatter, et annet lik oppfløttnet like i nærheten. Det ble av futen Thams holdt synsforretning 11. august, men de funne lik var i sterk oppløsning; dog kunne det slås fast at det var Erik Sivertson og kona hans. Erik hadde på seg kniv med treslire der navnebokstavene hans var innskåret. På liket av Ingeborg Jonsdatter såes det merke etter et så hardt slag at det var hull i høyre tinning. Nå gikk det anmeldelse fra prost Berg i Lenvik, til amtmannen i Finnmark, hr M. A. Unmack, og Torbein Jonson ble forlangt avhørt som siktet for mord, og på samme tid for å ha uttalt at han ved godt høve skulle drepe prosten. Avhøring ble så opptatt 15. september av sorenskriveren i Alta, E.T. Hetting, på futegården Kongshofmark over 6 vitner. Torbein var ikke tilstede, men borte på fiske i Hammerfest sogn. Vitnene var av futen sitt tjenerskap, og etterforskningen gikk ut på å få konstatert om Torbein var sett å ha penger,

særlig riksbanksedler etter at han var kommet til futegården. Det fremkom ikke noe fellende prov fra vitnene, og lensmannen i Alta ble gitt pålegg om å hente Torbein. Han var nå på hjemvei til Alta, og lensmannen tok han i forvaring. Nytt rettsmøte ble så holdt 24. september, og det heter i rettsprotokollen: «Torbein Jonson fremstod løs og fri, og blev forelagt følgende qvæstioner - .»

Når man leser de av sorenskriverens snedig lagte spørsmål og Torbein sine svar, må man si at han var en klok og nervesterk mann. Om han var morderen lot han seg dog aldri fange i ord, men hadde kloke og treffende svar på alt, og motsa ikke seg selv noen gang. Han holdt fast på sin uskyld, og mente at det var klokkeren i Lenvik, Jørgen Abrahamsen Høgh på Årnes, som hadde satt mistanken på han av hat fordi han skyldte ham noe penger som han ikke greide å betale.

Heller ikke fra denne avhøring kom det noe resultat især da et viktig vitne ikke var tilstede, nemlig Kornelius Andersen, tidligere lensmannsdreng i Lenvik, og som senere hadde tatt tjeneste hos futen i Alta. Det ble påny satt rett, nå på sorenskrivergården i Talvik den 4. oktober. Kornelius Andersen var møtt frem, og bekreftet at det var han som, da han kom til Kongshofmark, fortalte Torbein om de bortkomne oppsittere på Huselv. Til dette svarte da Torbein slik: «Man skal alltid høy re det som galt er», og sa også at dette hadde han ikke hørt før. Vitnet hadde aldri hørt Torbein uttale at han skulle hevne seg på presten sitt liv, men vel at han ved høve skulle hevne seg på prost Berg og Ole Mattiasson, fordi det var disse som hadde fått han dømt til Finnmark. Kornelius har ellers bare godt å si om Torbein. De hadde vært i lag lang tid da han tjente hos lensmannen, og Torbein var i forvaring der for smått tyveri. Han hørte eller så aldri noe ondt av han, og mente at mistanken var satt med urette på Torbein av klokkeren i Lenvik for han var skyldig denne over 70 riksdaler, og derfor ville hevne seg på skyldneren. Det kom således aldri frem noe fellende prov.

Den 12. og 15. oktober ble det atter satt rett til avhøring av noen vitner da det var meget viktig å få rede på hvor Torbein hadde de pengene som han tid om annen var sett å ha.

Sorenskriver i Troms, Johannes Aas, fikk så pålegg om å avhøre alle vitner i saken på Torbeins heimsted, og rett ble satt 12. november på lensmannsgården Sletnes. Retten administrertes av knst. sorenskriver Rasmus Hagen, da Aas hadde forfall. Det møtte frem 24 vitner, men det blir for mye å gjengi. Dog må det sies at første vitne, kona til Torbein, forsøkte på alle måter å avsanne mistanken på mannen sin for mord. Mot henne stod særlig to vitner, Sigrid Pedersdatter, Botn, og Maren Sørensdatter, Galnslåtta (mot til Ole Jermias). Begge disse påstod at de engang til hver sin tid hadde spurt Torbein sin kone om hun trodde det var hennes mann som hadde drept folket

på Huselv, og hun hadde da svart: «Å eg veit han har vel gjort det.» Men dette benektet hun i retten. Videre hadde Sigrid en gang kommet til å se at hun, Torbeins kone, hadde en ny riksbankseddel i en kiste, men som hun prøvde å dølge, og da Sigrid spurte hvor hun hadde fått så store penger, svarte hun: «Gud gi dem va i helvete alle sammen.» Så var det greit å forstå at Ane selv mistenkte mannen sin. Maren Sørensdatter vitnet også at den dagen Torbein ble hentet til Tromsø, gråt han da han gikk til båten og sa: «Ja, dem forførte meg», men hun kunne ikke høre resten av det han sa. Et par av vitnene hadde hørt Torbein si at hadde han visst hva det gjaldt da lensmannen kom og hentet ham, så skulle han hatt børsa ferdig og gitt han ei kula.

Torbeins forklaringer om hvor han hadde sine store penger fra, var avsannet av både lensmann Friis og klokker J. Henriksen m.fl. som vitnet at de hadde betalt han bare med småpenger og mel. Det ville nok blitt pengene som hadde felt mannen for mord og ran om ikke saken hadde fått en brå vending. Forhørsaktene fra Lenvik ble sendt amtet 17. november, men ikke lenge etter kom beskjed om at saken ble å legge bort da Torbein Jonsen var avgått ved døden den 26. november 1804 i Alta.

Skifte etter Torbein skulle holdes noe senere, men det fans ingenting. Dette er den virkelige saga om Torbein Jonson og mordet i Stønnesbotn i 1804, utskrevet i litt forkortning av rettsprotokollene. Men folkesegna har omskapt virkeligheten til et forferdelig eventyr.

«Ho peng-Olina»

Etter Karl Eliassen.

Omkring 1850-årene kom det til Hillesøy en familie hvis husherre het Knut Olsen og kona Dorteia. De var fra gården Bjørnstad i Åmot herred. Knut var smed, og var med ved byggingen av Hekkingen fyr i 1858. Han var bosatt innerst i Stønnesbotn, ca 1 km fra sjøen. Plassen hadde fra før navnet «Avsomridet» (Avsomrie), og en gammel mann har sagt at det navnet skrev seg fra at folk red hestene sine dit om kvelden. Stedet heter nå Bjørnstad.

Ekteparet hadde 3 sønner og 4 døtre, av hvilke den ene het Berthe og ble gift med Peder Johansen, Galnslåtta. En annen datter het Oline, og ble gift med Hans Jakob Pedersen fra Kårvik, en tid boende på Lanes i Stønnesbotn.

Oline var en meget intelligent kvinne og dyktig til arbeide. Og så fikk hun en gang i sinne at hun skulle lage penger. Det lyktes så godt at ingen oppdaget at hennes spesialitet, spesiedalersedler, var falske. Hun ble advart av de andre, men hun svarte at det skulle bare være «bonnspeil». Men en dag kom det en «skrepphandler» til gårds, og han hadde så vakre tøystoff og tørklær at Oline falt for fristelsen og kjøpte atskillig, og betalte med pene papirpenger. Skrepphandleren reiste glad; det var selveste gamle Grimstad på Målsnes. Men det var ikke lenge før noen oppdaget at han fór med falske penger, og det ble stor ståhei med forhør og alskens oppløp, så Grimstad var i største vånne. Da husket han med ett at han hos Oline fikk en ny spesiedaler for hver ting hun kjøpte, så han stadig måtte veksle. Retten fikk svar, Oline ble arrestert og i retten på Gibostad tilstod hun alt.

Retten gransket statssedler og «olinesedler», men så ikke forskjell på ekte og uekte, så den kløktige kvinnen måtte lage en seddel midt for rettens øyne. Bare vannstemplet var noe uklart, for det var laget med en fin streng dyppet i smør. Sorenskriveren sa henne da følgende ord: «Om du hadde brukt dine evner i en annen retning, ville du unngått denne dommen.» Den lød nemlig på 7 års tukthusstraff hvilket hun avsonde ved Trondhjems tukthus.

Det fortelles at da hun hørte dommen virket den som en dødsdom på henne. Hun fikk ikke lov å reise hjem å si farvel til sin familie, men hun tok avskjed med alle som var tilstede. Da hun så bød Grimstad farvel, svarte han: «Å farvel du og fanden fylgje deg.» Det

var jo på nippet at han kom seg fra historien «med æra og begge øyran».

Carl Bertheussen føyer til at han i sin barndom hørte fortalt at Oline lagde vannstempel i sedlene ved hjelp av brystmelk. Kanskje hadde hun fra først brukt smør, men funnet at dette var for fett. Og da er det ikke langt igjen til å anta at hun i retten brukte smør i stedet for brystmelk, av rene bluferdighets hensyn.

Den honnør kan man unne henne for ærlig sonet straff.

Ulykker, så og så

Etter sogneprest Høydahl, Lenvik, m.fl:

Idet navnkyndige «storsnyåret» 1881, gikk det den 31. mars et veldig sneskred i Selvåg, og tok huset til Anton Pedersen med hele familien på havet. De omkom alle: Anton og hans hustru Jensine Mattisdatter, 34 år gammel, samt sønnen Ingebrigt 8 år, Isak 6 år og et småbarn.

Etter Ingeborg Sørensen, Fjordgård, m.fl:

Meddeleren hevder at det sneskred som «storsnyåret» 1881 gikk på Husa, fant sted samme dag og time som skredet i Selvåg, nemlig om morgenen den 31. mars. 14 dager før var Ingvard Lorentsen, Husa, og flere med han, omkommet på sjøen. Nå tok skredet hans hus og førte det ned mot faren sitt, og la det halvt over ende mot dette. Fjøset hvor enka etter Ingvard var til morrastell, var helt begravet. Hun ble på en eller annen måte sittende på grytelokket oppi grua, og anså seg selvsagt dødsens. Lorents rodde til Fjordgård og hentet hjelp, og de måket seg ned til fjøset og fikk kvinnen ut alldeles uskadd.

Etter flere Tussøy-folk:

Straks før julen 1894, gikk lærer P. Rørvik og brødrene Lars og Johan Olsen, Tussøy, opp på fjellet for å skyte ryper. De skiltes på Røgnestjøllet etter å ha advart hverandre mot det glatte føret. Ut på dagen kom brødrene ned, men ikke Rørvik. Folk gikk til fjells med lykter, og de fant spor ut mot Røgnestupet og tenkte at Rørvik hadde latt livet. Så gikk fire mann neste dag ut Tafjord og rundt fjæra til Røgnestet, for å finne restene. Der fant de i stedet Rørvik stående lent mot en stor stein et stykke nedfor stupet. De så merker etter at han hadde tråkket rundt en stor tue lenge. Da de nevnte han ved navn spurte han: «Hva gjør dere her?» Intet mer. De gjorde opp bål, og la mennesket med bena mot varmen etter å ha pakket et par medbragte tepper omkring han. Tre av karene hastet så hjem etter folk og båt, og fikk den halvdøde mann hjem. Dette var lørdag.

Fra Sør-Tussøya påsken 1972.

Fotograf: Jan Brox.

Mandag ble han bragt til Tromsø med lokalbåten. På sykehuset gikk det 16 dager før mannen kom til bevissthet noenlunde, og da spurte han straks hvor han var.

De svarte at han var på sykehuset, men da ble han arg og sa: «Jeg er på rypejakt.» Det viste seg at han etter å ha glidd nedover fjellet et stykke, hadde seilt i lufta minst 200 fot, og så truffet en høy bratt sneskavl som dempet støtet, og førte mannen videre til unnlenna. Der hadde han så rent mekanisk tråkket om, og så funnet seg et støttepunkt mot steinen. Geværet og tasken fans i nærheten. Det merkelige var at foruten hjernerystelsen hadde mannen ingen skade lidd.

Rørvik ble helt frisk og var senere lærer, ordfører og bankkasserer i Bjarkøy.

Etter sognepresten i Lenvik i 1945:

Den 12. april 1902, gikk Martin Severin Johnsen, Toften, og Kristoffer Andr. Antonsen til marken for å hugge litt ved. De var såvidt kommet opp i fjellet, da det løsnet et sneskred som førte begge med seg. Da ulykken ble kjent, samlet folk seg med skuffer for å lete. Det ble arbeidet i to dager før den ene, Kristoffer, ble funnet, men Martin fans ikke før den 23. april, og begge ble begravet den 29.

Den muntlige beretning har sagt at denne Kristoffer var en sønn til Martin, men dette må være feilaktig da Kristoffer var født i Berg prestegjeld - etter kirkeboka. Begge de omkomne var gift.

Å ligge på magen øverst på Håjanipa og gløtte ned i skumkransen om fjellfoten 1550 fot under seg, er storfint en glødende sommernatt - for den som ikke får skrupler. Den andre toppen på Håja, Krykkjekollen, er bare halvparten så høy, og der har krykkja et fint tilhold i verpetiden. Men dette har vært sjebnesvangert for mange som har fristet fjellet for meget. Den siste ulykke fant sted i året 1905, da to voksne gutter kløv ned i fjellet. Den ene var ganske langt nedi da han med ett hørte et skrik. I neste øyeblikk kom kameraten rausende forbi han, så nær at han kjente pusten, og det var på nippet at det ikke svimlet for han. Han kløv seg opp og gikk tilgårds. Så rodde folk vestom øya, og samlet restene av mennesket opp i en stamp. Den omkomne het Karl, sønn til Julius Mo, Kattfjord.

Dette var det sjuende navngitte offer, men sagnet sier at det er i alt tretti.

Flommen i Kattfjord i året 1919

Etter Jens Johannessen, Kroken:

Etter at det i slutten av april hadde vært et veldig snefall, holdt det opp, og været ble mildt etterhvert. Den 2. mai var det således flere varmegrader. Søndag den 3. mai, kom det om morgenen bud fra Sørentoft om at det trengtes øyeblikkelig hjelp. Folk rodde straks utover, men da de kom nesten frem til båtstøa, kom det et veldig skred med sne og vann fremover fjellhøgda oppfor gården. Det sopte med seg hvert et hus, og alt som fans så plassen syntes som vasket. Da røyk og dam la seg så de at det lave fjøset ennå stod på plass. Husmora Else Pedersen med tre barn, ble sett bortpå fjorden oppi snemasser og ruiner. Hun lå på ryggen med sitt noen uker gamle barn, Astor, mellom hendene. Da de nådde frem til henne, var sneen seget ned så hun lå i vannet. På skredet var det i alt fire mennesker, og de ble alle reddet som ved et under. Husets øvrige folk var ute i øyeblikket, og unngikk å komme med i katastrofen. Redningsmannskapet berget hva berges kunne, og tok til å ro hjem i middagstiden. Men de kom ikke langt før de møtte diverse husgeråd og alskens vrakgods som kom drivende ut Sørfjorden. De tok til å berge alt de kunne, men det var nu blitt sydost kuling, så de snart måtte i land og tømme av båten. Det var stabburet til Ingvard Enoksen som var blitt tatt på sjøen av et skred, og med alt sitt innhold.

Mens de nu holdt på med å gjøre båten klar, kom det bud at nu var det hendt en ny ulykke lenger inn i fjorden og de ble var at indre del av Sørfjorden var fylt av vrakgods mellom begge landsidene. Det var gården til Sebulon Olsen, Gammelbakken, som var sopt ren, like til hver en stein som var noenlunde løs. Det eneste som fans var et

bordstykke på en meters lengde, og ellers ikke en skje eller en kopp eller et fnugg av matvarer.

Det var den dag 6 - 7 forskjellige skred, men intet menneskeliv tapt. Alle gårder som var rammet, fikk et så ettertrykkelig varsel om å rømme ut, at det ble fulgt øyeblikkelig. Varslet kom som en passende vannstyrt, enten direkte mot huset eller tett ved, sier meddeleren.

Flommen i Ersfjord

Etter Karl Lorentzen, Ersfjord:

Den 4. mai 1919 gikk det et flomskred i Eittervika i Ersfjordbotn. Dette var dagen etter skredulykken i Kattfjorden. Det hadde ikke gått noe skred i manns minne på denne plassen, som nå nylig var bebyggt av Hans Ludvik Johansen, som første mann på plassen. Familien bestod av 10 mennesker, men husfaren var fraværende ulykkesdagen, så han og 5 av den øvrige husstand ble reddet.

Disse var: Hustruen Petrine Hansen og den eldste datter Helga, 18 år, Harald 16 år, Ragnhild 9 år, og Ester 7 år. De som mistet livet var: Olaf 14 år, Astrid 12 år, Solveig 10 år, og Borghild 1 år. Alle likene ble funnet, untatt av barnet som lå i vuggen.

De tre ble begravet i Henrikvik kirkegård.

Fortellinger og stubber

I kapitlet «Russiske røvertokter» er gjengitt noen av Angelia Christendatters fortellinger og håndarbeidet hennes, da hun var blitt for gammel til å slite i fjell og fjære.

Nu vil vi med et par ord presentere selve den spede skikkelsen i sitt flittige virke innendørs, der hun satt med håndteinen og den lille tobakkspipa si.

Ja visst var hun så moderne at hun brukte tobakk, og det var ikke sigarettboss, men ekte skråtobakk som gikk opp i røyk etter at den hadde gjort sin forfriskende virkning i hals og lunge. Hun patta ikke på pipa for et fornemt syns skyld, stakkars Angelia; hun hadde sådan overhending verk for brystet, som ventelig kunne være, ikke minst på grunn av alt slitet i fiskebåten utfor øyan og på Havgrunnen vinter som sommer.

Og så hadde hun ikke bare verken for brystet å drages med, men overhending med frostblod i både armer og ben. Så det var ikke lenge mellom hver gang hun måtte koppe seg for å få ut mest mulig av den der sparsomme og blåsvarte væska.

▲ hugge hull i skinnet med spissen av en gammel og rusten barberkniv, det greide hun fint, samt å suge de kromme geitehornene på (altså «koppan») når det gjaldt å få det onde ut av armene. Og nede på de spinkle leggene var det ikke heller noen sak for henne å hugge hull i hull; men å suge koppan på der nede, det måtte noen av barna være snill å gjøre - og gjorde det gjerne, i sær når de kunne få en trøysam fortelling for umaken. Det var jo sant, en hadde ikke så godt lag med å lukke koppan med tunga, i sær om det var et noe slitt «teppe» på spissen av hornet, så at luften trakk inn igjen. Da ble det å springe opp på loftet å rive ei tynn hinne eller «sjå» av baksiden til reinskinnet i senga hennes. Angelia klippet så en passelig brei strimle «sjå», og bandt den rundt hornspissen så den rakk litt fremfor. Når så apparatet ble satt over det hakkede skinnet, la småveikja eller glunten seg på kne fremfor og patta lufta ut. Den papirtynne «sjåen» ble straks bløt, så det var en lett sak å legge det over det fine hullet med tungesnippet. Så gjorde sugeapparatet sin gjerning, og mens så skjedde, fikk husets folk gjerne en sannferdig fortelling om et eller annet som hadde «spajjertes» før i tida. Her er tre av disse:

Tunellen i Sessøya

«Æg ska førtelle dokker en unnerlig tildragelse i frå min barndom engång æg va ban-aktar på Sæsøya. Innst på øya e der som dokker veit ei hula så kalles Omsmunnen, og engång så løp der en bra stor hund dem hadde på gården, inn i den der hula og blei som han va sokken i jorda; dem såg berre veien ette han i snyen. Han hadde vel snust ette en lemme som det auggla av den vinteren. Nok e det, han va og blei borte, og vi sakkna han sårt, det gosslike dyret. Men dokker ska høre på hesstori. Mange døgn deretter blei dem var at han Vandrus - ja der kom æg på det, han kom vandranes heim til gårds i frå nordenden av Sæsøya. Det hadde høvd så belævelig at han hadde kunna kravla seg tvert igjønna heile øya, stakkars beistet.»

Om Marmelen

«Æg ska førtelle dokker ei sannferdig hesstori om Marmelen som e meste som etslags mennesje, berre at han e så liten. Han kan være så liten så ei katta, men også så pass stor så en hallvoksen banonge. Ja, Drauen å Havkrakjen e jo store skapninga; men ingen utav dessan to tåle å være i ferskt vatn. Nøkken, han kan berre være i det ferske vatnet, som dokker jo veit. Marmelen e full utav kjeltringpuss, men snill når man har det gode med han. Æg har sett med mine eigen auga at når man sett og feske med jusångla så e det ikke nytt at han tulle forsena omkring jarsteinrompa før å få sette sæg i bokta og desse sæg. Men man skal aldri bli sint på han om han e full utav agubyster og pretty, for man kan få go nøtte utav han når man minst aner det. Dokker ska få høre ei hesstori no med det same. Det va engång en feskar så tok en marmel med seg på land, og då han ikkje klarte å gå opp sjøl i frå båten, tok mannen den littje karen på nakken. Og då dem kom-, vent no lite gran; denne her kjøyva ho gjær mæ så annpusten - åh, tvi være. - Ja, då dem så kom mett på sjeveien, då log marmelen en sådan fæl unnerlig latter, men feskaren la ikkje nokke ord på den tingen. Ainner og trie dagen log marmelen igjen da mannen kom mett på sjeveien, og akkorat med det same han trødde på ei lita tuva så va der. Mannen han blei no meste ergelig, og sporte ke det va han på nakken hikkra til. Marmelen svarte at han log til det at mannen kver dag trødde på ei tuva så han trudde va berre mold enndå der va en stor skatt begrevven der.

Mannen grov då, og fann en masse søllsaker å kostbarheiter. Vi veit og at folk e blidd vasla ute på havet når der va uver i vente, men der e mange som ikkje forstå sådant og mange har sådant berre til ap, derfor går det jamt som det gjer. Dennen marmelen æ no førtel om, sa en dag at han no ville fare heim, sa han, men han ville så gjerna ha den store sjevåtten som kanna nyss hadde botte. Og ja, vatten fekk han, men han va ikkje enno tøvd, vatten altså. Nokken daga ette rodde mannen ut før å fesje, han å mange ainner båta i fint ver som det va, å best dem satt å hilde, hørte dem sånt førrunnelig målføre uti blåhavet at dem tok te å lye ette. Då hørte dem at der blei roft både høgt å tydeli:

«Der brast i tak der brast i vegg, der brast i selja der brast i hegg. Der brast i bjørk, der brast i skav-, ro i lann du mann som votten gav.

Han mannen som hadde latt marmelen få den der sjevåtten, tvilte ikkje på ke der førresto, og han sylte opp jussångla på flyge flekken å rodde i land. Men ke skjedde ikkje? Straks han va kommen i støa og hadde fått båten på lunnan og basta og botten, rauk der opp et slekt førrgåanes uver så knaft hadde sportes maken til, og det kom så hastig akkorat som det va sloppen ut av en sæk. Ja, han berga livet sett, men utav de ainner båtan sagst der ikkje så mykje så spøa. Sei så at man ikkje skal høre etter varsel.»

Angelia sin siste stubbe

«No ska du få høre en unnerli, men sannferdig stubbe - æg må no harke halsen min rein først. Der va en gang en feskar som kom siglanes innover Håjafjorden i pæn vestavinnsgårde førr å besøke ei søster som budde inne i Kattfjorden, æg har verkeli glømt ke ho heitte. Best med han sigla, blei han vår at der låg en tynnstamp å rak med botn opp. Han sigla bort til og tok i hop, men med det same han skulle slå handa i han, blei han vår at der låg ei store feite brosmelever på stampebotn. Han va så gjill førr den fine brosmemølja som han og søstra skulle ha til kvelds, at han sette stampen attom sæg atti båtskotten, å vatt seglet å styrte viar innover. Men ke trur dokker? Han hadde ikkje sigla lenge førr båten med en gång fekk en frøktelig kjellewink så han så nær hadde gådd haustompanes borti havet, og der va en frøkteli smell med det same. Men då mannen skulle se attom sæg, va både stampen å den fine levra førssvunnen, og der va ei stor revva i botnboret så sjen forsa inn, og det va akkorat der så stampen hadde stie. Mannen skjønnte da at det som han hadde komme ut førre, rett og slett va ei trollkjerring så va ute å tok sæg en siglartur. Ja, sei då det.»

Hans A. Brox i Oldervika hadde en av sønnene til konfirmasjon, og gutten fikk - foruten kommagene sine - også et par sko med seg. For å hindre at kommagen ble slengt, fikk han grei ordre: «Komagan skal du gå i, og skoen skal du berre sette å stå i.» Ennu i de dager ble klut og klær vakkert behandlet.

Gamle Hans Berg Mikkelsen i Sommarøya holdt på å stauke i Bibelen med ho «tull-Marja,» og det var «Fader Vår» dem hadde for seg, men det gikk tregt. Så sa han arg: «No har du taugge og taugge så lenge på dæ Fadervåret, at dæ e no kollsvart.» Det var ikke dumt, for dette er ikke noe som skal tygges på og jafses med seint og tidlig bare for skikken sin skyld.

Samleren forteller

Doktor Stjernholm hadde «dag» på Sommarøy, og B. Hansen stengte krambua og gikk for å bli av med en forferdelig ond jeksel. Jaha, legen grep i jakkelommen, og etter to-tre kraftige vri satt tanna i tunga, og pasienten spytta, ferskt og gammelt blod, motorsot og olje, og sa: «Jau, endelig kom du ut.» Men verken var så uhard at Ovedia måtte gløtte inn. Jada, den onde stod på plass, men en næpefrisk jeksel var borte. «Donder», sa han Berent Hansen og gikk på bua.

Om han «Jens Nilsa på Storsletta»

De stubber som her fortelles er etter han selv, hans bror Jakob, samt naboer og andre.

Som smågutt ble han en gang sendt nord til Sandvikpollen for å hente heim sauene. Han fant dem sørst i vika ved Ruffelhåjen, og en stangvisver tok fatt og ville gjøre kål på han. Jens rykte rødhuva av og smetta den som lynet på en av de spisse steinknattene og lot seg gli nedfor hompen. I neste øyeblikk hørte han anslaget, og så kom veren rausanes nedfor, tett ved gutten og med knust skalle - den sparka bare med eine skanken. Han var nu redd juling, men ville tie. Straks han kom inn, så de at huva var revet hull i og til og med at det var blod på den. Og så kom sannheten for dagen og det var snakka om juling, men det gikk over til ros - som rett var.

Jens Nilsa sin forlovelse fant sted i Tromsø under en Mikkelsmesse - konfirmasjonshelg som også kaltes «bokkkelg», og helst var ufys med regn. En pike fra Balsfjorden, hun var av slekta Susamel, lot ungdommen stige inn under paraplyen sin i silregnet. Om litt ymtet Jens noe om forlovelse, men Albertine som han alt visste navnet på, var forbeholden og sa: «Du vil vel ikke ha meg; eg har en liten gutt.» Da ble Jens storglad og sang ut: «Å hå, æg har en liten påker, æg òg.» Da silregnet var over, var alt klappet og klart med forlovelsen.

Jens var den som ofte «gikk i taug» og sank egg i Storfj ellet på Hillesøya. En gang hadde han gamle Ol-Pætter til å holde tauet, for det skal være våken kar til den ting, og handfast også. Jens entret ned i fjellet og fór her og der, støttet seg til tauet tid om annen og om en stund måtte han opp og tømme. Men hadde ikke hatt alvorlig bruk for lina. Joda, han Ol-Pætter satt på plass med tauet mellom labbene, men han stokksov. Selvsagt fikk han noen ord, som de visst kunne ha hørt borti Edøya- etter Jens sin stemme å bedømme, men han entret ikke ned igjen.

En tid etter at Jens var gift, hyrte han seg på Spitsbergen, mot kona sin vilje. Skuta forliste i Isfjorden i skodde og isskruing, og mannskapet holdt til på et isflak til det letta. Karene gikk da ombord i den havarerte skuta unntatt Jens og to andre, skårunger alle tre. Men det ble kuling, og isen truet med å kapseise. De måtte gå i båten de hadde, og kom så - etter store strabaser - til Bellsund hvor de i tre dager lå under båten mens det drønnet på alle kanter. Siden traff de en kvitfiskfanger fra Haugesund, og der ombord ble Jens som «fast mann med full part». Kameratene kom på andre skuter, men av det øvrige mannskapet spurtes det ikke. På overfarten til Tromsø fikk de storm, og noe slo seg i ulag tilværs, men de sjøvante fikk det ikke rettet. Jens bydde seg til å forsøke og fikk entre opp på eget ansvar, og han fikk sakene i orden. I Tromsø ble han satt i land uten oppgjør og uten en takk av hr Valvåg(?) Han besøkte ikke ishavet mer.

En vår kom Jens fra Finnmarken og hadde fiska godt på sin egen fembøring, som han hadde kjøpt på Rollnes og kalt «Alma». Da han kom opp trappa ytterst på den lange Ebeltoftkaia, stod det noen

fiskere der, og den ene av dem sa: «Dette der var en liten mann». Jens var straks våken. Han dasket seg mot brystlommen og svarte avgjørende: «En liten, men en kostbar mann.»

Fra den gang da Jens Nilsa forstyrret de døde, var det som havet ville ha fatt på han på alle mulige måter. Han kullseilte fire ganger. Første gangen var hjelpen ganske nær. Andre gangen seilte han ut Balsfjorden med en farm høy, og det knep å berge livet. Tredje gang «velta» han seg ved Ørnfløynakken, og vind og straum drev han og Rones, Albertine sin egen gutt, nordom Sommarøy og til havs. Ut på dagen kom det et kast av nordavind, og de drev inn til Leirskjærene. Et gevær og ei seiltrøa hadde de med seg, og våpenet surret han fast til vantet. Men trøa vrikka de med. Nå la han ene enden av stanga bort til skjæret og fløyta seg så i land mens Rones holdt i andre enden. De retta båten og tømte den med en av støvlene. Så kom Jørgen los som hadde sett dem i kikkerten.

Fjerde gang havet var etter Jens, var da han kom med båten full av fersk sild som det var frosset skorpe på, så båten var stø og han hadde fullt seil i smårøkket. Skorpa brast, silda rausa og båten velta. Årsaken var overmøt, sier folk.

Femte gangen ville havet ta Jens baklengs fra et jektfartøy i Ersfjord da han satte seg for langt ut, på naturens vegne, og ville lære skipsgutten renslighet. Kameraten, han Bertheus, var i kahytten for å få oppgjør og hørte det skrapte mot skipssiden, men alt var rolig. En stund etter kom gutten med hodet i døra og sa stillferdig: «No, datt bror din i havet»? De hadde rødlig skjegg begge to. De fisket han ombord.

Sjette gang forsøktes også et åtak bakfra. Han var med i et notlag på Askebåen. Seien gikk innpå, og alle drog inn notarmene av all makt. Jens sin «arm» rauk, og han baklengs i havet. Nota sokk under båten, og seien ut der. Men han holdt taket og ble halt opp midt i den veldige vøa.

Noen år før sin død ble Jens enkemann, og barna var sine egne. Havet hadde da for en tid siden tatt Øvre, som en tid var tilsyn for skolen. Så flyttet Jens til enken, Lisabeth, en datter til Karoline Hillesøy, som hadde mange barn og mye å greie med, der på Bakkejord. En dag under vinterfisket falt han om på dekket ute i Øyfjorden; det var i 1909. Som det var blitt han forutsagt av de døde, kom han opp i en bra alder - noen og seksti år. Han døde like etter på sykehuset i Tromsø.

En samler sier:

Den som har sett Hillesøya fra siden ut mot havet vil helst si som så: «Ja, det er såmenn rimelig at øya har navnet Hillesøy, eller Hellesøy og Heildøy - som en og har sett brukt i eldre tid.

Det er Ørnslåka, det veldige jettehugget i fjellet, fra havet og opp i en høyde av 440 fot, som er hula og heilåren. «Det er ganske sikkert tilholdssted for ørna til å bygge reir og fostre opp avkommet sitt,» sa Karoline Hillesøy.

Men Karoline fortalte og at sikkerheten slett ikke var absolutt. En gang fikk hennes tredje mann, Jørgen, i sinne å gjøre ørna rangen stridig. Han tok ei taukveile og ei styrvolltunga, og fikk så sin unge stedatter Petrine med seg til fjells, og der gjorde han tauet godt fast om henne og firte så ungjenta utfor og ned i avgrunnen til hun gav signal. Ørna var rasanes, men Petrine slo fra seg med handhøvlet som var tatt med. Hun nådde ikke inntil reiret, men måtte spenne i fjellet for å ta slyng til og fra, og så plyndret hun etter hvert- uten frykt og daddel.

Etter O.P. Galnslåtta

Han «Sill-Pettersen» skulle gå fra byen og ut til Stønnesbotn med en liten dampbåt han hadde. Hans Henrik i Indregård ville ha slep med

småbåten som han var i byen med, men fikk avslag. Båten avgikk, og den andre og en pike rodde etter. Da de kom ut til Greipstad, ble de vår at Pettersen hadde kjørt båten oppå den steinen utmed landet. Hans Henrik rodde skadefro framtil og ga et snikord: «Æg trur jer har fått det til å bli ståanes.» Den andre svarte bisk: «Enn for jer då.»

En Ersfjording fortalte:

Han Oluf var så glad i surmelk at han fikk et utnavn av det. Han døde som gammel, i samme hus som ho «Ane-Lisabet» holdt til - og ho va en skøyer. Da liket skulle vaskes, var de to kvinner, og Ane som tok teppet av, kunne ikke bære seg for en vits: «No, Oluf kall, kanskje I hadde løst på en droppe surmelk førr vi vaska jer?» »Å-ja», peip det i halsen hans. Dem holdt på skulle dåne av, begge to. Oluf var ikke riktig død ennu.

Etter samleren:

Han Bertheus på Storslett hadde en vedsjå med en ostelem (utbygg) oppe i eine røstet, og der var det et flatt lite skrin som stadig var kasta over med småjevvel. Den eldste av de to småguttan var og kikket alle steder og fant ikke bare skrinet, men også en svart silkepung i det. Og i den pungen var det penger, 7-8 stykker. Mor sa det var noen slanter, men senere visste han at det var gullpenger, tyvekronestykker; ett til hver av barna når de giftet seg. Det fikk han rede på med tiden. Siden fant striken bare 5 mynter i pungen. Men så tok han Betheus pungen og la den i senga si i matstua, for det vanket nu en og annen fremmed i den sjåen. En dag skulle silkepungen frem, men var borte - og alle var forferdet.

Noen dager deretter sto husmora, Hanna Paulina, og så til mens grisen åt røra oppi i gården og det var akkurat som griselorten glinsa ettsteds. Så gikk hun inn i gården og pirka, og så var det en gull-tyvekroning. Leieboeren fikk fritt, og heile bingen ble pillet igjennom og fjøsgulvet sett over. Da hadde kvinnen 4 «slanter» og noen femsedler i skåla. Hun vasket den skitne mammon, og bar den frem for sin herre. Og forbløffelsen og gleden var aldeles uskrømtet. Løysning: De hadde gjort rundvask i matstua, og sengeforet - massen av karvesteller - var blitt lempet oppi garden til grisen.

Etter hva en i Stønnesbotn visste:

Salomon Jakobsen, Gavlen, fikk nu og da rier at han skulle seile «rett på karavis» som det het. Så en vinter på Finnmarken fikk han «et galntak» igjen. Han hadde fembøringen sin, «Fremad», og broren, Rasmus Jakobsen, Buvik, var bakromskar. Det var hans arbeide å holde båten lens med det svære borauskarret. Da han nå holdt på å sige sammen, skrek han til broren at hvis han ikke duvde, skulle han

sjøl spenne draget løst. Hovedsmannen svarte hånlig: «Du aus jo ikkje, du står berre å fløyte.»

Etter samleren:

Når Erikka Furu på Sand kom inn på krambua i Laukvika med ei veske eller laup til å ha varer i, sang gamle Matheson gjerne ut: «No Erikka, ka skal du i dag ha i prøysa di?» Det var mange som misforstod han. «Prøysa», «eu» uttales ofte som «øy» er iflg. professor Schyttes ordsamling en veske eller skinnpose, i Bergen kalt «prins» - og vel flere variasjoner.

Oluf i Galnslåtta fortalte:

Gamle Hans Henrik i Indergård fór til ordføreren John Pedersen på Skreddernes, for å få sin ligning nedsatt da han var så «gammel og svak». John skulle gjerne få det nedsatte beløp, bare ikke kommunen fikk det. Men klageren ble avvist, og da han skulle gå ut, sprang gårdshunden opp imot han så han datt overende. «Der kan du sjøl se kor skrøpelig eg er», klynket han. Men ordføreren svarte overlegent på sitt kjappe trøndermål: «Men du reist deg jo mann.»

Etter samleren

Brødrene Hans og Jens Brox, Oldervik, var av hardhausene i Hillesøy. Da de ikke lenger greide Finnmarkshavet, drev de med juksa og line «utfør» øyan, sommer og vinter, natt som dag nær sagt. Så ble han Jens så syk at han døde, og dette likte broren svært dårlig, og klaget: «Du, æg lure på at han Jensebror la seg førrtidlig til sengs.»

Karl Renland sa:

Gamle los Mikkel Hansen møtte en gang i Tromsø til en sjøforklaring. Og da været var ganske mildt, gikk han like godt barfotet i gatene - og oppe i retten også. Men der oppe var det for høvet trangere farvann, så Mikkel sang ut: «Dokker må ikkje trø på meg førr eg e berfötter.» Folk så seg om; sannelig gikk mannen barfotet.

En Øyfjording fortalte:

Doktor Oscar Eng var i Øyfjordvær, og ho Tore-Bereth satte kjelen på for å gi han en god kopp kaffe i livet, før han gikk i båten igjen og pakket skinnfellen om de velsenete kommagene sine. Bereth spurte: «Kjem an på ka doktoren like best på kjelen, sekkori eller salt?» Han sang kraftig ut: «Å fy for pokka, eg vil ikke ha verken salt eller sekoi.» Hun ble både skjette og skjemt, som man sier.

Jens Kroken fortalte:

Han Hans Hertel i Angstauren hadde kjøpt ei veggklokke. og en besøkende spurte om det var lenge siden den vakre klokka kom i huset. «Jau. det ska de få vette», svarte husverten. «Ho va kjøft akkorat i den gallentia da folk skreiv seg ut av kjerka.»

Søren Sørensen, Fjordgård, og broren Bernt lå ved kaia og heiste opp fisk av båten. Så var det noen skøyer som lempa ei bikkja i tønna da de firte den ned til dem. De to hoppa resolutt i land og gikk beint heim, harm i hu og illhoksen for hva ulykke som ville ramme etter så grovt spill.

Nils Mikkelsen, Sommarøy

fortalte at han Enok på Vasstranda hadde en nabbe i stueveggen oppover moldbenken, og til middagslur la han seg på rygg på den «benken» og la føttene oppå nabben. Når han så blunda, datt føttene ned, og karen våkna og spratt opp. Ferdig med det!

Etter Jens Kroken med flere:

Nikoline Jensen, Kattfjord, var kjent for sitt fortreffelike humør. Hun snakket langsomt og med glad stemme, og la trykk på nesten hvert eneste ord. En kom og sa: «Nikoline, no har herredsstyret lagt skatt på hundan». Hun kremta litt og svarte: «Hm. det gler mæ, æg har to.» En spurte: «Var dem mange mann med ut på Havgrunnen?» »Hm-hm: Dem va no fem, og så et par røyserta med en kasjett oppå.» Det var en unggutt forståss - med voksne støvler.

Jens Solvang visste:

Nils Olsen, Tørsnes, kom en dag til Laukvika, og da han la til brygga med seksringen som han hadde satt en stor ny kjeip på i etterrommet, stod Matheson oppe i bryggedøra og ble kjeipen var. «No Nils, meine eg du har sett riktig en høvedsmannskjeip på båten din», ropte han ned. Nils så opp og svarte slagferdig: «Ja, han e omtrent som næsen jeres.» Begge lo, for hr Matheson hadde en riktig flott romernese. Han sa nok sitt: «No pikade, Nils».

Samleren hørte det:

Petrea Storslett sa til Bergitte at hesten var rent besett. Da ropte Bergitte over seg - selvgod: «Det va då fanden at ikkje du kunne slutte å svære.»

Nils Klausen sa det:

Han Andreas på Myrnes var på Grinnøya og bygde stua til Nils, og de holdt til i fjøset. Søndag fór alle til byen, og kroken ble satt på døra. Men Andreas hadde hygget seg fint. Først hadde han klipt håret sitt her og der rundt hausen, og dernest med ei klipetang brøtte ut en jeksel som verka fælt og med det samme revve løs en som var både god og pen. Han var blodig over heile maska, men i god vigør og krønsk over å ha fått slått to fluer i ett slag og spart arbeidstid.

Etter samleren

I den 1. verdenskrig, da Carl Bertheussen var provianterings- , rasjonerings- og regnskapssjef, var det mange episoder. En kvinne i Øyfjord skrev et langt brev «Til kong Håkon VII», og sa at Bertheussen hadde bedratt henne i forbindelse med bidrag, og med ei ku som det var gått så som så med. Og brevet slutta med: «Ja, du må no være min mann med den kua...» Bertheussen fikk brevet fra det kongelige, gjennom fylket, til behagelig gjennomsyn.

Fiskerne i Øyfjorden er - i likhet med sine sambygdingar - i besittelse av atskillig humor. De fortalte at i båtmotorens første tid, var det mange viderverdigheter for den som var motoreier. Således var det en mann i Trelvika som hadde en seks hk «Rokk» i båten sin, men den var uvillig til å tvinne rundt. Så tok mannen greiene sund for å pusse og stelle. Men da apparatet var satt i hop igjen, hadde mannen en halv stamp motorsaker til overs - og motoren var ikke verre.

Sagaen beretter

Einar Andreassen, Rekvik, var en mann med gode krefter. Og han var i mange år kar med høvedsmann Lindrop i Tromvika på dennes åttringsbåt. De var fire mann ombord, og Einar var halsekar. Så var det en dag i Lofoten de holdt på å slage seg opp til Stamsund i stiv fjellvind, så de hadde flere klør segel satt nedåt. Plutselig sang halsekaren veldig ut: «Det brottne, det brottne!» «Ke så brottne?» ropte høvedsmannen i mot. «Segelstikka, segelstikka. Vi må ta ihop!» Men Lindrupsen så ikke syn med å ta seglet «av han», og rørte ikke lauparen. Men Einar la seg over båtsripa og holdt segelhalsen nedåt til slaget (krysset) var ute.

Det gjaldt jo liv og død, for sprang halsen gikk båten rundt i samme nu. Alle regnet Einars karsstykke for nær sagt et mirakel. Segelstikka var ikke av jern, men av tre.

En annen gang under kryssing sang samme Einar ut for ei tung rossa, og mente at høvedsmannen ville slå brasen løs eller slakke i skautet når rossa la seg i seglet. Men så skjedde ikke. Båten skov hav inn mer enn Einar syntes gikk an. Han hogde derfor lynsnart neven i

underliket og gjorde et veldig rykk. Noe smalt, og seglet slo. Kjeipen, som skautet var tatt om til skautnaglen, var revet løs fra ripa, og båten retta seg opp.

En øyværing drev med å slå gresset på rota på en gård på Kvaløylandet, og han slengte seg en liten blund i naustet for natta. Han våkna av at det kom en båt og la til i stoa. Det var markeieren som kom roende hjem fra byen. Mannen var utrodd, men i godt humør og arg i hu: Nå hadde han for tredje gang rodd til og fra byen og kjøpt brennevin til barnedåpen, men før dagen kom var vinen gått fløyten, eller rettere: gått med på den sju-åtte mil lange roturen heim. Han blåste: «Eg gir no en god dag i heile dåpen, førr eg har bladd både att og fram i heile Bibelen, men ikkje funne et steinsens grann om slikt runeri.» Han stakk en nesten tom buttel i handa på slåttekaren, - og så stod saken med dåpen, for tredje gang like åpen.

Velaktede kvinne Julie Sørensen, Ersfjordbotn, fortalte en sommerdag i 1948 følgende to tildragelser.

Når vi for til kirka på Austein, brukte vi å ha hus hos ho Emilia i Salen, og av ho fikk eg høre ett og annet rart. En gang fortalte hun denne tildragelsen; eg bruke hennes egne ord:

«Det var i den tid eg satt med barnan små, og det var krøbelt for oss både på en og på annen måte. Så var det en dag at det kom en ungdom fra Buvika og ga meg 10 kroner, og eg måtte spørre han ka det skulle bety. Han fortalte då, at han og en av kameratene var borte på fjorden med lina, og då fikk dem en dag to riktig fine kveiter. Men det ble sådan landvindskuling at dem holdt på å drive til havs. Då ble guttan enig om å be til Gud, og love at dersom han hjalp dem i land, så skulle dem gi ho Emilia i Salen 10 kroner. Da tok det til å spakne, og det blei så fint vær at dem rodde heim med letthet. Og no kjem eg med pengan, sa gutten; for det man lover det må man holde, især i sådant høve. Emilia var enig i den tingen, og spurte om grunnen til at dem akkurat skulle gi ho 10 kroner, men den ting kunne han ikke svare annet til, enn at det kom slik i sinnet hos dem da dem gav løftet.»

Men Julie - og flere, skjønner sammenhengen.

Og så det andre som denne kvinnen fortalte ved samme høvet. «Det var i valgåret i 1918. Da ble jeg syk om høsten i oktober, og fór til doktoren. Jeg fikk hus hos ho Inga i Salen, dotter hennes Emilia, som da bodde i byen sammen med en annen kvinne. Om kvelden kom det to kvinner i besøk, og de fire hadde tatt til å spille kort, men sluttet da jeg kom inn. Inga sa då: «Bestemor, vil du at jeg skal se i kort om du blir frisk snart?» Jeg svarte verken fra eller til; du vet, slikt vil man jo så gjerne ha rede på. Så ordna Inga med kortene, og bad meg å ta et av dem og det gjorde jeg. Så la hun vekk en del med de ord at det var noe jeg måtte gjennomgå, og da så hun litt på de andre og sa om litt: «Ja, bestemor, du blir snart frisk.» En stund etter

sa hun så: «Det er en sortkledd kvinne som tenker på deg.» Men eg la ingen vekt på det der tøvet som eg syntes; men Inga føyde straks til: «Hun har sort hår,» og like etter «og hun har tårer i øynene.» Det var merkelig. Da tenkte jeg med en gang på Emilia i Salen. Så gikk jeg til sengs, men søvn ble det ikke tale om. Straks øyan seig i hop var det noe som rusket i skuldra på det her viset - -, og det sa: «Ho Emilia er i nød.»

Dette hendte opp og opp igjen like til klokka tolv på slaget, og da var jeg så elendig at jeg kjente ikke å kunne holde ut lenger på sådant vis. Då knepte jeg hendene og lovte Gud, at hvis jeg nå fikk være i fred og fikk sove, så skulle jeg sende Emilia ett og annet. Og så visste jeg ikke noe mer før jeg våknet, og da var det morgen og klokken var 9. Jeg var hos doktoren, og fikk medisiner og for heim, og det var 8 dager før valgdagen. Jeg hadde tenkt det sådan, at det til Emilia skulle jeg sende med dem fra Sessøya når de kom opp her etter urna og fór til Brensholmen med den.

Hos naboene her, fikk jeg alskens av mat og kvevarer, ost, smør, kjøtt, ull og tøyvarer så en tønnesekk ble full - åja, jeg la no til ett og annet jeg og, for jeg hadde jo lovt Gud det. Karl Lorentzen fikk ikke plass i sekken for sin gave, så det ble sendt særskilt. Så skrev jeg et brev til Emelie, og da Lars Hansen, Sessøy, kom opp etter urna, fikk han alt med seg.

Da vi sommeren etter kom til kirka, hadde vi hus der i Salen, og da satt jeg og Emilia ute på bakken. Da tok hun meg om halsen og takket for den sendingen om høsten. Hun fortalte da at det ikke fant mat i huset, og at hun og Inga om kvelden, valgdagen, satt og lot falle ord og annet til de skulle legge seg, og da sa Inga: «Vi får koke kjelen og drikke varmt vann til kvelds, og da hørte vi med det samme at det stampa utførre huset i mørkna. Døra kom opp, og han Lars Hansa i Sessøya dreiv en stor sekk inn, og et brev og sa: «Her e nokke til dokker.»

Han som refererer spurte om Emilia sa noe om at hun hadde bedt Vårherre om hjelp, men det hadde hun ikke sagt noe om. Julie minnet da om at den kvinnen Inga så i kortene, hadde tårer i øynene. «Se der,» sa referenten, «tårer er bønn god nok for han som vet og forstår allting.» «Men», spurte Julie, «bruker Vårherre kortstokken en og annen gang for å fortelle oss noe?»

Berthe i Bjørnvika

Hos en husbond i «ytte Buvik» var det en pike som het Berthe. Hun var en riktig «sneis» jente er hørt sagt av en forstandig kvinne fra den tiden, og hun føyde til: «Hun var rød og hvit og flink til å arbeide.» Ikke så merkverdig at denne piken kom til å få ganske stor innflytelse i huset.

Men det ble med tiden til det at den unge kvinnen måtte forlate huset, vel helst foranlediget av krefter utenfor. Men ingen var det som hadde noe bedre å gi henne. I lang tid holdt hun til i en fjellhule

mellom Torsnes og Buvik, til de kommunale myndigheter endelig sørget for å få i stand en slags hytte til den ulykkelige, i Bjørnvika mellom Buvik og Sandvik, og der fristet hun tilværelsen i mange år. Så var det en oktoberdag i 1910 at Rikardine Rasmussen, Sandvik, oppdaget et menneske som kom krypende fra Bjørnvika og heim etter marka mot gården; det var Berthe. Hun var syk og utsultet, og de bar henne inn, ga henne mat og vasket henne. Men da falt hun så rent sammen at de i kurv måtte få henne inn til sykehuset i Tromsø. Der trakk hun få dager etter sitt siste sukk.

Det skal føyes til, at der i Bjørnvika hadde kvinnemennesket et slags fjøs eller skur til 3-4 sauer som hun røsket gress til borte i steinurene. Og endelig kan føyes til, at i møte av Hillesøy herredsstyre den 19. november 1885, ble besluttet å holde auksjon hos Berthe Rasmusdatter, Bjørnvik, for resterende herredsskatt for 1892, - kr 1,46.

Klokker S. Kvamme, Brensholmen, holdt på å spre møkker innpå vollen, og var kledd etter arbeidet; kommager og den slags. Da kom det en yngre mann og hilste; han hadde viklede legger, sko og kalosjer, og ville så gjerne ha klokkeren til kausjonist for et større lån. Han fikk mild motbør og ble mer pågående, men da ga klokkeren han grei beskjed: «Hørt slik, at kommagen skal kausjonere for kalosjen, det må da være toppmål av galskap.» Audiensen slutta med det.

Annet rart

En sommerdag ved år 1900 rodde Edvard Jensen, Bjørnøy, med sin hustru Hanna og sønnen Hagrup, 20 år, nord til slåtteliene innfor Madseng for å slå. De traff Jens Kaspersen der borte i uersklakken utfor Brosmeora, og han advarte at de ikke måtte gå opp i liene nu mens sjøen var i falling, for da var vassiget i fjellet meget tyngre enn ellers og det var lett for å gå skred. «Tøv», sa Edvard, og gikk opp i liene. Kort etter kom det et skred, og Hanna ble rammet så hun ble bevisstløs, og blodet rant av et stort sår i hodet. Edvard tok hodet hennes i fanget sitt og befalte gutten å ro av all makt til Madseng og be han Samuel å stenge blodet.

Samuel satte seg på en stein ved huset og ga seg god tid med å spørre om navn og alder, som han fikk. Om en stund sa han så: «No kan du ro, det er gjort.» Gutten rodde tilbake og fortalte alt, og faren sa da at blodet stanset akkurat som Samuel sa.

De bar den bevisstløse Hanna ned til båten i en høynot, og fikk henne i seng hjemme, og Edvard fór til Sommarøya og telefonerte til doktor Stjernholm om å komme til hjelp. Doktoren svarte at han kunne ikke komme da han skulle til en festlig sammenkomst. Dette var mandag, og fredag skulle lokalbåten anløpe Røsholmen. Det ble ordnet slik at gamle «Tromsø» skulle stoppe ved Bjørnøya og ta den syke ombord. Ved sykehuset sa doktor Egilsrud at hadde dette rammet en mannsperson, ville han ikke overlevd blodtapet.

Da fjorten dager var gått, fór Edvard til byen for å få sin hustru heim, og det fikk han mot fast løfte om at han skulle stelle med såret så og så, og Hanna ble virkelig frisk. Kuttet i bakhodet var 4 tommer langt og så dypt at det kunne legges 2 fingre nedi, sier hennes datter Hilda. Det vokste aldri skinn over såret, bare en silketynn hinne som ikke tålte å berøres.

I 1860-årene var det en mann som holdt andakter nu og da. Så var det en gang han i sin tale skildret sitt og brørens forhold hinsides; de tenkte ikke ens om ett og annet-: «Når han bror dør, så går han til den stygge plassen, og når æg dør så går æg til himmels. Når så han Ola kjæm gåanes førri bi himmeldørra og får se mæg, så seie han: korr sett du her så det skjin av dæg? Ja, det kan du vel skjønne, svare æg-.» En gang den samme mann «talte» i Tussøya, var ho «Skamtinn-Marja» der, med den av sine fire barn som het Ingvard Kristiansen. Gutten gikk og vandret omkring på gulvet i sine egne funderinger, og rett som det var fant han på å svive bortåt taleren for å kjenne litt på fyren. Det var vel helst støvelbellingene han spekulerte på. Taleren stoppet snakkinga og befalte: «Vig bag mig.» Småen rømte så passelig, men var så og fingra med mannens klær, kanskje en slengtrøye med belte og slirkniv. Da sang taleren veldig ut: «Vig bag

Steingjerde på gården Skamtinden.

mig du skjøgemannindes sønn, og rør ikke ved min kjortel og besmett ikke mitt klædebond.»

Han «Stor-Ingvard» var liten den dagen altså.

Hos handelsmann Hans Henrik Brox, Tussøy, tjente i 1880-årene Dorthea Aas Nilsdatter, Kattfjord, og Johanne Nilsdatter, Sessøy. Det ble i den tiden ført mangfoldige laster tørrfisk til byen om sommeren. En gang var disse pikene med og bar 5 fiskefarmer ombord i fembøringen, foruten sitt øvrige arbeid på gården. For denne ekstra jobben fikk hver av de to pikene et spriklete tynt hodetørkle. Pikene var vel tilfredse etter tidens takt og tone.

På Tussøy bodde det i første halvdel av forrige århundre en mann ved navn James Hansen Heitmann med sin hustru Anna. Mannen ble kalt «Jerns» etter engelsk uttale, og var født i 1778. Han var vel kommet nordover med en av jektene. James var en både snill og myndig mann, men hans kone var et skarn, så hans tålmod ikke kunne hamle opp med Sokrates sin overbærenhet med sin Xantippe. Hva gjorde så «hr Jerns» når umennesket ble altfor grov? Jo, han tok henne i båtskarven og førte henne bort på Rosmålskjæret til tordenskyen hadde utladet seg noenlunde. Så fikk hun landlov til neste tornado.

James døde på Vasstrand i 1848, og hustufta deres på Tussøy kalles den dag i dag Jemsheimen.

Hermann Pedersen, Sessøy, var i sine yngre år jamt utfor øyene med juksa, og da tøyde han helst dagen og natta med, i klakken. En morgen bestemte han seg til å ro frem i Røsholmen for å få seg en god kopp kaffe hos Johanna-Marja. Men utbalt som han var, dubba han alt i ett over kaffekoppen. Da sa kvinna: «Hermann stakkar, du e så utbala, kom no å sov litegrann i fanget mitt.» Hermann så våkent fremfor seg, så utbrøt han: «Potifars hustru sagde så venlig til Josef, sitt kom, men han lot seg forlokke slett ikke, hans troskab holdt seg til punkt og prikke.» Sessøyfolket hadde ord på seg at de var «Bibelsprengt».

Om «Jens Nilsa på Naustvollen»

En sommerdag han lå ute på Havgrunnen med juksa, kom det ei stor seilskute inn fra havet og praia om losing inn til Tromsø. Han Jens heiv seg straks ombord, og dem kryssa i stiv sønnavind innover til Hekkingen. Der kom han Morten Evensa ombord, så han Jens ble avløst. Han ble med inn til byen.

I Rystraumen hadde dem frisk vind nordfall, men straumen gikk sterkt imot på fallan sjø som det var, og skuta skar overhendig Da ropte han Jens kvasst til Morten los: «Du må kommandere mannskapet til a skvære seglan så skuta ikkje førrrskjær seg.» Han Morten svarte arg i mot: «Ja, kommander no du da, så ho ikkje førrrskjær

seg.» Den ting lot han Jens seg ikke be to ganger; han sang ut med den kvasse stemmen sin så mannskapet fikk nok å bestille, og skuta gikk som ho hadde hestetauma på seg.

Da dem godt og vel var kommet igjennom straumhollet, kom kapteinen bort til han Jens og klappa han på aksla og sa: «Du er den los, andre mann er skomaker.»

Han Morten hørte det og ranga augan litevetta, men sa ingenting. Det skal her føyes til at Jens sin karakter står slik notert i konfirmasjonsboka: «Gløgg, lettlært og snartenkt.» Dette vitnemål holdt stikk all Jens sin livsdag.

Klokker Hansen, Brensholmen, reiste en tid som kolportør, visst for et bibelselskap, og hans rute lå en gang noe sørpå. Han kom til kjøpmann Zahl i Kjerringøy og skulle hilse på husherren. Av fru Zahl ble han mottatt nokså kortfattet og vist inn på kontoret for å unngå noe bry med den fremmede. Kommet innfor døra bukket Hansen høvisk som den dannede mann han var: «Jeg skulle bare få hilse så meget fra madame Ellen Bang.» «Hva, kjenner De madame Bang», utbrøt den veldige herren. «Å ja, hun er min svigermor.» Tablå. Fruen fikk seg til å utbryte hjertelig: «Å gid, hvorfor sagde De ikke dette straks.»

I den tiden da doktor Schumaker var distriktslege i Hillesøy, var det en gang en kvinne som troskyldig spurte han hva han het. Hun fikk greit nok svar: «Jeg heter Schumaker.» Kvinna stussa litt, så gjentok hun funderende: «Sju mark, han regjære og fortære jæres namn.»

Tomas Tønder Hansen, Engenes, var en munter mann. Da han hugde en tommeltott av seg, flirte han, spyttet på den og kastet den opp på stuetaket «til tørk». Men da han kom i retten for å ha tynt merra med for lite mat, sa han at dyret døde av langsamheit. Sorenskriveren: «Var det ikke en sau eller bukk til å ha i lag med dyret?»

Tomas Tønder: «Æg må spørre, hva pokker kunne en bukk klare å bestille der.»

Bertheus Larsen, Storslett, fant en gang at det nedfor Salskjæret var en grunne. Da dette ble kjent, var det noen som fant det høvelig å kalle grunnen opp etter mannen, og så het det «Dissentergrunnen» så lenge det kan huskes.

Julie Brox, Øvre Karolius' datter på Tussøy, var en gang i sine unge år med sin pleiemor, Karoline Hillesøy, innover til Johanna på Austein, kona til Peder Pettersen. Straks de var kommet inn i stua, hørte de en rar lyd, og så kom det en liten grisunge trippende frem fra omnskroken, og straks en til. Da de så seg nærmere om, oppdaget de til sin forbauselse at sjølve mor grisepurke hadde «bås» mellom den store kokovnen og veggen. Det luktet litt kvalmt i huset, men med korte pauser lød det både duett og trio.

Fra det skjulte

Fegd

Hans Kr. Hansen, Lillenes, fortalte en gang ordrett følgende historie:

«En gang har også jeg sett fegd for døde, åja, to ganger og. Første gangen var en natt tidlig på høsten, så det var bare litt skumt om nettene. Det var noe over midnatt at jeg våknet og ikke fikk sove mer, og da fant jeg på å gå frem til vinduet for å se etter noe, uten å ha noe rede på hva det skulle være. Dette her, det var mens jeg var i Laukvika. Ja, da ble jeg straks vår noe som kom opp av havet, og vadet i land rett nedfor vinduet. Det så akkurat ut som det skulle være en halv voksen kvinne. Hun kom gående sakte oppover sandfjæra og bort til atterskotten av kirkebåten som stod bare 10-12 skritt nedfor huset, og der ble skikkelsen borte. At et menneske kunne komme sådan opp av havet kunne jeg ikke begripe, og forsøkte å forklare det på den måten at det måtte være en oter som kom for å gjeste fiskehjellene. Slikt hadde jo aldri hendt før, men man må jo finne på en forklaring. Skikkelsen forble borte endog jeg stod bra lenge og så etter den. Da det så ble dag, kom det en båt fra Brensholmen, og de hadde det til ærend at de ville låne likkista til frøken Stenette Matheson, for Fredrikka, første kona til kirkesanger Hansen, var død. Nå blåste det en hel vind så karan måtte få låne kirkebåten da de skulle tilbake over Malangen. Og da ble kista satt i akterskotten der jeg hadde sett dette gjenferdet bevege seg og bli borte.»

Den samme forteller:

«Andre gangen jeg så fegd var etterat jeg hadde flyttet hit til Lillenes. Den vinteren da han Andreas Anton på Gavlen døde, var alle mannfolk for det meste på Lofoten, og jeg og en nabo drev småfiske. Vi holdt en dag på å stelle med noe nede ved naustet. Da ble vi med ett vår en småbåt som kom roende over fjorden fra Gavlen mot oss, og da båten var ganske nær land, sa kameraten min: «Se, der kjem jo han Andreas Anton og vil ha begravelserfolk.» Han sa det mest som i spøk. Jeg så opp, og det var ikke å ta feil av. Det var både båten og mannen, og han syntes å ha hastverk. Vi hadde hørt at han var død; det var i året 1881 - det orkanåret. Båten rodde i skjul for berget like bortfor naustet, og vi ga oss ikke om å gå og se etter han. Ei lita stund etter ble vi vår at det kom en båt til, roende fra Gavlen, og det var folk som kom for å få hjelp med å begrave han Andreas. Vi spurte etter den båten som rodde straks før, men ingen var rodd og alle båtene stod i fjæra. Vi hasta med å få liket til Hillesøy og i jorda mens det var et dus i været. Men vi hadde knapt fått kista ned da nordvestkulingen var over oss, og vi harva med en lappe segl over Malangen. Det var nå uvær dag etter dag, så det var ikke å undres på at han Anders hadde hastverk med å komme til ro.»

Hulder

Maren Anna Mikkelsen, Sommarøy, fortalte: «Da eg var i tjue-års alderen tjente eg et par år på Haugen i Malangen, og hørte mange slags fortellinger om trollskap. Men av den sorten så eg aldri et pusk og trudde ikkje på slikt heller. Men så var det en kveld eg satt i grinnan og melka, at eg fikk høre sådan overhending bjelleringel at eg måtte se meg om. Da fikk eg se en heil flokk med kyr og sau og geit borti utkanten av setervollen, og det bar nedover mot gården med heile buskapen. Eg såg at dem rente beint nedi høyhesjan, og eg melka i hu og hast og tok bøtten på børtreet og skyndte meg nedover og så at geiten sto strak oppetter høyhesjen. Så gikk eg førbi nokken busker som stod fram med veien og skjulte hesjen, mens eg gikk de få skrittane, og då var ikkje et pister verken å se eller høre. Folket neri gården hadde ikkje sett eller hørt det minste, og dem syntes ikkje det var nokka rart i det som eg førrtelte, førr slikt var ikke nytt der på gården.

Nabogården skulle og være utsatt for mangt rart, og det ble fortalt at «hin mannen» midt på lyse dagen gikk som en stor hund att og fram i lag med folket neri nothuset. Det skulle være førsøkt både ett og annet førr å bli kvitt uvesenet, men det ville ikkje hjelpe førr han berfot-Erik fikk stoppa det. Han var ifrå Sverige, og skulle kunne mangt rart. Så en dag eg var et ærende borte i nabogården hos enka, blei eg vår at der under omnen lå en bitteliten dregg med ei lita jarlekkja som var gjort fast til ovnfoten. I all troskyldigheit la eg til å spørre ka det var, men ho svarte en annen vei. Av de andre fikk eg førtalt, at det var en innretning som han berfot-Erik hadde sett styggen fast med.

Da det lenge deretter kom nye folk på gården, vet man at den der dreggen ble kastet i havet, og da tok trollskapen straks til å husere. Men så fikk noen flyndrefiskere den rare gjenstanden opp i garna, og den ble lagt på plass. Da opphørte uroen.»

Ei huldreku

Det var en sommerkveld at kyrne hos Hans Kr. Hansen, Lillenes, kom trekkende nedover holtet en god stund før melketid. Småpikene som ble bedt om å gå å passe dem en stund, kom straks fykende inn og sa at de turde ikke gå oppover for det kom ei reinsimla rennende utover. Mora sa at det var vel hunden hans Strøm, og gikk ut for å se. Ja, det kom rennende et dyr akkurat lik ei kvit kviga, og den slengte med rompa til begge sider like frem til hodet - som når kyrne jager mygga. Buskapen som gikk oppi bakken, ble og vår den der kviga, og de strekte halsen fremover og øntes, og så tok dem alle til å renne i møte med den. Så rennte den over elva i samme kjør uten å se til siden, og så var den like ved det lille berget oppi bakken, og det var ikke mange skrittane i mellom den og kyrne. Men den forsvant i et øyeblikk, akkurat som den rennte inn i ei dør i berget. Heile

buskapen stoppa og blei stående å glane bortimot ber get ei stund, så tok dem til å ete igjen. Den ting at kyrne også så dyret, er jo bevis nok for det mystiske i tingen.

Inntatt av huldra

Karoline Hillesøy fortalte en gang at det ved året 1850 var en mann på gården hos dem som het Mathias. «Han var dårlig til arbeid så han for det meste gjette husdyra. Så en dag om høsten gikk han og skulle hente geitene. Han kom ikke heim igjen, og vi måtte ta til å leite etter han. Nei, ikke fantes han den dagen og ikke den andre og tredje dagen heller, så vi måtte få alle folk i nabolaget med i leitinga. Det ble søkt både i fjell og fjære, og i hver ei grop og hvert et hus som fans. Man rodde rundt heile øya og søkte og ropte på han i dagevis, men uten resultat. Alt som vi fant var treklompan hans; de ble funnet fram med kirkeveggen. Så måtte man slutte å leite, og så sa vi «avdøde Mathias» som skikk er.

Så en dag fór eg og søster mi over Malangen og bort til Laukvika før å handle førrskjellig til huset, og heime var det et kvinnemenne-ske som kaltes skomaker-Lise. Og rett som det var, så stod han Mathias utførre bislagdøra, og ho Lise stakkar blei vettskremt kan skjønne og løp sin vei. Og da vi straks etter kom roende, kom ho Lise ned på berget og spurte haseblæsandes om vi kunne gjette ke som var oppi stua? «Det er han Mathias», skreik ho, og så besvimte ho og datt i fjæra. Da vi kom opp, var det ikke å ta feil av; han Mathias satt på en skammel og så frøktelig ut. Han var førreven og fæl å se til, og to tenner var slått ut av munnen på han. Detta der, det var no den sjuende dagen etter at han var kommet bort. Så førrtelte han at han hadde blitt innteken av de underjordiske, og dem bydde han både på fint bakverk og rømgrøt. Men han nekta å smake på sakene då han hadde hørt at dersom man åt hos huldra, så var man fanga før alla,- som vi jo veit. Og då han ikke ville nyte nokke, så fór de stygt med han og spente han ut så han fór haustompanes, og fikk slått ut to tenner i munnen.»

Trollskap

Etter Karoline Hillesøy, fortalt omkring århundreskiftet:

En gang fortalte hun at av alle de kreaturer hun overtok da Lydia Jensdatter, Hillesøy, hadde satt livet til og hun ble gift med hennes annen mann, Nikolai Olsen, fikk hun ikke nytte av mer enn et eneste dyr - ei geit. Nesten alle de andre dyra sprakk på forskjellig vis; i fjellet, på båsen, i snøen og på slette marka. Med bukkene gikk det for det meste for seg på den måten at de fikk krampe i nakken slik at hodet trakk seg bakover, helst mens de stod på båsen. Karoline fikk da et «godt råd» av en klok kone slik at når nu et dyr fikk et anfall, skulle hun få det satt ut på et isflak og la det reke til havs. Da ville den onde ånd følge med. Straks etter var det en bukk som det

onde fór i. Karoline tok den på armene, og bår den i vika på vestsiden av husene - Fjøsvalen, lempet den ut på et isflak som foreskrevet, og spente fra land. Av de få dyr som nu var tilovers etter Lydia, sprakk ikke flere av nakkekrampe, men reites bort og til liten nytte; den eneste geita unntatt.

Hans A. Brox, Oldervik, fortalte en gang at hans far, Søren M. Brox, hadde lånt ei ku i Kattfjorden hos søster til Anders Gundersen, og da de kom for å få den tilbake ville, kvinnen ikke la de få den ennå. «Men vi tok kua med oss, og da ymta hun om at vi fikk ta følgene. Vi hadde kyrne i grinnan, men den natta hadde kyrne brutt seg ut, og gikk på enga. Vi fikk dem inn igjen, men de kom ut. Så hadde vi kyrne i fjøset og spikra døra, men heile buskapen fór ut og på marka uten at vi kunne begripe korleis det gikk for seg. På den måten leika det fleire ganger uten at vi kunne hette på sammenheng, annet enn at det var pure førrgjæring av den onde.»

Julie Sørensen, Ersfjordbotn, fortalte:

«En kveld i mine yngre dager gikk eg min sedvanlige tur til fjøsen før å stell kretturan. Men da kyrne fikk mat, ble eg vår at ei av dem, straks maten kom oppi båsen, ble så urolig at det var reint et mirakel. Eg måtte stanse å legge merke til dyret, for den var aldeles vill og åt ikkje av høyet, men rykte til seg strå då og då, akkurat som utav varmen. Eg ble reint førfær, og lyste med den ti linjers løkta oppi båsen og kjente i høyet uten å oppdage nokka særskilt. Eg fikk melka kua på et vis, og batt den med ei lekkja til. foruten den vanlige, før at den ikkje skulle slite seg om natta og gjøre nokka galt. Tidlig nesten morgen var kua like galen og gjennomvåt av svette. I båsen var ingenting å se. Eg sto og halda meg mot bolken til hin båsen, og ble med en gång sint eller overhendig oppskaka i mitt indre så eg knepte hendene og ropte: «Er det onde makter så må dem vise seg, og er det gode makter, så må dem forsvinne.» Så kom eg til å bøye hodet og se ned i båsen, og då ble eg var at der, rett under kua, låg et minningsbein så stort som av en sau og gulaktig. Eg greip beinet før å se på det, og akkurat med det samme drog kua et langt og sterkt sukk, og så sto den så rolig som om ingenting var hendt. Eg tok beinet med inn og hadde det ligganes noen dager og viste det til lærer K.O. Larsen som sa at det sikkert var et menneskebein.

Så en kveld, straks etter eg hadde lagt meg, hørte eg tydelig en stemme som klår og tydelig sa: «Julia, du skal brenne det beinet, før ellers kan det bli nokke galt.» Eg tok straks beinet og kasta det i omnen.»

Etter O.A. Øverland: «Av Sagnet og Historien» skal her gjengis en beretning om noe trolldom i Rusholmen, som biskop Frederik Nannestad har fått innberettet fra presten i Hillesøy. Vi gjengir her

beretningen etter ordlyden, men i nyere skrift: «Uti Senjen er et anneks-sokn Hellesø, hvor der bor en fisker på Rysholmen hos hvilken oppholder seg mange fiskerfolk for å fiske fra Mikkelsdag til Juletider. På dette sted begynte for tre år siden et spøkeri således at ved oktober måneds begynnelse kommer hver aften en banken på veggene, hvilken høres likesom av to kjepper. Men det sees intet. Dog sees det merker på husets vegger av slagene. Dette vedlikeholder den ganske natt. Undertiden er skett, at når folket har lagt seg da høres døren at gå opp og det blir i skorstenen (gruen) en samrøren i ilden så glør med aske spredes over gulvet. Undertiden kastes sten for å slå vekk hva folk har i sine hender. Jo mer folk synger og leser, dess sterkere bankes det på veggene. Sådant alarm kontinuerer fra oktober måned like til solhvervs tid før jul. Nu tre år har det så kontinuert. Fiskerne har kvittert stedet, men den enslige mann bor der ennu, men bereder seg til å flytte derfra ifall det atter dette år vedlikeholder. Presten ved stedet, hr. Johan Arnt Mejer, beretter dette; han har losjert der og hørt alt dette i de forrige åringer.»

Hertil er å tilføye at hr. J. A. Mejer var prest i Lenvik og Hillesøy fra år 1735-1755. Og når han har losjert der på Røsholmen «i det forrige år» kan det ikke være for år etter år å stagge den onde, men at han har forrettet ved Røsholmen kirke ved bestemte tider sommer og høst. I så tilfelle har kirken på stedet ikke vært revet før etter nevnte årstall, eller like så gjerne i presten Mejers tid.

«Ho-ho-o-o, kom heim»

To-tre år etter at Bertheus Larsen og hustru Hanna var flyttet til Storslett, var han en dag nord i fjellet og hogde emner til melkeskåler. Da hørte han med ett at det hujet i retning av hjemmet, og det sa tydelig: «Ho-ho-o-o-, kom heim.» Han skyndte seg heim da Hanna var «dagløs». Ja, hun var syk-, men ingen hadde vært i vei og hujet etter hjelp.

Meir mystikk

etter H. Kr. Hansen, Lillenes: «Det var i et av de siste storsildårene, kanskje i 1875. Vi hadde for skikk vi mannfolk at når vi var ferdig med dagens arbeid og hadde lukket butikken der i Laukvik, så kom vi sammen i gammelbårstua og fordreiv kvelden med kortspill. De fiskerfolk som var der ute, holdt til der i bårstua med linegning og alt sitt. Vanligvis var det stempelhund vi spilte, for det kunne vi tøye så lenge vi orka, men vi spilte aldri om eller med noe innsats eller penger. Så var det en kveld vi var sammen fem-seks mann, bl.a. Gunnar Iversen og Fredrik Bårdsen fra Tromsø, og deres koner som var kommet for å besøke sine menn. Oline, kona til Gunnar, satt på en gammel og lågbeint ryggstol bortmed bordet. Jeg var nettopp kommet inn, og sto å venta på at de skulle bli ferdig med å gjøre

gulvet reint. Da reiste Oline seg med ett og sa: «Nei, her vil ikke jeg sitte lenger.» Jeg spurte straks av hvilken grunn, forstemmen hennes var så underlig. «Ja,» svarte hun, «når jeg sitter, så er det noe som løfter stolen under meg.» «Enn slikt tøv!» sette jeg i til henne, men både hun selv og Fredrik og en av de andre karan påstod at det var så sant som hun hadde sagt. Ikke hadde jeg noe tru på spøkeri og sådant, og gikk så og satte meg på den stolen. Begge hendene stakk jeg trossig i bukselomman, strekte beinan framover gulvet, lente meg bakover og sa med overlegent tonefall: «Se så, no kan dem probere å løfte.» Ordet var ikke kommet før stolen spratt rett opp som av en eksplosjon og slengte meg som en ball over gulvet og bortimot omnen. Nevan var kommet ut av lommene før å gripre for meg, ellers hadde jeg blitt ligganes tvers over den gloheite omnen. Eg reiste meg og var blek som et lik og forvirret, og vi var målløse alle sammen. Den første som fikk ord før seg, var Fredrik. Han spurte ka i all verden dette her var for noe, men ingen fikk ord før seg. Det ble ikke spilt kort den kvelden, før vi kjente alle at vi hadde hatt med mystiske makter å gjøre. Ettpar dager etter fikk Oline bud at hennes beste venninne var død.»

Videre etter samme H. Kr. Hansen:

«Den gammelbårstua i Laukvika som jeg før har førtalt om, var bekjent som et hus der usynlige makter drev sitt spill. Til sine tider hørte man noen som gikk der inne, og til sine tider ble dørene revet opp. Jeg skal f.eks her førtelle om ei natt vi var kommet fra

sildenottur. Da de tre mann som skulle ligge der inne var kommet til køys, begynte det å bli svært urolig. Det stod borte i sengekroken ei kiste med diverse saker etter en skomaker, Søren Martin, som nyss før var drukna rett utfor gården. I den der kista ble det sådan rusking og roting at det var svært. De som lå der, syntes at dette var nokså rart, men tok likevel til å holde løyer og sa at no var han Søren og grov etter lest og hammer. Støyen ble alt verre og verre, og då ingen av de tre ville late skvetten, fortsatte de med spydighetene sine og sa at no sprute han Søren akkurat som akkaren- og mangt annet. Då sprang ytterdøra opp på vidanes vegg, og straks etter innerdøra. No begynte karan å bli fælen, men han Edvard i Gamvika sto opp og så seg om, og så lukka han begge dørene igjen så førsvarlig som han kunne. Han kom seg midt inn på gulvet. Då ble det et overhendig sop og brøl rundt veggene, og begge dørene sprang opp på vidanes vegg atter igjen. Det var så skrekkverdig at han rente i seng med et einaste sprang, og dørene ble ståendes åpen heile natta.»

Anmerkning: Fru Else Larsen, Gjøvik, fortalte lenge etter til referenten at denne borstua stod i den tiden som hennes bror H.K. Hansen hadde fortalt om, nede ved kjelleren bak øvre ende av stuebygningen. Hun bekreftet at det der i bårstua foregikk «mystiske ting».

Ei trollkråka

I mars måned i 1933 var referenten en kveld i rorbua «Port Arthur» på Sommarøya, hvor Erling Pettersens båtmannskap hadde tilhold. Foruten høvedsmannen var hans halvbror Torgeir, og Sigvart Strøm-mesen tilstede, alle fra Austein, samt Ingvard Kristofferssen og Oluf Karlsen, Storslett. De to sistenevnte fortalte da følgende: «I året 1910 var vi to, samt Bernt Jensen, Storslett, og Håkon Brox, Oldervik, skippet til Finnmark. Gutten Håkon, 19 år, ble av sin far, Hans A. Brox, kvelden før avreisen ført til Storslett og beint ombord i båten som lå fortøyd på vika, og han la seg ombord. Tidlig om morgenen rodde vi ombord, og Håkon spurte straks hvem det var som var ombord om natta og ropte på han. Vi svarte at ingen hadde vært der, men han påstod at det skrek navnet hans så sterkt at han våkna med en gang og sprang opp på dekket. Men der var ikke liv å se. Dette var i april, og det var tidlig lyst. Så strekte vi segel og stod for fin gråe bortimot Salen, og visste ikkje ord av før vi sigla rett på flua bortmed Leinaklubben der vi jo er kjent som oppi stua. Det var heldigvis flo sjø, så båten skurte framover, førr han la seg jo nesten heilt på sida. Vi sa at det var ei stor skam, og kanskje kjølen hadde no fått skade. Vi kom ikkje lenger med ordskiftet førr det var ei kråka som sette i med et fryktelig skrik med det samme båten støtte på, og no satt ho på mastertoppen og reiv seg grovelig. Ho satt med hodet ned mot dekket og grov til oss, flaug en sving bort og kom igjen og satte seg, enten på toppen eller gaffelen. Ho skreik på alle

de måter som ho kunne, og som vi ikkje veit å ha hørt før, opp og opp igjen uten stans. På den der sørgelige måten fortsatte det til byen. Om det var en og samme fugl heile veien var jo ikkje godt å forstå, men det hørtes no sådan. Så gjorde vi oss ferdig i byen. og tok på turen austover og det er fælt å tenke på; beistet forfulgte oss. fjord for fjord og sund for sund heile veien. Vi dreiv fiske for Berlevåg og dag etter dag var det samme djevlskapen. Kråka skreik oss øyran full og meir til, enten fra mastra eller gaffelen. Då vi hadde drifta ei stund, ble han Håkon klein, og doktoren i Berlevåg sa at det var forkjølelse. Han fikk nokka mikstur, men samme dagen måtte gutten legge seg. Og no hørte han ikke berre oss som snakka og torsken som klaska imot dekket, men over alt. det udyret som fra riggen og rundt omkring harka og jamra og gjorde alskens låt. Så tok vi fatt på heimturen, men sørom Hammerfest måtte vi på grunn av uvær sigle inn til botnen av Fagerfjorden- og den svarte og svartens fugl, fulgte med inn dit og. Då vi så kom til Tromsø, la vi med båten til Killengreen-kaia og tok den syke på land. men ka trur du som møtte oss. På bryggemønen satt den samme «engelen» med sitt samme målføre, og bøyde seg ned til oss og svartgrov. Vi bar gutten til sykehuset og legen sa han hadde tyfus, og spurte om vi hadde vært syk. Men vi hadde vært ganske i vigør om ikkje alldeles. No hørte vi ikkje meir et klunk og så ikkje tegn til nokka kråke verken i byen eller på heimveien. Og ikkje sa vi han Håkon heller meir. Han døde nokken dager etter at han var innlagt- den snille gutten som det var.»

Meir trollfugl

Jens Solvang fortalte om en av sønnene til Lydia i Hillesøya følgende. som står i godt samhøve med ovenstående: «Erik Andreas flytta inn til ytre Buvik og budde som lauskar der. Om han er sagt, han var et råskinn å banne og bante gjorde han til det siste. Han blei syk i Lofoten og døde, men liket blei ført heim for å gravlegges på Hillesøya. Og så fortalte de gamle: Den dag de skulle føre han til kirkegården, kom en svart fugl og fulgte med. De jaga og kasta etter den,men ikkje fór den bort, og tilslutt satte den seg på mastetoppen og var med. På Hillesøya flaksa den opp etter likfølget og satte seg på kirkegårdshegnet, og der satt den då likfølget fór heim igjen. Folk tok sin egen meining om denne mystiske fuglen. Det har trulig vore ei kaja som av et underlig treff hadde tulla seg dit. Det har hendt seinere og, at kaja, som ellers ikkje fins her i bygda, har tulla seg hit og då vore så nærgående at den har kommet inn i hus og blitt tatt med hendene.»

Enda en trollfugl

Etter manges fortelling var det en gang at en av prestene til Hillesøy hadde en fryktelig vanartet sønn. Så var det en søndag da presten og

allmuen var gått i kirken til gudstjeneste, at nevnte sønn nektet å være med. Han gikk heller og sanket egg vest i storfjellet. Rett som nu presten forrettet, kom det en svart fugl flygende inn i kirken og gjorde sving om alteret så alle ble den vår. Presten sluttet øyeblikkelig og gikk ut, og allmuen fulgte med. De gikk vestover under fjellet og fant det forrevne liket av sønnen som hadde «rapt» utfor. Liket blei begravet der det lå, og fire påler slått ned som merker for en grav. Disse pålene skulle være sett ennu bortimot slutten av forrige århundre.

Mystisk målføre

Gamle Angelia fortalte i forbindelse med sagnet om russenes tragedie i Renneberget, at siden dengang har det til forskjellige tider ved havvêr og mørke, vært hørt noen skrekkelige hyl og beljen vest ved Renneneset. Og det var så visst som amen i kjerka, at når det tok til med målføret der vest, så svarte det like fælt ved Astridneset på austsida av Baltsfjorden. Til dette er å bemerke at lenge etter Angelias død har folket i fjorden bekreftet dette med hylingen-, av Ingvard Olsen direkte til meddeleren omkring århundreskiftet. Han sa at målføret var så fryktelig at det gikk gjennom både marg og bein.

De usynlige hvite

Ludvik Larsen, Storslett-Håkøya, fortalte en gang følgende: «Jeg var hjemme på Austein til jeg var 13 år, og blei så oppfostret hos Bertheus på Storsletta. Min far, Lars Olsen, var sørfra og min mor, Ingeborg Nilsdatter, var fra Angstauren og i slekt med ætta Nordmann på Tussøya. Mor døde tidlig, og far giftet seg med hennes søster Henrikka, som vi barna bestandig kalte med navnet «moster». Så var min yngre søster Andrea i Sessøya som «banaktar» en tid, då i 8 års alderen. En dag kom en båt på vei til Kattfjorden og duste natta over hos oss. En av karan var svært høg av vekst, og han var fra Ramtjorden sa de. 2-3 dager seinere satte Andrea plutselig i å skrike at no kom det en mann med en tollekniv og ville stikke henne, og at han var så stor som Ramfjordmannen. Så tok hun til å fortelle at noen underlige mennesker fór omkring henne både ute og inne, siden hun var i Sessøya. Der hadde hun en dag spent til et bein nede i fjæra, og straks var det noen som jaget og skremte henne så hun ikke fikk fred. Dessuten var det store flokker av folk både ute og inne, og de var alle kledd i kvite fotside kjoler med et rødt belte oppunder armene. Moster lot som hun ikke hørte det som blei fortalt, men en og annen gang sa hun at det som Andrea fortalte var akkurat sant. Vi guttan skaut med lauskrutt midt i flokken av de kvitkleddede som Andrea så, men det ble bare en åpning i flokken rett framfor salven. Vi satte oss fleire ganger på hesteryggen og galopperte beint inn i flokken, men de tok ingen notis av det uten at de

usynlige som var rett framfor hesten, sprang noen skritt fram og ble borte - og en åpen vei attom hesten. Både Andrea og moster sa så.»

Utfordring til de døde

Denne fortelling er fortalt av aktøren selv, Jens Nilsen, Storslett, samt hans bror Jakob og stadfestet av flere.

Jens var i sin ungdom en vill krabat. Og som følge herav var han uvøren mot et par døde, og pådro seg deres uvilje. Det var kort tid etter at han var gift at han bygde seg eget hus på Naustvollen og flytta fra heimgården med hustru og begge guttene, hans egen «påker» Jens Kristian, og den som Albertine hadde da de traff hverandre, han Rones. Om vinteren døde Jens sin moster, Beret Sofie, samt en gammel svigerbror av hennes, Søren Madsen. De ble satt på likstrå i naustet, som hadde tilhørt hennes mann Iver Olai Madsen, men nu tilhørte Bertheus Larsen fra Mjelde og nylig hadde kjøpt Ivers gård. Noen dager etter gikk Jens forbi naustet som stod på Grinnvollen, og fant da på å gå bort til naustet og kikke inn mellom sjeltrene. Med det samme fant han på den skøyerstrek å rope inn til de to døde: «Dokker ska no ikkje ete opp all tørrfesken hannes Bertus Larsa.» Straks så han begge to stå oppreist der inn, men Beret syntes så høy at hun rakk helt opp til taket. Krabaten tok beina fatt og sprang heim, men røpet intet. Om natten kom Beret i drømme og sa til han at hadde hun vært så sint på han som han Søren, så hadde det gått galt med han. Men hun snakket han av. Hun la til: «Du skal få se oss heretter, men ingen skade få av det.» Et par dager senere gikk Rones heim i gården til farmor og ble med henne til kveldsfjøset. Da kom Jens fykende, rev opp stuedøra og spurte opphisset og andpusten etter Balsfjordstriken. De svarte og bad han komme inn, men han var ond og fór avsted og hentet gutten og fór beint heim med han. Da den gamle kom fra fjøset, sa hun: «Han Jens er så forunderlig at æg veit ikkje ka æg ska tru; dem må ha vore uforlikt heime.» Han hadde i tjøset brukt seg som en galen. Neste kveld kom Jens heimover og var godslig og munter som sedvanlig, og da spurte eldste broren, Hans Samuel, hva som var i veien med han dagen før. Nu fortalte han hele episoden ved naustet og Beret-moster sine ord. Men det var ikke alt, han hadde «i går» sett en båt komme i skumringen og legge til lands like nedfor huset da han var ute en sving. I båten var det tre mann, og de kom alle opp til han og så han stivt i øynene, og så gikk de igjen, uten at det ble sagt et ord av noen. (I denne tiden var der i huset hos Jens sine foreldre en mann fra Madseng, og en har i en gammel memorial fra Laukvik handel funnet at mannen var «han Peder på Massenga», og at disse ting antagelig fant sted i 1871 da Jens var 24 år). Da denne Peder fikk høre Jens sin tragedie, ba han han innstendig om å snakke til de mystiske menn når de kom igjen, for de ville nok komme. Og Peder la til: «Hadde han Karolius i Sessøya snakka til de døde den gangen det gjaldt han, så hadde han kanskje berga livet sitt!» (Hva Peder

siktet til er dessverre ikke spurt). Jens lovte å følge pålegget. Så gikk det to eller tre dager, og så kom båten i skumringen og la til land. Jens tok seg sammen og gikk ned til dem og spurte mandig: «Kor e dokker ifrå?» Den ene av de fremmede svarte: «Vi e herifra, æg e første mannen hennes Beret Sofia, mannen til din farmoster. Så veit du navnet mitt. No rodde vi siste gången, så det va bra at du kom.» Jens spurte da: «Kem e det dokker rør ette?» «Vi rør ette dæg», fikk han til svar. Han syntes dette var nifst, men tok seg sammen og svarte sterkt: «Ette mæg ska dokker ikkje ro, får dit dokker e kommen ifrå.» Den av de tre som førte ordet, sa da langsomt og med ettertrykk: «Ja, sia du kom å snakke med oss, skal du leve til du blir bra gammel, men ellers så skulle du ha blitt med oss no.» Båt og folk var da med ett borte.

Etter samleren

En gang så jeg at Angelia mattespinnereske gjorde trolldom ved hjelp av korsets tegn og en fortørket ørneskank.

Det var først på sommeren, og sauene var klipt og skulle jages på fjellet. De intet ondtanene dyr blei tatt ut en for en og overlatt til tryllekunstneres magiske behandling med «ørnkloa», som var det gjengse navn når naboene kom for å låne den. Navnet var helt korrekt, for selve klørne var knyttet, unntatt den ene som stod myndig rett frem. Med denne finger blei så sauene klørt i ulla forfra og attover kroppen, rygg og buk, hals og bryst, bøger og lår, alt i mens den kloke på godtroenhets vegne mumla med hul og langsom stemme:

«Kjære ørn - klikksa klikksa klo:
Spenn i stein og ikkje i bein
heillers så ska du få tjerra
og eld i vengan dine.»

Da det var gjort, dyppa Angelia en finger i tjærekoppen like ved, og gjorde et stort kors i den kortklipte ulla midt oppå saueryggen. Det tok bra tid med å få alle de intetanende sauene unnagjort, men alle eierne var vel sikker på at dette klo- og korsjugleriet var et utmerket vern mot rovfuglene.

En usynlig vekter

Peder Hansen, Sommarøy, fortalte flere ganger følgende tildragelse: «En sommer drev jeg havgrunnsfiske sammen med Lorents Johansen, lille Sommarøy, og Søren Hansen, Vang. Det var en stund før Lorents døde. En gang hadde vi ligget to døgn ute i Mulegga, og det var vakkert med fisk så vi hadde ikke smakt søvn. Det var blikkstilte, men så kom det et kast med vestavind, og vi

bestemte oss til å seile etpar mil oppover. Men før vi tok fatt på å hale opp krabben, ville vi sove lite grann. Så hadde vi vel sovet en times tid da eg med ett hørte et gjennomtrengende rop igjennom søvnen: «Peder!» Eg var lysvåken med en gang og sprang ut av køya, og han Lorents og han Søren likeså. Båten heiv og skalv så vi kjente at det var kuling, og da eg åpna husdøra sto havet i rokk av sydvest og regnfrøa. De siste av kameratbåtan kunne vi såvidt skimte på landvei - med små lappa av seilet. Vi hadde en åtttring og var berre tre mann, så vi hadde så nær måtte kappe krabbelina. Vi fikk inn berre et par famner om senn, men når brottan kom, måtte vi stikke ut mange famner for at han ikkje skulle sette under. Da vi så endelig hadde fått krabben opp. satte vi fire klør seil nedåt - enda vi jo hadde god tyngde i båten. Men etter ei lita stund måtte vi ta femte kloa så vi kunne greie å holde han lens med borauskerret. Han Lorents pressa han mest mulig høgste gang, i håp om at vi skulle kunne ta Hillesøya, for vi var 5-6 seks mil ut og nord i havet. Da vi kom opp i mot Skulbarsfallan, la båten til å hive på en toppsjy så vi tenkte ikkje at han skulle komme igjen. Men om ei stund måtte vi platte seilet heilt ned, og lense unna røkket med berre masta. Da vi var kommet til lands og hadde fått begge dreggan i botn. såg han Lorents stivt på meg og spurte om eg hadde ligget lenge våken før eg ropte på han. «Ropte», måtte eg svare, «nei, eg ropte ikkje. Eg låg i min faste søvn og hørte ingenting før det var en som ropte Peder. Det var da vel du som ropte navnet mitt?» Han Lorents blei stående å se på meg. «Nei eg ropte ikkje», sa han. «men eg hørte sjøl i søvnen en som ropte av full kraft: Lorents. og eg tenkte at det var du som tørna ut.» «Hørte du Søren nokke rop?» «Nei», svarte han Søren. «Eg hørte ingenting og våkna då du sprang opp.» Vi tidde og berre såg på kverainner, og så sa han Lorents: «Ja, så er der en annen som har vækt oss før det blei førseint - Gudskjelov.»

Etter Ludvik Larsen, Storslett - Håkøy:

Mor til Lydia i Hillesøya var datter til Mikkjel i Kråkskaret i Ersfjord. For nemhets skyld ble mannen kort og godt kalt «Skar-Mikkjel». Han var overhending plaga av dauinger, så han måtte ha ei øks til verge for seg i senga om nettene. Når så de plagsomme usynlige ble for nærgående, la Mikkjel seg på en annen plass idet han sa: «Annam min nepsen; dokker ska ikkje finne meg her ei anna natt.»

Et båtmannskap forteller:

«En sommer for ikke mange år siden, lå vi og drifta med båt uti Egga. Vi var fire mann på motorbåten, nemlig Erling Eidem, Hagbart Kristiansen, Aksel Johansen og en tredje.

En dag vi hadde sett akkarlina vest i havet, gikk vi opp til Auvær utpå ettermiddagen. Det var storslagent vær med solskinn og blikks-tilla sist i april som det var, og då vi kom i land gikk vi med en gang

opp på Tuva, på Storvær altså, og låg og sola oss, og vi såg milevis utover havet. Då fikk vi med en gang se en småbåt med to mann som låg med juksa uti Råsfallegga. Vi blei aldeles forfjamsa, for vi hadde jo sittet fire mann og speida alle steder rundt havet i frå vi kom oppå Tuva, og ingen båt sett, og no var der en akkurat i leia der vi kom i land.

Fleire gånge såg vi at båten dreide av i frå klakken og nordover i straumdraget, og at de tok til åran og rodde seg frampå igjen. Trur så gjerna at vi satt et par timer og iakttok båten og snakka om det merkverdige.

Så var vi alle med en gang enige om at vi skulle springe ombord og gå ut og snakke med de der karene. Det er jo ikkje mange skrittane ned til keila, og motoren var fyrte på et par minuttar og vi stod med augane spilt straks vi svinga ut av kjeila. Ikkje dusta å se nokken steder på heile havet. Vi for opp på rorhuset og oppi riggen, og kunne se på milevis i blikkstill, men det var ikkje så mykkje som ei fjær å oppdage. Vi kunne jo ha sett en småbåt på minst 10-12 kilometers avstand, og to mann kunne jo ikkje ha rodd meir som høgst 2 kilometer i frå vi løp i båten og til vi svinga ut forbi Ramnholmen. Kem kan så seie at dettan var berre innbildning.

Men etterpå, så visste vi at just der kor vi sagde mystiske juksakaran, det var der de to sønnane hans Jens Kaspersa sette livet til kort tid før. Det var der de fant lineilen til gluntan ståanes, straks etter ulykka.

Så får kvar tru som dem vil.»

Finnegann

Den svenske reinlappen Gutorm Jonsen Omma ville en gang ha Hans Karolius Olsen, Buvik, til å utføre noe byggearbeide til seg, men Olsen hadde ikke anledning til dette. Gutorm ble da arg og lovte hevn, i det han lot falle ord om at han nok skulle få komme til å hefte mer for mindre. Dette var på høstparten.

En dag straks etter, drog sauene på gården bakover i Buvikmarka, men kom ikke heim om kvelden, og ikke neste dag heller, unntatt en eneste sau, og den tilhørte nabogården. De tok til å leite, dag etter dag, en hel del folk men uten resultat, og Hans K. Olsen gikk sålene unna et nytt par småstøvler, sier meddeleren. Det var nylig blitt frostvær, så marka var hard.

Da det led utpå vårparten, kom det en dag noen reinlapper til gårds og fortalte at de hadde sett mange sauekropper drevet i land her og der i et fjellvatn bak i marka. Hva var skjedd? Jo, dyra hadde hin høstdag sprunget til fjells og ut på nyfrosset is på et lite vatn nord for Buvikvatnet. Alt hadde gått for seg akkurat slik. Og folk var sikker på at Gutorm hadde fått det til i sin hevnakt på Olsens tjue sauer, og ikke en eneste som tilhørte nabogården.

Segner fra båt og bu

Steinbu på Hekkingen fyrstasjon år 1980.

Fotograf: Sven Poulssan, Riksantikvaren.

Fra Auvær

En gang var det to som bestemte seg til å duse over kulingen som var i anmarsj, og de kom til å oppleve både ett og annet. En av dem som var med til litt av hvert, var han «Stubbelars» de kalte, og han hadde heimet sitt under et bratt fjell inne i fjorden. Det var ennu deilig vær da de la seg om kvelden, men aldri så snart hadde de lagt seg på bellen, før de fikk høre mye rart. Nede på keila var det et svare rammel av ankerkjettinger som sang sin tunge dur i veldige skuteklyss. Og var det et dus av den slags, så hørte de den umiskjennelige lyd av gammeldagse blekker som gnistret og skrek, mens tunge seil slo i stormvær.

Alt dette kunne de ligge og høre, men kikket de gjennom sjåen som var spent for vinduet, så de blott det ennu solblanke havspeil i midnattens time. Og så visste de ikke ordet av før første salven av sørvestkulingen hylte i bunova så huset skalv.

Opp sprang de og ned til båten for å baste og binde, halvnaken og barføtter.

Mer Auvær

En tidlig morgen svingte tre karer seg av græna og hengte ei gr vann på skjerringen for å koke en droppe rugsuppe, før de tok åra fatt og fór heim. Det var fiskefritt hav rundt hele Auvær. Med ett stod det en fremmed mann i døra og spurte om fisket, og de sa som sant var at det var svart og at de nu skulle fare. «Hørt slikt», sa mannen, «vi dro vakkert med fisk i går.»

Høvedsmannen spurte da om å få være i lag ut, og det var «ja» i første ordet. Men dokker må være snar la han til, for vi går nu i båten. Borte var han, og de tre tok i farta hver sin ause varm suppe og hadde om et øyeblikk segel i topp. Da kom den der andre alt seilende ut Ramnholmsundet, og med så god fart at de måtte ta til å ro under seglet for å holde lag. Men de ble mer og mer i bakleksa. Da så de at fremmedkaren tok ihop langt utpå, og forstod at han var i klakken sin. Der stoppa dem og løyste juksa, men så ingen. Ikke var bruk og beite kommet til botn og grunnmål tatt før «han tok i», og grove ting så han tok i. Om ikkje lenge var båten ripsnert og midt i rip, og under langisen så de tok til å ro i land. Da var det at en av karene, han «Stubbelars» nemlig, etter stygg uvane slengte ut et par stygge ord om den der hin mannen som visste av med og merket på havsens bærning, og hadde tidd på det.

Han hadde ikke fått siste ordet sagt før de ble vår at det rundt båten spratt og grovla av alskens fiskesorter: Torsk, sei, steinbit og stor-kveite - spord i spord. De tømte båten oppi kjeila og satte til havs igjen for å ta for seg av havsens overflod, men hva skjer. Ikke méd og merke å finne og ikke en fisk på krok å få.

Bannskapen hadde ødelagt for dem hver bidige bærning i Herrens hav.

Auvær atter igjen

På Kvannholmen var det flere fiskergammer og buer. En av disse tilhørte han Lars Persa i Grøtfjord. Så var den en gang at to småbåter fra lengst nord i Hillesøy tok hus der og la båtene sine oppi ei keila som var tilkommelig ved flo sjø, men avstengt og smul ved fjære. Ei natt banka det på døra, og en mann kom inn og sa at dem måtte stå opp og ta båtene sine. Men de sto ikke opp. Ikke lenge så banka det igjen på døra enda sterkere, og mannen bøyde seg inn og befalte

dem å ta båtene sine straks, men ingen av de fire sto opp. De bare snudde seg på bellen da de ingen kommando ville ha. Men så kom tredje dunsen på døra bare så gammen rista og de så nesen av karen i dørsprekka då han skreik at båtan skulle bort på flekken. Han skulle ha sin båt der nå for uværet, de fikk ta følgene. Opp sprang de og tok sakene sine, og sette segel inn og nord i frisk synnavind som straks auka til uvær.

Da de var kommet nord for Oterneset på Sessøya, velta den eine båten seg i en rokksalve og de to mann holdt seg fast til den andre båten kom til, og de fikk båten retta og så pass i stand at de kom seg over fjorden, med lite liv. Hadde de tatt til å dra etter første varsku, hadde dem hatt bare finvær heim.

Litt til

Han Peder i Ersfjorden satte til utfør Auvær. En «rom» tid deretter fikk en fisker fra fjordene hodet hans opp i garnbruket sitt, og grov det ned i den jota på Storvær der han, finneren, hadde rorbua. Om ikke lenge kom hodets eier og sa at de måtte flytte bua. for det var så urolig for han - eller hodet hans. Det kunne vel være dels vedhugging og dels stygt munnbruk som uroet en død.

Så ble om en tid bua tatt vekk av en som kjøpte den, men en annen ble satt opp på samme stedet. Da kom mannen igjen og forlangte at huset skulle fjernes, men med den ting drøyde det visst igjen på plassen. Og det ryktes så smått om purr igjen.

Auværgubben

En gang i gamle dager var det en mann på Lauklines i Kattfjord som sammen med en kamerat fór ut til Auvær for å forskaffe seg litt kokfisk; det var noen dager før jul. Men de fikk gjort bare ett eller to sjøvær, så ble det slikt uvær at de verken kunne komme på sjøen eller fare heim. Og så ble de fri for mat, og dagene gikk og fisken de hadde fått, gikk fløyten.

Første juledag lå de i bellen til det nesten var dagbleika å se austover, i det de snakket om sin fortvilte stilling mens stormen hylte og sendte flager av klarvær og kov om hverandre. Då pekka det med ett på gammedøra, og de drøyde ikke med å svare. Det måtte jo være kamerater. Inn kom det en kvinne som bar noe stort med seg som hun satte på bordplata, og gikk ut igjen. Hungeren er et skarpt sverd, og den ene av karene hev seg fram til bordet og fant en stor korg stappa med gode matsorter som jo ikke kunne forsmåes, uansett hvor de kom fra. De forsynte seg grundig og la planer om å få fatt på den der godhjertede kropp og sjel. Ja, tidlig neste morgen ville den ene stille seg bak døra og fange det gavmilde mennesket; hun kom vel neste morgen også. Som sagt, så gjort.

Han var såvidt kommet seg på plass annendags morgen, så var de

samme trallende pekkene på døra. Og han på reinskinnet svarte trofast: «Værstågo.» Inn svedde den attrådde, og da korga var satt fra hand og hun skulle snu seg og forsvinne, satt det to voldelige armer nesten dobbelt omkring den slanke midjen. Kvinna tok ordet, klaget med vakker stemme over å være blitt fanget uforvarende av menneskehånd og over at hun ikke kunne komme tilbake til sine egne, men måtte bli hos mennesker all sin tid.

Neste dag var det fint vær, og de ordnet seg til å fare innover. Da kom det en gammel mann som sa at han var far til kvinnen, og at hun skulle ta den sekken han hadde med seg, og at den ikke måtte åpnes før de var inne i sitt eget heim.

Karene syntes at det kjentes som høvelspon i den sekken, men da den ble åpnet, viste det seg at det var gangbare papirsedler. Og så sier sagnet: Dette var opphavet til den rikdom som siden skulle fortsette på gården Lauklines.

Russiske røvertokter

Angelia fortalte:

Gamle Angelia Christensdotter for hit og dit i bygda med handteinene sine og spann renning og iber til store ullgrener. Både de som bruktes til «underlaken» på bortfarturer, så vel som hjemme i senga i stedet for reinskinnet.

Det var ikke noe kniperi med den der iberen, for den var like tykk som spinnerskens smidige fingrer. Og renninga eller «oppståen». den var så tykk som alminnelig juksasnøre, enda alt var av ekte saueull og ikke filler.

Som det var dengang, og ennå er med de fleste kvinnenavn, så også med Angelia sitt vakre navn. I stedet for å si Angelia med trykk på «e», ble det tøydt lenge på bokstaven «n». så det het «Anngelia», akkurat som med et Joohanna og Kressstina og Annndreas.

Angelia var god til å fortelle om jærtegn og hulder, marmæl, utbor og alskens «ukjo», slikt som mange er uforsiktig bare å blåse til og flistre åt. Nei, man bør ikke gjøre seg til håvvkam og hovvere over det som man ikke forstår seg på, for det er jo jamt med ingenting. Ja, sådan lød den gamle spinnkjerringa sine ord.

Russerne i Håja

«I den tiden da russerne fór på herjing her i traktene, kom de en gang til Håja. Det var på sommerstid, og da folket blei skuta vår uti havet og så at ho stemna oppunder land, ante dem uråd og samla alt som dem i farta kunne få med seg, og rømte til ei berghule som er på yttersida av øya. Men da røverne fant tomme hus, forlot dem det som var på gården, og tok til å ro rundt øya, men kunne ikke se liv. De rodde da rundt andre gangen uten nokke resultat. Dem i hula hadde passa på båten og meinte at dem ikkje ville komme meir, og gjorde opp varme, for dem hadde pattebarn med seg. Men det utrulige hendte. Russerne kom rundt øya tredje gangen og blei vår røyken, og rodde i land og drepte mesta alle og røvde alt som fantes.» Det kan føyes til, at Håja er bare 6-7 kilometer i omkrets.

Russerne i Røsholmen

«En gang var røvarrussan tenkt å gjeste Rusholmen, men den gangen trekte dem det korteste strået, dokker ska høre:

Da folk oppdaga den fremmede siglaren uti havet, skjønte dem straks ka slags kar det var, og tydde straks til kjerka med anger og ruese for å få uløkka avverga. Da dem no var i kjerka, rauk det opp en sa umanerlig landvindskuling som der ikkje kunne minnest å ha vorre i manns minne, så fartøyet kom bort for dem meir og meir - uti havsauga. Og uveret stod på i to samfulle døgn, og da det spakna var der ikkje spøa å se. Karmennene rodde da ut for å få feskekoking, og da fant dem på et av skjæran utmed Auvær, et plankestykke med ei fremmed skrift på som dem viste presten da han kom. Han fikk kyndig folk til å tyde skrifta, og det var russisk. I skrifta var der lovet med forbannelser, at dersom de hadde kunne komme seg i land, så skulle dem ikkje ha spart barn i mors liv.»

Russerne i Hekking-Baltsfjord

Fortellingen om karelerrussernes besøk i Baltsfjorden i Hillesøy, og hvordan de ble ledet utfor fjellet, er som en vet i flere variasjoner her og der i vårt land. Men det er ikke mindre rimelig at det fant st her i Hillesøy enn at det var lenger sør i landet. Vi tar fortellin med her i rekken.

Angelia forteller:

«Vi har i frå vår ongdом hørt om at russan kom inn til Baltsfjorden òg, førr å plyndre og røve, og æg tvile ikkje på at det er sannt kvert ordet. Førr de gamle la alt på minne, og ikkje minst om sådan ualmindelig framfart.

Etter at den spede kvinne hadde tatt seg en liten røyk av pipa si for å dempe kjøyven for brystet, fortsatte hun fortellingen:

Det var om hausten at dettan her spajjertes, førr snyen var kommen. Men det hadde vorre mykje frost hadde det, og då der kom roanes i land en båt full av folk, gjømte alle folk på gården seg så berre en gammel mann for å småtulla att og fram. Dettan det var i Balstadvær. Då russan kom opp til husan som var folketom, ville dem vet-te kor folket var henne. Kallen sa at dem var gådd over fjellet til Øyfjorden førr å ture bryllop, og han skulle stelle heime. Dem ville då at han skulle vise dem vei over fjellet til bryllopsgården, og til det svarte han at han hadde ikkje tid til å førrlate huset. Dem trua han då med kniva så at han sa seg villig til å være med når han hadde ordna med førskjellige ting. Men han pødde så lenge at det var blidd bra skomt. Då tok han en stor gloandes eldbrann utav gruva, og det bar til fjells med dem. Han førre og di hine etter. Han vefte med brannen så han glødde godt, og han la veien beint ut imot de der frøktelige Renneberget så går det meste beint i havet. Då heiv han brannen uttørre det isglatte svaberget, men smeit seg sjøl attom en stein. Russan rente etter, førr dem va jo redd førr at han skulle lure dem. Og så bar det uttørre flaget med heile horja, og der skulle være

et førferdelig skrik med det same. Der sto berre en einaste mann igjen, og han overga seg og blei leidd tilbakers til Balstadvær. Men der er inga førrtelling om ke dem gjorde med han uten det at dem skar tonga utur munnen på han. Og då var det at folk hin dagen rodde vestom, som æg førr har førrteltt, og fant femten hanske så høvde på ei og same handa, hellest så va det berre kjøtt og blo oppover isbergan.»

Russerne på Bjørnøya

«En gang kom det noen russere roendes til Bjørnøya i en skipsbåt, uten at noen visste kor skuta var henne. Folket på gården rømte bort så nær som ei kanna som ga seg igjen, og som hadde gjømt seg bort nokken stess. Røveren storma opp til husan og inn i same farta, og så løp kanna til båten der og spennte i frå land. og tok åran fatt og kom seg langt bort på havet før russen anste det. Då fór dem ned til sjyen med rop og skrik og alskens geberder at ho skulle komme iland igjen. Då ikkje det nøtta, gjorde dem seg blid i målet. Men du kan skjønne at ho lett seg ikkje lokke. Ingen fór til øya før det va gådd så lang tid at fremmenfolket var både godt og vel svulten ihel.»

Flyttsamer

Som det gamle nomadefolk samene er, har de fra urgammel tid vandret med sine reinflokker fra innlandet og ut mot de nærmeste kyststrøk. Å mene at det var dyra som bestemte disse «trekkene» fra store skogvidder og til de nakne fjellviddene, kan neppe opprettholdes.

Botanikeren Linné hellet sterkt til den tanke at trekket skjedde etter bevisst trang hos dyrene til å kvitte seg med deres plageånd - bremsene, også kalt «gorma» eller «korma», hvilken oppfatning neppe har vunnet avgjørende bifall. Ikke heller er den mening festet seg, som etter gammel tradisjon gikk ut på at reinsdyrene behøvde å drikke sjøvann for å skille seg med den plage de fikk i munnen av gormens yngel i april og mai måneder. Disse vandringene mot havet antas ellers ikke å være opprinnelig. Saken må oppfattes som liggende nærmest i det hensiktsmessige å la skogtraktene få være i ro noen tid for å ha mer å gi ved vinters tid.

Hva forøvrig angår Hillesøy, da er dette herred det 23. reinbeitedistrikt i Troms fylke. Kvaløya synes å ha fått reindrifft ved 1700-tallet eller noe senere. Om den ting kan det dog være delte meninger. Det var en tid antatt at reinlappen Per Prost, som kom til Kvaløya i 1830, skulle være den første på de kanter. Men ved kommisjonen i 1897 er følgende ført til protokolls: «En syttiåtteårig gårdbruker i Tromsøysund som i trettito år hadde vært lappeoppsynsmann ved Rystrømmen, forteller at etter hva han hadde hørt sagt skulle det for Per Prost ha vært en mann som holdt til på Kvaløya med rein. Denne mann skulle ha hett Per Figenskoug, og var antatt å være lapp. Hvor han var fra eller kom fra kunne ikke sies. Denne Per var på øya noen år både vinter og sommer, men flyttet så til Balsfjorden. Senere kom så til Kvaløya den før nevnte Per Prost.

Ordføreren i Hillesøy forklarte at «da han kom til Kvaløen i 1854, oppholdt seg der enken etter Prost, som da av de fastboende oppgaves å ha vært den første reinlapp.» Lappene på Kvaløya forklarte samtidig at de hadde hørt at det hadde vært lapper på øya lenge før Per Prost, nemlig på en tid da det kun fantes noen få gårder på Kvaløya.

I samhøve med dette kan det ha sin interesse å nevne at sommeren 1950 snakket en av bokas medarbeidere med Margrete Kitti, enka etter reinlappen Per Kitti, som da fortalte at det nu var 150 år siden familien kom til Tromsøtraktene. De hadde hatt og hadde fremdeles beiterett for sine dyr på øyene Vannøya, Rebbenesøya, Ringvassøya og Kvaløya. Hun vendte seg mot omnen og sa: «Han småkaren du ser der på fanget til dotter mi, han er den sjette av vårres slekt til den gamle tida.»

Hva ellers angår Hillesøy, så er jo ikke beiteområdene særlig vide i forhold til det antall dyr som har beitet der. Det har da også oppstått forviklinger når de fremmede reinflokker kom ned i bumarka og på gressvollene. Dessuten kunne alle se den skade skogen led ved oppføring av reingjerder, samt den uvørne bruk av brensel. Nesten enda verre var den svære «næverflåing» som foregikk.

Ved den svensk-norske lappekommisjon i 1866, ga oppsynsmennene fra overfarten over Rystraumen, Ole Olsen, Håkenstad, 38 år, og Vilhelm Mortensen, Kaldsletten, 41 år gammel, samme forklaring som lappen Jon Persen Pilsto, at antallet av dyr som der var brakt over, etter såvidt mulig nøyaktig telling var 2.734.

Med hensyn til antall av beitende rein brakt til Tromsø amt, kan nevnes noen tall oppgitt av de norske medlemmene i beitekommisjonen fra 1843. De eldste oppgavene er fra 1844. Det året ble det fra Torne lappmark overført 40.000 dyr, i 1866 var tallet 60.000 dyr og i 1877 i alt 100.520 dyr. Lappene ga opp omkring det halve antall av dette, hvilket ble ansatt for helt uriktig.

Den 23. september 1882 forelå det for Hillesøy herredsstyre skriv fra amtet angående forslag til en felles norsk-svensk lov mellom fastboende og lapper. Her gikk så styrets erklæring ut på at man var enig med amtet i dets standpunkt av 17. juli forut; dog ikke angående lappenes «herjinger i privat skog». Det ble hevdet at eierne selv burde få påvise for lappen hvor han kunne få hugge gjerdefang mot erstatning. Ble de ikke enige om betalingen, kunne saken avgjøres ved skjønn. Helst burde da loven bli sådan at to lagrettsmenn, i stedet for amtmannen og lensmannen, hadde retten til å påvise hvor lappen skulle sette sine telt, samt hvor han skulle hugge nødvendig trevirke.

Loven som her nevnt, ble i Norge vedtatt den 2. juni 1883, men den ble avløst av konvensjon av 5. februar 1919. Etter diverse forhandlinger ble så denne konvensjon avløst av den nye av 1. januar 1923, hvilken gjelder til 1953 og videre i 10 år om senn, hvis begge riker derom er enige.

I følge den nye konvensjonen har bare tre femtedels reinbestand rett til å beite i Troms fylke, mot tidligere. Og det er fra og med dette fylke til og med nordligste Hedmark, fire distrikter med hver sin lappefogdbestilling til å overvåke at alt går korrekt for seg etter fastsatt bestemmelse mellom samer og bumenn. Fra den nye ordnings ikrafttreden har bare Kittifamilien hatt beiterett på Kvaløya. Den har hatt stadig opphold på øya, og har erhvervet norsk borgerrett.

Så ser en nu sjelden at reinflokker med veldig hundeglam, med hauking og hujing og flagrende kofter blir drevet uti Rysstraumen for om våren å innta, og om høsten å si farvel til sommeridyllen på fjell og vidder der ute mellom Kvalsundet og Malangenfjorden.

I lange tider hadde de skinnkledde nomadefolk trasket om på sitt Javvravagge og Lassavarre, på Goattemuokte og Doaresoave. De hadde fra ås og oaive høyt til vær, sett skjærgården i endeløs skumsprøyt i sommerdagens utsønningsfloing, og de hadde sett blinkende blåhav i endelause solnatta. Og reinen han svala seg på en halvt hensmeltet isbre.

Nu har flokkene endeløst innland og - kleggebett.

Lagsvirksomhet

Kattfjord skyttelag

Dette var det første av den slags, og ble dannet i 1892 av lærer P. Rørvik, da boende på Tussøy. Formann var Rudolf Brox. og medlemmene derfra hørte til Kattfjord like til 1906. Medlemstallet er oppgitt til mellom 12 og 20, og skytset var til å begynne med et Lunds- og et Remington gevær. Senere hadde de tre Krag-Jørgensen, modell 1896. Ersfjord. med Ingv. og Karl Lorentzen m.fl. var med. Av lagets beste skyttere er nevnt Jens og Peder Johannessen. Kattfjord, og Albert Brox. Tussøy. Det bruktes femdelt skive, der blinken var 20 cm brei. I den første tiden var det en årskontigent på 2 kroner, senere mer.

Laget hadde sin skytebane i Bogen, og det fortelles en fornøyet historie om en «treffning» der engang.

Under skytingen kom det en besøkende fra fronten i Buvik. Oskar Hansen. Han var ansett for å være en meget treffsikker kar. For imidlertid å hevde sin posisjon - eller svekke den, ble Peder og Oskar enig om å ta en konkurransen med ti skudd hver. og den som da stod høyest i poeng skulle ansees som seierherre. Oskar fyrte først, og da de hadde ett skudd igjen hver, stod Oskar med syttifire poeng og Peder med sytti. Det tok så smått til med mannsmaal og muri' at Kattfjord ville lide nederlag. Så gikk salven for Oskar Hansen, og markøren, Hans Rudolf, slo hua på tre - altså syttisju poeng. Det syntes for enkelte som om Peder tygde skum!. Han kastet vadmelsbrynjen, og la besindig geværet til kinn, og det smalt nesten i samme øyeblikk. Markøren gjorde et hastig hiv med huva, og alle tok det for null og niks, og sa at Peder hadde forhastet seg. Men Peder protesterte, og kalte markøren fram til ny markering, og huva ble satt rett i blinken så lenge at alle var overbevist. Peder hadde lagt ti til sine sytti, det blir åtti, og det ble stor fagning.

«Lorentz-Thode guttan» i Ersfjord m.fl., tok ofte gode premier. Laget var i uavbrutt funksjon like til krigen i 1914, og krigen i 1939. Da laget startet på nytt i 1945, var medlemstallet ca. tretti.

Ved de årlige premieutdelinger var det festlighet og glede under lagsbror Rudolf Brox, sin habile ledelse som toastmaster - inntil han flyttet utenbygds. Deretter var hans yngre bror, Hans, den drivende kraft.

Buvik Skytterlag ble stiftet i 1905, og var virksomt inntil 1907. Lagets spesielle navn var «Rifledauen».

Angående medlemmer og formann er opprettholdt taushet.

Sommarøy Skytterlag ble stiftet i 1906, med ti-tolv medlemmer: Fra Edøy, Hillesøy, store og lille Sommarøy samt Tussøy. Formann var Bernt Jørgensen like til din død, senere Thv. Nordheim sr. Det var en årskontigent på én krone. Skytebanen var på Sommarøy like til 1915, da det ble lagd en fire hundre meters bane på Hillesøya. 11918 var det omkring tjue medlemmer, og de hadde ti Krag-Jørgensen geværer til rådighet blant medlemmene. Dette året ble laget avviklet, da enkelte mente at slikt heller befordret krig enn dempet galskapen.

Brensholmen Skytterlag ble stiftet i 1910, og laget var i drift til 1917. Medlemsantall og formann m.v. er ukjent.

I 1921 ble virket tatt opp igjen med lensmann K.M. Førre som formann.

Øyfjord Skytterlag var i funksjon fra starten i 1913, og til 1914. Ble tatt opp igjen i 1917 og holdt ved til 1925 ved formann Oscar Lorentzen, Husøy.

Botnhamn Skytterlag. Laget ble stiftet i 1932, og hadde til 1934 lærer A. Gjengedal som formann. Fra 1935 til 1940, lærer Aksel Strand, men etter krigen O. Haugland. 11949 var det tjuen medlemmer.

Fjordgård Skytterlag. Er oppgitt å være startet i 1946 ved lærer Sig. Heisem. I 1949 bestod laget av tjue medlemmer, med Henrik Bårdsen som formann.

I året 1917 var det en forsvarsforening i Øyfjordvær. Den søkte om å få holde møter i skolehuset, men herredsstyret fant dette ikke nødvendig da medlemsantallet utgjorde bare fire eller fem medlemmer. Formann var Karl Toftene.

Fiskarlag

MIK «Fangst» på hamna i Gamvik.

Sjötun fiskarlag

Laget ble stiftet den 17. desember 1915 med 11 medlemmer, og Petter Torgersen, Sjötun, til formann. I krigstiden var det opptil 70 medlemmer, da det hadde «sine særskilte fordeler». Ved år 1950 var tallet 21. Laget har blant annet samlet inn midler til bauta over de seks mann som omkom ved m/s «Dianas» forlis i 1937. Bautaen kostet 4.000 kroner, og laget dekket det som innsamlingen ikke innbrakte. I 1947 ble så steinen reist på Lauklinessøya. Laget hadde aksjer i Gryllefjords fryseri, Fiskernes redskapsfabrikk og Fiskarbanken.

Brensholmen og Hillesøy fiskarlag

Dette lag var stiftet i 1928, og omfattet Brensholm-Sommarøy krets. Formann var Harald Hansen, Austein, og antall medlemmer ca 40. I 1942 ble laget delt, idet Sommarøy og Hillesøy opprettet eget lag, og i stedet for Harald Hansen ble Erling Tøllefsen valgt til formann. I 1950 var det 33 medlemmer.

Det holdtes 3-4 møter årlig. Til lys i kretsen ble det gitt 400 kroner, og 150 kroner til telefonen i Edøya.

Stønnesbotn fiskarlag

Laget ble stiftet 1. januar 1936 med 12 medlemmer, og til formann Alfred Olufsen, Galnslått. Ved år 1950 var det også 12 medlemmer. Intet videre opplyst.

Husa fiskarlag

Det var stiftet 11. november 1937 med 10 medlemmer, og som formann Osvald Jensen, Husa. Antall medlemmer ved år 1950 var omtrent som ved starten.

Øyfjordvær fiskarlag

Var stiftet i 1937 med 39 medlemmer, og til formann Bernhard Berntsen, Fjordgård. Det har vært opptil 48 medlemmer, men da fraflytting har foregått, var antall medlemmer ved år 1950 - 38.

Det yttes hjelp til medlemmer «i et knipetak», ellers etter høve.

Nordøyan fiskarlag

Dette ble opprettet i 1942 med 29 medlemmer, og til formann Jenvald Jensen. Den 31/12-50 var det 32 medlemmer. «Det arbeides helst med saker av rent organisasjonsmessig art.»

Hillesøy fiskarlag

Ble skilt ut fra Brensholmen lag den 20/12 1942, med 14 medlemmer og til formann Hans Nordheim, Hillesøy. I 1950 var det 20 medlemmer. Ingvald Johansen ble i 1950 formann, og Dankert Rochmann kasserer.

Laget har gitt 500 kroner til Redskapsfabrikken som aksjonær. Har også gitt bidrag til helsearbeidet, og søkt om økt fyrbelysning.

Ytre Kattfjord fiskarlag

Stiftet den 2. april 1945 med 20 medlemmer, og som formann Fillip Kaspersen. Kasserer og sekretær var Hans Sandnes. Laget har ytet 100 kroner til minnestøtten over m/s «Dianas» mannskap, og har søkt å få fremmet en fiskeværsvei Sandneshamn-Sjötun, samt andre fiskeriinteresser.

Antall medlemmer ved år 1950 var omtrent 30 «aktive».

Botnhamn fiskarlag

Dette ble skilt ut fra Stønnesbotn fiskarlag i 1939. med 29 medlemmer. Formann Sigurd O. Åsheim, senere Odd Strand. Ved år 1950. var det 30 medlemmer.

Båtmannskap fra Botnhamn.

Ersfjordbotn fiskarlag

Stiftet i 1938 med 26 medlemmer, og som formann Arne Lorentsen. Laget hadde to andelsaksjer i Fiskernes Redskapsfabrikk, Finnsnes.

Ungdomslag

I februar 1913 ble det skiftet ungdomslag innen Sommarøy Baptistmenighet. For stiftelse stemte 21 medlemmer, hvor iblant predikanten Stensland, mens 17 stemte imot, hvor iblant Carl Bertheussen i egenskap av menighetens daværende forstander.

År 1918 ble ungdomslaget «Havblikk» for Brensholmen omegn, stiftet med 35 medlemmer, og som formann lensmann K.M. Førre. Det ble arbeidet for eget hus, hvilket ble bygd i 1935 og ramponert under krigen, men satt i stand igjen omkring 1950.

Til elektrisk lys i bygda ble gitt 400 kroner, og laget reiste sammen med Brensholm fiskarlag, minnestøtten for mannskapet til M/K «Mai», som i 1943 ble minesprengt. Støtten kostet 3000 kroner. Ved 1950 var det 32 medlemmer. Formann var Ole Hveding.

År 1919 ble i Buvik stiftet ungdomslaget «Soleia», med 30 medlemmer. Til formann ble valgt Fritjof Berg. Laget oppløstes i 1950.

År 1921 ble ungdomslaget «Høstblikk» stiftet i Stønnesbotn, med 22 medlemmer, og formann Vilhelm Sebulonsen. De bygde sitt lokale i 1936. I 1950 var det 25 medlemmer.

År 1926 i oktober ble ungdomslaget i Sørfjorden stiftet, med 20 medlemmer. Formann var Henry Sletten og kasserer Torleif Hårstad. Ved 1950 var det 30 medlemmer under formann Erling Moe. Det holdes 3 fester og 10 møter årlig. Det yttes hjelp til syke innen laget, og det ble bekostet høytaleranlegg. Laget fikk eget hus.

År 1932 ble ungdomslag «Havdur» i Botnhamn stiftet, med 24 medlemmer. Formann var Leif Klausen. I 1950 var Rolf Hansen formann, og antall medlemmer var 32. Eget hus var da under bygging.

År 1941 ble ungdomslaget «Havbåra» på Husa stiftet. Formann var

Petri Ludvigsen og 20 medlemmer. Petri omkom ved Storsletta i 1943 under henting av jordmor der, også hun omkom og drev i land på Sommerøy. Så valgtes Ivar Tryberg Jensen til formann, og senere Edvard Gerhardsen. Kåre Jensen var kasserer, senere Bjørnar Kristiansen, og så Kåre Ludvigsen. Det ble virket for eget hus ved basarer og fester, med da krigen fortsatte, ble midlene lagt i bygdevei fra Husa til Husøy.

År 1946 ble ungdomslag i Ersfjorden stiftet, med Hauk Lorentsen som formann og 27 medlemmer. Ved 1950 var Karl Lorentsen jr. formann, og antall medlemmer var 19. Det er ikke bygd eget hus.

Diverse lagvirksomhet

Diverse lag

Her skal noteres om våre flinke kvinners hjertevarme virke for .nd,v,d og samfunn. De forskjellige virkegrener oppføres best mulig etter årstall for stiftelsen, i rekkefølge.

1892. Hedningemisjon. Foreningen stiftes i Stønnesbotn med Hans Kr. Hansen, Lillenes, som formann. Senere ble Henrik Korneliusen, Breidabakk, valgt som sådan. Håndarbeider m.v. omsattes ved basarer.

1898. Indremisjon. Forening stiftes i Sørfjord med formann Hansine Johannessen. Noe senere ble det stiftet en Indre Sjømannsmisforening, og de to foreninger gikk sammen i arbeidet. De delte midlene som en fikk ved utlodning. Formann i 1950 var Petra Jørgensen. 1902. Indremisjon - Sjømannsmisjon. Forening stiftes i Kattfjord(Lauklines?), men var i 15 år ikke i virksomhet, sier meddelelsen. Arbeidet ble da tatt opp for alvor, og ved 1950 var medlemsantallet ca 50. Det er ikke sagt hvem som var formann.

1908. Indremisjon. Forening stiftes i Botnhamn. Formann og medlemsantall er ikke oppgitt. Inntektene ble delt med Sjømannsmisjonen.

1912. Indre Sjømannsmisjon. Forening stiftet på Gammelgård i samlag med Hersøy og Røsholmen. Formann var Frida Larsen og antall medl. 8. Det ble holdt fest høst og vinter i fiskesesongen, og dessuten pakkefester og basarer og det fans tid om annen bra med penger, sier formannen. Engang ble det gitt 1100 kroner til Redningssaken foruten bra til misjonen. Det var noe stillstand i den under krigen.

1912. Fjordgård Kvinneforening. Ble stiftet av emmisaer Johan Johnsen, Bundjord i Lenvik. Formann Ingeborg Sørensen, medlemmenes antall ukjent. Etter flere skift av styre, er ved 1952 Ragna Eriksen formann og Jørgine Bårdsen kasserer; medlemstallet var 14.

1913. Det Norske Totalavholdsselskap. Forening stiftes i Ersfjordbotn og fikk navnet «Blåmannen». Det var 20 medlemmer og formann var Simon Viken, Håkøybotn. Siden var Julie Sørensen formann på samme sted i mange år. I 1950 var Haldis Lorentsen formann på samme sted, og antall medlemmer var ca 20.

1913. Sanitetsforening. Denne ble stiftet på Hillesøy 16. nov. med 25 medlemmer. Formann var Thv. Nordheim inntil 1934. 1914 gikk Store- og Lille Sommarøy samt Edøy med i foreningen så det ble 44 medlemmer. Ved 1950 var Margit Ludvigsen formann og Haldis Jørgensen kasserer; begge Hillesøy. I årene 1913-32, omfattet foreningen også Stønnesbotn samt Edøy og Sommarøy. Det ble samlet inn i alt ca kr 25.000. I nevnte tidsrom var kr 4.227 kommet fra de felles lag, og resten av det hele beløp samlet ved fester m.v. på Hillesøy og Sommarøy.

1918 Sanitetsforening. Ble stiftet i Stønnesbotn(Botnhamn) med navnet «Stønnesbotn», og som sidegren av Hillesøy. 1 1932 ordnet den seg som selvstendig.

1920 Blåkorsforening. Ble stiftet i Nordfjord med 4 medlemmer: Elisabeth Nilsen, Hanna Paulsen, Hansine Pettersen og Bergitte Solheim. Den var ute av funksjon i en lang årrekke er det opplyst. Ved 1950 var det ca 20 medlemmer.

1920. Sjømannsmisjon og Redningssak. Det var en komb. nert foren-

ing stiftet i indre Stønnesbotn 10/2, av Othelie Sørensen, Galnslått, Inger Pedersen, Ytregård, Olava Pettersen, Indregård, og Hilda Aaker Renland. Det var 15 medlemmer og fru Aaker som formann.

1924. Santalmisjon. Forening stiftet i Rekvik, med formann Hildur Jensen. Fra 1943, Klara Olsen, Tromvik. I 1950 var det 9 medlemmer.

1925. Redningssaken. Forening stiftes 11/11 i Sørfjord med navn «Glimt». Formann i 1950 var Agnes Mo. Hver 7. juni fest med flaggsalg.

1926. Sanitetsforening. Den ble stiftet 9/3 i Sørfjord. For innvunne midler ble anskaffet sykekurv med utstyr. Navnet var «Sørfjord Sanitetsforening». Formann i 1950, var Johanna Edøy.

1926. Redningsforening. Ble stiftet 30/11 i Botnhamn med navn «Mot Land». Formann Anna Pettersen(senere Salamonsen), og med 10 medlemmer. I 1950 var Vida Pettersen formann, og antall medlemmer var 98.

1926. Redningsforening. Ble stiftet på Sommarøy 3/12. med navn «Fremad». Formann Jacob Hansen. Senere Thorvald Nygård, begge på stedet. Antall medlemmer i 1950 var ca 50.

1928. Sanitetsforening. Ble stiftet i Buvik 5/3, med navn etter stedet. Formann Hanna Vold. Senere Ragnhild Solvang. Ved 1950 ca 20 medlemmer.

1928. Fjordgård Sanitetsforening stiftet av lærerinne Haldis Ravn, Liland i Ofoten. Formann Ragna Eriksen som fungerte i 8 år, og kasserer etter stiftersken. Etter noen skifter ble den første formann atter valgt som sådan, med Oline Johansen som kasserer. Antall medl. ikke kjent.

1929. Indre Sjømannsmisjon. Forening stiftet for Kattfjord med formann Joakim Pedersen. Videre opplysning mangler.

1930. Sanitetsforening. Stiftet i Kattfjord med formann Bergitte Solheim. I 1950 var det Haldor Hansen.

1930. Indre Sjømannsmisjon. Forening stiftes i Rekvik med formann Petra Pedersen. Kasserer Karl Martinsen, alle på stedet. Videre formenn: Nora Jensen, så Aslaug Myrnes, så Ruth Pedersen.

1930. 28/11. Redningsforeningen stiftet under navnet «Ersfjordbotn Redningsforening», med 9 medl. og formann Olga Johansen. Nestformann Mathilde Johansen og kasserer Henny Martinsen. Krigen stanset arbeidet, men da den var slutt tok de til med 16 medl.

1932. Vasstrand sanitetsforening. Ble stiftet som komb. med Sjømannsmisjonen, navn «Vårbløst». Formann Jakoba Strand. Senere Selma Hansen. Ytte hjelp ved tuberkulose, og ellers nødvendige formål. Ved 1950 er det 11 medlemmer.

1937. Øyfjordvær Sanitetsforening. Stiftes med Magna Hartviksen som formann og med 20 medlemmer. Formann fra 1941 er Hilda Olufsen og fra 1942 Harda Iversen. Ved 1950 er det 35 medl. Har samlet inn 8.000 kroner i alt, ved utloddning og fester. Midlene går til syke og gamle og formålet foreløpig er å forskafe badstue.

1938. Vanføreforening. Stiftet 1/1 på Hillesøy med 15 medlemmer

og som formann Haldis Jørgensen. I 1950: Laura Nordheim og 21 medlemmer.

1940, Røde Kors forening. Stiftet i Sørfjord 12/12, med formann Alma Trondsen. Antall medl. er ikke nevnt. I 1950 var Jenny Svendsen formann.

1941. «Kattfjord Blåkorslag.» Stiftet med Joakim Pedersen som formann.

1941. Sanitetsforening. Stiftet på Austein, og gitt navnet «Havbris» Antall medlemmer ca 20 og formann Dagny Paulsen. Senere Lorentine Jørgensen.

1943. Indremisjon. Forening stiftes i Øyfjordvær med Agnes Edvardsen som formann og 7 medlemmer. Fra 1946 var Alma Ingebrigtsen formann. I 1950 var det 8 medlemmer, og midlene deltes med Sjømannsmisjonen.

1943. Tuberkuloseforening. Stiftet 1/1 på Sessøy, med navn «Godt håp», og 20 medlemmer. Fryda Kristiansen var formann til 1949. I 1950 Strømme Hermandsen, og da 15 medlemmer. En gang årlig fest med auksjon av gaver. En gang ga festen 2.600 kroner. Hillesøy Gamlehjem fikk 500 kroner ved starten, og «Gjallarhorn» til nytt lokale 150 kroner.

1943. Santalmisjonen. Foreningen stiftet 13/10 for Oldervik, Bogen og Sandnes med 12 medlemmer. Formann var Klausine Hansen, Oldervik.

1943. Sjømannsmisjon. Forening stiftet på samme tid som foregåender og for samme gårder.

12 medlemmer og formann Klausine Hansen. Midlene gikk til bygging av Beteiskip og fiskerheimer.

1943. Sanitetsforening. Foreningen «Stønesbotn» deler seg så det blir en ny med navn «Galnslått». Den får 17 medlemmer, og med Hilda Aaker som formann. Hun appellerte til bygda om å arbeide for å få 12-13 badekar, men dette vant ikke tiltro. Hun tok saken opp alene, og en dag kom det 19 badekar og til 25 % rabatt, mot vanlig 15.

1944. Sanitetsforening. Stiftes i Kattfjord med formann Hildur Nilssen og 12 medlemmer.

1944. Misjonsforening. Stiftet på Brensholmen med 12 medl. og som formann Klausine Mortensen. Senere fru hjelpeprest Ingebjørg Bjørvand. Ved 1950 var medlemstallet 14.

1945. Sanitetsforening. Stiftet 28/1 på Husa, under navnet «Husa Sanitetsforening» og med 45 medlemmer. Formann Ivar Tryberg i 2 år, senere Hjørdis Lorentsen. Det ble samlet inn 1.000 kroner nærmest til vedlikehold av anskaffede badstuebad med tilbehør. Dette angis å være til stor lettelse for husmødrene da det ikke er vann i husene, samt for skolebarna. Antall medlemmer var ved 1950 i alt 39.

1946. Blåkorsforening. Stiftet i Oldervik for stedet, Bogen og Sandnes. Formann Nanna Brox og 9 medlemmer.

1946. Norges Røde Kors. Forening stiftet i Fjordgård av Ragna Eriksen og Thea Sørensen. Som formann førstnevnte og som kasserer Marit Segelsten, med 85 medlemmer. I 1950 var Ågot Olsen kasserer og medl. antall er 30.

Disse tre lag hadde som regel medlemsmøte én gang i måneden med opplesning, sang, musikk, diskusjon og litt utlodning. Én gang om året basar og fest.

1947. Santalmisjonen. Forening stiftes på Tussøy med Anna Sletten som formann og medlemsantall er 6 faste.

1947. Redningssaken. Stiftet for Storslett, Austein, Brensholmen, barneforening med navn «Hvite seil», og 5 medlemmer. Formann var Ester Hansen og senere Ingebjørg Kristoffersen. Ved 1950 ca 14 medlemmer.

1947. «Fjordgård Redningsforening», stiftet. Formann: Sverre Sørensen. Kasserer var Ingolf Eriksen. Ved stiftelsen 50 medl. I 1950 var det samme formann. Det holdtes fester og utlodninger, og det er til 1952 samlet inn i alt kr. 3.500.

1949. «Husa og Husøy misjonsforening.» Stiftet 9/5 med 7 medl. og formann Helga Iversen. Har samlet inn tett på 400 kroner, hvilket deles likt til Indre Sjømanns- og Indremisjonen.

1949. Husmorlag. Stiftet på Tulleng med 16 medl., og formann Indianne Paulsen. Virket for opplæring i matlagning, snekring, skomakring og syarbeide. Er meldt inn i Norges Husmorforbund.

1949. Et «Fjordgård Idrettslag» stiftes, med Sigmund Ludviksen som formann. Senere lærer Holger Maursund. Kasserer Einar Johansen, senere Birger Berntsen. Antall medl. ved stiftelsen ca 35, i 1950 ca 60, unge og gamle. Midler vunnet ved utlodning og fester, reserveres for «idrett og fysisk fostring».

1950. Hedningemisjon. Stiftet på Husøy med 16 medl., og formann Hildur Karlsen, Husøy. Foreningens navn var «Havbrott».

1946. Vanførelaget som var stiftet på Hillesøy i 1938, tok opp arbeidet helt fra Vanføresaken. Hittil hadde det nærmest virket som husmorlag. Under årene 1946-51, yttes til Nord-Norges Vanførelag ca 2.000 kroner. Dessuten bidrag til kampen mot kreft, samt til fiskeres etterlatte. Fra 1950 var Laura Nordheim formann og Hilda Kasthaug kasserer.

1946. «Hekkingen Sanitetsforening.» Stiftet med Olga Alfredsen som formann. I 1950 er Vally Bjørklund formann, og antall medlemmer 34, menn og kvinner. Formannen skriver: «Vi har nu i kredsen vår sykestue med fullt utstyr og likeså medisinskap. Vi sender og hva vi kan til Kreftdagen og Reumatismedagen.»

1950. Barnemisjon. Foreningen stiftes i Kattfjord av lærerinne Asbjørg Martinsen og med navnet «Lysbærera». Formann Anna Paulsen, Dalås.

1950. Fjordgård Husmorlag stiftet av jordmor Marie Knoblokk Broks, Mefjordvær. Formann Marit Segelsten og kasserer Leikny Berntsen. 10 medlemmer.

Bibliotekvesen

Etter A. Hellands «Norges Land og Folk», ble det i året 1849 grunnet et lite kommunebibliotek i Hillesøy. Det ble startet med en gave fra «Stavanger traktatselskap»; visstnok ikke noe pengebeløp, men en del litteratur. Til dette bevilget kommunen et årlig pengebeløp på 3 spd.

Det neste en finner er at Hillesøy får å gjøre rede til myndighetene for, hva de 10 spd som handelsmann Hansen, Laukvik, har gitt til almenntilgang innretning i sognet er brukt til. Det blir svart at pengene er gitt til kjøp av nyttige bøker, et allmuebibliotek. Videre blir fogden i Senjen og Troms bedt å medvirke i disse ting. Det opplyses at Lenvik har tatt til sitt Ieiebibliotek diverse bøker sendt Lenvik sogneprest. (Dette er kanskje gaven fra Stavanger). Det antydes og at Lenvik muligens har hos seg noen eksemplarer «Skillingsmagasin» som av Hans Majestet Kongen, er skjenket og sendt til Nordre Senjen Provsti med påskrift: «Hillesøe Almuebibliothek.»

I 1865 ble det så definitivt opprettet et «Læsebibliotek» for de 10 Spesidaler fra Hansen, Laukvik, og beholdt 10 spd fra fogd Dreyer, samt 10 spd som forventes av Lenvik kommune, og som ordføreren skal inndrive. Han skal så i lag med klokker Hansen kjøpe bøker for disse penger.

I neste møte, 31. august s.d., ble det besluttet å søke om 10 spd av Lenvik en gang for alle, da «ei en eneste bok ennå er derfra beholdt som lån til sognet». Det søkes samtidig til opplysningsvesenets fond om et bidrag, mot at man selv skyter til 2 spd årlig.

Presten sees i denne tid å meddele at kirkedepartementet har skjenket 20 spd til boksamlingen, og det fastsettes nå regler for utlån av bøker. Etter at regnskap var lagt frem, ble klokker Hansen valgt til bibliotekar uten godtgjørelse. Først i 1873 ble han tilstått 1 spd årlig.

I 1879 søkte Hansen om kr 5 årlig «i et par år», men ble bevilget kr 20 hvis statens bidrag holdt ved. På samme tid ble det besluttet at to av formannskapetets representanter sammen med bibliotekaren, skal danne en bestyrelse. Valgt ble John Pedersen, Skreddernes (da viseordfører), og Bertheus Larsen, Storslett.

Biblioteket vant slik interesse at det i 1880 ble bevilget kr 20 årlig, fra og med 1876-77 til og med 1885-86, og staten ga lignende beløp.

Høsten 1883 ble H.A. Brox, Tussøy, og H.A. Nikolaisen, Hillesøy, valgt til å bestyre samlinga.

Siden disse tider har det vært fast årlig bevilgning til sakens fremme, om enn ikke virksomheten har vært så stabil som ønskelig kunne være, særlig i krigstidene. Biblioteket har vært ambulerende, fra Brensholmen under Hansen, til Austein under John Strømmesen og Gjertrud Strømmesen. På Sommarøy under Odin Svendsens bestyrelse, og på Storslett under Ingvard Kristoffersen. I den senere tid har det hatt husrom i kommunelokalet på Austein.

Etter krigen er den nazilitteratur som da kom inn, blitt rensket ut, og det fåes av staten et årlig bidrag på 5 til 600 kroner mot et lignende beløp av kommunen. Ved året 1950, bestod boksamlingen av 560 aktuelle bind, og bortimot 200 gamle. Det ble arbeidet systematisk med bokkassesystem.

Bygdepoesi

Fru Kristhine Dahl Hansen fra Brensholmen til fru Margrethe Matheson, Laukvik, på hennes 81. gebursdag, St. Hansdag 1913. Hun hadde 6 barn som alle døde ved fødselen, og ble begravd på Hillesøy kirkegård.

**Til lykke med dagen otti og én;
jeg feirer den her og har selskap av minder.
Selv er jeg som barnet der søker en ven,
jeg tenker: Hvem skylder du mest av kvinder?
Hvem gav mig den tro til et menneskehjerte,
hvem tendte din harm mot all uskyldig smerte?**

Og navne der dekkes av grønsver og muld.
 Jeg gjemmer i sjelen - med runer av guid.
 Men dig kan jeg nå med min velmente hyldest:
 Geburtsdagsbarn - å lat min vilja skje fyldest.

Du gikk der så liten - jeg minnes dig stor
 når blåfroset smågutt blev mett og varmet.
 Og fikk så et brød til sin fattige mor.
 Med ord og med smil du fikk trøst og varmet.
 Du bad ei om lov - og du prutet ei stort:
 Når hjertet sa: «ja», var gjerningen gjort.

Jeg minnes en vinter - rusket og slem
 da julen sig nærmet med fest og med glede.
 Du ordner det alt i et lykkelig hjem
 og tenkte dig dit hvor sorg var tilstede.
 Du valgte at feste ved dødssykes leie.
 Takk kjære, de minder er meget at eie.

Kirken stod liten og kløkkenes klang
 lød ikke langt i den solfylde morgen.
 Folket kom slitende med vuggende gang
 ønsket hverandre trohjertig: «godmorgen».

Dig, så jeg stanse ved kirkegårdsmuren
 der, lå en have med småblomster tett.
 Hørte dig sukke og merket dig sturen,
 stakkars en moder der prøver så slett.

Mon om du ennu orker at gå
 bort til de dødes fredede have.
 Luge vekk ugress og legge der på
 sommerens blomster - de levendes gave.
 Ennu jeg vet at ditt smil kan varme:
 Hjertet er ungt tross de trette arme.

Kveldsol, når du så purpurrd står
 inn i den rute hvorved hun sidder,
 legg da dine stråler på hennes hår
 lekende lette - som himmelglitter.
 Hav, som ruller i sakte sus:
 sig; «dine bølger er tankebrus.»

Løftes skal du på unge arme,
 bæres høyt i vår hjertevarme.
 Gud vår Gud - vi beder i kor:
 sign henne, først den stunden på jord.
 Før så der nest, når tiden kommer,
 dette ditt barn til en evig sommer.

K D .

Sørgesang

Av presten

Wilhelm Frimann Koren over sin avdøde hustru Lovise Margrethe Schmidt. Hun døde i Lenvik i året 1880 under fødselen av sitt 8. barn.

(Etter Lorenthine Sørensen, Fjordgård, og fru Kristhine Dahl, Harstad).

Her hviler en ydmyg kvinde
med stille sagtmødig ånd.
Det smykke hun vilde vinde
var krandsen fra Herrens hånd.

Det smykket søgte hun efter
mens her hun på veien gikk.
Og nådens de rige krefter
ved bøn og ved tro hun fik.

Hun søgte ei anden glæde
end den hun i hjemmet fandt.
Det var for at lys få sprede
det elskede hjerte brandt.

Hun vernd med kjærlig tanke
de alle velsignede små.
Nu hviler den spede ranke
i gravens - den kolde vrå.

Prestesønnen

Et sagn fra Hillesøy kirke.
Av Jens Solvang.

Ensom på øya mot havets sus
stod kirka. Herrens innvidde hus.
Dens mur var sunken, dens vegger grå
og lyset falt inn gjennom ruter små.
Men tårnet peket dristig mot sky
og trosset vinterstormenes gny.

Hvad tid den reistes ei sagnet vet,
 og gamle skrifter gir ei beskjed.
 En vet dens klokkers kaliende klemten
 har lydt siden fjorten hundre og femten
 og prester pyntet med fløyel og lin
 fra koret har messet munke-latin.

Fra katolisismens pavespinn
 en prest ved den gamle kirke
 da luthersk lære var kommen inn
 forrettet sitt tunge virke.
 Hans kali var magert, liten hans løn
 og brødet ham hårdt beskåret,
 men mest av alt en vanartet søn
 ham tidlig fikk grå i håret.

Når presten stod med sin Bibelbok
 i kirke Guds ord forklare.
 fór sønnen omkring på ville tog
 og satte sitt liv i fare.
 Han spottet sin far og Herrens bud
 i tross på forbudte steder.
 En søndag han gikk av kirka ut
 at plyndre fuglenes reder.

Men krukka går så lenge til vanns
 at hankeløs heim den kommer.
 Når målet er fuldt Han byder: Stans!
 som er over alle dommer.
 Spotterens veg gikk et farlig sted
 hvor fjellet er bratt som muren,
 og foten gled, - han styrtet ned
 og knuste hodet i uren.

Men folket i kirka så et syn
 så mange av redsel skjelvet:
 En kullsvart fugl fra døren inn
 steg lydløst fra kirkehvelvet,
 mørk som en skygge den kretset fort
 i ring over prekestolen,
 så svant den for alles øye bort
 som morgentåke for solen.

Og presten gikk fluks av stolen ned:
 han ante hvad synet dulgte.
 Og menigheten reiste seg med
 og ut han av kirken fulgte.
 Ved stupet de fant den fortapte søn.

Og sagnet har på det reine:
 Han jordet blei uten sang og bønn
 der dypt mellom urens steine.

Om graven blei påler rammet ned
 til minne for kommende slekter
 at den som fornekte kristen sed
 ham innviet jord man nekter.
 Kanhende er sagnets kjerne glemt
 men helt kan det neppe lyve,
 for grava i uren var ennå kjent
 ved atten hundre og tyve.

Enskjønt et sagn det sier enhver
 at Gud ikke lar seg spotte
 og sæden sået i tiden her
 må høstes engang hist oppe.
 Og Bibelen har et mektig ord
 til budet det fjerde i rekken:
 Det øye som spotter far og mor,
 skal ravner uthakke ved bækken.

Den gamle kirkens tid er forbi
 på øya derute omskyllet av vann,
 i atten hundre otti og ni
 dens spir blei reist på en annen strand.
 Men ennu malmens kallende tunge,
 når bygda klær seg i vårens skrud,
 har bud til alle, gamle og unge:
 Kom hit hvor fedrene tilba Gud!
 Og tross den moderne vantros lære,
 som villig fester i slekten bø,
 vi ennu blottes hodet med ære
 og andakt for våre fedres tro.

Fiskersang fra Hillesøy

Forfattet ved år 1850 av «Dissenter-Olsen», klokkeren i Hillesøy
 som måtte forlate kirken fordi han bad mer enn kirkebønnen.
 Etter Jens Johannessen, Kroken, som hørte den av sin far Johs.
 Jensen.

1.

Rask nu gutter, avsted avsted, Vær nu straks bered til at følge med.
 Rask nu i et eneste hopp, reis masten opp og sett seil i topp.
 Det fineste rorvær idag vi får, for mehalsa vind til havs det går.
 Se me'a hist der i tindene, den kommer i lag i en, to, tre.
 Vår flukt er rask rett som fuglene,- Hurra, hurra, hurra!

2.

Alt ere vi nu ved egga bratt, ned seilet platt og tag åran fatt.
 Legg nu båten til vinden straks, kom med valbein og saks
 tilklaks.
 Idag vi nu vil med torsken ha spill, jeg vedder den danse skal dertil.
 Ja det skal blive en lystig kamp, for armekraft og for
 snørehamp
 og fisken den skal idag få tamp! Hurra, hurra, hurra!-

3.

Hei, dette var visst første jag, ja, det var en sak, han bet idag.

Når «Per» gjør bue, en streng gjør «Joe», så spiller de lystig
 begge to,
 og torsken den danser foruten sko, Hurra, hurra, hurra!-

4.

Den første fisk må min kone ha, det er kveite, ja, det er vel
 og bra.
 Nettopp her og nu jeg fikk den fast, i første kast den kom med hast.
 Du lyster vel «Joe», se kveiteblod, og rede er vi da begge to.
 Hugg du i og hold så skal jeg slå, så vet vi at det skal riktig gå.
 Hun skal såmenn intet angre på! - Hurra, hurra, hurra!-

5.

Så har vi da vår båt rett fuld, fisk er havets guld- den er fet i huld.
 Nu må vi ro av all kraft og klem, om vi skal komme i kvell os hjem.
 Husk vottevarme det blive vil, og vand i øye vi få dertil.
 Hurra, hurra, nu går det bra, og øse det må vi vel også, ja;
 for båten den snøfter- ha, ha, ha.- Hurra, hurra, hurra!-

6.

Ja, sådan det gikk fra fordum tid, når gubber blid kom til eggen hit.
 De drog omkapp og de sang omkapp, torsken fikk både rapp og
 klapp.
 De jaget mens isen fra skjegget hang, og haglen den slog så det gav
 klang.
 Ja, dette var norske gutter så rett, og vi dem ligner da ganske nett.
 Som dem vi også vil syng lett: Hurra, hurra, hurra-!

Sang til sjømannsforeningen «S.O.S» Tromsø

Av Jens Solvang

Mel.: «Mustalainen»

Havet, som alle nordmenns lyst,
slo så dype sår i mange bryst,
når en far, en sønn, en bror, en venn
dro derut, men aldri kom igjen.

Derfor må i alle samfunnslag
redningsskøiten bli den store sak.
Stormens svale som langs kysten går
har et budskap som til alle når.

Under Norges kyst i brått og brann
fra Varangerfjord til Rogaland
har den reddet tusener av menn
og skal redde tusener igjen.

Når signalet over havets hvelv
gjennom luftens eterbølger skjelv,
hver en sjømann kallets røst adlød
om å redde seileren i nød.

S.O.S. i rummet slynget ut,
er et rop om hjelp, en bønn til Gud.
Gjennom storm og brenningens foss
når den samme bønn om hjelp til oss!

Norges kvinner må i alle hjem
Redningssaken støtte, føre frem;
all erfaring viser at en sak
fremmes best hvor der står kvinner bak!

Vuggeviser

Disse stubbene ble sunget da vogga gikk til barn som var, og som er. Rekkefølgen er i samhøve med anvendelsen.

1.

Teppe teppe tua- ho mor ho var ei frua- han far han var en herremann
han bror han var en spellemann-. Spella ikkje lenge- før strengen
kosta penge-. Pngen va i pongen- pongen va i skrine- skrine va i
skape- skape va i skjibe- skjibe va i Engeland- lasta der med hvete-
ke ska skjeppern hete- skjeppern hete Helge- har han noget å selge-?
Epler å løk- epler å løk- smokke piger kom å kjøp-.

2.

Sulle lulle bane- grøten står i jarne- han far han står å stappe korn -
ho mor ho bløs i fager horn,- søster sett på bore,- syr gule snore,-
blanke nål og gule trå,- signe de bane så får kjolen på.- i måra-.

3.

Han bror han gjikk i hauan,- tokke ette sauau,- e dem kvit,- jag dem
hit,- e dem grå,- lett dem gå,- e dem blå på bogan,- lett dem gå i
skogan-.

4.

Kjerringa sto å baka,- så ba vi ho ette ei kaka.- så la ho oss under
øyre,- så ba ho oss ut å kjøyre,- kjørte neførre en nebbestein.- så slo
kjerringa sett leggebein,- kjørte neførre en bakke,- så slo kjerringa
både rauv og nakke,- hadde det vorre av glas.- så hadde det gadd i
knas,- men sia det va a kjøtt å blo,- så sprakk det berre mett i to-.

5.

Sulle lulle liten kjinn.- i måra så kjem far din,- fyr slinn.- mæ sol å
måne,- å skjepp å skåne,- på ryggen sin-.

Ride ride ranke,- hesten heiter blanke,- folen heter Åbelgrå,- sett
en liten joker på.- Langt skal han rie?- Til kongens gård å frie.-
Kongen e kje heime,- kongen e i dyben dal,- smie gule teine,- åt ho
jomfru eine,- inger ainner heime,- så to småe hunda,- ligg under
benkan,- sleike sine lenkan,- å rope: bauff, bauff, bauff.

7.

Bonen gjekk i hauan,- klaga seg ondt i augan,- Når kver kosse sine
kjoyr,- så får vel æ kosse mine kjoyr: Kosse kosse Dreppla Dala
Sommarløva, Dala, Rikkel og Reinna, Busta og Skjeinna, Dyrilin og
Fna, går allehøgst oppi lia-. Keile Hank, keiie Dank, keile dokka
mi,- ho fager i fjell bær bjella si.

Variasjon etter Jens Solvang:

Når di ainner kossa sine kjoyr, så må æg kosse mine: Ho Dropla, ho
Dala, ho Sommarløv, ho Sala kom dinglan i dala. Ho Hambot, ho
Hætta, ho Marikoll, ho Letta, ho Rikka, ho Renna, ho Busta, ho
Sje.nna, ho Gullmor i øyra og kjoyrn fleire.- Keile hank, kelle Dank

Bakbot, Frainsros op å renske fjeille, kelle Sølvegeita mi. Førre for ho Krita, ho Mita, ho mi-i heitte Sakka, ho Dåkka.-

8.

Ho Kari satt på gare,- pikka seg på låre,- kom en maur,- drog en staur,- slo ho Kari på si rauv,- Ho Kari gråt så såre,- at rauva felte tåre.

9.

Ho Kari sett i høyen tinn,- ser seg ut i vestavinn,- Så ser ho skjiban i have går,- så ser ho seglan i toppen står,- Hei løsti løsti vestavinn.- I måra så kjem skjiban inn,- me kaffi og sokker åt bannan.-

10.

Krabbe krabbe ro i land,- gunnmor di vil løske deg.-

11.

Kari satt på garstaur,- kvette sine kniva,- Ke ho ska me knivan? - Skjære mat å bannan,- Ke ho ska med bannan?- Dem ska gjete kua,- Ke ska me kua?- Ho ska melke melka.- Den ska ho kjese ost av.- Ke ho ska med osten?- Den ska ho gje til prosten.- Ke ho ska med prosten.- Prosten ska sønge og lese så vakkert åt bannan- i måra-.

12.

Ungersvein står på sanden,- med gullspeil i handa.- Lokke lokke liten linn,- kom i land her, søten minn.- æ ska gji deg ei brunklede trøya-.

13.

Vugge deg før en lavring,- vugge deg før en kavring,- Kan eg ikkje den kavringen få,- så skal eg lett vugga stå,- lett så liteban gråte.

14.

Ro ro til leite,- drag en båt med kveite,- Syl opp snøre ro i land,- så sette vi båten opp på ei strann,- Så fór all kveiten heim,- der va kje et einaste kveitebein,- igjen i båten-.

15.

Ro ro til Balteskjær,- mange fisker får vi der?- Én på han far,- å én på ho mor,- én på ho søster,- å én på han bror,- og to på den som fisken drog-.

16.

Båten var av bøke,- åran var av sløke,- masta var av pølsepinn,- segle var av korveskjinn.- Så sigla vi ut, så sigla vi inn,- mitt i meilla krambua og kjøken-.

17.

Dingel dingel dollamann,- ser du nokke kana mi,- høgst opp i lian.- Støtt stakk,- svart hatt,- litevette låghalt-.

18.

Trott trott, hestan i lian,- der kom en soldat rian,- høghatt på håvve,- og svære't med sian-.

19.

Tull tull tove,- tolv mann i skove,- tolv mann er de,- tolv børser bær de.- Storoksen stakk dem,- bjellekua batt dem,-jetllehunnen hengte dem,- jetllebanet dengte dem,- mæg lokka dem så langt utav landet,- hadde hverhossa eller sko,- på smøfåttan mine-!

20.

Det sto ei lita kanna(kåna?)- fire vikke før jul,- Sprikklatte hossa og målatte sko,- Så lett dansa jomfru Hannamor-.

21.

Kom hesten i dunsen,- kom sein kom snart.- Mi dotter heite Sløngvi,- på tur i tak(i dag?)- Bonden heite Ramnfløy,- og rompa slapp.- Bondens datter, det lille kinn,- ho lokka reven i buskene inn-.

22.

Ho Kari fór over vågan,- med sin liten onge-.

23.

Katta satt i myre,- løfta opp sitt styre,- log åt meg og feis åt deg,- det var katta sitt eventyre.- Unna omn og punne bord,- det var katta sin lengste fjord-.

24.

Spinn spinn dotter min, i måra så kjem kjæresten din. Dottera spann så tåran rann; men aldri kom den kjæresten fram.

Bygdeskrøner

Enhver bygd har sine fortellere, så også Hillesøy. De blir ofte kalt «skrønemakere», men de skal ha takk for det krydder de har strødd! Han Abraham i Ersfjorden skal ha fortalt i all troverdighet: «Det va engång æg va utpå fjorn å drog koking, men du ska tru det blei ikkje berre middagsmat; Æg drog en auar så va så svær at då æg hadde båssrodd han i land, og vi hadde sløyd han og hauggd håvve av, då kvelte vi hausen ner på fjæra å æg sette småbåten innunder alldeles rømmelig seddu, ja vi hadde skorre tokkna utur seddu.»

Samme Abraham skal få plass for bare en eneste stubbe til, av hans mange: «Du skal høre så trøytsamt; æg va utpå Tallerken, den klakken utmed Bremneset du veit, å satt med jussångla, å der drog æg en sjellen fisk seddu; ei blodpølsa, berre så det rauk a ho, å æg la ho på tofta å skar snei førr snei og ho va akkorat passelig heit og passelig feit seddu.»

Den egentlige troverdige stubbemesteren var nå likevel han Olaus på Austein: «En gång vi fór til Lofoten, eg og gløntan, og tok fast førr natta en stad, så va der så fuldt av båta og folk at vi nær hadde måtte gådd i båten igjen. Vi tok no sengklessekken opp på loftet likevel, der heile golvet var flødd av feskarfolk, og vi fant ei lita krå til gløntan, og eg blei ståande der og se meg om. Då anste eg at der ikkje va lagt loft på hanebjelkan, eg slengte med en gång beinan i kryss oppom en bjelke, og der hang eg og sov med håvve ne, alldeles makalaust heile natta, ja grennli greit.»

Den samme:

«Kalvan dem e di mest seigliva dyr eg har sett. Eg stakk en oksekalv og flådde han, og skar håvve av han just med det same ho Ane rofte meg inn å drikke en skvett kaffi. Eg drakk kaffien nokkså snøggt, men då eg kom ut då hadde karen reist seg og sto og raga frammed hauggestabben.»

Den samme:

«Årelating kan berge livet både hos mennesker og dyr. Det va

engang hesten fikk ei rempa som ingen kunne begripe, men eg ålatte han og tappa fem kander bio utav håvve på han, og da va dyret alldeles fresk og førig i alle måtan.»

Den samme, fortalt til noen innlandsværinger i naustet hans Hans Berg:

«Dem kalle folk førr tosk, men fesken e slugar som mange trur. Vi dreiv med brosmelina utmed Hundongane, og hadde båten så full at gløntan va på gråten, enndå dem ikkje e skvetten av seg. Eg såg ikkje plass førr ei einaste brosma meir, og kjennte med en gång at en større fisk va fast, ei kveita eller en steinbit. Då eg fekk han til linmerra, va det en flekksteinbit. Eg duste lite grann, og va tenkt å sope ut nokke brosma førr å få plass før han, men då løfta karen seg i sjen og såg att og fram over båten og gjorde et kast med håvvet så forsena sprang av, og avstad för han. Då eg tok til å drage igjen fekk eg med engång stubben i næsen, berre to tre angla. Dokker skjønner, fesken hadde sett at vi va søkklasta og så skynnte han seg å bite lina av førr å berge livet våres når vi ikkje sjøl hadde vett nok. Eg glømme aldri den dagen.»

Den samme:

«Brør min va engång då han jekk tilsjøss i Egypten, og då fekk han lov til å bese den kjellaren der Josef hadde kornet sitt i de magre åran. No va det berre ruiner, kver ei korntønna meste, va både uten band og botna.»

Den samme:

En dag ved middagsbordet fortalte Olaus litt lei i målet: «Eg la meg i går på vævfjola førr å få en liten middags lur, men va så uførsiktig at eg datt nedpå trøen, og braut tre sibein tvert av. Ja grennli greitt gjorde eg det!»

Vind og vær

De som bor på nordsiden av Malangskjeften har ikke de samme betegnelser for vær og vind som folket på vestsiden. De første sier f.eks om vind fra S.S.W.: «Han e armsødvast.»

I Øyfjorden heter det om N.N.O. vind: «Han e armen nordavind.» I begge tilfeller hindrer «oddan» vinden fra å «falle til», slik at det er bare blaff og byger inne ved land, mens det kan være kuling på sjøen.

Navnet armen (med lang «a» kommer vel derav at oddan «tvideler vinden» som det heter. Samme N.N.O. vind har på nordsiden navnet «lannorøy», hvilket trolig er en forandring av et før brukt ord, landnording. I Lofoten kalles dette «Landorøy» og «Ørlending».

På nordsiden blir O.N.O. vind kalt «sjeilla». I Øyfjorden er det nærmest S.S.O. vind som har nevnte navn. Men det er å merke seg at i begge tilfeller blir vinden delt av fjell og landskapet i det hele, så det ble blaff fra ymse kant. Ordet har ikke noe med «sjelden» eller sjeldenhet å gjøre, men betyr at vinden skilles, deles.

Når vinden går fra S. til S.W. heter det: «Han gikk til sødvest.» Går vinden fra S.W. til W. heter det: «Han går yttlig», eller: «utpå han». Men når vinden går fra W. til N., og er tung sies «Han sprang til med nordavind.» Sprang kan bli brukt i flere høve når det er sterk vind.

Det treffer ofte om sommeren at det kommer en kortvarig kuling fra mellom S.W. og N.W. Den blir kalt «utsønning» og «utsønningsfloing». Det følger ofte regn med den, hvis ikke heter det «en tørrfloing». Opptrekk av regn er kalt «flo», og om sterkt regn: «Det flør av lokta.»

Om været er mangt sagt av de gamle, men de unge tror vel seg sjøl best. Imidlertid er det ikke klokskap å kalle noe for tøv bare av den grunnløse grunn at en ikke er i stand til å knytte ihop endene av årsak og virkning. Tar vi oss en tur litt bortenfor stratosfæren kan vi saktens bli svimmel, men rett skal være rett: er atmosfæren siktbar,

«tynn», er frostvær ganske sannsynlig. Men da er det ikke så helt dumt å mene at en da ser «månetofta», og de spisse horna særs godt. De gamle sa dette andre veien. De sa også at når stjernene blinker livlig, blir det vind. Vi vil si: Når det er sterk luftstrømning i øvre lag, vil stjernene synes å flimre eller blinke særdeles livlig. Og luftstrømmen kan nok spre seg ned til oss.

Dette om de tre fiskere(Orions belte) som byttes om å andøve båten sin etter som kulingen øker - der oppe vel, og ned til oss, kan en gjerne anse som laget av en kløktig hjerne, uten krav på «tro».

Så slipper vi oss ned til jorda, og setter fram kost som lar seg bra fordøye:

1. En mann sa i 1883, at når det i havver og snekov kom en haggeleling, så visste man at vinden ikke ville gå mer nordlig.
2. Danner det seg skyformasjon lik et kornbånd med vid kost og smalt nedover, vet en at det er dannet av orkanaktig storm som hvis den rammer betyr store ødeleggelser. Metoden er den samme som ved tornadoene.
3. Hører en i stille vær lyden av et fjernt elvesus, blir det vind fra den kanten om ikke lenge.
4. Reiser det seg tomler og søyleformede skoddefigurer. skrått eller loddrett, vil det bli nokså varig styggevær.
5. Tar det under frostvær til å sette seg rim på veggene, blir det om ikke lenge mildvær.
6. Nysilt melk blir sur under torevær.
7. Gamle folk sa også at der «torslåttan» la seg, derfra får en været.
8. Når det blir skoddehetta på Håjanipa, er mørkeskodda ikke langt unna.
9. Gamle fiskere i Hekkingen sa at når det lå «ru» på Mårfjellet, var det et sikkert merke på landvindskuling.
10. Når fin sand ræker fra land og flyter på sjøen, blir det tørt og godt vær.
11. Så lenge skoddebakken står rolig uti havbrynet blir det ikke landvind.
12. Når det tar til å gå fjærelukt av viker og kjøser, blir det lett vær.
13. Havgrunnfiskerne som før i tiden lå døgnavis der ute med juksa, fortalte nå og da, at så snart det trakk opp skoddebank i den vestlige horisont, stanset den stadig østgående sterke strøm der ute. Tilfellet var av mange fiskere, og med god grunn, nærmest ansett som et fenomen som de la særlig merke til, men de kom alltid til samme resultat. Straumrya tok av straks skoddebanken tok til.

Helg i Hillesøy

Vi går fra mørketid mot dagbrekk - til sommernatta.

Høstmørke, mikkelsmesse

Som kjært barn har mange navn, slik har det seg også her. Helgen kaltes mikkelsmesshelg, massinoshelg og bokkhelg. Hvilket av disse begreper det var som sterkest preget miljøet, overengel, konfirm eller geitebukk, får det være delte meninger om.

Folk fór til byen den store helgen, ungdommen ikke minst. De for dit for å oppleve noe, i ånd eller materie. Vi snakker om Hillesøy. Og sikkert var det andre enn han Jens Nilsa på Naustvollen, som i det tradisjonelle silregnet og kveldsmørket, var heldig å famle seg frem til en vennlig og villig kamerat for kvelden, og for hele livet. Var gatelivet broget, så var det innendørs miljø ikke mindre særpreget. I kjelleren og andre «lossihus», var det helst i trangstelaget.

Ikke hva angikk hjerterom, men plass til å snu seg, plass til matbommer og rosemalte lauper, plass til diverse springsko og kommager, den tid i døgnet disse ting ble satt til side. Med mat og drikke var det slettes ikke nøye. Bomme og laup innholdt helst bluseliv og velsomtørkler, sammen med lefser og enkelte perlebånd og hårkammer. Ellers var det både hos baker Kirkemo og madam Rinnan i Lars Haugengården, fullt opp av deilige skillingskaker og ingefærøl til herlig mettelse og velsmak. Og ble det tid til middagsmat, så var det bare å sette seg på benken hos en av torvkonene, Kristianne Røg, eller en annen, og få seg en god porsjon sviskergruppe, pannekaker eller begge deler. Men også de faste losjibus, «Beata i Veita» og «Fosnæskjelleren», leverte god kokmat.

Men tidene skifter. Hadde det en dag i dag kommet tre piker arm i arm forbi storvindu på strøket, ville de vakt udelt nysgjerrighet i sine skjøtlivtrøyer som spisset seg godt nedover de fotside skjorter som nesten fullstendig skjulte de rødbrune kommagene.

Og hadde det en mikkelsmesshelg, av de for 60-70 år siden, kommet to figurer fykende forbi kjøpmannen på torvhjørnet: «du trolle Wadel, du halte Wadel», i bringebar bluse og nakenleggig skjortekant, så ville politimann Aspaas øyeblikkelig ha fløytet alarm. Bare den blodige munnmalingen ville ha vakt «kvalm i gata».

Summa summarum: i vår nye tid er miljøet omtenksomt staffert derhen at det som kunne minne om gammeldags «helg» ute i gatebildet, er dekket med blendende kapper.

Det forstår seg, uansett større eller mindre samhör med byen, har Hillesøy i eldre tid som nyere tid hatt mikkelsmesshelg på sin selvstendige måte etter tid og tradisjon.

Julehelg

Sola hadde snudd seg. Den tok til å komme oppfor landskapet igjen uten å være blitt oppslukt av noe uhyrlig troll der nedenfor kanten av den flate jordkaka. Og da ble det holdt solfest, hos hillesøyværingene som hos komsafolket og thuleværingene her nord.

Haakon den gode bestemte at den gamle «Jolafesten» som nok var i hevd, heller skulle overføres til minnet om Kristi fødsel, og at den hedenske blotfesten midtvinters, 12. januar, skulle overføres til 25. desember. Men han forordnet ikke at den nypåbudte festen konsekvent skulle hete Kristmesse. Den har navn etter den gamle «Jol» den dag i dag.

Så steg sola «et haneskridt» opp og opp, dag etter dag, etter at folket hadde feiret den nye helg, fremdeles etter jolamentaliteten i sinn og sedvanlig sans, med alskens åtgjerd mot alle onde makter, tross kimende klokker.

Om alt dette vites det ikke rett så meget i våre dager. Og ikke ville bygdebokas omfang tillate å nevne stort av det som en måtte kjenne nærmere til. Våre kvinner har dog inntil for nylig visst, at de ikke

måtte ha noe hosse- eller vottebunning liggende uferdig julen over, for da ville det uavvendelig bli forgjort av ublide makter; det som i våre nye dager kalles julesveiner. Kvinnene vet også at om de ikke har melk nok til julegrøten, skal de sitte på det lave torvtekte fjøstaket den lange julenatten. Og husherren på sin side, han vet så vel at har han ikke god, gul og feit kveiterav til innslag i julekosten, da er det uten pardon hans tur til å sitte på nausttaket den selvsamme natten.

På den annen side var det jo også visse fordeler å oppnå ved hjelp av usynlige makter, som det vrимlet av. Det var så hyggelig å vite at om noen ville bli en riktig durabel fiolinspiller, så var det bare å sette seg på en korsvei» med et spekelår av sauekjøtt, eller kanskje av geit som var enda bedre, og file i vei med en trestikke. Så ville han være faget voksen og fullvoksen så snart det grydde av dag over fjellene. Men det måtte han vite at han ikke måtte rømme vekk når lærerestrene innfant seg, selv om de var ovelig skrekkinnjagende og foretok viderverdige ting med han.

I våre dager er julehelgen årets aller fornemste storfest. Men det kan saktens være spørsmål om hvorvidt den har sitt hovedpreg etter jolagudens eller kristengudens mentalitet.

Sant-Hans i solnatt

Dette er «hellige Johannes'» helg. Det er også blitt tiden da hekser og trolldom dro til Bloksberg og Hekkenfjell ved hjelp av såvel knudrete bjørkegreiner som sopelimer.

Det som ellers har merket dagen i lange tider, var det å tenne bål. Men den ting passet bare for folk sør i landet med sine skumre kvelds- og nattetimer. I vårt Hillesøy som i Nord-Norge ellers, men sin strålende nattsol i herligste solnatt, var det ikke «bål» som skulle til for å få «ukjøet» avgårde, men så mye røyk som tenkes kunne. Og ute ved Hillesøys havkant kunne den halvtørre tare og havtang, skaffe kullsvart røyk som riktig tilgangs sved i heksenens lange sure nese. Det var noe annet enn bare et eldsmål nedpå en berghomp. Og fans det en gammel tjærebredd båtskarv å sette fyr på, for ikke å snakke om en tjæretønne med sin kullsvarte søyle høgt til himmels, så fikk den tids luftseilere jammen nok å gjøre med farten sin. På «santhanshaugen» vanket det både trakterement og alskens leik og leven. Når så de siste feimer av røyken lå som blå dis i li og fjell, kunne det være mangt et ungt hjerte, kanskje eldre med, som slo i takt med glade toner fra posetiv og fiolinstrenger, mens sola stod rund og rød i tidlige nattetimer. Og mange lette føtter var det som trippet, ikke til strengeleiken just, men i rytmen av allmaktens evige lokken.

Så er det blitt til mest bare fortørket prosa og svinnsottig vartro rundt odder og øy, rundt fjorder og fjell. Lite av mørk røyk opp til værs og

lite av den lysere. Og av den gamle tids luftseilere er det lite og ingen å se. De er gått i dekning for å berge livet sitt for det høytidelige «menneske», med all dets trolldom selv verste trollet.

La oss høre noen ord fra den andre siden av vår synsvidde: «I Steden for skikkelige mennesker og medsøstre som bar hjulrokken sin i årlig virke fra gård til gård, i gamle dager, ser vi dem nu komme susende med vindens hastighet med hjulrokken mellom beina sine. Og i Steden for at hesten dro vogna, fyker nu vogna avsted på egen hand med både hest og ku oppe i vognkassen. Og båt som seiler vakkert avsted for vær og vind, har vi ikke kunne oppdage på tid uten mål og merke. Svære jekter og farkoster som fjell, fare med brott og brem tvert i mot sværeste rokk og folk uten mindste tave av segel å se, men med røyk som av sprutende eldberge.

Av ørn og ugle ser vi lite mot i de gamle gode dager, men fremmede fugler med vinger som sværeste fimbøringsegel fyker alle steds med dunder og drønn så både hav og land, både himmel og jord er ferdig til å rulles i hop.

Akk og ve, vi har måttet evakuere lenger og lenger inn i hauger og homp for å berge livet for mennesketrollet. Og snart er vel sagaen slutt for den ene av parthaverne i vårt kummerlige liv og levnet på hver sin side av synsvidden. Å ja, kanskje for begge partene.